TEISĖS MOKSLŲ BIBLIOTEKA
Nr. 9
Red. *A. Janulaitis*

Paul Frédéric Girard: Manuel Élementaire de droit romain, vol. I.

PAUL FRÉDÉRIC GIRARD

ROMĖNŲ TEISĖ

Iš aštuntojo Felikso Senn'o peržiūrėto prancūzų leidimo autoriaus įpėdiniams sutikus vertė
Dr. A. TAMOŠAITIS

I TOMAS

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO TEISIŲ FAKULTETO LEIDINYS
KAUNAS 1931

Du30234

Akc. „Varpo" B-vės spaust.
Kaunas, Gedimino g. 38

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO
BIBLIOTEKA
Inv. Nr. A 247078(3)

CAIRE

Pirmojo leidimo prakalba.

Šis vadovėlis yra labai bendra romėnų teisės, kurią mes daugiau kaip penkiolika metų dėstėme, santrauka, sudaryta neatsižvelgiant į programų ir fakultetų kitėjimus, pareinančius ne tik nuo atsitiktinių progų ir pažangos, bet ir nuo pastovaus ir apgalvoto nusistatymo.

Kad apsaugotume jo elementarinį charakterį, mes visur stengėmės išlaikyti ko paprasčiausią teksto formą: mes apsiribojome vien pačių pagrindinių principų išdėstymu, išskirdami visus šaltinių ir autorių nurodymus. Bet, norėdami parašyti tuo pačiu metu mokslo veikalą ir elementarinį vadovėlį, mes išnašose davėme visą eilę nurodymų ir pamatavimų, be kurių šios rūšies veikalas tebūtų paprasta individualinių pažiūrų krūva. Kiekvienai pažiūrai pagrįsti ten bus randami, žinoma, ne ištisi tekstai, bet svarbiausių tekstų tikslūs nurodymai, o kartais net dalinė jų reprodukcija. Kai dėl autorių citatų, tai mes tikimės, kad nebus ten nė vienos, kuri būtų pavartota vien dėl autoriaus garbės arba iš mandagumo; bet mes stengėmės, kiek pajėgdami, patiekti visus reikalingus nurodymus, kurie ypačiai svarbūs teisės mokslo pradžiamoksliams, dar nesusipažinusiems su literatūra; kas kita galėtų būti mokslo veikale, parašytame žinovams. Mums, rodos, nebus reikalo atsiprašinėti dėl to, kad šio darbo bibliografijoj gana žymią vietą užima svetimų kalbų literatūra. Jei tik kuriam reikalui radome prancūzų literatūros, tai mes ją, kaipo gausesniam skaitytojų skaičiui pricinamą, visada statėm į pirmą vietą; bet, jei kurios teorijos ir idejos tik svetimomis kalbomis yra išdėstytos, tai mes stengėmės ko tiksliausiai nurodyti tuos mokslo darbus, kad ir iš to studentai turėtų ko daugiausia naudos. Pagaliau, išnašose nevengėme ir pakartojimų, žinoma, tik grynai techniško pobūdžio, kurių kituose šios rūšies darbuose nerandame: jais vienas kitas skaitytojas susidomės, ir, nieko netrukdydami, šiaip skaitytojams nekenks.

Jei mums gaila, tai tik to, kad mus šios knygos charakteris varžė, kad mes turėjome daug ką praleisti, užmerkti akis prieš daug svarbių detalių, vos keliais žodeliais tepaminėti daug doktrinų, kurios tik dideliame veikale galėtų būti įmanomai išdėstytos. Žinoma, niekas mums neprikiš, kad mes per plačiai rašą. Rašydami šią santrauką, mes tikime, jog einame trumpiausiu keliu. Mūsų tikslas bus pasiektas, jei mes savo darbu nors kam patarnausime.

P. Girard.

Paryžius, 1895 m. spalių 26 d.

Septintojo leidimo prakalba.

Pirmą kartą šios knygos pasirodė atskiromis brošiūromis (nuo 1895 metų spalių mėnesio iki 1897 metų balandžio mėnesio). Nuo 1906 iki 1918 metų išėjo šeši leidimai, iš viso daugiau per aštuoniolika tūkstančių egzempliorių; vienas šių knygų įvado vertimas į anglų kalbą buvo išspausdintas Kanadoje; pilni vertimai pasirodė 1908 metais Vokietijoj ir 1909 metais Italijoj. Septintasis prancūziškas šiuo metu spausdinamas leidimas vėl paskleis keturis tūkstančius egzempliorių.

Žinodamas, kad kiekvienas nori turėti elementarines knygas, tai šias pastarąsias teigiamai įvertinsi ir dėl to, kad jų išnašose rasi plačių nurodymų, ir dėl to, kad neturį laiko kandidatai jų pagrindiniame tekste ras trumpai sutrauktas reikalingiausias žinias; tačiau aš drįstu tikėti, kad jų pasisekimas nevers manyti, jog romėnų teisės mokslas Prancūzijoj arba kur kitur yra apleistas. Kaip visuose iki šiol buvusiuose leidimuose, net ir šiame, mes stengėmės išlaikyti mokymo ir mokslo charakterį, kuris sudaro jų raison d'être; tai yra, iš vienos pusės, laikytis, palyginti, siaurų ribų, kurių nepajėgia peržengti paprastas studentas, o iš antros pusės, — ko rūpestingiausiai sekti ir skelbti visus dar nepaskelbtus tekstus ir kitokius naujus atradimus, kurie galėtų padidinti romėnų teisės pažinimo naudą.

Paryžius, 1923 m. gruodžio 15 d. *P. Girard.*

Aštuntojo leidimo prakalba.

Visiškai teisinga, kad Povilo Fridricho Girardo romėnų teisės vadovėlis pergyveno savo autorių. Vienas po kito išėję šio veikalo leidimai, — net po autoriaus mirties, kuri įvyko 1926 metais spalių mėnesio 11 dieną, — ir gausūs Prancūzijos ir kitų šalių universitetų naujų leidimų reikalavimai rodyte įrodė ir dabar patvirtina dėstomojo dalyko pasisekimą.

Šiam vadovėliui didelę mokslo ir mokymo vertę teikia ne tiktai gausi ir tiksli jo dokumentacija, bet ir ypatingas moksliškas rūpestingumas cituojamų tekstų autentiškumu, tikrumu ir teisingumu; visa tai yra būtinai reikalinga tyrinėjimams tęsti ir papildyti.

P. F. Girardas pageidavo, kad vadovėlio leidėjas mumis pasitikėtų ir mums pavestų naujo šio veikalo leidimo rūpesčius. Mes, pasiėmę šį darbą, vykdome velionies valią su kilniausios pagarbos jausmais. Ir šiam aštuntam leidime, mes palikome ankstyvesnių leidimų tekstą ištisą, — net tais atvejais, kada mes patys nesutiktumėm su tokiais tvirtinimais; išskirdami, žinoma, tas vietas, kur pagal naujausius mokslo duomenis aiškiai nustatytos pirmykščio teksto klaidos. Priešingai, daugely išnašų mes turėjome patiekti naujų papildymų ir pakeitimų, paimtų iš naujųjų mokslo darbų. Pagaliau, mes turėjome pertvarkyti alfabetinės medžiagos ir cituotų tekstų rodykles, kurių nebuvo septintajam leidime.

Nancy, 1929 m. sausio 15 d. *F. Senn.*

Bendroji bibliografija.

Kalbėdami apie kiekvieną klausimą, mes nurodysime visus speciališkai tam klausimui išaiškinti parašytus darbus, o pirmojoj mūsų knygoj mes supažindinsime su svarbiausiais romėnų teisės paminklais, kurie užsiliko iki mūsų laikų. Tačiau nebus pro šalį čia pat patiekus bendrą sąrašą rinkinių ir veikalų, kuriais mes grįsime savo tvirtinimus; be to, mes nurodysime tuos sutrumpinimus, kuriais tekste operuosime. Šiame sąraše mes skirsime tokias grupes: paminklų, komentorių ir pagalbinių knygų, kuriose rašoma apie kitas senovės romėnų gyvenimo šakas arba apie neromėnų įstatymų atsiradimo istoriją, kuri, vis dėlto, mus supažindina su romėnų įstatymų susidarymu.

I. Paminklai.

1. Patys svarbieji dokumentai yra Justiniano įsakymu sudarytos kompiliacijos, pavadintos vienu bendru *Corpus juris civilis* vardu; o iš tikro esama keturių kompiliacijų: Digestų, Kodekso, Institucijų ir Novelių.

Mūsų citatos, kurios imtos Institucijoms cituoti iš mūsų *Tekstų (Textes de droit romain publiés et annotés par P. F. Girard,* 5-asis peržiūrėtas ir padidintas leidimas, 1923 m.), bus pažymėtos: Girard, *Textes,* 636—797 pp., o Digestoms, Kodeksui ir Novelėms cituoti mes imsime stereotipinį *Corpuso* leidimą, kuris nurodytas mūsų Įžangoje, bet, kaip mūsų skaitytojai lengvai pastebės, greta stereotipinio leidimo numeracijos mes skliaustuose nurodysime ir naujesniųjų leidimų numeraciją, jei tik, žinoma, tos numeracijos bus skirtingos; mes pasistengsime nurodyti ir kitų leidimų numeraciją, kad palengvintume mūsų skaitytojams naudotis bet kuriais tekstais. Tai bus daroma tokiu būdu. Novelių citatai nurodyti mes patieksime Novelės skaičių ir jei bus skyriaus ir paragrafo skaičiai, tai nurodysime ir juos: *Nov. 1, c. 2, 2.* = Novelė 1, skyrius 2, § 2. Institucijų citatas žymėsime knygos, skyriaus ir paragrafo numeriais, o kad būtų aiškiau, dar prikergsime rubriką, nurodydami jos sutrumpintą antraštę: *Inst., 4, 6, De act., 28* = Institucijos, ketvirta knyga, šeštas skyrius, *De actionibus,* dvidešimt aštuntas paragrafas. Digestoms ir Kodeksui cituoti mes nebenorime laikytis, tuo tarpu dar gana plačiai vartojamo, senojo metodo, pagal kurį pirmiausia nurodomas įstatymas ir, jei yra, jo paragrafas, paskui knyga ir skyrius, dažnai su pastarojo rubrika: *L* arba *Fr. 2, § 32* D., 1, 2, *De O. J.* = įstatymas arba fragmentas 2, paragrafas 32, Digestų 1 knyga, 2 skyrius, pavadintas: *De origine juris; L* arba *Const.* 12, *pr. C.,* 3, 31, *De H. P.* = Įstatymas arba Konstitucija 12, *principium,* Kodekso 3

knyga, 31 skyrius, pavadintas: *De hereditatis petitione.* Mes pasirinkome vartoti paprastesnį ir logiškesnį citatų būdą, kuris labiau sutinka su literatūros tekstų citatų metodu ir pagal kurį pirmiausia pažymimas knygos skaičius, antrasis skaičius nurodo skyriaus numerį, — mes nurodome dar ir skyriaus rubriką, — ir trečiasis —, jei tik yra, paragrafą: *D., 1, 2, De. O. J., 2, 32; C., 3, 31, De H. P. 12, pr.* (arba, kada kuris įstatymas arba skyrius, moderniško leidimo, pažymėtas kitu skaičium, negu tatai pažymėta senuosiuose leidimuose, skliaustuose: *D., 28, 5, De her. inst., 60 (59), 4. C., 8, 27 (28), De distr. pign., 4).* Kada reikia konsekutyviškai cituoti keletą citatų, tada gana lengva pastebėti kiekvieno skaičiaus reikšmę; tik *visados reikia atsiminti, kad sutrumpinta rubrika žymima po skyriaus skaičiaus, kad to paties skyriaus įstatymų numeris atskiriamas tašku kableliu (D) 1, 2, De O. J., 1; 2), o to paties įstatymo paragrafai — tašku: D., 1, 2, De O. J., 2, 32. 33).* Pagaliau, taip pat be jokių sunkumų bus galima suprasti eliptinius nurodymus, kuriuos sutrumpiname *D., h. t., C., h. t., Inst., h. t.,* tai yra Digestos, Kodeksas ir Institucijos. Kompiliacijų vardų inicialai dedami priešaky dėl to, kad jie nurodo ir sudaro pagrindinių šaltinių padalymą.

2. Be Justiniano kompiliacijų, mes turime dar gana apsčiai Romos teisininkų veikalų tekstų, kuriuos mes taip pat sutrumpinę žymime: Gajaus Institucijas cituojame nurodydami knygą ir paragrafą (Gajus, *Inst., 4, 48,* arba Gajus, *4, 48);* cituodami Ulpiano Regulas, mes žymime skyrių ir paragrafų numerius (Ulpianas, *Reg., 2, 2,* arba Ulpianas, *2, 26),* Pauliaus Sentencijas cituosime nurodydami knygos, skyriaus ir paragrafo numerius (Paulius, *Sent., 2,* 17, 3), Vatikano Fragmentus žymėsime paragrafų numeriais *(F. V., 283), Collatio* cituosime, žymėdami skyrių, skyrelių ir paragrafų numerius *(Coll.,* 10, 2, 1) ir taip toliau. Visus šiuos fragmentus atrasime reprodukuotus prieš Justiniano Institucijas drauge su pastabomis ir paaiškinimais mūsų *Tekstų* 5-jo leidimo *211—635* puslapiuose. Bet, dėl pilnesnės kritikos, reikia nurodyti ir kitus rinkinius, ypač tuos, kurie turi didesnį įrodymų aparatą ir kurie yra kitokių idejų inspiruoti. Iš jų pažymėtini yra šie: Mommseno, Kruegerio ir Studemundo trijų tomų in — 8° veikalą *Collectio librorum juris antejustiniani* (I, 5 leidimas 1905. II. 1870. III, 1890); Huschkės *Jurisprudentia antejustiniana* (5-asis leidimas, 1866, in —18°, I ir II t., 6-ojo leidimo abu tomus Seckelis ir Kuebleris sujungė; jie išleido šį veikalą 1908, 1911, 1927), ir Riccobono, Bavieros ir Ferrinio veikalą *Fontes juris antejustiniani,* I, 1909, in — 18°; antroji šio veikalo dalis, kuri kalba apie *auctores,* yra Bavieros sustatyta.

3. Čia pat, nurodžius dvi rinkinių kategorijas, reikia nurodyti tokius paminklus, kurie išimtinai kalba apie juristų veikalų tekstus: a) Lenelio, *Palingenesia juris civilis,* 2 tomai in — 4°, 1889, kur mes atrandame sutvarkytas pagal pirmykštę tvarką Romos juristų veikalų nuotrupas, kurias randame išmėtytas Digestose arba kur kitur (išskiriant Gajaus Institucijas, Pauliaus Sentencijas ir Ulpiano Regulas). Keletą tekstų, kuriuos bus naudinga nurodyti ir cituoti iš *Palingenezijos,* žymėsime, nurodydami Lenelio vardą ir jo paties nurodytą numerį. Taip, kreipdami dėmesį į Ulpianą, žymime: *D., 6, 1, De R. V., 68* (Lenel, 2987); pastarasis numeris nurodo, kad *Palingenezijoj* restituuotas Ulpiano veikalo tekstas paženklin-

tas 2987-ju numeriu (Ž. mėginimą revizuoti *Palingeneziją*, Lenelis, *Z. S. St.*, 39, 1918, 119—171 pp.). — b) dar spausdinamą *Vocabularium jurisprudentiae Romanae editum jussu instituti Savigniniani*, in — 4°, I, *A — C*, 1894—1903. II., 1—2, D—E, 1906—1913, III, 1, 1910. IV, 1, 1914. V, 1—2, 1910—1917. — c) *Vocabularium codicis Justiniani. I, pars latina*, 1923; *pars graeca*, 1925.

4. Gali atsitikti reikalas remtis tokia konstitucija, kurios nėra Justiniano Kodekse, bet kuri yra kituose ankstyvesniuose kodeksuose; tada mes šitaip trumpinsime: Teodoziano Kodeksą = *C. Th.;* Gregoriano Kodeksą = *C. Greg.;* Hermogeniano Kodeksą = *C. Herm.* (Naujas mokslinis Teodoziano Kodekso ir Novelių, kurios ji papildo, leidimas yra nurodytas I-sios knygos III skyriaus išnašose; pastabas apie Gregoriano ir Hermogeniano Kodeksus atrasime tose pat išnašose). Šiuos Kodeksus mes cituosime tokiu pačiu būdu, kokį nurodėme Justiniano Kodekse citatoms: *C. Th., 1, 4. De resp. prud.*, 3 = Teodoziano Kodeksas pirma knyga, ketvirtas skyrius, *De responsis prudentum*, trečia(s) konstitucija arba įstatymas.

5. Įvairios inskripcijos taip pat mums konservavo daug juridinių dokumentų. Tos inskripcijos, kurios mums rodėsi svarbiausios, yra surinktos drauge su pastabomis ir paaiškinimais mūsų veikale *Textes de droit romain*, kurio I-ji dalis, 1—210 psl., paskirta *Įstatymams*, o 3-ji dalis, 799—919 pusl., *Aktams*. Riccobono, Bavieros ir Ferrinio *Fontes juris romani antejustiniani*, 1,1908, veikale taip pat randame vieną dalį, kurią suredagavo Riccobonas, paskirtą Įstatymams, o ta dalis, kurioj bus surinkti Aktai, dar nėra išspausdinta. (Žiūr. mažą aktų kolekciją, kurią surinko L. Schiaparellis savo veikale *Raccolta di Documenti latini*, 1, 1923). Tiek vienus, tiek antrus atrandame Brunso rinkiny *Fontes juris Romani antiqui;* šį veikalą vėliau au courant palaikė Mommsenas ir Gradenwitzas (7-sis leidimas išleistas Gradenwitzo 1909, in 8° = Bruns, *Fontes);* veikalą sudaro dvi dalys: pirmoji dalis, pavadinta *Leges et negotia* (Gradenwitzo indeksas, 1912, in—4°), apima bendrai visas juridines inskripcijas, o antroji dalis, pavadinta *Scriptores*, — tam tikrą skaičių literatūrinių tekstų, kurie įdomūs teisės atžvilgiu. Bet, prireikus, kartais turėsime kreiptis ir į kitus rinkinius, būtent: latiniškų inskripcijų reikalu į *Corpus inscriptionum Latinarum*, kuris leidžiamas tomais in-folio Berlyne nuo 1863 metų *(C. I. L.);* kada-nekada mums teks greta *Corpus inscr. Latin.* cituoti *Ephemeris epigrafica* (gr. in—8°, 1873 ir tol. = *Eph. ep.)*, kuris yra ano papildinys; Orelli-Henzeno rinkinius *(Inscriptionum Latinarum amplissima collectio, ed. Orellius, 1828; vol. tertium ed. Henzen*, 1856, 3 tomai in—8°), ir Dessau *(Inscriptiones Latinae selectae*, I, 1892; II, 1, 1902; II, 2, 1906, in—8°); graikiškų inskripcijų reikalu veik viską rasime *Corpus inscriptionum Graecarum*, 4 tomai in-folio, Berlynas, 1828—1877 (= *C. I. Gr.)*. Taip pat yra labai daug dokumentų tarp Egipto papirų, kurie liečia romėnų teisę; tų papirų tyrinėjimas yra sudaręs atskiro mokslo objektą, kuriam paskirtas speciališkas organas *Archiv für Papyrusforschung (Arch. f. Pap.);* šis organas pradėtas leisti nuo 1900 metų; jei tie dokumentai nepaminėti mūsų *Textes*, tai juos nurodome, kiek galima, specialiniuose leidimuose, ypač specialiniame Mitteiso juridiniame rinkinyje, kuris yra nurodytas vėliau net du kartu —

išnašose; bet dažnai mums teks cituoti ir iš bendrų rinkinių, kurie pavadinti arba tos vietos vardu, kur papiras atrastas, arba tos vietos, kur jis laikomas: Londono papiras *(P. Lond.* = *Greek Papyri in the British Museum,* 1893 ir tol. in-folio), Manchesterio — *(Catalogue of the Greek Papyrus in the John Rylands library Manchester,* 2 tomai in—4°, 1911—1915), Oxyrhyncho — *(P. Oxy.* = Grenfell, Hunt, *The Oxyrhynchos Papyri,* 1—XIV, 1898—1922, in—4°), Fayumo — (P. Fay = Grenfell, Hunt, Hogarth, *Fayum towns and their Papyri,* 1900), Kairo — *(P. Cair.* = J. Maspero, *Papyrus grec d'époque byzantine, catalogue général du Musée du Caire,* 3 tomai, 1910—1916), Florencijos — *(P. Flor.* = Vitelli, Comparetti, *Papyri Greco-Egizii,* 1905 ir tol. in-4°), Vienos — *(C. P. R.* = *Corpus papyrorum Raineri,* I, 1. *Rechtsurkunden,* išleistas Wessely su Mitteiso pagalba, 1 t. in-folio, 1895), Berlyno — *(B, G. U.* = *Aegyptische Urkunde aus d. Museum zu Berlin, Griechische Urkunden,* in-folio, 1895 ir tol.), Leipcigo — *(P. Lips.* = L. Mitteis, *Griechische Urkunde der Papyrussammlung zu Leipzig,* 1906, in—4°), Giesseno — *(P. Giess,* = Kornemann, Eger, und Paul M. Meyer, *Griechische Papyri in Museum zu Giessen,* 1, 1910, in-4°) ir t. t.

II. Komentarai.

Be periodinių rinkinių, literatūra, turinti tiesioginį santykį su romėnų teise, apima šaltinių istorijas, bendrąsias romėnų teisės istorijas ir privatinės teisės veikalus, kuriuos tam tikrose šalyse daloma į Pandektus ir Institucijas.

1. Iš bendrųjų privatinės teisės veikalų mes galime nurodyti Prancūzijoj išleistus veikalus, neminėdami Ortolano, kuris yra kiek senesnis ir kurį įvairiais priedais papildė Labbė: Ortolan, *Législation romaine, I, Histoire et généralisation,* II, III, *Explication historique des Instituts,* 12-tas leidimas, 2 t. in-8°, 1883 — 1884), Arkario veikalą (Arccarias, *Précis de droit romain,* 4-tas leidimas, 2 t. in-8°, 1886—1891) ir Gastono May *Elément de droit romain,* 13-tas leidimas, 1913, Petito (Petit, *Traité élémentarire de droit romain,* 9-tas leidimas, 1925); Eduardo Cuqo, *Manuel des institutions juridiques des Romains,* 2-asis leidimas, 1928 (= Cuq, *Manuel des institutions juridiques des Romains,* to paties autoriaus kiek anksčiau išleistas pagal chronologinį planą: *Les institutions juridiques des Romains,* I, 2-sis leidimas, 1904. II, 1902); Šveicarijoj — *Précis de droit romain, Herzen,* in-8°, Lozana, 1906; Anglijoj — Buckland, *A. text-book of roman law from Augustus to Justinian,* in—8° Cambridge, 1921; ir Italijoj— Bertolini, *Appunti didattici di diritto Romano,* I-ma serija 1905—1909, II-ra serija 1912—1915 Costa, *Storia del diritto Romano privato,* 2-sis leidimas. Turinas 1925, Bonfante, *Corso di diritto romano,* I—II, 1—2, Roma, 1923—1928.

Reikia pastebėti, kad germanų šalyse principiališkai, bet ne išimtinai, skirtini Institucijų veikalai, kuriuose romėnų teisė dėstoma bendrai, ypač kreipiant dėmesį į romėnų teisės istoriją, nuo Pandektų, kur romėnų teisė dėstoma dogmatiškai ir detališkai.

a) Iš Institucijų vadovėlių Vokietijoj mes nurodysime Puchtos veikalą, kurį gausiai papildė Rudorffas ir kurį au courant palaikė Krüger (*Kursus der Institutionen*, 10-tas leidimas, 2 t. in-8°, 1893), Salkowskio (*Lehrbuch der Institutionen*, 9-tas leidimas, 1907 metais Lenelio peržiūrėtas), Barono (*Geschichte des römischen Rechts, 1, Institutionen und Civilprozess*, 1884), Sohmo (*Institutionen des römischen Reichts*, 17-jį leidimą išleido L. Mitteisas ir L. Wengeris) ir Leonardo (*Institutionen des römischen Rechts, 1894*); Italijoj — Perozzio, *Instituzioni di diritto romano*, 2 t. in-18°, 1906—1908, Bonfante, *Instituzioni di diritto romano*, 1 t., in-8°, 8-tas leidimas, 1925, ir Arangio-Ruiz, *Corso di Instituzioni di diritto romano*, 1—2, in—8°, 1921—1923. Kad ir apsirėžiama tam tikru periodu, kurį žymi veikalo antraštė, vis dėlto galima prie tos pačios veikalų rūšies priskirti anglų Roby veikalą *Roman private Law in the times of Cicero and of the Antonines*, 2 tomai in—8°, 1902, ir vokiečių Mitteiso veikalą *Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians*, iš viso išėjo tiktai vienas tomas in—8°, 1908 metais.

b) Svarbiausieji Pandektų veikalai yra šie: Windscheid, *Lehrbuch des Pandektenrechts* (šio veikalo 9-jį leidimą palaikė au courant ir suderino su Vokiečių Kodeksu Kippas, kuris 1906 metais išleido 3 tomus in—8°, Bensa ir Fada išvertė į italų kalbą; tai bene bus pilniausias tos rūšies veikalas), Vangerow, *Lehrbuch der Pandekten*, 7-sis leidimas, nemodifikuotas, 3 t., 1867; tai nėra traktatas, tai veikiau programa, išdėstyta disertacijomis apie atskirus klausimus; Dernburgo, kurio aštuntąjį leidimą su daug pakeitimų dviem dalimis išleido Sokolowski, pavadinęs *System des römischen Rechts* (= Dernburg-Sokolowski); Brinz, (*Lehrbuch der Pandekten*, 2-sis leidimas, 1873—1892, paskutinė jos dalis Lotmaro peržiūrėta); Baron (*Pandekten*, 9-sis leidimas, 1896); du nepabaigti Bekkerio veikalai, (*System des heutigen Pandektenrechts*, 1886—1889); Regelsberger, *Pandekten*, 1, 1893, ir Ferrini, *Manuale di Pandette* (3-sis leidimas išleistas Bavieros 1908 m., 1 t. in—16°).

Į Pandektų sąrašą reikėtų įdėti ir labai didelį Glücko veikalą, kuris pradėtas rašyti dar praėjusio šimtmečio pabaigoje ir iki šiol nėra baigtas, *Ausführliche Erläuterung der Pandekten*, 1797 ir tol. met., dabar verčiamas į italų kalbą. Nežiūrėdami į kiek skirtingą charakterį, mes prie šios rūšies veikalų prikergiame dar šiuos veikalus: Savigny bendrus veikalus (*Traité de droit romain*, Guenoux vertimas, 7 tomai in—8°, 1851—1855); Jheringo, *Geist des römischen Rechts*, prancūziškai vertė Meulenaere, 3-sis leidimas, 4 dideli tomai in—8°, 1886—1888; citatas mes imsime iš pirmojo leidimo, 1880; ir Alfredo Pernice (*Marcus Antistius Labeo, Römisches Privatrecht im 2. Jahrhundert der Kaiserzeit*, I, 1873; II, 1878; II, 1, 2-sis leidimas, 1895; II, 2, 2-sis leidimas, 1900; III, 1, 1892 — Pernice, *Labeo*, 1; 2; 2; 1; 2, 2, 3, 1).

2. Iš knygų, kurios paskirtos bendrajai teisės istorijai arba teisės šaltinių istorijai, mes nurodysime tas knygas, iš kurių imsime citatas, būtent: teisės šaltinių istorijai — Pauliaus Krügerio, *Histoire des sources du droit romain*, kurio vertimą į prancūzų kalbą Brissaud prijungė prie Mommseno ir Marquardto *Manuel d'antiquités romaines* vertimo (antrasis šio

veikalo vokiškas leidimas pasirodė 1912 metais) — Krüger, *Sources.* Mūsų citatos bus žymimos Brissaud vertimo ir 2-jo leidimo puslapiais ir paragrafais, bet, jei citatos reikės imti iš priedų, tai mes imsime iš 2-jo leidimo; o bendrajai romėnų teisės istorijai — moderniškąji ir plačiausiąji, nors dar nepabaigtą, Karlowos veikalą *(Römische Rechtsgeschichte,* I, II, 1, 2, 3, 1885—1902, did. in—8°. Karlowa, *R. R. G.).* Be to, mes pažymėsime Brunso pastabas apie šaltinių istoriją ir apie bendrąją romėnų teisės istoriją; vėliau šias pastabas peržiūrėjo ir labai pakeitė Pernice, o dar kiek vėliau — Lenelis Holtzendorffo enciklopedijoj (Holtzendorff, *Encyklopädie der Rechtswissenschaft,* I, 7-sis leidimas, 1913—1915, 305—397 pusl. = Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell.);* dar nurodysime: Schulin, *Lehrbuch der Geschichte des römischen Rechts,* 1889; Bonfante, *Storia del diritto romano,* 3-sis leidimas, 1922 (= Bonfante, *Storia),* į prancūzų kalbą išvertė Carrère-Fournier 1—2, 1928 m.; Mayr, *Römische Rechtsgeschichte,* in-12°, 1913; B. Kübler, *Geschichte des römischen Rechts,* in—8°, 1925, ir Francisci, *Storia del diritto romano,* 1, 1926; *Introduction historique au droit romain,* A. Rivier, Briuselis, 1889 (=Rivier, *Introduction); Historical Introduction to the private Law of Rome,* Muirhead, kurio pirmasis 1886 metų leidimas 1889 metais buvo išverstas Bourcarto, kuris prie vertimo prikergė priedų; 1889 metais Goudy išleido naują peržiūrėtą leidimą, 4-tą; Cklark, *History of roman private Law,* kurio jau pasirodė 4 tomai in—18°; pirmoji dalis, kuri kalba apie šaltinius, — 1906 metais, antroji (du tomai) —, kuri kalba apie jurisprudenciją, 1914, ir trečioji —, apie karalių periodą, 1919; ir W. W. Buckland, *A text - book of romain law from Augustus to Justinian,* 1921; pagaliau, kaipo doktrinų ir metodų, kartais gana keistų, istorijos, pažymėtina M. Voigto, *Römische Rechtsgeschichte,* trys tomai in 8°, 1892—1902. Prie šios veikalų rūšies reikia dar prikergti G. Cornil, *Droit romain, aperçu historique sommaire, ad usum legum cupidae juventutis,* Briuselis, 1921.

3. Periodiniai rinkiniai, kuriais mums dažniausiai teks pasiremti, yra šitokie: Prancūzijoj, *Nouvelle Revue historique de droit français et étranger (= N. R. H.)* in—8°, 1877 — 1921, nuo 1922 metų vadinamas *Revue historique de droit français et étranger (= R. H. D.),* ir *Revue générale du droit (= R. gén.)* in—8°, 1877 ir tol. m.; Italijoj, *Archivo giuridico (= Archive),* in—8°, 1867 ir tol. m., *Rivista italiana per le scienze giuridiche (= R. It. sc. g.),* in—8°, 1886 ir tol. m. ir *Bullettino del l'Intituto di diritto romano (= B. Ist. D. R.),* in—8°, 1888 ir tol. m.; Vokietijoj, *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft (= Z. G. R.)* 15 tomų in—8°, 1815—1850, *Zeitschrift für Rechtsgeschichte (= Z. R. G.),* 13 tomų in—8°, 1862—1878, šis žurnalas yra tęsinys pirmojo, ir *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung (= Z. S. St.),* in—8°, 1880 metais pradėtas leisti, jis tęsia pirmųjų dviejų žurnalų darbą, *Zeitschrift für Privat — und öffentliches Recht,* pradėjo leisti Gruenhutas 1878 metais Vienoje *(= Z. de Gruenhut); Jahrbücher für Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts,* žurnalą suorganizavo ir pradėjo leisti Gerberis ir Jheringas 1857 metais *(= Jahrbuecher de Jhering); Archiv für civilistische Praxis,* 1818 ir s. *(= Archiv) Kritische Vierteljahrs-*

schrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft Muenich (= K. V. I.). 1856 ir t.; pagaliau, Holandijoj, *Teisės istorijos apžvalga (Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenes = R. d'Hist. D.)*, Harlemas, 1920 ir tol. m.

III. Rekomenduotinos pagalbinės knygos.

Iš pagalbinės literatūros, kuri mums teikia žinių apie kitas senovės romėnų gyvenimo šakas ir apie neromėnų įstatymų atsiradimą, mes nurodysime tiktai tą, kuri mums atrodo praktiškiausia ir kuria mes daugiausia rėmėmės.

1. Viešosios teisės reikalui mes naudojomės Mommseno vertimu į prancūzų kalbą *Droit public romain* (7 tomai in 8°, 1889—1895 = Mommsen, *Dr. publ.)*, bet mes kartais taip pat cituosime to paties autoriaus ir to paties veikalo santrauką *(Abriss des römischen Staatsrecht,* 1893 = Mommsen, *Abriss)*, kurioj paliesta keletas naujų dalykų, kurių nerandama jo didžiajame veikale, būtent: apie bizantinį periodą. Tą bibliografiją, kurios nerandame ką tik nurodytuose veikaluose, atrandame P. Willems, *Le droit public romain,* 7-am leidime, Liuvenas, 1910, veikale. — Romėnų chronologijos reikalui, kuris teorijoj sukelia daug ginčų ir neaiškumų, šiandien mes neturime geresnio veikalo už Bouché-Leclerqo straipsnį, paskelbtą žurnale *Revue historique,* XLII., 1890 m. 398—415 pp. (tą pat žiūr. Darembergo ir Saglio, v° Fasti); be to, reikėtų nurodyti dvi praktinių patarimų knygas, kuriomis mes ypačiai dažnai naudojomės: respublikos periodui, tiesia, jau kiek pasenusį, bet dar nepakeistą J. C. Fischer, *Römische Zeittafeln,* in—4° 1844, ir imperijos gadynei Goyau, *Chronologie de l'Empire romain,* in—18°, 1891. — Latinų epigrafijos reikalui ypač vardų sistemai nustatyti, mes gana dažnai rėmėmės R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine,* 4-sis did. leidimas, in—8°, 1914, veikalu. — Pakaks nurodyti, kad mūsų citatos iš Marquardto, *Culte, Vie privée,* ir t. t. atitinka Mommseno ir Marquardto *Manuel des antiquités romaines* 1888 metų vertimo į prancūzų kalbą tomus, prie to paties vertimo reikėtų prikergti Mommseno *Droit public* ir Kruegerio *Histoire des sources* vertimus. — Pagaliau, be jokių sunkumų galima bus pažinti mūsų citatas iš kitų bendrų veikalų, kaip antai, Mommseno *Histoire romaine* (= Hist. rom.), kurios reikalui mes imsime citatas iš Aleksandro vertimo (pirmųjų trijų originalo tomų vertimas sudaro 8 tomus in-8°, 1863—1873; penktąjį originalo tomą išvertė Cagnat ir Toutainas; vertimas sudaro 3 tomus in-8°, 1887—1889), arba iš įvairių mokslo draugijų leidinių, pavyzdžiui, *Comptes rendus* ir *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* = *C. R., Mém. Ac. Inscr.,* arba iš mokslo rinkinių, kaip antai, *Dictionnaire d'antiquités grecques et romaines,* Daremberg ir Saglio, in-4°, Paryžius, 1872—1917, ir *Realencyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft,* Pauly, 1 t. 2-sis leidimas, 1866, 2—6 tomai, 1844—1852, 6 t. in-8°, kurio naująjį leidimą pradėjo leisti Wissowa, o toliau tęsia Kroll (= Pauly - *Wissowa);* pradėta leisti nuo 1892 metų.

2. Kai dėl istorinio išsirutuliojimo, tai romėnų teisė negali būti izoliuota nuo teisės tų tautų, kurios yra tos pačios arba visiškai panašios kil-

mės. Užtat, jei tik mes juridines institucijas nelaikome akcidentaliniais fenomenais, romėnų teisės istorija sudaro tik dalį vadinamos universalinės teisės, kurios istoriją mes dažnai vadiname lyginamosios teisės istorija. Principiniais klausimais mes stengėmės sulyginti pagrindines institucijas ne tik indo-europiečių tautų (tūlas rašytojas nurodo tik tam tikrų indo-europiečių tautų institucijas), bet ir visų mums žinomų tautų; šiam reikalui mes naudosimės bendraisiais mokslo veikalais ir speciališkais, kurie kalba apie tam tikros tautos įstatymų susidarymą.

Bendrosios teisės ir indo-europiečių teisės istorijos reikalui mes dažniausiai rėmėmės šiais veikalais: R. Daresto, kurie surinkti *Etudes d'histoire du droit*, 1889, ir *Nouvelles études d'histoire du droit*, 2 tomai, 1902—1906; Posto veikalais, kurie gražiai sutvarkyti; jo *Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz*, 2 tomai in-18°, 1894—1895 (į italų kalbą išvertė Bonfante ir Longo, Milanas, 1906—1908), ir įvairiais straipsniais iš *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft* (= Z. f. vergl. R. W.), pradėto leisti nuo 1878 metų. Ten, kur mes radome reikalą, taip pat nurodėme Sumner Maine veikalus (*Sumner Maine, L'ancien droit*, 1873; *Etudes sur les institutions primitives*, 1880; *Etudes sur l'ancien droit et la coutume primitive*, 1845), Fustel Coulanges knygą (Fustel Coulanges, *Cité antique*, in-18°, 24 leidimas, 1917), Vinogradovo studijas *Outlines of historical Jurisprudence*, 1, 1920 (Duez-Joüon des Longrais išvertė į prancūzų kalbą), 2, 1922.

Įvairių konkretinių įstatymų leidimų reikalui mes daugiausia naudojomės šiais raštais: graikų teisės istorijai, Dareste, Haussoullier, Th. Reinach, *Recueil des inscriptions juridiques grecques*, I, 1891—1894. II, 1898 ir tol. (= Dareste, Haussoullier, Reinach, *Inscr. juridiques grecques*), *Inscriptiones graecae Siciliae et infimae Italiae ad jus pertinentes*, išleido Aragio - Ruiz Oliveri, Milanas, 1925, ir Beauchet, *Histoire du droit privé de la République athénienne*, 4 tomai, 1897; Babilonijos teisės istorijai, Hamurabio Kodeksą, išl. V. Scheil, *Délégation de Perse, Mémoires publiés sous la direction de Morgan*, IV, 1902, in-4°; portatyvinis leidimas 1904, in-18°; naujuosius fragmentus, net *Mémoires*, X, 1908, 81—84 pp. *Revue d'Assyriologie*, XIII, 1916, 49—52 pp. *Mém. Ac. Inscr.*, XLI, 1917, 245—246 p. ir gausią literatūrą, kuri apie tai rašo; apie *Recueil de lois assyriennes*, išl. Scheil, 1921; apie ititų teisę, apie *Code Hittite*, vertė Hrosny, 1922, ir *Cuq, R. H. D.*, 1924, 373—435; egiptiečių teisės istorijai, Revillout (*les Obligations en droit égyptien*, 1886; *La propriété, ses démembrements, et la possession en droit égyptien*, 1897, *Précis du droit égyptien*, 1899—1903, ir t. t.); keltų teisės istorijai, Arbois de Jubainville ir ypač jo veikalą *Cours de droit celtique*, 2 tomai in-8°, Paryžius, 1875; germanų teisės istorijai, H. Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, 1, 2-sis leid., 1906, 11, 1892 (= Brunner, *Deutsche Rechtsgesch.*) ir prancūzų teisės istorijai, Esmein, *Cours élémentaire d'histoire du droit français*, in-8°, 14 leid., (Génestalio peržiūrėta, 1921 m. = Esmein, *Cours élémentaire*), Viollet, *Histoire du droit civil français*, in-8°, 3 leid., 1905 = Viollet, *Hist. du droit français*, Brissaud, *Manuel d'histoire du droit français*, 2 t. in-8°, 1898—1904 = Brissaud, *Manuel* ir Chénon, *Histoire générale du droit français*, in-8°, 1, 1926 = Chénon, *Hist. du droit français*.

ĮŽANGA.

Romėnų teisė.

Apibūdinimas. — Padalymas ir mokymosi interesai. — Planas.

Teisė *(jus)*, teikiant šiam žodžiui pozityvinę ir techninę prasmę, yra visuma taisyklių, išorinės prievartos nustatytų ir reguliuojančių žmonių savitarpio santykius.[1] Romėnai daug anksčiau už kitas tautas sugebėjo atskirti teisę nuo religinio įstatymo, kuris reguliuoja žmonių santykius su jų dievais *(fas)*[2]; ir jie taip pat puikiai pastebėjo teisės ir religijos skirtingumą; religines taisykles jie įterpė į moralės normų sritį *(honestum)*; kurios-ne-kurios iš jų galėjo būti nepildomos, ir niekas už jų nepildymą nebausdavo.[3] Tačiau teisę nuo moralės teoretiškai labai sunku atskirti; Senosios Romos praktikoje juo sunkiau buvo tai įvykdyti, nes įstatymai ten buvo veik išimtinai papročio būdu kuriami; ir net patys romėnai dažnai maišydavo teisę su religija, nes politinė ir religinė valdžia kurį laiką buvo vienose rankose.

Tatai greičiausia bus atsitikę dėl tradicinės įtakos; senovėje veik visur ir visada atrandamas tų sąvokų ir nuostatų mišinys, nuo kurių išaiškinimo[4] naujesnieji juristai pradeda teisės mokslo dėstymą: jie pradeda teisės mokslo dėstymą, nurodydami

---

[1] Jei žodžiui *jus* suteiktume ryšio idejos prasmę, tai to žodžio etimologinė mintis nebūtų iškreipta, kaip tatai sako Pottas, o vėliau patvirtina ir Jheringas, *Esprit du Dr. rom.*, 1, 119 p., Meringer ir Wenger, *Wörter und Sachen*, 1, 1, 1909, 85 pusl. Priešingą nuomonę reiškia Michel Bréal, *N. R. H.*, 1883, 605 p. ir Schmidt, Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 352 p. 4 išn.; apie giminingo žodžio *lex* prasmę žiūr. pastarojo autoriaus 6, 1, 351 p. 2 išn.; priešinga nuomonė — Bréal, 610 pusl.

[2] *Fas* prieštarauja *Jus* ne tik dėl doktrinos, bet ir dėl materiališkos prasmės; nusikaltimai prieš *fas* paprastai viešosios valdžios nebaudžiami. Apie religinius deliktus žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 56 ir tol. pusl.; *Droit pénal romain*, 1907, 1, 39—40 pp.

[3] Paulus, *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 144: *Non omne quod licet honestum est.*

[4] Justicijos definicija yra vienintelė visiškai gryna iš tų mišinių, Ulpianus, *D.*, 1, 1, *De j. et. j.*, 10 *pr.* = *Inst.*, 1, 1, *De j. et j., pr.*: *Justitia est constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.* Tačiau apie šios tradicinės definicijos aiškinimą žiūr. Senn, *De la justice et du droit*, 1927, 1—54 pp.

visus teisės nuostatus, kurie reikalauja gyventi *honeste,*[1] aiškindami teisę kaipo meną to, kas gera ir *aequum*[2], ir apibūdindami jurisprudenciją kaip dalyką, apimantį žmonių ir dievų reikalus.[3] Reikia žinoti, kad kurie-ne-kurie iš jų veik patarlėmis virto. O svarbiausias Romos juristų nuopelnas, rodos, yra toks, kad jie mums parodė, kokia kaina ir kuriais keliais eidami patys romėnai yra moksliškai nustatę nuo religijos nepareinančią teisės sąvoką.

Įvairūs rinkiniai, kurie užsiliko iki mūsų laikų ir kuriuose randama sąvokų ir nuostatų medžiagos, yra dar įdomesni pažinti, nes ten galima rasti teisės medžiagos padalymą. Svarbiausias padalymas yra padalymas į civilinę, tautų ir prigimties teisę; į rašytąją ir nerašytąją teisę ir, pagaliau, į viešąją ir privatinę teisę.

Civilinė teisė *(jus civile)* yra ta, kurią randame kiekvienoj valstybėj ir kuri tik tos valstybės piliečiams taikoma; vadinas, ši teisė Romoje tik romėnams buvo taikoma.[4] Tautų teisė *(jus gentium),* labiau precizuota prasme, yra ta teisė, kuri Romos valstybėj buvo taikoma ir romėnams ir svetimšaliams[5]; o mažiau precizuota prasme, šiuo vardu vadinta toji teisė, kuri buvo

---

[1] Teisės liepimai, Ulpianus, *D.*, 1, 1, *De j. et j.*, 10, 1, = *Inst.*, 1, 1, *De j. et j.*, 3; *Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.* Apie tų liepimų gradaciją, nuo bendriausio liepimo *honeste vivere* iki *suum cuique tribuere,* tikrąją teisės veikimo sritį, žiūr. Senn, 39—44 pp.

[2] Teisės definicija (Celsus, kurį nurodo Ulpianus, *D., h. t.*, 1, pr.); *Jus est ars aequi et boni.* Tačiau Senn 34 p. nurodo, kad tatai taip yra tik išplėtus prasmę termino *jus,* turinčio *id quod semper aequum et bonum est* (Paulus, *D., h. t.*, 11) prasmę, kad terminas *jus* dar reiškia to *aequum et bonum* veikimą. Apie *aequum* prasmę taip pat žiūr. Senn, 29—34 pp.

[3] Teisės mokslo definicija, Ulpianus, *D., h, t.*, 10, 2 = *Inst., h, t.*, 1: *Juris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia.* Tačiau, pasak Senn, *Les origines de la notion de jurisprudence,* 1926, 1—49 pusl., *juris prudentia* yra tik išminties dorybės pritaikymas teisei, suponuojant dieviškų ir žmogiškų daiktų pažinimą; tų daiktų mokslas yra išmintis; pastaroji yra taip pat mokslas tų daiktų, kurių, kaipo teisingų, reikia ieškoti, kad juos galėtume realizuoti, ir mokslas tų daiktų, kurių, kaip neteisingų, reikia vengti; tad *juris prudentia* yra kartu mokslas ir menas.

[4] Gajus, 1, 1 = *Inst.*, 1, 2, *De j. nat et gent.*, 1: *Quod quisque populus ipse sibi jus constituit, id ipsius proprium civitatis vocaturque jus civile quasi jus proprium civitatis.* Apie siauresnę *jus civile* termino prasmę žiūr. 47 pusl., 3 išn.

[5] Karlowa, *R. R. G.*, 1, 451—458 pusl.; Mitteis, *Roemo Privatz.*, 1, 62—65.

identinė visose valstybėse, vadinas, bendra visiems žmonėms.[1] Trečioji teisės rūšis, prigimties teisė *(jus naturae, naturale)* buvo įvairiai suprantama ir įvairiai vadinama: vieni ją vadino idealine teise, gimininga tautų teisei, ir ją laikė taikintina visiems be išimties žmonėms;[2] o kiti ją laikė bendra visiems gyviems padarams teise lygiai taip, kaip tautų teisė yra bendra visiems žmonėms ir kaip civilinė teisė — visiems piliečiams.[3] Bet moksliškiausia ir gryniausia, rodos, būtų padalyti visą romėnų teisę į dvi rūšis,[4] būtent: pirmoji rūšis, kurią sudaro senesnių, vien Romos piliečiams taikomų, taisyklių visuma; antroji rūšis, kuri apima visas taisykles, kurios, mano išmanymu, susidarė kiek vė-

---

[1] Gajus, 1, 1 = *Inst.* 1, 2, *De j. nat. et gent.*, 1: *Quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur vocaturque jus gentium.* Cf. Ciceronas, *De off.*, 3, 5, 23. Nurodytas skirtumas liečia *jus gentium*, techniškąja to žodžio prasme, kaip tatai *majores* padarė tarp *jus civile* ir *jus gentium*.

[2] Ciceronas, *De leg.*, 2, 4, 8. *Inst.*, 1, 2, *De j. nat.*, 11, ir ctr. Apie skirtumą tarp *jus naturale* ir *jus gentium* ir apie *juris naturalis* turinį žiūr. Senn, *De la justice et du droit*, 55—87 pusl.

[3] Ulpianas, *D., h. t.*, 1, 3 = *Inst.*, 1, 2, *De j. nat.*, pr. *Jus naturale est quod natura omnia naturalia docuit: nam jus istud non humani generis proprium, sed omnium animalium... commune est. Hinc descendit maris atque feminae conjunctio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio, hinc educatio.* Šita Ulpiano idėja, kurią racionalizmo teorijos visaip iškraipė, atrandama gana dažnai graikų ir romėnų rašytojų raštuose; teisės istorija tą idėją pateisina (Senn, 65—69 pp.); ją priskiria Ulpianui, pasiremdami viena interpoliacija (Perozzi, *Instituzioni di diritto romano*, 1, 1906, 66 p. 1 išn.; priešingai, C. Longo, *Rendiconti dell'Ist. Lombardo*, Milanas, 1907, 632—640 pusl.). Visiškai tais pačiais sumetimais pasiremdami, šių dienų kurie-ne-kurie mokslininkai, nurodydami aukštesnių gyvulių lytinio gyvenimo būdą, tvirtina, kad moterystė egzistuojanti nuo pat žmonijos pradžios (žiūr., pavyzdžiui, Westermack, *Origine du mariage dans l'espèce humaine*, 1895, 10 ir tol. p., 40 ir tol. p.).

[4] Apie šitą skirtumą žiūr. Krueger, *Sources*, §§ 6, 17. Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell*, § 18. Pernice, 2. S. St., 20, 1899, 138—142 pp. Tautų teisės institucijų sąrašą padarė Krueger, 56 ir tol. pusl., Pernice, *Gesch. und Quell.*, 102 pusl., ir Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 222 p. 1 išn. Labai dažnai sunku žinoti, ar tie tekstai, kurie tam tikrą instituciją prikergia prie *jus gentium*, pavartoti techniškąja prasme, t. y., ar jie nori pasakyti, kad ši institucija taikoma ir nepiliečiams arba, ar tik šiaip sau — plačiąja prasme, būtent, kad ta institucija visur egzistuoja. Pavyzdžiui, Institucijos *(Inst.*, 1-3, *De j. pers.*, 2, sako, kad vergija yra tautų teisės institucija, o tuo tarpu visiškai aišku, kad *dominica potestas* yra tik piliečių teisė. — Mes manome, kad ta nuomonė, pagal kurią *jus gentium* buvusi iš svetur importuota į Romą, yra gerokai išpūsta. Tos nuomonės šalininkai tvirtina, kad ypač po antrojo punų karo daug buvę į Romą importuota svetimų, nelatinų, tautų teisės. Žinoma, daugiausia romėnai importavos teisės iš tų tautų, su kuriomis jiems tekdavo susidurti, o romėnų kaimynai buvo Didžiosios Graikijos, Sicilijos ir tolimesnių kraštų helenistai (Gide, *Condition privée de la femme*, 2-sis leidimas, 1885, 127 ir tol. pusl.). Pasak teisingo Pernisės pastebėjimo, tikrai graikiškos kilmės komercinės teisės institucijos labai pa-

liau, ir kurios taikytos tiek Romos piliečiams, tiek tiems svetimšaliams, kuriems buvo leista Romoj gyventi, kitaip sakant, kuriuos romėnų įstatymai protegavo.

Rašytoji teisė *(jus scriptum)* ir nerašytoji teisė *(jus non scriptum)*[1] skyrėsi formacijos būdais, bet ne, kaip galima manyti, materialiniu rašymo faktu. *Jus scriptum* yra ta teisė, kurią kūrė viešoji valdžia, vaidinanti įstatymų leidimo rolę. Ši teisė dažniausiai buvo redaguojama raštu. *Jus non scriptum* yra ta teisė, kuri buvo kuriama papročiais, visiškai nejaučiamai; tuo būdu ji formavosi be rašto. Jei ši pastaroji teisė ir būtų keno nors privatiškai surašyta, tai dar pats surašymo faktas jos nepadarytų *jus scriptum*. Tarp kitko ši teisės sistematizacija neturi didelės praktinės vertės.

Įdomesnis teisės paskirstymas, kurio nuopelnas tenka Romos juristams ir kuris randamas ir moderniškoj teisėj, yra jos rūšiavimas į viešąją *(jus publicum)* ir į privatinę *(jus privatum)* teisę. *Jus publicum* yra ta teisė, kuri nustato viešosios valdžios organizaciją ir kuri reguliuoja atskirų asmenų santykius su valstybe; o *jus privatum* reguliuoja atskirų asmenų savitarpio santykius[2]. Šis teisės paskirstymas atsimintinas ypač dėl to, kad per ištisus šimtmečius buvo įprasta romėnų teisę dėstant pasitenkinti vien privatinės teisės dėstymu. Tiesa, kartais į šio dalyko orbitą buvo įtraukiama ir viešosios teisės dalykų, kuriuos mūsų laikų mokslo prasme reiktų priskirti prie viešosios teisės; kartais į šią sritį buvo įterpiama ir tokia teisės medžiaga, kurią dar Romos juristai, pastebėję prasidėjusią evoliuciją, išskyrė iš privatinės teisės ir priskyrė prie viešosios. Pavyzdžiui: teismų sutvarkymo ir civilinio proceso nuostatus, baudžiamąją teisę ir baudžiamąjį procesą romėnai skyrė į abi

---

mažu ir sunkiai įsiskverbdavo į *jus gentium* institucijų tarpą; vadinas, jos jau anksčiau ir nepareinamai nuo jų susidariusios: *nauticum faenus, mutuum, lex Rhodia de jactu*, nuoma, hipoteka, jei tik ji yra graikiškos kilmės, laidavimas. Tautų teisės institucijos greičiausiai bus susidariusios Romos valstybės viduje, bet nuo jos nepareinamai; tai įvyko, matyt, dėl to, kad Romoje greta piliečių gyveno gausybė svetimšalių, kurių teisinė padėtis buvo savaiminga ir skirtinga nuo piliečių padėties. Šis dalykas ypač aiškiai užakcentuotas per *lex Aebutia* turto teisės srityj.

[1] Ulpianus, *D.*, 1, 1, *De j. et j.*, 6, 1 = *Inst.*, 1, 2, *De j. nat.*, 3. A. Pernice, *Z. S. St.*, 20, 1899, 162—171 puslapiai.

[2] Ulpianus, *D., h. t.*, 1, 2 = *Inst.*, 1, 1, *De j. et j.*, 4: *Hujus studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum jus est, quod ad statum rei Romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem pertinet.* Pernice, *Z. S. St.*, 19, 1898, 140 ir tol. p. p.

aukščiau nurodytas rūšis: tiek, kiek ta teisė lietė bausmės auką (nusikaltėlį), ji buvo privatinė teisė, o kiek lietė valstybę — viešoji. Vadinas, romėnai tik pirmuoju atžvilgiu šią teisę laikė privatine teise.

Bet, įspraudus romėnų teisę į šiokius rėmus, kyla toks klausimas, koks neturėtų kilti studijuojant kitą kurią, dar dabar veikiančią, teisę; būtent: betarpiško gyvenimo praktikai taikymo klausimas — kokia iš jos nauda?[1] Atsakydami į šį klausimą, paprastai nurodo tris svarbiausius romėnų teisės mokymosi interesus, su kuriais, kadangi jie yra nevienodos svarbos, pravartu atskirai susipažinti.

1. Viena pažiūra, kuri labai ilgai buvo beveik neginčijama ir kurią dar šiandien tūlas su noru palaiko, yra tokia: pagal ją romėnų teisė turinti tiesioginės reikšmės profesionalams juristams, kaipo įstatymų žmonėms, nes ji duodanti daug medžiagos pozityviniams ir moderniškiems įstatymams pažinti. Mūsų dabartiniai kodeksai yra fūzijos, susidariusios iš suliejimo rašytosios teisės sistemos, kuri daugiausia sekė romėnų teise, su papročių teisės sistema, kuri mažių mažiausiai romėnų teisei pavedė pagalbinę rolę vaidinti. Tad tvirtinama, kad negalima esą gerai pažinti šių dienų teisės neištyrus tų dviejų kanalų[2], kuriais ėjo romėnų teisė, iš kurios mūsų teisė yra kilusi. Bet mes nesame linkę tikėti, kad ši pažiūra turėtų lemiamos reikšmės. Tai, ką mes, laikydamies šios pažiūros, studijuotume, nebūtų tikroji romėnų teisė, kurią moderninė kritika gali tirti ir surasti iki mūsų laikų užsilikusių dokumentų visumoj. Ši romėnų teisė tebūtų tokia, kokią suprato ir nurodė mūsų senieji autoriai. Tai, ką Pothier, blogai suprasdamas romėnų teisę, laikė tikrąja ro-

---

[1] Be svarbiausių prancūziškų romėnų teisės veikalų, (žiūr. Rivier, *Introduction* 1 ir tol. p. p., Appletono, Esmeno, Jobbé - Duvalio straipsnius, atspausdintus *Revue internationale de l'enseignement*, 1891, 1, 252 ir tol. pusl., 1902, 2, 288 ir tol. pusl., ir 1904, 1, 196 ir tol. pusl.; R. Leonhard, *Stimmen des Auslands über die Zukunft der Rechtswissenschaft*, 1906; G. Cornil, *Les codes modernes et le droit romain*, 1912; Girard, *N. R. H.*, 1912, 557—572 p. p.; F. de Zulneta, *The Study of roman Law to-day* (1920 m. gegužės 20 d.), Oxford; Ad. Berger, *L'indirizzo odierno degli studi di diritto romano, Riv. erit. di scienze sociali*, 1915.

[2] Šitokia ideja buvo kodekso autorių ir pirmųjų jo komentatorių (Žiūr. tribūno Gary, Portalio ir Merleno (Merlin) nurodymus, Rivier, 12 ir 13 puslapiai); ta pati ideja buvo stimulas įvesti romėnų teisės dėstymą į aukštąsias teisės mokyklas naujo šimtmečio pradžioje (XII metų ventozo mėn. 22 d. įstatymo 2 straipsnis liepia dėstyti romėnų teisę saryšy su prancūzų teise).

mėnų teise, nėra tikroji Romos teorija, o paprastas Pothier pažiūrai priešingumas, patekęs į Kodeksą. Šitaip vedamas romėnė teisės mokslas galėtų būti labai naudingas pozityvinių įstatymų kilmei pažinti. Bet tatai neturėtų nieko bendro su romėnų įstatymų leidimo moksliniu tyrimu.

2. Kiek teisingesnė pažiūra yra ta, pagal kurią romėnų teisės mokslas moderniniams teisininkams turįs, nors ir ne taip tiesioginės, tačiau vis dėlto griežtai praktinės reikšmės. Pastaroji yra reikšminga ne dėl to, kad romėnų teisės mokslas betarpiškai moko pažinti dabar veikiančius įstatymus, bet dėl to, kad jis, lavindamas juristų išmintį, išmoko geriau suprasti kiekvieną įstatymą. Sakoma, kad Romos juristų diskusijų analizas esąs puikiausia juridinio galvojimo mokykla ne tiktai dėl to, kad jie pagarsėjo savo kontraversų aiškumu ir griežtumu, bet ir dėl to, kad jie sugebėjo sunkias teisės sąvokas suprastinti ir padaryti jas suprantamas ir paprastiems, sveikai galvojantiems žmonėms. Kuris prisiverčia ištirti romėnų teisę ir kuris supranta Romos juristų sausas ir griežtas argumentacijas, tas visada lengvai pergalės konkretines sunkenybes, kurios moderninėj teisėj yra, palyginti, paprastos ir retos. Tad tvirtinama, kad romėnų teisės mokslas jurisprudencijos srity vaidina tokią pat rolę, kokią vaidina senovės kalbų mokslas bendrame, bent kiek aukščiau pastatytame moksle. Be abejo, šis galvojimas turi didelę vertę. Kiekvienas dialektikos pratimas, nors jis ir tuščiausias būtų, aštrina ir švelnina galvojimą (intelligence). Jokia kita teisė nėra taip tinkanti juridinio galvojimo reikalui, kaip romėnų. Ji yra vertinama ne dėl stebuklingo Romos juristų genialumo, bet dėl to, kad ji, kai dėl grynos technikos, yra tobuliausias, kokį tik galima įsivaizduoti, juridinės dialektikos paminklas. O šį paminklą sudarė įvairios romėnų teisės istorinės aplinkybės, respublikos ir pirmųjų amžių imperijos procesualinė sistema, tam tikros — gerosios ir blogosios — romėnų dvasios ypatybės.

3. Bet ne čia, mūsų nuomone, glūdi primordialinis ir lemiąs romėnų teisės mokslo nuopelnas. Pirmiausia, romėnų teisės mokslas yra, nepalyginti, geriausia istorinės edukacijos priemonė. Įstatymų įvairėjimas pareina nuo vietų ir laikų. Teisės atžvilgiu lygiai taip, kaip meno, literatūros ir religijos atžvilgiais, kiekviena tauta ir kiekviena epocha turi savo skirtingą charakterį. Tam tikros tautos ir tam tikru jos gyvenimo metu pasiektas juridinis niveau nėra gryno atsitikimo efektas,

kaip ir jos religijos, meno ir literatūros niveau. Tatai yra istorinio išširutuliojimo produktas. Šio išširutuliojimo elementų mokslinis tyrimas — ieškojimas tų sąlygų, kuriomis juridinės institucijos konstituuojamos ir transformuojamos, yra svarbiausias ir reikalingiausias juristo darbui dalykas. Nėra, bent ikišiol nebuvo,[1] įstatymų leidimo, kuris patiektų teisės mokslo reikalui tiek daug ir geros medžiagos, kiek jos davė romėnų įstatymų leidimas. Pastaruoju atžvilgiu romėnų teisė užima ypatingą vietą šit dėl ko: jos ypatinga vidujinė doktrinalinė vertė; įvairių dokumentų apstumas, kurių dėka kiekvienas klausimas galima patikrinti, tiriant jį naujoje šviesoje; tas didelis darbas, kurį ištisos generacijos per ilgus laikus į romėnų teisės mokslą įdėjo (komentatoriai ir k.); pagaliau, visų svarbiausia priežastis, dėl ko romėnų teisė užima ypatingą vietą, yra tokia, kad jos gyvenimo periodas yra, palyginti, ilgiausias. Romėnų teisės istorija pradedama nuo Romos įkūrimo, pagal tradicinę chronologiją, nuo VIII amžiaus prieš J. Kristų ir tęsiama iki Justiniano mirties — iki VI-jo amžiaus krikščioniškos eros. Šitame intervale ji apima evoliuciją, kuri prasideda beveik nuo socialinio gyvenimo pradžios ir sustoja kartu su senąja civilizacija. Tad nėra kito patogesnio už romėnų teisę tereno, kuriame galima būtų geriau pastebėti, kaip įstatymai gimsta, kaip jie gyvena ir kaip miršta. Nėra mokslo, kuris galėtų geriau sulaikyti nuo netikslaus tvirtinimo apie tam tikro istorijos momento teisę, kaip apie dirbtinį atsitikimo, savavališkumo ir įstatymų leidėjo kaprizų padarą arba kaipo apie nekintantį ir amžiną veikalą. Pirmąją klaidą daro grynosios logikos atstovai, nepastebėdami, kad socialinio gyvenimo mechanizmas nėra grynos logikos padaras; antrąją klaidą dažniausiai daro praktikai. Pagaliau, nėra mokslo, kuris geriau galėtų išmokyti ne tik profesijos žmones, sugebančius gerai interpretuoti konkretų tekstą, bet ir mokslo žmones, ku-

[1] Tokią pat funkciją, rodos, galėtų daug pilniau ir tobuliau atlikti sulyginamosios teisės universalinė istorija. Bet, nekalbant apie tai, kokią naudą duotų, greta bendro vaizdo, gilus ir detališkas tam tikros, aiškiai nustatytos, praeities įstatymų tyrinėjimas, reikia pripažinti, kad toji sulyginamosios teisės universalinė istorija, kuri būtų labai įdomi ir naudinga ir kuri, mums rodos, bus išrutuliota, dar neegzistuoja. Tokios istorijos ištobulinimas yra labai sunkus ir, kad ir šiandien šioj srity su dideliu atsidėjimu dirbama, kad ir daug moksliškesni šiam darbui metodai vartojami, kad ir jau daug surinkta puikios medžiagos ir konstatuoti pirmieji geri rezultatai, be abejo, jai ištobulinti bus reikalingos dar ištisos mokslininkų generacijos.

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO BIBLIOTEKA
Inv. Nr. A 2 670781(3)

rie, pasiremdami tekstais, sugebėtų pakilti aukščiau jų ir pamatyti jų atsiradimo priežastis ir tikslus, tikru žvilgsniu pastebėti teisės sveikąsias dalis ir eliminuotinus elementus, teisės pastovumo garantijas ir transformacijos šansus.[1] Šita koncepcija nusako tą metodą, pagal kurį mes čia išdėstysime romėnų teisės principus. Mes manome, kad nepadarysime klaidos, jei, progai pasitaikius, pažymėsime ryšius, kurie riša romėnų teisę su mūsų moderninėmis dispozicijomis. Mes nesistengsime aplenkti aukščiausio švietimos periodo juristų kontraversų. Tatai darysime ne tik dėl to, kad jų darbų tyrimas turi daug auklėjamos vertės, kurią joms visi ir mes pripažįstame, bet tarp kitko ir dėl to, kad smulkiausias tekstų analizas yra pirmaeilė ir esminė sąlyga kiekvienam rimtam istorijos tyrinėjimui. Tačiau dėl to dalyko mes neturime pamiršti, kad svarbiausias mūsų tikslas yra pažinti patį romėnų teisės institucijų gyvenimą. Šį tikslą siekdami, mes neprivalome per daug susidomėti vienu kuriuo periodu arba per mažai kurį periodą paliesti.

Mūsų dėstymo planas visą romėnų teisės medžiagą, kurią randame trumpiausiame Justiniano rinkiny, studentams skirtame ir Justiniano įsakymu išleistame vadovėly, skirsto pagal Gajų, Antonino laikų juristą, į tris skyrius. Pats Gajus, tikriausiai, bus tokį paskirstymą radęs dar senesnių laikų juristų raštuose.[2] Gajus, davęs keletą nurodymų apie teisės šaltinius, jos definicijas ir padalymą principiališkai tvirtina, kad kiekviena teisė liečia asmenis, daiktus ir veiksmus *(actiones)*[3], kitaip sa-

---

[1] Mes tiktai nurodysime, — ne kaip labiau abejotiną dalyką, bet kaip dalyką, kuris liečia mažesnį asmenų būrelį, — būtinumą tobulai pažinti romėnų teisę, kad gerai suprastume: 1. romėnų teisės istoriją, su kuria daugiau negu su bet-kuria kita teise nuolat yra susijusi ne tik viešoji, bet ir privatinė teisė; 2. latinų literatūrą, kuri tiek poligrafų, retorikų kaip Veleros Maximo, Auto-Geliaus, Kvintiliano arba poetų kaip Horaciaus, Plauto, tiek juridinių oratorių kaip Cicerono (pavyzdžiui, jo gynimo kalbos *Pro Roscio comoedo, Pro Caecino, Pro Quinctio)* lūpomis kalba išimtinai apie privatinės teisės klausimus; šių rašytojų veikalus tūlas labai rūpestingai vertė į kitas kalbas, bet retas kuris iš vertėjų suprato bent vieną jų siužeto žodelį.

[2] Aiškiausias šio dalyko įrodymas yra toks, kad Gajus jau nebesupranta visų plano detalių. Žiūr. mūsų *Textes*, 222 p. Boecking, *Regulae Ulpiani* 1855 metų leidime, 192 ir tol. puslapiuose patiekia detališką to plano lentelę, kurią reprodukuoja Seckelis ir Kuebleris 6-am Huschkės leid. 1, 1908, 397—406 pp.

[3] Gajus, 1, 8 = *Inst.*, 1, 2, *De j. nat.*, 12: *Omne autem jus quo utimur vel ad personas pertinet vel ad res vel ad actiones.*

kant, kiekviena teisė suponuoja tris elementus: asmenį, kuris yra teisės subjektas, jis veikia daiktą, kuris yra teisės objektas, jį veikia; ir veiksmą, kuris yra teisės sankcija; pastarosios dėka priverčiama pripažinti ir saugoti teisę, jei kyla ginčas. Šituo principu pasirėmęs, jis iš eilės, darydamas daugiau ar mažiau vykusių subdivizijų, asmenų teisei pažinti studijuoja: laisvę, pilietybę, šeimą, globą ir rūpą, žodžiu, visa tai, ką šiandien vadiname teisėtingumu ir veiksmingumu; daiktų teisei — įvairias teises, kurių jie gali būti objektu, realinėms ir personalinėms teisėms pažinti ir atskirti. Gajus gana nevykusiai tarp pirmųjų ir antrųjų įterpia vadinamą generalinės transmisijos teoriją, kuri esanti pritaikoma mirties atsitikimu ir kuri liečianti abi teisių rūšis. Kalbėdamas apie skundus *(actiones),* jis studijuoja proceso kelius, kuriais einant galima juridiškai apsaugoti įvairias teises.

Šitas teisės padalymas turėjo daug pasisekimo moksle ir jo dėstyme. Jis yra ir prancūzų įstatyme: civilinis kodeksas atitinka asmenų ir daikto teises, o civilinio proceso kodekse — skundų *(actiones)* teisę. Mūsų laikų juristai tą teisės padalymą labai kritikuoja ne tik dėl nepateisinamų subdivizijos detalių, bet ir dėl paties principo. Moderniškieji teisės mokslininkai — interpretatoriai, sudarydami naują romėnų teisės mokslo planą, aną atmetė. Tačiau to padalymo rimti didaktiniai sumetimai mus verčia tikėti, kad geriausia būtų palikus senąją romėnų formą.

Mes aną padalymą padėsime į pagrindą, bet tik kaipo bazę, pašalindami visus atsitiktinius netikslumus, kurie yra į jį patekę. Pavyzdžiui, Justiniano plano prisilaikant, studijuojama paveldėjimo teisė tarp daiktinės ir prievolių teisės, užuot prieš prieinant prie paveldėjimo išstudijavus visus turto teisės elementus. Taip jis į skundų teisę *(actiones)* įtraukia ne tik proceso, tikrąja to žodžio prasme, taisykles, bet ir kitas teises, kurios liečia teisės sankciją. Šias pastarąsias tikslingiausia būtų padėti kiekvienos teisės teorijos gale. Taip jis dar, pavyzdžiui, civilinės mirties teoriją — civilinė mirtis įvyksta nustojus laisvės, pilietybės arba šeimos — vaizduoja kaipo globos incidentą, užuot iš jos padaręs pilietybės, laisvės ir šeimos teorijos papildinį. Kad išvengtume visų nurodytų dėstymo netobulumų, mes visur ir visada laikysimės to aiškinimo metodo, kuris mums atrodys racionališkiausias. Bet mes laikysimės klasiško teisės padaly-

mo principo; vieną knygą paskirsime asmenų, kitą turto teisėms, o trečiąją — civiliniam procesui.

Be to, prieš anas tris knygas mes padėsime vieną įvado knygą, kurią paskirsime bendriems romėnų institucijų, turinčių santykių su privatine teise, istorijos bruožams nušviesti. Tiesą pasakius, dalis tų sąvokų, kurios bus nurodytos įvade, sudaro atskirą mokslo discipliną, griežtąja to žodžio prasme. Prie šių sąvokų reikia priskirti tas, kurias kitkart vadindavo, beveik išėjusiu iš mados, romėnų teisės istorijos vardu ir kurios sudaro mokslą apie viešosios teisės organus, kuriančius teisę ir apie teisės dokumentus. Šį mokslą šiandie galėtume pavadinti šaltinių istorijos vardu; žinoma, suprasdami žodį „šaltiniai" kiek skirtinga prasme. Bet mes netikime, jog reiktų atsiprašinėti dėl to, kad paduotume bendrą ir trumpą, pav., *Institutiones* apžvalgą. Aišku, kad mes negalėtume rimtai studijuoti privatinės teisės nežinodami, kuriuose dokumentuose (raštuose) ji galima rasti. Taip pat būtų keista studijuoti teisę nežinant, kurie konstituciniai organai yra ją sukūrę. Dar daugiau, mes tą istorinį įvadą gana plačiai išdėstome dėl to, kad galėtume patiekti keletą nurodymų apie viešosios valdžios funkcionavimą, apie proceso sistemą ir apie bendrąją teisės evoliuciją, ir kad toliau, tyrinėdami atskirus šio mokslo dalykus, galėtume labiau įsigilinti į kiekvienos institucijos esmę ir surišti atskiras detales su visuma.

PIRMOJI KNYGA

ISTORINIS ĮVADAS.

mo principo; vieną knygą paskirsime asmenų, kitą turto teisėms, o trečiąją — civiliniam procesui.

Be to, prieš anas tris knygas mes padėsime vieną įvado knygą, kurią paskirsime bendriems romėnų institucijų, turinčių santykių su privatine teise, istorijos bruožams nušviesti. Tiesą pasakius, dalis tų sąvokų, kurios bus nurodytos įvade, sudaro atskirą mokslo discipliną, griežtąja to žodžio prasme. Prie šių sąvokų reikia priskirti tas, kurias kitkart vadindavo, beveik išėjusiu iš mados, romėnų teisės istorijos vardu ir kurios sudaro mokslą apie viešosios teisės organus, kuriančius teisę ir apie teisės dokumentus. Šį mokslą šiandie galėtume pavadinti šaltinių istorijos vardu; žinoma, suprasdami žodį „šaltiniai" kiek skirtinga prasme. Bet mes netikime, jog reiktų atsiprašinėti dėl to, kad paduotume bendrą ir trumpą, pav., *Institutiones* apžvalgą. Aišku, kad mes negalėtume rimtai studijuoti privatinės teisės nežinodami, kuriuose dokumentuose (raštuose) ji galima rasti. Taip pat būtų keista studijuoti teisę nežinant, kurie konstituciniai organai yra ją sukūrę. Dar daugiau, mes tą istorinį įvadą gana plačiai išdėstome dėl to, kad galėtume patiekti keletą nurodymų apie viešosios valdžios funkcionavimą, apie proceso sistemą ir apie bendrąją teisės evoliuciją, ir kad toliau, tyrinėdami atskirus šio mokslo dalykus, galėtume labiau įsigilinti į kiekvienos institucijos esmę ir surišti atskiras detales su visuma.

PIRMOJI KNYGA

ISTORINIS ĮVADAS.

I.

Karalystė.

A.

Pirmykštė karalystė. Patricijų valstybė.

1. Karališkosios epochos institucijos.[1]

Romėnų istorija prasideda karališkuoju periodu. Tikriausiai, tos tautos, kurios sukūrė Romą, jau turėjo ilgą praeitį.[2] Kaip civilinės ir religinės institucijos, taip ir politinis režimas buvo ilgos ir pamažu vykusios evoliucijos rezultatas.[3]

Bet karališkoji Romos epocha yra pati senoji epocha, kurią pasiekia istorija. Tos istorijos žymiausia dalis dar tėra paprasta legendarinės formacijos krūva; dar daugiau, ji yra net sąmoningai padaryta falsifikacija, kurioj tik vienas kitas tikrinis vardas ir labai bendro pobūdžio faktų mišinys yra apytikris.[4] Tačiau nė kiek neabejotinas faktas, kad Romoje buvo vadinamas karališkasis periodas.

---

[1] Girard, *Organisation judiciaire des Romains*, 1, 1906, 1—45 pp. Mommsen, *Hist. rom.*, pirma knyga, 4 ir 5 skyriai. Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell.*, §§ 4—10. Bonfante, *Storia*, 7—101 pp. Niese, *Grundriss*, 32—44 pp. ir cituotieji autoriai.

[2] Helbig, *Die Italiker in der Poebene*, 1879, ir G. Perrot analizė žurnale *Journal des savants*, 1880, 434—442, 476—484, 530—539 pp. R. Jhering, *Les Indo-Européens avant l'histoire*, 1895; Girard, *Org. jud. 1*, 6—9 pp.; B. Modestov, *Introduction à l'histoire romaine*, pranc. vert., Paryžius, 1907, ir kritikinis reziume originalinio Salamono Reinacho veikalo, *Anthropologie*, 1902, 371—376 pp.; P. Bonfante, *Storia*, 7—65 pp.; Tito Giorgio studijos apie Indo-Europėnų kilmę, žurnalas, *R. d'Italia*, 17, 1914, 562—592 pp. ir apie jų institucijas, *R. it. sc. g.*, 55, 1914, 3—34 pp.; Albert Carnay, *Les Indo-Européens*, Ljiežas, 1921.

[3] Apie politinius indo-europėnų susigrupavimus prieš jų separaciją žiūr. Schrader, *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, 3-sis leid., 2, 1907, 370—392 pp. ir apie galimus jų migracijos santykius bei karališkosios valdžios išsiplėtojimą — Jhering, 368 ir tol. puslapiai.

[4] Žiūr. Mommsen, *Hist. rom.*, antra knyga, 9 skyrius, Schwegler, *Römische Geschichte*, 1, 1853, čia autorius patiekia detališką kritikinę analizę ir daug įvairios naudingos medžiagos, kuri nušviečia karališkosios epochos istoriją. Mommseno disertacija apie Remo legendą, *Gesammelte Schriften*, 4, 1906, 1-21 pp., ryškiu pavyzdžiu parodo šitos istorijos autorių darbo procesus.

Geriausias šio fakto įrodymas yra respublikos gadynės institucijose užsilikę dalykai, iš šių pažymėtini, pavyzdžiui, *rex sacrorum* ir *interrex*.[1] Bet ir šitas dalykas gali šiek tiek duoti pagrindo apie tai abejoti, nes tradicijos yra, palyginti, nesenos ir negrynos, ypač, kad jos sudarytos iš dabarties išvadų apie praeitį.

Karališkoji Roma iš pradžios, rodos, bus buvus gana menka žemdirbių ir bandų savininkų aglomeracija. Jos gyventojai buvo susispietę Latiumo pakrašty, per keletą kilometrų atstu nuo Tiberio žiočių, aplink šiek tiek sustiprintą vietą *(Roma quadrata)*. Jos teritorijos buvo vidutinio didumo ir derlingumo. Jos gyventojai, tarp kitko, niekuo nesiskyrė nuo kitų indo-europiečių tautelių, apsigyvenusių kairiojo Tiberio kranto srityse.

Daug mėginta konstruuoti įvairių teorijų, tatai ypač anksčiau daryta, — apie tris tribas, *Tities* arba *Titienses, Ramnes* arba *Ramnenses* ir *Luceres*,[2] kurių susiliejimas į vieną tautą sudaręs valstybę. Šiomis teorijomis stengtasi įrodyti, kad sakytos tribos buvusios etniškai skirtingos ir kad iš to skirtingumo išaugusios įvairios socialinės institucijos. Nors ir manytume, kad iš pat pradžios ar kiek vėliau buvo žymi svetimo elemento inkorporacija ir to elemento akcija į romėnus, ypač turėdami galvoje laikiną Etruskų Romoj ir Latiume[3] lemiamą įtaką, tai vis dėlto reiktų pabrėžti, kad romėnai principiališkai sudaro labai didelį vienetą ((unité). Roma nesiskiria žymiai nuo kitų latinų valstybėlių: nei ekonominis jų niveau, nei privatinės insti-

---

[1] Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 2 pusl.

[2] Šiuo metu yra pakankamo pagrindo tikėti, kad tie trys vardai yra etruskų kilmės. Šiaip ar taip, ta tvarka, kuria jie pateko į tekstą, kuris eina jų oficialiniu sąrašu, mažai tėra palanki senovės idejai, kurią į naują formą įdėjo Schulin, *Lehrbuch*, §§ 3—5, pagal kurią *Ramnes*, Romulo kompanijonai, sudarę pirmykštį branduolį, prie kurio vėliau prisidėjo *Tities* iš Taciaus, paskiau *Luceres*, vadovaujami, pavyzdžiui, etruskų *lucumo*. Apie šią tvarką ir apie rimtesnes hipotezes žiūr. Mommsen, *Dr publ.*, 6, 1, 107 ir tol. pusl. — Be kitko, prieš maždaug keturiasdešimt metų padaryti archeologiniai atradimai progresyviškai konstatavo prieglaudų (refuges) buvimą Palatino kalne, paskiau Septynių Kalnų konfederaciją, pagaliau etruskišką romėnų miesto kilmę; apie atradimus ir jų rezultatus literatūra yra nurodyta L. Homo, *L'Italie primitive et les debuts de l'empérialisme romain*, 1925, 83—184 pp.

[3] Etruskų įtakos žymių, pavyzdžiui atrandame žemės matavimo ir žymėjimo būduose, magistratų pasižymėjimo ženkluose ir, gali būt, visoj gausybėj tikrinių vardų. Tą pat atrandame Serviaus Tuliaus, Tarkviniaus ir Porsenos legendose.

tucijos, nei politinis režimas nesiskyrė kiek žymiau nuo anų. Ekonominių sąlygų atžvilgiu pirmieji romėnai daugiausia vertėsi žemdirbyste ir gyvulininkyste. Romos įkūrimo metu jie jau buvo perėję sociologinę gyvenimo būklę, kada primityviškas žmogus, neturėdamas nei kultivuotos žemės, nei naminių gyvulių, minta beveik atsitiktiniu medžioklės ir žūklės grobiu. Tuo metu jie jau buvo perėję ir vėlyvesnę fazę, kuri buvo dar prieš indo-europiečių išsišakojimą, kada žmogus, prisijaukinęs gyvulius, gyveno piemenų periodą.[1] Jie verčiasi primityviška žemdirbyste, kurios šie išmoko iš savo protėvių, žiauraus gyvenimo verčiami.[2] Labai ir labai abejotina, ar jie tuo metu pažinojo privatinę žemės nuosavybę. Padavimas tvirtina, kad kiekvienos šeimos galva gavęs iš Romulo ar iš Numos po porą dešimtinių žemės namams pasistatyti ir daržui. Bet šis padavimas, greičiausiai, bus tik įrodymas, kad apgyventos žemės, kurios nepakako šeimai išgyventi, pakraščiai, ganyklos ir dirbama dirva, buvo padalinti atskiroms platesnėms grupėms naudotis.

Privatinio gyvenimo atžvilgiu, pirmieji romėnai turėjo tą pačią patriarchalinę santvarką, kaip ir daugelis kitų piemenų ir žemdirbių tautų. Kiekvienų namų vyriausias galva buvo patriarchas *paterfamilias,* kurio autoritetas buvo visiškai absoliutus; jį ribojo tiktai paprotys ir nuomonė. Nuo jo parėjo visa namų vidaus tvarka, žmonės ir daiktai. Atstovaudamas retiems ir paprastiems, tais laikais leistiniems komercijos veiksmams — šiaip kiekviena šeima gaminasi visa, kas jai reikalinga, — atstovaudamas šeimai, kada kuris nors jos narys paliečia trečiąjį asmenį arba atvirkščiai—pastarasis pirmąjį, jis buvo vienintelis šeimos atstovas prieš išorę. Jis savo šeimoj, kaip paprastai pagal naujesnę madą jį gana vykusiai charakterizuoja, yra kartu savininkas, teisėjas ir kunigas. Jis yra vienintelis savininkas ne tik savo vergų, žmonos ir vaikų darbu pagamintų produktų, bet taip pat pačios žmonos ir vaikų savininkas, griež-

---

[1] Žiūr. Schrader, *op cit.,* 2, 152 ir tol. pusl., ir reziume S. Reinach, Rertrande, *La Gaule avant les Gaulois,* 1891, 816 pusl.

[2] Schrader, 2, 201—221 pp.; S. Reinach, 316—317 pp.; Jhering 22 ir tol. pp. Dvi didelės indo-europiečių šeimos šakos (Europos ir Azijos šakos), kaip šiandien rodos, dar prieš persiskirdamos pažinojo tam tikrą ekstensyvinę agrikultūrą; bet tuo metu jie vis dėlto daugiausia gyveno iš piemenų darbo.

čiausia to žodžio prasme, nes jis juos gali laisvai parduoti lygiai taip, kaip gyvulius ir vergus. Jis yra kunigas, kuris rūpinasi namų kulto reikalais ir daro aukas savo protėviams. Jis yra teisėjas, ypač baudžiamojoj srityj, nes jis gali skirti įvairiausias bausmes, neišskiriant nė mirties bausmės, ne tik vergams, bet taip pat savo žmonai ir vaikams. Bausdamas žmoną ir vaikus, pagal susidariusį paprotį, *paterfamilias* turėdavo prašyti artimųjų tarybos pritarimo, bet tarybos nuomonė jam nebuvo privaloma. Civilinių bylų negalėjo būti, nes kiti visi šeimos nariai neturėjo jokių teisių: vaikai išnykdavo *paterfamilias* asmeny. Apskritai, jis buvo absoliutus patriarchas savo šeimoj: jo teisės neturėjo jokių ribų. Jis buvo negyvojo ir gyvojo — gyvulių ir vergų — inventoriaus savininkas, žmonos ir vaikų asmuo nyko jo asmeny. Jo autoritetas ir protekcija dengė ne tik žmoną ir vaikus, bet ir vadinamus svečius *(hospites)*, kurie, patekę į Romą, ir norėdami būti šiek tiek apdrausti, privalėjo ieškoti *paterfamilias* globos ir jai visiškai pasiduoti. Kai romėnas patekdavo į svetimą valstybę, tai jis taip pat turėjo ieškoti vietinio piliečio globos. Pabėgėliai iš įvairių kraštų *(clientes)* ir išsivadavusieji vergai taip pat buvo *paterfamilias* globojami.

Kiek vėlesniais laikais pamažu susidaro vergų ir vaikų teisės žymus skirtumas: tarp vergo teisinės padėties, kuri savo ruožtu skyrėsi nuo paprastų daiktų padėties tuo, kad *paterfamilias* daiktams turėjo *dominii*, o vergui — *dominicae potestatis* teises, ir tarp teisės vaikams, kuri buvo išreiškiama *patria potestas* vardu, ir, pagaliau, tarp žmonos teisinės padėties, kuri buvo išreiškiama per *manus*, buvo didelė bedugnė. Iš pradžios įvairių asmenų padėtys yra veik vienodos ir pareinančios nuo gryno fakto, bet vėliau eina diferenciacija. *Paterfamilias* galia buvo amžina, t. y. tęsėsi iki pat jo mirties, tatai sudaro gryniausią patriarchato formą.

Paterfamilias mirštant įvyksta žymios atmainos: žmona ir vaikai tampa asmenimis *sui juris*, vyriškos lyties descendentai patys tampa *paterfamilias*. Vergo padėtis, deja, tik tiek pakitėja, kad gauna naują šeimininką. Bet kaip kiekvienoj patriarchalinėj visuomenėj, taip pat lygiai ir Romoj *paterfamilias* mirtis nenutraukia visų tų ryšių, kurie šeimą rišo į vieną vienetą esant gyvam *paterfamilias*. Jie ir po šefo mirties yra giminės (agnatai), o iš to išeina, kad jie vieni kitus paveldi, kad

suaugę vyrai buvo jaunesnių, seserų ir motinos, globėjais,. Agnatiškos giminystės dėka, pakeisdama vieną generaciją kita, pamažu plėtėsi giminė, kuri ėjo vyrų vardu ir turėjo bendrą protėvį.

Pagaliau, primityvinė Romos visuomenė lygiai taip, kaip ir kita latinų visuomenė, kurios dukterimi reikia laikyti romėnų giminę, kaip kitos indo-europiečių visuomenės ir kaip kitos kilmės visuomenės, kurios turėjo patriarchalinę tvarką, mums aiškiai parodo privatinių ryšių vaizdą: privatiniai tikros ar tik tariamos giminystės ryšiai rišo gana, palyginti, tolimus giminiečius. Agnatais buvo laikomi tie, kurie galėjo įrodyti savo iš kartos į kartą descendenciją, kad jie yra kilę iš vieno bendro protėvio; o paprastais giminiečiais buvo laikomi tie, kurie nors ir negalėjo įrodyti bendros kilmės, tačiau buvo vadinami vienu bendru su visais giminiečiais vardu ir priklausė prie tų pačių namų kulto. Gentis, kuri tikriausiai yra kilusi iš patriarchalinio režimo, buvo grupė žmonių, kurie pretendavo į vieną bendrą kilmę. Anais laikais prie bet kurios genties priklausymas turėjo gana didelę svarbą, nes nuo to pareidavo religinės pareigos, globos ir įpėdinystės teisės. Iš pat pradžių genties ryšys turėjo būti dar svarbesnis, nes, dalinant dirbamus laukus, ne atskiriems individams buvo skiriamos *parcelės,* o gentims. Kiekviena gentis gavo po tam tikrą kiekį žemės.[1]

Karališkos epochos politinė konstitucija yra, kaip yra iš seno gerai pastebėta, patriarchalinės šeimos organizacijos simetrija. Ji pažymima trimis veiksniais: karalium, senatu ir konsitucijomis.[2] Karalius *(rex)*[3] užima bemažko tokią pat padėtį romėnų visuomenėj, kokią *paterfamilias* — šeimoje. Karaliaus funkcijos nebuvo paveldėtinės: pasak metraščių autorių, jis buvęs, vienam iš senatorių pasiūlius, komicijų renka-

[1] Labiau yra abejotina, ar *gens* kada nors Romos valstybės viduje buvo laikoma politiniu vienetu, kuris turėtų politinę organizuotą valdžią, kuri formališkai galėtų veikti. Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 17 ir tolesni puslapiai; priešingai rašo Bonfante, *Storia,* 70—92 pp.

[2] Visiškai natūrališkai atrodo čia matyti gryną ir paprastą patriarchalinio režimo pasiskolinimą. Tačiau reikia pastebėti, kad karaliaus autoritetą ir ypač senųjų tarybą užtinkame ir tokiose visuomenėse, kurios dar nepažįsta patriarchalinio režimo, bazuoto tėvo galia, ir kur, be kitko, privatinės teisės institucijos gali patiekti tokios tvarkos modelius. Apie *patriae potestatis* kilmę ir apie šeimos organizacijos ir Romos valstybės politinės konstitucijos simetriją žiūr. L. Wenger, *Miscellanea Fr. Ehrle,.* Roma, 1924, 2, 1—55 pp.

[3] Mommsen, *Dr. publ.,* 2, 3 ir tol. puslapiai.

mas. Karaliaus funkcijoms atlikti, kada jis mirdavo, buvo renkamas laikinas karalius *(interrex)*. Karaliaus valdžia lygiai taip, kaip *paterfamilias,* buvo absoliuti ir amžina. Jis pats arba per savo paskirtus valdininkus valdo valstybę, kaip anas namus. Jis buvo vyriausias piliečių šefas, ypač visų ginkluotų jėgų valdovas, kaip anas šeimos. Jis rūpinosi visos valstybės kulto reikalais, kaip anas šeimos kulto reikalais rūpinosi. Jis yra vyriausias valstybės teisėjas, kaip *paterfamilias* vyriausias šeimos teisėjas. Reikia pastebėti, kad, nors jis pastaruoju atžvilgiu yra ir civilinių ir baudžiamųjų bylų teisėjas, tačiau dar tuo metu visa redukuojama į baudžiamosios teisės sritį; nes kylantieji privatiniai ginčai rišami *sakramentumo (sacramentum)* proceso tvarka, o pastaroji sprendžiama privatiniu būdu; viešoji valdžia tuo veik nesirūpina; jei kada ir tenka viešajai valdžiai į šiuos reikalus įsikišti, tai tatai sprendžiama baudžiamosios teisės ribose. Civilinis ginčas įsilieja į baudžiamąją formą šiuo būdu: kiekvieną ginčą (civilinį) sprendė priesaikos būdu; tai yra, abi šalys prisiekia; kadangi viena iš jiedviejų, teigdama tai, ką antroji ginčo šalis neigia, arba atvirkščiai, apsilenkia su tiesa, tai už tą melagingą priesaiką ji baudžiama. Baudžia karalius pats arba per savo įgaliotą teisėją, kuris kartu išsprendžia ir civilinį ginčą. Apskritai, civiliniu, religiniu ir militariniu atžvilgiais karaliaus valdžia yra visiškai simetrinė su *paterfamilias* valdžia. Abu yra vien papročiais suvaržyti.

Antrasis valstybės valdžios veiksnys yra senatas, kuris atitinka artimųjų tarybą, kurios patarimo sunkiais atsitikimais klausiasi šeimos tėvas *(paterfamilias)*. Labai svarbiais reikalais karalius privalėjo klaustis senųjų tarybos *(senatus)* patarimo. Tvirtinama, kad senatą sudarę įvairių genčių *(gentes)* galvos (vadai). Iš pradžios senatorių buvę vienas šimtas, o vėliau, — trys šimtai. Senatorius skyrė pats karalius. Jis klausėsi senatorių patarimo taip, kaip *paterfamilias* klausėsi artimųjų patarimo. Senato patarimas nebuvo karaliui privalomas: jis galėjo senato patarimo paklausyti arba visiškai priešingai pasielgti.

Trečiasis Romos konstitucinis veiksnys nutraukia valstybės paralelę su šeima: Romos valstybės valdžios organizacija šiuo atžvilgiu kiek skirtinga nuo tokios valstybės, kurios valdžios organizacija yra gryna patriarchalinės šeimos kopija. Komicijos *(comitia),* kurias be skirtumo tėvų ir vaikų sudarė visos tautos vyrai, sugebą nešioti ginklą, kariauti. Bet į jas ne-

galėjo patekti klientai. Visi piliečiai *(populus Romanus, quirites)* buvo padalinti į trisdešimts kurijų. Šis padalymas greičiausiai buvo padarytas dėl to, kad kiekviena tauta *(Tities, Ramnes, Luceres)*[1] turėtų po dešimts kurijų, bet, rodos, jokiu būdu nereikėtų šį padalymą aiškinti taip, kaip tūlas interpretatorius, klaidingai suprasdamas tekstą, aiškina, kad kūrija buvusi padalyta į dešimt genčių *(gentes)*. Kurijos vienetas buvo sudarytas ne tik rinkimų tikslams, bet taip pat administracijos, religijos ir karo reikalams. Net neišrodo, kad kurija būtų vien rinkimo tikslams išgalvota ir organizuota (nes, jei vien šiam tikslui būtų buvusi organizuota, tai būtų stengtasi sudaryti liekos skaičius, idant tuo būdu susidarytų balsų dauguma). Komicijas karalius kviesdavo kurijomis, kurios paprastai susirinkdavo miesto vidury. Šią vietą buvo įprasta vadinti *Comitium*. Balsavimo ir rinkimo metu visi piliečiai buvo suskirstyti į respektyvines kurijas, kur jie balsuodavo individuališkai, kiekvienas turėjo po vieną balsą; kurijos balsų dauguma buvo laikoma kurijos balsu. Sutraukus į daiktą visų kurijų balsus, lengva nustatyti kurijų daugumos balsą, o kurijų daugumos balsas lėmė sprendžiamojo klausimo atsakymą. Komicijos tik karaliaus šaukiamos rinkdavosi; jos, neturėdamos nei iniciatyvos, nei pakeitimų, nei, pagaliau, prieštaraujančios senatui teisės *(auctoritas patrum)*, galėjo atsakyti tik į karaliaus pastatytus klausimus: *taip* arba *ne*. Tačiau jos sudarė rimtą ateities elementą. Komicijos jau aiškiai turėjo savo rankose valstybės suverenitetą. Karalius atsiklausia komicijų tik tada, kada jis to nori, ir tik apie tai, ko jis nori; bet be jų pritarimo jis negali pakeisti jokių institucijų. Komicijų sutikimas reikalingas visada, kada karalius nori padaryti bet kokią legalinės tvarkos modifikaciją. Tad štai dėl ko mes matome komicijas susirenkant, kada karalius nori pakeisti šeimų konstituciją *(adrogatio)*, kada jis nori apsilenkti su paprasta sukcesijos tvarka (testa-

---

[1] Trisdešimt kurijų, kaip tarp kitko trys *tribuni militum*, trys *tribuni celerum*, trys vyriausieji dvasininkai *(pontifices)* ir t. t., skaičius, matyt, sudarytas iš trijų miestų susijungimo; pagal senąją latinų decimalinę sistemą tie miestai padalyti į dešimt dalių. Vėlesnis militarinių ir religinių funkcijų sudvejinimas, tikriausiai, bus įvykęs dėl sujungimo, kuri, taria, padaręs Tarkvinius, Palatino miesto su kaimyniniu Kvirinalo miestu. Žiūr. Girard, *Org. jud.*, 1, 2-5 pgr. ir nurodymus. Naujesnę literatūrą atrandame J. Binder, *Die Plebs*, 1909, 1-170 pp., prie kurio dar galime pridurti Vasili Sinaiski, *La cité quiritaire*, Ryga, 1923 ir *La cité populaire*, 1924.

mentas *calatis comitiis),* įvykdyti nubaustajam bausmę *(provocatio ad populum),* sulaužyti tarptautinę sutartį paskelbdamas karą. Komicijos neturėjo jokio legalinio veiksmo iniciatyvos teisės, bet jos turėjo galią tuos veiksmus autorizuoti; čia glūdi jų būsimosios teisės užuomazga[1].

2. Teisės šaltiniai. *Leges regiae.*[2]

Iš kur kilo karališkosios epochos teisė? Kartais kurie-nekurie mokslininkai, vadovaudamies moderniškomis pažiūromis, tvirtina, kad teisės kilmės reikią ieškoti komicijų kurijomis balsavime. Taip pat sakoma, kad jei ne vienintelis, tai vis dėlto reguliarinis ir apstus teisės šaltinis buvęs kurijų įstatymai. Šiuos įstatymus balsuodavusi pati tauta, karaliui pasiūlius *(rogatio regis).* Juos ratifikuodavęs senatas *(auctoritas patrum).* Šių įstatymų likučiai, užsilikę iki mūsų laikų, yra vadinami bendru *leges regiae* vardu. Karališkosios epochos pabaigoj ar respublikos — pradžioj šie likučiai buvo surinkti į vieną rinkinį, kurį padaręs Papirius. Bet visos šios trys pažiūros yra lygiai klaidingos.

1. Papiriui priskiriamas rinkinys, tikriausiai, yra neautentiška (apokrifinė) publikacija, padaryta respublikos pabaigoj arba Augusto laikais; 2. *leges,* apie kurias kalba Adriano laikų juristas Pomponius ir kurias jis laiko kurijų įstatymais, yra, iš dalies, net principinės dalies, religinės taisyklės, kurių, pagal romėnų pažiūras ir papročius, neduodavo tautai balsuoti. Interpretacija, moderniška žodžio *leges* prasme, galima pavadinti avantiūristiška interpretacija; 3. pagaliau, geriausias įrodymas, kad kurijų komicijos nebalsuodavo įstatymų, kurie liečia religijos ir baudžiamos teisės reikalus, yra šit kas: visų pirma, komicijos kurijomis niekados nebalsuodavo abstraktinių ir bendrų įstatymų, priešingai, jos spręsdavo savo balsavimu vien konkrečius ir individualinius dalykus, atsakydamos *taip* arba *ne;* antras įrodymas yra toks, kad prieš XII Lentelių įstatymą romėnai neturėjo jokių rašytų įstatymų.

---

[1] Ta evoliucija, kuri ėjo nuo komicijų sutikimo iki jų liepimo teisės, visiškai atsispindi paraleliškoji žodžio *jubere* prasmės evoliucijoj; formulės *velitis jubeatis quirites* žodžio *jubere* prasmė keitėsi nuo priimti iki įsakyti. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 355 p. 3 išn.; 353 p. 1 išn.

[2] Pomponius, *D.,* 1 2, *De O. J.,* 2, 2, 36. Šaltinių ir citatų reikalu reikia kreiptis į *Textes,* 3 ir tol. puslapiai.

Iki to laiko, vadinas, per visą karališkąją gadynę, teisė buvo nerašyta, išimtinai — papročių teisė *(jus non scriptum, mos majorum)*. Kaip šiandieninės netoli kultūrinės evoliucijos keliu pažengusios tautos, kaip visos kitos tautos, peržengdamos tą evoliucijos fazę, taip lygiai ir karališkosios epochos romėnai gyvena vien papročiais, kilusiais iš nuolat pasikartojančių veiksmų. Tokio kultūros laipsnio tautos moka tik naturalines teises modifikuoti. Apie šią pažiūrą yra susidariusi tradicija, pagal kurią pats Pomponius, kuris nenaikina kurijų įstatymų, norėdamas išaiškinti paprotinį buvusios prieš XII Lentelių Įstatymą teisės charakterį, aiškina, kad kurijų įstatymai buvę nubalsuoti tada, kada buvo kritusi karalių galia.

B.

Serviaus reforma.—Patricijų-plebejų valstybė.

Tradicinė istorija kartoja legendą, surištą, su Serviaus Tuliaus, priešpaskutinio Romos karaliaus, vardu; pagal ją įvykę konstitucijos pakeitimų dar karališkosios epochos metu. Apie tai čia pravartu šį tą pasakyti.

1. Serviaus centurijos.[1]

Pirminė romėnų tauta, be *gentes* narių, laisvųjų piliečių ir jų klientų, kurie buvo pirmųjų globoj ir kurie negalėjo priklausyti kurijoms, nežinojo jokių kitų laisvųjų žmonių. Kiek vėliau, pamažu Romos valstybėj susidarė naujas gyventojų elementas, kuris neįėjo į senųjų piliečių korpusą, net nebuvo jų globoje. Naujuosius piliečius vadino plebejais *(Plebeii)*, kad tuo būdu būtų skiriami nuo senųjų piliečių, kuriuos vadino patricijais *(patres, patricii)*[2].

---

[1] *Mommsen, Dr. publ.*, 6, 1, 271, 305, 335, 435, 444, 446, 480 ir tol. pp. 4, 81 ir tol. pp. Huschke, *Die Verfassung des Servius Tullius*, 1838; Bruns - Lenel, §§ 6, 9, 13.

[2] Apie nurodytą ir analizuotą literatūrą žiūr. Binder *Die Plebs*, 171-293 pp. Pasak Binderio, 298-417 pp., patricijai buvę sabinai, o plebejai — latinai; pasak kitų (ypač Arangio Ruiz, *Le genti e la citta*, 1914, 64-71 pp.) patricijai buvę etruskai, o plebejai — latinai; pagaliau, pasak daugelio kitų autorių (ta prasme Kuebler, *Gesch. d, röm. Rechts*, 1925, 4 pusl.), patricijai buvę užkariautojai, o plebejai — pavergtieji. (Žiūr. šio klausimo išvadas, jų daugumas labai abejotinas privatinės teisės srity, Piganiol, *Essai sur les origines de Rome*, 1917, 145—179 pp.). Mes nurodysime teisines nelygybes,

Senųjų manyta, kad plebejai egzistavę nuo pat Romos įkūrimo laikų. Šiandien dažniau manoma, kad plebejų luomas bus susidaręs progresyviškai, įvairioms ir dažnai ginčijamoms priežastims veikiant. Pagal vieną nuomonę, plebejais tapę nugalėti, bet nepaimti į vergiją žmonės, kuriuos tuo būdu globojęs pats karalius; pagal kitas nuomones, plebejais tapę netekusieji savo patrono klientai, nutrūkus klientelės ryšiams tarp patrono ir kliento; pavyzdžiui, ryšių nutrūkimas įvyksta dėl patrono mirties, jei jis nepalieka testamento, kuris tuos ryšius palaikytų. Lygiai taip, kaip šių laikų industrijos miestuose, kur imigracija labai sparčiai auga ir imigrantai savo skaičiaus gausumu tuoj pralenkia senuosius miesto gyventojus, plebejai ir klientai, tikriausiai, labai greit gausėjo ir ūmai sudarė žymią Romos visuomenės daugumą, o mažumą sudarė patricijai, kurie, turėdami įvairiausių viešosios teisės privilegijų, virto aristokratine mažuma.

Serviui priskiriama reforma, kurią aprašė respublikos rašytojai pagal to karaliaus konstitucijos lentelę, kuri, tikriausiai, nėra ankstyvesnė už V-jo šimtmečio pabaigą[1]; inkorporavo šį naująjį elementą į Romos pilietybę ir suteikė plebejams balsavimo teisę. Ši teisė jiems buvo suteikta, tikriausiai, karinės tarnybos tikslais. Reformos tikslas buvo: apdėti naujus gyventojus mokesčiais ir priversti juos tarnauti Romos kariuomenėj. Romoje balsavimo teisė visada buvo rišama su karo tarnybos prievole.

Serviaus konstitucijos bazė buvo tribos *(tribus),* kurios sudarė teritorialinius vienetus, kuriuose kiekvienas individas buvo savininkas; tribų skaičius daugėjo pareinamai nuo besiplėtojančios nekilnojamojo turto privatinės savybės. Antroji Serviaus konstitucijos bazė buvo *census,* cenzavimo tikslas, nustatyti kiekvieno prievoles kaipo mokesčių mokėtojo ir kaipo kario. Mokesčiai ir karinė prievolė buvo nustatoma pagal turto cenzą; iš pradžios tik nekilnojamas, o kiek vėliau ir kilnojamas turtas buvo pagrindu šioms prievolėms nustatyti.

---

kurios buvo tarp patricijų ir plebejų prieinamumo į magistratūras, pripažinimo tikromis *gentes,* santuokos, adrogacijos, gal būt, testamento *calatis comitiis* ir kitais atžvilgiais.

[1]. Tatai yra monetarinės sistemos, įvestos tiktai apie 485 metus, padarinys; šioj sistemoj yra patiekti skaičiai; ypač tai pažymi Titas Livius, 1, 43, ir Denys, 4, 16, 17. Žiūr. Mommsen, *Dr, publ.,* 6, 1, 279 ir tol. puslapiai.

Karinei sistemai, nuo kurios parėjo ir balsavimo sistema, nustatyti visi piliečiai, patricijai ir plebejai, buvo padalyti, atsižiūrint į ginklo rūšį ir į turtą, į penkias klases. Kiekvienoje klasėjo buvo lygus juniorų *(juniores)*, kuriems neturėjo būt sukakę keturiasdešimt šešeri metai, centurijų skaičius. Pastariesiems taip pat turėjo būt sukakę keturiasdešimt šešeri metai; jie tarnavo mieste. Pirmąją klasę sudarė tie, kurie, pagal naujesnę pinigų evaliuaciją, turėjo mažiausiai 100.000 asų, o pagal senesnę žemės evaliuaciją mažiausiai dvidešimt dešimtinių žemės; antrąją klasę sudarė tie, kurie turėjo ¾, trečiąją — turintieji ½, ketvirtąją — ¼, penktąją klasę sudarė turintieji apie $^1/_{10}$, 11.000 asų arba 2 dešimtines žemės; likusioji gyventojų dalis nebuvo ginkluota, bet ji turėjo atlikti pagalbinę tarnybą.

Šitaip padalyta į klases ir centurijas romėnų tauta davė kariuomenei tokį divizijų skaičių: pirmoji klasė[1], tarp kitko tik ši pirmoji kategorija tebuvo vadinama klase tikrąja to žodžio prasme, davė 40 centurijų *seniorų* ir 40 centurijų *juniorų* =80; antroj — 10 *juniorų* + 10 *seniorų* = 20; trečioji — 10 + 10 =20; ketvirtoji — 10+10=20; penktoji — 15+15=30; be to, armija buvo papildyta 18 centurijų raitelių ir 5 — muzikantų, darbininkų ir papildančių žmonių *(accensi velati)*. Visos 193 centurijos sudarė Serviaus kariuomenę.

Balsavimas buvo ne kas kita, kaip tos pačios kariuomenės paradas, kurį atlikdavo mankštymosi aikštėj, Marso laukuose. Čia raiteliai pradėdavo balsavimą, jie taip pat karuose pradėdavo mūšį; po jų sekdvo pėstininkų balsavimas centurijomis, prisilaikant klasių eilės. Į klasių eilę, tik ne visiškai aišku į kurią, buvo įtraukiamos ne tik keturios muzikantų ir darbininkų centurijos, bet taip pat ir *accensi velati* centurija, kuri balsuodavo su paskutine klase. Nebereikalinga buvo tęsti balsavimą tada, kada jau buvo susidariusi 97 balsų dauguma. Kitaip sakant, balsavimas pasibaigdavo, jei vienaip balsuodavo pirmoji klasė, nes 80 centurijų pirmosios klasės ir 18 centurijų raitelių, kurios balsuodavo kartu su pirmąja klase, sudarė 98 balsų daugumą. Vadinas, paskutinės centurijos beveik niekada nebalsuodavo. Labai abejotina, kad pirmosios klasės nariai, turė-

[1] Apie pirmykštę žodžių *classis, classicus* prasmę žiūr. Mommsen. 6, 1, 297 ir tol. puslapius. Tais vardais buvo vadinami tiktai pirmosios klasės nariai, o kitų klasių žmonės, kurie buvo *infra classem*, tais vardais nebuvo vadinami.

dami didesnį centurijų skaičių, balsavime būtų turėję tam tikrų privilegijų, išeinančių iš balsų disproporcijos, kuri buvo pačioje tautoje. Priešingą išvadą tūlas skelbia pasiremdamas tuo, kad, pavyzdžiui, 20-ties dešimtinių savininkų, kurie sudarė 80 centurijų, skaičius negalėjęs būti keturis kartus didesnis, negu 10-ties dešimtinių žemės savininkų, nors šie pastarieji tik 20 centurijų sudarė; vienok, šitas negalimumas nėra įrodytas. Taip pat reikėtų atsiminti, kad vargu ar buvo lygus visų klasių centurijos narių skaičius ir kad vargu ar 20-ties dešimtinių žemės savininkų centurijų skaičius atitiko tų savininkų skaičių gyventojų visumoje. Ši proporcija žymiai bus pakitėjus, kada išnyko vidutinio kalibro žemės savininkai ir kada juos pakeitė mažas didelių domenų savininkų skaičius bei didelės proletariato minios. Labai prileistina, kad pirmykštės lentelės vaizdas vaizduoja primityvinę ir sveiką laisvųjų romėnų ūkininkų tautą, kurios nariai yra drauge žemdirbiai ir kariai. Šios tautos dauguma, arba moderniškos nuosavybės teisėmis arba pavestos jiems valdyti bendros žemės valdymo teisėmis, valdė po 20 dešimtinių žemės, kuri reikalinga ir pakankama vienai šeimai išmisti. Kariniu atžvilgiu šitokia karo tarnybos tvarka buvo būtina, nes ji yra kilusi iš pačios armijos. Priešingai, ši sistema aiškiai pabrėžia efektyvinę nelygybę tarp rezervo ir aktyvinės armijos centurijų, nes rezervo centurijų nariai, būdami mažiau gausūs savo skaičiumi, turėjo privilegijų, palyginus su aktyvinės armijos centurijų nariais. Nelygybė kyla iš to, kad statistiškai skaičius žmonių iki 46 metų amžiaus buvo didesnis už skaičių 46 metus sukakusių žmonių.

2. Karališkosios epochos centurijų įstatymai.

Karalystėje centurijos įstatymų neleisdavo. Tuo metu jos tevaidino tokią rolę, kokią vaidino kurijos. Šiai tiesai išrodyti Denys praneša, kad Servius Tulius davęs balsuoti padalytai centurijomis tautai penkiasdešimt įstatymų apie kontraktus ir deliktus; atrodo, kad Denys[1] nukopijuotas autorius, norėdamas suderinti šį nurodymą su tradicine legenda apie ankstyvesnę už XII Lentelių legisliaciją, patenka į tas pačias klaidingas rankas, į kurias pateko Pomponius, kuris nurodė,

[1] Denys, 4, 10. 13. 25. 43. 5; 2. Krüger, *Sources*, 9 p.

kad Tarkvinius tuos įstatymus panaikinęs. Tatai yra geriausias šios nuomonės klaidingumo įrodymas. Anas tvirtinimas yra per ankstyvas, nes liaudies karaliui Serviui Tuliui priskiriama legenda, kuri mini tokių institucijų sudarymą, kurios, pasak kitų autorių, tik respublikos gadynėj buvo įvestos. Galima abejoti, ar ir centurijų, kurias Servius Tulius suorganizavęs ir kurias vėliau Tarkvinius panaikinęs, sudarymas nebus tik per ankstyvas, nes galėjo būti suorganizuotos tik po karalių išvijimo.

II

Respublika.

A.

XII lentelių pradžia[1].

1. Politinės institucijos.

Respublikos pradžia siekia dar legendų periodą ir ji baigiasi tik po galų antplūdžio į Romą, t. y. 364 metais pagal konvencionalinę chronologiją.[2] Nėra reikalo ilgai domėtis pasakojimu, kuris, pagal tų laikų žmonių padavimą, suriša karalystės žlugimą su paskutinio karaliaus Tarkviniaus tiraniškumu ir Lukrecijos įžeidimu. Apytikriai galima pasakyti apie Romos institucijų pakitėjimą, kad tos pačios epochos metu bemažko visose kaimyninėse valstybėse vyko toks pat kitėjimas, būtent: renkamų iki gyvos galvos valdininkų pakeitimas valdininkais, renkamais iki termino, vieneriems metams ar kitam kuriam laikotarpiui.

Tiesioginis karalystės žlugimo rezultatas reiškėsi veik išimtinai tuo, kad politinė karaliaus valdžia buvo perduota dviem valdininkams, renkamiems vieneriems metams; kiek vėliau, šiuodu valdininku pavadino konsulais *(consules)*. Dalis religinės karaliaus valdžios buvo atimta iš konsulų. Kad nacionalinių dievų autoritetas būtų palaikytas, romėnai, nenorėdami perduoti religinės valdžios konsulams, turėjo vadinamąjį religijos karalių, *rex sacrorum*, kuris gyveno senųjų karalių

---

[1] Mommsen, *Hist. rom.*, 2 knyga, 1 ir 2 skyriai. Bruns - Lenel, *Gesch. und. Quell.* §§ 12—15.

[2] —390 metais prieš J. Kr. (konvencionalinė chronologija Romos įkūrimą datuoja 753—754 metais prieš J. K.). Tiksliau 387—386 m. prieš J. K.; žiūr. Girard, *Mélanges de droit romain*, 1, 1912, 30 pusl., 1 išn. Vyriausiųjų kunigų *annales maximi*, kurie maždaug yra vienintelis tikras apie senąją epochą istorijos šaltinis, žinoma, tik nuo to laiko yra užsilikęs. Žiūr. Cichorius, str. *Annales*, Pauly-Wissowa 1, 2, 1894, 2252 p. Girard, *Org. jud.*, 1, 46 p. 1 išn., ir *Mélanges*, 1, 21 — 32 pp.

būstinėj. *Rex sacrorum* neturėjo civilinės valdžios. Aukštesnius dvasininkus, kurie iki tol buvo skiriami karaliaus, kooptuodavo dvasininkų *(pontifices, augures* ir k.) kolegijos. Žemesniuosius dvasininkus ir kitus dievų tarnus skirdavo vyresnieji dvasininkai, *pontifices.* Pasaulinę valdžią vienerius metus laikydavo savo rankose konsulai ir šiuo pastaruoju atžvilgiu jie vykdė visas karaliaus funkcijas. Konsulavimo metais konsulai buvo neliečiami kaip ir pats karalius; juodu turėjo teisę vadovauti armijai, spręsti teismo keliu civilines ir baudžiamąsias bylas, šaukti komicijas ir senatą, skirti senatorius.

Nors kurie-ne-kurie šią Romos valstybės konstitucijos modifikaciją laikė paprasta įžanga į formališkai juridinį konstitucijos modalitetą, tačiau faktiškai ji buvo labai svarbi: valdovo galios suvaržymas laiko atžvilgiu žymiai pakeitė klientų būklę. Pagal Serviaus reformą klientai veik neturėjo jokios lemiamos galios, o, pasikeitus santvarkai, jų įtaka ir galia žymiai sustiprėjo. Klientų galią ypačiai sustiprino naujieji įstatymai, kurie turėjo būt išleisti, nes to reikalavo konstitucijos pakeitimų logika.

Naujosios konstitucijos valdžios veiksniai-magistratūra, senatas ir komicijos-pasiliko tie patys. Tačiau jų santykių būklė žymiai pasikeitė.

Senatas buvo skiriamas konsulų, kaip anksčiau karaliaus; jis buvo patariamasis organas; bet jis, dėl savo pastovumo, daug daugiau veikė konsulus, kurių valdžia buvo aprėžta vienerių metų laiko tarpu, negu karalių, kuris valdydavo iki gyvos galvos. Konsulai, norėdami sumažinti savo atsakomybę, paprastai kreipdavosi į senatą ir prašydavo pastarojo pritarimo, kiekvieną svarbesnį dalyką spręsdami, kaip antai: įstatymus leisdami, darydami tarptautines sutartis, finansus tvarkydami ir kita. Tai žymus pakitėjimas; tiesa, šis pakitėjimas yra tik fakto padaras.

Konstitucijų pakeitimas pakeitė ir komicijų teises: pirmykštės kurijų komicijos, kada balsavimo vienetas buvo kurija ir kada paliečiai balsuodavo kartu Komiciume; centurijų komicijos, kada balsavimo vienetas buvo centurija ir kada pagal klasių eilę balsuodavo Marso aikštėje; ir naujos komicijos, sudarytos laikotarpy nuo respublikos pradžios iki XII Lentelių, ka-

da balsavimo vienetas buvo teritorinė triba ir, kada visos tribos kartu balsavo Forume, teisiniu atžvilgiu žymiai vienos nuo kitų skyrėsi. *Be įstatymų leidžiamosios galios,* kuri reiškėsi kurijų teise testamentų reikaluose, adrogacijoj ir k., komicijos įgijo *rinkimų galios,* kurią reiškė centurijos, rinkdamos konsulus, nuo pat pastarųjų rinkimo pradžios, ir *teisiamosios galios,* kurią baudžiamosios teisės srityj reiškė pagal nusikaltimo dydį centurijos arba tribos. Pagal tų pat laikų (respublikos susidarymo pradžios) įstatymus, kurias-ne-kurias bausmes galėjo skirti tik pati tauta, *provocatio ad populum,* o anksčiau šių bausmių skyrimas parėjo nuo karaliaus nuožiūros.

Magistratūros srityj, priešingai, konsulų valdžia buvo apribota, o karaliaus valdžia šių ribų neturėjo: konsulų funkcijų metinis charakteris leido juos traukti atsakomybėn, pasibaigus jų konsulavimo laikui; konsulų dualitetas taip pat varžė jų galią, nors kiekvienas galėjo veikti atskirai, bet kiekvienas bet katro konsulo padarytas aktas galėjo būt antrojo suprotestuotas *(intercessio);* pagaliau, paminėtini trys suvaržymai, kurie taip pat respublikos periodo pradžioj atsirado: kvestūros sudarymas, apeliacijos į tautą baudžiamuosiuose ir į *jury* civiliuose dalykuose.—1. *Provocare ad populum* teisė, t. y. teisė apeliuoti dėl teisiamųjų komicijų sprendimų į tautą, buvo paskelbta 245 metų pirmųjų dviejų konsulų įstatymu. Iš pradžios ji taikinta tik patiems svarbiesiems baudžiamosios teisės dalykams; o vėliau ši teisė praplėsta ir kitoms sunkioms bausmėms. — 2. Kvestūros sudarymas taip pat praktiškai veikė konsulų teises, nes nors kvestorius skyrė patys konsulai, tačiau jie tai turėjo daryti, ir, pavesdami kvestoriams iždo administravimą ir baudžiamojo teismo funkcijas, siaurino savo teises. — 3. Tą pat galima pasakyti ir apie civilinę teisę. Tuo tarpu kai pagal nusistovėjusią tradiciją karalius pats spręsdavo visus kylančius tarp atskirų individų ginčus, respublikos įkūrėjai, arba net, kaip klaidingai manoma, Servius Tulius pradėjo griežtai skirti *jus* ir *judicium;* magistratūrai buvo griežtai užginta galutinai išspręst ginčą, o tik nustatyti teisę ir pasiūlyti šalims išsirinkti teisėją, kuris išspręstų jų ginčą.[1]

---

[1] Pirmosios versijos reikalui žiūr. Cicero, *De rep.,* 5, 2, 3, antrosios — Denys, 4, 25. 36. 10, 1. Girard, *Org. jud.* 1, 77—82 pp.

Šios betarpiškos respublikos sudarymo išvados yra aiškus išrodymas klaidingumo tos doktrinos, pagal kurią tvirtinta, kad plebejai daug nustoję nuvertus karalių, nes, girdi, jie, netekę karaliaus protekcijos, patekę į patricijų savavališkas rankas. Tiesa, respublikos įkūrimas neatidarė plebejams kelio nei į dvasininkų luomą, nei į magistratūrą, nei, mes tikime, į senatą. Bet tatai negalima laikyti jų likimo pablogėjimu, nes taip pat jau buvo ir karalystės metu. Priešingai, kadangi plebejai sudarė tautos daugumą, tai jie visada galėjo pasinaudoti tomis teisėmis, kurios susiaurino visagalinčių valstybės šefų teises, ypač jie pasinaudojo tomis reformomis, kurios buvo padarytos baudžiamosios ir civilinės teisės srityse. Be to, plebejai šiame periode įgijo daug tiesioginių ir labai svarbių teisių, kurios, tiesa, yra šiek tiek keistos; jie buvo sudarę tam tikros rūšies valstybę valstybėje, nes jie, turėdami savo magistratus ir susirinkimus, padarydavo ir tokių nutarimų, kurie tam tikrais atžvilgiais buvo taikomi visiems piliečiams[1].

Plebejai, pagrasę atsiskyrimu nuo patricijų, privertė sudaryti *tribuni plebis* instituciją. Tribūnai turėjo *aediles plebis,* kurie turėjo teisę *intercesijos* keliu sustabdyti visus valdžios veiksmus, kurie buvo taikomi Romoje ir jos priemiesčiuose. Civilinės teisės srity, statant ją prieš karo teisę, tribūnai, negatyviniu atžvilgiu, turėjo lygias teises su konsulais, kurių pavyzdžiu jie buvo sudaryti. Konsulų ir tribūnų institutų panašumas ypač ryškus, atsižiūrint į jų skaičių (2), — į jų kadencijos laiką (vieneri metai), — į jų teises, kad vienas gali antro veiksmus sustabdyti; tribūnai turėjo pagalbininkus edilus, kaip konsulai kvestorius.

Bet tribūnai nesitenkino vien negatyvine savo role. Nuo 283 metų jie buvo plebejų susirinkimų renkami, plebejai šiems rinkimams buvo skirstomi į tribas. Tribūnai pamažu įgyvendino paprotį šaukti plebejų periodinius mitingus. Šiuos pastaruosius nevadino *comitia,* bet *concilium plebis.* Čia buvo balsuojami įstatymų leidimo ir baudžiamosios teisės klausimai, tuo būdu šių mitingų funkcijos pamažu tapo panašios į ko-

[1] Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 160 ir tol. pp. Ed. Meyer, *Hermes,* 30, 1895, 1—24 pp. Girard, *Org. jud.,* 1, 144—195 pp.

micijų teismines ir įstatymų leidžiamąsias funkcijas. Baudžiamosios teisės atžvilgiu tribūnai duodavo plebėjams balsuoti dėl patricijų, kaltinamų plebėjų teisių įžeidimu, nusikaltimų. Čia buvo priimamos rezoliucijos, kurios racionališkai neturėjo teismo sprendimo galios, jos tebuvo paprastas privatiškai kolektyvinio pobūdžio pasmerkimas. Bet prieš pat XII Lentelių išleidimą pastariesiems nutarimams buvo suteikta teismo sprendimo galia. Įstatymų leidimo atžvilgiu plebėjų susirinkimams tribūnai duodavo bendro pobūdžio dalykus balsuoti. Jų nutarimai, griežta to žodžio prasme, buvo privalomi tik plebėjams. Bet šios epochos metu jie buvo privalomi visiems su sąlyga, jei jų nutarimai gaus iš anksto senato pritarimą.[1]

Pagaliau, tik plebėjų ir tribūnų iniciatyva turėjo įvykti svarbiausias romėnų teisės istorijos pirmojo respublikos šimtmečio įvykis, paprotinės teisės kodifikacija.[2] Šiam veiksmui vadą sudarė plebėjų įtarimas, kad patricijai, pasinaudodami įstatymų neaiškumu, išnaudoją plebėjų teises. Tas išnaudojimas kilęs iš to, kad įstatymai nebuvo surašyti. Kad išvengtų

---

[1] Tatai, rodos, yra padarinys arba mums žinomos Sulos nustatytos sistemos, jo reakcijos metu (Appianus, *B. c.*, 1, 59; *lex Antonia de Termessibus, Textes,* 68 p.), arba tų aplinkybių, kuriose buvo balsuojami seniausieji plebiscitai.

[2] XII Lentelių istorija, kaip ir apie kiekvieną seną įvykį pasakojimai, yra įvairių legendų labai iškraipyta; šiuos iškraipymus reikia rūpestingai pašalinti, o po jų eliminacijos lieka tik faktas, kad IV-to Romos gyvenimo šimtmečio pradžioje buvo išrinkta dešimt komisarų, kurie turėjo suredaguoti kodeksą, pavadintą XII Lentelių vardu, o šis pastarasis kodeksas sudarė visos Romos juridinės evoliucijos pradžią. Bet ilgą laiką nei kodifikacijos realybė, nei kodifikuoto teksto bendras autentiškumas nebuvo didesnių ginčų objektu. Priešingai, senieji autoriai XII Lentelių įstatymo vardu pavadintą rinkinį laikė apokrifiniu veikalu ir daug vėliau sukurtu, negu tariama: pirmiau Ettore Pais *(Storia di Roma,* 1, 1, 1898, 550—605 pp. 1, 2, 1899, 546—573, 631—635 pp.), kuris tvirtina, kad tą veikalą parašęs garsingasis Apiaus Klaudiaus raštininkas En. Flavius, 450 metų edilas. (Tačiau reikia pirmiau nurodyti labiau precizuotą *Ricerche sulla storia e sul diritto pubblico di Roma,* 1, 1915, 1—144 pp., kur Pais iš naujo deklaruoja, kad neginčijąs XII Lentelių autentiškumo, bet jų publikacijos data esanti kiek vėlyvesnė; paskiau, Ed. Lombertas *(N. R. H.,* 1902, 147—200 pp. R. gén., 1902, 385 ir tol. pp. 481 ir tol. pp., 1903, 15 ir tol. pp., *Mélanges Appléton,* 1903, 503—626 pp.), kuris bent principiališkai mano, kad jas parašęs VI-jo šimtmečio juristas. Sekstus Elius (Aelius) *Mélanges Appléton,* 518 p. Mes išdėstėme, *N. R. H.,* 1902, 381—436 pp. (= *Mélanges,* 1, 3—64 pp.; Žiūr. du veikalus, nurodytus kiek toliau istorinius, filologinius ir juridinius pagrindus, kurie, mums rodos, pašalina visus abejojimus apie tai, kad decemvirai parašė kodeksą, kad istoriškieji gramatikai ir teisininkai jį matė savo akimis ir todel jie mums patiekė daug ir tikrų informacijų apie jo turinį.

tos padėties, 292 m. tribūnas Terentilius Arsa pasiūlė sudaryti penkių asmenų komisiją, kuri būtų įpareigota suredaguoti kodeksą, pagal kurį būtų teisiama. Senatas pasipriešino, tikriausiai, nesutikdamas Terentiliaus Arsos rezoliucijai duoti prealabinį sutikimą. Bet plebėjai griežtai laikėsi savo nusistatymo, išrinkdami aštuonerius metus iš eilės tą patį tribūną Terentilių Arsą. Senatas, suteikęs visą eilę koncesijų plebėjams, 300 metais sutiko su tuo principu, tik pastarąjį papildė tam tikromis modifikacijomis. Iš suteiktų plebėjams koncesijų ypač pažymėtinas įstatymas *Icilia,* pagal kurį buvo neturtingiesiems padalinta viešoji Aventino žemė.

Pagal pastarąjį senato sutikimą turėjo būt centurijomis išrinkta dešimties vyrų komisija nurodytiems įstatymams suredaguoti, *decemviri legibus scribendis.* Į šią komisiją galėjo patekti ir plebėjai. Pastaroji teisė buvo pirmasis jų žingsnis į magistratūrą. Šiai plebėjų teisei kompensuoti jie turėjo atsisakyti patricijų naudai nuo tribunato ir nuo *provocatio ad populum.* Nuo pastarosios teisės jie atsisakė iki decemvirato galo, o nuo tribunato, gal būt, galutinai.

Bet decemvirų rinkimas neįvyko tuoj pat; bent tokios žinios yra pasiekusios mūsų laikus. Prieš rinkimus buvo pasiųsta penkių asmenų komisija į Graikiją arba, gal būt, į Didžiąją Graikiją, Pietų Italiją. Komisija buvo įpareigota ištirti helenistų įstatymus. Ir tik po komisarų sugrįžimo į Romą, o tai įvyko dešimtį metų praleidus po Terentiliaus Arsos pasiūlymo, 302 m., 303 metais buvo paskirti *decemviri.* Visi decemvirai buvo paskirti iš patricijų tarpo, žymiausias iš jų buvo Apius Klaudius. Per vienerius metus decemvirai suredagavo tam tikrą skaičių įstatymų, kuriuos davė balsuoti centurijoms. Šie įstatymai buvo surašyti dešimty medžio ar metalo lentelių, kurias iškabino Komiciume, kur buvo teisiama. Kodeksas dar nebuvo pilnas, tai 303 metais buvo paskirtas naujas decemviratas, į kurį, manoma, patekę pirmą kartą ir plebėjų atstovai, kurie priėmė keletą naujų įstatymų. Tarp kitko, jie mėgino palaikyti valdžią savo rankose amžinai, bet jiems tepavyko ją išlaikyti iki 305 metų galo. Pasak vienos legendos, antruosius decemvirus nuvertusi pati tauta po visiems gerai žinomų istorinių aplinkybių: Apius Klaudius mėginęs nelegališkai perduoti kilusią iš plebėjų Virginiją vienam savo prieteliui valdyti, pagrįsdamas šį perdavimą tuo, kad jos laisvė esanti ginčytina; paskum Virgi-

nijos nužudymas, kurį įvykdęs jos tėvas. Po decemvirų nuvertimo, davę sankcionuoti komicijoms per centurijas paskutinius decemvirų priimtus įstatymus, išgraviruotus dviejose lentelėse, kurios kartu su pirmosiomis dešimts lentelių sudarė XII Lentelių. Jas paprastai vadindavo: *Duodecim tabulae, Lex duodecim tabularum, Lex decemviralis;* kartais visiškai trumpai — *Lex.*

2. Teisės šaltiniai.

Periodas nuo respublikos susidarymo pradžios iki XII Lentelių yra pirmutinis, kuriame randamas kitoks teisės šaltinis, negu paprotys, negu *jus non scriptum.* Čia jau randamas ir pirmasis teisės šaltinis, *jus scriptum:* įstatymas — *lex.* Pavyzdžiui čia galima nurodyti centurialinius įstatymus, įstatymą *Valeria Horatia de provocatione,* XII Lentelių įstatymą; laikantis naujosios ir plačiosios įstatymo prasmės, pagal kurią ir plebescitai laikomi įstatymais, reikėtų nurodyti visą eilę plebescitų, o ypač įstatymą *Icilia de Aventino publicando.*

XII Lentelių įstatymas[1] yra vienintelis iš visų to laiko įstatymų, apie kurį, rašant romėnų teisės mokslą, ypač daug tenka pasakyti. Jis yra fundamentalinis romėnų teisės paminklas, — paminklas, kuriame padėta visa senovės teisinė kūryba ir kuris nustatė vėlyvesnės teisės išsirutuliojimo gaires. Tūlas labai teisingai pasako, kad XII Lentelių įstatymo redakcija yra toks pat romėnų teisės istorijos paminklas, koks graikų literatūros paminklas buvo Homero poemos.

Romėnų akys neilgai tematė pirmykštę XII Lentelių formą. Pirmykštėms lentelėms nebuvo lemta pergyventi Romos sunaikinimą, kurį įvykdė galai; nes jei jos būtų buvusios iš medžio padarytos, tai būtų sudegusios, o jei iš bronzos, tai galai jas būtų nuplėšę ir nusinešę kartu su kitu grobiu. Kiek vėliau jos buvo rekonstituuotos: turinio atžvilgiu naujosios lentelės, žinoma, nepakitėjo, bet jų redakcija buvo jau modernizuota; yra ži-

[1] Žiūr. Girard, *La loi des XII Tables,* Londonas, 1914, ir Girard, *Textes,* 9—23 pp., kur atrasime pastabą, nurodančią literatūrą, prie kurios dar reikėtų prikergti Bavieros *Studi Perozzi,* 1925, 3—51 pp. ir užsilikusius fragmentus. Filologijos atžvilgiu svarbiausias veikalas yra Schoell, *Legis XII tabularum reliquiae,* 1866, kurio keletą pamokų modifikavo Mommsenas Brunso *Fontes.* Komentoriaus reikalui naudingas paskaityti Dirksenas, 1824. Voigto, *Die XII Tafeln,* 2 tomai, 1883, patiekia visiškai nepriimtiną teksto restituciją ir gana avantiūristišką komentarą.

nių, kad vėliau dar daug kartų lentelės buvo perredaguojamos ir atnaujinamos. XII Lentelių paskutinis tekstas, kurio data nėra tikrai žinoma, sudarė gausių ir įvairių juridinių komentorių objektą; vėliausias laiko atžvilgiu yra šešiose knygose surašytas Gajaus komentorius, kuris parašytas Antonino laikais. Iš esamų davinių atrodo, kad tos lentelės buvo prikaltos viešoje vietoje ir kad jos iškabojo iki pat III-jo mūsų eros šimtmečio.

Tačiau, nelaimė, nei pačių lentelių egzempliorius, nei komentorius neužsiliko iki mūsų laikų sveikas; tad, norėdami gerai jas pažinti, mes privalome ieškoti įvairiose citatose, kurių yra apsčiai ir kurios išmėtytos visoj romėnų literatūroj.

Turimosios citatos neduoda tiek daug medžiagos, kad būtų galima sustatyti visą XII Lentelių tekstą, tai galima tik labai netobulai padaryti; tačiau, kita vertus, šios medžiagos yra pakankamai daug ir pakankamai aiškios, kad galėtume tiksliai pažinti XII Lentelių pagrindą, esmę. Jos mums aiškiai parodo barbarišką ir rudimentalinę legisliaciją, kuri yra persisunkusi labai primityvišku įstatymų leidimo charakteriu, bet, tikriausiai, ši legisliacija labai mažai kuo tesiskyrė nuo tos teisės, kuri ištisus šimtmečius prieš tai egzistavo.

Iš tikrųjų, nėra jokio pagrindo tikėti tuo padavimu, kuris tvirtina, kad buvusi siunčiama kažkokia komisija į Graikiją įstatymų studijuoti; taip pat negalima tikėti ir antrąja versija, pagal kurią kažkoks Graikijos emigrantas Hermodoras davęs decemvirams nurodymų; apskritai, negalima manyti, kad XII Lentelių būtų nors kiek kopijuotos iš Graikijos įstatymų.[1] Senieji nurodo tik du ar tris antraeilinius dalykus, kurie buvę skolinti iš Graikų, o tie dalykai, kuriuos nurodo moderniškieji interpretatoriai, yra daugiau negu abejotini. Dar mažiau reikia tikėti, kad decemvirai, įgiję galios keisti veikiančius įstatymus, būtų tą savo galią išnaudoję racionališkam arba filosofiškam veikalui sukurti; sukurti tokiam veikalui, kuris paneigtų tradicijas ir kuris būtų įvedęs politinę ir civilinę lygybę. XII Lentelių įstatymai ne tik nepanaikino išimtinos patricijų privilegijos užimti magistratūros vietas, bet dar ji nepanaikino anos tradicijos, kuri draudė vedybas tarp patricijų ir plebejų. Šie įstatymai galėjo šiek tiek sušvelninti pirmykštės teisės žiaurumus, pavyzdžiui: šeimos tei-

---

[1] Tačiau apie tolimesnes graikų ir rytų civilizacijos įtakas šios epochos romėnų teisei ir ypač apie decemvirų išleistus įstatymus, žiūr.: Mitteis, *Röm. Privatrecht*, 1, 15—16 pp.; E. Pais, *Ricerche sulla stor.*, 1, 145—[illegible].

sės srityj; gal būt, taip pat decemvirų nuopelnas yra, kad jie įvedė valstybės kalamas monetas ir civilinius to fakto padarinius; bet be jokio abejojimo pati principinė inovacija glūdi pačiame įstatymų redagavimo fakte, juk ir plebejų pagrindinis reikalavimas buvo ne kas kita, kaip nerašytąją teisę papildyti ir ją pakeisti rašytąja teise. Šis dalykas tiksliausiai išaiškina ir pačios kodifikacijos ribas: užuot sutraukus į kodifikaciją visą viešąją ir privatinę, civilinę ir religinę teisę, XII Lentelių veik išimtinai tekalba apie civilinę ir baudžiamąją teisę ir jų procesus; tarp kitko, jose terandama keletas dispozicijų apie laidotuves ir kalendorių ir tai tik tokių, kurios turi sąryšio su procesu[1].

Čia mes iš eilės paliesime tai, kokios XII Lentelių dispozicijos reguliavo baudžiamąją, šeimos ir turto teisę ir civilinį procesą. Baudžiamosios teisės srity XII Lentelių numatė viešuosius nusikaltimus, prie kurių priskyrė tuos iš jų, kurie įžeidžia valstybę ir su kuriais pati valstybė kovojo, ir privatinius nusikaltimus, kurie įžeidžia tik atskirą individą, kuriam buvo suteikta teisė reikalauti tokio nusikaltimo represijos. Viešaisiais nusikaltimais nuo to laiko nebuvo laikomi vien tik tie, kurie padaryti prieš valstybę, bet, be kitko, ir tam tikri didieji nusikaltimai prieš pavienius asmenis, pavyzdžiui: žmogžudystė, kuri priklausė tautos teismui. Apskritai, tokie nusikaltimai, kurių bausmės paskyrimas galėjo duoti *provocationis ad populum* teisę, pavyzdžiui, nužudymas, buvo baudžiami centurijų teismų, kiti didieji nusikaltimai — tribų teismų, kitaip sakant, tie nusikaltimai, kurių baudos pranešė tam tikras nustatytas taksas. Tie privatiniai nusikaltimai, apie kuriuos kalba XII Lentelių, mums leidžia suvokti labai pamokinančią pereinamąją jų evoliucijos fazę. Už tam tikrus nusikaltimus, kaip antai: už viešąją vagystę *(furtum manifestum)* ir už įžeidimą sulaužant kūno sąnarį, nukentėjusis turi teisę atkeršyti pats betarpiškai, nebodamas jokios už tai keršto bausmės; šitoks kerštas be abejojimo primityviškoj visuomenėj visur buvo; nukentėjusis galėjo savo valia-nuožiūra keršyti arba nuo keršto atsisakyti. Priešingai, už daugumą privatinių nusikaltimų viešoji valdžia jam nustatė keršto ribas, kurių nukentėjusis negalėjo peržengti, tai sudarė legalinę bausmių kompoziciją: ši pastaroji transformavo nukentėjusio keršto teisę bausmes sudaryti.

---

[1] Apie įvairius būdus, kuriais galima išaiškinti restituuotų XII Lentelių medžiagos sugrupavimą, Kübler, *Geschichte des röm. Rechts.* 23 pusl.

Šeimos teisės atžvilgiu XII Lentelių visados palaikė patriarchalinę šeimą, kurios bazę sudarė galia; visame šeimos name tėra vienas vienintelis viešpats, vienas vienintelis savininkas; čia giminystė pareina tik nuo vyrų; čia moteris yra vyro valdžioje arba vyro tėvo, šešuro, valdžioje; šią teisę rėmė *conventio in manum* dėsniu, kuris, gal būt, visados arba ko dažniausiai buvo taikomas; jei moteris išsivaduoja iš vyro arba tėvo valdžios, tai ji patenka į artimųjų globą.

Turto teisėj, kur nuosavybė taikoma kilnojamam ir nekilnojamam turtui, kur prievolės gali kilti ne tik iš deliktų, bet ir iš kontraktų *(nexum; sponsio?)*, svarbiausią rolę vaidina aktai, kurie gali būt tvarkomi tik formalizmo sistemos. Kad aktas galiotų, kad būtų po mirties sutvarkyti santykiai testamentu, kad nusavintų vergą, kad taptų tam tikros pinigų sumos debitorium, nepakanka vien tik valios pareiškimo. Kaip kiekvienoj primityviškoj legisliacijoj, taip lygiai ir čia reikalinga pavartoti legalinės formos, pavartoti įstatymo nustatyti gestai ir posakiai. Tokio formalizmo tikslas yra aiškiai precizuoti juridiškai veikiančio subjekto intenciją, aiškiau parodyti tretiesiems asmenims įvykstančius santykius, apsaugoti nuo nelauktų siurprizų, palengvinti įrodymus. Kurie-ne-kurie formalumai, palaikomi iki pat šiandien, turi didelę vertę juridiniams santykiams užfiksuoti. Bet tokių aktų sudarymas nėra išrastas vien praktiškiems patogumams, nes tų laikų žmogus dar nesugebėjo suvokti žmogaus valios idejos, kuri viena galėtų perkelti nuosavybės teisę, gimdyti prievolę, sudaryti juridinį efektą. Kad galima būtų gauti įvairių rezultatų, vartojamos įvairios priemonės, kurias to dalyko išsirutuliojimo tyrimas laiko tinkamomis.

Procesas, kurį sankcionuoja XII Lentelių, yra įstatyminių skundų procesas. Jis yra labai archaiškas procesas. Jis labai panašus į keltų teisės procesą, į germanų teisės procesą, į senąjį prancūzų procesą ir į visą begalinę eilę procesų tų tautų, kurios labai nedaug tėra pažengusios evoliucijos keliu. Jis yra brutalus ir žiaurus: ieškovas, kuris nori priversti atsakovą, kad pastarasis stotų prieš magistratą, turi teisę jį ten vesti jėga; atsakovas, kuris neišpildo teismo sprendimo, gali būt užmuštas arba parduotas vergu. Šis procesas yra taip pat griežtai formališkas: kad įvyktų procesualinis santykis, yra būtina, kad šalys išpildytų nustatytas ritualo iškilmes, tai yra, jos turėjo būtinai pasakyti nustatytas sakramentalines žodžių formules, kurių ne-

galėjo nė kiek keisti, nes kitaip visas santykis būtų niekingas. Pagaliau, tas procesas pasižymėjo dar vienu charakteringumu, kurio dėka XII Lentelių sudaro labai pažymėtiną istorijos fazę; tiesa, tūlas tą charakteringumą neigia. Kada šiais laikais kalbama apie procesą, per kurį asmuo gauna savo teisių apsaugą, tada dažniausiai turima galvoje teisminis procesas, t. y., toks procesas, kur aukštesnis autoritetas įsikiša į dviejų šalių ginčą, nusako, kokia katros šalies teisė, ir garantuoja tos teisės įvykdymą. Bet šis dalykas suponuoja teismo valdžios buvimą, tai yra, viešojo autoriteto, kuris turi teisę padaryti šalims privalomą sprendimą ir kuris žino savo pareigą, šalims reikalaujant, tą sprendimą padaryti. Tačiau ne visada taip buvo. Proceso pradžią visada galima atrasti kiekvieno teisėje patį save saugoti lygiai taip, kaip tai buvo baudžiamosios teisės srity, būtent: kerštо teisė iš esmės niekuo nuo šio nesiskiria. Tat, kuris tiki, kad jis teisėtai elgiasi, nesikreipia į teismą. Jis pats atlieka teismo funkciją, be kitko, griežtai prisilaikydamas įpročių nustatytų formų, nes jų nelaikymas sudaro pavojaus padaryti nusikaltimą, už kurį gali būti baudžiamas. Tik viena yra procedūra, o nėra procesų. Tačiau, dar XII Lentelių teisėj su savo keturiomis *legis actiones—sacramentum, judicis postulatio, manus injectio, pignoris capio,* prie kurių vėlyvesnė teisė pridėjo dar *condictio* — galima pastebėti perėjimą; ši teisė labai gerai parodo, kaip buvo einama nuo vienos sistemos prie kitos, kaip naujas proceso elementas susiliejo su senąja procedūra be proceso.

Ryškiausioj šviesoj visu pirma pasireiškia senoji sistema *pignoris capio* procedūroj. Jos ypatybė, kad besiginčijąs turi padėti užstatą, yra labai archaiška, kuri Romoj nuo pat pastarosios įsikūrimo pradžios jau nyko, kuri funkcionavo tik tam tikriems viešojo ir religinio pobūdžio ginčams spręsti, bet kuri kitose legisliacijose labai plačiai praktikuojama ir kurios ideja laiks nuo laiko atgimsta liaudies dvasioje.

Kad debitorius būtų priverstas grąžinti skolą, pats kreditorius, be jokio viešosios valdžios leidimo, paima vis tiek kur ir kokį debitoriui priklausantį daiktą, kurio jis negrąžins savininkui tol, kol daikto savininkas nesumokės kreditoriui skolos.

Manus injectio procedūra reiškėsi tuo, kad kreditorius iškilmingai prieš magistratą uždeda debitoriui ranką kaipo ženklą, kad pastarasis priklauso pirmajam; tai daro, kad jis galėtų jį kaipo belaisvį vestis į savo namus, vėliau jį užmušti arba par-

duoti vergu, jei, žinoma, trečiasis asmuo *(vindex)* nepadarys intervencijos, t. y. nepasižadės išvaduoti iš *manus injectio.* Ši procedūra buvo atliekama magistratui dalyvaujant. Ji gali iššaukti ir procesą, jei trečiasis asmuo padaro intervenciją. Todėl ši procedūra dažnai vadinama moderniško proceso rūšimi. O iš tikrųjų ji yra labai toli nuo mūsų proceso; priešingai, ji yra labai artima tai sistemai, kuri yra procedūra be proceso, kur kiekvienas sau teisia, neprisilaikydamas legalinių formų; nes debitorius negali ginti pats savęs ir, nors vindeksas gali ginti, tačiau, gana dažnai pastarasis nuo to atsisako, o, ir vindeksui padarius intervenciją, pats debitorius negali gintis. Vindeksas išvaduoja debitorių intervencijos būdu. Tačiau vindeksui gresia tapti bausmės subjektu, jei jis neteisingai padaro intervenciją. Tad *manus injectio* procedūra yra procedūra, kuri pasibaigia be proceso, kuris pasibaigtų normališkai arba atkristų, išskiriant antrąjį atsitikimą, kada reikalinga sureguliuoti klausimą tarp ieškovo ir vindekso, kitaip sakant, tarp *manum injiciens* ir *manum depellens.* Negalima šią pažiūrą atmesti dėl to argumento, kad tai buvęs tik vykdymas tokio sprendimo, kuris tikrąja proceso tvarka anksčiau darytas, nes reikia žinoti, kad buvo epocha, kurioj *manus injectio* ir *pignoris* capio buvo vieninteliai procesualiniai keliai. Tik šiais keliais eidami, žmonės galėjo apsaugoti savo teises.

Sacramentum procedūra, greičiausiai, tiko transformuoti kreditui, kuris savaime nedavė pagrindo padaryti *manus injectio,* į tokį, kuris suteikė *manus injectio* teisę. Šioj procedūroj šalys dar tiesiai nesikreipia į magistratūrą su prašymu išspręsti jų ginčą. Ieškovas ima teigti savo teisę, kuri, jei atsakovas jos taisyklingai nenuneigia, be jokio proceso daros pamatuota, ir skola gali būt išieškota *manus injectio* tvarka. O jeigu atsakovas neigia, tai prasideda procesas, kurį jau anksčiau pažymėjome. Abiejų šalių priesaika vėliau pakeista lažybomis, kurios suteikia pagrindo magistratui įsikišti. Iš pradžios ginčą spręsdavo pats magistratas, o nuo respublikos susidarymo laikų siųsdavo pas privatinį teisėją. Jei ieškovas laimi savo ginčą, tai jis turi teisę padaryti *manus injectio;* žinoma, jei ginčas yra asmeniško pobūdžio. Iš viso, kas pasakyta, matyti, kaip tuo metu laikytasi procedūros ir kaip be proceso, tikrąja to žodžio prasme, kiekvienas gynė savo teisę.

Visiškai kas kita yra *judicis postulatio*. Jau patys žodžiai sakyte sako, kad čia glūdi moderniško proceso mintis, būtent: užuot kiekvienas pats sau sprendęs dalykus, kreipiasi į viešąjį autoritetą, kuris turi teisminės kompetencijos, ir prašo išspręsti jo ginčą, nurodyti jo teisę. *Judicis postulatio* yra prašymas magistrato paskirti teisėją. Ši tvarka jau buvo užfiksuota XII Lentelių ir ją taikyti buvo leista tik kurioms-ne-kurioms pretenzijoms spręsti. Tad, kaip matome, ji stovi pusiaukely tarp senosios procedūros ir naujojo proceso.

B.

Istoriškieji laikai (305—727).

Tolesnis Romos istorijos periodas, kuris trunka nuo XII Lentelių sudarymo iki principato įsteigimo, yra, gal būt, visų svarbiausias romėnų istorijos periodas ne tik politinės istorijos, bet ir privatinės teisės istorijos atžvilgiu. Politinės istorijos atžvilgiu tuo metu valstybės viduje realizuojasi plebejų emancipacija, o valstybės išorėje Romos galia išsiplečia iš pradžios Italijoj, o paskui visose provincijose. Teisės istorijos atžvilgiu įvyksta tai, kad jaunesnės formacijos pretorių ir tautų teisė atsistoja greta senosios civilinės teisės. Garsingiausieji tų laikų juristai, interpretuodami XII Lentelių dėsnius ir aiškindami naujas platesnes, suteiktas magistratūrai teises, ypač proceso srity, kur sudaroma nauja sistema, tegalėjo teisę formuluoti ir plėsti. Mes čia pasitenkinsime vien bendru nurodymu didelių konstitucinio mechanizmo pakilimų, ypač kreipdami dėmesį į legisliacijos išsiplėtojimą ir į teisės mokslą.

1. Politinės institucijos[1].

Politinės institucijos visados rišamos su trimis primityvinės konstitucijos veiksmais: magistratūra, tauta ir senatu.

I. *Magistratūra.* — Neminint atskirų detalių, magistratūros transformaciją galima pažymėti dviejų pagrindinių idejų kitėji-

[1] Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell.*, §§ 19—22. Mommsen, *Hist. rom.*, antra knyga, trečias skyrius; 3 knyga, 11 skyrius; 4 knyga, 2—4, 6, 9—11 skyriai; 5 knyga, 11 skyrius. Naujesnė literatūra nurodyta Kübler, *Geschichte des röm. Rechts*, 1925, 66—125 pp.

mu: 1. plebejų įsileidimu į magistratūrą, 2. magistratūros padalymu į atskirus departamentus.

1. Patricijų magistratūros atvėrė savo duris plebejams. XII Lentelių, kodifikuodamos ankstyvesnę teisę, negalėjo realizuoti plebejų legisliacijos net privatinės teisės srity, neautorizavo santuokos tarp dviejų luomų, plebejų ir patricijų; dar mažiau plebejai pasiekė viešosios teisės srity: jiems valstybės magistratūros liko visiškai neprieinamos. Santuokos tarp dviejų luomų prohibicija netrukus, 309 metais, senatui iš anksto sutikus, plebiscitu panaikinta: *lex Canuleia.* Kova už politinę lygybę buvo daug sunkesnė ir ilgesnė; dar daugiau, tos kovos istorijos susipina su magistratūros daugėjimo kitėjimu; tad reikia apie kiekvieną atskirai pakalbėti, nurodant plebejų įleidimo į jas sąlygas. Gana dažnai nurodoma, žinoma, šiek tiek perdedant, kad patricijai, norėdami išlaikyti savo rankose tam tikrų magistratūros sričių monopolį, steigė naujas magistratūras (pavyzdžiui, pretūra ir kurulinių edilų institucija įsteigta 387 m. civilinio teismo funkcijoms atlikti ir gatvėms bei rinkoms saugoti), kad naujose magistratūrose išlaikytų savo pozicijas, kurias senosiose magistratūrose pamažu atakavo gana sėkmingai plebejai.

Visos patricijų pastangos neįsileisti plebejų į magistratūras nuėjo niekais, ir jau V-me Romos gyvenimo šimtmetyje plebejai turėjo atviras duris į visas valstybės magistratūras ir į daugumą dvasininkų vietų,—tuo tarpu, kai plebejų tribūnų ir edilų institucijos buvo visados uždaros patricijams. Plebejų pergalės triumfas magistratūros atžvilgiu pasibaigė tuo momentu, kada, kaip mes matysime kiek vėliau, jie pradėjo triumfuoti įstatymų leidimo valdžioj ir kada buvo praplėstos senato ir jo narių teisės. Išnyko gili praraja tarp patricijų ir plebejų luomų. Ją pakeitė naujoji socialinė demarkacija, kuri susidarė dėl naujos aristokratijos atsiradimo: *nobilitas,* magistratūrų prakilnieji, kuriuos sudarė senųjų patricijų šeimų nariai ir tie iš plebejų šeimų, kurios savo protėvių tarpe turėjo kurulinį magistratą.

2. Gal būt, iš dalies dėl aplinkybių, kuriomis plebejai pamažu iškovodavo teises tapti magistratūros dalyviais, o tikriausiai dėl paįvairėjusių valstybės reikalų, kurie savaime turėjo išsiplėsti nuo jos padidėjimo, magistratūros charakteris žymiai pasikeitė. Magistratūra, netekus savo pirmykščio vienalypio ir bendro charakterio, susiskaldo į visą eilę skirtingų kompetencijų. Užuot visą valdžią sukoncentravus į vienas rankas, —

karalystės laikais, — ar į dvejas rankas, kaip tatai buvo konsulų gadynėj, ji padaloma tarp didelio skaičiaus magistratų, turinčių specialinę viešąją galią, kuri neturi bendrojo visos valdžios autoriteto.

Taigi, konsulai saugoja pagrindinį valdžios autoritetą: karo atžvilgiu jie turi teisę organizuoti kariuomenę ir jai vadovauti, civiliniu atžvilgiu — šaukti tautą ir klaustis patarimų bei duoti nurodymų senate. Bet greta *konsulų* ir jų vietoj yra *kvestoriai* kriminalinės justicijos, iždo saugojimo ir administravimo reikalams. Jau pats kvestorių buvimas, nors jie ir buvo konsulų skiriami, siaurina pastarųjų teises. Šias konsulų teises kvestoriai dar labiau aprėžė tada, kada juos rinko pati tauta. Tauta pradėjo rinkti *kvestorius,* kada decemvirai buvo nuversti. Cenzams nustatyti ir finansams administruoti pradžioj IV-jo Romos gyvenimo šimtmečio, 311 ar 319 metais, buvo sudaryta *cenzoriaus* institucija, *censor.* Miesto policinei tvarkai palaikyti 387 metais sudaryta dviejų *kurulinių edilų* institucija. 387 metais civilinės justicijos reikalams sudaryta *pretoriaus* institucija, o nuo 512 metų renkami du pretoriai: *praetor urbanus* ir *praetor peregrinus,* kuriuodu kartais pasiskirstydavo teismo departamentais. Kiek vėliau, kada Roma užkariavo naujas provincijas, jų buvo skiriama daugiau; pastarieji buvo šefai atskirų provincijų, departamentų, pavyzdžiui, Sardinijos, Sicilijos, dviejų Ispanijų. Pagaliau, nuo VII-jo šimtmečio ribotų kompetencijų skaičius dar pagausėjo, nes tada buvo sudaryti *quaestiones perpetuae,* t. y. didieji jurys, kuriems buvo pavesta speciališkai kovoti su tam tikrais nusikaltimais. Jurys posėdžiuose iš dalies pirmininkavo pretorius. Primityvinis *imperium* tegalėjo reikštis diktatūra, t. y. ekstraordinarine magistratūra, kuri principiališkai neturėjo jokių ribų, išskiriant jos laikinumą (ilgiausiai šešis mėnesius) ir, kaip sakoma, šis laikinumas buvo konstitucijos numatytas, kad, atsiradus vidujiniam ar išoriniam valstybės pavojui, galima būtų laikinai restauruoti monarchiją. Bet visiškai tikrai, kada magistratūros daugėjo, specialybės ideja sunaudota diktatūros reikalui: buvo steigiamos diktatūros atskiroms nustatytoms funkcijoms atlikti, nes nuo 538 metų neberandame daugiau bendrų diktatorių. Sullos ir Cezario diktatūros yra revoliucinės valdžios pobūdžio; su senąja Romos diktatūra jos turi tik tiek bendro, kad yra vadinamos tuo pačiu diktatūros vardu. Priešingai, Sullos konstitucija, atimdama iš

konsulų kariuomenei vadovauti teises, sudarė paskutinį aprėžtų kompetencijų sistemai smūgį: nuo to laiko jie privalėjo pasilikti Romoj, iki pasibaigs jų kadencijos metai, taip pat turėjo pasilikti Romoj ir aštuoni jau tuo metu esantieji pretoriai, kuriems buvo uždėta civilinio ir šešių baudžiamųjų departamentų teismų vadovavimo pareiga; čia jie pirmininkavo *quaestiones perpetuae* kolegijose; sekančiais metais, eidami iš savo vietų, du konsulai ir aštuoni pretoriai pasidalo tarp savęs dešimties provincijų valdymą; pastaroji jų valdžia buvo pratęsiama vadinama *prorogatio.*

II. Komicijos. — Komicijos, kurios, žinoma, labai saugojo savo legisliacijos ir rinkimų kompetencijas, bet kurios, sudarius VII-me šimtmetyje *quaestiones perpetuae* instituciją, pamažu visiškai netenka teisiamosios valdžios galios, yra šiame periode tokios pat, kokios buvo anksčiau: 1. kurijų komicijos, rodos, buvo neprieinamos plebejams; jos vaidino tik tuščios formos rolę (jos duodavo pasižadėjimus naujai išrinktiems magistratams klausyti pastarųjų valdžios, toks pasižadėjimas buvo vadinamas *lex curiata de imperio).* Todėl plebejai nė nesiveržė į tokias komicijas; jiems pakako trijų dešimčių liktorių *(lictor),* kuriems buvo įpareigota palaikyti bendruose susirinkimuose tvarką; jie kartu atstovavo ir plebejams; 2. centurijų komicijos; 3. tribų komicijos; 4, pagaliau, greta visų nurodytų komicijų buvo *concilium plebis,* kuriam nuo to laiko priklausė pilna įstatymų leidimo valdžia, kuris, pagal labai detališką padavimą, nurodantį reformą, padarytą trimis viens po kito išleistais įstatymais, turėjo teisę leisti visiems privalomus įstatymus. Galutinas pastarosios reformos realizavimas padarytas tarp 465 ir 468 Romos gyvenimo metų, tai padarė vadinamasis *lex Hortensia.* Apskritai, išskiriant kurijas, yra trys skirtingi susirinkimai, turį kompetencijos konkuruoti įstatymų leidimo, rinkimų ir teismo srityse; ir, tuo tarpu, kai magistratų rinkimai paskirstomi tarp visų trijų susirinkimų, — baudžiamųjų dalykų sprendimas buvo taip pat įvairiai paskirstytas, — įstatymų leidimo kompetencija nedaloma tarp susirinkimų. Įstatymą gali išleisti *concilium plebis,* pasiūlius tribūnui, — tribų komicijos, kurių nereikia maišyti su *concilium plebis,* tautos magistratui, konsului ar pretoriui pasiūlius, ir, pagaliau, centurijų komicijos.

Ši tvarka atrodo gana keista. Ji pasidaro dar keistesnė, kai pamatai, jog įvairūs įstatymų projektai vien tik atsitiktinio

patogumo dėliai, duodami balsuoti bet kam: arba *concilium plebis,* arba kitiems dviem susirinkimams.

Įstatymų projektus svarstyti davimas tribų komicijoms arba *concilium plebis* galima labai lengvai išaiškinti tuo, kad skirtumas tarp plebejų ir visos tautos paskutiniais amžiais buvo grynai istoriškas. Kadangi patricijų skaičius proporcingai labai sumažėjo, tai praktiškai buvo veik visiškai tas pat atsiklausti tribų be keletos patricijų arba su patricijais, kurie kiekvienoj triboj sudarė tik mažutę frakciją, kuri niekada negalėjo sudaryti daugumos. Bet, kad būtų galima duoti svarstyti įstatymus ar tribų, ar centurijų susirinkimams, paraleliškai reikalinga, kad, nebojant įvairių rinkimų ir balsavimo būdų, nebūtų rezultatų praktinio skirtumo; kitaip sakant, kad moderniškos rinkimų ir balsavimo formos abiejuose susirinkimuose esmiškai veiktų tuos pačius elementus. Faktiškai ši ideja gana gerai derinasi su tuo, ką mes žinome apie du susirinkimus.

Tribos iš pradžios buvo susirinkimai, kurių nariai turėjo būti žemės savininkai, t. y. tokie, į kuriuos seniau galėjo patekti tik savininkai, vėliau jie buvo atviri visiems piliečiams, turintiems turtą ir jo neturintiems; šią reformą pravedė revoliucijos bajoras Appius Claudius 442 m. Bet iš tikrųjų ji visiškai neįgyvendino balsavimo lygybės; nes cenzorius, kuriam buvo pavesta suskirstyti piliečius tribomis, tai darė savo nuožiūra; žiūrėdamas aristokratų reikalų. Jis dažnai gana gausų piliečių skaičių skyrė į keletą tribų, kur jie visi tik tiek balsų turėjo, kiek jie sudarė tribų, visiškai nežiūrint galvų skaičiaus, tuo tarpu kai skaičius kitų tribų, į kurias patekdavo turtingieji ir žemės savininkai, sudarė tokią balsų daugumą, kuri visada nugalėdavo neturtinguosius. Šis metodas laikinai buvo taikomas po socialinio karo, kad būtų apsaugota senųjų piliečių dauguma nuo naujai naturalizuotų italų. Tas pats metodas, ir dar energingesnis, jau nuo seniai praktikuotas savininkų prieš neturtinguosius: nuo 450 metų visi gyventojai, daugiausia proletarai, sudarė tik keturias miesto tribas, o žemės savininkai, daugiausia kaimų gyventojai, sudarė dar 27 tribas; kiek vėliau, pastarieji sudarė dar didesnį tribų skaičių, būtent: 31. Simetriška sistema iš tikro veikė ir centurijoje. Mes matėme, kad iš pradžios turtingųjų, t. y. tų, kurie turėjo reikalingą žemės kiekį, centurijų skaičius tikriausiai atitiko jų proporciją tautos visumoje. Šią pažiūrą dar sustiprina tai, kad, kaip mes

žinome, tos epochos centurijos buvo daugiau kariuomenės, negu rinkimų vienetai; tuo būdu kiekviena iš jų turėjo turėti maždaug tokį pat kareivių skaičių. Priešingai, kiek vėliau, kada centurijos nustojo vaidinti kariuomenės vaidmenį, kada, užuot vien į žemės turtą, ėmė atsižvelgti į visokį turtą, kurį nustatė cenzas, kada romėnų galybės išsiplėtojimas sukoncentravo didelius turtus į mažą turtingųjų rankų skaičių, tada niekas nebegalėjo sulaikyti šios sistemos neigiamų padarinių, kurie reiškėsi tuo, kad mažas turtingųjų skaičius, sudarydamas daug centurijų, turėjo balsų daugumą, tuo tarpu kai gausiam skaičiui plebejų, susispietusių į keletą centurijų, teko tik mažutis balsų skaičius, kuris niekados negalėjo sudaryti reikalingos daugumos. Ten galima atrasti ryškius pėdsakus, kurie parodo, kaip iki to buvo prieita. Bet tatai principiališkai nesudarė dar žymaus skirtumo tarp centurijų ir tribų. Be kitko, tarp 516 ir 536 metų centurijos buvo pertvarkytos. Pertvarkymas jas dar labiau suartino su tribomis. Tiesa, apie šią pastarąją reformą mes mažai teturime žinių, o ir turimųjų žinių visos detalės yra ginčytinos. Tikrai žinoma, kad raitelių teisė pradėti rinkimus ir tuo būdu veikti jų padarinius, t. y. sustiprinti aristokratijos pozicijas, buvo panaikinta. Taip pat tikrai žinoma, kad, palikdama penkias klases, seniorų ir juniorų skirtumą ir net nekeisdama bendrojo centurijų skaičiaus, ši reforma šiek tiek sumažino pirmosios klasės centurijų skaičių ir sudarė kažkokį naują ryšį, kuris gana tampriai surišo dviejų balsavimo būdų padarinius. Rezultatų atžvilgiu abudu susirinkimai buvo labai koreliatyviški, balsavimo procedūros atžvilgiu skyrėsi tuo, kad centurijos balsuodavo iškilmingiau, o tribos paprasčiau.

III. Senatas. — Respublikos gadynėje senatas teoretiškai uoliai tebevaidino patariamojo organo vaidmenį. O antroje šios gadynės pusėje jis ėmė net faktiškai valdyti valstybę. Šis senato vaidmuo buvo jo sudarymo, teisių ir pareigų pakitėjimo padarinys. Tiesa, senato vaidmenį daugiau veikė praktikos reikalai, negu teisės nuostatai.

1. *Senato sudarymas.* Nuo maždaug 442 metų *lex Ovinia* senato narius pradėjo skirti cenzoriai. Anksčiau tai darė konsulai. Cenzoriai net turėjo teisę atnaujinti senato sudėtį. Šis dalykas, rodos, gali priversti manyti, kad senato nepriklausomybė santyky su magistratūra turėjo sumažėti. Bet praktikoj išėjo visiškai atvirkščiai: magistratūros laisvė buvo suvar-

žyta. Cenzoriai buvo priversti skirti senatoriais tuos, kurie užimdavo magistratūros vietas, kurių skaičius, kaip jau žinoma, gausėjo. Jie tegalėjo laisvai skirti senatorius tituliarinėms vietoms užimti, o šių vietų skaičius, nes tos vietos, kurių neužimdavo buvusieji magistratai, labai mažėjo. Tuo būdu senatas, mažių mažiausiai, tapo netiesiai, renkamu organu, susidedančiu iš pačios tautos anksčiau išrinktų magistratų. Į magistratūrą, jau žinome, buvo renkami patricijai ir plebėjai. Senate buvo speciališkai patricijams rezervuotų vietų senojo patriciškojo senato funkcijoms atlikti; tos funkcijos reiškėsi *auctoritas patrum,* kuri pasidarė paprasta formalybe ir laikinas valdžios užėmimas, kada vakuodavo karaliaus vieta, *interregnum.*

2. *Senato vadyba.* Nuo maždaug antrojo Punų karo senatas tampa tikruoju valdžios centru. Vidaus administracijos srity magistratai privalo pranešinėti senatui apie visas svarbesnes administravimo priemones, kaip antai: svarbesnius aukštosios policijos veiksmus, įstatymų pasiūlymus ir t. t. — Finansų srity jis nustato valstybės pajamų suvartojimą; jis priima cenzorių, o cenzūrų intervalų metu konsulų ir pretorių viešuosius darbus; jis tvirtina kvestorių apmokėjimą. Krašto apsaugos srityje jis nustato vadų operacijų sferą, o taip pat ir skiriamas jiems lėšas bei kariuomenės būrius; uzurpacijos būdu jis pasisavino sau teisę prailginti kariuomenės vadų mandatą vadovauti kariuomenei ir jų mandatui pasibaigus; iš čia kilo ir Sullos sistema, taikoma konsulams ir pretoriams, prorogacijos keliu pratęsti pastarųjų kompetenciją dar vieniems metams, skiriant provincijų valdovais. — Užsienių reikalų srity senatas diriguoja tarptautinėms konferencijoms ir sutartims; jis skiria komisijas, kurios privalo sekti, kaip buvusis priešininkas vykdo taikos sutartis, ir organizuoti užkariautas teritorijas. — Pagaliau, įstatymų leidimo srityje senatas jau buvo pasisavinęs iš komicijų teisę leisti įstatymus tais atsitikimais, kada pastarosios negalėjo susirinkti, kada buvo skubus reikalas ir t. t.[1] Ši senato teisė ypač atvirai pripažinta nuo Sullos laikų.

---

[1] Mommsen, *Dr. publ.*, 7. 457 ir tol. pusl.; 6, 1, 385 p. Konstitucinio jo intervencijos nereguliariškumo įrodymas yra skubios dispozicijos, kurios paprastai turėjo būt komicijos ratifikuotos, ir individualinės dispozicijos, kurios sudarė patį pagrindinį senosios komicijų legisliacijos objektą (testamentas, adrogacija).

2. Įstatymų leidimas ir teisės mokslas.

Tame periode, — nuo XII Lentelių iki respublikos pabaigos, — įstatymų leidžiamųjų organų skaičius pagausėjo. Tuo pačiu metu atsirado ir teisės mokslas. Šiame periode, be papročio[1], kuris išlaikė savo senąjį vienintelio teisės šaltinio charakterį, t. y., kuris gali kurti naują ir panaikinti jau esančią teisę, sudaryti naujas taisykles ir panaikinti jau sudarytas, net pozityvinių įstatymų nustatytas taisykles panaikinti, veikė įstatymas, kuris niekad iki tol nebuvo aktyvesnis teisės šaltinis ir kurį tik šiame periode užtinkame literališkai užfiksuotą. Be papročio ir įstatymo, nuo tam tikros epochos pradėjo veikti senato nutarimai *(senatus consulta),* kurie galėjo keisti esančią teisę tam tikrais atsitikimais ir kurių mes turime konkrečių[2] pavyzdžių, ir magistratų ediktai. Tačiau mes manome, kad neturime pakankamai būtinai reikalingų detalių plačiai paliesti visus keturis teisės šaltinius; tad mes tenkinsimės vien įstatymų ir magistratų ediktų, kaipo teisės šaltinių, išaiškinimu; o greta pastarųjų paliesime ir teisės mokslą, kuris, tikrąja to žodžio prasme, šiame periode dar nesudarė skirtingo teisės šaltinio, bet kuris vis dėlto buvo labai svarbus teisės kūrimo faktorius.

I. Įstatymas. Žodis įstatymas, *lex,* šios epochos metu, platesniąja jo prasme, apima ir tikrąjį įstatymą *(lex),* kurį, magistratui pasiūlius, priimdavo pati tauta komicijose, ir plebiscitą *(plebis scitum),* kurį taip pat tauta balsavimu priimdavo, bet ne magistratui, o tribūnui pasiūlius[3]. Abiem atsitikimais rezoliucija oficiališkai buvo pavadinta vardu *lex,* prie kurio buvo prijungiamas įstatymo autoriaus arba autorių, žinoma, jeigu buvo keletas, vardas, pavartojus to vardo moteriškos giminės vardininką: *lex Hortensia, lex Valeria Horatia.* Apskritai, įstatymai buvo vadinami dviem vardais, kai jie būdavo konsulų pasiūlyti, nes konsulų kolegialinis dualitetas visados buvo laikomas neskaidomu net ir tuo atsitikimu, kai tik vienas katras konsulas pasiūlydavo įstatymo projektą. Priešingai, įstatymas buvo vadinamas vienu vardu, kai jis buvo pasiūlytas diktatoriaus, kuris buvo vienas, arba pasiūlytas vieno iš pretorių, kurie nebuvo savo tarpe taip tampriai susirišę, arba, pagaliau, pa-

[1] Apie paprotį žiūr. Pernice, *Z. S. St.,* 20, 1899, 127—171 pp.; 22, 1901, 59—95 pp.

[2] Žiūr. pavyzdžių sąrašą, *Textes,* 128 pusl.

[3] Gajus, 1, 3. *Inst.,* 1, 2, *De j. nat.,* 4.

siūlytas vieno iš tribūnų, kurių buvo daug ir kurių daugiau vardų pridėjimas sudarytų praktinių nepatogumų.[1]

Tam tikras įstatymų skaičius yra iki mūsų laikų užsilikęs įvairiuose užrašuose: taip iš 631 ar 632 m. — *lex Acilia repetundarum* — įstatymas apie uždraudimą magistratams imti kyšius, išgraviruotas bronzos lentelėj, kurios fragmentai yra užsilikę iki mūsų laikų; agrarinis 643 metų įstatymas buvo išgraviruotas lentelės nugaroj, kurios priešakinėj pusėj buvo parašytas *lex Acilia;* vadinamojo Rubria Gallia Cisalpina įstatymo — *lex Rubria Gallia Cisalpina* —, kuris reguliavo Užalpinės Galijos kompetencijas ir proceso padarinius, kylančius iš suteiktos tam kraštui koncesijos, ketvirtoji lentelė atrasta aštuoniolliktam šimtmety Velejoje, netoli Plaisancos; vieni teigia, kad šis įstatymas buvęs parašytas 705 metais, o kiti — 712 metais, kada Galija buvo prijungta prie Romos. Apie Estės fragmentą, kuris atrastas 1880 metais ir kuris taip pat reguliavęs kompetencijų klausimą, daugumas mano, kad tai esąs to paties įstatymo *(lex Rubria Gallia Cisalpina)* fragmentas. Nors šis pastarasis faktas ir nėra tikrai nustatytas, tačiau visiškai tikrai galima patvirtinti, kad jis yra kilęs toj pačioj epochoj. *Lex Julia* arba vadinamasis *Lex Julia municipalis* buvo parašytas 709 m.; jis drauge kalba ir apie Romos policiją ir apie municipalinį režimą tų miestų, kuriuose gyvena piliečiai. Šio įstatymo pradžios iki šiol nepavyko atrasti; jo yra tik užbaiga, surašyta dviejose bronzos lentelėse; jas dažnai vadina Heraklejos lentelėmis dėl to, kad jos buvo atrastos Heraklejoje. — Pagaliau, dar galima pažymėti, kad nuo maždaug šio periodo pabaigos yra užsilikę pora pavyzdžių arba paminklų tokių įstatymų, kuriuos pavadino *leges datae,* statydami pastaruosius prieš vadinamus *leges rogatae;* kitaip sakant, pagal mūsų nuomonę, tokie įstatymai, kuriuos magistratas, pasirėmęs bendru tautos duotu mandatu, savo nuožiūra išleisdavo. Pastarosios rūšies įstatymų leidimas buvo plačiai vartojamas provincijų ir kolonijų reikalams tvarkyti.[2] Vienas fragmentas buvo atrastas 1894 metais; jame buvo surašytas visas Torento miesto savivaldybės statutas tada, kada šis miestas įgijo pilietinio miesto teises, t. y. antroje VII-jo šimtmečio pusėje. Taip pat ilgi 1870 ir 1874 metais atrasti Ozunoje fragmentai statuto, parašyto Julia

[1] Apie įstatymų pavadinimus žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 359 p. 1 išn.; Karlowa, *R. R. G.,* 1, 426 p.; Krueger, *Sources,* 24 p., 6 išn.

[2] Apie *leges datae* sąvoką žiūr. Krueger, *Sources,* 20 p., 3 išn., ir, kiek kitokia prasmė, Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 353 ir tol. pusl.

Genetiva kolonijos piliečių reikalams tvarkyti. Ši kolonija po Cezario mirties buvo perkelta į Ispaniją reikalaujant įstatymams, kurie išleisti Cezariui gyvam esant.[1]

Šis periodas taip pat yra turtingiausias privatinės teisės pobūdžio įstatymais. Komicijos daugiausia leido įstatymų politinio pobūdžio; istorikai taip pat daugiausia tiria politinius įstatymus, bet pastarieji nėra nei skaičiaus atžvilgiu gausesni, nei senovės autorių tyrimo vienintelis objektas. Tačiau, išskiriant grynai politinius įstatymus ir įstatymus apie justiciją bei baudžiamąją procedūrą, kurie vietoj teismo komisijų pastatė *quaestiones*, galima nurodyti gana žymų skaičių privatinės teisės ir civilinio proceso įstatymų. Nors mes ir turėsime kiek vėliau progos pastudijuoti tuos įstatymus gana detališkai, tačiau bus naudinga ir čia pat patiekti bendrą svarbesniųjų įstatymų lentelę.[2]

[1] Visus šiuos įstatymus, leges *rogatae* ir *datae*, su keleta kitų įstatymų ir *lex Rubria de Gallia Cisalpina* bei *lex Julia* pastabas rasime *Textes*, 24, 72 ir 80 pp. Prie to dar reikėtų pridurti Premeršteino pastabas apie *lex Julia*, žiūr. *Z. S. St.*, 43, 1922, 45—152 pp. ir Gradenwitzo pastabas apie *lex coloniae Genetivae Juliae* drauge su *lex Salpensa* ir *lex Malaca*. (Z. S. St., 43, 1922, 439—455 pp.).

[2] Galima lengvai pastebėti, kad mūsų nurodomos datos gerokai skiriasi nuo labai precizuotų datų, kurios buvo senuosiuose veikaluose ir kurių dar ir dabar kur-ne-kur užtinkama moderniškuose veikaluose. Toks reiškinys vyksta dėl to, kad senieji autoriai, geisdami preciziją, rinkdavosi iš magistratų sąrašų likučių vardus ir pagal juos, savo nuožiūra, nustatydavo įstatymo datą. Šitokia procedūra yra labai kritikuotina, nes mes neturime pilnų sąrašų: jei mes ir turime beveik pilną konsulų sąrašą, tai vis dėlto mums trūksta daug pretorių vardų ir dar daugiau — tribūnų. Vadinas, būtų labai netikslu tvirtinti, kad, pav., *lex Furia* yra tokios tai datos, nes Furijų yra buvę keletas, o kiek buvo tuo pat vardu vadinamų pretorių ir tribūnų, mes visiškai nežinome. Be kitko, ši procedūra patiekia mums dar klaidingesnių žinių, negu mūsų padavimų atsitikimas, nes, pavyzdžiui, Tito Liviaus veikalas mums patiekia žinių apie tą periodą, kada tas veikalas parašytas, t. y. iki 578 metų, išskiriant 461—536 metų laikotarpio spragą. Įstatymų datų pasirinkimas daugiausia nurodytas iš IV, V ir VI šimtmečių, apie kuriuos mes turime daugiausia žinių, tuo tarpu kai visiškai tikros įstatymų datos rodo VI—VII šimtmečio laikotarpį, o tik keletas įstatymų yra anksčiau išleista; tad logiškai reikėtų daugumą įstatymų žymėti šio periodo data. Moksliškai, jei mes neturime tiesioginių žinių apie įstatymo išleidimo datą, mes privalome ją nustatyti aproksimatyviškai: nurodyti ekstremiškas datas, vieną — , kada dar įstatymo nėra, antrą — , kada jau jis tikrai yra. Šituo principu pasiremdami, mes jau kitur nurodėme (*Mélanges*, 1, 462 ir tol. pp.; 458—461 pp.) ir pritaikėme *lex Aebutia* datai nustatyti(*Mélanges*, 1, 65—174 pp.), šiuo pat būdu mes nustatome ir visas kitas istorines datas, kurias mes, atsitikus reikalui, tinkamai pagrįsime. Romos įstatymų chronologiją mums patiekė Rotondi, *Enciclopedia giuridica Italiana*. v° *Leges publicae populi Romani*, Milanas, 1912 (*addenda—Scritti giuridici*, 1, 1922, 411—432 pp.). Naujesnis ir geresnis veikalas žiūr. Rotondi, *Scritti giur.*, 1, 1—66 pp.

Privatinės teisės srity, nekalbant apie agrarinius ir prabangos įstatymus, užtinkama tokių įstatymų, kurie išleisti politiniais sumetimais: visų pirmiausia, vienintelis visiškai tikrai žinomas IV-jo šimtmečio įstatymas, *lex Canuleia,* 309 m. plebiscitas, kuris autorizavo santuoką tarp patricijų ir plebėjų; toliau, kitas tikrai žinomas V-jo šimtmečio įstatymas Poetelia Papiria — *Lex Poetelia Papiria* —, išleistas 428 ar 441 metais, greičiausiai 428 metais; jis sušvelnino debitorių padėtį; paskiau, įstatymai apie laidavimą, šie pastarieji rišasi šiek tiek su politika, nes jie darė skirtumą tarp Italijos ir provincijų; be to, jų tikslas buvo apsaugoti debitorius. Iš jų pažymėtini šie: *Appuleia, Publilia, Furia, Cicereia,* juos tūlas laiko labai senais, bet pats senasis *lex Appuleia* yra ne ankstyvesnis, kaip 513 metų; jis kalba apie provincijas, o pirmoji Sicilija sudaryta 513 m.; paskui, įstatymas apie dovanas tarp gyvųjų ir dovanas testamentu: 550 metų įstatymas Cincia apie dovanas *(lex Cincia),* du įstatymai Furia ir Vaconia *(lex Furia el lex Vaconia)* apie legatus, antrasis išleistas 585 metais, o pirmasis, kurį tūlas laiko labai senu, yra jaunesnis už *lex Cincia,* tad jis yra išleistas laikotarpy nuo 550 iki 585 metų. Apie legatus yra dar vienas naujesnis įstatymas, *lex Falcidia,* išleistas 714 metais; jo tikslas buvo fiskaliniai interesai.

Kiti įstatymai išleisti grynais privatinės teisės sumetimais: įstatymas Aquilia — *lex Aquilia* — apie atlyginimą nuostolių, padarytų kitiems asmenims; jį dažnai laiko kilusiu iš plebėjų pasitraukimo į kalną epochos, kada buvo iššauktas įstatymas Hortensia — *lex Hortensia* —, tai yra laikotarpy nuo 465 iki 468 metų, bet ši nuomonė, nors ji ir paremta tam tikrais Bizantijos kilmės įrodymais, yra labai abejotina. Šiaip ar taip, jis yra žinomas VII-jo šimtmečio teisininkams; įstatymas Plaetoria — *lex Plaetoria* — apie apgavimus, padarytus nepilnamečiams iki 25 metų, jį laiko išleistu gana vėlai, pagal Plautą, *Pseudulus,* 563 metais; pagaliau, įstatymas Atinia — *lex Atinia* — apie vogtų daiktų įgijimą įsisenėjimu; VI-jo šimtmečio pabaigos ir VII-jo šimtmečio pradžios teisininkai jį mini, kaip naują įstatymą.

Civilinio proceso srity pirmiausia atrandamas *lex Poetelia Papiria,* kuris tuo pačiu metu, palengvindamas debitoriaus padėtį, pašalino *manus injectio* tų kreditorių, kurių skola kilo *ex nexo;* paskum, kaipo įvedusieji įvairius *manus injectionis* varian-

tus, daugelis jau anksčiau nurodytų įstatymų: *leges Furiae* apie laidavimą ir legatus, *lex Publilia;* toliau, labai svarbus įstatymas apie *manus injectio lex Vallia,* kuris yra išleistas tikriausiai apie VI-jo šimtmečio pabaigą ir kuris nustatė, kad beveik visais atsitikimais atsakovas *manus injectio* procedūroj galėjo būti savo paties *vindex.* Jis galėjo pats atsikirsti, prisiimdamas tokią pat atsakomybę, kurią turėjo imtis *vindex.* Pagaliau, įstatymais nustatyta skundų sistema buvo papildyta penktuoju skundu, *condictio.* Einant *lex Silia,* šiuo skundu galima buvo reikalauti tik aiškiai nustatytos pinigų sumos; o *lex Calpurnia* leido jį taikyti ir aiškiai nurodytiems daiktams *(de alia certa re)* reikalauti. Šių įstatymų išleidimo epocha nėra tikrai nustatyta.

Lex Aebutia yra paskutinis šio periodo įstatymas proceso srityje. Jis yra labai svarbus ne tik civiliniam procesui, bet ir privatinei teisei, nes jis, suteikdamas magistratui naujos valdžios, įstatymų leidėjo intervenciją padarė beveik nereikalingu dalyku. Mūsų nuomone, jis, suteikdamas šalims teisę, pretoriui kontroliuojant, pasirinkti senąją arba naująją procedūrą, įvedė naują, formulinio proceso tvarką. Mes taip pat manome, kad šis įstatymas buvo išleistas VII-jo šimtmečio pirmajame trečdaly, tarp 605 metų, kuriais ir šiek tiek vėliau dar viena senoji procedūra tebuvo, ir tarp 628 metų, nuo kurių, kaip mes visiškai tikrai žinome, pradėta taikyti ir naujoji tvarka. Charakteringas to proceso pažymys yra *formulė,* kurios vardu jis buvo pavadintas. Ši formulė yra ne kas kita, kai mažutė proceso programa, magistrato, šalims prašant, suredaguota; ji nurodo teisėjui tai, ką jis turės padaryti, jei ieškovo pretenzija bus įrodyta arba jei jis jos neįrodys. Pirmuoju atveju jis turės atsakovą nuteisti, antruoju — jį išteisinti: *si paret... condemnato, si non paret absolvito*[1].

---

[1] Be teisėjo paskyrimo: *Titius judex esto,* šioj formulėj buvo išreikšta *intentio: Si paret Numerium Negidium Aulo Agerio sestertium centum milia dare oportere* ir *condemnatio: condemnato, si non paret absolvito* (bet ne, šiandien mes žinome: *condemna, si non paret absolve).* Dar paprastesnės formulės, *praejudicia,* kuriose yra tik teisėjo paskyrimas ir *intentio: Titius judex esto an Numerius Negidius Auli Agerii libertus sit.* Kitos, pavyzdžiui *actiones de bona fide,* be teisėjo paskyrimo, prieš *intentio* ir *condemnatio* žymėjo dar *demonstratio,* nustatančią teisės pagrindą: *Titius judex esto. Quod Aulus Agerius Numerio Negidio hominem vendidit; quidquid paret Numerium Negidium Aulo Agerio ex bona fide dare facere oportere; judex Numerium Negidium Aulo Agerio condemnato, si non paret absolvito.* Ieškinių, kurie lietė ribų nustatymą ir padalymą daiktų, formulėse, be kitų dalių, buvo dar vadinama *adjudicatio,* kuri su-

II. Magistratų ediktai.[1] — Ediktai yra pranešimai, adresuoti publikai, kurie pagal etimologiją *(ex dicere)*, iš pradžios buvo daromi žodžiu ir kurie, kiek vėlesne to žodžio prasme, buvo skelbiami publikai afišomis. Šita plačiąja prasme ediktus galėjo skelbti kiekvienas, net privatinis asmuo; yra įrodymų, kad ediktai buvo leidžiami ir privatinių asmenų. Bet, nors ediktų esminis charakteris buvo beveik vienoks privatinių asmenų ir valdžios organų, tačiau savaime suprantama, kad viešosios valdžios organų ediktai buvo visiškai kitokios svarbos; valdžios autoritetų ediktai, vis tiek kokių tikslų jie siekė, buvo visados publikos respektuojami, šiuo būdu valdžia vykdė savo siekinius. Tad šiuo atžvilgiu mes ir kalbėsime apie magistratų ediktus, nurodydami tuos viešuosius autoritetus, kurie turėjo *jus edicendi* ir tuos ediktus, kurie yra mums žinomi ir iki mūsų laikų užsilikę.[2].

Tačiau šitaip suprantamieji ediktai nesudarė teisės šaltinio. Tik vienam iš jų variantui, valdžios organo funkcijų perėmimo ediktams išsirutuliojus, ir tai tik tam tikrų magistratų, būtent: tų magistratų, kuriems buvo pavesta civilinė justicija, pradedant tam tikru legisliacijos istorijos faktu, būtent *lex Aebutia* išleidimo faktu, buvo lemta tapti teisės šaltiniu. Iš to šaltinio ėjo vadinamoji pretorinė teisė, kuri veikė greta civilinės teisės.

Tam tikro rango romėnų magistratai, pavyzdžiui, konsulai, cenzoriai, pretoriai, provincijų gubernatoriai, pradėdami eiti savo pareigas, laikėsi papročio skelbti vieną rūšį manifestų, kuriuose jie skelbė valdiniams savo būsimojo valdymo projektus ir programas. Iš pradžios tie aktai buvo tik labai bendro pobūdžio proklamacijos, kuriose daugiau buvo paliečiami magistrato šeimos ir giminystės ryšiai ir senosios valdžios aktai, o apie

---

teikia teisėjui perkelti nuosavybės teises: *Quantum adjudicari oportet, judex adjudicato.* Visos nurodytos dalys sudaro keturis pagrindinius formulės elementus: *demonstratio, intentio, adjudicatio, condemnatio.* Greta tų elementų, atsižiūrint į proceso aplinkybes, galėjo būti pridėti kiti neesminiai elementai, pavyzdžiui, *praescriptiones,* palygintos formulės pradžioje ieškovo arba atsakovo interesams apginti, pavyzdžiui, *exceptiones,* kuriomis atsikerta atsakovas, *replicationes,* kuriomis ieškovas atsikerta prieš atsakovo atsikirtimus ir t. t. Gajus, 4, 39—44. 115. 137, paaiškinimus žiūr. mūsų IV knygoj.

[1] Krueger, *Sources,* 40 ir tol. pp.; Bruns - Lenel, *Gesch. und Quell.,* §§ 26—27; Karlowa, *R. R. G.,* 1, 458—473. Žiūr. toliau IV kn. skyrių apie formulinę procedūrą.

[2] Žiūr. apie *jus edicendi,* Mommsen, *Dr. publ.,* 1, 230 ir tol. pp. Svarbiausių iki mūsų laikų užsilikusių ediktų pavyzdžius žiūr., *Textes,* 172 ir tol. puslapiai.

būsimuosius valdymo veiksmus mažai kas tebuvo kalbama. Apskritai, šie aktai nerišdavo magistratų daugiau, negu moderniškos profesijos. Bet, tuo tarpu, kai konsulų ir cenzorių šios rūšies ediktai nekeitė savo pobūdžio, teismų magistratų, miesto ir peregrinų pretorių ir kurulinių edilų Romoj, gubernatorių ir kvestorių, kurie provincijose atlikdavo tokias pat funkcijas, kokias edilai Romoje, nuo lex Aebutia paskelbimo laiko pradėjo vaidinti visiškai kitokį vaidmenį, kuris parėjo nuo magistratų valdžios padidėjimo.[1]

Iki tol teismo magistratai, tegalėdami duoti įstatymo nustatytą *legis actionis* papildymą, negalėjo savo ediktais padaryti teisminių reformų, kurios neįėjo į jų kompetenciją. Visų daugiausia pretoriai galėjo, kaip teoretiniais sumetimais dažnai teigiama, tik pažadėti papildyti teisės spragas. Tai jie darė, pasiremdami savo bendrąja policinės valdžios kompetencija ir griebdamies įvairių priemonių: *missiones in possessionem,* pretoriai vartojo, kad paveiktų bet kurio asmens valią, pavyzdžiui, kad ji pasireikštų viešumoj, pretorius leido kitam asmeniui paimti į faktinąjį valdymą bet kurį pirmojo asmens daiktą; pretorinėmis stipuliacijomis pretoriai vertė sudaryti žodžio sutartis, kad būtų apsaugoti trečiųjų asmenų interesai; interdiktais, t. y. įsakymais, duodamais suinteresuotam asmeniui prašant, pretorius drausdavo suinteresuotam asmeniui priešintis. Bet pretoriai negalėjo pasižadėti patenkinti tokių ieškinių, kurių neleido įstatymas; taip pat jis negalėjo atmesti tokių ieškinių, kuriuos įstatymas davė. Mūsų nuomone, šis dėsnis veikė ne tik miesto pretoriaus kompetencijos atžvilgiu, bet ir gubernatorių, edilų ir peregrinų pretorių, kompetencijų atžvilgiu, nes, bent Romos piliečių teisių atžvilgiu, jie neturėjo teisės atimti iš piliečio teisės ieškoti teisme to, ką jam leido įstatymas, taip pat negalėjo leisti persekioti teismu už tai, ko įstatymai nenumatė.

Priešingai, *lex Aebutia* magistratams suteikė naujos valdžios galios. Šis įstatymas greta *legis actio* pastatė formulę, pagal kurią, magistratui kontroliuojant, turėjo teisę pasirinkti vieną iš dviejų proceso tvarkų. Tuo būdu jis suteikė magistra-

---

[1] Gajus, 1, 6 (Justinianas, *Inst.*, 1, 2, De j. nat., 7): *Amplissimum jus est in edictis duorum praetorum urbani et peregrini, quorum in provinciis juris dictionem praesides earum habent: item in edictis aedilium curulium, quorum juris in provinciis populi Romani quaestores habent.* 4, 11: *Tunc (įstatyminių skundų laikais) edicta praetorum quibus compinios actiones introductae sunt in usu non erant.*

tui teisę ir tiesiog uždėjo jam pareigą tais atsitikimais, kada *legis actio* negalima buvo pritaikinti, anksčiau pareikštus sakramentinius žodžius transponuoti į formules, kad abiem šalim būtų privalomas dalykas; dėl to šis įstatymas suteikė magistratui visiškai naują autoritetą proceso srity, ypač senosios *legis actio* atžvilgiu, nes šalys galėjo pradėti proceso ginčą tik gavusios pretoriaus pritarimą, tai yra formulę, kurią tik pretorius galėjo duoti. Vadinas, tas įstatymas, greičiausiai, visiškai atsitiktinai, negu iš tikro sąmoningai, atidarė pretoriui kelią į visą eilę įstatyminių reformų. Nurodytas kelias atsidarė dėl to, kad *lex Aebutia* suteikė pretoriui teisę nepatenkinti net tokių ginčo šalių pretenzijų, kurios buvo pagrįstos įstatymais; tai jis galėjo padaryti, atsisakydamas duoti *legis actio* ir atitinkamą formulę.[1] Taip pat pretorius turėjo teisę patenkinti net tas pretenzijas, kurios tik šiek tiek atitiko įstatymų formules, arba kurios net visiškai įstatymams prieštaravo. Vadinas, jis galėjo patenkinti tokias pretenzijas, kurios neturėjo įstatyminio pagrindo. Magistrato, ypač pretoriaus, naujosios valdžios galios pastovus vartojimas, suteikė jo ediktams visiškai rimtą vertę. Jo ediktai, kuriuos jis skelbė pradėdamas eiti savo pareigas, tapo visiškai tobūlais manifestais, kuriuose jis dėstė savo teisminės administracijos programą.

Per kokį šimtmetį ta programa, kurią vadino *edictum perpetuum* — kitaip sakant, nuolatinis, išleistas visiems pareigų ėjimo metams; juos skyrė nuo *ediсta repentina,* kuriuos leido įvairioms atsitiktinėms aplinkybėms esant — pasidarė ilgu įsakymu, prisegtu prie baltų medžio lentelių (*album).* Pastarosios buvo prikaltos prie magistrato tribunolo rūmų. Čia magistratas iš vienos pusės patiekdavo konkrečių modelių *(formulae)*[2] tų priemonių, kurių jis pasižadėdavo šalims prašant duoti, o iš kitos pusės jis nurodydavo ir tas sąlygas, kuriomis jis patenkindavo prašymus arba juos atmesdavo *(edicta* siauraja prasme).[3] Pretorius redaguodavo formules tiems ieškiniams, kurie

---

[1] Tatai yra *denegatio legis actionis,* apie kurias manoma, kad jos egzistavusios nuo *legis actionum* laikų, bet visi mums žinomi pavyzdžiai yra vėlyvesni už *lex Aebutia;* dar, mūsų nuomone, anksčiau magistratas yra šį dalyką piktam panaudojęs *(Org. jud.,* 1, 195—198 pp.; *Mélanges,* 1, 76 p. 1 išn.; 90 p. 2 išn.; 137—146). Žiūr. toliau IV knygą, II skyrių.

[2] Pavyzdžiai, Gajus, 4, 37. Lex Rubria, c. 20.

[3] Taip, *judicium dabo, actionem non dabo, possessionem dabo, promitti jubebo, in integrum restituam,* ir t. t. Žiūr. užsilikusius ediktus, *Textes,* 137 ir tol. pp.

buvo paremti pačiais įstatymais *(actiones civiles)* ir tiems, kuriems kelti jis pats kūrė teisę, bet pasižadėjimus jis duodavo tik dėl tų ieškinių, kurie kilo iš jo sukurtos teisės.[1] Nuo šio laiko pretorius be jau mums žinomų trijų proceso priemonių, — *missiones in possessionem,* pretorinių stipuliacijų ir interdiktų — nurodydavo visą eilę naujų, būtent: *actiones praetoriae, exceptiones, praescriptiones, restitutiones in integrum.* Jis, pavyzdžiui, skelbdavo, kad, nors pagal civilinę teisę ir veikia pasižadėjimas, išgautas per apgaules *(dolus),* tačiau jis padėsiąs apgaulės aukai išsisukti iš įvykusio juridinio santykio, įterpdamas formulę, pagal kurią teisėjas tik tada gali priteisti, *si in ea re nihil dolo malo Auli Agerii* (konvencijonalinis rašytojo vardas) *factum sit neque fiat (exceptio doli mali),* — kad, tuo tarpu kai vagystės auka (apvogtasis) pagal civilinę teisę galėjo reikalauti pabaudos iš vagies tik tada, kada vagis ir apvogtasis yra piliečiai, pretorius duosiąs nukentėjusiam teisę ieškoti, jei tik kitos sąlygos bus patenkintos; tai jis padarysiąs, įsakydamas teisėjui laikyti abu piliečiais, suteikdamas fiktyvinį piliečio kvalitetą *(actio praetoria ficta);* — kad, nors civilinė teisė ir nežinanti hipotekos konstitucijos, jis duosiąs kreditoriui teisę pasiskelbti save savininku, jei debitorius bus sąlyginai užstatęs jam kurį savo daiktą paskolos grąžinimui *(actio praetoria in factum);* — kad, nors pagal civilinę teisę civilinė mirtis, *capitis deminutio,* panaikinanti skolas to, kuris pasiduoda į įsūnius, jis atiduosiąs kreditoriui tuos debitoriaus daiktus, kurie jam priklausytų, jei nebūtų įvykusi *capitis deminutio (restitutio in integrum).*

Visi šie skirtingi įvairių pretorių iš dalies nustatyti dėsniai, kurių daugumas net savo autorių vardais pavadinti,[2] sudarė vadinamąją pretorinę teisę, arba, dar plačiau pasakius, honorarinę teisę,[3] kuri apėmė visų teismo magistratų ediktus. Pa-

---

[1] Tą skirtumą tarp *actiones civiles,* kurioms pretorius duoda tik *formulę,* ir *actiones praetoriae,* kurias jis pats dar prieš formulės suteikimą aiškiai pažada, geriausiai išaiškino Wlassak, *Edict und Klageform,* 1882; šias Wlassako išvadas patvirtino Lenelis savo tyrinėjimuose apie Juliano ediktą. — Tačiau apie pretorines formules be edikto ž. Wlassak, 124 ir tol. pp.; Lenel., *Edictum perpetuum,* 3-ji laida, 1927, § 89, 219 p. ir § 267, 493 p.

[2] *Formulae Rutiliana, Octaviana, Fabiana, Actio Publiciana. Judicium Cassellianum. Edictum Carbonianum. Interdictum Salvianum,* pavyzdžiai.

[3] *Honos,* magistratūra, *Inst.* 1, 2, *De j. nat.,* 7; tačiau Krueger, *Sources,* 46 p. 1 išn.

sak romėnų, pastaroji buvusi sukurta, civilinei teisei išaiškinti, papildyti ir pataisyti.[1] Jos teisinio pagrindo reikia ieškoti nelaimingoj pretoriaus ir jam artimų magistratų uzurpacijoje, kaip ypač kadaise dažnai buvo teigiama, ne suteiktoje jiems įstatymų leidimo teisėje, kurios jie niekad neturėjo, nors šiandien dar tūlas ir palaiko šią nuomonę, ir, pagaliau, ne bendroje jų, kaipo magistratų, valdžios kompetencijoje, bet specialinėje kompetencijoje organizuoti procesą, o tai jie iš tikrųjų praktikavo, pasiremdami *lex Aebutia,* kuris tokią, o ne kitokią suteikė pretoriams teisę.

Pretorinės teisės taisyklės, surašytos Albume, skiriasi nuo civilinės teisės materialinių faktų, ypač tuo, kad ediktų galia nebuvo patikrinta pastovumo atžvilgiu; šis dalykas ryškiau, negu kas kita, pabrėžė ediktų opoziciją įstatymams. Be kitko, ediktai skiriasi nuo įstatymų trimis pažymiais, kurie ediktus pastato žemiau, negu įstatymus: 1. tuo tarpu kai įstatymas laiko atžvilgiu buvo neaprėžtas, ediktai turėjo galios tik pareigų ėjimo metu to magistrato, kuris jį paskelbė; dar daugiau, net tuo pat metu ediktas nebuvo griežtai privalomas jo autoriui; šį privalomumą nustatė tik 687 metų *lex Cornelia,* kuris uždraudė magistratui atsisakyti taikyti šalims tuos ediktus, kuriuos jis pats paskelbė;[2] — *2.* tuo tarpu kai įstatymas veikė visoje valstybės terijorijoje, ediktas, kurio įstatymų leidimo vaidmuo nėra senesnis už apribotų kompetencijų sistemą, veikė tik toj srity, kuri įeina į edikto autoriaus (magistrato) vietinę kompetenciją. — 3. pagaliau, ediktai skiriasi nuo įstatymų tuo, kad jie negalėjo tiesioginiu būdu, nei panaikinti įstatymo taisyklės, nei naujos sukurti; jie tegalėjo praktiškai siekti tą tikslą, kurį siekė pats įstatymas, neutralizuoti praktiškai veikiantį įstatymą, pakeisti praktiškai tokį įstatymą, kuris turėjo trūkumų. Tas,

---

[1] Papianus, *D., 1, 1, De j. et j.,* 7, 1; *Jus praetorium est, quod praetores introduxerunt adjuvandi vel supplendi vel corrigendi juris civilis gratia propter utilitatem publicam.* Marcius, *D., h. t.,* 8: *nam et ipsum jus honorarium viva vox est juris civilis* (spėjama, kad tai yra Frezo interpoliacija Z. S. St., 43, 1922. 466—484 pp.).

[2] Asconius, *in Ciceronem, Pro Cornel.* (Stauglio leid. 1912, 48 p.); *Aliam deinde legem Cornelius* (liaud. tribūnas 687 m.) *esti nemo repagnare ausus est multis tamen invitis tulit: ut praetores ex edictis suis perpetuis jus dicerent: quae res cunctam gratiam ambitiosis praetoribus, qui varie jus dicere assueverant sustulit.* Anksčiau, pretorių, *qui aliter ut edixerat decernit,* gali jo kolega intercesijos būdu sustabdyti. Žiūr. Cicero, *In Verr., 2, 1, 46, 119,* ir Mommsen, *Dr. publ.,* 1, 237 p.

kuris per apgaules pasižada, buvo debitorius *jure civili;* pretorius taip pat nesakydavo, kad tuo būdu pasižadėjęs nėra debitorius; jis tesakydavo: *Exceptionem dabo,* arba, gal būt, dar veikiau —: *Actionem non dabo. Capitis deminutio* panaikindavo skolą; pretorius taip pat nesakydavo, kad *capitis deminutio* jos nepanaikina; jis tiktai sakydavo: *In integrum restituam.* Tas pat atsitikdavo, kai pretorius šaukdavo įpėdinį, kurio įstatymas nešaukdavo. Pretorius nesakydavo: *Heres esto, familiam habeto,* jis tesakydavo: *Bonorum possessionem dabo.* Jis negalėjo nei civilinės teisės sukurti, nei jos panaikinti. Jis tegalėdavo pasižadėti tos teisės laikytis arba nesilaikyti.

Bet tie pažymiai, kurie ediktus pastato žemiau už įstatymus, yra tik tariamieji. Jei paimsime paskutinį iš jų, tai pamatysime, kad ediktas aplinkiniais procedūros keliais pasiekia savo tikslą visiškai taip, kaip ir įstatymas su savo tiesioginiais nuostatais; o jei įvyksta savitarpio konfliktas, tai ediktas nugali įstatymą. Jei teisiškai ediktas veikė tik savo autoriaus vietinės kompetencijos rate, tai faktiškai sostinės (Romos) ediktų nuostatai buvo pakartojami visose provincijose. Juos kartodavo provincijų teismų priešaky pastatytieji magistratai, papildydami tik tais nuostatais, kurie vietoje buvo patogesni.[1] Pagaliau, jei ediktas veikė tik vienerius metus, tai šis dalykas atvėrė kelią ediktams tobulintis, nes lengvai galima išmesti nevykusius jų nuostatus; apleidžiančio pareigas magistrato ediktai betarpiškai pakeičiami naujais pradedančio eiti pareigas magistrato ediktais. Žinomas dalykas, naujasis magistratas palieka veikti tuos senojo magistrato ediktų nuostatus, kurie praktikoje buvo prigiję. Šita edikto dalis, vadinama *pars translaticia,* perduodama senojo magistrato naujam magistratui, pamažu sudarė didelę dispozicijų daugumą, palyginus su naująja dalimi, *pars nova,* kurią sudarė naujojo magistro ediktų dispozicijos.[2] Iš tikrųjų, respublikos periodo pabaigoje edik-

[1] Ciceronas praneša (*Ad Att.,* 6, 1, 15), kad savo Sicilijos edikte nurodęs kuriuos-ne-kuriuos dėsnius, kurie reikalingi speciališkai tai provincijai, likusią dalį paėmęs iš miesto ediktų (Ad fam., 3, 8, 4.).

[2] Cicero, *In Verr.,* 2, 1, 44, 114: *Hoc edictum vetus translaticiumque est.* 45, 115: *In re vetere edictum novum,* 45, 117: *Hoc edictum translaticium esse. Ad Att.,* 5, 21, 11: *Cum ego in edicto translaticio... haberem. Pars translaticia* pirmenybė prieš *pars nova* matyti taip pat iš komentarų; pirmuosius komentarus patiekė Scr. Sulpicius, 703 m. konsulas, miręs 711 metais.

tas jau apėmė didžiąją dalį tų nuostatų, kuriuos atrandame galutinoje edikto redakcijoje.[1]

III. Teisės mokslas respublikos metu.[2] — Romoje, kaip ir kitur, teisė, vieną kartą išreikšta įstatymo abstraktinėje formoje, turėjo būti kompetentiškų žmonių *(in jure prudentes)* interpretuota, tai yra, pritaikinta konkretiems atsitikimams. Teisės interpretacija, teisės mokslas *(juris prudentia,*[3] *jus civile* siaurąja prasme)[4], laikotarpy nuo XII Lentelių iki respublikos periodo pabaigos perėjo tris fazes: ezoterinę fazę, kitaip sakant, teisės slėpimo fazę; teisės populiarizacijos fazę, kada teisę stengiamasi pažinti grynai praktiškai, visiškai nesirūpinant jos teoretiniu išaiškinimu, ir sistematizacijos fazę, kada pasirodo pirmieji teisės mokslo veikalai, parašyti pagal vieną bendrą planą.

---

[1] Galima būtų tiktai ieškoti: : 1. kokia chronologine tvarka buvo įgyvendintos įvairios edikto dispozicijos. Tai yra klausimas, apie kurį daug yra išsaugota dokumentų; bet šiuo klausimu yra parašyta tik viena labai trumpa, bet įdomi studija, Dernburg, *Festgabe für Heffter,* 1873, 93 ir tol. pp. Mélanges; 2. kokia buvo materialinė edikto dispozicija. Aš manau, kad išaiškinau, 1, 197—203 pp.; 299—303 pp., to edikto nuotrupomis, kuris buvo prieš Julianą; šias nuotrupas randame Valeriaus Probo rinkiny (74 p. 2 išn.), kad jau respublikos pabaigoj visi ediktai, griežta to žodžio prasme, buvo patalpinti Albume ta tvarka, kurioje jie užsiliko, bet kad, kaip tatai nustatė Wlassak, *Edict und Klageform,* 1882, skundų formulės, prieš Juliano gadynę, buvo surinktos panašiame į *exceptiones, interdicta* ir *stipulationes praetoriae* priede (61p.), iš kurio jos paimtos ir padėtos į Juliano ediktą.

[2] Krueger, *Sources,* §§ 4, 7—9. Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell.,* §§ 16, 17, 25—30. P. Joers, *Römische Rechtswissenschaft zur Zeit der Republik,* 1 (iki Katonų), 1888. Bremer, *Jurisprudentia antehadriana,* 1 (Respublikos laikai), 1896. Berger Poly-Wissowoj, 10, 1919, o *jurisprudentia,* 1182—1185 pp.

[3] Tačiau apie tikslią *juris prudentia* sąvoką (žiūr. 2 p. 4 išn.).

[4] Ehrlich, *Beiträge zur Theorie der Rechtsquellen,* 1, 1902, nustatė šią siauriausią ir, gal būt, seniausią žodžio *jus civile* prasmę, ją ypač nurodo Pomponius, *D.,* 1, 2, De O. J., 2, 12: *Est proprium jus civile quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit;* senieji tekstai, rodos, tiesiai stato šitaip suprastą civilinę teisę prieš pozityvinę teisę, kuri atsiranda, pavyzdžiui, iš komicijų balsavimo (pavyzdžiui, žiūr. Cicero, *Orator,* 34, 120: *Quid est enim turpius quam legitimarum et civilium controversiarum patrocinia suspicere, cum sis legum et civilis juris ignarus?)* Ir galima su juo pasakyti, kad per pretorinės teisės opoziciją *jus civile* sąvoka *išsiplėtė* ir apėmė tą teisę, kuri kilo iš įstatymų, iš senatuskonsultų, iš imperialinių konstitucijų. Tačiau mums rodos, kad iki Severo laikų ne ta viena prasme buvo vartojamas žodis *jus civile.* Reikia pripažinti, kad tas žodis jau iš seno buvo vartojamas platesne prasme, nes *jus civile* turėjo apimti įstatymais nustatomas įpėdinystės normas, jos galėjo kilti ir iš XII Lentelių, be to, jis negali nuneigti Papiniano teksto *(D.,* 1, 1, De j. et j., 7, 1), kuris *jus civile* suvokia kaipo teisę, kuri apima įstatymų, senatuskonsultų, imperialinių konstitucijų ir juristų nuomonių dėsnius; bet ir pats

Pirmoji fazė, kuri traukėsi iki pusės V-jo šimtmečio, buvo, pagal labai griežtą senųjų romėnų tradiciją, slaptoji. Faktiškai tos fazės metu teisės mokslas buvo vaidilų (dvasininkų) monopolizuotas.[1] Dėl privatinės teisės ankšto sąryšio su religija, dėl didelės kalendoriaus įtakos justicijai, taip pat, gal būt, dėl religinio *sacramentum* charakterio dvasininkai, kad ir daug buvo visokių neaiškumų, praktikoje vaidino rimtą vaidmenį; labai lengvai galima suprasti, kodėl jie stengėsi iš to praktinio teisės pažinimo padaryti slaptą teisės mokslą, dvasininkų luomo monopolį.

Vėlesnių laikų rašytojai šį dalyką aiškiausiai išpučia, sakydami, kad dvasininkai paslėpę pačią teisę.[2] Teisė savo abstraktinėje formoje buvo vieša, nes XII Lentelių buvo prikalta Komiciume. Jas taip pat viešai taikė, nes teisdavo viešai toj pat vietoj. Bet už rašytojų išpūstų posakių slepiasi ir tiesa. Faktiškai tautai nebuvo žinomas teisės aiškinimas, taikinant ją konkretiems atsitikimams. Paprastas romėnas tiek tenuvokė pritaikinti XII Lentelių abstraktinę teisę praktiniam ir konkrečiam atsitikimui, kiek mūsų laikų paprastas žmogelis sugeba pasinaudoti logaritmų lentelėmis. Tad, kaip kiek vėliau romėnai kreipdavosi į pasaulinius juristus, prašydami įvairių patarimų apie daromų sutarčių formas, apie proceso reikalus ir k., taip

---

Pomponius sau prieštarauja: 12 § jis nusako siaurą *juris civilis* sąvoką, o 5 § sako, kad *disputatio fori* ir teisė, išmintingųjų padaryta *propria parte (appellatione?) aliqua non appellatur ut ceterae partes juris suis nominibus designantur... sed communi nomine appellantur jus civile*, kitaip sakant, natūrališkiausias vertimas reiškia, kad, tuo tarpu, kai kiti civilinės teisės šaltiniai, greta savo bendrojo vardo, turi dar speciališką vardą, juristų sukurtoji teisė yra vadinama tik tuo bendruoju vardu. Taip pat galimas daiktas, kad tą šių dviejų teisės rūšių (civilinės teisės plačiąja prasme ir pretorinės teisės) skirtumą numatė ir Ciceronas, *Pro Caecina*, 12, 34: *Nam, quid agas mecum, ex jure civili ac praetorio non habes?* Tatai galima labai gerai suderinti, pritaikinus Ehrlicho pasiūlytąjį pakeitimą, t. y., jeigu atsiminsime, kad tos apystovos, kurios *juris civilis* terminui suteikė naują platesnę prasmę, egzistavo ne tik nuo edikto kodifikacijos, kaip tatai buvo Pomponiaus gadynėj, bet nuo to laiko, kada ediktas vaidino bent kiek svarbesnį vaidmenį, kaip tatai buvo Cicerono laikais. Kipp, *Geschichte der Quellen*, 107 p. 33 išn. Lambert, *Mélanges Appleton*, 1903, 554 p. 1 išn. Erman, *Z. S. St.*, 24, 1903, 421—440 p. p. 25, 1904, 316—352 ir Erlicho atsakymai į du Ermano rašinius, Zeitschrift de Grünhut, 1904, 331—364. 1905, 599—612 p. p.

[1] Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O J.*, 2, 6: *Ibarum (XII tab.) et interpretandi scientia et actiones apud collegium pontificum erant.*

[2] Titus Livius, 9, 46, 5: *Jus civile reconditum in penetralibus pontificum.* Cicero, *De or.*, 1, 41, 186.

jie seniau su patarimais kreipdavosi į dvasininkus.[1] Visas skirtumas glūdi tik tame, kad tuo tarpu kai vėlybesniųjų kūrėjų vardai žinomi, o senesniųjų nežinomi. Tatai atsitiko, greičiausiai, dėl to, kad dvasininkai veikė ne kurio atskiro dvasininko, o viso luomo vardu. Bet jų nuopelnas nėra menkesnis už juristų nuopelnus.

Nuo XII Lentelių iki pusės V-jo šimtmečio, — anksčiau, be abejojimo, taip pat — dvasininkai koncentravo į savo rankas visą teisės mokslą. Šitaip pamažu dvasininkai ėjo prie teisės praktikos ir jos doktrinos. Kasdieninio gyvenimo reikalų spiriami, jie interpretacijos keliais kūrė ir naują teisę. Beveik visa naujoji to periodo privatinė teisė yra sukurta dvasininkų, nes tame periode neužtinkame įstatymų, kurie liestų privatinę teisę, o pretoriaus aktyvesnis teisės kūrybos srity veikimas prasideda tik *lex Aebutia* išleidus; vadinas, ir pretorius tuo metu dar teisės nekūrė. Tikriausiai, tuo būdu dvasininkai, sukdamiesi įstatymų rate, bus sukūrę visą eilę ir tokių teisės institucijų, kurios įstatymų tikslus praplėtė. Tokių institucijų romėnų teisėj yra apsčiai, kaip pavyzdžius galima nurodyti išvadavimą, *in jure cessio,* emancipaciją, testamentą *per aes et libram* ir daug kitų.

Pirmoji fazė baigiasi, o antroji prasideda V-jo šimtmečio vidury dėl vieno labai žinomo įvykio: garsiojo Appiaus Klaudiaus Ceko[2] raštininkas, vieno išsivadavusio sūnus, Gn. Flavius pagarsino formules. Savo rinkiny, pavadintam *Jus Flavianum,* jis paskelbė visas *legis actionum* formules, kurias jis slaptai pagrobęs iš savo patrono; bet kiti teigia, kad pats patronas, norėdamas patenkinti besireiškiančias tendencijas, jas paskelbęs, tarpininkaujant jo paties raštininkui. Kad būtų atlyginta už tą darbą, Flavius buvo 450 m. išrinktas kuruliniu edilu; vadinas, anų formulių publikacija turėjo būti kiek anksčiau, negu 450 metais. Be kitko, apie jį kalbama, kad jis dar vienu dalyku patarnavęs liaudžiai: jis paskelbęs viešoje vietoje teismo dienų sąrašą, kalendorių. Flaviaus elgesį galima palyginti su pirmojo vyriausiojo plebejų dvasininko Ti. Korunkaniaus,

---

[1] Be abejojimo tatai yra tie patarimai, apie kuriuos neaiškiai primena Pomponius, D., 1, 2. De O. J., 2, 6, apie dvasininkų kolegijas *ex quibus constituebatur quis quoque anno praeesset privatis.*

[2] Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 7. Titus-Livius, 9, 46, 5. Cicero, *Ad. Att.*, 6, 1, 8. *Pro Mur.*, 11, 25. Plinius, *N. Sb.*, 33, 1, 17.

474 metų konsulo, elgesiu, nes jis pirmasis pradėjo viešai skelbti teisę, *publice profiteri.*[1] Kitaip sakant, tikriausiai, davė viešai įvairius publikai patarimus; klausytojai turėjo progos užsirašinėti ir tuo būdu įgyti daugiau teisės mokslo žinių. Šis teisės mokymosi metodas ilgai buvo vienintelė rimta teisės mokslo žinioms įgyti priemonė.[2]

Nuo to laiko teisės mokslas sekuliarizuojamas. Tie, kurie norėjo įgyti liaudies palankumą ir kurie norėjo patekti į magistratūrą, galėjo atsidėti duoti kiekvienam atėjusiam patarimų, kurie ypač reikalingi dėl teisės ir proceso charakterio formališkumo. Kadangi tuos patarimus tiekė dovanai, tai suprantama, kad kiekvienas veikiau kreipėsi į juos, negu į šiaip žmones. Yra net anekdotų užsilikę apie tai, kokią socialinę rolę vaidino vadinamieji patarėjai: Senatas pavedė Scipionui Nasikai vieną namą šventajame kelyje, kad būtų patogiau praeiviams užeiti įvairių juridinių patarimų klaustis; arba G. Figulas, kuris stengėsi įgyti liaudyje patarėjo populiarumą, kad vėliau būtų išrinktas konsulu.[3]

Patarimų davimas *(respondere),* greta kurio dar pastatomas aktų redagavimas *(cavere),* o kartais net proceso dalykų tvarkymas *(agere),*[4] tikriausiai, buvo svarbiausias tos ir tolesnės epochos teisininkų darbas. Iš teisininkų ypač pažymėtini šie: Sex. Aelius Paetus Catus, 556 metų konsulas; cenzorius M. Porcius Cato (520—605), jo sūnus M. Porcius Cato Licinianus, miręs 602 metais; toliau einantieji trys žmonės pagrindę civilinę teisę:[5] M. Manilius, 605 metų konsulas; P. Mucius Scaevola, 621 metų konsulas; taip pat maždaug tų laikų teisininkas M. Junius Brutus; pagaliau P. Rutilius Rufus, 649 metų konsulas ir 636 metų pretorius, kurio vardas minimas to edikto istorijoj, kuris išsirutuliojo iš *lex Aebutia.* Tie juristai paskel-

---

[1] Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 35, 38.

[2] Apie šią mokymo formą žiūr., Cicero, *Orat.*, 42, 143. *Brut.*, 89, 306: (Q. Mucius Scaevola) *nemini se ad docendum dabat, tamen cosultantibus respondendo studiosos audiendi docebat.*

[3] Pomponius, *D.*, 1. 2, *De O. J.*, 2, 37. Valerius-Maximus, 9, 3, 2. Cicero, *De off.*, 2, 19, 65.

[4] Cicero, *De orat.*, 1, 48, 212. Kitur, pavyzdžiui *De off.*, 2, 19, 65, jis kalba tik apie *respondere* ir *cavere. Pro Murena,* 9, 19 (apie Scr. Sulpinis): *Urbana militia respondendi scribendi cavendi.*

[5] Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 39.

bė net keletą veikalų: Sex Aeliaus — *tripertita,* kuriame iš eilės ir atskiromis institucijomis dėstoma XII Lentelių, *interpretatio et legis actiones* ir *jus Aelianum,* apie kurį ginčijamasi, ar tai visiškai atskiras veikalas, ar trečioji *tripertita* dalis, ar, pagaliau, naujųjų autorių išgalvotas dalykas, nes jie tai grindžia *jus Flavianum* simetrija; M. Maniliaus formulių rinkinys; P. Muciaus Scevolos dešimties knygų veikalas; pagaliau, Bruto nelabai vykusiai parašytos trys knygos *de jure civili;* čia jis imituoja graikų filosofus; jo pašnekesys su savo sūnum sudaro veikalo formą. Bet, gal būt, išskyrus Brutą, visi šie veikalai buvo grynai praktinio pobūdžio, paprasti precedentų rinkiniai, sukompiliuoti be jokios sistemos.[1]

Trečias periodas prasideda kartu su P. Muciaus Scevolos sūnaus K. Muciaus Scevolos gyvenimu. K. Mucius Scevola buvo Azijos gubernatorium, 659 m. konsulu, o 672 m. jį užmušė Mariaus partizanai. Jis parašė 18 knygų veikalą *jus civile,* tai buvo pats pirmutinis civilinės teisės metodiškas išdėstymas. Jo veikalas buvo imperijos periodo juristų komentuojamas ir cituojamas.[2] Pastarasis veikalas inspiravo ir garsųjį Sabino veikalą — *jus civile.* Mums pakaks nurodyti keletą vėlesnių laikų teisininkų, kurie tęsė pradėtąjį darbą: Aquillus Gallus, 688 metų pretorius; Servius Sulpicius, 703 m. konsulas (mirė 711 metais), ypač pasižymėjo tuo, kad parašė pirmąjį edikto komentarą (dvi knygos *ad edictum)* ir kad beveik visi respublikos pabaigos juristai buvo jo mokiniai. Iš pastarųjų paminėtini šie:[3] Alfenus Varrus, 715 metų konsulas Kartagoje, ir Aulus Ofilius, Cesario giminietis, kuris taip pat parašė edikto komentorių, pagaliau Cascellius, kuris, kaip manoma, buvo konsulu jau po Cesario mirties, C. Trebatius Testa, kuris dar gana ilgai gyveno Augustui

---

[1] Reikia pripažinti, kad daugelis šio periodo veikėjų teisininkų, kuriuos Imperijos periodo teisininkai dažnai vadina *veteres,* sukūrė daug bendrų normų, maksimomis vadinamų; kurios-ne-kurios maksimos yra vadinamos net tų autorių vardais (pav., *regula Catoniana, praesumptio Muciana).* Apie *regulae* žiūr. Bruns-Lenel, *Gesch. und Cuell.,* § 30. Anot Ferrini, *R. It. sc. g.,* legalinės prezumpcijos ideja išsirutuliojusi tiktai rytų teisės mokyklose, o iš čia *praesumptio* vardu patekusi į Justiniano kompiliacijas.

[2] Apie šio veikalo planą (žiūr. Lenel, *Das Sabinussystem,* 1892, 10 ir tol. p. p.

[3] Tiesioginės ar netiesioginės citatos, kurias mes turime iš įvairių teisininkų juridinių raštų, kurių mes ypač apsčiai turime iš Muciaus Scevo-

valdant, ir K. Aelius Tubero, kuris po to, kai jį K. Ligariaus byloj nugalėjo Ciceronas, apleido advokatūrą ir ėmėsi teisės mokslo darbo.

---

los laikų ir kuriomis pasirėmę mes galime daryti rimtus mokslo tyrinėjimus, yra surinktos Lenelio veikale *Palingenesia juris civilis;* čia kiekvieno autoriaus veikalai pavadinti jo paties vardu. Huschke ir Bremeris patiekia mums tam tikrą skaičių fragmentų, kurie liečia viešąją ir religinę teisę ir kurios nerandame Lenelio plane. Kas norėtų detališkiau susipažinti su anų teisininkų gyvenimu ir jų veikalų istorija, tam mes patartume patyrinėti aukščiau nurodytus Kruegerio, Bruns-Lenelio ir Bremerio veikalus, taip pat Brenerio nurodyta Pauly-Wissava-Kroll, 10, 1919 V° *Jurisprudentia* literatūrą, prie kurios reikėtų prikergti Arno pasiūlytas hipotezes apie Muciaus ir Serviaus mokyklas: Arno rašiniai atspausdinti žurnale *Archivio,* 87, 1922, 35—67 pp. — Apie respublikos gadynės užsilikusias teisės mokslo priemones mums reikėtų greta įstatymų, senato nutarimų, magistratų ediktų ir teisininkų raštų likučių nurodyti dar jei ne speciališką literatūrą, kuri šiais laikais ypač klydo (tik pažiūrėk į Pouzzoles konstrukcijos eigą, *Textes,* 860 p. taip pat 894—895 pp.), tai bent bendrosios literatūros patiektą medžiagą.

Iš šios literatūros yra pažymėtina Polibiaus istorija (Polibius mirė 627 m.); ji apima periodą nuo pirmojo Punų karo iki Kartagos ir Korinto žlugimo; tatai yra puikus istorijos šaltinis, bet jis daugiau patiekia viešosios teisės medžiagos, nekaip privatinės. Katono (Cato) veikalas *De re rustica* patiekia mums labai pamokančios istorinės medžiagos apie nuomos ir draugijų pradžią (Bruns, *Fontes,* 2, 47—51 pp. Bekker, *Z. R. G.,* 3, 1864, 416—445 pp.). Taip pat daug naudingos medžiagos Varono (Varro mirė 727 m.) *De re rustica,* ypač apie vergų ir gyvulių pardavimo formuliarus (Bruns, *Fontes* 51—64 pp. ypač tie pasažai, kurie liečia teisę sutarčių *de lingua latina* ir *de re rustica).* Pagaliau, du gausiausi ir labai skirtingi šaltiniai: Plauto (mirė 570 m.) teatras, kurios dalys iš 549 ir 570 metų laikotarpio užsiliko ir kurio metmenys yra paimti iš graikų, o beveik visi ataudai paimti iš romėnų juridinės medžiagos. Juridinius pasažus nurodė Costa savo veikale. *Diritto privato Romano nelle comedie di Plauto,* 1890; prie to dar reikėtų pridurti apie Terenciaus dar labiau graikišką teatrą ir apie kitus dalykus. Bekker, *Z. S. St.,* 14, 1892, 53—118 pp.; Girard, *N. R. H.,* 1893, 795—797 p. p.: Dareste, *Nouvelles Etudes.* 149—175 p. p.; Partsch, *Hermes,* 45, 1910, 595—614 p. p.; Huvelin, *Etudes sur le furtum,* 1, 1915, 133—236: 2— Cicerono (Cicero gimė 648 m. sausio mėn., mirė 711 m. gruodžio mėn.) veikalas, kuris apima ne tik jo ginamąsias baudžiamąsias ir civilines kalbas, bet taip pat jo korespondencija ir kiti raštai yra nuo amžių ištirta kasykla, kuri tiekia neišsemiamos viešosios ir privatinės teisės medžiagos informacijų. Caqueray, *Explication des passages de droit privé dans les oeuvres de Ciceron,* 1857, yra pasenęs ir nepilnas; dabar galima patarti naują bendrą darbą, kurį parašė E. Costa, *Cicerone giureconsulto.* I, *Il diritto privato.* II,*Il diritto publico.* III, *Il processo civile.* IV, *Il diritto ed il processo penale;* Šie veikalai paskelbti Bolonijos Akademijos Memuaruose nuo 1908 iki 1919 metų. Iš gausybės disertacijų apie atskirus klausimus mes nurodysime tiktai keleto civilistų veikalus, būtent: Keller, *Semestrium ad Ciceronem* bib., I, II, III, 1843—1851, Bethmann-Hollweg, *Civilprozess,* 2, 1865, 784 — 841 pp. ir Roby, *Roman private Law,* 2, 1902, 451—535 pp., jis nurodo ir tuos veikalus, kurie išėjo iki 1902 metų.

III.

Imperija.

A.

Principatas.

Augusto pradėtas principato periodas Romos istorijoje truko daugiau kaip tris šimtus metų: jis prasidėjo 727 metais po Romos įsikūrimo — arba 27 metais prieš Kristaus gimimą — ir pasibaigė Diokleciano laikais, t. y., 284 m. po Kristaus gimimo. Tai sudaro periodą, iš kurio mes turime daugiausia teisės dokumentų, kuriame gyveno garsiausieji juristai ir kuriame Romėnų teisė ir jos istorija labiausiai išsiplėtojo. Pakaks keleto žodžių bendrai politinei santvarkai nušviesti.

1. Viešosios valdžios organizacija.[1].

727 m. Augustas, atsisakydamas nuo savo ekstraordinarinės valdžios ir norėdamas, kad naujoji konstitucija įsigalėtų, savo politiniame testamente pasakė, kad valstybę perleidžiąs senato ir tautos autoritetui[2]. Net nepalaikant tos perdėtos nuomonės, pasak kurios valdžia tais laikais buvusi padalyta tarp princepso ir senato; kitaip sakant, Augusto sudarytoji valdžia buvusi diarchinė ir tuo būdu griežtai skyrusis nuo Diokleciano ir Konstantino monarchinės valdžios, kuri priklausė vienam imperatoriui, vis dėlto reikia pripažinti, kad toji nuomonė iš dalies yra teisinga. Principatas nėra dar aklas bizantinės teisės despotizmas. Principato charakteris yra nusistovėjęs. Bet fak-

---

[1] Čia nieko nepadėtų keletas nurodymų apie šią santvarką, nes šiek tiek įmanomesnis jos aprašymas turėtų mažių mažiausiai užimti keletą tomų. Pilniausias ir juridiškiausias apie principatą veikalas yra Mommsen, *Droit public*, V-sis tomas. Taip pat naudingos medžiagos patiekia Bruns-Lenel, 33 — 38 §§, ir Kuebler, *Geschichte des römischen Rechts*, 1925, 199— 237 pp. Pagaliau, gerai žinomas Otto Hirschfeld veikalas apie imperijos administracijos valdininkus iki Diokletiano laikų *(Die katserlichen Verwaltungsbeamten bis auf Diocletian*, 2-sis leidimas 1905); ten labai gausu moksliškų ir precizuotų informacijų apie įvairias imperinės administracijos šakas.

[2] *Mon. Ancyr.*, 6, 12: *Rem publicam ex mea potestate in senatus populique Romani arbitrium transtuli.*

tiškai, ir net teisiškai, šiame periode imperatorius jau vaidino lemiamą vaidmenį. Šį vaidmenį ypač aiškiai užakcentavo Adrianas Severas, o precedentą sudarė Augustas, išleisdamas konstituciją ir nustatydamas pagrindines valdžios organų kompetencijas.

1. *Komicijos.* Komicijų galia teisti paskutiniais respublikos metais, plačiai išsiplėtojus *quaestiones* procedūrai, beveik išnyko, o nuo Augusto laikų ji visai panaikinta. Jų galia rinkti magistratus pergyveno Augustą; bet Tiberas pirmaisiais savo viešpatavimo metais, keturioliktais metais po Kristaus gimimo[1], atėmė tą galią iš komicijų ir perdavė senatui. Legisliatyvinę valdžią jos taip pat neilgai išlaikė savo rankose. Bet Augusto laikais ir pirmojoj Tibero viešpatavimo pusėj komicijos dar gana veikliai leido įstatymus; po to jos jau retai kada tatai praktikavo; Klaudiaus viešpatavimo laikais komicijos vos kelis įstatymus teišleido; o paskutinį komicijų išleistą įstatymą randame Nervos gadynėje; praktiškai komicijų legisliatyvinė ir elektoralinė (galia rinkti magistratus) valdžia pasibaigė dar prieš Tibero viešpatavimo pabaigą; jos tik savo pritarimu tvirtindavo senato nutarimus, kurie buvo daromi, pavedant naujai išrinktajam imperatoriui įvairias valdžios funkcijas.

2. *Senatas.* Senatas paveldėjo iš komicijų elektoralinę valdžią ir, kaip toliau pamatysime, tam tikrą legisliatyvinės valdžios dalį. Judiciarinę valdžią (galią teisti) senatas dalėsi su imperatorium: senatas savo rankose laikė kurių-ne-kurių provincijų, dažnai vadinamų senato arba tautos provincijomis, aukštąją administraciją. Senato provincijomis vadino dėl to, kad skirtųs nuo vadinamų imperatorių provincijų. Senatas ėmė iš savo provincijų mokesčius, kurie ėjo į *aerarium,* — viešąjį iždą, — ir kurių nejungė su imperatoriaus naujuoju iždu, vadinamu *fiscus principis.* Dėl šitų valdžios funkcijų — judiciarinės, administratyvinės ir finansinės — dalymo tarp imperatoriaus ir senato ta valdymo sistema pavadinta diarchine. Bet viena iš dviejų valdžių turėjo būti galingesnė. Galingesnė buvo imperatoriaus valdžia, nes jis buvo ne tik magistratūros galva, bet ir pats magistratas, kuris buvo stipresnis už senatą ir komicijas.

---

[1] Tacitus, *Ann.*, 1, 15: *Tum primum e campo comitia ad patres translata sunt.*

3. *Magistratūros.* Vyriausias magistratas buvo imperatorius. Jo rankose susikoncentravo visos valdžios funkcijos, kurias respublika buvo padaliusi tarp įvairių magistratų. Bet to reiškinio nereikia laikyti grįžimu atgal, kada karaliaus arba pirmojo konsulo rankose buvo sukoncentruota visa galia. Imperatoriaus autoriteto pagrinde glūdėjo dvi valdžios, kurių karalių epocha visiškai nežinojo: *imperium proconsulare,* kilusi iš prorogacijos (valdymo laiko pratęsimo) sistemos, ir *tribūninė galia,* kilusi iš plebėjinių institucijų. *Imperium proconsulare* imperatoriui suteikdavo senatas arba armija. Įstatymų, apie kurį mes neseniai kalbėjome, — senosios epochos tekstai (šaltiniai) jį vadina vienu vardu, *lex regia,* — tauta imperatoriui perleisdavo tribūninę galią ir tam tikrą skaičių specialinių funkcijų, kurių skaičius daugėjo laikui bėgant. Tatai sudarė du būtinus ir pakankamus imperatoriaus viršenybės pagrindus. Tribūninė galia jį padarė neliečiamą. Jo tribūninė galia skyrėsi nuo paprastų tribūnų galios tuo, kad jos neaprėžė nei laikas, nei vieta. Tos pačios galios dėka jis stovėjo aukščiau už visus kitus magistratus. *Imperium proconsulare,* kuri taip pat apėmė visą imperiją, suteikė jam išimtiną visos kariuomenės vadovybę, o taip pat ir teisę skirti visus karo vadus. Jam priklausė išimtina tarptautinių sutarčių sudarymo teisė; jis pradėdavo ir baigdavo karą. Nėra raikalo plačiau nurodinėti imperatoriaus valdžios funkcijų. Rodos, ir be to aišku, kad jis stovėjo aukščiau už senatą. Nors, tiesą pasakius, jei būtų griežtai buvę laikomasi įstatymų raidės, tai imperatorius būtų turėjęs dalytis su senatu tam tikras valdžios funkcijas, pavyzdžiui, provincijų administraciją, teismo autoritetą ir finansų tvarkymą. Bet taip niekados nebuvo. Principiališkai imperatorius persverdavo senatą, kai įvykdavo konfliktas teismo srity; pasiremdamas savo *imperium proconsulare,* imperatorius gana anksti pradėjo kištis į senato provincijų administravimo reikalus; ir finansų srity jis ne tik kasdien plėtė savo pajamų šaltinių kiekį, kuris savaime turėjo mažinti *aerarium* pajamas, bet ypač nuo pirmojo šimtmečio, nuo Nerono laikų, jis pasidarė tikras viešojo iždo šeimininkas. Jis galėjo iždo reikalus tvarkyti per savo paskirtą prefektą, kuris ir imperatoriaus privatinį iždą prižiūrėjo.

Iš tikro respublikos magistratai — konsulai, pretoriai, tribūnai, edilai, kvestoriai — ir toliau buvo kasmet renkami; konsulai ir toliau, kaip iki tol, pasibaigus jų kadencijai, ėjo senato

provincijų gubernatorių pareigas. Bet, net nekalbant apie tą imperatoriaus įtaką, kurią jis darė magistratų rinkimams, magistratų valdžia pasidarė grynai civiliška; o ir tą pačią imperatoriaus agentai kiek galėdami siaurino; karo valdžios jie visiškai neturėjo: net provincijų gubernatoriai negalėjo kištis į karo reikalus. Taip buvo daroma dėl to, kad senato provincijose, išskiriant Afrikos provincijas, nebuvo jokių kariuomenės dalių. Iš kitos pusės, tautos magistratų—senųjų respublikos magistratų—autoritetas visais būdais paties imperatoriaus ir jo deleguotų asmenų buvo įvairiai žeminamas. Bet, jei mes kalbėsime apie tuos magistratus, kurie mums daugiausia įdomūs dėl privatinės teisės, tai yra apie pretorius, tai mes pamatysime, kad jie nuolat rūpinosi civiline justicija. Tačiau ir čia galima pastebėti savotišką pakitėjimą, būtent: karaliaus nuožiūra neribotam laikui skiriami įvairūs agentai, pamažu siaurino pretorių kompetencijas. Iš imperatoriaus agentų, kurie siaurino pretorių kompetencijas, pažymėtini ypač šie: maitinimo prefektas, miesto prefektas, vidaus apsaugos prefektas ir tarnybų prefektas. Visi šie organai buvo daugiau administracijos, negu teismo organai, kurie sprendė ginčus, nesilaikydami nustatytų *ordo judiciorum privatorum* taisyklių. Jie spręsdavo ginčus be aiškios formos, *extra ordinem;* ir juo tolyn, juo labyn jie ėmė taikinti tą procedūrą, kuri nuo Diokleciano laikų tapo bendrosios teisės procedūra.

2. Teisė ir jos interpretatoriai.

Kadangi principato periodo charakteris pasižymėjo įvairiausiais pakitėjimais, tai ir jo teisės šaltinių skaičius buvo gausiausias. Čia randame visus respublikos gadynės teisės šaltinius, — įstatymus, papročius ir ediktus — iš kurių nė vienas visiškai neišdžiūvo, ypač neišdžiūvo principato periodo pradžioje. Čia taip pat randame ir naujų teisės šaltinių, kurių nuolatinis didėjimas visiškai atitiko imperatoriaus autoriteto augimą. Iš pradžios tas autoritetas plėtės įvairių uzurpacijų būdu per senatą, o vėliau visai atvirai. Aukščiau sakytos rūšies teisės šaltinius sudaro: *senatus consulta* ir imperatorių konstitucijos. Pagaliau, principato periode pradėjo veikti visiškai naujos rūšies teisės šaltinis, kuris buvo ne kas kita, kaip laikinis ir pašalinis juristų įtakos pasireiškimas: išminčių atsakymai *(respon-*

sa prudentum). Šį šaltinį paliesime, kai kalbėsime apie teisininkų veikimą.

I. *Paprotys.* — Paprotys *(usus, mos, consuetudo)* išliko visą šį periodą; jis sudarė pilnos teisinės galios šaltinį: jis galėjo kurti naują ir panaikinti jau esamą teisę. Vienas iš to periodo juristų labai tiksliai nusakė papročio, kaipo teisės šaltinio, rolę. Pasak jo, kai greta papročio įsigalėję nauji teisės šaltiniai, ypač rašytas įstatymas, tai paprotys ėmęs vaidinti pagalbinę kitų teisės šaltinių rolę.[1]

II. *Įstatymai.* — Kaip jau mes sakėme, nuo antrosios pusės Tibero viešpatavimo laikų legisliatyvinė komicijų rolė veik visiškai išnyko. Tačiau šiame periode mes užtinkame dar keletą privatinės teisės įstatymų; taip pat buvo keletas įstatymų, kurių tekstai užsiliko iki pat mūsų laikų.

Iš Augusto gadynės yra taip pat keletas privatinės teisės pobūdžio įstatymų, kurie vadinami jo vardu ir kurie, vadinas, buvo jo paties pasiūlyti: Gajus nurodo *leges Juliae,* kurie pabaigę naikinti *legis actionis* procedūrą, kurią naikinti buvo pradėjęs *lex Aebutia.* Pirmasis, tikriausiai, buvo išleistas 737 metais, o antrasis — 737 ar 738 metais; *lex Julia de maritandis ordinibus* tūlas laiko 757 metų įstatymu, bet iš tikro jis buvo išleistas 736 metais; *lex Julia de adulteriis et de fundo dotali,* tikriausiai, buvo išleistas 736 m., bet jokiu būdu ne anksčiau 738 metų. Tame periode užtinkame ir tokių įstatymų, kurie buvo pasiūlyti kitų magistratų, pavyzdžiui, 762 metais konsulavusių dviejų konsulų pasiūlytas *lex Papia Poppaea,* kuris kartu su *lex Julia de maritandis ordinibus* sudaro pagarsėjusią kadukinių[2] įstatymų sistemą; 757 metais, pasiūlius konsulams Seks, Eliui Katui ir K. Senciui, išleistas įstatymas *lex Aelia Sentia* apie išsivadavimą; 752 metais išleistas įstatymas, *lex Fufia Caninia,* kuris varžė išvadavimo aktus, daromus testamento keliu. Iš Tibero viešpatavimo laikų tegalima nurodyti vos vieną įsta-

---

[1] Julianus, *D.,* 1, 3, *De leg.,* 32, 1. Pirmojoj fazėj paprotys turi kuriamosios galios; antrojoj — paprotys galioja todėl, kad tautos sutikimas tylomis juridiniu atžvilgiu yra identifikuojamas su tautos aiškiai išreikštu sutikimu; trečioji fazė užakcentuoja abrogatyvinę papročio galią. Taip pat (žiūr. Ulpianus, *D. h. t.,* 33., apie du tekstus — A. Pernice, *Z. S. St.,* 20, 1899, 154—162 pp. ir, apie paprotį apskritai, Kipp, 20—26 pp. ir atsišaukimus.

[2] Kadukiniais įstatymais vadiname tuos, kurie nustato, kad tas turtas, kurio nepaveldi įpėdiniai, tenka fiskui. *Vert.*

tymą, būtent: *lex Junia Vellaea,* kuris, jei tik žinomas jo vardas yra tikras, yra konsulų iniciatyva išleistas 779 metais (26 m. po Kristaus), ir, gal būt, — dar vieną įstatymą apie išsivadavimą. Pastarąjį įstatymą Justinianas vadina *lex Junia Norbana;* tad jis, pagal pastarąją versiją, turėjo būt išleistas konsulų iniciatyva 772 metais; bet kiti tekstai jį vadina paprastai *lex Junia;* o sprendžiant iš jo turinio, jis turėjo būt išleistas dar senojo periodo pabaigoje, t. y., tarp 710 ir 727 metų. Pagaliau, iš Klaudiaus gadynės (41—54 m. po Kristaus) įstatymų, kurie liečia privatinę teisę, įdomiausias yra įstatymas apie moterų globą — *lex Claudia.*

Iš tų įstatymų, kurių tekstai betarpiškai pateko į mūsų rankas, yra paminėtinas vienintelis tautos įstatymas *(lex rogata),* kurį, magistratui pasiūlius, balsavo pati tauta ir kuris Vespasianui suteikė tribūninę ir kitokias valdžios funkcijas. Šio įstatymo viso teksto mes neturime; o turime tik jo galą, užrašytą bronzos lentelėje. Mes turime dar daugiau, bet ne užrašuose, o Frontino kanalų sutarty. Čia mes turime dar senesnio įstatymo — *lex Quinctia* 745 m. — tekstą, kuriame yra visa įstatymo įžanga, *praescriptio.* Jis geriausiai įrodo plebiscitinių ir tribūtinių įstatymų skirtingumą. Be kitko, mes turime gana didelį skaičių įstatymų, kuriuos karalius, pasirėmęs jam suteikta valdžia, išleido. Tokius įstatymus vadiname *leges datae.* Čia mes nurodysime tik Malakos ir Salpensos lenteles, kuriose randame išrašytų iš miestų statutų fragmentų. Šie statutai buvo išleisti Domiciano tarp 81 ir 84 metų; jie buvo taip svarbūs latinų miestų institucijoms, kaip Ozunos bronzos lentelės piliečių miestų institucijoms. Pagaliau, mes galime dar nurodyti nuolat apstėjančią karišku diplomų ir kitokių pažymėjimų laiškų kolekciją. Iš pažymėjimų ypač nurodytini kareiviams išduodami pažymėjimai, kuriais pabaigusiems karo tarnybą buvo duodamos pilietybės teisės; žinoma, jei tokių teisių jau anksčiau nebuvo įgiję. Be to, buvo teikiamos įvairios kariams privilegijos, kurios buvo surašomos mažutėse, užrašų knygelės formato lentelėse, kurios buvo daromos iš bronzos.[1]

[1] Mūsų *Textes* atrasite *lex de imperio Vespasiani, lex Quinctia, leges de Malaca et de Salpensa,* du pavyzdžius karišku diplomų ir visą sąrašą kitų *leges datae.* Geriausi ir pilniausi karišku diplomų rinkiniai, iš visų žinomų 1902 m. rinkinių, padarė Mommsen, C. I. L., III, 843—919 pusl., Suppl. 1893, 1955—2038 pp. ir 1902, 2122—2314. 2328 pp. 64—72 (vadinas, išviso 112 diplomų; šiandien yra surinkta per 120 diplomų).

III. Magistratų ediktai.[1] — Principato režimo įsigalėjimas tiesiai nemodifikavo teismo magistratų galios leisti ediktus. Bet faktiškai, naujam režimui įsigalėjus, magistratai neteko nepriklausomybės ir iniciatyvinės dvasios: labai gausūs pretorių kūriniai, palyginti, per trumpą laiko intervalą, maždaug per vieną šimtmetį, kuris skyrė *lex Aebutia* nuo Augusto viešpatavimo pradžios, veik visiškai išnyko. Vėlesnieji pretoriai tik retkarčiais ką nors naujo kūrė; jei kada ką ir darė, tai tik aukštesnių autoritetų, ypač senato, paraginti. Jei tokių paraginimų pretoriai nesulaukdavo, tai jie tenkindavosi vien savo pirmatakų ediktų reprodukcija, nieko prie jų nepridėdami. Todėl ediktai pamažu virto grynomis transliaticijomis, be jokių *partes novae.*

Visų dalykų padėtis pasikeitė Adriano viešpatavimo laikais, kada įvyko Salviaus Juliano reforma. Apie šią reformą yra daug vienodų balsų, nors tie balsai ir yra kilę kiek vėliau. Pasak tų nuomonių, Salvius Julianas užsibrėžęs suteikti legalinę ir galutinę formą tiems ediktams, kurie praktikoje buvo prigiję; jis iš ediktų norėjęs sudaryti visiškai tikslią ir oficialinę kodifikaciją. Bet įvairios aplinkybės ir reformos reikšmė moderniškųjų autorių tarpe sukėlė daug neaiškumų ir sunkenybių, kurias mes turime čia jau nurodyti.[2]

Tikriausiai žinoma, kad nurodytoji reforma padaryta Adriano laikais, taigi, nenurodant konkretesnių datų, kurias mes galime nustatyti kitais keliais, tarp 117 ir 138 metų.[3] Taip

---

[1] Krueger, *Sources,* § 13, Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell.,* § 38.

[2] Apie dokumentus žiūr. Girard, *Mélanges,* 1, 214 p. 2 išn. Svarbiausios yra dvi preliminarinės Digestos konstitucijos, *const. Tanta,* § 18 ir *const. Dedoken,* § 18; Aurelius Victor, *De Caes.,* 19, 1; Eutrope, 8, 17 *(Salvius Julianus nepos Salvi Juliani qui sub divo Hadriano perpetuum composuit edictum).*

[3] 131 metų data, Šv. Jeronimo chronologijos nurodyta, taip pat Mommsen 1850 metais nustatė, — Eutropo nemokamas priedas, 8, 17, — yra vienintelis Šv. Jeronimo šaltinis, nurodytas aname rašiny. Kad edikto kodifikacija įvykusi anksčiau 129 metų, — data senato nutarimo, kurio, kaip matyti iš Juliano *digestų* 6-tos knygos - *(D.,* 5. 3, 33, 1), rodos, pats Julianas nežinojo; labai įtikinamai įrodinėjo Fitting, *Alter und Folge der Schriften,* 1-sis leidimas, 1866, 2-sis l., 1908. Tokią pat nuomonę tvirtino, pav., P. Krueger, *Sources,* 116 p. ir aš, tais pačiais sumetimais pasirėmęs, *Mélanges,* 1, 214—248 pp., stengiausi nustatyti tikslesnę kodifikacijos datą, būtent: tarp 125 ir 128 metų; aš vadovavaus ta ideja, kad, pasak *const. Dedoken,* 18 §, Adrianas Romoj sakęs kalbą, kurioj jis rėmęs kodifikaciją, o Adrianas savo viešpatavimo metu Romoj buvo tik tarp 119 ir 121, 125 ir 128, ir 134 ir 138 metų. Bet šitaip nustatytą Juliano digestų chronologiją — ją nustatė Fitting, kuris 6-tą Juliano knygą, o dar labiau 1-mą knygą *(D.,* 1, 18, 8), laiko išėjusia prieš 129 metus, kuris net 27-tą knygą laiko išėjusią Adriano viešpatavimo metu, o Adriano reskripto Julianas ten

pat tikrai žinoma, kad tai buvo Juliano[1] darbas, kurio juridinį pagrindą sudarė specialinis Adriano mandatas, duotas Julianui, kaipo imperatoriaus kvestoriui.[2] Dar tikrai žinoma, kad Juliano parengtas ediktas buvo senato ratifikuotas, bet senato ratifikacija buvo duota ne dėl to, kad šiam ediktui būtų buvusi suteikta įstatymo galia, kaip tūlas visiškai be pagrindo teigia, o dėl to, kad, einant senato praktikos papročiu duoti magistratams paliepimus, senatas paliepė magistratams derinti savo ediktus su Juliano nustatytu ediktu. Taip reikia manyti dėl to, kad skirtumas tarp civilinės ir pretorinės teisės, kuris buvo iki Justiniano gadynės, jau buvo išnykęs perversmo metu. Pagaliau, yra tikrai žinoma, kad šis tipas buvo privalomas miesto pretoriaus ir kurulinių edilų ediktams ir kad kodifikacija apėmė taip pat kurulinių edilų ediktus.

Priešingai, interpretatoriai labai gyvai ginčijosi šiais klausimais: 1. ar kodifikacija apėmė ir kitų teismo magistratų ediktus, kaip antai: peregrinų pretoriaus kartu su miesto pretoriaus ediktais, provincijų gubernatorių kartu su Romos magistratų ediktais? — 2. kiek Juliano reforma lietė magistratų valdžią,

---

nemini *D.*, 38, 2, 22, — labai aštriai ginčija Appleton, *N. R. H.*, 1910, 731—792 pp.; 1911, 593—623 pp. (Cuq, *Manuel*, 21 p. 5 išn. seka Appleton). Visų pirma Appleton neigia tai, kad 6-ji knyga būtinai turėjusi išeiti prieš *Senatus consultum Juventianum*, kuris iki Marko Aureliaus nebuvęs taikomas civilinei justicijai; toliau neigia tai, kad 27-ji knyga buvusi parašyta prieš Adriano mirtį dėl to, kad Julianas nežinojęs Adriano reskripto; jis teigia, kad fr. *D.*, 4, 2, 9, 18 yra ištrauka iš 4-tos *digestų* knygos, o ne iš 64-tos ir kad tas fragmentas parašytas Antonino Piaus laikais. Jei šis pastarasis klausimas būtų galutinai nustatytas, tai reiktų padaryti išvadą, kad visos Digestų knygos buvo parašytos Antonino Piaus laikais ir kad edikto datos klausimas yra visiškai svetimas. Jei edikto kodifikacija jau būtų buvusi padaryta Adriano laikais, tai to laiko teisininkas Pomponius, rašydamas savo *Enchiridioną (D.*, 1, 2, 2, 21; *optimus princeps Hadrianus)*, 12-me § turėjęs edikto kodifikaciją paminėti. Vadinas, mūsų išmanymu, nevertėtų pasitikėti Dedoken konstitucijos tiekiama žinia, kad kodifikacija įvykusi prieš paskutinį Adriano buvimą Romoj, tarp 134 ir 138 metų.

[1] Mes manome, kad nėra reikalo apsistoti ties vienu X-jo šimtmečio bizantišku veikalu, *Epitome legum*, 920 m., pasak kurio, Julianas turėjęs bendradarbį vardu Ser. Kornelius, kurį Cuq, *Conseil des empereurs*, 1884, 330—331 pp.) stengėsi identifikuoti su 149 metų konsulu ir 153 m. Afrikos prokonsulu. Labai panašu į tiesą, kaip jau gana seniai manoma, kad Ser. Korneliaus vardo paminėjimas yra ne kas kita, kaip komentatoriaus Serviaus Sulpiciaus ir *lex Cornelia* autoriaus vardų amalgama.

[2] Tai yra ideja, kuri mums atrodo tikriausia, jei tik atsimeni, kad Souk-el-Abiod inskripciją Julianas vaizduoja kaipo gautą iš Adriano rekompensaciją už gerą Kvestoriaus pareigų ėjimą. Ji mums atrodo teisingesnė, nekaip ta nuomonė, kad Julianas kodifikavęs ediktą pretoriaus pareigas eidamas, tačiau ir pastaroji nuomonė visada turi partizanų (pavyzdžiui, žiūr. Appleton, *N. R. H.*, 1910, 740—742 pp.).

t. y., ar uždėtoji magistratui pareiga nieko nekeisti savaime draudė ką nors naujo pridėti, ar, kaip sakoma, magistratai galėjo pridėti savo naujas kliauzules *(clausulae novae)*, ar tiktai, kaip kartais teigiama, jie šiose ribose visados turėjo *jus edicendi*? Bet mums rodosi, kad šie klausimai kelia tiek daug ginčų vien dėl to, kad be reikalo sumaišomi įvairūs dalykai.

1. *Jus edicendi* magistratai turėjo, be jokio abejojimo, po reformos, kaip ir prieš ją; nors ši reforma aiškiai nusakė, kuria prasme jie ta teise galėjo naudotis. Savo ediktą magistratas visada skelbė metų pradžioje, pradėdamas eiti pareigas. Šį dalyką dar Gajus, kalbėdamas apie po reformos laikus, patvirtina, sakydamas, kad *jus edicendi habent magistratus populi Romani.*[1]

Bet ne mažiau yra tikra, kad magistratas neturėjo jokios teisės panaikinti senato nutarimo nustatytos sistemos; nes *compositio edicti* siekė vieną aiškų tikslą, būtent: neleisti keisti formos. Mes, labai abejodami, tikime, kad magistratas būtų turėjęs teisę leisti *clausulae novae,* nes dvi preliminarinės Digestų konstitucijos, kurios sudaro svarbiausią romėnų teisės istorijos šaltinį, sako, jog, atsiradus spragoms arba šiaip netobulumams, reikia kreiptis į imperatorių. Tie pavyzdžiai, kuriuos nurodo vėlesnių už Adriano viešpatavimo laikus *clausularum novarum* citatoriai,[2] mūsų nuomone, sufabrikuoti iš blogai suprastų tekstų.

2. Apie tai, kurių magistratų ediktus lietė reforma, reiktų kalbėti atskirai apie kiekvieną; net kalbant apie peregrinų pretorius ir apie provincijų magistratus, reikėtų vengti atskirų klausimų sumaišymo, nes tat gali labai lengvai suklaidinti.

Gali kilti klausimas, ar Juliano reformos įstatyme buvo nurodytas peregrinų pretoriaus edikto modelis, kuris jam būtų buvęs privalomas; bet taip pat gali kilti klausimas, ar Juliano reforma stengės iš abiejų pretorių ediktų padaryti vieną ediktą. Vadinas, čia yra du klausimai. Niekuo neįrodyta, kad Adriano viešpatavimo laikais būtų buvę sulieti į vieną ediktą peregrinų ir miesto pretorių ediktai; tai net nepanašu, kad taip būtų buvę; nes tuo metu Romoje buvo dar daug peregrinų, o ir Gajus visada kalba apie du atskirus ediktus, kurie veikia greta vienas

[1] Gajus, 1, 6.
[2] Žiūr., pavyzdžiui, Cuq. *Conseil des empereurs,* 352 p. 4 išn.

antro. Bet užtat Adrianas tuo pat metu, kai jis įsakė suredaguoti miesto pretoriaus ediktą ir kai senatas savo nutarimu nustatė būsimiesiems pretoriams ediktų formą, dar labiau galėjo taip pasielgti ir su peregrinų pretoriaus ediktais.[1]

Visa gausybė analoginių ir net dar didesnių klausimų kyla dėl provincijų gubernatorių. Labai dažnai, sumaišant įvairius klausimus, klausiama, ar nuo Juliano reformos laikų provincijų gubernatoriai neteko *jus edicendi,* ar Juliano nustatyta ediktų forma buvo privaloma ir provincijų gubernatoriams ir ar provincijų gubernatorių ediktai buvo pakeisti viena bendra provincijos edikto forma?[2] Čia taip pat reikia skirti daug klausimų.

Provincijų gubernatoriai, pradėdami eiti savo pareigas, kaip ir pirmiau, privalėjo leisti ediktus. Vadinas, jie visada turėjo *jus edicendi* ir teoretiškai kiekvienos provincijos gubernatorius turėjo savo skirtingą ediktą.

Bet nėra jokių kliūčių, kurios būtų trukdžiusios senatui tvarkyti ne tik pretorių, bet ir provincijų gubernatorių ediktus, nustatant kiekvienai provincijai edikto formą arba net visoms provincijoms vieną vieninteli principinį edikto tipą: tatai sudarytų, kad teisės atžvilgiu vienos provincijos ediktas būtų skirtingas nuo kitos provincijos edikto, bet formos atžvilgiu faktiškai visi ediktai būtų parašyti pagal bendrą modelį. Be kitko, tokia pat ediktų tvarka daugeliu atsitikimų jau buvo nuo res-

---

[1] Nevertėtų taip pat remtis ir priešingomis, dažnai klaidingomis informacijomis apie šią kodifikaciją, nes tas informacijų klaidingumas apima visa tai, kas liečia peregrinų pretoriaus ediktą; o juridinės literatūros apie peregrinus išnykimas aiškinamas tuo, kad pilietybės koncesija buvusi suteikta visiems imperijos gyventojams. Vieninteliai užsiminimai apie peregrinų pretoriaus ediktą, kurie mums teko gauti, yra vadinamas *lex Rubria,* c, 20 *(Textes,* 74 p.); Gajaus, 4, 37, ir, gal būt, citatos Labeono, *libro XXX praetoris peregrini,* parašytos Ulpiano, *D.,* 4, 3, *De dolo,* 9, 4a, kur Mommsen teisingai mato *praetoris peregrini* žodžius, kaipo *posteriorum* korupciją. Velsen *(Z. S. St.,* 21, 1900, 73—198 pp.) mėginimą su šiuo ediktu suderinti *libri ad edictum provinciale,* kurias parašė Gajus Antonino laikais ir iš kurių Digestos ima daug ištraukų, pati Gajaus veikalo antraštė nuneigia. Priešingą nuomonę žiūr. Lenel, *Gesch. und Quell.,* 352 p. 2 išn.; Kipp, 53 p. 12 išn.; Girard, 1, 253 p. 1 išn.

[2] Kilo principinio pobūdžio ginčai dėl Gajaus provincijos edikto komentaro turinio. Vieni teigė, kad Gajus komentavęs abstraktinį provincijos ediktą, o kiti, — kad jis kalbėjęs apie konkretinį tam tikros provincijos ediktą. Šiuo klausimu žiūr. Karlowa, *R. R. G.,* 1, 631 ir tol. pp. Be to, galima pridurti Glasson, *Etude sur Gajus,* 2 l., 1888, 305 ir t. pp., Kniep, *Der Rechtsgelehrte Gajus und die Ediktskommentare,* 1910; Kuebler, Pauly-Wissowa, V° *Gajus,* 7, 1, 1912, 491 p.

publikos laikų. Išeina, kad galima iškelti du klausimus: 1. kiek skyrėsi provincijos edikto tipas nuo miesto edikto tipo? 2. ar absoliutiškai buvo uždrausti lokaliniai variantai?

Mes pabaigsime kalbą apie Juliano ediktą nurodydami tai, kad jo bendroji dispozicija, mažiausiai tiek, kiek ji lietė miesto pretoriaus ir kurulinių edilų ediktus, šiandien yra visiškai nustatyta; šis nustatymas padarytas žymiausių komentatorių, kurių tekstų ištraukas labai naudinga pažinti, kad galėtume geriau juos suprasti.[1] Čia pakaks, jei susipažinsime su bendrąja abiejų ediktų struktūra. Abu ediktai susidėjo iš principinės dalies, apimančios kartu ediktus ir skundų formules, ir iš priedo, apimančio tik formules. Pretoriaus edikto gale buvo priedas arba, dar tikriau pasakius, trys priedėliai, kuriuose nurodytos interdiktų, išimčių ir pretorinių stipuliacijų formulės. Edikto korpusas, kuris nuo šiol apėmė ediktus ir ieškinių formules, buvo padalytas į keturias pagrindines dalis. Pirmoji dalis apėmė proceso organizaciją nuo pradžios iki formulės patiekimo, o ketvirtoji nuo sprendimo iki galutinio išieškojimo. Antroji ir trečioji dalys, kurių skirtingumas nėra taip ryškus, apima visus ediktus ir formules, kurie neįėjo į likusias dvi dalis. Visas ediktas, pagrindinė dalis ir priedas, buvo padalytas į skyrius, pažymėtus rubrikomis ir, gal būt, sunumeriuotas; be to, įvairūs ediktai ir formulės, gal būt, buvo sugrupuotos specialinėmis rubrikomis. Edilų ediktas taip pat prasidėjo principine dalimi, apimančia ediktus ir ieškinių formules, ir baigėsi priedu, apimančiu vien tik edilinę stipuliaciją.[2]

---

[1] Pats pagrindinis šaltinis yra ištraukos, paimtos iš Pauliaus ir Ulpiano edikto komentorių, kurie padėti Digestose, iš Gajaus provincijos edikto komentoriaus ir iš paskutinės Juliano Digestų dalies. Pagrindinis veikalas apie Juliano edikto restituciją šiandien yra Otto Lenel veikalas, *Das Edictum perpetuum*, kuris išėjo iš spaudos 1883 m.; jo vertimas į prancūzų kalbą yra paties autoriaus peržiūrėtas (*L'édit perpétuel*, 2 tomai); jis pasirodė 1901—1903, o trečiasis peržiūrėtas ir pataisytas vokiškas leidimas, išleistas 1927 m. Žiūr. mūsų pastabas apie pranc. vertimą, *Mélanges*, 1, 249—308 pp. Mūsų citatos imamos iš 3-jo vokišk. leidimo, bet, kad galėtų ir tie pasinaudoti anuo veikalu, kurie tik prancūziškai gali skaityti, mes nurodėme paragrafus; o jei tenka ir puslapį nurodyti, tai skliaustuose nurodome ir prancūziškojo vertimo puslapius. Kitus bibliografinius nurodymus žiūr. *Textes*, 137—139, prie kurių reikėtų dar pridurti, ypač kalbant apie tuos ediktus, kurie patys remiasi kitais teisės šaltiniais, H. Krueger, *Z. S. St.*, 37, 1916, 230—316 pp.

[2] Be pagrindinio Lenel veikalo, galima nurodyti dar tokius veikalus, kurie apima ediktus, kurių tekstai yra mums patekę. Šie veikalai yra *Fontes*, 211—238 pp. (Lenel'io restitucija) ir *Textes*, 137—172 pp. Čia taip pat galima atrasti keletą kitų magistratų atskirų ediktų, išleistų tos epo-

Reikalinga nurodyti tam tikrą *jus edicendi* atgimimą, kuris įvyko šio periodo pabaigoje ir kuris pasikartojo savo senąja forma; 235 metų konstitucija tribunolo prefektui suteikė teisę leisti bendro pobūdžio konstitucijas, kurios tačiau negalėjo panaikinti nei įstatymų, nei imperatorių konstitucijų.[1] Šia teise prefektai naudojasi ir vėlesniame periode, po Diokleciano viešpatavimo.

IV. *Senatus consulta.* — Legisliatyvinė senato valdžia sudarė tiltą tarp komicijų ir imperatoriaus legisliatyvinių funkcijų. Kai pats imperatorius Augustas pradėjo kištis į legisliaciją, tai komicijos jau veik geru noru sutiko paaukoti savo nepriklausomybę. Bet principatas buvo dar perdaug jaunas, kad visiškai atvirai išdrįstų leisti vien savo autoritetu paremtus įstatymus. Senatas, pridengdamas savo imperatoriaus leidžiamus įstatymus,[2] mielai jam patarnavo.

Nuo pat respublikos laikų senatas pamažu ėmė uzurpuoti komicijų teises, ypač pasisavino įstatymų leidimo teisę tais atvejais, kada buvo skubus arba šiaip nepaprastas ir vienkartinio pobūdžio reikalas. Nuo respublikos laikų senatas taip pat naudojosi savo autoritetu kviesti magistratą į talką tokioms reformoms padaryti, kurių senatas pageidavo, pavyzdžiui, kviesti pretorius leisti pretorinę teisę.[3]

Kada imperatoriaus autoritetas vertė senatą vaidinti aktyvesnę legisliacijos rolę, tai visai natūrališkai jis turėjo padėti senatui įvykinti jo sumanytas reformas. Bet senatas nesitenkino tuo, ką turėjo. Senatas pamažu įgijo teisę kurti ir naikinti pozityvinę civilinę teisę ir pakeisti komicinius įstatymus. Ši senato griežtai legisliatyvinė valdžia nuo Antonino Piaus laikų

---

chos metu, *Textes* 172 ir t. pp. ir *Fontes*, 239 ir t. pp. Žiūr. taip pat Egipto gubernatoriaus ediktų sąrašą, sustatytą Wilcken, *Z. S. St.*, 42, 1921, 136—139 pp.

[1] Alexandrus Severus, *C.*, 1, 26, *De off. praef. pract.*, 2. Krueger, *Sources*, 144, 370, 371 pp.

[2] Pomponiaus išaiškinimas, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 9.

[3] Kiek mums žinoma, seniausias senato nutarimo egzempliorius yra kilęs iš 561 m., kuris įsakė pretoriui taikyti *lex de usuris* prieš Italus; iki tol jis buvo taikomas tik prieš piliečius (Tit.-Liv., 35, 7). Netrukus šis senato nutarimas buvo ratifikuotas plebiscitu, *lex Sempronia;* tatai, matyti, padaryta dėl to, kad tuo metu pretorius dar negalėjo kurti pretorinės teisės ir kad senato nutarimo efektas galėjo reikštis tik būtinam ir skubiam reikalui atsitikus.

yra aprašyta teisininko Gajaus, bet iš tikro reikėtų pažymėti jau nurodytą dalyką.[1]

Vienintelis ginčytinas klausimas yra tas, kuris nusako laiką, nuo kada senatui buvo pripažinta teisė ne tik kviesti pretorių leisti pretorinę teisę, bet taip pat leisti civilinės teisės įstatymus. Dažnai manoma, kad ši senato teisė siekusi respublikos laikus, o šiai nuomonei įrodyti remiamasi senato nutarimais, kurie paliudija apie senato teisę leisti civilinius įstatymus ir kurie yra atsiradę pirmojo šimtmečio vidury.[2] Mūsų nuomone, pirmąjį dalyką patvirtina Adriano laikų senato nutarimas, *senatus consultum Tertullianum* apie motinos paveldėjimo teises; yra visiškai galima, kad senatas bus tą pasiekęs savo įsakymais magistratūrai. Tatai visai tiksliai suderinama su konsultatyviniu, bet ne imperatyviniu, kalbos charakteriu, kurį jis vartojo duodamas patarimus pretoriui, ir su trijų senato nutarimų kalba apie svarbiausiąją šio periodo privatinę teisę.[3]

Vieną kartą senato be ginčo pripažinta legisliatyvinė valdžia neilgai buvo jo praktikuojama. Pamažu senato nutarimai nustojo buvę teisės šaltiniu. Ši evoliucija išsirutuliojo dėl to, kad senatas reiškė savo pritarimą jam pasiūlytiems konkretiniams dalykams. Tuo būdu senato nutarimai pamažu pakeitė *resolutiones,* kuriose senatas išdėstydavo savo motyvus. *Resolutiones* iš pradžios neturėjo nė jokios praktinės reikšmės, bet kiek vėliau, kada veik visada jas patvirtindavo, jos tapo esmės dalyku. Šita transformacija padaryta imperatoriaus pasiūlytais senato nutarimais, *orationes principis in senatu habitae.* Imperatoriaus pasiūlymai pamažu tapo svarbiausiais pasiūlymais, o nuo Adriano laikų[4] jie tampa veik vieninteliais ir visados senato priimamais pasiūlymais. Tad visiškai natūralu, kad nuo tam tikro laikotarpio, nuo maždaug II-jo šimtmečio

---

[1] Gajus, 1, 4: *Senatus consultum est quod senatus jubet atque constituit idque legis vicem obtinet quamvis fuerit quaesitum.* Ulpianus, *D.,* 1, 3, *De leg.,* 9, kuris dar primena praėjusią kontroverzą, ir Papinianus, *D.,* 1, 1, *De J. et. J.,* 7, pr.

[2] Lenel, *Ursprung und Wirkung der Exceptionen,* 1876, 49 ir t. pp., remiasi senato nutarimais, kurie liečia namų pirkimą tų asmenų, kurie juos griauja, *(Textes,* 132 ir t. pp.) ir jau nurodytu senato nutarimu, *D.,* 38, 4, *De ads. lib.,* 1 pr. ir *D.,* 40, 5, *De fid. lib.,* 51, 4, kurie, mūsų nuomone, nieko daugiau neįtikina, kaip tik jau įsitikinusius asmenis.

[3] *Senatus consultum Vellaeanum; senatus consultum Trebellianum* 55 ar 56 m. Vespasiano laikų (69—79) — *senatus consultum Vespasianum.*

[4] Žiūr. Krueger, 113 p. 3 išn.

pabaigos, net patys teisininkai visai laisvai įprato vietoj *senatus consulta* cituoti *oratoriones,* su kuriomis per ilgą laiką ir pati liaudis susigyveno ir kurios tapo būtinomis išvadomis *(oratio Severi* 195 m.; *oratio Antonini* 206 m.). Šis dalykas išaiškina ir tą *orationis* toną, kuris buvo jos skelbiamas: komandavimo tonas pamažu pakeitė parlamentarinio susitarimo toną.[1]

Kada ir valdantieji ir valdomieji pradėjo gyventi šia dvasia, tada nebebuvo jokio reikalo keisti esamosios dalykų padėties, nes ta padėtis niekam netrukdė ir nenorėjo trukdyti. Trečiajam šimtmečiui prasidėjus jau mes nebeužtinkame *senatus consultum* legisliatyvinio charakterio. Tekstuose senato nutarimai oficiališkai nevadinami tikriniais jų autorių vardais, kaip kad buvo daroma su įstatymais (pav.: *lex Aelia Sentia);* juos vadino paprastu būdvardžiu, padarytu iš konsulo vardo, kurio valdymo metu buvo padarytas nutarimas[2] *(senatus consultum Trebellianum,* išleistas *Trebellio Maximo et Annaeo Seneca consulibus).* Iš naujausių ir iki mūsų laikų užsilikusių senato nutarimų yra 176 ar 177 *senatus consultum* metų, kuris aprėžė gladiatorių kovų išlaidas. Bet mums labiausiai įdomūs tie senato nutarimai, kurie liečia privatinę teisę. Daugelio šių nutarimų mes turime ištisus tekstus; o kitų tik dalis, kurias randame įvairiuose užrašuose, ypač Digestose.[3] Po *senatus*

---

[1] Žiūr., pavyzdžiui, *oratio Severi, D.,* 27, 9, *De reb. eor.,* 1, 2: *Praeterea, patres conscripti, interdicam.*

[2] Bet ne konsulų, kaip paprastai beveik vienu balsu tvirtinama, kurie tai pasiūlė. Žiūr., pavyzdžiui, apie *senatus consultum Trebellianum,* Gajus, 2. 253: *Trebellio Maximo et Annaeo Seneca consulibus senatus consultum factum est,* sugretinta su 2, 255: *Ex Trebelliano senatus consulto... ex senatus consulto Trebelliano,* ir apie *senatus consultum Pegasianum,* Gajus, 2, 254 sugretinta su 2, 256. Kaip esamos žinios paliudija, čia yra tik senato nutarimų pavadinimų sutrumpinimas, pažymėtas konsuliarinėmis datomis; pastarųjų yra daug (Gajus,3, 63. Ulpianus, *D.,* 40, 5, *De fid. lib.,* 26, 7. 28, 4, Venulcius, *D.,* 48, 8, *Ad leg. corn. de sic.,* 6). Šita praktika nieko oficiališko nereiškia, ji tiktai senato nutarimui davė vardą, kurį galėjo vadinti iš to asmens, kuris tokį nutarimą pakišo, pav., *senatus consultum Macedonianum,* arba jis galėjo būti pavadintas to imperatoriaus vardu, kuris šį nutarimą inspiravo, kaip antai, *senatus consultum Claudianum* arba — *Neronianum,* balsuotas *Claudio auctore, Nerone auctore.*

[3] Sąrašas, prie kurio reikėtų dar pridėti *senatus consultum Silanianum* 10-tų metų, — *Libonianum* 16 m., — *Largianum* 42 m., — *Dasumianum* tarp 103 ir 122 m., — *Articulacianum* 123 m., — *Vitrasianum* 138 m., *Textes,* 128 p. ir *senatus consultum Hosidianum* ir *Volusianum* 132 pusl.

consultum apie *quasi - ususfructus,* kuris yra kilęs dar respublikos gadynėje arba pačioj imterijos periodo pradžioje, Klaudiaus viešpatavimo metu, mes nurodysime tiktai 52 metų *senatus consultum Claudianum* apie laisvąją moterį, kuri, nepaisydama savo pono uždraudimo, turėjo santykių su kitų asmenų vergu; 44—46 metais padarytas *senatus consultum Hosidianum* apie pardavinėjimą namų tiems asmenims, kurie juos griovė; Nerono laikų *senatus consultum Velusianum* šį nutarimą kiek sušvelnino; pagaliau, *senatus consultum Velleanum* apie moteries angažavimą kitiems. Iš Nerono viešpatavimo laikų (54—68 metų) paminėtinas *senatus consultum Neronianum* apie legatų niekingumą dėl pavartojimo netikusios formulės; paminėtini taip pat vienas ar keletas senato nutarimų apie sudarymą materialinių aktų tarp gyvųjų ir mirties atveju; bent vienas iš tų nutarimų yra padarytas 61 metais; 55 ar 56 metais padarytas *senatus consultum Trebellianum* apie fideikomisus; šio nutarimo dėsniai išplėsti Vespasianui viešpataujant (69—79) *senatus consultum Pegasianum.* Taip pat Vespasiano gadynėj išleistas *senatus consultum Macaedonianum* apie pinigų skolinimą šeimos sūnui. II-me šimtmetyje, Adriano viešpatavimo metu (117—138), 129 metais padarytas *senatus consultum Juventinum* apie įpėdinystės prašymą ir *senatus consultum Tertullianum* apie motinos paveldėjimą po savo vaiko. Marko Aureliaus viešpatavimo gadynėje, 178 metais išleistas *senatus consultum Ortifianum* apie vaiko paveldėjimą po savo motinos. Toliau, 195 m. paskelbta *Oratio Severi* apie nepilnamečių turto nusavinimą, o 206 m. *Oratio Antonini* apie savitarpinius tarp vyro ir žmonos dovanojimus. Pastarosiomis *orationes* pasibaigia senato nutarimų sąrašas.

V. Imperatorių konstitucijos.[1] Dar prieš tą laiką, kada senatas nustojo leidęs įstatymus, įstatymų leidimo valdžia teko imperatoriui. Antonino Piaus laikų teisininkas Gajus pažymi, kad imperatorių ordonansai *(constitutiones principum)* be jokio jų kategorijų skirtumo turėję įstatymų galią. Gajus net nurodo, kad imperatoriaus įstatymų leidimo autoritetas buvęs pagrįstas investitūros įstatymu ir kad ta jo teisė niekados

---

[1] Krueger, *Sources,* 14 §; Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell.,* 39-43 §§; Mommsen, *Dr. publ.,* 5, 185 ir tol. pp.; Jörs, *Gesch. u. System des röm. Privatrechts,* 1927, 10—14 pp.

nebuvusi ginčijama.[1] Šį dalyką Gajus pažymi kaipo opoziciją senato nutarimams. Tačiau reikia nurodyti įvairias konstitucijų kategorijas ir nustatyti jų atitinkamą autoritetą, nes jis ne visada buvo tas pats.

Gajus nurodo tris konstitucijų kategorijas, būtent: *edicta, epistulae* — arba, geriau, *rescripta,* kuriuos, griežtesne kalba kalbėdami ,kartais dar padalo į *epistulae* ir į *subscriptiones,* — ir *decreta.*[2] Paprastai dar pridedama ketvirtoji konstitucijų kategorija, būtent: *mandata. Edicta* buvo simetriniai ediktai su magistratų ediktais; jie, kaip ir pastarieji, buvo prikalami *in albo. Mandata* buvo individualinės, tam tikriems valdininkams taikomos instrukcijos. Kadangi jos buvo veik grynai administracinio pobūdžio, tai Gajus, gal būt, tyčia apie jas nieko nerašo; tačiau *mandata* nustatė ir naujų teisės taisyklių. *Decreta* buvo imperatoriaus leidžiami sprendimai, kuriuos jis darydavo arba pats savo iniciatyva, arba kam nors į jį apeliuojant. Pagaliau, *rescripta* buvo imperatoriaus atsakymai į įvairius magistrato ir privatinių asmenų teisės klausimus; šiuos atsakymus imperatorius rašydavo privatinių asmenų prašymo gale *(subscriptiones),* kad atsakymas negalėtų būti atskirtas nuo paties klausimo, o į magistrato klausimus atsakydavo atskirais laiškais *(epistulae),* nes nebuvo pavojaus, kad magistratas sunaudos gautąjį atsakymą kitam reikalui. Iki Adriano viešpatavimo reskriptai gana retai pasitaikydavo; bet nuo to laiko reskriptų skaičius žymiai pagausėjo; o pagausėjo greičiausiai dėl ediktų kodifikacijos, dėl pakvietimo į darbą magistrato ir gynėjų duoti patarimų imperatoriui apie abejotinus klausimus, kurių kasdien atsirasdavo daugiau ir, pagaliau, dėl šioj epochoj įvestos publikacijos, kad būtų užtikrinta teisės apsauga.

Reskriptų autoritetas racionališkai turėjo kitėti pagal įvairias kategorijas; tačiau faktiškai, rodos, režimo principas viską lėmė.

Mandata buvo gubernatoriui adresuotos individualinės instrukcijos. Šios instrukcijos buvo privalomos tik tam gubernatoriui, kuriam jos adresuotos. Gubernatoriaus teisių paveldėto-

---

[1] Gajus, 1, 5: *Constitutio principis est quod imperator decreto vel edicto vel epistula constituit. Nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem optinet, cum ipse imperator per legem imperium accipiat.* Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 11, 12. Ulpianus, *D.*, 1, 4, *De const princ.*, 1 pr.

[2] Gajus, 1, 5. Ulpianus, *D.*, 1, 4, *De const princ.*, 1, 1.

jui ir kaimyninės provincijos gubernatoriui jos buvo privalomos tik tiek, kiek pastariesiems individuališkai buvo duotos. Vadinas, lygiai taip, kaip magistrato edikto dispozicija, kuri galėjo veikti daug metų ir įvairiose provincijose tik ta sąlyga, kad tos vietos ir to laiko magistratas bus ją paskelbęs.

Imperatoriaus ediktu taisyklės buvo privalomos visai imperijai, nes jo tiesioginis ar netiesioginis autoritetas apėmė visos imperijos teritoriją. Pastaruoju atžvilgiu imperatoriaus autoritetas skyrėsi nuo autoriteto respublikos magistratų, kurių ediktai veikė tik tam tikroje teritorijos srityje. Imperatoriaus leidžiamos taisyklės galiojo visą jo gyvenimo laiką, nes jo valdžia buvo amžina, tuo tarpu kai magistratų ediktai galiojo tik vienerius metus, nes jų autoriai (magistratai) buvo renkami vieneriems metams. Imperatoriaus ediktai nustodavo galios kartu su jo mirtimi.[1]

Decreta buvo šalims privalomi sprendimai; bet jie buvo privalomi tiktai toms šalims, kurių ginčas ankstyvesniu sprendimu jau buvo išspręstas.

Pagaliau, eina patarimai, labai panašūs į išmintingųjų *(prudentes)* atsakymus.[2] Šie patarimai, kaip mes pamatysime vėliau, kokią rolę vaidino išmintingųjų atsakymai, buvo privalomi teisėjui, kuris sprendė tą bylą, dėl kurios jis gavo reskriptą. Reskriptai sudarė net specialinės procedūros pradžią, — procedūrą *per rescriptum.* Pagal šią proceso tvarką imperatoriaus kanceliarijos išleistas *rescriptum* atstodavo proceso formules. Tokia tvarka nuo antrojo šimtmečio sušvelnino formulinį procesą.[3] Bet reskriptai nevaidino didesnės rolės už išmintingų-

---

[1] Mes manome, kad tai sudarė pagrindą tos taisyklės, pagal kurią įvairūs iš eilės einą imperatoriai tvirtina tos pačios normos galią. Pavyzdžiui, žiūr. Augusto ir Klaudiaus ediktus, kurie, prieš *senatus consultum Velleanum,* draudė moterims užsiangažuoti savo vyrams, *D.,* 19, 1, *Ad. sc. Vell.,* 2 *pr.*

[2] Be jau nurodytų autorių, žiūr. dar Wilcken, *Hermes,* 55, 1920, 1—42 pp.

[3] Žiūr. ypač E. Andt, *La procédure par rescrit,* Thèse, Paryžius, 1920. Puchta, *Institutionen,* 1. 178 §. Baron, *Inst.,* 451 p. Pernice, *Festgabe für Beseler,* 1885, 51 ir t. pp. = *Archivio,* 36, 1886, 33 ir t. pp. Jei kuris asmuo nori bylinėtis, tai jis gali rašyti imperatoriui, aukščiausiam justicijos šefui, prašymą *(libellus principi oblatus, preces, supplicatio),* kuriame jis išdėsto bylos faktus ir įrodymo priemones, prašydamas statuuoti. Jei yra patiekti įrodymai, yra, pav., oficialiniai įrod. daiktai, tai imperatorius patenkina prašymą ir statuuoja sprendimą (pavyzdys *D.,* 28, 5, 93). Priešingu atveju jis duoda reskriptą, per kurį jis savo deciziją siunčia gubernatoriui

jų atsakymus; išleisti konkrečiam reikalui reskriptai neturėjo jokios galios panašiems ar gretimiems dalykams.

Yra labai rimtas pagrindas, dėl kurio imperijos pradžioje nei imperatoriaus reskriptai, nei kitos jo konstitucijos negalėjo turėti lemiamos ir bendros įstatymo galios. Jei imperatoriaus konstitucijos būtų turėjusios įstatymo galios, tai pats imperatorius būtų turėjęs savo rankose įstatymo leidimo valdžią, o tuo metu jis šios valdžios jokiu būdu neturėjo. Įstatymų leidimo valdžios, išskiriant *leges datae* atsitikimus, negalima išvesti nė iš vieno karališkos valdžios atributo, kuriuos jis tuo metu turėjo. Jei jis tokią valdžią būtų turėjęs, tai negalima būtų išaiškinti, kaip Augustui būtų buvę tris kartus pasiūlyta *cura legum et morum,* kurios jis neprisiėmė.[1] Pagaliau, jei jis tai būtų turėjęs, tai negalima būtų suprasti, kodėl jis pats principiališkai turėjo priklausyti paprastų įstatymų, kodėl jis turėjo gauti tų pačių įstatymų specialinį leidimą įstatymams leisti, pavyzdžiui, leidimą kadukariniams įstatymams arba vadinamajai *jus patrum* kurti.[2]

Tiktai kiek ilgiau išsilaikiusioje imperijoje šios pažiūros pasikeitė. Nuo Vespasiano laikų pats imperatorius, užuot gavęs nuo kitų, ėmė teikti kitiems *jus patrum.*[3] Greit įsigyveno bendra pažiūra, kad imperatorius daugiau gali negu įstatymas. Ir ne tiktai Gajus, bet, nuo Adriano viešpatavimo laikų, ir pats Pomponius, pasiremdamas investitūros dėsniais, pripažino imperatorių legisliatyvinę valdžią. Nors, tiesą pasakius, investitūros dėsniai ir neturėjo šios prasmės, tačiau nuo tol pradėjo juos taip aiškinti. Mes tikime, kad šie dėsniai nugali visas gausias moderniškų interpretatorių pastangas apriboti legisliatyvinę imperatoriaus valdžią; ir tai nugali visais atžvilgiais: tiek įstatymų leidimo, tiek jų interpretacijos atžvilgiu; tiek dėl vienos konstitucijų kategorijos, tiek dėl kitos.

Vienintelis aprėžimo faktorius, kuris ypač lietė reskriptus ir dekretus, buvo paties imperatoriaus valia. Vadinas, pats ap-

(judex ordinarius) arba speciališkam komisarui *(judex a principe datus).* Ši procedūra, kuri įvesta vėlių vėliausiai prieš II-jo šimtmečio pabaigą *(D.,* 1, 18, *De officio praesidis,* 8, Julius; 9, Callistratus), tik vėliau išsirutuliojo; ji laikėsi ir prie Justiniano, kuris 541 metais 113 novele uždraudė savo viešpatavimo laikui reskriptus, kurie liečia procesą, bet nuo jo viešpatavimo pabaigos, maždaug nuo 551 metų, vėl randame reskriptų *(P. Caire,* 67024, pavyzdžiui).

[1] *Mon. Ancyr.,* 3, 14 ir t. Žiūr. Mommsen, *Dr., publ.,* 4, 430 p. 1 išn.

[2] Mommsen, *Dr., publ.,* 5, 166 p. 1 išn.

[3] Mommsen, *Dr. publ.,* 5, 166 p. 2 išn.

rėžimas tebuvo gryna iliuzija. Imperatoriaus nutarimai turėjo tokią vertę, kokią jis pats jiems norėjo suteikti. Jis galėjo savo reskriptu arba dekretu išleisti naują ir bendrą taisyklę, kuri veiktų ateity. Priešingai, jis galėjo išleisti tokią taisyklę, kuri tik tam tikram konkrečiam atsitikimui būtų taikoma. Pastaruoju atsitikimu, anot tekstų, jis leidžia *constitutionem personalem.* Tokios pat rūšies konstitucijos buvo labai dažnai leidžiamos ir tais atsitikimais, kada norėta taikyti veikiančiąją teisę, neįvedant jokių inovacijų, ir net tais atsitikimais, kada paliesdavo kits kitam prieštaraujančius dalykus. Iš tikrųjų, skirtumas atrodo mažai aiškus, o praktikoje sunkiai atskiriamas. Pasak vieno tik nuo 1890 metų žinomo dokumento, tas skirtumas buvęs labai aiškiai nustatytas šiuo materialiniu faktu: tuo tarpu kai kitų konstitucijų rūšys buvusios leidžiamos tiktai tiems, kurie jų prašė, kurie-ne-kurie dekretai ir reskriptai buvę oficiališkai afišomis publikuojami. Be abejojimo, buvo manoma, kad imperatoriaus valia pasireiškia vienos ar kitos tvarkos pavartojimu. Specialiniai, tam tikram reikalui leidžiami reskriptai buvo tie, kuriuos siųsdavo prašytojui. Iš pradžios visi reskriptai buvo šia tvarka leidžiami. Turinčiais įstatymo galią reskriptais buvo laikomi tie, kuriuos skelbdavo, kaip ediktus. Reskriptus skelbdavo pagal nusistovėjusį paprotį, kuris pradėtas, tikriausiai, Adriano viešpatavimo laikais ir kuris ,pagal naują tekstą — *constitutio Gorgiana,* atrastą Skaptoparene Trakijoj, — jau buvęs Gordiano laikais, 238 m.[1]

Mums yra tiesiai patekusios kelios principato periodo imperatorių konstitucijos[2]: taip, vienas 46 metų Klaudiaus ediktas, kuris suteikė arba pripažino pilietybės teises Trento apylinkės gyventojams — jis yra atrastas Klese 1869 metais; taip,

---

[1] Tekstas ir pastaba, prie kurios reikia prikergti Dessau, *Hermes,* 62, 1927, 205—224 pp., yra *Textes,* 205 ir tol. pp. Priešingą nuomonę žiūr. Krueger, 128 p. 7 išn. — Mes neimam galvon viso to, kas liečia juridinius padarinius, ir nekonsumuosime visos įvairių imperialinių konstitucijų medžiagos. Šiam reikalui žiūr. Krueger, 142 ir tol. pp. ir atsišaukimai.

[2] *Textes,* 184 ir tol. pp. — Haenel knyga, *Corpus legum ab imperatoribus Romanis ante Justinianum latarum,* 1857, patiekia šio ir vėlesnio periodo visas imperatorių konstitucijas, kurios nepateko į kompiliacijas, bet kurios yra atrastos; paskum ji patiekia kodeksų konstitucijų lenteles, sutvarkytas pagal asmenų vardus, pagal datas, pagal vietas ir k. Bet ši knyga nėra au courant dėl tų konstitucijų, kurias randame papiruse, kuriame yra apsčiai imperatorių konstitucijų; vienos iš jų išleistos prieš Diokleciana, kitos — po, ypač daug ediktų ir reskriptų, kurių svarbiausieji yra nurodyti mūsų *Textes,* 184—186 pp.

viena Adriano konstitucija apie karių vaikų įpėdinystės teises — apie tą konstituciją mums paliudija graikiškas pranešimas, užsilikęs Berlyne; taip, vienas Kommodo reskriptas, kuris atsako į kolonistų skundus prieš imperatoriaus domenų administratorius; jį atrado Afrikoje 1880 metais; taip, dar anksčiau nurodytoji konstitucija, atrasta Skaptoparene. Daug gausesnis konstitucijų skaičius randamas įvairiuose oficialiniuose ir privatiniuose rinkiniuose, kurie išleisti po Diokleciano gadynės.

VI. Teisės mokslas ir išmintingųjų atsakymai. — Principato periodo,[1] kuris yra garsiausias ir kuris, bent iki Aleksandro Severo mirties, vadinamas klasiškųjų teisininkų periodu, teisės mokslo istorija prasideda įvykiu, kuris yra labai žinomas ir drauge labai tamsus, būtent: teisininkų pasidalymu į dvi sektas, į dvi mokyklas. Vieną mokyklą pagrindė Labeonas, kurio pasekėju buvo Prokulas; dėl to ir vadinami visi tos mokyklos šalininkai prokulininkais; antrą mokyklą pagrindė Kapitonas, kurio pasekėju buvo Masurius Sabinas; dėl to ir vadinami visi tos mokyklos šalininkai sabinininkais.[2]

Labeonas, M. Antistius Labeo, buvo kilęs iš vienos senos plebejų šeimos; jis buvo sūnus vieno teisininko, kuris Pilypo laikais tarnavo respublikai ir kuris nusižudė Pilypui žlugus. Augustui viešpataujant, Labeonas visai atvirai palaikė senąsias institucijas ir, užėmęs pretoriaus vietą, atsisakė nuo jam pasiūlytos konsulo vietos.[3] Labeono priešininkas C. Ateius Kapito-

---

[1] Žiūr. Krueger §§ 18—27, kuris tiek pilnas, kad Romos teisininkų bibliografijai pažinti nėra reikalo kreiptis į senesnius autorius. Priešingai, labai patogu ir lengva surasti visus teisininkų tekstus, kurie yra užsilikę. Šiam reikalui žiūr. Lenel, *Palingenesia* (arba net Digestas, kuriose susivokti padeda Krueger lentelės, patiektos 1906 m. I t. gale stereotipinio *Corpus juris* leidimo; 12 l. 1911, 932—949 pp. Taip pat galima atrasti keletą nurodymų apie teisininkų gyvenimą ir jų veikalų chronologiją mūsų *Textes* pastabose, Pomponiaus, Gajaus, Papiniano, Pauliaus, Ulpiano ir Modestino fragmentuose. Pagaliau, šiam reikalui galima pasinaudoti *Prosopographia imperii Romani saec.* I, II, III, 3 tomai in 4°, Berlin, 1897—1898; periodui nuo Augusto iki Adriano — Bremer, *Jurisprudentia antehadriana* II tomas, o nuo Adriano iki Severo — H. Fitting, *Alter und Folge der Schriften römischer Juristen von Hadrian bis Alexander*, 2-ras leidimas, 1908 (mūsų *Mélanges*, 1, 309—340 pp.

[2] Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 47—53. Paskutinėj vietoj žiūr. G. Baviera, *Le due scuole dei giureconsulti romani*, 1898; *Scritti giuridici*, 1909, 109—120 pp., pasak kurio šios mokyklos susidariusios pagal filosofijos mokyklų pavyzdį; Joers, Pauly-Wissowa, 3, 2, 1899, V° *Cassiani;* Kuebler, Pauly-Kroll-Witte, 1, 1, 1914, 386—394, V° *Rechtsschulen.*

[3] Pernice, *Labeo*, 1, 7—92 pp. pradeda nuo smulkios Labeono biografijos.

nas, pripažindamas jo juridinę galią, apkaltino jį dėl per didelio pažiūrų laisvumo. Apie Kapitoną Tacitas praneša visiškai priešingą dalyką, būtent: jis buvęs toks vergiškas, kad, įgydamas Augusto ir Tibero palankumą, užsitraukęs bendrą visų žmonių panieką. Be kitko, galima pasiklausti, ar vieno prieš antrą pastatymas nėra tik klasiškosios simetrijos skonies padaras; nes ir Labeono pėdsakai vėlesnėj literatūroj yra aiškūs ir gilūs, o citatos apie Kapitoną labai retos: taip sakant, nėra nė vienos, kuri paliestų privatinę teisę.

Po jiedviejų, kaip buvusių dviejų grupių vadų nuo Tibero viešpatavimo iki Adriano laikų, nurodomi įvairūs juristai; garsingiausieji buvo šie prokulininkų grupės: Prokulas, du Nervos, Neratius ir du Celsai, antrasis iš jų, sūnus, 129 metais antrą kartą buvo konsulu; jis buvo vienas iš rimčiausių ir originališkiausių Romos teisininkų;[1] sabininninkų grupės: du Sabinai, Surius ir Caelius; prie jų priskiriamas C. Kasius Longinas, konsulas 30 m. po Kristaus, kurio vardu kartais ir pati sekta vadinama *Cassiani* ir kuris parodo, kad politiniai Labeono ir Kapitono nesutikimai neveikė vėlesnio abiejų mokyklų likimo; nes jis buvo Cezario užmušėjo ainis ir Nerono ištremtas dėl savo protėvio kulto; — toliau, Javolenas, kuris Domiciano ir Trajano viešpatavimo metais užėmė aukštas vietas, ir, pagaliau, Julius Salvius, edikto kodifikacijos autorius, Celso laikų teisininkas ir jo priešas, vienas iš įtakingiausių teisininkų ir vienas iš tų, kurių darbai daugiausia cituojami vėlesnėj literatūroj.[2] Paprastai manoma, kad Pomponius, kuris nurodo šį vadų sąrašą, taip pat pri-

---

[1] Celso fragmentų kritiškas leidimas, išleistas Stella-Maranca, *Intorno ai fragmmenti di Celso*, 1915.

[2] H. Buhl, *Salvius Julianus*, 1, 1886, knyga pradedama plačia Juliano biografija. Jam yra paskirta trumpesnė pastabėlė, *Prosopographia*, III, 164—165 pp. nº 102. Abudu dalykėlius reikia papildyti ir pataisyti pagal naujai atrastą inskripciją, kurią 1899 m. Tunise atrado Souk-el-Abiod; ji visiškai atnaujino Juliano biografiją. Apie šią inskripciją ir ją liečiančius dokumentus žiūr., Gauckler, *C. r. de l'Acad. des Inscr.*, 1889, 366—374 pp., Th. Mommsen. Z. S. St., 1902, 54—60 pp. = *Ges. Schr.*, II, 1-6 pp.; Boulard, *L. Salvius Julien*, Thèse, Paryžius 1903, 9—20 pp.; Kornemann, *Klio*, 6, 1906, 178—184; Girard, *Mélanges*, 232—234, 239—247 pp. Šita inskripcija tikrai buvo paskirta teisininkui Julianui; ji parodo, kad Julianas, kai jis ėjo kvestoriaus pareigas, buvo ypatingai Adriano favorizuojamas, *propter insignem doctrinam;* ji mus taip taip pat pirmą kartą supažindina su pilnu Juliano vardu ir su jo politine karjera iki Afrikos prokonsulo, kuriuo jis tapo Mark-Aureliui ir L. Verui užėmus sostą. Be to, ji autorizuoja 148-tus jo konsulavimo metus, identifikuodama ji su tų metų konsulu Julianu Salvium; šias žinias mes imame iš inskripcijos patiektos chronologijos apie Juliano karjerą.

klausęs sabininkų sektai. Toliau, abiejų sektų skirtumą, kaip kažką gyvą nurodo tik vienas Gajus, Antonino Piaus ir Marko Aureliaus laikų teisininkas. kuris sabininkus vadina savo mokytojais *(praeceptores nostri)*, bet mes manome, kad jis gyveno provincijoj ir dėl to laikėsi dar senojo papratimo, kuris sostinėj jau buvo išėjęs iš mados.[1]

Mums prieš akis atsistoja vienas ypatingas faktas, būtent: abiejų grupių teoretinio pobūdžio nesutikimas ir jiedviejų skirtingumo pozityvinės formos neaiškumas. Pirmuoju klausimu Pomponius mano, kad skirtumas glūdėjęs, daugiau ar mažiau, rutininėje doktrinos dvasioje;[2] bet tatai menkai įrodyta: šį įrodymą grindžiama visais mums žinomais prieštaravimais, kurių, be kitko, yra daug mažiau, negu paprastai manoma. Tūlas randa prieštaravimų ir ten, kur tik mokyklų vardai minimi.[3] Kalbant apie skirtumo materialinę formą, reikia pažymėti, kad Pomponiaus metodas, kurio jis laikosi, nurodydamas abiejų mokyklų atstovų eilę, verčia manyti, kad buvo kalbama tik apie dvi mokymo įstaigas, apie dvi *stationes jus publice docentium;*[4] čia buvo kalbama, matyt, apie tokias mokymo kryptis, kurios tuo metu pasireiškė, būtent: greta grynai empirinio metodo, kuris viešpatavo anksčiau, imta vartoti sistematinis mokymo metodas.[5] Tačiau, taip nurodant, susiduriama su kuriais-ne-kuriais sunkumais; pavyzdžiui, abiejų mokyklų vadų sąraše yra gana didelė politinių asmenų proporcija, kurios, rodos, negalima būtų įsivaizduoti, jei būtų kalbama apie privatinės mokyklos kryptį.

Vis tiek, kokia bebūtų materialinė skirtumo forma ir kokia teoretinė jos vertė, šių dviejų mokyklų skirtingumas matyti tik iki Adriano gadynės. Antrojo šimtmečio ir trečiojo šimtm. pradžios teisininkus, kurių buvo labai daug, jau nebeskiria į sektas.

---

[1] Apie jo biografiją žiūr. mūsų *Textes* pastabą 220 ir tol. pp. Tos doktrinos ekspozė ir kritiką, kuri jį stengės identifikuoti su I-jo šimtmečio teisininku, Gajum Kasium Longinu, žiūr. N. Herzen, *Z. S. St.*, 20, 1899, 211—229 pp.

[2] Pomponius, *D.*, 1, 2, *De O. J.*, 2, 47: *Nam Ateius Capito in his quae ei tradita fuerant perserverabat; Labeo, ingenii qualitate et fiducia doctrinae, qui et ceteris operis sapientiae operam dederat, plurima innovare instituit.*

[3] Gerą kritišką sąrašą patiekia Krueger, *Sources*, 197 p. 1 išn. Detališkos diskusijos G. Baviera, 38—119 pp.

[4] Aulus-Gellius, 13, 13, 1: *In plerisque Romae stationibus jus publice docentium aut respondentium.* Apie teisės mokymą žiūr. Krueger, *Sources*, 189 ir tol. pp. Brunštenel, 47 §.

[5] Krueger, *Sources*, 184 ir tol. pp.; Bruns-Lenel, 48 §, (6-tas l. 134 p. 3 išn. Permice išnaša 7-am leidime nepadėta).

Mes iš jų tarpo pažymėsime šiuos asmenis: Antonino Piaus laikų teisininką Sekstą Cecilių Afrikietį, *(Sextus Caecilius Africanus)*, Juliano mokinį[1], Antonino ir Marko Aureliaus laikų, Ulpių Marcelą; to paties amžiaus, bet šiek tiek vėlyvesnį teisininką K. Cervidių Scevolą *(Q. Cervidius Scaevola)*; ir, aplenkdami visą eilę kitų vardų, garsingus Severo laikų teisininkus Papinianą, Paulių ir Ulpianą. Emilius Papianas, kurį paprastai, laiko pirmuoju romėnų teisininku, buvo prefektu Septimo Severo laikais; 212 ar 213 metais, Karakalai įsakius, buvo užmuštas už tai, kad nesutiko Getos[2] užmušėjui pasakyti pagyrimo kalbos. Paulius ir Ulpianas taip pat, kaip ir Papinianas, buvo valdininkai ir teisininkai: juodu buvo Papiniano asesoriai tada, kada jis buvo tribunolo prefektu, o vėliau, Aleksandrui Severui valdant, patys buvo tribunolo prefektais; raštų juodu paliko daug daugiau, negu Papinianas. Labai tikslios Pauliaus mirties datos nežinome; taip pat nėra griežtai nustatytos jo veikalų chronologijos. Ulpianas savo veikalus, rodos, bus parašęs tada, kada pateko į Karakalos nemalonę (212—217); 228 metais pretorininkai jį nužudė. Jo veikalų didumas ir aiškumas sudarė visą trečdalį Digestų; jis visada lyginamas su Papinianu ir Paulium; su pirmuoju jis buvęs beveik visiškai lygus; tai buvo vienas iš trijų garsingų Romos juristų. Iš esmės jis buvo aiškus ir išmintingas, šiek tiek ūmus, kompiliatorius; jis negali susilyginti su respublikos periodo pabaigos ir imperijos periodo pradžios teisininkais - kūrėjais, kurie stovėjo visa galva aukščiau už jį.[3] Po Papiano, Pauliaus ir Ulpiano staiga nutrūksta juristų sąrašas. Paskutiniu klasiškuoju juristu yra laikomas Herenius Modestinas, kuris nuo 226 iki 244 metų buvo policijos prefektu. Vėliau atrandame tik antros eilės autorių vardus; iš jų mes pažymėsi-

---

[1] Afrikano labiausiai žinomas veikalas *quaestiones*, kaip jau graikų interpretatoriai ir mūsų senieji autoriai pastebėjo, yra ne kas kita, kaip Juliano decizijų rinkinys. Afrikano *quaestiones* yra atsiradusios tik Juliano dėka, ne tik ten, kur Afrikanas sako *ait, inquit, putat, respondit*, turėdamas galvoje veiksnį *Julianus*, bet ir ten, kur Afrikanas, norėdamas pasisavinti svetimus nuopelnus, tuos žodžius nutyli, Juliano vardas kyšote kyšo. Žiūr. P. Krueger, *Sources*, 236 p. 1 išn. ir citatos, Bukl, *Salvius Julianus*, 1, 67—85 pp.

[2] Paskutinėj vietoj žiūr. Costa, *Papiniano*, 4 tomai, 1894—1898; Fitting, *Alter u. Folge der Schriften röm. Juristen*, 71—78.

[3] A. Pernice, *Ulpian als Schriftsteller*, *Sitzungsberichte* de Berlin, 1885, 1, 443 ir tol. pp.; Krueger, 297., 288 pp. 3 išn. 443 p. 2 išn.; Joers Pauly-Wissowa, 5, 1, 1903, 1435—1509 pp., V° *Domitius Ulpianus;* Fitting, 99—121 pp. ir apie jo *libri ad Sabinum* komentorių Schulz, *Sabinus-Fragmente in Ulpianus Sabinus-Commentar*, 1906.

me tiktai tuos, kurie gyveno vėliau ir kuriuos mini Digestos, būtent: du teisininkus, kurių gyvenimo datos nėra tiksliai nustatytos, Hermogenianą ir Arkadių Charisių. Visus teisininkų veikalus, kurie veik išimtinai liečia privatinę teisę, baudžiamąją teisę ir procesą, kur viešajai teisei, tikrąja to žodžio prasme, mažai teatstovaujama, galima, kad ir jų įvairumas labai didelis, sugrupuoti tam tikromis kategorijomis:[1] 1. patarimų rinkiniai *(quaestiones, responsa),* kuriuos teisininkai duodavo mokiniams dalyvaujant arba į mokinių klausimus atsakinėdami; šitokia patarimų tvarka prasidėjo dar respublikos periode ir buvo palaikoma imperijos laikais; 2. ediktų komentarai, *libri ad edictum,* kurie iš eilės studijavo ediktus liečiančią medžiagą ir Albume esančias ieškinių formules; 3. greta viso to civilinė teisė, studijuojanti ne grynai visą civilinės teisės medžiagą, bet tik tai, kas nebuvo dar studijuota ediktų komentaruose apie civilinių ieškinių formules ir kas pateko į sistematinę tvarką, K. Muciaus Scevolos nustatytą su keletu Masuriaus Sabino pakeitimų, kurie surašyti jo trijose knygose apie *jus civile;* šios knygos sudarė vėlesnio veikalo, *libri ad Sabinum,* bazę;[2] 4. enciklopedinio pobūdžio raštai *(digesta),* kurie visas jau nurodytas ir kitokias medžiagas gretino. Pirmoj daly kalbama apie tas medžiagas, kurios atitinka edikto komentarus, o antroj — civilinę teisę; visa tai rašoma prisilaikant sudėtingo plano, kuris nuo tam tikros datos įprasta vartoti ne tik vien šios kategorijos veikaluose, pavyzdžiui, Celso ir Juliano *Digesta,* bet taip pat nutarimų rinkiniuose, kaip Papiniano *Quaestiones et responsa,* ir vadovėliuose, kaip Pauliaus *Sententiae;* 5. elementariniai ir didaktiniai veikalai, *institutiones, regulae, enchiridia,*[3] apimantieji savo sistematiniame išdėstyme teisės medžiagą; jie neskyrė pretorinės teisės dalies nuo civilinės teisės; 6. pagaliau, visa gausybė monografijų, labai įvairaus

---

[1] Krueger, *Sources,* 172 ir tol. pp.

[2] Lenel, *Das Sabinussystem,* 1892. Krueger, 200 p. Taip pat (žiūr. Pomponiaus, Pauliaus ir Ulpiano *libri ad Sabinum* plano restituciją, kurią patiekė Lenelis savo *Palingenesia;* kiek bendriau ir su šiokiais tokiais skirtumais randame Krueger, *Corpus juris civilis,* 1, 14-sis l. 1922 m., 942—949 pp.

[3] Tai yra vienas iš dviejų veikalų, kurį tuo vardu išleido Pomponius, jo *liber singuliaris enchiridii* parašytas Adriano gadynėj; šios knygos įvade randame mažutę šaltinių, magistratūrų ir teisininkų istoriją, kuris užsiliko ilgame fragmente *D.,* 1, 2. *De O. J.,* 2. Tatai yra mūsų gausiausias respublikos teisės istorijos šaltinis. Apie Sanio doktriną *Varroniana in den Schriften der römischen Juristen,* 1857, šį darbą tęsė Kruegeris, kuris Varoną laiko pagrindiniu šaltiniu, ž. *N. R. H.,* 1890, 334 p.

charakterio, pavyzdžiui, apie įstatymus, apie apribotas magistratų funkcijas.[1]

Visi šie veikalai, arba, plačiau pasakius, visa Romos teisininkų veikalų kolekcija, sudarė, be abejojimo, daug menkesnį tomą, negu mums, turintiems pakankamai ir pigios popieros ir tobulas spaudos technikos priemones — visa, kas knygas žymiai papigina, — tai gali atrodyti. Tačiau tų veikalų tūris dažnai per daug mažinamas. Šitaip tvirtinama dėl to, kad klaidingai suprantamas Justiniano nurodymas, kur jis sako, kad sunaudoti Digestoms raštai esą sumažinti dvidešimt kartų.[2] Iš to padaryta išvada, kad visa Romos teisinė literatūra buvusi tokio didumo, kokį sudarytų į daiktą suimtų dvidešimt Digestos tomų; vadinas, net mažiau, negu mažiausias mūsų teisės mokslo repertuaras. Mes turime tikresnių, grynai moksliškų žinių. Jas mes atrandame įvairių veikalų *libri* skaičiuje.[3] *Libri,* neatsižvelgiant į natūralines pastangas suderinti su objektų padalymu, yra vidutiniškai pastovaus dydžio, kuris yra lygus su papiruso rietimėliu *(volumen),* kuriame jos buvo rašomos. Tad, sudedant visus *volumina* į vieną daiktą, labai lengva pastebėti, kad Justiniano nurodytas skaičius perdaug menkas. Justiniano nurodytam dydžiui pranešti pakaktų trijų ar keturių našiausių teisininkų veikalų, pavyzdžiui, Labeono, Pomponiaus, Pauliaus ir Ulpiano.

Bet mums tos literatūros tik labai maža dalelė teko. Daug apstesnis teisininkų literatūros nuotrupų kiekis mums teko netiesioginiu keliu: daugiausia jų atrandame Justiniano Digestose, kur sudėta daug ištraukų su nurodymais autorių, veikalų ir knygų, bet kartu su tūleriopais pakeitimais, kurie padaryti, idant visa būtų suderinta su to laiko teise. Tad štai dėl ko labai branginamos retos Romos teisininkų literatūros nuotrupos, kurios mums pateko neiškraipytos. Iš jų yra svarbiausios šios:

---

[1] Kaipo bendrą dalyką žiūr. apie specialinį klasinių teisininkų metodą, Cuq. *Les instit. jurid. des Romains,* 2, 1902, 38—47 pp.; apie intelektualinę išmintingųjų formaciją, Senn, *Les orig. de la notion de jurispr.,* 27—40 pp.; apie jų rolę edikto formacijoj ir interpretacijoj, H. Levy-Brühl, *R. H. D.,* 1926, 5—39 pp.; ir apie jų rolę teisminės formulės redakcijoj, Wlassak, *Die klassische Prozessformel,* 1924, 42—57 pp.

[2] *D.,* const. *Tanta,* 1; const. *Dedoken,* 1.

[3] Krueger, *Sources,* 183 p. ir ypač to paties autoriaus specialinis rašinys *Z. S. St.,* 8, 1887, 76 ir tol. pp., apie papiruso ir pergamento vartojimą teisės literatūroj, kur jis parodo, kaip tuo pačiu būdu galima išmatuoti mūsų tradicijos spragas, kaip, pavyzdžiui, galima nustatyti, kad mes turime beveik visą, tą ar kitą Ulpiano knygą *ad edictum.*

1. Gajaus *Institutiones,* veikalas, kuris apima keturias knygas, parašytas 161 metais; šiame veikale Gajus apima civilinę ir pretorinę teises viena bendra sistema; čia autorius, apibūdinęs keletą teisės šaltinių sąvokų ir padalęs į tris rūšis — asmenų teisę, daiktų teisę, veiksmų teisę — studijuoja, prisilaikydamas to trilypio plano, kurį tūlas manė esant Gajaus išradimu, bet kuris, iš tikrųjų, buvo anksčiau išrastas; Gajaus Institucijų trumpa santrauka buvo įterpta į Vizigotų įstatymą, bet penktam šimtmety dar buvo pilnų veikalo originalo egzempliorių ir vienas iš jų buvo atrastas mūsų laikais. Šio veikalo pergamentas šeštame šimtmetyje įvairiais būdais tirtas, kad galėtų padaryti šv. Jeronimo laiškų ir polemikų *(epistulae et polemica)* nuorašą, ir tokioj formoj jis pateko į Veronos biblioteką, kur Gajaus tekstą išnagrinėjo istorikas Niebuhr 1816 metais. Radiny trūksta trijų lapelių, o daug vietų iki šiandien tebėra neišskaitomų. Naujausią radinio reviziją padarė Studemund, kuris 1874 metais patiekė integralinę radinio fac-simile, vėliau tatai papildyta naujais leidimais: pirmą kartą — 1884 m., II-jo leidimo pirmojo tomo *Collectio librorum juris antejustiniani* įžangoj.[1] Šituose leidimuose keturios Gajaus knygos padalytos paragrafais. — 2. Ulpiano *regulae,* kurias jis parašė Karakalos viešpatavimo laikais pagal tą patį planą, kaip ir Gajaus institucijos; vienas jų rankraštis parašytas Galijoj X-me šimtmety arba IX-jo šimtmečio pabaigoj; jis buvo išspausdintas šešioliktame šimtmetyje, vėliau pamestas ir mūsų laikais vėl atrastas Vatikane, karalienės Kristinos palaikuose. Šiame rankrašty yra regulų

[1] Fototipinė Veronos manuskripto reprodukcija, pavadinta *Gai codex rescriptus... phototypice expressus,* Leipcigas, 1909, in-folio, praktiškai yra mažiau naudinga. Šio rankraščio yra ir žodynas, kurį parašė Zanzucchi, *Vocabulario delle Istituzioni di Gaio,* Milanas. Buvo laikas, kada tikėta, kad esąs dar antras Gajaus Institucijų egzempliorius kitame palimpseste, kurį 1898 metais Autūne atrado Emilis Chatelainas. Bet vieną kartą iššifruotas tekstas parodė, kad jos buvo rašytos V-me šimtmetyje ir VII-me šimtm. trintos, kad ten galėtų parašyti Kasiano institucijų nuorašą, iššifruotame tekste randame tiktai keletą Gajaus institucijų mokymo raikalui parinktų parafrazių, kuriose, be kitko, galima šio to ir naudingo rasti. Manuskriptas yra reprodukuotas mūsų *Textes* 354—370 pp., kur taip pat atrasite, 224—225 pp., pagrindinių veikalų sąrašą, prie kurio reikia dar prikergti Kruegerio Institucijų 7-tą leidimą, 1923. Reikia dar pažymėti keletą pastangų, kurios, deja, neatnešė gerų vaisių; šiomis pastangomis mėginta suprasti ir precizuoti priedus, parafrazes ir interpoliacijas, kurios buvo įterptos į pirmykštį Gajaus tekstą jam mirus. Tuos mėginimus darė: V. Kniep, *Gai Institutionum Commentarii I—III,* 1911—1917, 5 tomai, ir, paskutinėj vietoj, Beseler, *Z. S. St.,* 43, 1922, 535—538 pp.; Albertario, *Rend. d. r. Yst. Lombardo,* 59, 1926, 195—207 pp.

santrauka, padalyta skyriais, o vėlesni jo leidimai — ir paragrafais[1]. — 3. Pauliaus *sententiae,* jo paties parašytas vadovėlis apie 212 metus, prisilaikant digestų plano[2]; vadovėlis padalytas knygomis ir skyriais, o leidėjai padalė jį ir paragrafais. Mes jį čia nurodome, kaipo tiesioginį, nors, iš tikrųjų, mes jį gavome tiktai Vizigotų įstatymui tarpininkaujant. Šitame įstatyme mes randame tik santrauką, bet jo tekstas iš dalies buvo papildytas kitais šaltiniais ir net paties Vizigotų įstatymo rankraščiais, kurio kopijuotojai turėjo visą Pauliaus sentencijų tekstą; jie pirašė naujų pasažų įstatymo tekste arba jo gale[3].

---

[1] Schulz, *Die Epitome Ulpiani des Codex Vaticanus Reginae,* 1128, 1926.

[2] Tačiau apie tam tikrų Sentencijų ir edikto plano pasažų suderinimą žiūr. Schulz, Z. S. St., 47, 1927, 39—52 pp.

[3] Smulkesnių detalių reikalu mes patariame žiūr. mūsų *Textes,* prie kurių dar reiktų pridurti, ypač Ulpiano *Regulae* reikalui, Arangio Ruiz, *B. Ist. D. R.,* 30, 1921, 178—219 pp. Mes tą pačią literatūrą nurodytume ir keleto kitų tos epochos dokumentų reikalui, ypač Paryžiaus ir Berlyno Papiniano fragmentų, Pauliaus, 8 *ad Plautium* fragmento, kurio vieni likučiai atrasti 1888 Vienoje *(fragmentum de formula Fabiana)* ir kiti likučiai — Berlyne 1921, Vienos Ulpiano Institucijų fragmentų, Strasburgo ir Ulpiano *Disputationes* fragmentų, Berlyno *de judiciis* ir *fragmentum de jure fisci* fragmentų reikalui. — Dar čia pat, kad sudarytume pilną dokumentų lentelę, iš kurios galėtume mokytis šio periodo teisės, reikėtų nurodyti: 1. žinios, kurias tiekia autoriai nejuristai; 2. konkretūs aktai, kuriuos mes turime. Apie abudu šiuos klausimus mes galime patiekti tik visiškai bendrų žinių. 1. Iš bendrosios literatūros autorių visų pirmiausia reikėtų nurodyti principato periodo tokius istorikus, kokie yra Titas Livius ir Denys, kurie suteikia mums labai daug žinių apie senesnių gadynių politines institucijas ir apie privatinį gyvenimą. Bet reališkoji šių informacijų vertė yra daug mažesnė, negu atrodo. Pirmųjų keturių amžių ir net vėlesnių laikų istorijai žinias jie ėmė be jokios kritikos iš paprastų pasakų ir sąmoningų Sulos laikų metraščių rašytojų falsifikacijų. Jų mokslo darbas tėra paprastas rūšiavimas, kuris toli gražu nėra užbaigtas. Visiškai kas kita imperinio periodo istorijos žinios, kurias surašė tų arba artimųjų laikų istorikai, kaip antai: Tacitas, Svetonas ir Dionas Kasius; apie privatinę teisę daugiausia žinių suteikęs Svetonas. žiūr. dar Debray, *Pétrone et le droit romain (N. R. H.,* 1919, 5—70. 127—188 p.); F. Norden, *Apuleius von Madaura und das römische Recht,* 1912. Be to, reikėtų nurodyti, kaipo tiekiančius daug rimtų žinių apie ankstyvesnį periodą, likučius nuo pirmojo šimtmečio gramatiko Valeriaus Probo *(Textes,* 213 ir tol. pp.; Girard, *Mélanges,* 1, 177—213 pp.) raštų rinkinio, kuris užsiliko iki mūsų laikų; taip pat nurodytinas Veriaus Flako (Verrius Flaccus) žodynas, išleistas Augusto gadynėj; Festas II-me arba III-me šimtmetyje padarė šio žodyno santrauką, kurios dalis liko originali, o dalį yra padaręs Paulius Diakras (Mommsen, juridinių terminų leid., Bruns, *Fontes,* 2, 1—46 pp.; naują leidimą išleido Lindsay, Teubnerio kolekcija, 1913). Iš literatūros ypačiai reikėtų nurodyti su Val. Maksimo gerų šaltinių pagalba surinktą anekdotų rinkinį, Kvintiliano (Quintilianus) veikalus, kuriuose greta visokių niekniekių atrandame gerų žinių iš jo praktikos, Aulo-Geliaus *Noctes Atticae,* Senojo Pliniaus prigimties istoriją ir Jaunojo Pliniaus laiškus. *Agrimensores* kolekcija (Lachmanno, Ru-

Kad būtų pabaigta Romos teisininkų ir jų veikalų istorija, reikia nustatyti, kiek ir kuria prasme jie dalyvavo įstatymų leidimo valdžioj ir kiek išminčių *responsa* sudarė teisės šaltinius.

Šiam dalykui išaiškinti mes turime du tekstus: vienas

---

dorffo, Blumės ir Mommseno leidimas, ir komentorius, *Die Schriften der römischen Feldmesser*, 2 t., 1848—1852; ištrauka Brunse 85—91 pp.; 1-mas tomas C. Thulino leidimo, Teubnerio kolekcija, 1913) taip pat yra labai įdomi nuosavybės teisės žemės sklypams atžvilgiu. — 2. Iš aktų mes turime veik visų juridinių operacijų konkrečius modelius, kuriuos mes gavome arba izoliuotus, arba su I-jo šimtmečio Pompejos bankininko L. Seciliaus Jukundo kvitų kolekcija ir II-jo šimtm. Transilvanijos triptikomis (metodiška klasifikacija ir pagrindiniai pavyzdžiai, *Textes*, 798—919 pp.). Graikiškai egiptiški papirai taip pat konservavo daug visų epochų romėnų juridinių aktų vertimų į graikų kalbą (ž. Gradenwitz, *Einführung in die Papyruskunde*, 1900; Schubart, *Einführung in die Papyruskunde*, 1918, 259—271, 281—285 pp.; apie labai gausias ir labai įvairias tų papirų kolekcijas ypač bendras veikalas L. Mitteis u. U. Welcken, *Grundzüge der Chrestomatie der Papyruskunde J. Historischer Teil von U. Wilcken, II, Juristischen Teil von L. Mitteis*, 4 t., 1912, kur atrandame ir bibliografiją. Toliau žiūr. Paul. M. Meyer, *Juristische Papyri*, 1920, *Z. f. vergl. R. W.*, 39, 1921, 220—282 pp. Šiandien reikia dar prikergti labai svarbų Berlyno papirą, gautą iš Teadelfijos, kuriame yra Augusto gadynėj suredaguotas administracinis reguliaminas, vėliau papildytas tūleriopais priedais ir pakeitimais; jis yra dažnai vadinamas idiologo *gnomonu*. Tekstą, kurį paskelbė Schubart, *B. G. U.*, V, 1919, ir kurį juridiškai komentavo Seckelis, o istoriškai — Schubartas, su vertimu ir komentorium paskelbė Theodor Reinach, *N. R. H.*, 43, 1919, *583—636* pp., 44, 1920, 5—134 pp. Jį taip pat tyrė P. M. Meyeris savo leidime *Juristische Papyri*, 1920, 315—345 pp.; Lenel und Partsch, *Sitzungsberichte* (Heidelbergo), 1920; Stuart Jones,, *Fresh light on roman bureaucracy*, Oksfordas, 1920, — ir Carcopino, *Revue des ét. anc.*, 24, 1922, 101—117, 211—228 pp. Tos pačios kilmės Ostrakų reikalui žiūr. U. Wilcken, *Griechische Ostraka aus Aegypten und Nubien*, 2 t., 1899). Bet, šiaip ar taip, rodos, visados reikėtų turėti galvoje aukščiau nurodytas dvi kolekcijas, nes iš jų mes geriau suvoksime gerosios epochos aktų redakciją ir ypač jų materialinę formą. Einant vienu Nerono laikų senato nutarimu (Paulus, *Sent.*, 5, 25; Suetonus, *Ner.*, 17), pasak kurio Jukundo kvitai esą surašyti 61 metais (*Textes*, 865 p.), materialinės formos atžvilgiu štai kas galima pasakyti: jie yra surašyti dviejose originalo lentelėse, apteptose vašku *(tabulae)*, sujungtose į daiktą *(codex)* ir padalytose į dvi dalis; vienoj daly, kuri yra uždaryta, parašytas pirmasis tekstas, antroj, — kuri yra atidaryta, aprašytas antrasis tekstas ir padėti liudininkų ir interesantų antspaudai (išskiriant tuos testamentus, kurie tvarkomi pagal kitą dispoziciją arba pagal kitą to paties viešpatavimo senato nutarimą, Suetonus, *Ner.*, 17, kurių uždarojoj daly surašytos dispozicijos, o atvirojoj — padėtas testatoriaus vardas ir antspaudai). Redakcijos atžvilgiu jie visi yra teigiamieji (titres probatoires); bet sukcesyviškai jų buvo dvi formos. Iš pradžios jie buvo paprasti prisiminimai (mementos) parašyti vien tik, kad pats akto darytojas ir liudininkai galėtų tą faktą atsiminti, vėliau jis tapo pripažinimo pagrindu tam asmeniui, prieš kurį jis buvo kreipiamas ir kuris tam tikru, labai panašiu į moderniškus parašus, antspaudu pažymėjo. Pirmojo klausimo reikalu kreiptis į *Textes*, 844 p., o antrojo — į *Textes*, 865—867 pp.

Pomponiaus, kitas Gajaus[1]; pirmasis tekstas labai aiškiai parodo, kad čia kalbama apie konkretines konsultacijas, kurias tuo pat vardu jau buvo davę respublikos teisininkai. Jis sako, kad iš pradžių konsultacijas davęs, kas norėjęs, žodžiu arba raštu, adresuotu teisėjui. Bet Augustas šiam institutui norėjo suteikti oficialinį pobūdį. Jis suteikė tam tikriems teisininkams *jus publice respondendi,* tad šie teisininkai galėjo atsakinėti *ex auctoritate ejus;* jų atsakymai turėjo būti parašyti ir patikrinti antspaudu — anksčiau to nebūdavo; antspaudų reikalaudavo, gal būt, kad užkirstų falsifikacijoms kelią arba, gal būt, kad būtų nurodyta jų kilmė[2]. Pomponius dar priduria, kad Augusto pradėtos praktikos buvo laikomasi ir kitų imperatorių.

Šita inovacija neturėjo atimti patarimų teisės iš laisvųjų teisininkų, pavyzdžiui, Labeonas konsultuodavo labai aktyviškai, o tuo tarpu nėra jokio įrodymo, kad jis būtų turėjęs *jus publice respondendi.* Bet šita inovacija diplomuotų teisininkų patarimams suteikė ypatingą autoritetą, kurį, kaip tūlas mano, iš pradžios sankcionavo grynas faktas, o vėliau turėjo sankcionuoti ir teisė, kaip tai buvo anksčiau su reskriptais. Šis autoritetas buvo privalomas teisėjui sprendžiant klausimą, kuriuo buvo duota konsultacija su sąlyga, kad ji visiškai atitiks faktus. Tai yra tas pats, ką Gajus paliudija antrajame tekste; jis daro vienintelę išimtį tam atsitikimui, kur yra keletas skirtingų responsų ir kur, anot Adriano reskripto, teisėjas pasiliekąs laisvas. Tūlas tvirtina, kad Adriano reskriptas sudaręs naujos teisės introdukciją; bet galima su tokiu pat įsitikinimu patvirtinti, kad ši teisė egzistavo ir ankstyvesnio režimo metu.

Tačiau tas pats Gajaus tekstas šį klausimą žymiai sukomplikavo, nes jis suteikė konsultacijoms privalomąją galią ne tik nustatytame, bet ir kiekviename procese, ne tik diplomuo-

---

[1] Pomponius, *D.*, 1, 2. *De O. J.*, 48. 49. Gajus, 1, 7. Justinianus, *Inst.*, 1, 2. *De j. nat.*, 8 tiktai reprodukuoja ir parafrazuoja Gajaus tekstą, vadinas, jis neturi trečiojo nepriklausomo šaltinio vertės.

[2] Tūlas labai drąsiai aiškina, kad dedami ant išmintingųjų atsakymų antspaudai buvę tam, kad negalėtų atidaryti laiško, tol, kol jis nėra patekęs į adresato rankas. Bet, kada atrasti Pompejos kvitai, iš kurių matyti, kad antspaudai buvo dedami ant akto ryšių, idant būtų apsaugota jo paslaptis, o akto gale ,kad galima būtų nustatyti jo kilmę, galima drauge su Ermanu (Erman, *Z. S. St.*, 20, 1899, 186 p.) paklausti, ar teisininkų antspaudai neturėjo veikiau vykdyti antrąją, negu pirmąją funkciją.

tų juristų konsultacijoms, bet taip pat ir visoms jų nuomonėms. *Responsa* jis interpretuoja *per sententias et opiniones eorum qui permissionem habent jura edicendi,* jis dar priduria, kad *responsa* turi įstatymų galią, jei jos sutinka savitarpy. Daugumas autorių, pasiremdami šiuo Gajaus nurodymu mano, kad, bent nuo Adriano reskripto, visuose procesuose, kur tik į tai atsižvelgiama, visų diplomuotų teisininkų, gyvųjų ir mirusiųjų, nuomonėms buvusi suteikta privalomoji galia. Bet šitokios nuomonės yra stebėtinai komplikuotos sistemos prileidimas; ši sistema dar keistesnė atrodo, kai prisimeni nepasikliaujamą imperatorinę valdžią. Labiausiai patikėtinas dalykas yra, rodos, tas, kad Gajus, nepaisant jo keistos ir, gal būt, klaidingos formulės, kaip ir Pomponius, nori kalbėti tik apie tas responsas, kurios buvo duotos tame procese (byloj). Teisininkų raštams ne tuoj pat buvo suteikta įstatymų galia, o tik jų atuoriams mirus, tolesnio periodo eigoje.

B.

Absoliutinė monarchija[1].

1. Viešosios valdžios organizacija[2].

Nuo pat pradžios periodo, kuris prasideda Dioklecianui sostą užėmus (284 m. po Kristaus) ir baigiasi kartu su Justiniano mirtimi (565 m. po Kristaus) visi daugiau ar mažiau

---

[1] Duodami šiame įvade politinių institucijų schemą, mes nė kiek nesvyruodami perkertame šį periodą į dvi dalis, nes Diokleciano reforma jį natūrališkai perskiria. Privatinės teisės, tikrąja to žodžio prasme, istorijos demarkacijos liniją nubrėžia, veikiausiai, Konstantinas. Taip yra šit dėl ko: 1. Kartu su Konstantinu įsigali, labai dažnai netobulai precizuojama, krikščionystės įtaka, kuri ypač veikė tas imperines institucijas, kurios lietė vergiją, išlaisvinimą, celibatą, santuoką, antrąją santuoką, perskyrimą, legitimaciją; 2. Kartu su juo, platesniuoju juridiniu atžvilgiu, prasideda nauja įstatymų leidimo fazė, kuri pasižymėjo savo gausumu ir barbariškumu, ryškia technikine dekadencija ir didele drąsa. Apie Konstantino įstatymų leidimo veikimą žiūr. Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht,* 1891, 548 ir tol. pp. nurodymus. — Taip pat būtinai reikia turėti galvoje ekonominį Romos imperijos stovį, imperijos dekadenciją, ekonominį ir socialinį šios epochos krizį, *potentes* (galingųjų) įtaką ir rolę, nes be to mes nesuprastume tam tikrų privatinės teisės dispozicijų ir tam tikrų legisliacijos pakitėjimų (ypač žiūr. Monnier, *Etudes de droit byzantin, N, R. H.,* 24, 1900, 82—107; 169—185 pp.).

[2] Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell.,* 58—60 §§. Mommsen, *Abriss,* 347—363 pp. G. Goyau, *Etudes d'histoire juridique offertes à P. F. Girard,* 1, 1912, 65—83 pp.

reikšmingi imperatoriaus autoriteto suvaržymai, kurie pereitame pincipato periode davė mums pagrindo tvirtinti, kad buvus diarchija, galutinai išnyksta. Naujoji sistema, kurios rūmams pamatą padėjo Dioklecianas, o Konstantinas beveik galutinai pabaigė tuos rūmus statyti, jau panaikina tris valdžias, kurios per ilgus šimtmečius buvo laikomos valstybės teorijos kūnu ir krauju. Pasiliko vienintelė reališkai veikianti magistratūros, arba, dar tiksliau, imperatoriaus valdžia. Naujoji sosto paveldėjimo sistema panaikino tautos teisę instituuoti naujai pateptą imperatorių. Senatas pamažu transformuojasi į municipalinį Romos miesto organą. Greta Romos senato atsiranda naujas Konstantinopolio miesto senatas, kuris taip pat buvo municipaliteto organas. Kalbant apie magistratus, ypač apie respublikos magistratus, reikia pasakyti, kad tik vieni konsulai turi šiokios tokios reikšmės; ir toliau jie imperatoriaus skiriami vieneriems metams. Kiti magistratai tik tiek turi reikšmės, kiek jie atlieka grynai municipalinių organų funkcijas. Prie šios magistratų kategorijos galima priskirti pretorius ir kvestorius. Tribūnai nešiojo tik seną savo vardą, o faktiškai jokio realinio svorio neturėjo.

Vienintelis magistratūros autoritetas buvo imperatorius, iš kurio rankų, pagal jau nusistovėjusią jerarchijos tvarką, ėjo visa valdžia. Be kitko, padalinus Romos imperiją į dvi dalis — Rytų ir Vakarų, — susidarė savotiška imperinės valdžios fizionomija. Imperijos dalių valdžios priešaky atsistoja du Augustai, kurie turi po vieną paveldėtinį pagalbininką, Cezarį; abiejų dalių administracija: valdymas, finansai, armija, yra skirtinga; o legisliacija bendra. Mes čia nestudijuosime tų fazių, kurias perėjo šitas dualizmas, kuris iš pradžių nebuvo nuolatinis, pastovus. Tas dualizmas visiškai nusistovėjo tik nuo Valentiniano I-jo laikų. Taip pat nėra reikalo patiekti daugybės detalių apie įvairių funkcijų padalymą; visos funkcijos buvo atliekamos paties imperatoriaus ir jo samdininkų; pagrindinis valdžios funkcijų padalymas buvo jų padalymas į centro ir vietos, civilines ir militarines funkcijas. Prisitaikinant prie absoliutinės monarchijos sistemos, gal būt, imituojant Persijos monarchiją, centralinis administracijos charakteris reiškiamas tuo, kad tikri politiniai valdininkai, ministeriai sumaišomi su tais asmenimis, kurie atlieka grynas imperatoriaus namų funkcijas, *praepositus sacri cubiculi*, kuris yra

šambelanu[1], pastatomas greta valstybės kanclerio, *quaestor sacri palatii.* Nuo šiol militarinė valdžia griežčiausiai skiriama nuo civilinės valdžios. Civilinės administracijos atžvilgiu sujungiamos į vienas rankas justicijos, finansų ir grynos administracijos funkcijos; administracinis vienetas buvo provincija, kuri buvo daug mažesnė už senąsias provincijas ir kuri buvo labai skiriama nuo karo apygardų, kad nesusidarytų tarp dviejų valdžios rūšių — karo ir civilinės — koncertas. Provinciją valdė gubernatorius, kuris pagal savo rangą buvo vadinamas įvairiais vardais, kaip antai *consularis, praeses, rector* ir k. Keletas provincijų sudarė diocezija (*diocesis*), kurią valdė *vicarius*, pagaliau diocezijos buvo jungiamos į prefektūras, pavestas prefektui valdyti. Nors prefektūrų skaičius ir nebuvo nustatytas, tačiau tam tikru metu jų skaičius pasiekė keturių: Rytai, Illirija, Italija ir Gallija[2].

2. Teisė ir jos paminklai.

Legisliacija[3] visados paliekama bendra abiem imperijos dalims, kurios buvo laikomos kaip dvi frakcijos vieno bendro objekto. Vienai imperijos daliai nustatyta teisė buvo pripažįstama ir antrosios dalies; vėliau šis pripažinimas atsitikdavo rečiau. Bet tik vienas buvo teisės šaltinis, kuris dar neišdžiūvo;[4] iš kurio teka naujoji teisė, veikianti greta jau praeity

---

[1] Chambellan (prancūz.), Kammerherr (vok.), dvariškis (*Vertėjo* išnaša).

[2] Šią jerarchiją mes ypačiai pažįstame iš imperijos funkcijų sąrašo su nurodymu titulų trupių ir tarnautojų, kurie nuo to parėjo; šį sąrašą atrandame *Notitia dignitatum utriusque imperii*, kuri yra paimta iš oficialinių etatų (tikriausiai, iš pradžios Rytų daliai, o paskum Vakarų —, pagal Rytų modeli, žiūr. G. Schoene, *Hermes*, 37, 1902, 271—277 pp.; pasak beveik visų kadaise pripažintos Seecko doktrinos, ši noticija buvusi parašyta tarp 411 ir 413 metų; tiktai galutinė jos redakcija buvusi sustatyta Teodoziaus II ir Valentino III gadynėj, apie 425 metus, šią mintį palaiko Mommsen, *Gesammelte Schriften*, 4, 558—560 pp.). — B. Bury, *The Noticia dignitatum, Journal of roman studies*, 1920, 633—654 pp.; observacijos Ferdinand Lot, *Revue des études anciennes, XXV*, 1923, 56 p.; ir, apie pirmąjį *Notitia* Alciato leidimą žiūr. P. F. Girard, žurnalo *Studi Perozzi*, 1925, 59—87 pp. Naujausią jų leidimą 1876 metais išleido Seeckas; Boeckingo, 1839—1856 m. leidimas, nors ir seniausias, yra naudingas dėl to, kad pridėtas komentorius.

[3] Krueger, *Sources*, 32—33 §§. Bruns - Lenel, *Gesch. und Quell.*, 64 §. R. Taubenschlag, *Das römische privatrecht zur Zeit Diocletians* (ištrauka iš *Bulletin de l'Académie polonaise de Cracovie*, 1919—1920), Kraków, 1923.

[4] Konstantinas net papročio galią panaikino, *C.*, 8, 52 (53), *Quae sit longa consuet.*, 2, *vincere rationem aut legem*, kitaip sakant, atrodo,

sukurtos teisės; tą šaltinį sudaro, kaip to reikalauja šios sistemos logika, imperatorių konstitucijos — viešpaties valios pareiškimai, — kurias Doekleciano viešpatavimo laikais suredagavo labai gražiu juridiniu stilium, bet kurios, pradedant Konstantino valdymo laikais, priešingai, parašytos bloga ir išplėsta kalba. Tačiau jos suvaidino didelį klasiškosios teisės transformacijoj vaidmenį. Šią transformaciją Justinianas daugiau konstatavo, negu papildė.

Tos konstitucijos jau beveik neapima mandatų. Priešingai, Bizantijos imperatoriai labai daug išleido reskriptų, su kuriais, išsiplėtojus procedūrai *per rescriptum,* veik visiškai susilieja dekretai. Dėl to tat reskriptai principiališkai pamažu nustojo savo bendro autoriteto: jie galiojo tik tam atsitikimui, kuriam buvo išleisti; tatai turėjo panaikinti edikto afišavimo ir *leges edictales* formas; *leges edictales* buvo adresuojami senatui, kaip anksčiau *orationes in senatu habitae,* tautai arba magistratams, ypač tribunolo prefektams.

Imperatorių konstitucijos, sudarydamos vieninteli realų teisės šaltinį, savaime veikė senuosius teisės šaltinius, savaime modifikavo teisę, kylančią iš senųjų šaltinių. Iš naujojo šaltinio kylanti teisė visados integrališkai veikė. Bet, užuot pasirėmus įstatymu, senato nutarimų ir ediktų originalų tekstais, paprastai buvo dedami pagrindan komentatorių veikalų tekstai. Šitaip daryta laikantis *permissio jura condendi* praktikos, kuri, pasak kurių-ne-kurių naujųjų interpretatorių, siekusi Adriano arba net Augusto laikus, kuri iš tikro tuo metu jau nebuvo žinoma, bet kuri normališkai turėjo plėtotis pareinamai nuo to, kad to meto teisininkų autoritetas palengva žlugo, o senųjų juristų garbinimas didėjo. Toks nustatymas turėjo duot progos piktai naudotis (abus), per tat teisininkai galėjo lengvai suklaidinti mažai išsilavinusius teisėjus. Jie lengvai galėjo operuoti klaidingomis senovės teisininkų citatomis. IV-jo šimtmečio rašytojas Amenius Marcelinas nurodo savo laikų advokatus, kurie tik Trebatių ir Kastelių žinoję ir kurie ieš-

---

kad jis panaikino papročio galią keisti veikiančiąją teisę. Apie Juliano teksto ir fragmento suderinimą, prileidžiant dvi funkcijas, kurias reprodukavo Justinianas, žiūrėk, pavyzdžiui, be jau cituoto Pernice rašinio, Regelsberger, *Pandekten,* 1, 103 p. — Nors jo bendras mokslas dažnai yra klaidingas, tačiau apie civilinės ir pretorinės teisės susiejimą pavyzdžių reikalui geriausias yra Riccobono, *Archiv. f. R.-u. W. Philos.,* 16, 1923, 503—522 pp.

koję tekstų *(lectiones pollicentur)*, kad išteisintų visus nusikaltėlius, net motinos užmušėją, jos tikrą sūnų.[1]

Imperatorinė valdžia du kartus mėgino konstitucijomis panaikinti įsigyvenusios praktikos nepatogumus tuo pačiu metu, kai ji tą praktiką legalizavo. Viena 321 metų Konstantino konstitucija paskelbė, kad panaikinanti Pauliaus ir Ulpiano pastabas apie Pamponių, kad šio pastarojo autoritetas įgytų pirmenybę; tuo pačiu metu ji patvirtino Pauliaus Sentencijų autoritetą[2].

Toliau, visą šimtmetį praleidus, 426 metais Teodoziaus II ir Valentiano III[3] įstatymu apie citavimus buvo mėginta įvykdyti daug platesnę šio reikalo reformą. Šita įstatymų leidėjo dispozicija, kuri yra labai gerai žinoma, bet kurios tam tikros smulkmenos yra neaiškios, įvedė naują, juristų balsų daugumos sistemą, pagal kurią, balsams pasidalius pusiau, Papiniano nuomonė gauna viršų. Ta pati reforma dar kartą pabrėžė, kad Pauliaus ir Ulpiano pastabos apie Papiniano veikalus neturi galios. Bet kurie teisininkai turėjo būti įtraukti į bendrą balsų skaičių? Dažnai sakoma, kad cituoti galima tik Papinianą, Paulių, Ulpianą, Modestiną ir Gajų (kuris tarpe *juris auctores* figūruoja pirmą kartą). Bet tai nėra visiškai pačios konstitucijos kalba. Ji nurodo, kad galima remtis penkiais teisininkais ir tais autoriais, kuriuos jie nurodo; tai apimtų beveik visus autorius, ypač K. Mucių, Scevolą, Sabiną, Julianą, Marcelį, bet šituos galima cituoti tik taip, kad jie būtų kitų autorių nurodyti; vadinas, tik penkiais autoriais galima remtis. Bet tatai nepanaikina kitų autorių teisinio autoriteto.

Šių veikalų ir senųjų legisliacijos paminklų visuma sudaro tai, ką anos epochos metu vadino *jus*. *Jus* skyrė nuo *leges*[4], kuriuos sudarė konstitucijos. Iš šito teisės padalymo Justinianas sukūrė savo gausingąją kompiliaciją, kurios dėka mes turime apsčiai abiejų teisės rūšių dokumentų. Bet ne jis pradėjo ir užbaigė visą kompiliacijos darbą. Tad mes trumpais bruožais čia nurodysime įvairias naujosios teisės kompiliacijas. Pirmiau nurodysime *jurium* ir *legum* bendras arba atskiras

---

[1] Ammenius Marcelinus, 30, 4, 11 ir tol.
[2] *C. Th.*, 9, 43, *De sent. pass.*, 1. *C. Th.*, 1, 4, *De resp. prud.*, 1, 2.
[3] *C. Th.*, 1, 4, *De resp. prud.*, 3.
[4] Žiūr. Krueger, 347 p. 3 išn. ir atsišaukimus. — *Jurium et legum* indeksą paskelbė Lévy, *Z. S. St.*, 46, 1926, 287—289 pp.

kompiliacijas, sudarytas prieš jį, paskiau jo kompiliacijas ir pagaliau svarbiausius rinkinius, sudarytus po jo.

I. Rinkiniai sudaryti prieš Justinianą. Prieš Justinianą buvo sudaryti trys rinkiniai, apimą speciališkai *leges*. Du iš jų buvo privatiniai, o vienas oficialinis. Visi trys buvo vadinami vienu bendru vardu *codex*. Šis vardas, matyt, bus buvęs duotas dėl to, kad jie buvo surašyti atskiruose lapuose, susiūtuose į daiktą, kaip *codices* lentelės ir kaip pergamento rankraščiai susiūti į sąsiuvinius. Anksčiau, kaip jau žinome, tai buvo rašoma papiro rietimėliuose.[1]

Du privatiniai imperatorių konstitucijų rinkiniai buvo vadinami: pirmas — *Codex Gregorianus*, antras — *Codex Hermogenianus*. Antrasis sudarytas iš vienos knygos, padalytos į skyrius; jis sudaro pirmojo rinkinio papildinį. Pirmasis rinkinys padalytas į knygas ir skyrius; jį sustatė Gregorius, tikriausiai, Beirutos mokyklos profesorius.[2] Antrąjį rinkinį sustatė Hermogenianas, apie kurį tikrai nežinoma, ar jis Digestų teisininkas, ar ne. Ilgą laiką buvo ginčijamasi dėl dviejų autorių vardų, bet, pagaliau, pasiremiant argumentais, paimtais iš tikrinių vardų sistemos, šie ginčai užbaigti.[3] Pagal labiausiai išsiplatinusią nuomonę, pirmasis, suredaguotas apie 294 metus, apima konstitucijas nuo Adriano laikų iki 294 metų; antrasis, suredaguotas tarp 314 ir 324 metų, apima konstitucijas nuo 290 iki 324 metų ir net atskirais priedais apima konstitucijas iki 365 metų.[4] Visos konstitucijos, išleistos prieš Konstantino lai-

---

[1] Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften*, 2, 362 ir tol. pp.

[2] Mommsen, *Ges. Schr.*, 2, 366—370 pp. — Apie šią Beirutos mokyklą, jos III-jo ir IV-jo šimtmečių istoriją, profesorius ir mokymą Collinet, *Etudes hist. sur le droit de Justinien*, 2, 1925 (ž. taip pat *Syria*, 1924, 359—372 pp. apie Beirutos, kaipo vietos, kur buvo afišuojamos ir saugojamos imperatorių konstitucijos, rolę).

[3] Mommsen, *Ges. Schr.*, 2, 260 ir tol. pp.

[4] Žiūr. Krueger, *Sources*, 34 §. Tačiau didelį 293—295 metų skaičių konstitucijų, padėtų Hermogeniano kodekse, Joers sutraukė į Pauly-Wissowa, 4, 1, 1900, V° *Codex Hermogenianus* ir nurodė, kad pirmoji publikacija padaryta 295 m. Rotondi, *B. Ist. D. R.*, 26, 1914, 176—208 pp. (*Scritti giur.*, 1, 111—146 pp.), pasirėmęs bendru visų šaltinių pavyzdžiu, daro išvadą, kad Gregoriano kodekso konstitucijos ėjusios iš Adriano laikų, 291 m. gegužės mėn., kada maž daug paskelbtas tas veikalas, ir kad 294 metais paskelbtasis Hermogeniano kodeksas buvęs sudarytas iš 293 — 294 m. konstitucijų, prie kurių kiek vėliau prijungtos 364—365 m. konstitucijos, ir, gal, būt, 314 m. konstitucijos, tuo tarpu, kai, gal būt, pasak rytų šaltinių, 291—292 ir 295—304 metų konstitucijas įterpę į Gregoriano kodeksą.

kus ir padėtos Justiniano kodekse, yra paimtos iš vieno arba iš antro rinkinio. Bet, nelaimė, tiesioginių apie juodu žinių mes labai mažai teturime.[1]

Daug daugiau likučių mes turime iš oficialinio rinkinio, *Codex Theodosianus,* kuris apima visas imperatorių konstitucijas po Konstantino viešpatavimo laikų ir kurį Rytuose 438 metais paskelbė Teodosius II-sis, o vakaruose — Valentinianas III-sis. Jis susideda iš 16 knygų, padalytų į skyrius; ten visos konstitucijos surašytos pagal chronologinę jų išleidimo tvarką. Jo planas sustatytas pagal Digestų bendrąją tvarką: po šaltinių eina *pars edictalis,* 2—4 knyga; paskiau, antroji dalis su naujos medžiagos papildymais, 5—15 knyga; ir 16 knyga, paskirta Bažnyčios teisei. Rytuose ją prigaivino Justinianas; tokiu būdu išeina, kad visa mes esame gavę iš Vakarų. Tatai yra rankraščiai, apimą originalinius veikalus ir Romėnų Įstatymą Vizigotams. Pastarasis sudarė visos teisės medžiagos trumpą santrauką. Sukombinavus į daiktą abi dalis, palieka daug spragų, kurių, nelaimė, daugiausia pasitaiko privatinės teisės daly[2]. Prie šio kodekso visada derinamos *novellae posttheodo-*

---

[1] Haenelio 1837 metų leid. Šiandien verčiau yra kreiptis su šiuo reikalu į Kruegerio nors ir fragmentinį, bet vis dėlto pilnesnį ir tikslesnį (plus correcte) leidimą, *Coll. lib. juris,* 3. Rotondi, 179—182 pp., patiekia mums lenteles, iš kurių matyti, kurios konstitucijos kuriame kodekse yra padėtos.

[2] Moksliškas Teodoziano kodekso leidimas, kuriam paruošti Mommsen paskyrė paskutines savo gyvenimo dienas, pasirodė 1905 metais *(Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis et leges novellae ad Theodosianum pertinentes ediderunt Th. Mommsen et Paulus M. Meyer: I. Theodosiani libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis edidit, adsumpto apparatu P. Kruegeri, Th. Mommsen,* 1905). Apie šį leidimą žiūr. P. Krueger, *Z. S. St.* 26, 1905, 316—331 pp. *K. V. I.,* 1906, 36—42 pp.; Gradenwitz, *Berlin. philolog. Wochenschr.,* 1906, 235 — 239 pp.; Kipp, *Deutsche Literaturzeitung,* 1907, 175—183 pp. Naują leidimą patiekė P. Krueger *libri I—VIII (Codex Theodosianus,* Fasc. 1—2, 1923—1926). Apie ją žiūr. P. Kuebler, *Philolog. Wochenschr.,* 1924, 451—464 pp. Šiuodu leidimai veik visiškai panaikina reikalą kreiptis į senesnį Henelio 1842 m. leidimą. Priešingai, senasis Jokūbo Godefroy (Ritterio leid., 1736—1745, 7 tom. in-folio) leid. visada yra svarbus, nes prie jos prikergtas komentorius. Apie Teodoziano kodeksą žiūr. Krueger, *Sources,* 36 §; *Z. S. St.,* 40, 1919, 98—106 pp.; 42, 1921, 58—67 pp.; Th. Mommsen, *Gesammelte Schriften,* 2, 371—407 pp. ir jo leid. prolegomena. Indeksą išleido Grandenwitz *Heidelberger Index zum Theodosianus,* 1925. — Apie tai, kaip galima sužinoti, kiek Justiniano kodeksas užpildo Teodozianus kodekso spragas, žiūr. P. Krueger, *Z. S. St.,* 38, 1917, 20—34 pp.; 41, 1920, 1—14 pp.; ir apie Teodoziano kodekso interpoliacijas žiūr. Gradenwitz, *Z. S. St.,* 34, 1913, 274—294 ir 38, 1917, 35—72 pp.

stanae, t. y., konstitucijas, išleistas abiejose imperijose iki Vakarų imperijos žlugimo, iki 476 metų[1].

Greta šių dviejų *leges* rinkinių atrandame oficialinių ir privatinių kompiliacijų, kurios apima kartu *jus* ir *leges* ir kurios išleistos prieš Justiniano gadynę.

Iš privatinių kompiliacijų žymiausios yra šios: 1. *Fragmenta Vaticana,* palimpsestinis rankraštis, kurį 1820 metais atrado kardinolas Angelo Mai Vatikane; jame atrandame likučius vieno sistematinio IV-jo šimtmečio veikalo, kuris apima, *jus et leges;* jis yra brangus dėl to, kad be jokių pakeitimų patiekia seniausių tekstų[2]: — 2. *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum,* ilgas vieno veikalo pirmos knygos fragmentas, kuriame vienas autorius krikščionis IV-jo šimtmečio pabaigoje ar V-jo pradžioje gretina Mozės įstatymus su romėnų teisės tekstais, paimtais iš Romos teisininkų ir iš pirmųjų dviejų kodeksų įstatymų; nors šio darbo tikslas nežinomas, bet, matyt, autorius norėjo įrodyti, kad romėnų teisė nėra originali, kad ji skolinta iš Mozės įstatymų[3]; — 3. *Siriškai-romėniška knyga,* kurioj surašytas romėnų teisės vertimas į arabų, armėnų ir sirų kalbas; graikiškas originalas yra žuvęs; rodos, kad vieną jos rankraštį bus parašęs, vykdydamas Valentiniano I-jo įsakymą, šv. Ambroziejaus, būsimasis Milano vyskupas, apie 371 metus, bet, rodos, kad jo pirmykštis pagrindas yra sukurtas dar senesnėj epochoj, kad pirmą kartą jis buvo suredaguotas dar prieš Konstantino gadynę; jo tikslas — Antiochijos patriarcha-

---

[1] Henelio 1844 metų leidimas pakeistas Pauliaus M. Meyerio leidimu, prijungtu prie Mommseno Teodoziaus kodekso (*II. Leges novellae ad Theodosianum pertinentes edidit adjutore Th. Mommseno Paulus M. Meyer,* 1905). Apie ją žiūr. Kuebler, *Z. S. St.,* 27, 1906, 377 — 394 pp.; Gradenwitz. *Berlin. phil. Woch.,* 1909, 811—815 pp.

[2] *Textes,* 511 p.

[3] *Textes,* 573 p. Taip pat žiūr. 621 p., kur kalbama apie *Consultatio* (šiandien prie jos reikėtų dar prikergti nepabaigtą ir po autoriaus mirties išleistą veikalą Max Contrat. *Z. S. St.,* 34, 913, 46—56 pp.) ir 609 p., kur kalbama apie Sinajaus fragmentą, iš kurio matyti, kad Ulpiano *ad Sabinum* skolijos patiekia brangų pavyzdį apie prieš Justiniano laikų Bizantijos teisininkų darbštumą. Į prieš Justiniano gadynę reikėtų nukelti mažutį veikalėlį *de actionibus,* kurio geriausią leidimą parengė Zacharie, *Z. S. St.,* 14, 1893, 88 ir tol. pp. (paskutinėj vietoj žiūr. apie jį B. Brugi, *Annuario dell' Ist. di D. R.,* Katanija, 1914—1915, 4—14 pp.), Pieš- Justiniano gadynės Bizantijos literatūros reikšmė ir dydis būtų labai išpūstas, jei sutiktumėme su Peterso hipotezė.

to reikalų tvarkymas; jis buvo daug kartų perredaguotas, bet nė vieną kartą Justiniano legislaciios rimtai nepaliestas[1].

Oficialinės kompiliacijos yra tos, kurias barbarų karaliai įsakė sudaryti iš romėnų teisės dėsnių, prigijusių jų valstybėse[2]. Įdomiausias yra Romėnų Įstatymas Vizigotams. Tai yra kompiliacija, apimanti *jus* ir *leges*, kuri padaryta 506 metais Alariko II-jo įsakymu ir kuri buvo taikoma jo piliečiams-romėnams. Šita kompiliacija, kuri rankraščiuose nepažymima oficialiniu vardu, kurią mūsų XVI-jo šimtmečio autoriai vadina *Breviarium Alarici*, o kurią šiandien dažniausiai vadina *Lex Romana Visigothorum*, patiekia, kaipo *leges*, ištraukas iš Teodoziaus kodekso ir iš poteodozininių novelių; kaipo *jus*, — dviejų Gajaus institucijų knygų santrauką, anksčiau nurodytą Pauliaus Sentencijų ištrauką, Gregoriano ir Hermogeniano kodeksų ištraukas (vadinas, įdėtas į *jus* skyrių) ir, pagarbos dėliai, užbaigiama vienu Papiniano fragmentu. Įvairūs tekstai, išskiriant Gajaus *Epitome*, paaiškinami interpretacijomis, apie kurias anks-

---

[1] Moksliška jo leidimą parengė Bruns ir Sachau, *Syrisch-römisches Rechtsbuch aus dem fünften Jahrhundert, 1880.* (Labai geras analizes patiekė Brinz, *K. V. J.*, 1880, 548 ir tol. p., ir Esmein, *Mélanges*, 403 ir tol. pp.). Bet šis leidimas jau nebėra au courant nei teksto, nei komentaro reikalui. Mitteis, *Ueber drei neue Handschriften d. syrischrömischen Rechtsbuchs (Abhandlungen* v. Berlin, 1905) ir trijų naujų versijų apie siriškąji tekstą leidimą, esantį viename Romos rankrašty, patiekė Sachau, *Syrische Reichtsbücher*, 1, 1907. (jo apyskaitą patiekė J. Partsch, *Z. S. St.*, 28, 1907, 423—440 pp.). Mes citatas mieliau ėmėme iš Londono rankraščio. (Jo tekstas ir vokiškas vertimas padarytas Bruns-Sachau, I, 3—38 pp. II, 3—40 pp.; latiniškas vertimas Ferrini, *Fontes*, 2, 639—875 pp.), kuris, pasak Sachau, *Syrische Rechtsbücher*, 1, XVII p., esąs iš visų versijų artimiausia vertimui iš graikiškojo originalo; o jo antrosios dalies klaidos mus privertė naudotis Romos manuskriptu (R. II, tekstas ir vokišk. vertimas Sachau, 1, 46—141 pp.), nes, pasak to paties mokslininko, pastarojo rankraščio redakcija esanti senesnė ir tikresnė, nekaip Londono ms., taip pat jame yra tam tikras skaičius tokių dispozicijų, kokių nerandame Londono ms.; jame mes randame armenų (Arm.) ir arabų (Ar.) tekstų šaltinius, kurių aname nėra; kiti siriškieji tekstai yra Paryžiaus ms. (Tekstas ir vok. vert. Bruns - Sachau, I, 39—67 pp. II, 44—74 pp.: latiniškas vertimas Ferrini, *Z. S. St.*, 23, 1902, 101—143 pp.). Žiūr. kitus, iš Nestorijaus bažnyčios tekančius juridinius šaltinius, kuriuos paskelbė Sachau, *Syrische Rechtsbücher* 2, 1908, 3, 1914, arba kiti mokslininkai Partsch, *Z. S. St.*, 30, 1909, 355—398 pp.; Taubenschlag, Z. S. St., 45, 1925, 492—514. Syriškai - romėniškos knygos yra labai rimtas interesas senosios epochos romėnų teisei pažinti, bet yra dar reikšmingesnė Rytų įpročių (helenistų) įsiskverbimo į tos pačios epochos praktiką atžvilgiu: ta prasme Nallino, *Rend. d. R. Accad. dei Lincei, Sc. mor.* 6, 1, 1925, 709 — 748 pp.

[2] Bruns-Lenel. 71—72 §§; Brunner, *Deutsche Rechtsgeschichte*, 1, 2-ras l., 1906, 49—54 §§; Esmein, *Hist. du droit français*, 118 ir tol. l., p.; Krueger, *Sources* 41 §; Brissaud, *Manuel d'histoire du droit*, 67 ir tol. pp.

čiau manyta, kad tai buvęs Alariko komisarų darbas, o apie kurias šiandien manoma, kad tai buvę sudaryta V-jo šimtmečio bėgy lygiai taip, kaip ir pati *Epitome*. Tad šios interpretacijos sudaro labai brangų paminklą to laiko romėnų teisei pažinti[1]. Neatsižvelgiant į tai, kad vizigotų viešpatavimui Galijoj ūmai buvo padarytas galas, viduramžy šis rinkinys labai išsiplatino Pietų Prancūzijoj. Jis mums patiekė didelį skaičių rankraščių, sutrumpintų dalių, pilnų dalių ir net padidintų priedais ir pataisomis dalių, kurios eina iš grynų romėnų šaltinių[2].

Be kitko, reikalinga nurodyti *Lex Romana Burgundionum*. Šį įstatymą suredaguoti paliepė Gondebaudas tada, kada jis tokį pat paliepimą davė Barbarų Burgundų Įstatymą redaguoti. Jis pažadėjo savo piliečiams romėnams padaryti tą patį dalyką; ir pažadas buvo vykdomas iki pat jo mirties, 516 metų, o gal būt, net iki pat Burgundų karalystės žlugimo, 534 metų. Įstatymo pavadinimai, kurie liečia baudžiamąją teisę, privatinę teisę ir procesą, seka barbarų įstatymų tvarka. Šaltinius, kurie tik tarp kitko nurodomi, sudaro trys kodeksai, Pauliaus Sentencijos, vienas Gajaus veikalas, jo *Institutiones* arba *Regulae* ir *Interpretationes*. Kadangi po Frankų užkariavimo jį vartojo brevioriaus papildiniu, tai šis įstatymo rankraštis dažnai atrandamas drauge su breviorium; čia glūdi ir ta klaida, kuri padaryta IX-jo šimtmečio rankraščiuose: įstatymo pavadinimas paskutinio brevioriaus fragmento autoriaus vardu: *Papinianus*, sutrumpintai, *Papianus*[3].

Teodoriko ediktas, išleistas Ostrogotų karaliaus Teodoriko maždaug VI-jo šimtmečio pradžioje — tikrai po 493 metų

---

[1] Apie tai, kad interpretacijos medžiaga yra ankstyvesnė, žiūr. Fitting, *Z. R. G.*, 11, 1873, 222—249 pp., o apie tai, kad *Epitome* yra ankstyvesnė, žiūr. Hitzig, *Z. S. St.*, 14, 1893, 187—223 pp. Maksas Kontatas taip pat pateikė *Epitome, Die Entstehung des Westgotischen Gajus, Comptes rendus de l'Acad. d'Amsterdam*, 1905, jis tvirtina, kad tai esąs Vizigotų Įstatymo autorių darbas. Priešingai tvirtina Hitzig, *Deutsche Literaturzeitung*, 1906, 2094—2097 pp., ir Kuebler, Pauly - Wissowoj, V° *Gajus*.

[2] Haenel 1849 m. leid. Kito palimpsestinio manuskripto tekstas yra *Legis Romanae Visigothorum ex cod. palimps S. Legion eccl.*, Madridas, 1896. Naujas manuskriptų aprašymas Mommsen, *Theodosiani libri* XVI, I, 1905, LXV—LXXXI—XCIII—CVI. pp. Apie brevioriaus vartojimą Ispanijoj, Galijoj, Italijoj ir kaimyniškosiose šalyse A. de W'retschko, tame pačiame tome, CCVII—CCCLXXVII pp. Dogmatinį ten esančios teisės exposé žiūr. Max Contrat, *Breviarium Alaricianum. Römisches Recht in Frankischen Reich*, 1903.

[3] Išleista *Monumenta Germaniae*, Bluhme, *Leges*, III, 1863, 579 ir tol. pp. ir Salis, *Legum sectio* I, in-4°, II, 1892, 3—188 pp. Senajam leid. Barkow, *Lex Burgundionum*, 1829, yra dar ikšiol naudingas komentaras.

— 155 straipsniuose reziumuoja visą teisę, kuri buvo taikoma kartu gotams ir romėnams; jame nerandame šaltinių nurodymo ir net tekstinių citatų. Vien tiktai sulyginus jį su kitomis kompiliacijomis galima nustatyti, kad šio edikto autoriai ėmė medžiagą, iš trijų kodeksų, Pauliaus Sentencijų ir Interpretacijų. Vadinas, jis yra mažiau įdomus romėnų teisei, negu romėnų teisėjams[1]. Yra net tobulesnių barbarų įstatymų, pavyzdžiui, *lex Romana Raetica Curiensis*[2], bet apie tai čia mums nėra jokio reikalo plačiau kalbėti.

II. Justiniano kompiliacijos. Imperatorius Justinianas, savo dėdės 527 metais pakviestas į sostą ir miręs 565 metais, romėnų teisės istorijoj[3], turi užimti ypatingą vietą, kaipo gar-

---

[1] Bluhme, 1875, *Monumenta Germaniae, Leges*, V, 146 ir tol. pp. Gaudenzi, *Gli editti die Theodorico*, 1884, ir *Z. S. St., Germ. Abth.*, 7, 1886. 29—52 pp.

[2] Zeumer, *Monumenta Germaniae, Leges*, V, 1889, 289—542 pp., to paties *Z. S. St., Germ. Abth.*, 9, 1888, 8—52 pp.

[3] Mes čia neturime jokio noro kalbėti nei apie politinę istoriją, nei apie Justiniano biografiją, kurios reikalui svarbiausias šaltinis, tiesa, labai ginčytinos vertės, kaip žinoma, yra Procopo *Histoire secrète*. J. Bryce įrodė, *Englisch historical Review*, 1888, 657—686 pp., kad pretenduojama Teofilio parašyta Justiniano biografija yra apokrifinė; ikšiol iš šios biografijos buvo imamos beveik visos detalės. Priešingai, galima pasiklausti, ar čia nebūtų pravartu patiekti bendrą Justiniano legisliacijos įvertinimą, įvertinti ją kaipo tam tikrą teisės veikalų santrauką (inventorių). Bet juk šitas inventorius, tam tikru atžvilgiu, sudaro patį mūsų knygos objektą, kaip lygiai jis yra visų šios rūšies veikalų tyrimo objektas. Tačiau, rodos, čia pat bus pravartu pasakyti bent vieną kitą žodį kartu su naujais tyrinėtojais, kurie, dirbdami savo darbą, norėjo paveikti Justiniano juridinio veikalo įvertinimą. Žinoma, šio veikalo originališkumas atrodytų daug tikresnis, jei į jį integruotume visas anonimines interpoliacijas, kurios įvedė daug inovacijų — ir dėl kurių kiekio ir metodų niekas neabejoja (žiūr. įvairių puslapių išnašas). Jo religinė reikšmė taip pat atrodytų daug didesnė, negu paprastai galima pamanyti, jei, užuot visas išnašose nurodytas inovacijas laikius krikščionystės įtakos padaru, Justinianui priskirtume visas tas inovacijas, kurias jam Riccobono, *Scientia*, 5, 1909, nº9, 1; *R. di diritto civile*, 1911, 37—70 pp., neseniai priskyrė, net labai abejotinose srityse; bet šiuo klausimu mums pakaks nurodyti šių Riccobono išvadų delališką kritiką, kurią padarė Baviera, *Mélanges P. F. Girard*, 1, 1912, 67—121 pp. Pagaliau, anksčiau tariamasis Justiniano veikalo originališkumas būtų, priešingai, žymiai susilpnintas, jei galėtume manyti, iš vienos pusės, su Collinet, *Etudes historiques sur le droit de Justinien, I. Caractère oriental de l'oeuvre législative de Justinien*, 1912, kad gera Justinianui priskiriamų reformų porcija yra tik heleniškų institucijų, kurios niekada neišnyko rytinėj imperijos daly, legalizavimas, ir, iš kitos pusės, su Peters *Die oströmischen Digestenkommentare und die Entstehung der Digesten (Berichhte* v. Leipzig, 1913, 1—113 pp.), kad visas esminis kompozicijos, pakeitimų ir panaikinimų darbas, kurį tūlas drauge su Bluhme, pam. išn., laikė Digestų kompiliatorių darbu, buvo ankstyvesnės už Justinianą teisininkų generacijos padarytas ir surašytas privatinėj kompiliacijoj, kurią vartojo mokyklo-

singas juridinių dalykų kompiliatorius, nes visos žymiausios šios rūšies kompiliacijos sudarytos jam viešpataujant ir jo įsakymu; jį prie šio darbo paragino jo favoritas Tribonianas[1].

Šis darbas buvo pradėtas 528 metais nuo *leges*. Tų pačių metų vasario 15 dieną vienai komisijai buvo pavesta surinkti į vieną rinkinį visas veikiančias konstitucijas, pertaisant ankstyvesnius tris kodeksus, prijungiant vėlyvesnes nepanaikintas konstitucijas, pašalinant pasikartojimus ir prieštaravimus. Veikalas buvo pabaigtas 529 metais ir balandžio 7 buvo paskelbtas kodeksas, kuris turėjo pradėti veikti nuo to pat mėnesio 16 dienos.

Jus uždavinys buvo šiek tiek sunkesnis. Šio darbo, matyti nenorėta pradėti tol, kol nebuvo išleistas tam tikras skaičius decizijų, kurios turėjo padaryti senųjų institucijų *tabula rasa;* šios decizijos išleistos 529, 530 ir 531 metais; iš jų sudarytas rinkinys, kurį pavadino *quinquaginta decisiones*. Tiktai 530 m. gruodžio 15 d. Justinianas išleido konstituciją, kuri paliepė kancleriui *(quaestor sacri palatii)* Tribonianui sudaryti komisiją ir pavesti pastarajai sudaryti teisininkų veikalų ištraukų rinkinį, kuris apimtų *jus* taip, kaip kodeksai apima *leges*. Sudaryta iš profesorių ir praktikų komisija savo darbą dirbo labai greitai: jis buvo baigtas 532 metų pabaigoj, sudarant rinkinį, latinų ir graikų vardais, *digesta,* arba *pandektai* pavadintą. 533 m. gruodžio 16 d. jis buvo paskelbtas, o veikti turėjo pradėti nuo tų pačių metų gruodžio 30 dienos. Be kitko, Justinianas tame pat laikotarpy įsakė suredaguoti vadovėlį, Gajaus inspiruotą ir pavadintą, kaip ir paties Gajaus, *Institutiones,* kurį paskelbė keliolika dienų anksčiau, 533 m. lapkričio 21 d., kad pradėtų veikti kaip įstatymas nuo tų pačių metų gruodžio 30 dienos.—Iš kitos pusės, nekalbant daugiau apie pirmąjį kodekso leidimą, susietą su inovacijomis, padarytomis po 539 m., reikia pažymėti, kad 534 metais išleistas naujas leidimas, *codex repetitae praelectionis* vardu pavadintas. Tai buvo sujungtas leidimas, kuris pa-

---

se kaipo vadovėlį ir kurią Justiniano agentai tik revizavo ir papildė. Bet, mūsų išmanymu, pastaroji nuomonė yra tikrai klaidinga, nes pirmoj — ją žymiai susiaurina.

[1] Apie Justiniano kodifikacijos istoriją ir įvairius jos elementus žiūr. Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell,* 68—75 §§; Krueger, *Sources,* 42—48, 52—53 §§; Rotondi, *Scritti giuridici,* 1, 340—369; 437—455 pp., — ir apie legisliaciją kompiliacijos metu, Francisci, *B. Ist. D. R., 22,* 1910, 154—207 pp.; 23, 1911, 39—85, 186—295 pp.; 27, 1915, 5—54 pp.

naikino pirmąjį ir kuris mums yra patekęs vienintelis.[1] Pagaliau, jis išleido dar tam tikrą kitų konstitucijų skaičių, daugiausia graikų kalba; šių konstitucijų rinkinio nesudarė; jas vadino novelėmis *(novellae constitutiones)*. Apskritai, paliekant nuošaliai pirmąjį kodekso leidimą ir *quinquaginta decisiones*,[2] kurios neužsiliko iki mūsų laikų, turime keturis svarbiausius kompiliacijos elementus: *Institutiones, Digesta, Codex* ir *Novellae*.

Kodeksas *(Codex Justinianus, codex repetitae praelectionis)* yra suredaguotas[3] pagal ankstyvesnių kodeksų planą, kuris drauge su įžanga apie šaltinius ir magistratūras sudarė teisininkų digestų planą.

Jis sudarytas iš dvylikos knygų, padalytų į skyrius, turinčių po vieną atskirą rubriką. Kiekviename skyriuje yra reprodukuotos pagal chronologinę eilę *constitutiones* arba *leges*, kurios eina nuo Adriano gadynės iki 534 metų. Be kitko, padaryta daug panaikinimų ir pakeitimų *(interpolationes, emblemata Triboniani)*; šio darbo tikslas buvo suderinti *constitutiones* ir *leges* su veikiančiąja teise. Iki šiol tas interpoliacijas įprasta studijuoti ne tiek iš Kodekso, kiek iš Digestų, bet jos ten tiek pat tikros ir įdomios, kaip ir Digestose; žinoma, tik laikotarpiui nuo Adriano gadynės iki Diokleciano viešpatavimo pabaigos.[4] Labai komplikuota kodekso teksto transformacijos istorija gali būti padalyta į dvi fazes: viena koncentracijos fazė, kada rankraščiuose naikino visa tai, kas atrodė nereikalinga: tris

---

[1] Vienintelė pirmojo leidimo liekana yra sklypas papiro, kuriame indeksas tų konstitucijų, kurios surašytos 1,11—1,16 skyriuose ir kurios atitiko antrojo kodekso 1,11, 14—18 skyrius. Jis buvo paskelbtas XV-me *Oxy* tome, n° 1814, jį paskelbė Hunt, *P. Oxy.* XV, 217 ir tol. pp., paskui jį skelbė Francisci, *Aegyptus*, 3, 1922, 68 ir tol. pp., ir P. B(onfante). *B. Ist. D. R.*, 32, 1923, 277—282 puslapiai.

[2] Apie mėginimą restituoti žiūr. Di Marzo, *Le quinquaginta decisiones di Giustiniano*, Palerma, 1899—1900, Paul Krueger, *Aus römischem und bürgerlichem Recht (Festschrift E. J. Becker)*, 1907, 1—11 pp.

[3] Apie jo santykius su ankstyvesniais kodeksais ir apie šaltinių tyrinėjimo pradžią žiūr. Rotondi, *B, Ist. D. R.*, 26, 1914, 175—246, 359—360 pp., 29, 1918, 104—180 *(Scritti giur.*, 1, 110—264 pp.); apie kompiliatorių techniką — Rotondi, *op. cit.*, I, 71—86 pp.

[4] Tačiau žiūr. jau Grandewitz, *B. Ist. D. R.*, 2, 1889, 3—15 pp.; Marchi, *B. Ist. D. R.*, 18, 1906, 5—114, ir Paul Krueger, *Festgabe für Güterbock*, 1910, 239—253 pp., taip pat H. Kruegerio studijas. Kodekso konstitucijų kalbą, *Archiv de Woelfin*, 10, 247—252, 11, 452—467 ir papildanti bei pavaduojantį Justiniano latiniškų konstitucijų žodyną Lango, *B. Ist. D. R.*, 10, 1897—1898, *Vocabularium codicis Justiniani*, 1, *pars latina*, 1923, išl. R. Mayr; 2 *pars graeca*, 1925, išl. Marini San Nicolo.

paskutines knygas apie baudžiamąją ir administracinę teisę, konstitucijas graikų kalba ir paliktų konstitucijų užrašus, įdėtus pradžioje ir nurodančius jų autorius bei asmenis, kuriems raštas rašytas, ir prierašus, įdėtus gale ir nurodančius jų datą ir vietą; antra reintegracijos fazė, kada buvo atstatoma visa tai, kas anksčiau buvo išmesta. Šis darbas buvo labai sunkus, nes teko knaisiotis senų rankraščių fragmentuose ir graikų šaltiniuose. Geriausiai ir moderniškiausiai tą veikalą išleido Paulius Krueger.[1]

Digestos *(Digesta Justiniani)* yra padalytos į 50 knygų; kiekviena knyga, išskiriant 30—32 knygas, padalyta į skyrius. Skyriai yra pažymėti rubrikomis ir padalyti į įstatymus arba fragmentus, kuriuos sudaro teisininkų veikalų ištraukos, pritaikintos prie rinkinio sudarymo momentu veikiančios teisės. Iš čia kyla reikalas ieškoti interpoliacijų ir panaikinimų, kurie jau daug daugiau išstudijuoti šiam reikalui, negu Kodekso konstitucijoms pažinti.[2] Pagaliau, tie fragmentai, kurių kilmę paro-

---

[1] *Codex Justinianus, recognovit P. Krueger,* 1877. Tekstą ir svarbiausias išnašas stereotipiniam leidime, kuris sudaro II-rą tomą *Corpus juris civilis,* reprodukavo Mommsenas, Kruegeris ir Schoellis; naujuosiuose tiražuose padaryta daug pataisų, ypač jų apsčiai randame 8-tam 1906 m. ir 9-tam 1915 m. leidimuose.

[2] Tos interpoliacijos, kurios į tekstus dėjo Justiniano laikų teisę vietoj tos teisės, kuri veikė teisininkų-kompiliatorių laikais, pasižymi savo prasimanytų dalykų charakteriu; prasimanymas ėjo iš kopistų nesupratimo arba nesugebėjimo, ypač kai jie nesuprasdavo senųjų manuskriptų, o kartais tai darė net piktos valios vedami (žiūr. Krueger, *Mélanges Girard,* 2, 35—42 pp.). Jas galima susekti tūleriopais būdais, o kartais gana sunku tai tiksliai padaryti. Interpoliaciją galima susekti iš jų prieštaravimo, jei viena versija paremta autentišku šaltiniu, o kita — kompiliacija. *(F, V.,* 12 ir *D.,* 18, 6, *De per. et comm.,* 19, 1; Gajus, 3, 140. 143 ir *D.,* 19, 2, *Locati,* 25, *pr.).* Bet jei tą patį tekstą atrandame dviejose kompiliatorių nurodytose vietose *(leges geminatae)* arba jei interpoliacijos paremtos tik vienu šaltiniu, tai sunku pasakyti, kuri yra tikresnė *(D.,* 1, 10, *De off. cons.,* 1, 2, ir 40, 2 *De manum. vind.,* 20, 4: Rotondi, *Scr. giur.,* 1, 400—402 pp.). Kartais jas galima susekti iš stiliaus ypatybių, iš helenizmų, iš išsireiškimų ir žodžių vartojimo tokios latiniškos (paprastos bas latin) kalbos, kurios nevartojo teisininkai ir kuri buvo įprasta Justinianui, taip pat kartais tatai galima susekti iš tokių gramatikos klaidų, kurios yra gryno apsileidimo padaras: jokios veiksmažodžio lyties nevaldomas galininkas *(D.,* 39, 5, *De don.,* 28), moteriškos giminės įvardis pavaduoja vyriškos giminės daiktavardį *(D.,* 13, 7 *De pign. act.,* 8, 3). Interpoliaciją susekame iš logiškų interupcijų, kurios juridiškai neprileidžia tariamojo teisininko galvojimo. Pagaliau, tam tikros tekstų grupės interpoliacijas galima susekti iš proporcijos tarp juristo veikalų ir jam suteikiamos vietos kompiliacijoj; pagal ši metodą Leneliui pavyko nustatyti edikto komentorių interpoliacijas; jis taip pat nurodė kitų šios rūšies veikalų interpoliacijas (interdikte *utrubi* pritaikymas *actio possessionum* sprendimų įsisenėjimo teisei, *actio ex stipulatu duplae — actio auctoritatis* taisyklių, *actio empti — actio de modo agri*

do autoriaus vardas, veikalas ir, jei yra vietos, knyga (šiandien visa tai jau sunumeruota), taip pat padalyti į skyrelius ir paragrafus. Bendroji pavadinimų tvarka, neminint kurių-ne-kurių sistematikos pakeitimų, yra tokia pat, kokia Kodekso; vadinas, ir Digestų. Tas fragmentas, iš kurio Bluhme 1818 metais nustatė jį išleidusios komisijos darbo eigą,[1] iki pat mūsų am-

---

taisyklių, *actio pigneraticia — actio fiduciae, constitutum* paktui *receptum argentarii* taisyklių, ir t. t.). Daug interpoliuotų tekstų nurodyta Lenelio *Palingenesia* (to paties autoriaus priedai *Z. S. St.*, 39, 1918,, 119—171 pp.); Digestų itališkam leid., 1, Milanas, 1908; ypač stereotipiniam leid., 14-tas leid. išleistas P. Kriugerio 1922 m., ir Digestų teksto gale ir papildymuose 958—994 pp.; taip pat Guarneri Citati, *Indice delle parole frasi et costr.*, Milanas, 1927. Dar daugiau, žurnalo *Z. S. St.*, romanistikos skyriaus direktoriai pasiėmė iniciatyvą sudaryti visų interpoliacijų repertuarą, kuriame bus suklasifikuotos visos interpoliacijos, kurių egzistencija buvo palaikoma Digestose, Institucijose ir Justiniano Kodekse. Žiūr. *Z. S. St.*, 30, 1909, I—XV puslapiuose atspausdintą atsišaukimą. Iš šito uolaus ketverių metų darbo mes nurodysime tiktai specialinius veikalus Gradenwitz *(Interpolationen in der Pandekten.*, 1887; *Z. S. St.*, 6, 1885, 56 ir tol. pp.; 7, 1886, 45 ir tol. pp.; *Bull. Ist. D. R.*, 1889, 3 ir tol. pp.). Eisete *(Z. S. St.*, 7, 1, 1886, 15 ir tol. pp.; 10, 1889, 296 ir tol. pp.; 11, 1890, 1 ir tol. pp.; 13, 1892, 118 ir t. pp.; 18, 1897, 1 ir t. pp.; 30, 1909, 99—154 pp.; 35, 1914, 1—38 pp.). G. Beseler *(Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen*, 4 t., 1910—1920; ir visa eilė rašinių, padėtų *Z. S. St.*, nuo 1922 m.). E. Albertario (daug brošiūrų, atspausdintų po 1910 m.). F. Schulz, *Einführung in das Studium der Digesten*, 1916. Lenel, *Z. S. St.*, 39, 1918, 119—171 pp., ir V. Scialoja, *Studi Perozzi*, 1925, 407—413 pp. Iš priešingų nuomonių mes nurodysime W. Kalb, *Die Jagt nach Interpolationen in den Digesten*, 1897, pastabos, kuriomis Kalbas nori įrodyti Justiniano tekstų kalbos širdingumą ir tikrumą ten, kur tūlas įžiūri interpoliacijas. Berger, *K. V. I.*, 1912, 397—445, 1914, 147—152 pp., apie Bezelerio *Beiträge* (taip pat Mitteis, *Z. S. St.*, 33, 1912, 180—211 pp.; Kuebler, *Atquin, Kritische Studien zur Interpolationenforschung*, *Z. S. St.*, 42, 1921, 515—542 pp.; Lenel, *Z. S. St.*, 47, 1927, 29-38 pp.; Kalinka, *Z. S. St.*, 47, 1927, 319—354 pp.). Pilnesnės bibliografijos reikalu kreiptis į Joers, Pauly-Wissowoj, 5, 1905, V° *Digesta* 520—541 pp. ir P. Bonfante, *Storia del diritto Fromano*, 652—704 pp. Dar galima laukti daug vaisių iš naujų studijų apie teisininkų kalbą ir juridinį latiniškumą; šios studijos taip pat labai aktyviškai varomos, ypač pastaraisiais metais. W. Kalb, *Das Juristenlatein*, 2-sis l., 1888, ir *Roms Juristen nach ihrer Sprache dargestellt*, 1890, ir jo straipsniai žurnale *Jahresberichte* von Bursian-Kroll, 89, 1897, 206—298 pp.; 109, 1902, 17—82 pp.; 134, 1907, 1—122 pp., o ypač *Vocabularium Jurisprudentiae Romanae*, pradėtas Gradewitzo, Kueblerio ir Schulzo, o tęstas Kueblerio, Helmo, Volkmaro ir Leserio (I, A-C., 1894—1903, II, 1, 1906, II, 2, 1913, III, 1, 1910. IV, 1, 1914. V, 1, 1916. V. 2, 1917). Dar reiktų pridurti Heumanno *Handbuch zu den Quellen*, 1906—1907, 9-jį Sekelio leidimą, kuris yra gana vykusiai atnaujintas. Bet, mūsų nuomone, reikėtų pripažinti, kad tos interpoliacijos yra daug gausesnės ir svarbesnės, negu pradedančiam jas tirti žmogui gali pasirodyti.

[1] *Z. G. R.*, 4, 1820, 257—472. Bluhmės sistemą, su kuria ilgą laiką visi sutiko, atakavo Hofmann, *Die Compilationen der Digesten Justinians*, 1900, ir taip pat iš esmės, nors kiek skirtingoj srity, ją kritikavo Peters *(Berichte* von Leipzig, 1913, 1—113 pp.). Bet žiūrėk lemianti Hofmanui duotą atsakymą žurnale *Z. S. St.*, 22, 1901. Th. Momm-

žiaus liko nepastebėtas. Išaiškintieji veikalai buvo padalyti į tris grupes, tris mases, kurių priešaky pastatyta: pirmosios — *libri ad Sabinum,* antrosios — *libri ad edictum,* trečiosios — Papiniano veikalai (Sabino serija, edikto serija, Papiniano serija). Kiekviena masė buvo pavesta atskirai subkomisijai; ir, paskiau, kiekvienos komisijos padarytos ištraukos suklasifikuotos į skyrius; tiesa, kartais įvairia tvarka ir net su daug tvarkos spragų, o kada-ne-kada net prijungiami tekstai ketvirtosios masės, kuri vėliau sudaryta.[1] Reliatyvinės rankraščių vertės problemą, kuri labai ilgai buvo ginčijama, galutinai išsprendė Mommsenas. Vienintelis senas rankraštis su keletu palimpsestinių fragmentų, kurie yra Neapoly, ir keletu papiro lapų, kurie yra Pomersfeldene, yra, palyginti, tobulas rankraštis. Jį parašė VI-jo ar VII-jo šimtmečio graikų kopistai. Kadangi jis nuo 1406 metų yra Florencijoj, tai jį vadina Florencijos rankraščiu; o kadangi jis anksčiau buvo Pizoj, tai jį dažnai vadina taip pat *littera Pisana.*[2] Iš kitos pusės, yra labai daug XI-jo ir XII-jo šimtmečio rankraščių, apimančių Digestų tekstą, bendrai padalytą į tris dalis: *digestum vetus, infortiatum* ir *digestum novum,* kurią, kad atskirtų nuo kitų, paprastai vadina *littera vulgaris,* arba, trumpai, *vulgata.* Mommsenas įrodė, kad visi vulgatos rankraščiai yra kopijuoti iš vieno rankraščio, kuris, savo ruožtu, buvo nukopijuotas iš Florencijos rankraščio; bet kopijuojant buvo lyginama su kitu nepriklausomu rankraščiu, kuris yra pražuvęs. Šis lyginimas patiekia mums keletą gerų pataisų, kurių užtinkame pirmose 35 kny-

---

sen, 1—11 pp. ir Krueger, 12—49 pp. ir Pauly-Wissowa Enciklopedijoj, V°, *Digesta,* 497—520 pp. Joers; o Petersui atsakė Rotondi, *Scritti giur.,* 1, 87—109 pp. (1903); 298—339 (1916); 486—489, ir O. Lenel, *Z. S. St.,* 34, 1919, 373—390. Dar apie pėdsakus tų konstitucijų, kurios išleistos darbą pradėjus, Longo, *Bull. Ist. D. R.,* 19, 1907, 132—160 pp., apie 531 m. vasario 20 d. konstitucijas ir apie vėlesnes De Francisci, *Bull. Ist. D. R.,* 22, 1910, 155—207 pp.; 23, 1911, 39—85. 186—295 pp.; 27, 1905, 5—54 pp. Bendras résumé H. Krueger, *Die Herstellung der Digesten Justinians u. der Gang der Exzerption,* 1922.

[1] Didysis Mommseno Digestų leid. kiekvieną tekstą pažymi, kuriai masei jis priklauso; ir visi atsišaukimai (renvois) surinkti ir padėti kiekvieno skyriaus pradžioje, tai daroma stereotipiniam leidime. Vieno ir kito leidimo gale atrandame lentelę, kuri parodo, kuriai masei kuris veikalas priklauso.

[2] Florencijos manuskripto fototipinės reprodukcijos publikacija eina dabar ir yra pavadinta šitokiu vardu: *„Justiniani Augusti Digestorum, seu pandectarum codex Florentinus otim Pisanus phototype expresus"*, infolio, Roma, 1902—1911.

gose.[1] Tai tuo principu vadovaudamasis, jis mums patiekė savo leidimo Digestų tekstą,[2] kuris šiandien yra visų geriausias.[3]

Justiniano Institucijos *(Institutiones Justiniani)* yra vadovėlis, sudarytas iš keturių knygų, padalytų į skyrius su rubrikomis; šiandien jos padalytos ir į paragrafus. Jos parašytos pagal Gajaus Institucijų planą, ir, kaip ir digestos, sudarytos beveik vien iš teisininkų darbų ištraukų, tačiau čia nenurodyti šaltiniai, iš kur tos ištraukos imtos; kartais šios ištraukos buvo imamos iš pirmykščio Digestų teksto, bet dažniausiai — iš pačių veikalų originalų.[4] Paimtųjų ištraukų tekstuose galima atrasti tuos pačius pakeitimus, kuriuos atrandame pirmykščiuose Digestų ir Kodekso tekstuose. Institucijų redakcija buvo

---

[1] Apie manuskriptų istoriją žiūr. Mommseno didžiojo leidimo įžangą. Kantorowicz, *Z. S. St.*, 30, 1909, 183—271 pp.; 31, 1910, 14—88 pp.; ir apie naujus *Digestum vetus* manuskripto fragmentus, De Francisci, *B. Ist. D. R.*, 33, 1924, 162—167 pp., kuri nurodo Mommseno paskaitų variantus.

[2] *Digesta Justiniani Augusti recognovit Th. Mommsen*, 2 t., Berlynas, 1866—1870. Tekstas ir svarbiausios išnašos yra reprodukuotos stereotipiniam leidime, kuris yra pirmame *Corpus juris civilis* tome *(ed. stereot. XIV, Digesta* Mommsen - P. Krueger, 1922), pradedant 1908 nauji leidimai yra pranašesni už senuosius, nes juose atrandame vis daugiau ir daugiau nurodytų interpoliacijų, Pirmiau mes nurodėme nuopelnus ir portatyvinį charakterį itališko leidimo *(Digesta Justiniani Augusti recong. et edidit Bonfante, Fadda, Ferrini, Riccobono, Scialoja libri* I—XXVIII, Milanas, 1908, 1 t. in-12.

[3] Leidimas egzistuoja nuo pusės šimtmečio; pavartotieji šiam leidime metodai tik trimis atžvilgiais sukėlė ginčus; visi trys klausimai iškilo knygos pasirodymo metu. Kantorovicz, *Z. S. St.*, 30, 223 ir tol. pp., tvirtino, kad įneštos Vulgatos manuskripte Florentinos teksto pataisos nebūtų suderintos su Digestų porcija; prie šios nuomonės prisidėjo Lenel, *Gesch. und Quell.;* bet užtat ši nuomonė Kruegeriui neatrodė teisinga, Krueger, *Gesch. der Quellen*, 2-sis l., 431 ir 432 pp.; 438 p. 17 išn. Digestų leidėjai - italai savo įžangoj, VI p., nurodė, kad Mommsenas, kaip ir jų bendradarbis Ferinis, per daug pasitikėjęs graikiškais tekstais ir ypač tais, kurie užsiliko Bazilikose; šį savo tvirtinimą darė, remdamies jau šiandien išaiškinta nuomone, pasak kurios jie teturėję Justiniano kompiliacijas. Bet, mūsų nuomone, svarbiausia pastaba yra ta, kuri liečia interpoliacijas, kurios klasiškuosius tekstus taip užkrėtė, kaip dar niekas negalėjo 1870 metais pamanyti, o Mommsenas tuo metu jau pabaigė savo darbą; vadinas, Mommsenas restituavo tekstus pagal tų laikų mokslo davinius; jis tikėjo, kad kopistai kraipė tekstus tik dėl nemokėjimo ir apsileidimo, o tuo tarpu šiandien nustatyta, kad tie iškraipymai padaryti sąmoningos valios (ž. *N. R. H.*, 36, 1912, 567—572 pp.).

[4] Šiuo klausimu žiūr. Ferrini, *Rondiconti dell' Ist. Lombardo*, 23, 1890, 131—180 pp., *B. Ist. D. R.*, 13, 1900, 101—207 pp.; Appleton, *R. Gen.*, 1891, 12—41, 97—125 pp.; Ebrard, *Z. S. St.*, 38, 1917, 327—332 pp. Be kitko, Zocco - Rosa, *Imp. Justiniani Institutionum Palingenesia*, 2 t., in-8°, Katanija, 1908—1911, 3-čias t. ruošiamas; Pastabos Zocco-Rosa, *Mélanges Girard*, 2, 645—657 pp.

pavesta komisijai, kurią sudarė trys nariai: Tribonianas, Dorotiejus ir Teofilas. Filologiniais argumentais yra išrodyta, kad visas darbas buvo padalytas pusiau tarp dviejų komisijos narių — Teofilo ir Dorotiejaus, o Tribonianas, matyt, rezervavo sau komisijos pirmininko vietą. Institucijas mes atrandame rankraščiuose, kurie išliko iki mūsų laikų, tačiau reikia pastebėti, kad jie yra gana ydingi ir nė vienas iš jų nėra senesnis už IX-jį šimtmetį. Geriausią moderniską leidimą patiekė Paulius Kruegeris[1].

Iki mūsų laikų yra išlikę trys privatiniai Novelių rinkiniai; iš jų du latiniški, Juliano *Epitome* ir *Authenticum,* ir vienas graikiškas, jis yra pilniausias ir Vakaruose žinomas tik nuo XV-jo šimtmečio. Iš moderninių Novelių leidimų geriausia yra Schoellio pradėtas, o, jam mirus, Krollio užbaigtas leidimas; čia patiektas graikų kolekcijos tekstas su vertimu į latinų kalbą ir latiniškas *Authenticum* tekstas.

Tai štai tie keturi elementai, kuriuos kartu su keletu priedų nuo amžių įprasta vadinti vienu vardu *Corpus juris* arba, kad atskirtų nuo *Corpus juris cononici, Corpus juris civilis.*[2] Elementai, kuriuos mes vadiname Justiniano veikalu, yra labai įdomūs savaime, bet jie yra dar svarbesni dėl tos įtakos, kurią jie turėjo mokslui ir praktikai. Šis veikalas labai dažnai tai per daug vertinamas, tai per daug nevertinamas. Nekalbant apie kitus mažiau esmingus dalykus, labai teisingai Justinianui dėl kodifikacijos prikaišiojama, kad jis respektavęs grynai istorinį *jus* ir *leges* skirtumą ir kad, išskyrus keletą novelių, jis, užuot pats rašęs įstatymus, juos karpė iš kitų. Bet šituodu legislacijos netobulumai mums suteikia tokių patogumų, kokių pats Justinianas nenumatė; nes per tai mes galime daug geriau pažvelgti į romėnų teisės istoriją, per kompiliacijas pamatyti an-

---

[1] Pirmiausia, 1867, 1-am l. in-8°, paskum, su keleta patobulinimų, 1-me tome stereotipinio *Corpus* leidimo, dar paskiau, 1899 m., 2-am l., in-8°, (Berlin, Weidmann). Tatai yra tas tekstas, kuriuo mes paprastai sekėme, leisdami Institucijas, kurios yra mūsų *Textes,* 636 ir tol. pp. Nurodyta 2-joj išn. *Palingenesia;* Vasalio (Vassalli) paskelbtas indeksas.

[2] *Corpus juris civilis, ed. stereotypa III: Novellae recognovit E. Schoell, opus absolvit G. Kroll, 1870—1875.* Apie būdą, kaip susidarė didelės Novelių kolekcijos su pagalba reguliarinės komunikacijos, einančios iš šešių mėnesių konstitucijų grupės kanceliarijos; tatai, be kitko, išaiškina tą planą, kuriuo sekė kompiliatoriai. Noailles, *Origine et formation de collections des novelles de l'empereur Justinien,* tezė, Bordeaux, 1912; ir apie tai, kaip mums pateko į rankas graikiškoji kolekcija, Noailles, *La collection grecque des 168 novelles,* tezė, Bordeaux, 1914.

kstyvesnę romėnų teisę; *Corpus juris civilis* ir šiandien tebėra visų apsčiausia romėnų teisės medžiagos kolekcija.

III. Veikalai, parašyti po Justiniano.[1] Justinianas su pamėgimu draudė komentarus — tikrąja to žodžio prasme, — nes jis tokį darbą laikė nenaudingu ir žalingu. Gi tūlas norėtų panašų darbą atrasti anose kompiliacijose. Bet jei šis uždraudimas veikė vėlesnėsės literatūros formą, tai vis dėlto negalėjo užkirsti kelio pačiai kodifikacijai įsikūnyti; kaip paprastai atsitinka, taip lygiai ir šį kartą atsitiko: susikūrė nauja literatūra, kuri prasidėjo prieš Justiniano mirtį ir pasibaigė tik Rytų valstybei žlugus. Iš šios literatūros mes nurodysime tik tuos paminklus, kurie yra būtini Justiniano ir ankstyvesnei teisei pažinti: 1. graikišką institucijų parafrazę — paprastai spėjama, kad ją bus parašęs Justiniano bendradarbis Teofilas, — kuri, rodos, buvo sustatyta tuoj po antrojo Kodekso leidimo pasirodymo: čia, tarp gausybės stambių klaidų, atrandame ir naudingų informacijų, ypač gerų informacijų apie teisę, kuri sukurta prieš Justiniano gadynę[2]. 2. Bazilikos, t. y. graikiška kompiliacija, padalyta į šešiasdešimt knygų, kurios savo ruožtu padalytos į skyrius. Bazilikų medžiagą sudaro visa Justiniano teisė, kuri dar veikė IX-me šimtmetyje. Kiekviename skyriuje sulieta į vieną daiktą visi simetriniai Institucijų, Digestų, Kodekso ir Novelių tekstai; vėliau ši kompiliacija papildyta visa eile pastabų, paimtų iš graikų juridinės literatūros. Bazilikos redaguotos Leonui Filosofui įsakius (188—911 metais), pastabos prikergtos X-me šimtmety. Mes turime beveik integralinį Bazilikų tekstą, o pastabų didžiąją dalį;[3] 3. Vakaruose, Turino[4] In-

---

[1] Krueger, *Sources*, 49—50 §§. Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell.*,

[2] Naujas leidimas Ferrini, *Institutionum Graeca paraphrasis Theophilo antecessori vulgo tributa*, 1884—1897. Senesnis leid. Reitz, *Theophili antecessoris paraphrasis Graeca institutionum*, 2 t. 1754.

[3] Geriausias leidimas, bet vis dėlto kiek ydingas, yra Heimbach, *Basilicorum libri LX ed. E. Heimbach*, 7 t. 1833—1897 (7-tas t. yra Ferrini ir Marcati parašytas papildymas). Apie manuskriptų dispoziciją ir juridines *catenae*, kurios sudaro su tokiomis pat teologinės literatūros, iš kurių kyla kritiškos pastabos, Peters, *Berichte de Leipzig*, 65, 1913, 1-28 pp. Kiti svarbiausieji bizantiški juridiniai veikalai yra Zachariae, *Jus Graeco-Romanum*, 7 t., 1836—1884 (Prikergti ankstyvesnį už VI-jo šimtmečio pabaigą vieno Digestų *index* fragmentą, kurį paskelbė Vassalli, *B. Ist. D. R.*, 24, 912, 180—182 pp.). Taip pat žiūr. apie Bizantijos teisės istoriją Mortreuil, *Histoire du droit byzantin*, 3 t., 1843; Zachariae, *Historija juris Graeco-Romani*, 1839, ir *Geschichte des grischisch-römischen Rechts*, 3-sis l., 1892 (*Histoire du droit privé gréco-romain*, 1-jo leid. Loto (Lauth) vertimas 1870 m.).

[4] Ist. P. Krueger, *Z. R. G.*, 7, 44 ir tol. pp.

stitucijų Glosę *(Glossa)*, kuri taip pavadinta dėl to, kad ji yra surašyta institucijų rankraščio paraštėj, ir latiniškų Institucijų pastabų rinkinį; šios pastabos rašytos Justiniano laikais; jų autorius, matyt, naudojosi tokiais šaltiniais, kurių šiandien neturime.[1]

---

[1] Čia mes dar taip pat ne viską pasakytume, jei nenurodytume, be juridinių paminklų, tikrąja to žodžio prasme, kitų aktų ir autorių, kurie mums gali tūleriopai patarnauti. — Aktų reikalui reikėtų, be jau Kruegerio, *Sources*, 39 § nurodytų, ypač pažymėti turtingą V-jo, VI-jo ir VII-jo šimtmečių Ravenos papirų kolekciją, kurią kartu su labai geru komentorium išleido Gaetano Marini, *Papiri diplomatici*, 1805 m. — Iš literatūrinių šaltinių, be *scriptores historiae Augustae*, kuriuos kritiškai reikėtų įvertinti ir teisės atžvilgiu, kaip kitais atžvilgiais tatai padaryta (nauji veikalai nurodyti Hohl, *Jahresberichte de Bursian*, 171, 1915, 95—146 pp. ir 200, 1924, 167—210 pp.) apie jų tikrą datą ir autentiškumą (Dessau, *Hermes*, 24, 337 ir tol. pp., 27, 561 ir tol. pp.; Mommsen, *Hermes*, 25, 228 ir tol. pp. = *Gesammelte Schriften*, 7, 1909, 302 ir tol. pp.; Homo, *Revue historique*, 151, 1926, 161—198 pp.: 152, 1—31 pp.), ypač galima būtų naudotis šiais: Symmaquo laiškais; jis buvo miesto prefektu 384 ir 385 metais, ten yra imperatoriams adresuoti oficiališki laiškai, įdomūs proceso ir net materialinės teisės atžvilgiu. (Komentoriai Bethmann-Hollweg, *Civilprozess*, 3, 352 ir tol. pp., Kipp, *Litisdenuntitio*, 1887, ir Ubbelohde (dans Glück) 43 ir 44 knygų serija; išleido *O. Seck, Monumenta Germaniae*, 1883; — Kasiodoro (Cassiodorus gimė apie 482 m., mirė 575 m.) *variae;* išleido Mommsen, *Monumenta Germaniae*, 1894, kur atrandame oficialinių aktų formuliarus (legitimacija, *venia aetatis*, ir t. t.); — Siduano Apolinaro (Siduanus Apollinarius V-jo šimtm. Klermonto vyskupas) laiškais, kurie yra labai įdomūs barbarų epochos romėnų teisės atžvilgiu; Esmein, *Mélanges*, 359 ir tol. pp.; Grupe, *Z. S. St., 46, 1926, 19—31 pp.*; išleido Luetjohann, *Monumenta Germaniae*, 1887; — Sevilijos Izidoriaus (636) *Origines*, kuriose, ypač 5-joj knygoj, yra juridinių terminų sąvokos, paimtos iš gerų šaltinių; pagrindinis Bruns, *Fontes*, 2, 79—85 pp. pasažas. Žiūr. taip pat mėginimą sudaryti rodyklę juridinių informacijų, kurias atrandame IV—VII šimtm. nejuridinėj (extrajuridique) literatūroj Rotondi, *Scritti giur.*, 1, 490—582 pp.

IV.

Romėnų teisė Vakaruose.

Žinoma, negali būt nė kalbos apie tai, kad čia pat mes galėtume patiekti tikrą ir tikslią romėnų teisės istoriją, kuri apimtų periodą nuo barbarų kompiliacijų ir Justiniano rinkinių iki pat šių dienų. Tačiau, gal būt, keletas svarbesniųjų momentų bendrų nurodymų gali mums labai daug padėti, nes nurodys gaires, kurių reikia laikytis einant per plačius laukus, kurie skiria senuosius tekstus ir moderniškuosius interpretatorius.

Visas pasaulis šiandien pripažįsta, kad Romėnų teisės transmisijos kontinuityvitetas buvo nuolatinis, kaip sakant, kad jis jokios jėgos nebuvo nutrauktas; dar prieš Bolonijos mokyklos įsteigimą Romėnų teisė Prancūzijoj ir Italijoj buvo mokymo ir literatūros objektas; šios literatūros siūlas niekada nenutrūko. „Galima diskutuoti ir labai gyvai diskutuojami tiktai trys punktai: mokymo išsiplėtojimas ir jo gilumas, mokslo darbų vertybė ir tas jos mokymo ir mokslo metodo ir turinio maštabas, kuris sudarė glosatoriams modelį ir bazę".[1]

Glosatorių veikalas[2] pradėtas kurti Bolonijoj XI-jo šimtmečio pabaigoje. Romėnų teisė, žinoma, buvo dėstoma Bolonijoj ir prieš Irnerių, kuris pradėjo profesūros darbą apie 1088 metus,

---

[1] Bruns-Lenel, *Gesch. und Quell.*, 73—74 §§; Esmein, *Hist. du droit français*, 832 ir tol. pp.; Brissaud., *Manuel*, 170 p. Garsingasis Savigny veikalas *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, 2-sis l., 1834—1851, yra visų geriausias periodui iki Alciato. Bet kurias-ne-kurias jo išvadas pataiso ir precizuoja naujesnioji kritika, ypač ta kritika reikalinga pereinamiesiems momentams. Romėnų teisės kontinuityviteto argumentus įtikinančiai suformulavo Fittingas; priešingai nuomonei atstovauja Flachas, *Etudes critiques sur l'histoire du droit romain au moyen âge*, Paryžius, 1890. Labai daug informacijų patiekia Conrato veikalas (Max Conrat) *(Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts im früheren Mittelalter*, 1, 1889—1891, Fitingo nuomonės atžvilgiu jis yra truputį rezervuotas.

[2] Be Savigny 3—5 tomų, žiūr. Esmein, 835 ir tol. pp., — Brissaud, 192 ir tol. pp. ir Chénon, 1, 502—513 pp.; čia jų veikaluose atrandame ir naujesnės literatūros nurodymus. Dar žiūr. Fitting, *Z. S. St.*, 36, 1915, 391—424 pp.

o mirė po 1125 metų. Bet ne kas kitas, o tik pats Irnerius sukūrė garsingąją juristų mokyklą, kurią vėliau pavadino Glosatorių mokykla. Glosatorių vardas kyla iš glosių, o glosėmis vadinami tarp eilučių ir paraštėse surašyti užrašai. Šiais užrašais buvo įprasta aiškinti rankraščių tekstus. Toks įprotys, matyt, buvo įgytas iš senųjų lombardų teisės mokyklų. Bet, be kitko, reikia nurodyti, kad jų darbas skyrėsi į dvi rūšis: *Casus,* kada rekonstituuodavo teksto nurodytas hipotezes, ir *summa,* kada reziumuodavo visus to ar kito Justiniano rinkinio skyrius. Savo egzegetiniu, garsingu ir naudingu darbu, kad ir gausu jame ydų, kurių jie pridarė, nežinodami Romėnų istorijos ir literatūros, glosatoriai labai, palyginti, tobulai nustatė įvairių Justiniano kompiliacijų tekstus; kartu jie nurodė kas, tiek kaipo visuma, tiek kaipo atskiros detalės, sudaro veikiančiąją teisę[1]. Glosatorių darbas užbaigtas pirmame XIII-jo šimtmečio trečdaly, paskelbus metodiškai kompiliuotą veikalą, vadinamąją didžiąją glosę, kurią suredagavo Akursius (1182—1260); į šią glosę inkorporavo ir į jos klasifikaciją įtraukė svarbiausias įvairių daktarų gloses; per tai ji įgijo didelį pasisekimą moksle ir praktikoj. Didžiausiais glosatoriais yra laikomi šie asmenys: Irnerius, Martynas, Bulgaras, Jokūbas ir Hugo — visi keturi buvo įgiję daktarų vardus — paskui, Rogerius ir Montpellier profesorius Placentinas, miręs 1192 metais, ir, pagaliau, Ottas ir Azas.

Kompiliacijos pasisekimas, kaip dažnai atsitinka, buvo dekadencijos simptomas, kurį pati kompiliacija užakcentavo. Glosė tampa tam tikros rūšies legisliacijos paminklu. Glosė mokyklose buvo mokymo objektu, o teismuose įstatymu, kuriuo rėmėsi teismas ir kuris pakeitė Justiniano rinkinius. Išplėstų ir visokiomis gudriomis smulkmenomis bei nereikalingais padalymais perpildytų traktatų mokymasis pakeitė tiesioginių šaltinių studiją. Vėlesnieji juristai, pasinaudodami tomis smulkmeno-

---

[1] Ši pažiūra išaiškina tai, kodėl jie manė esant naudinga: 1. nurodyti Kodekse, tuoj po originalinių konstitucijų, naujesnių novelių turinį, kuris konstitucijas modifikavo; tatai yra ištraukos, pavadintos *authentica,* kurios sudarė *Authenticum;* šis pastarasis ilgai buvo spausdinamas naujuose *Corpus juris civilis* leidimuose, bet dabartiniuose moksliškuose leidimuose jau jo neberandame (jų išmetimas yra visiškai pamatuotas); 2. prikergti prie Kodekso tam tikrą skaičių net tokių dokumentų, kaip antai *libri feudorum,* kurie yra visiškai ne romėnų kilmės, jie taip pat labai teisingai išmesti iš naujųjų leidinių.

mis, teisės dėstymui pritaikino scholastinės dialektikos metodą. O, iš tikrųjų, dėlto teisė nesustingo; ji evoliucionavo, kaip visados. Šios gana sunkios literatūros autorių skaičius XV-jam šimtmety pagausėja. Postglosatoriai, pasinaudodami Romėnų teisės pretekstu, sukūrė daug naujos teisės; juos labai dažnai vadina bartolistais; šį vardą jie gavo nuo garsiausiojo postglosatorių vado italo Bartoliaus iš Sasoferato. Kiti garsingesni postglosatoriai yra šie: Cinas iš Pistojos, Baldas, Paulius de Kastro, Jasonas iš Meino ir k. Postglosatorių darbai išgarsėjo ne tik Italijoj, Prancūzijoj ir Vokietijoj,[1] bet ir beveik visoj mokslo Europoj; čia jie buvo laikomi garsingiausiais mokslininkais iki pat XVI-jo šimtmečio.[2] Šiuo atžvilgiu jie vaidino labai svarbią rolę bendroj teisės istorijoj. Bet grynos Romėnų teisės moksle postglosatorių rolė yra beveik nepastebima.

XVI-me šimtmety prasideda naujas Romėnų teisės istorijos periodas, nes tuo metu atgyja klasiniai mokslai *(renesansas)*[3]. Tas pats sąjūdis atkreipė dėmesį į senovės paminklų, ypač juridinių dokumentų, tyrimą. Bet šį kartą jau nestudijuota glosatorių metodu, neieškota naujausios teisės, kaipo pozityviosios teisės, kurios reikia ieškoti paskutinėj jos materialinėj formoj, o kaipo tam tikros bendros tradicijos šakos, kurios gryniausią fizionojimą reikėjo rekonstituoti. O gryną fizionomiją atvaizduoti galima tik ieškant originalinių dokumentų pačiose Justiniano kompiliacijose, nurodant jų pirmykštę prasmę, tiriant greta tų raštų kitus raštus, kurie, kad ir nebūdami juridinio pobūdžio, suteikia daug žinių apie tos teisės prasmę; pagaliau,, taip pat labai svarbu tirti ir tą teisę, kuri buvo prieš Justinianą, ir į kurią tik dabar atkreeipta dėmesys[4].

---

[1] Apie romėnų teisės recepciją Vokietijoj žiūr. Dernburg-Sokolowski, 1, 2—3 §§, ir cituoti autoriai; Cornil, *Acad. roy. de Belgique, Bull. Lettr. et Sc. mor. et polit.* 1919, 633—654 pp.

[2] 6-sis Savigny tomas paskirtas bartolistams. Be to, žiūr. Flach, *N. R. H.*, 1883, 218 ir tol. pp.; Esmein, 841 ir tol. pp.; Brissaud, 213 ir tol. pp.; Woolf, *Bartolus of Sassoferrato*, 1913.

[3] Apie šį periodą apskritai ž. Esmeein, 843 ir tol. pp.; Brissaud 347 ir tol pp.; Stintzing, *Geschichte der Rechtswissenschaft in Deutschland*, 1. 1880, 307—385 pp.; A. Tardif, *Histoire des sources du droit français, origines romaines*, 1890, 464 ir tol. pp. Šio ir tolesnio periodo gana pilnus teisininkų sąrašus galima atrasti Rivier, *Introduction historique*, 538 ir tol. pp.

[4] Apie ankstyvesnius precedentus už romėnų teisės renesansą tikrąja to žodžio prasme, P. F. Girard, *Les préliminaires de la renaissance du droit romain, R. H. D.*, 1922, 1—46 pp.

To judėjimo, kuris, užuot stengęsis interpretuoti paskutinę legalinę teisės formą, rūpinosi restituuoti romėnų teisę, kokia ji buvo iš tikro, pirmatakais buvo italas Andrius Alciatas (1492—1550), Avinjono, Burgo, Pavijos, Bolonijos ir Feraros mokyklų profesorius; helenistas, paryžietis Vilius Budė (1468—1540), ir vokietis Ulrichas Zasius (1461—1535)[1] Brisgavo Friburgo profesorius. Garsingiausias to judėjimo atstovas buvo didysis prancūzų romanistas Jokūbas Cujas (Kiužas)[2], gimęs 1522 m. Tulūzoje, miręs 1590 m. Jis dirbo profesoriaus darbą Valencijos ir Burgo universitetuose ir turėjo daug garsingų mokinių iš visų pasaulio šalių. Jis pasiekė aukščiausio laipsnio tarp senovės juristų, nes sugebėjo labai gražiai ir tiksliai, grynai juridiškai, sujungti kritikos aštrumą su filologinėmis ir istorinėmis žiniomis. Šitoks tyrimo metodas yra būtinas tobulai interpretuoti Romėnų teisę. Beveik visi Cujo darbai yra paskirti egzegetinei šaltinių studijai; svarbiausi iš jų yra, neminint labai gero tų tekstų leidimo, kurie ik tol nebuvo paskelbti ir kurių leidimuose buvo daug ydų, — 28 knygos *observationum et emendationum;* čia autorius, be jokios griežtos tvarkos, patiekia visą gausybę interpretacijų, korektūrų, teksto restitucijų ir spėjimų *(conjecture);* be to, pažymėtina visa eilė veikalų, kurie parašyti dėstant Romėnų teisę ir kuriuose autorius stengiasi nustatyti Romos teisininkų veikalų pirmykštę formą ir komentuoti jų originalinę prasmę. Šio darbo jis ėmėsi todėl, kad Justiniano kompiliacijos anuos veikalus suskaldžiusios. (Iš šios rūšies Cujo veikalų ypač nurodytini šie: *Tractatus ad Africanum,* komentoriai apie Papianą,

---

[1] Apie Zasių Stintzingas parašė labai gražią mokslišką monografiją *(Ulrich Zasius).* Su Binde galima susipažinti iš veikalų Delaruelle *G. Budé,* 1, 1907, *Répertoire de la correspondance de Budé,* 1907). Apie Alciatą žiūr. Viard, *André Alciat* (1492—1550), tezė, Nancy, 1926.

[2] Apie Cują geriausias veikalas ikšiol tebėra, kad ir jo forma pasenus, Berriat Saint-Prix, *Histoire du droit romain suivie de l'histoire de Cujas,* 1821, kurį kiti tik pamini. Vokiškas Spangenbergo vertimas, *J. Cujas und seine Zeitgenossen,* 1882, patiekia keletą naujų pastabų ir labai patogią Cujo veikalų bibliografiją, — 231—307 pp. Savigny laiškas. *Themis,* 4, 1822, 194—207 pp., yra keletas svarbių papildymų. Apie Cujo biografiją, nuo 1522 iki 1554 m., žiūr. dar P.—F. Girard, *La jeunesse de Cujas, N. R. H.,* 1916, 429—504, 590—627 pp., ir jo paskelbti bei komentuoti laiškai, *N. R. H.,* 1917, 405—406, 409—418 pp., ir 1920, 243—275 pp. *Opera omnia,* išleido A. Fabrot, 10 t., Paryžius, 1658. Daugiau tiriama iš Neapolio, 1722—1727, ir Venecijos, 1758—1783, II t. perspaudinim·· ne dėl keleto vidutinių papildymų, bet dėl to, kad bendroji lentelė yra pritaikyta prie 2-jų tomų veikalo *Promptuarium operum Jac. Cujacii auctore Dom. Albanensi,* 2 t., 1763, 2-sis l., 1795.

Recitaiones sollemnes apie Paulių, Ulpianą, Marcelį (Marcellus), Julių, Cervidį, Scevolą ir kt.). Drauge su Cuju reikia nurodyti jo priešininką ir vieninteli rimtą konkurentą Hugą Doneau, gimusį 1527 metais Šalone prie Saonos; jis buvo Burgo profesorius, vėliau, kada jis dėl savo religinių idejų pasišalino iš Prancūzijos, dirbo profesoriaus darbą Heidelberge, Leide ir Altdorfe prie Niurembergo, kur jis 1591 metais mirė. Jis griežtai skyrėsi nuo Cujo juridinių mokslų srity, nuo kurios apribojimo Cujas susilaikė; taip pat skyrėsi ir sistematinės generalizacijos srity; jo veikalas *Commentarii juris civilis* per ištisus amžius buvo laikomas geriausiu; metodikos atžvilgiu tai yra romėnų teisės ekspozė[1].

Be kitų, mes paminėsime Praną Douraną,[2] — gimė Monkontūre 1509 m., mirė Burge 1599 m. — Doneau mokytoją ir Cujo paskutinį priešininką; jis mokė Burge ir pasižymėjo savo dvasios naujoviškumu; Praną Balduiną (1520—1573), autorių gerų istorinių darbų, jis buvo labai įsimaišęs į tų laikų religines kovas[3]; eruditą Barbaną Brissoną (1531—1591); du brolius Pithus — Petrą (1539—1596) ir Praną (1543—1621), Cujo mokinius ir labai artimus draugus; teisininką ir filologą Hubertą Giffeną (1534—1616), kuris daugiausia mokė Vokietijoj, bet kuris priklausė prancūzų mokyklos, nes jo mokytojai buvo prancūzai, su kuriais jis nuolat turėjo santykių[4]; toliau eina visa eilė tų laikų mokslininkų, kurie pasilieka prancūzų mokyklai svetimi, tačiau kalbėjo paraleliškais balsais, iš jų žymesni buvo šie: judėjimo pradžioje Vokietijoj Meltzeris (1501—1531), kuris pagarsėjo Justiniano rinkinių leidimais (noriškieji leidimai), kurie paskelbti Niuremberge 1529—1531 m.[5]; Olandijos—V. Zuichemas, taip pramintas nuo miesto Zwickem, nes jis šalia jo 1507 m. gimė ir 1577 mirė[6], jis pirmas išleido Teofilo parafrazę; Ispanijoj — Taragonijos vyskupas Antanas Augustinas (1516—1586), kuris

---

[1] Eyssel, *Doncau, sa vie et ses ouvrages*, 1860. Pridurti Stintzing, *Doneau in Altdorf*, 1869; H. Buhl, *Doneau in Heidelberg, Neue Heidelberger Jahrbücher*, 2, 1892, 280—313. *Opera omnia*, Lucques, 1762—1770.

[2] Jobbé-Duval, *Francais le Douaren (Dourenus)*, 1509—1559, *Mélanges Girard*, 1, 573—621 pp.

[3] J. Duquesne, *François Bauduin et la réforme*, Grenoblis, 1917

[4] Stintzing, *Gesch. d. Rechtswiss.*, 1, 405—414 pp. Girard, *N. R. H.*, 1920, 268—270 pp.

[5] Stintzing, 180—203 pp. Apie Bazelio leidėjus žiūr. to paties autor. 209 p.

[6] Stintzing, 220—228 pp.

drauge su Cuju restauravo graikiškas kodekso konstitucijas[1]; pagaliau Ženevos profesorius D. Gothofredas (1549—1622) — gimė Paryžiuj — mes jį nurodome paskutinėj vietoj dėl to, kad jo *Corpus juris civilis* leidimas, tam tikru atžvilgiu, XVI-jo šimtmečio romanistams buvo tai pat, kas glosatorių veikalui Didžioji Glosė; tai buvo vežimas, kuris vežė praktikos padarinius[2].

XVII-me ir XVIII-me šimtmečiuose dar atrandame garsingų Romėnų teisės interpretatorių: Savojoj, prezidentas Antanas Faberis (1557—1624), didysis tribonianizmo atradėjas; nuo to laiko prasidėjo nauja interpoliacijų ieškojimo ir tyrinėjimo banga[3]; Ženevoj, Jokūbas Gothofredas, D. Gothofredo sūnus (1587—1652), Teodoziano kodekso magistralinio komentoriaus autorius; dėl jo nacionalinės kilmės ir dėl mokslo charakterio jį galima priskaityti prie didžiųjų Prancūzijos romanistų; jis visados greičiau vertas romanisto vardo, negu civilistai Domatas (Domat) (1625—1696) ir net Pothier (1699—1772); Vokietijoj, J. T. Heineccius (1681—1741), gerų veikalų apie romėnų teisės istoriją autorius; pagaliau, Holandijoj, holandų mokyklos, kuri buvo verta prancūzų XVI-jo šimtmečio mokyklos įpėdinė, nariai, būtent: Antanas Vinnius (1588—1657), Jonas Voetas (1647—1713), Gerardas Noodtas (1647—1725), Antanas Schultingas (1659—1734), Korn Bynkershoekas (1659—1743) ir kiti. Bet reikia pastebėti, kad čia buvo greičiau praėjusios šviesos paskutinis švystelėjimas, negu naujos šviesos pradžia.

Renesansas pasirodė XIX-me šimtmety tose šalyse, kurios XVI-jam šimtmety didžiojo nubudimo metu laikėsi, palyginti, labai nuošaliai, Vokietijoj; šį kartą ir Vokietija buvo taip pat filologijos ir istorijos atjauninimo autorius. Galima būtų nurodyti to judėjimo pirmataką, pavyzdžiui, seną romėnų teisės istoriką Gustavą Hugą (1764—1844). Bet tiesioginis naujų idejų skelbėjas ir didžiausias jų atstovas buvo garsingasis Karlas Savigny, gimęs Frankfurte prie Maino 1779 metais, Berlyno profesorius nuo 1818 iki 1842 m., paskui iki 1848 m. Prūsų vyriausybės mi-

---

[1] Naujausioji literatūra Maassen, *Geschichte der Quellen und der Literatur des canonischen Rechts*, 1, 1870, XIX—XXXIV pp. Apie jo, kartais perdėtą, filologinę vertę, Ch. Graux, *Essai sur les origines du fonds grec de l'Escurial*, 1880 13—17 pp. — *Opera omnia*, Luques 1765—1774.

[2] Stintzing, 385—388 pp., ir apie jo *Corpus* l., ten pat 208—209 pp.

[3] De Medio, *I tribonianismi avvertiti da Antonio Fabro*, *B. Ist. D. R.*, 13, 1900, 208—242 pp.; 14, 1901, 276—284 pp.

nisteris, miręs 1861 m.; jis parašė Romėnų teisės sistemą (nepabaigtą) — *System Römischen Rechts,* valdymo teisę — *Das Recht des Besitzes* ir Romėnų teisės istoriją viduramžy — *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*[1]; jis taip pat sukūrė vadinamąją istoriškąją teisės mokyklą. Ši mokykla, kuri paskutiniame šimtmety atnaujino Romėnų teisės mokslą, impulsą gavo iš Savigny nustatyto ir praktiškai įgyvendinto principo, pagal kurį tautos teisė yra istorijos padarinys, o ne kažkas atsitiktinis, arbitralinis; tad rimtas Romėnų teisės pažinimas yra galimas tiktai gerai pažinus visą Romėnų tautos gyvenimą; tik tuo būdu galima gerai suprasti Romėnų įstatymus; ši sąlyga yra privaloma kiekvienam rimtam istorijos darbui. Dėl to Savigny veikalas sudarė išeiginį punktą to išsirutuliojimo, kuris prasidėjo nuo Savigny ir tveria iki pat mūsų laikų. Naujo judėjimo gimtinė — Vokietija. Savigny pavyzdžiu pradėtas teisės mokslo plėtojimas, kurį jis taip sumaniai ir moksliškai pradėjo, o ypač tiksliai mokėjo aiškinti senus rankraščius, buvo tęsiamas ir po Savigny mirties; kartais tas darbas buvo atkreipiamas prieš patį Savigny: buvo stengtasi atversti tuos, kurie tikėjo Savigny veikalais taip, kaip postglosatoriai dievino Glosę. Savigny ir jo pasekėjų darbą sustiprino naujų tekstų atradimai, kurie suartino XVI-jo šimtmečio renesansą su XIX-jo šimtmečio atgimimu. Bet, šį kartą kaip ir XVI-me šimtmetyje, būtų pavojinga efektą laikyti priežastimi: atrasti iki tol nežinomi dokumentai, Savigny laikais, kaip ir Cujo, nes mokslinio domėjimosi augimas privertė tyrinėti. Gajaus Institucijų atradimas Veronoj įvyko 1816 metais, o *Das Recht des Besitzes,* kurio pirmasis leidimas paskelbtas 1803 m., jau gerai charakterizuoja visą Savigny asmenį. Jei, iš kitos pusės, Savigny aplikacijos metodas, kaip mes tikime, kaip tik yra klaidingas; jei jį kada-ne-kada suviliodavo perdaug griežta dialektika; jei dar dažniau, kaip tatai veik atsitinka su mokslo darbais, jis pats, giliau patyrinėjęs, sugriaudavo ankstyvesnes mokslo išvadas, tai vis dėlto visa tai nė kiek nekliudo reikšti Savigny genijui didelę pagarbą; tokią pagarbą reiškia ypač tie asmenys, kuriems teko moksliškai tyrinėti romėnų tei-

---

[1] Pirmųjų veikalų yra prancūziški vertimai *(Traité de droit Romain,* vertė Guenoux, 8 t. 1851—1855. *Traité de la possession,* vert. iš 7-jo vokiško leidimo H. Staedler, 1866), ir pirmieji tomai trečiojo veikalo (vertė Guenoux, 3 t., 1839). Kitą Savigny veikalą, *Le droit des obligations,* išvertė Gérardin ir Jozon, 2 t., 2-sis l., 1873.

sę; šią pagarbą pareiškia net ir tie, kurie kuo griežčiausiai kovo-jo prieš jo mokslo principus ir metodus, ir net tie, kurie nesutiko su Savigny šaltu ir griežtu temperamentu, net pats Rudolfas Jheringas, kuris pasiekė didelę karjerą ir turėjo daug įtakos[1], taip pat garbino Savigny. Greta Savigny *System des Römischen Rechts* tegali būti pastatytas R. Jheringas[2].

---

[1] Be *Esprit du droit romain*, kuris yra svarbiausias jo veikalas, tam tikras Jheringo skaičius veikalų, apie kuriuos mes kalbėsime kitoj vietoj, išverstas į prancūzų kalbą; juos vertė Meulenaere.

[2] XIX š. romanistų, mirusių prieš 1881 m., biografijas rasime Rivier *Introduction*, 623—637 pp.; o nekrologines pastabas apie vėlesnius romanistus — įvairiose romėnų teisės apžvalgose. Salkowskio *Institutionen* 9-jį leidimą, išleido Lenelis, 1907 m. 65—66 puslapiai. Jis suteikia mums keletą įdomių žinių apie vokiečių romanistus Haubold (1766—1824), Hasse (1779—1830), Puchta (1798—1846), Muehlenbruch (1785—1843), Dirksen (1790—1869), v. Keller (1799—1860), v. Vangerow (1808—1870), Boecking (1801—1870, Rudorff (1803—1878), v. Waechter (1797—1880), Bruns (1816—1880), Husclike (1801—1886), v. Briaz (1820—1887), v. Jhering (1818—1892), Windscheid (1817—1892), Alfred Pernice (1841—1901), Thomas Mommsen (1817—1903).

ANTROJI KNYGA

ASMENYS.

Asmenybė.

Asmenybė *(persona,* o seniau *caput)*[1] yra galia būti teisiniame gyvenime teisių ir pareigų subjektu.

Iš principo asmenybę turi tik žmogus. Nors asmenybė prasideda kartu su žmogaus gimimu ir išnyksta kartu su jo mirtimi, vis dėlto ji šiek tiek prasikiša pro abu kraštutinius žmogaus gyvenimo taškus (gimimą ir mirtį). Tai pareina nuo tų dviejų teisės sistemų, su kuriomis mes kiek vėliau susitiksime. Prieš gimstant žmogaus teisinė asmenybė ima reikštis, nes to reikalauja būsimojo kūdikio interesai[2]; o žmogui mirus, jo asmenybė dar kurį laiką gyva lieka, nes vadinamasis gulįs įpėdininis turtas reprezentuoja mirusįjį asmenį būsimojo įpėdinio naudai[3].

Bet Romoje, toli gražu, ne visi žmonės buvo teisiniai asmenys. Romėnų ir visos kitos senovės teisės asmenybę laikė kažkokia privilegija, kuri tik tam tikromis sąlygomis buvo teikiama. Kad žmogus turėtų asmenybę, pirmykšte to žodžio prasme, ir, kiek vėlesne prasme, pilną asmenybę, reikėjo trijų

---

[1] Apie *personą* žiūr. Windscheid, *Pandekten*, 1, § 49, išnaša 6; Schlossmann, *Persona und prosopon, Festschrift*, Kiel, 1906, ir Skutsch, *Archiv* v. Woelfin, 15, 1908, 145—146 pusl.; apie *caput*, Mommsen. *Dr. publ.*, 6, 1, 6—8 pusl.; Pernice, *Labeo*, 1, 97—98 pusl.; Costa.*Cicerone giureconsulto*, 1, *Il. dir. pr.*, 1911, 74—76 pusl.

[2] *Nasciturus pro nato habetur; infans conceptus pro nato habetur quotiens de commodis ejus agitur*, sako V. Paulius, *D.*, 1, 5, *De statu hominum*, 7. Manoma, kad šis tekstas esąs (Albertario, *B. Ist. D. R.* 33, 1923, 1—49 pusl.) interpoliuotas; pasak jo, ši taisyklė klasiškojoj romėnų teisėj negaliojusi; ji galiojusi tik vėliau, postklasiškojoj ir bizantinėj teisėj. *(D.*, 50, 16, *De V. S.*, 231). Nuo to laiko gimsiančiajam buvo teikiama sukcesija po prieš gimstant mirusio tėvo pagal vieną XII Lentelių taisyklę (Ulpianus, *D.*, 38, 36, *De suis et legitimis*, 3, 9) ir daug kitų civilinių teisių, o kiek vėliau ir baudžiamosios teisės jie buvo saugojami (abortų uždraudimas). Bet visos šios taisyklės, kadangi jos vėliau gimsiančiojo naudą terespektuoja, nustoja galiojusios tada, kada naujagimis gimsta negyvas (arba gimsta toks silpnas, kad negali gyventi (non viable). Pernice, *Labeo*, 196 ir tol. pusl., ir Regelsberger, *Pandekten*, 1, § 58.

[3] *Hereditas iacens sustinet personam defuncti*, sako Ulpianus, *D.*, 41, 1, *De Acq. Rer. Dom.*, 34, Hermogianus, *D., h. t.*, 61, *pr.*

elementų, kurių visuma sudarė *caput*.[1] Laisvės atžvilgiu reikėjo būti laisvuoju žmogumi, o ne vergu; pilietybės atžvilgiu — piliečiu, o ne latinu ar peregrinu; pagaliau, šeimos atžvilgiu — šeimos galva, o ne paprastu ir priklausomu jos nariu. Tie, kurie jungė savyje visus šiuos tris elementus *(status libertatis, status civitatis* ir *status familiae)*, turėjo pilną asmenybę, buvo teisini. Bet jei tik kuris žmogus nustojo vienos iš šių ypatybių, tai savaime nustojo ir *caput (capitis deminutio)*. Taip pat, atsižvelgiant į žmogaus amžių, giminę *(sexus)* ir proto būseną, dažnai galėjo atsitikti, kad kurie-ne-kurie iš jų negalėjo vaidinti tos rolės, kurią jiems suteikė teisė. Šį kartą žmogus negalėjo veikti faktiškai, nors jis yra teisinas. Kad tokie asmenys būtų veiklūs, t. y., kad jie galėtų atlikinėti visus teisinius veiksmus, reikėjo globėjo arba rūpintojo dalyvavimo.

Čia mes kaip tik studijuosime visus tris asmenybės elementus; toliau studijuosime vadinamą civilinę mirtį *(capitis deminutio)*, kuri įvykdavo nustojus vieno iš nurodytų trijų elementų; dar toliau — globos ir rūpos institucijas, kurios reikalingos faktiškam asmenybės veiksnumui papildyti, ir, pagaliau, paskutiniame skyriuje — teisinius asmenis, kuriems, nors ir nesant jiems tikrais asmenimis, pačių įstatymų galios buvo suteikiamos tam tikros asmenybės teisės.

---

[1] Paulus, *D.*, 4, 5, *De cap. min.*, 11: *tria enim sunt quae habemus: libertatem, civitatem, familiam.*

I.

Status libertatis. Vergovė.

Status libertatis turėjo visi tie, kurie nebuvo vergai, net ir tie, kuriuos interpretatoriai skiria į tam tikrą klasę, kurią sudarė nei prie vergų, nei prie laisvųjų nepriklausą žmonės. Tai, kad būtų įrodyta pirmasis asmenybės elementas *(status libertatis)*, pakakdavo nurodyti, kad tas ar kitas žmogus nėra vergas.

Imperijos gadynės Romos teisininkai, laikydamies moderniškos filosofijos pažiūrų, vergovę laikė kažkuo priešingu prigimčiai. Jie sakė, kad vergovė esanti tautų teisės institucija dėl to, kad ji buvusi visose senovės tautose[1]. Vergovės pateisinimo jie ieškojo kare, kuris visados buvo jos priežastis ir pradžia. Nugalėtojas, turėdamas teisę užmušti nugalėtąjį, turi, taip sakant, dar didesnę teisę pastarąjį padaryti savo nuosavybe[2]. Rodos, nėra nė reikalo šio sofizmo įrodinėti. Bet, kaip dažnai atsitinka, tai yra formuluotos teisės istorinė tikrenybė. Buvo laikas, kada nugalėtojas beveik visada čia pat vietoje užmušdavo nugalėtąjį, užuot ėmęs jį į vergovę, nes tada dar nesuprasta ir neturėta reikalingų priemonių, kuriomis galėtų išnaudoti žmogų, kaip savo daiktą. Kiek vėliau, tikriausiai, kada žmonės pasiekė piemenų ir ypač žemdirbių periodą, kada reikėjo ganyti gyvulius ir dirbti žemę, turto interesas pakišo mintį versti belaisvius dirbti, užuot juos užmušus, nes lengva buvo pastebėti tą pelną, kurį sudaro skirtumas tarp vergo išlaikymo išlaidų ir jo darbu pagamintų pajamų. Romėnai, kurie Romos įsikūrimo metu buvo kartu piemenys, žemdirbiai ir

---

[1] Florentinus, *D.*, 1, 5, *De statu hominum*, 4, 1,=*Inst.*, 1, 3, *De jur. pers. Servitus est costitutio juris gentium, quia quis dominio alieno contra naturam subjicitur.*

[2] Florentinus, *D., h. t.*, 4, 2 = *Inst., h. t.*, 3.

kariai, greičiausiai, bus turėję vergovę nuo pat jų valstybės susikūrimo pradžios. Todėl čia anksti teisė pradėjo reguliuoti vergų būklę, vergovės šaltinius ir išsivadavimo iš jos procesą. Visai vergovės teorijai išdėstyti būtų pravartu pastudijuoti dar ketvirtą klausimą, būtent: vergovės išsiplėtojimo priežastis ir išsivadavimo būdus. Bet, kadangi išsivaduoti galėjo latinai ir peregrinai lygiai taip, kaip ir patys piliečiai, tai išsivadavimo taisykles bus patogiau studijuoti pilietybės skyriuje, o čia mes tuo tarpu gvildensime kitus tris klausimus.

1. Vergo būklė.[1]

Vergo būklės principas yra toks, kad vergas yra daiktas, o ne asmuo. Tačiau, laikui bėgant ir faktiškajam gyvenimui reikalaujant, pamažu nuo šio principo tolta; ypač nutolimas darytas pareinamai nuo stiprėjančios nuosavybės teisės.

Vergas *(servus, homo, mancipium, puer, ancilla)* nėra asmuo[2], jis yra daiktas[3]. Vergas skiriasi nuo laisvo žmogaus tuo, kad jis neturi šeimos: jo šeimyninis bendravimas *(contubernium)* yra grynas faktas, o ne santuoka. Jis skiriasi nuo laisvo žmogaus tuo, kad jis neturi turto, t. y., jis negali turėti nei nuosavybės, nei būti kreditorium, nei skolininku, nei, pagaliau, palikti savo turto įpėdiniams. Jis skiriasi nuo laisvo žmogaus tuo, kad jis negali eiti į teismą, nes proceso veiksmus gali atlikinėti tiktai laisvieji žmonės; ši sąlyga yra pagrindinė sąlyga visiems teismo proceso veiksmams atlikinėti. Nors vergas būtų sužeistas, nors jis būtų nuskriaustas, tačiau jis neturi teisės reikalauti, kad jo asmuo būtų respektuojamas. Tik vergo viešpats (savininkas), žinoma, jei jis to nori, gali skųstis teismui dėl padarytos jo vergui nuoskaudos arba žalos lygiai taip, kaip dėl jo gyvulio sužeidimo, dėl jo daikto sudaužymo arba

---

[1] Ihering, *Espr. du Dr. r.*, 2, 161—177 pp. Pernice *Labeo*, 1, 111—158 pusl. Karlowa, *R. R. G. 2, 1*, 100—114 pusl. Marquardt, *Vie privée des Romains*, 1, 205—226 pusl. Wallon, *Hist. de l'esclavage dans l'antiquité*, 2-sis leid. 3-čias tomas, 1879; Ed. Meyer, *Die Sklaverei im Altertum*, 1898; Buckland. *The Roman Law of Slavery. The Condition of the slave in private law, from Augustus to Justinian*, Cambridge, 1908.

[2] *Inst.*, 1, 16, *De cap. min.*, 4: *Servus... nullum caput habet.* Paulus, *D.*, 4, 5, *De cap. min.*, 3, 1: *Servile caput nullum jus habet.* Ulpianus, *D.*, 50, 17, *D. R. J.*, 32: *Quod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur.*

[3] Ulpianus, *Reg.*, 19, 1: *Mancipi res sunt... servi*, Gajus, 2, 00: *Corporales (res) hae sunt quae tangi possunt velut... homo.*

dėl kitos kurios jo turtui padarytos žalos. Kaip kiekvienas kitas kuris daiktas, vergas gali būti išimtinos (eksliuzyvinės) nuosavybės objektu, priklausančiu tik vienam savininkui, kuris gali laisvai juo disponuoti ir vartoti visas priemones savo vergui eksploatuoti lygiai taip, kaip ir kitą nuosavą turtą. Vergas gali būti bendra kelių savininkų nuosavybė; jam gali vienas turėti pliką nuosavybės teisę, o kitas — naudotis jo darbu *(usus fructus)*. Kaip ir kitas kuris daiktas, taip ir vergas gali būti savininko apleistas (pamestas), tačiau nė šis faktas jam nesuteikia laisvės taip pat, kaip pamestas gyvulys nenustoja buvęs gyvuliu. Pamestas vergas tampa turtu be savininko *(servus sine domino)*. Kiekvienas gali tokį vergą pasisavinti.

Bet vis dėlto vergas yra žmogus. Tarp jo ir kitų privatinės nuosavybės daiktų yra esminis skirtumas, kuris įterpia vergą į *alieni juris* žmonių klasę, kaip ir vaikus. Vergas yra *in dominica potestate*, kaip vaikai yra *in patria potestate*[1]. Šis žmogaus charakteris susilpnina principą, pagal kurį vergas yra daiktas, o ne asmuo. Senumo atžvilgiu kurie-ne-kurie šio principo susilpninimai yra lygūs su pačia vergove; kiti iškilo aikštėn paskutiniame respublikos periode, žinoma, jei tą periodą pratęstume iki Diokleciano laikų; o dar kiti — krikščionystės laikais.

1. Iš vergo asmenybės esmės išvados buvo padarytos net pačioj seniausioj gadynėj. Bet reikia nusakyti kurios.

Pačią pirmąją išvadą galima matyti toj labai senoj taisyklėj, pagal kurią nuo vergo nusikaltimo nukentėjusis turėjo teisę apskųsti teismui vergo savininką, iš kurio jis galėjo reikalauti arba vergo išdavimo, kuriam galėtų atkeršyti, arba reikalauti iš paties savininko pabaudos sumokėjimo *(actio noxalis)*. Bet tatai dar neatskyrė vergo nuo kitų daiktų, nes, kaip toliau matysime, buvo visai simetrinė teisė skunduose dėl žalos, padarytos gyvulių arba net negyvų daiktų *(actio de pauperie)*.

Šiek tiek teisingiau pastebėtas vergo asmenybės pripažinimas religijos taisyklėse. Šios taisyklės leido vergui kiek-ne-

---

[1] Gajus, 1. 48: *Quaedam personae sui juris sunt, quaedam alieno juris subjectae sunt*, 1, 52: *In potestate itaque sunt servi dominorum*, 1, 9 = Inst., 1, 3, *De j. pers., pr: Summa... divisio de jure personarum haec est quod omnes homines aut liberi sunt aut servi.*

kiek dalyvauti bendrame kulte ir saugojo vergų kapus lygiai taip, kaip ir piliečių[1]. Tą pat galima pastebėti ir naminiuose papročiuose, pagal kuriuos vergas buvo valdomas tos pačios šeimos galvos: jis jos autoritetu buvo saugojamas nuo kitų piktadarysčių, o ypač jo būklę garantavo bendra šeimos moralė[2]. Čia vergą bausdavo tik tada, kada būdavo tikras reikalas. O iš tikro Romos vergų padėtis buvo daug geresnė, negu moderniškų kolonijų vergų padėtis ir net negu ištisų būrių tarnų padėtis Sicilijos, Afrikos ir Rytų užkariavimų laikais. Romos vergų padėtį švelnino primityvinė santvarka, Romos ir kitų kaimyninių miestų situacijos panašumas, nuolatiniai tarp artimų giminių karai[3], kurie laisvuosius paversdavo vergais, o vergus išvaduodavo, ir mažas vergų skaičius. Dažnai vergai būdavo tik vergų vardais *(Lucipor, Mancipor)* vadinami, o faktiškai jų padėtis mažai tesiskyrė nuo laisvųjų žmonių padėties[4], nes vergai gyvendavo laisvųjų žmonių šeimose. Bendras darbas, bendri vargai ir bendri džiaugsmai suartindavo vergus su laisvaisiais. Tačiau, ir šitaip tvirtinant, reikia kurių-ne-kurių rezervų[5]. Visa tai, kas dėjosi šeimoje, buvo reguliuojama grynо fakto, o ne teisės. Religinės normos, kurios iš dalies pripažino vergo asmenybę, priklausė šventosios teisės sričiai, o ne privatinei teisei.

Einant vienu labai senu principu, privatinės teisės nustatytu, vergai galėdavo daryti tam tikrus teisinius veiksmus vie-

---

[1] Seniausias ir tiesiogines žinias apie religinės teisės charakteri mums suteikia Ulpianas, cituodamas tų pat laikų autorius Trajaną ir Aristą, *D.*, 11, 7, *De religiosis*, 2; *pr.* Bet Varonas jau kalba apie *dii Manes serviles.* Šis principas yra, be abejojimo, daug senesnis. Pernice, *Zum römischen Sacralrecht, Sitzungsberichte v. Berlin*, 51, 1886, 1179 ir tol. pusl. ir apie kitus pripažinimus vergo asmenybės religinės teisės srity *(votum)* 1173—1179 pp.

[2] Reikšmingiausia garantija buvo cenzoriaus disciplinarinė intervencija; apie tai liudija Denys, 20, 13.

[3] Macrobius, *Sat.*, 1, 11; 7: *Tam tu illum liberum videre potes quam ille te servum.* Titus - Livius, 6, 7, įrodo, kad senieji vergai eidavę pas savo buvusius šeimininkus daryti draugiškų vizitų ir kad vieni kitus vaišindavo.

[4] Plinius, *N. H.* 33, 1, 26, ir pavyzdžiai iš Marquardt, *Vie privée*, 1, 23—24 pp. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 227 pusl. 1 išnaša.

[5] Galimas daiktas, kad šiais pavyzdžiais negalima įrodyti religinių normų ir šeimos papročių protegavimo, teikiamo vergams, nes senovėje ir gyvulius tos normos proteguodavo. Pirmajai pažiūrai patvirtinti žiūr. Cato, *De r. r.*, 138; Ovidius, *Fast.*, 1, 66 ir tol. pp.; antrajai pažiūrai — Plinius, *N. H.*, 8, 45, 180. Varro, *De r. r.*, 2, 5, 4 ir Voigt, *XII Tafeln*, 2, 810 p.

toj savo šeimininko *(ex persona domini)*. Vadinas, prisidengdami šeimininko asmenybe, jie tapdavo savininkais ir kreditoriais. Pilietis, kuris negalėdavo įgyti nuosavybės teisės, kredito, įpėdinystės per kito piliečio tarpininkavimą, galėdavo tai padaryti per savo vergą[1]. Šia prasme vergas, skirdamasis nuo visų kitų daiktų, kurie tiktai teisės objektais gali būti, veikia kaip įrankis teisiniams veiksmams atlikinėti. Tačiau ši menka vergo teisė buvo jam suteikta ne jo paties, bet jo savininko reikalams tenkinti. Čia ta vergo teisė ir baigėsi. Jis jos neturėjo tada, kada jis neturėjo savininko, kuris jam suteiktų šią teisę *(servus sine domino)*[2].

Vergas nurodytą teisę turėjo tik tada, kada jis veikė šeimininko naudai, t. y., jis galėjo šeimininką padaryti savininku ir kreditorium, bet jokiu būdu ne debitorium[3].

2. Prieš respublikos periodo pabaigą naujos aplinkybės ir idejos[4] vertė pripažinti vergams platesnes teises turto, asmens ir proceso srityse.

Turto teisių atžvilgiu civilinė teisė, kuri visada sankcionuodavo kylančią iš vergo nusikaltimo teisę, kuri visada pripažindavo vergo išduotų pinigų kreditorium patį šeimininką tol, kol vergas buvo vergu, o kada vergas išsivaduodavo — jį patį, ėmė sutikti, kad vergų sudarytos sutartys gimdytų jiems patiems natūralines teises ir pareigas[5]; kitaip sakant, vergų padarytų

[1] Gajus, 1, 52: *Quodcumque per servum adquiritur id domino adquiritur.*

[2] Javolenus, *D.*, 45, 3, *De stip. serv.*, 36.

[3] Gajus, *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 133: *Melior conditio nostra per servos fieri potest, deterior fieri non potest.*

[4] Apie šias idejas, iš kurių, tarp kitko, nevertėtų daryti per didelių teisinių išvadų, galima nurodyti visiems gerai žinomus Senekos tekstus, *Ep.*, 47, 95. *De benef.*, 3, 18; taip pat Philono, Diono Chrisostomo, Marko Aureliaus ir kitų raštus; prieš juos žiūr. Plataus, *Asin.*, 2, 4, 83.

[5] Ulpianus, *D.*, 44, 7, *De O. et A.*, *14: Servi ex delictis quidem obligantur et si manumittantur obligati remanent: ex contractibus autem civiliter non obligantur, sed naturaliter et obligantur et obligant.* Apie natūralių prievolių galios pripažinimą žiūr. Pernice, *Labeo*, 1, 150—153 pp. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 1, 111 p.; Gradenvitz, *Natur und Sklave bei der naturalis obligatio*, 1900 (ir, paskutinėj vietoj, Ziber, *Naturalis obligatio, in Gedenkschrift f. L. Mitteis*, 1925, 17—51 pp., pasak jo, natūralinės vergų prievolės ir teisės esąs kompiliatorių padaras). Tuo reikalu Ulpianas pasakęs, kad civilinės teisės atžvilgiu vergai turi būt laikomi *pro nullis*, priduria: *Non tamen et jure naturali, quia quod ad jus naturale attinet omnes homines aequales sunt.* Dviejų tekstų rubrikos.

pasižadėjimų vykdymo negalima buvo reikalauti teismo keliu, bet vis dėlto jų pasižadėjimai gimdė tam tikrus teisinius padarinius, pavyzdžiui, per klaidą sumokėta skola negalėjo būti antrą kartą ieškoma.

Bet didžiausią vergų būklės reformą dar gerokai seniau padarė pretorinė teisė. Civilinė teisė, pasirėmus ta bendra šeimininko reikalų saugojimo pažiūra, vergui leido veikti tik šeimininko naudai, t. y., pastarąjį padaryti savininku ir kreditorium, bet jokiu būdu neleido padaryti jį kieno nors debitorium; net su paties šeimininko sutikimu vergas neturėjo teisės užtraukti savo šeimininkui paskolos. Tuo būdu civilinė teisė užkirto kelią patiems šeimininkams veikti per savo vergus praktikos ir ypač prekybos srity, nes prekyba be debitoriaus vaidmens neįmanoma. Pretorinė teisė, būdama geriau informuota apie gyvenimo tikruosius reikalus, leido šeimininkui pasidaryti debitorium per vergo tarpininkavimą; ji sutiko, kad vergas gali įpareigoti savo šeimininką, jei jis veikia pagal jo valią[1]. Visų pirmiausia šeimininkas galėjo pavesti savo vergui atlikti tam tikrus jo reikalus: padaryti jį savo laivo kapitonu arba pavesti jam pramonės ar prekybos reikalus. Tuo būdu tie asmenys, kurie su vergu sudarydavo sutartį, neišeinančią iš vergo įgaliojimo ribų, turėjo teisę veikti prieš šeimininką vadinamąja *actio contracti;* taip pat pardavimo atsitikimu — *actio venditi,* kurią suteikdavo ar tai dėl jo pritarimo *(actio quod jussu),* ar tai dėl jo pavedimo *(actio exsercitoria),* ar tai, pagaliau, dėl suteiktos vergui pramonininko ar pirklio komiso teisės *(actio institoria).* Toliau šeimininkas galėjo pasinaudoti ir kita procedūra, kuri ribojo jo nuostolių riziką ir kuri buvo jau anksčiau veikusios institucijos pritaikymas, būtent: *peculium. Peculium* buvo vadinama turto masė, į kurią galėjo įeiti įvairiausios vertybės; į ją įeidavo ne tik, kaip nurodo etimologija, pinigai ir gyvuliai *(pecus, pecunia),* bet ir laukai, namai, vergai *(vicarii*

---

[1] Pirmosios kombinacijos pavyzdžiai: vergas, kuris vedė banko namų reikalus ir kuris prekiavo aliejumi; apie tai kalba Ulpianas, *D.,* 14, 3, *De inst. act.,* 13, *pr.;* vergas-bankininkas, kurio biure kabojo fiducinio nusavinimo modelis; šis modelis klientams buvo žinomas, pagal jį buvo sudaromos sutartys *(Textes,* 827 p.); Pompejaus įstaigos skelbimas, kuris visais reikalais prašė kreiptis į vergą *(Textes,* 858 p.). Antrosios kombinacijos pavyzdys: Kommodo laikais būsimasis papa Kalikstas blogai veda prekybą, kurią jam pavedė jo šeimininkas Karpoforas *peculium* (Hyppolitus, *Refutatio omn. haeres.,* 9., 11, 12).

statant priešais *ordinarius* sąvoką)[1], kurių administravimą šeimininkas galėjo pavesti savo vergui[2] ir kurie, nors sudarydami šeimininko turtą, vis dėlto buvo savaimingi. Teisiškai šeimininkas visada galėdavo atimti iš vergo savo turtų administravimą, tačiau faktiškai labai retai kada tai padarydavo; išskiriant, žinoma, tuos atsitikimus, kada vergas labai blogai atlikdavo reikalus arba kada jis padarydavo stambių klaidų. Morališkai šeimininkas veik visados autorizuodavo vergo daromus su trečiaisiais asmenimis teisinius veiksmus (sutartis). Jis tai darydavo net su savo vergu dėl pastarojo išsivadavimo už tam tikrą pinigų sumą, kurią šeimininkas buvo pažadėjęs vergui aukoti už jo turtų padidinimą[3]. Pretorius, manydamas, kad per *peculium* pavedimą šeimininkas norėjo suteikti vergui galią įsipareigoti prieš trečiuosius asmenis tiek, kiek pavestasis turtas buvo vertas, ir, kad tuo būdu šeimininkas turėjo atsakyti už vergo padarytus pasižadėjimus, šiai gryno fakto institucijai suteikė teisės vertę.

Šiedvi kombinacijos buvo padarytos šeimininko naudai, kad jis galėtų ko daugiausia išnaudoti vergo darbą, padarydamas jį savo įrankiu; pirmuoju atveju neribota atsakomybe, o antruoju — ribota.

Bet ir šios kombinacijos praplėtė vergų nepriklausomybę: jie vadovavo šeimininko laivui; vedė, palyginti, stambius pramonės reikalus ir prižiūrėjo tolimąsias kontoras. Dar platesnę vergo nepriklausomybę pabrėžė antroji kombinacija, tai yra, prekybos reikalų pavedimas, nes šiuo atveju vergas galėjo elg-

---

[1] Erman, *Servus vicarius (Recueil publié par la Faculté de Droit de Lausanne*, 1896, 391—532 pp.).

[2] Vadinas, šie turtai nefigūravo bendroj šeimininko sąskaitoj. Todėl Tubero visiškai teisingai nusako *peculium* sąvoką: *quod servus domini permissu separatum a rationibus dominicis habet* (Ulpianus, *D.*, 15, 1, *De pec.*, 5, 4). Kaip labai didelės vertės tam tikrą *peculium* pavyzdį žiūr. cituotą įrašą 4 nr., kuris kalba apie vergą, sumokėjusį už savo laisvę 60.000 sestercijų; taip pat vienam iš Tiberiaus vergų buvo pastatytas paminklas, kurį statė šešiolika jo asmeniui tarnavusių vergų (*C. I. L.*, VI, 5197).

[3] Seneca, *Ep.*, 80, 4: *Peculium suum quod comparaverunt ventre fraudato pro capite numerant.* Plinius, *N. H.*, 7, 39. Petronius, 57, Vieno vergo įrašas, kuris parodo, kiek jis mokėjo už atvadavimą, *C. I. L.*, XI. 5400. — Taip pat *peculium* buvo laikomas priklausančiu vergui, jei tik, žinoma, nebuvo priešingos sąlygos; tad *peculium* galėjo vienas vergas perleisti kitam tarp gyvųjų (*F. V.*, 261). O Plinius Jaunasis savo vergams leido testamentu užrašinėti (vieni kitiems) savo *peculium* (Plinius, *Ep.*, 8, 16).

tis kaip tinkamas tol, kol jo šeimininkas neatšaukė, o atšaukimų praktikoje veik visiškai nepasitaikydavo.

Naujų institucijų sukūrimas ir jų tolesnis plėtojimas žymiai veikė vergo asmenybę ir proceso srity. Senoji teisė žinojo tik vieną proceso tvarką, būtent: magistrato organizuotą *ordo judiciorum* su prisiekusiais posėdininkais. Ši tvarka vergams buvo visiškai neprieinama. Nuo imperijos įsikūrimo laikų buvo įvesta administracinio proceso tvarka, pagal kurią pati magistratūra sprendė jai patiektus klausimus. Ji tai darė, apeidama paprastąją proceso tvarką ir be prisiekusiųjų posėdininkų *(extra ordinem)*. Kadangi šiuo atveju nebuvo tikrojo proceso, tai ir vergui leido pačiam pasiskųsti magistratui; taip, pavyzdžiui, vienas dar nesenas tekstas sako, kad jei vergas tiki, jog jis testamentu yra atvaduotas, o tas testamentas įpėdinio nėra vykdomas, — jei tik galima tuo pačiu tekstu tikėti, — tai vergas gali apskųsti įpėdinį. Vergas galėjo skųstis net prieš savo šeimininką, jei pastarasis nevykdė su juo padarytos sutarties dėl atvadavimo. Apie tai jau anksčiau buvo minėta.[1]

Pagaliau, asmenų teisėje atrandame ir tokių nuostatų, kurių pagrindinis tikslas buvo vergų asmenybės pripažinimas ir saugojimas. Šiuo atžvilgiu pažymėtinos tos teisės, kurios lietė vergų giminystę, *cognatio servilis*. Tatai padaryta, kad užkirstų vergų santuokai kelią vergavimo metu ir net išsivadavus iš vergovės ir kad neleistų persiskirti tiems, kuriuos santuokos ryšiai jau rišo[2]. Tiesa, pastarasis dėsnis labai nedrąsiai išreikštas. Tokie pat buvo tie nuostatai, — jie labai pagausėjo nuo imperijos periodo pradžios, — kurie saugojo vergus nuo blogo su jais elgesio. Taip, vienas įstatymas, *lex Petronia,* kuris, gal būt, yra identiškas su kitu įstatymu, *lex Junia Petronia,* — kitur cituotas — ir kuris buvo 772 metais konsulų išleistas, draudžiąs vergus duoti žvėrims sudraskyti, išskiriant tuos, atsitikimus, kada magistratas nutardavo[3] tai padaryti. Taip, Klaudiaus ediktas atimdavo nuosavybės teises vergui iš tų šeimininkų, kurie apleisdavo savo senus ir ligotus vergus[4]. Taip

---

[1] Hermogenianus, *D.*, 5, 1, *De jud.*, 53.

[2] *Inst.*, 1, 10, *De nuptiis,* 10 ir tt. E. Costa, *Archivio,* 1889, 210—220 pp. *Storia del dir. r. priv.*, 128 p. 5 išn.

[3] *D.*, 48, 8, *Ad. l. Corn. de sic.*, 11, 2. *D.*, 40. 1, *De manumiss.*, 24: *Lege Junia Petronia...*

[4] *C.*, 7, 6, *De lat. lib. toll.*, 1, 3. Justiniano teisės reikalu, Rotondi, *Scritti giur.*, 3, 25—37 pp.

pat paminėtinos ir dvi Antonino Piaus konstitucijos: viena iš jų numatė bausmę už žmogžudystę tiems šeimininkams, kurie be jokio pagrindo užmuš savo vergą; antroji — leido magistratui priversti šeimininkus parduoti vergus, jei šeimininkai žiauriai elgdavosi su savo vergais ir jei magistratas rasdavo, kad vergų skundas yra tikras ir pamatuotas[1].

Visa tai parodo, kad vergo būklė[2] buvo žymiai pagerinta; pagerinta tiek, kad net į akis krinta. Bet už to matomo pagerinimo slepiasi nematomas vergų būklės pasunkinimas. Faktiškos sąlygos, kurios švelnino senosios vergovės teisinės būklės žiaurumus, ilgainiui išnyko. Dažniausiai nebuvo nei bendro gyvenimo, nei, pagaliau, šeimininko su vergu bendro darbo klausimo. Kai vergų skaičius žymiai pagausėjo, tai jų šeimininkas veik nebegalėjo visų pats pažinti. Iš pradžios, kol vergų buvo mažai, tol jie buvo paprastai šaukiami šeimininko vardu; vėliau, vergų skaičiui pagausėjus, kiekvienas turėjo savo skirtingą vardą su šeimininko prievardžiu: *Hermodorus, Tulli Marci servus,* arba *M. Tullii Ciceronis servus,* arba paprastai *M. Tullii Ciceronis*[3]. Pirmykštę romėnų su jų belaisviais lygybę pakeitė santykiai, analogiški su pakitėjusiais moderniškais vergų ir jų viešpačių santykiais. Savo apogėjų Romos vergų viešpačių pagarsėjusis žiaurumas pasiekė paskutiniais respublikos periodo amžiais ir imperijos laikais. Naujieji įstatymai buvo daugiau šios padėties simptomai, negu rimtos priemonės su ja kovoti.

3. Dėl krikščioniškojo mokslo, kuris kritikavo ankstyvesnę vergovę, bet naująja prasme[4], įtakos Romos imperatoriai, pradedant Konstantinu, kaip toliau pamatysime, sudarė naują vergovės priežasčių ir atvadavimo iš jos teoriją. Tačiau tuo

---

[1] *Inst.*, 1, 8, *De his qui sui*, 2. Jei vergą užmušdavo trečiasis asmuo, tai taip pat galėdavo bausti už žmogžudystę. Gajus, 3, 213. *D.*, 48, 8, *Ad l. Corn. de sic.*, 1, 2. Mommsen, *Droit pénal*, 2, 329—330 pp.

[2] Šios epochos metu pasireiškė didesnis skirtumas tarp vergo ir šeimininko. Tačiau vadinamieji valstybės vergai, *servi publici*, turėjo daug daugiau teisių, negu paprastieji vergai. Valstybės vergai galėjo testamentu laisvai užrašyti pusę savo *peculium* (Ulpianus, 20, 16). Kurie-ne-kurie dokumentai rodo, kad šie vergai galėjo vesti laisvas moteris ir nešioti du vardus. Žiūr. Mommsen, *Dr. public*, 1, 369—371 pp. Halkin, *Les esclaves publics chez les Romains*, 1897. Apie Imperijos vergus žiūr. Mommsen, op. cit., 5, 107 p.

[3] Žiūr. Marquardt, *Vie privée*, 1, 24—25 pp.; Cagnat, *Cours d'épigraphie*, 80—81 pp.

[4] Paulus, *Ep. ad Eph.*, 6, 5—9; *Ep. ad Coloss.*, 3, 22—24, 4, 1, *Ep. ad Philem*, 15—16.

metu teisinė vergo būklė nebuvo pagerinta. Jie tiktai tęsė jau anksčiau pradėtąjį judėjimą fizinio vergo asmens saugojimo ir vergo giminystės *(cognatio servilis)* pripažinimo kryptimi: viena Justiniano konstitucija principiališkai pripažino išvaduotų vergų giminystę ir paveldėjimo teises[1]; o vienas Konstantino sprendimas panaikino šeimininkų nuosavybės teises vergams, tų šeimininkų, kurie naujagimį vergą apleido[2].

2. Vergovės priežastys.

Romoje buvo dvi vergovės priežasčių rūšys: gimimas ir kurie-ne-kurie kiti vėlesni faktai[3].

Vergas gimdavo iš motinos vergės[4], tėvas, vis tiek kas jis toks būtų, nesvarbu, jis galėjo būti net ir laisvas žmogus. Šis samprotavimas išvedamas iš to, kad su verge moterimi negalėjo būti santuokos, o be vedybų gimęs kūdikis jokių ryšių su tėvu neturi ir negali turėti[5]. Seniau kūdikis gimdavo vergu iš tos motinos, kuri gimdymo metu buvo vergė. Kas ji buvo apsivaisinimo momentu arba jos neštumo metu, neturėjo svarbos, nes tik gimdymo momentu kūdikis tampa atskira ir skirtinga būtybe. Bet pastaroji teisės pažiūra ūmai pasikeitė. Teisė, remdamasi ta pažiūra, kad jau pradėtas vaikas turi būti laikomas gimusiu, jei to reikalauja pastarojo interesas, nuo gana senų laikų darė išvadą, kad jis gims laisvas; jei tik, žinoma, mo-

---

[1] *Inst.*, 3, 6, *De grand. cogn.*, 10.

[2] *C. Th.*, 5, 9, *De exp.*, 1. Apie vergo fizinio asmens saugojimą žiūr. dar Konstantino uždraudimą daryti žymes nubaustojo vergo veide *(C. Th.*, 9, 40. *De poenis*, 2); šeimininkus, kurių blogas su vergu elgesys buvo priežastim vergo mirties, skelbdavo žmogžudžiais *(C. Th.*, 9, 12, *De emend. serv.*, 1, 2); dalantis žemę buvo draudžiama dalytis vergų šeimas: atskirti vaikus nuo tėvų, seseris nuo brolių, žmonas nuo vyrų *(C. Th.*, 2, 25, *De communi divid.*, 1). Konstancijos laikais buvo suteikta dvasininkams teisė išvaduoti tas verges, kurias tvirkino jų šeimininkai *(C. Th.*, 15, 8, *De len.*, 1); Teodoziaus II laikais tvirkinamoms vergėms buvo leista prašyti išvaduoti iš prostitucijos namų, o Leono gadynėj visiems piliečiams buvo suteikta teisė reikalauti vergėms prostitutėms laisvės *(C.*, 1, 4, *De episc. aud.*, 12, 14, 1), ir t.t.

[3] Be įvairių Institucijų straipsnių, žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 47—51 pp.

[4] *Inst.*, 1, 3, *De jur. pers.*, 4: *Servi aut nascuntur aut fiunt: nascuntur ex ancillis nostris.*

[5] Apie dvi išimtis, kurios pažymėtos Klaudiaus senato nutarime ir vienoj mažai žinomoj dispozicijoj ir pagal kurias kartais ir laisvos moteries kūdikis gimdavo vergu, žiūr. Gajus, 1, 84—86.

tina bet kuriuo neštumo metu buvo laisva, tai visada buvo leidžiama daryti išvadą, kad vaikas kaip tik tuo momentu gimė[1].

Vėlesnės po gimimo vergovės priežastys parėjo nuo tautų teisės ir nuo civilinės teisės[2].

Pagal tautų teisę, kuri galiojo visą Romos istorijos laikotarpį, vergovės priežastimi buvo nelaisvė, nes karo metu paimtieji belaisviai visados buvo nugalėtojų pavergiami. Ši vergovės atsiradimo priežastis parėjo ypač nuo taisyklingų karų su paskelbusiais karą priešais; bet taip pat reikia gerai atsiminti, kad vergais tapdavo, net Justiniano laikais, ir netaisyklingų karų belaisviai: svetimtaučius, kurie neturėjo jokių su Roma sutarčių, tuo būdu ir jokių Romos pripažintų teisių, kiekvienas pirmas paėmusis asmuo galėjo pasisavinti kaip daiktą be šeimininko *(res sine domino)*. Tai buvo pažiūra, kuri Romoj niekados nepakitėjo[3]. Vergovės priežastys, pareinančios nuo civilinės teisės, senesniais laikais buvo vienokios, naujesniais — kitokios.

Einant senąja teise, kur atrandamas pavergimas *jure civili*, vergais tapdavo visa eilė žmonių, gyvenančių užsieny, ne dėl to, kad jie ten būtų paimti į nelaisvę, bet dėl to, kad juos ten magistratas arba šiaip kuris tam reikalui paskirtas asmuo išsiųsdavo[4]. Magistratas galėdavo parduoti į užsienius dezertyrus ir tuos, kurie neateidavo užsiregistruoti į cenzus ar rekrūtus; tėvai galėdavo parduoti savo vaikus; kreditoriai — savo nesumokančius skolų debitorius; apvogtasis — vagį[5]; taip pat pati valstybė neparduodama galėdavo kitai valstybei savo pilietį atiduoti, kuris tą valstybę įžeidė[6]. Pasiremdami prakilnia ideja, kurią vėliau paneigė, ir laikydamies tos pažiūros, kad tas asmuo, kuris Romoje buvo laisvas, negalėjo būti kitur vergas, romėnai teigė, kad toks asmuo vergu gali tapti tik svetur, kur neveikė vadinamoji latinų lyga[7]. Jį parduodavo *trans Tiberim*,

---

[1] Marcius, *D.*, 1, 5, *De stat. hom.*, 5, 2, 3.

[2] *Inst.*, 1, 3, *De jur. pers.*, 4:... *fiunt aut jure gentium, id est ex captivitate, aut jure civili.*

[3] Pomponius, *D.*, 49, 15, *De captiv.* 5, 2.

[4] Tiems piliečiams, kurie pasiduodavo į nelaisvę užsieny, kurių vergovę pripažindavo Roma, nebuvo taikomas *postliminium*.

[5] Tit.-Livius, *Ep.*, 55; Cicero, *Pro Caec.*, 34, 99, *De orat.*, 1, 40, 181; Aulus Gellius, 20, 1, 47 (XII Lentelių, 3, 5); Gajus, 3, 189.

[6] Pomponius, *D.*, 50, 7, *De legation.*, 18 (17).

[7] Galima paklausti, ar tai tik nebus padaras tos idejos, pagal kurią Aleksandrijos pilietis negali tapti savo krašto piliečio vergu, *Hal.*, 1, 219 ir

kitaip sakant, į Etruriją. Kiek vėliau Romos teisininkai svarstė klausimą, ar vagis turėjo būti parduotas į užsienį, ar čia pat Romoj. Šiaip ar taip, vagis tapdavo vagystės vergu. Bet ši pažiūra yra, palyginti, nauja: ji kilo, greičiausiai, iš to, kad jau daug senosios romėnų teisės nuostatų buvo žuvę, ir išvedama iš palyginimo su naująja teise, pagal kurią ir piliečiai galėdavo tapti Romos vergais.

Imperijos laikų vergovės priežastys, kurios pakeitė jau panaikintas įstatymų keliu arba paties gyvenimo išstumtas senąsias priežastis, buvo šitokios[1]: 1. vienas pretoriaus edikto nuostatas, kuris jau buvo žinomas nuo Muciaus Scevolos[2] laikų ir pagal kurį bausdavo tą, kuris pasiduodavo į vergovę, norėdamas vėliau, išsivadavęs, gauti uždarbio iš plėšimo *(pretii participandi causa);* šio nuostato bausmės sankcija buvo tokia, kad parsidavėliui nebeduodavo teisės savo laisvės ieškoti teismo keliu ir kad pirkėjas galėdavo jį pasilaikyti sau; 2) imperialinė teisė, pagal kurią nuteistasis mirties bausme *(in ferrum, ad bestias)* arba sunkiųjų darbų kalėjimu, t. y., išsiuntimu į kasyklas *(metallum)* tapdavo vergu *(servus poenae);* 3. einant Klaudiaus senato nutarimu, išleistu 52 m. po Kr.[3], šeimininko verge tapdavo ta laisva moteris, kuri, nebodama jo uždraudimo, palaikydavo santykius su kitų piliečių vergais; 4. pagaliau, imperatorių konstitucijos suteikė patronui teisę grąžinti atgal į vergovę tuos vergus, kurie nusidėdavo prieš išvaduotąją įvairiais didelio nedėkingumo veiksmais[4].

Justinianas panaikino Klaudiaus senato nutarimą ir nuteistojo *in metallum*[5] vergovę; o kitas vergovės priežastis, parcinančias nuo civilinės teisės, paliko veikti. Bet, tiek tuo metu, tiek anksčiau, buvo du pagrindiniai vergovės šaltiniai — tautų teisė ir gimimas —, iš kurių visą laiką užtektinai plaukė Romai reikalingų vergų.

---

tol. pp. ir ar tas pats dėsnis nebuvo vartojamas Germanijoj (Brasslow, *Hermes*, 57, 1922, 472—475 pp.).

[1] *Inst.*, 1, 16, *De cap. min.*, 1, Paulus, *Sent.*, 2, 21 a.

[2] *D.*, 40, 12, *De lib. caus.*, 23 *pr.*

[3] Tacitus, *Ann.*, 12, 53.

[4] De Francisci, *Mélanges Cornil*, 1926, 1, 297—323 pp., kuris *revocatio in servitutem* laiko graikų instituciją, kurią Romoje įgyvendinę Konstantinas ir jo papėdininkai.

[5] *Nov.* 22, c. 8. *Inst.*, 3, 12, *De succ. subl.*, 1.

3. Išvadavimo procesas[1].

Individo laisvės ar vergavimo ginčas *(causa liberalis, vindiciarum* kitam mokėti, tikriausiai, privertė valdžią išleisti visą liuotas XII Lentelių Įstatyme. Yra žinoma, kaip legenda suriša decemvirų numetimą su Ap. Klaudiaus peržengimu tos taisyklės, pagal kurią *vindiciae* yra *secundum libertatem,* kitaip sakant, tas asmuo, apie kurio laisvę, ar tas asmuo, dėl kurio laisvės ar vergavimo ginčijamasi, proceso metu yra provizoriškai laisvais[2].

Procesas dažniausiai buvo išreiškiamas paprastąja daiktinio ginčo forma *(actio realis)* arba *legis actio sacramenti* forma, kur prieš vienos pusės *vindicatio* turėjo būti kitos pusės *contravindicatio;* jei ginčo išsprendimas atstatydavo pirmykštę būseną, tai pretenduojąs šeimininkas buvo garantuojamas kaucija *(praedes litis et vindiciarum),* kurią jis paimdavo tada, kada laimėdavo bylą. Šio proceso tvarkos pradžia, matyt, yra kilusi iš tos pažiūros, kad tariamasis vergas neturėjo teisės pats dalyvauti procese. Tokia dalykų padėtis vertė duoti teisę trečiam asmeniui astovauti vergui *(adsertor libertatis)*[3]. Rizika, kad adsertorius blogai apgins vergą ir kad pastarajam teks būti vergu tol, kol nesuras tokio adsertoriaus, kuris išdrįstų nustoti savo *sacramentum* ar net *sacramentum* ir *praedes litis et vindiciarum* kitam mokėti, tikriausiai, privertė valdžią išleisti visą cilę išvadavimo lengvatų, švelnesnių taisyklių. Jų šiame procese galima daug atrasti. Taip, pavyzdžiui, jei ir neminėtume taisyklės, pagal kurią *vindiciae* yra *secundum libertatem,* kuri gali būti ir kitaip aiškinama, tai vis dėlto, gal būt, reikėtų paminėti bent tuos nuostatus, kurie nustatė ko žemiausias *sacramentum* taksas[4].

Taip pat nurodytinas ir tas dalykas, kad išvadavimo byla priklausė ne paprastųjų prisiekusiųjų posėdininkų teismui, bet

---

[1] *D.,* 40, 12, *De lib. causa.* Žiūr. Maschke, *Der Freiheitsprozess im klassischen Altertum,* 1888. O. Lenel, *Edictum,* tit. 31, 377—387 *(Edit.* 2, 108—118 pp.). Wlassak, Z. v. Grünhut, 12, 1892, 5—20 pp. Schlossmann, *Z. S. St.,* 13, 1892, 225—245 pp.

[2] P.-Livius, 3, 44—48. 56. 57. Pomponius, *D.,* 1, 2, *De O. J.,* 2, 24. Maschke, 6—70 pp. Appleton, *R. H. D.,* 1924, 592—669 pp.

[3] *Inst.,* 4, 10, *De his per quos pr.* Analogiškus nuostatus randame Atėnų teisėj ir Gortyno įstatyme. Žiūr. Dareste, Haussoullier, Reinach, *Inscr. juridiques grecques,* 1, 443 ir tol. pp.

[4] Gajus, 4, 14.

decemviri litibus judicandis tribunolui[1]. Pagaliau, ta taisyklė, pagal kurią vieno adsertoriaus pralaimėtą bylą, — jei vergas paliktas vergovėje — kitas adsertorius gali kelti iš naujo; tai gali kartotis mažiausiai bent tris kartus, o, gal būt, net ir daugiau[2].

Formulinei proceso sistemai esant, tekstai sako, kad vietoj paprastos daiktinių ginčų formos išvadavimo ginčai galėję būti prejudicialine ginčų tvarka sprendžiami, būtent: statant teisėjui klausimą, *an liber sit*[3]. Šio dėsnio tikrumas buvo labai rimtai nuneigtas[4]. Tačiau, šiaip ar taip būtų, adsertoriaus būtinumas, provizorinės laisvės palankumas ir proceso atnaujinimas galiojo ne tik pirmojo imperijos periodo metu, bet ir po Diokleciano, nes pastarųjų laikų tekstai, nors ir nepakartoja visų dalykų, taip pat mini ir rūpinasi adsertoriaus dalyvavimu[5]. Adsertoriaus dalyvavimo reikalavimas toj epochoj ypač įdomus tuo atžvilgiu, kad paprastoji proceso tvarka, kurioj jokiu būdu negalėjo dalyvauti vergas, kaipo asmuo, buvo pakeista ekstraordiniariniu procesu, kuriame galėjo dalyvauti ir pats vergas ir kuris labai rūpestingai tvarkė išvadavimo reikalus. Po Severo gadynės *extra ordinem* reikalų tvarkymas buvo pavestas tam tikram pretoriui, *praetor de liberalibus causis;* anksčiau šiais reikalais rūpinimasis, tikriausiai, buvo pavestas konsulams[6].

---

[1] Cicero, *Pro Caec., 33, 97.*

[2] Justinianus, *C.*, 7, 17, *De ass. toll.*, 1; tris kartus. Martial, 1, 25: *Ter quaterque.* Cicero, *De domo,* 29, 78: *Quotiens sumque vellet quis.*

[3] *Inst.*, 4, 5, *De act.*, 13. *Paraphrase, ad. h. l.* Diocletianus, *C.*, 7, 16. *De lib. caus.*, 21

[4] Lenel, *Edictum,* 178 §, 380 ir tol. pp. *(Edit.* 2, 111 ir t. pp.). Ne tiktai prieš formališkųjų tekstų teigiamą *vindicatio in servitutem,* kurią atlieka daiktinių ginčų tvarka (pavyzdžiui, Julianus, *D.*, 40, 12. *De lib. caus.*, 30), kur visiškai neminima apie *praejudicium an servus sit.*, bet ir prieš *praejudicium an liber sit,* apie kurią kalbama, yra rimtų argumentų. Šiuos argumentus randa Gajaus, 4, 44, tylėjime ir skirtingame kitų *praejudicia* charakteryje tiek jų padarinių, tiek kilmės atžvilgiais. Priešingai, reikėtų drauge su Diokleciano konstitucija prileisti kitokią *praejudicium,* kad galima būtų žinoti *utrum ex servitute in libertatem petatur an ex libertate in servitutem.* Šis dalykas, žinoma, nenustatytų provizoriško valdymo; jis parodytų, kam tenka įrodymo našta: jei eitų *vindicatio in libertatem,* tai įrodymo našta tektų adsertoriui, o jei — *vindicatio in servitutem,* tai — tariamajam šeimininkui. Ulpianus, *D., h. t.*, 7, 5. Anksčiau, mūsų nuomone, visados turėdavo įrodyti tas, kuris teigė, kad asmuo yra vergas. Ankstyvesnė asmens padėtis reikšmės neturėjo.

[5] *C. Th.*, 4, 8, *De liber, causa,* 5, ir Schlossmann, *loc. cit.*

[6] Konsulų įsikišimas, kuris iš pradžios buvo paprasta išvadavimo motyvų kontrolė, kurią jiems suteikė *lex Aelia Sentia, extra ordinem* nustatydavo asmens laisvę ar vergovę, Ulpianus, *De officio consulis: D., h. t.*

Tokia tvarka išbuvo iki pat Justiniano, kuris panaikino taip pat iki tol leistą bylų pakartojimą[1]. O provizorinės laisvės taisyklė niekada nebuvo panaikinta ar pakeista[2].

27, 1—2). Ši funkcija konsulams suteikta, matyti, Antonino Piaus laikais. *D.*, 35, 1, *De cond.* 50. Antonino Piaus reskriptas kalba ne apie fideikomisinį, bet apie sąlyginį išvadavimą testamentu, pagal kurį žmogaus laisvė pareina nuo pastatytos sąlygos arba nepateisinimo. A. Pernice, *Archivio*, 1886, 133 p.; P. Joers, *Untersuchungen zur Gerichtsverfassung d. römisch. Kaiserzeit*, 1882, 11—15 pp. Bethmann-Hollveg, 2, 766 p. *Praetor de liberalibus causis*, kuris, mums rodos, kiek vėliau pastatytas greta konsulų, užėmė maždaug tokią pat padėtį, kokią jis dar kiek vėliau užėmė skiriant globėjus. Šį pretorių randame III šimtmečio pradžioj (žiūr. vieno 214 metų konsulo užrašą, *C. I. L.*, X, 3598; Aleksandro Severo 223 m. konstitucija, *c.*, 4, 56 . *Si mancip.*, 1); tikrai nėra žinoma, nuo kada šis pretorius buvo skiriamas. Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 260 p. 1 išn.; Pernice, 102, 134 pp.; Joers, 43—50 pp. Wlassak, 5—11 pp. Bet labai patikimas dalykas yra tas, kad teismo pretoriaus jurisdikcija iš pradžios ir šioj srity veikė greta konsulų ir specialinio pretoriaus jurisdikcijų. Išimtina pretoriaus *de liberalibus causis* jurisdikcija ėmė veikti nuo Diokleciano laikų. Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 260 p. 5 išn.,; Joers, 49 p. 1 išn.

[1] Justinianus, *C.*, 7, 17, *De ass. toll.*

[2] *D., h. t.*, 25, 2.

II.

Status civitatis. — Piliečiai, latinai, peregrinai. — Laisvieji išvaduotieji.

Romėnų teisė, kaip ir visos kitos senovės teisės, asmenybę pripažino tik piliečiui. Laikantis šios pažiūros, reikia pasakyti, kad, norint turėti *caput,* reikalinga būt piliečiu. Romos įstatymų akimis žiūrint, galima matyti, kad visiškai tas pats dalykas yra nebūti piliečiu ir nebūti laisvuoju žmogumi. Kiekvienas, kuris nėra pilietis, įstatymams yra daiktas, vergas, kuris, jei tik jis neturi šeimininko romėno, gali tapti kiekvieno pirmojo jį pasisavinusio piliečio nuosavybe. Bet tos idejos, kurios visados sudarė romėnų teisės teoretinę bazę, niekados Romoj nebuvo absoliutiškai pritaikintos gyvenimo praktikai.

Iš tikrųjų, mūsų nuomone, nereikėtų laikyti išimtimi tą svetimšalių būklę, kuri jiems Romoj duota, būtent: arba kaipo nuolatinė romėnų protekcija, teikiama klientams *(jus applicationis),* arba kaipo laikina protekcija, kuri, einant svetingumo konvencija, teikiama svečiams *(hospitium privatum).* Šie teisės dėsniai leido svetimšaliams gauti prieglaudą pas Romos pilietį, kur priglaustasis savo ruožtu galėjo priglausti savajame krašte. Klientelės ir hospitaliteto institucijos[1], kurios praktikoj veikė dar prieš Romos įsikūrimą ir kurios Romoj buvo tokios pat, kokios buvo kitur, yra tik principo pritaikymas pirmykšte šių sąvokų prasme. Taip yra todėl, kad svetimšalis, laikinai apsistojęs Ro-

---

[1] Mes čia negalime ilgai apsistoti ties klientais ir romėnų vaišingumu. Geriausi šiuo klausimu veikalai yra Mommsen, *Römische Forschungen,* 1, 1864, 319—390 pp. (santrauka, *Hist. rom.,* 4, 397—409 pp.), Be to, žiūr. *Dr. publ.,* 6, 1, 62, 63, 91 pp. 6, 2, 220 p.; Marquardt, *Vie privée,* 1, 229—238 pp.; mūsų *Textes,* 893—896 pp.; apie vaišingumo įtaką prekybai ypač Jhering, *Deutsche Rundschau,* 1887, 357—397. *Indo-Européens avant l'histoire,* 258 p.

moj arba ten nuolat gyvenąs, nebuvo saugojamas įstatymų. Jis pasiduodavo atskiro Romos piliečio autoritetui ir jo proteguojamas gyvendavo. Bet Romoj visada būdavo laisvų svetimšalių, kuriuos, nors jie nebuvo Romos piliečiai, globodavo viešosios valdžios įstatymai. Iš pradžios šią įstatymų globą suteikė tik latinams; o paskui, be abejojimo, ją suteikė ir kitiems svetimšaliams *(peregrini)*, kurių teisės buvo apsaugotos sutartimis, sudarytomis su Roma. Pastarasis romėnų tautos elementas, augant Romos galiai, pasidarė labai įtakingas. Tai, studijuodami pilietybės klausimą, be piliečių, mes turėsime kiek plačiau paliesti latinus ir peregrinus. Nors išvadavimo institucija ir suteikė laisvę piliečiams, latinams ir peregrinams, vis dėlto šių pastarųjų būklės nesulygino su laisvųjų iš gimimo ir vietinių žmonių būkle. — Tad, išdėsčius taisykles, kurias taikė laisviems piliečiams, latinams ir peregrinams, teks išdėstyti taisykles, kurias taikydavo išvaduotiems piliečiams, latinams ir peregrinams. — Pagaliau, mes tikime, kad čia, prieš pradedant mokslą apie šeimą, bus naudinga paliesti ir tas taisykles, pagal kurias laisvųjų ir piliečių normališkų teisių dalis, visiškai nežiūrint į tai, kad kuriene-kurie žmonės nebuvo nei vergai, nei svetimšaliai, buvo susiaurinta.

A.

Laisvieji.

Laisvieji žmonės *(ingenui)* buvo tie, kurie laisvaisiais gimė ir niekados legališkai nenustojo jais buvę. Vadinas, juos reikia skirti nuo išvaduotųjų[1]. Tad, laisvasis būva tas, kuris gimė iš dviejų laisvųjų arba net išvaduotųjų; nes, pagal galiojusią pažiūrą[2], išvaduotųjų kvalifikacijų nepaveldėdavo jų įpėdiniai. Bet jis nebuvo laikomas laisvuoju, jei jis po gimimo tapo vergu, nors vėliau ir būtų iš vergovės išvaduotas. Tačiau čia pat reikia nuro-

---

[1] Gajus, 1, 10, 11: *Ingenui sunt, qui liberi nati sunt; libertini qui ex justa servitute manumissi sunt.*

[2] Seniau iš laisvųjų tarpo išskirdavo išvaduotųjų pirmojo laipsnio descendentus (Suetonus, *Claud.*, 24); tikriausiai ir pavainikius bei jų pirmojo laipsnio descendentus. Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 78—81 pp., 6, 2, 3—5. 21, 2 išn. 136 pp.

dyti labai didelės svarbos susiaurinimą, kurį išvedė iš vadinamosios *postliminium* teorijos[1], pagal kurią palaikoma ta pažiūra (ideja), kad šioji teisė tik valstybės viduje buvus taikoma. Vadinas, romėnai, tapę vergais pagal tautų teisę, juridiškai nebuvo laikomi vergais *(in justa servitute).*

Tautų teisės dėsnis, pagal kurį romėnų pagautas svetimšalis tapdavo romėnų vergu, nustatė, kad romėnas, pagautas užsieny, taip pat turi patekti į vergovę. Bet tas, kuris po to, kai jis kur buvo pakliuvęs į nelaisvę, vėl grįžo į savo nuolatinę teritoriją, į savo šalies ribas[2], be abejojimo, turėjo atgauti visas anksčiau turėtas savo teises; nes, kaip iš pradžios buvo manoma, svetimi įstatymai ir jų padariniai negalėjo galioti savo tėvynėje. Gal kiek vėliau, šiai pažiūrai pagrįsti buvo sugalvota teisinė fikcija, kuri, retroaktyviškai galvojant, atgal sugrįžusį individą laikė niekada nenustojusiu savo anksčiau turėtų teisių[3]. Iš tikrųjų, laikant esantį svetur belaisvį gyvenančiu su savo žmona, pasilikusia Romoj, valdančiu tuos daiktus, kuriuos jis anksčiau valdė, negalima nuneigti materialinio nebuvimo namuose fakto. Kitaip sakant, *postliminium* netaikomas *rebus facti.* Kadangi esąs svetur belaisvis nenustodavo savo nuosavybės teisių ir tėviškos valdžios savo vaikams Romoj, tai, galime sakyti, *postliminium* būdavo taikomas *rebus juris*[4]. Tik turime atsiminti, kad ši teorija, pagal kurią nepripažįstamos svetimos valstybės teisės, turėjo nustoti galiojusi tada, kada Romos

---

[1] *D.*, 49, 15, *De captivis et de postliminio., Inst.*, 1, 12, *Quib. mod.*, 5. Žiūr. Bechmann, *Jus postliminii*, 1870, ir Brinz, *K. V. I.*, 16, 1874, 117 ir t. pp. Pernice, *Labeo*, 1, 375—380 pp. H. Buhl, *Salvius Julianus*, 252—270 pp. Karlowa, 2, 1, 114—128 pp. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 45, 48 pp., 6, 2, 484—485 pp. Mitteis, *Römisches Privatrecht*, 125—135 pp. Beseler, *Z. S. St.*, 45. 1925, 192—211 pp.

[2] Seniau atrandamas dar vienas *postliminium*, kuris buvo taikomas piliečiams, tapusiems svetimos valstybės kariais, jei jie laisvu noru grįžo į savo kraštą. Šio *postliminium* sąlygos pareidavo nuo to, kokiuose santykiuose gyveno Romos valstybė su ta valstybe, kurios nariu tapo Romos pilietis (Festus, V° *Postliminium;* Proculus, *D., h. t.*, 7 *pr.)*, žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 282 p. 1 išn.

[3] Aiškiausiai apie šią fikciją kalba *Inst.*, 1, 12, *Quib. mod.*, 5: *Quia postliminium fingit cum qui captus est semper in civitate fuisse.* Žiūr. dar *D., h. t.*, Pomponius, 5, 1: *Perinde omnia restituuntur et jura, ac si captus ab hostibus non esset;* Ulpianus, 16: *Retro creditur in civitate fuisse qui ab hostibus advenit.*

[4] *Res juris: D., h. t.*, 12, 1; 14, 1. *Res facti: D., h. t.*, 14, 1. *D.*, 4, 6, *Ex q. c. maj.*, 19.

valstybė tas teises pripažino. Tatai yra dėl to, kad, einant civilinės teisės nuostatais, *postliminium*[1] iš pradžios nebuvo taikomas tiems, kurie buvo atiduodami į svetimą kraštą vergauti, ir kad kiek vėliau nebuvo taikomas *postliminium* belaisviams, patekusiems į tą valstybę, su kuria Roma buvo sudariusi tam tikras sutartis. Pastaruoju atveju turima galvoje tautų teisė[2].

Kadangi laisvaisiais galėjo būti piliečiai, latinai ir peregrinai, tai mes čia studijuosime atskirai apie kiekvienus, nurodydami, kaip laisvaisiais tapdavo, kaip nustodavo jais buvę ir kokie buvo kiekvienos būsenos padariniai.

1. Piliečiai.

I. Piliečio kvalifikacijų šaltiniai. — Piliečiai buvo arba piliečių descendentai, arba asmenys, kurie pilietybę įgijo jau gimę.

Gimęs tapdavo piliečiu natūralizacijos arba įstatymų keliu. Tai mes pamatysime tyrinėdami, kaip nustojama būti latinu arba peregrinu.

Dėl pilietybės, kurią įgydavo gimimo faktu[3], būdavo sunkumų tik laisvės atžvilgiu. Čia pakakdavo, kad abu tėvai būtų toj pačioj būsenoj neštumo metu. Bet, jei tatai būdavo kitaip, tai reikėdavo nustatyti šiuos klausimus: 1. kurio iš tėvų būvis veikia vaiko būvį ir 2. kuriuo momentu ši sąlyga pasireiškia?

Pirmojo klausimo atžvilgiu reikėdavo skirti, ar yra santuoka, ar jos nėra? Jei tėvai buvo susituokę, tai vaikai paveldėdavo tėvo būklę, o jei nesusituokę, — tatai dažniausiai atsitikdavo tada, kada tėvai būdavo įvairioj teisinėj būklėj, nes neromėnai galėdavo susituokti tik gavę tam tikrą leidimą, — tai vaikas paveldėdavo motinos teisinę būklę. Vadinas, vaikas gimimu neįgydavo pilietybės, jei jo motina nebuvo pilietė, visiškai nežiū-

---

[1] Cicero, *De or.*, 1, 40, 181: *Quem pater suus aut populus vendidisset ei nullum esse postliminium.*

[2] *D., h. t.*, 19, 1. Mokslas prileido kitas dvi *postliminium* sąlygas: kad sugrįžęs į tėvynę asmuo neturėtų noro grįžti į nelaisvę (*D., h. t.*, 5, 3: Regulo pavyzdys) ir kad jis nebūtų geruoju pasidavęs į nelaisvę (*D., h. t.*, 17). Šią nuomonę mokslas grindžia grįžimo į nelaisvę intencijos interpretacija ir kova prieš pasidavimą.

[3] Ulpianus, 5, 8. 9. Gajus, 1, 78—80.

rint į tai, kokia buvo vaiko tėvo teisinė būklė. Priešingai, jei motina buvo pilietė, tai vaikas gimdavo piliečiu, kad ir šiokia ar tokia tėvo teisinė būklė būtų. Bet vienas varžąs įstatymas, *lex Minicia,* nustatė, kad vaikas, gimęs iš motinos romėnės ir tėvo peregrino (bet, einant galutine sistema, ne latino), turi paveldėti blogesnę, tėvo, būklę[1].

Antrojo klausimo išsprendimas taip pat pareidavo nuo to, ar yra santuoka, ar ne. Jei yra santuoka, tai vaikas paveldi tą tėvo būklę, kuri buvo koncepcijos (pastojimo) momentu, visiškai nežiūrint į tai, kokia būklė buvo vėliau; jei nėra santuokos, tai vaikas paveldi tą motinos būklę, kuri buvo vaikui gimstant, visiškai nežiūrint į tai, kokia buvo motinos būklė neštumo metu; reikia pastebėti, kad šis dėsnis niekados nebuvo taikomas vaikui, gimusiam iš neromėnės, kuri neštumo metu buvo pilietė; išimtis buvo padaryta vergės vaikui, kuri neštumo metu buvo laisva.

II. Piliečių būklė. — Čia nėra reikalo apsistoti ties piliečių būklė privatinės teisės atžvilgiu; nes ta būklė sudaro privatinės teisės objektą. Šios būklės sąlygas suglausdami, mes galime pasakyti, kad piliečiai turėjo *jus conubii,* legalinės moterystės teisę, kuri leido piliečiams sukurti civilinę šeimą, ir *jus commercii,* teisę įgyti ir perleisti nuosavybę: tapti visais civiliniais būdais *kreditorium* ir *debitorium*; pastarosios teisės turinys, nuo tam tikros epochos, apėmė vadinamą *factio testamenti,* t. y., teisę daryti testamentą, gauti testamentu turtą ir būti liudininku surašant testamentą.

Politinę piliečių padėtį reguliavo daugiau viešoji, negu privatinė teisė. Pagrindinės politinės piliečių teisės buvo šios: teisė tarnauti legionuose, balsavimo teisė *(jus suffragii)* ir teisė būti renkamiems į magistratūras *(jus honorum).* Balsavimo teisė buvo išreiškiama piliečio vardu. Respublikos pabaigoje ir

---

[1] Šiam įstatymui vardą davė Gajus, 1, 78. Dažnai teigiama, kad šis įstatymas buvo išleistas po 710 metų; šią nuomonę remia Cicero, *Top.*, 4, 20. Bet, pasak Gajaus, 1, 79, kuris sako, kad jis buvo taikomas *Latinis qui proprios populos propriasque civitates habent,* jis turėjo būt išleistas prieš socialinį karą ir po jo vykusią Latiumo gyventojų natūralizaciją. Šia prasme žiūr. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 182—183 pp. Pasak Gajaus, 1, 80, latinų vaikams šis dėsnis buvo taikomas, einant vienu Adriano gadynės senato nutarimu. *Lex Minicia* ypač respektavo vaikus, gimusius iš romėno ir egiptietės, kurios padėtis nebuvo tikrai žinoma. (Th. Reinach, *N. R. H.*, 43, 1919, 605—607 pp.; 44, 1920, 27—29 pp.).

pirmaisiais imperijos amžiais kiekvienas pilietis turėjo savo vardą: *Marcus,* sutrumpintai M., šeimos arba giminės vardą: *Tullius* ir vieną antvardį arba *cognomen: Cicero;* visi trys vardai sudarė vadinamus *tria nomina. Cognomen,* matyt, buvo vėliau už pirmuosius du pridėtas. Be to, jei kuris žmogus buvo laisvas iš gimimo ir gimęs iš teisėtos moterystės, tai po savo vardo dėjo tėvo vardą, kuris nurodė jo kilmę: *M(arci) f(ilius).* Pagaliau, net tuo metu, kada jau nebebalsuodavo, jo balsavimo teisė, ypač oficialiniuose tekstuose, buvo išreiškiama pilnu vardu, nes prieš *cognomen* buvo dedamas tribos vardas: *M. Tullius M. f., Corn (elia tribu), Cicero.*[1]

Iš pradžios nebuvo tam tikros tvarkos, kuri nustatytų, ar bet kuris individas yra pilietis ar ne, kaip tatai buvo daroma nustatant, ar bet kuris individas yra vergas ar laisvas žmogus. Tas klausimas, kuris, progai pasitaikius, galėjo iškilti civilinio proceso metu[2], paprastai buvo išsprendžiamas pačios magistratūros, kada ji spręsdavo įvairius pilietybės klausimus. Bet paskutiniame respublikos periodo šimtmety atrandamas tam tikras teismas[3], kurį suorganizavo *lex Papia* 689 metais[4] ir kuriam buvo pavesta spręsti įvairius pilietybės klausimus. Gal būt, kad ir ankstyvesni įstatymai šį klausimą lietė, tik, matyt, ne taip tobulai[5]. Nėra įrodymų, kad *lex Papia* būtų sukūręs represyvinį tribunolą[6]. Priešingai, imperijos gadynėje, pilietybės teisių uzurpavimas buvo baudžiamas mirties bausme[7].

III. Piliečio kvalifikacijų praradimas. — Piliečio kvalifikacijas naikindavo šit kas: 1. *capitis deminutio maxima,* kuri įvykdavo tada, kada pilietis tapdavo vergu, išskiriant *postliminium*

---

[1] Apie piliečių vardus žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 226—242 pp. Henry Michel, *Du droit de cité romaine,* 1885, 41—361 pp. Cagnat, *Cours d'épigraphie,* 37—87 pp.

[2] Pavyzdys: Cicero, *Pro Caec.,* 33, 97.

[3] Tatai, pagal *quaestiones perpetuae sistemą,* buvo jury, kuriai pirmininkaudavo pretorius (Cicero, *Pro Balbo,* 23, 52 ir tt. *Pro Archia,* 2, 3).

[4] Cicero, *De off.,* 3, 11, 47. Dion., 37, 9. Cicerono kalbos pasakytos šiam įstatymui veikiant, *Pro Archia* 692 m. *Pro Balbo,* 698 m.

[5] Mommsen, *Droit pénal,* 3, 186—187, mano, kad šios rūšies *quaestio* buvo suorganizuota 659 m. *lex Licinia Mucia (Pro Balbo,* 21, 48), o gal būt, dar anksčiau (ž. *Droit public,* 6, 1, 225 p. 1 išn.).

[6] Dabar šia prasme Mommsen, *Droit pénal,* 1, 236 p. 3, 187 p. *Dr. publ.,* 6, 1, 225 p. 1 išn., Cicerono minimą *poena* nereikia suprasti kaipo formališką tikrą bausmę, ją galima aiškinti kaipo teismo nutarimą, nuo kurio pareidavo *status civitatis.*

[7] Suetonus, *Claud.,* 25. Arrius, *Diss. Epict.,* 3, 24, 42. Šiokiam vaikui suteikiamos romėno kvalifikacijos (Th. Reinach, *N. R. H.,* 43, 1919, 607 p.).

galimybę, kurią rėmė tautų teisė; 2. *capitis deminutio media*, kuri įvykdavo tada, kada jis tapdavo latinu arba peregrinu, taip pat išskiriant, bet tik tam tikrais atsitikimais, *postliminium* galimybę.

2. Latinai[1].

I. Latino kvalifikacijų įgijimas. — Mes jau matėme, kaip latinas gimsta. Kalbant apie tas sąlygas, kurios nusako latino tėvų kvalifikacijas, reikia pasakyti, kad tikraisiais latinais buvo vadinami Latiumo gyventojai. Bet jie ne visi buvo latinai; rodos, net nė tie, kuriuos vadiname *latini veteres* vardu.

Be Latiumo gyventojų, latinų ratas apėmė kolonijų gyventojus, kuriuos sudarė romėnai, latinai ir hernikai. Jie visi drauge sudarė vadinamąją latinų lygą, kuri 416 metais iširo. Latinų ratas apėmė dar latinų kolonijų gyventojus, kurie kartais buvo kilę net iš Romos, bet kurie, norėdami gauti žemės, buvo atsisakę nuo savo tautybės, ir, pagaliau, tuos individus ir kolektyvus, kuriems Roma šias kvalifikacijas suteikė, pavyzdžiui, imperatorius Vespasianas šias kvalifikacijas suteikė visiems Ispanijos miestų gyventojams, o kiti imperatoriai — visiems izoliuotiems peregrinams, kurie norėjo įeiti į latinų lygą[2]. Tačiau *latini veteres, latini prisci* vardais buvo vadinami ne tiktai senieji Latiumo gyventojai, bet taip pat iki 486 metų Romos bei lygos sudarytų kolonijų nariai ir visi latinai, ankstyvesni už 486 metus, kurie, be kitko, visi gavo romėnų pilietybę prieš respublikos periodo pabaigą. Prieš juos pastatomi *latini coloniarii*, kuriuos sudarė vienuolika kolonijų ir Ariminumo *(duodecim coloniae)* gyventojai, kuriems nuo 486 metų, taikytas sunkesnis režimas. Tais pačiais vardais buvo vadinami ir tie, kuriems 486 m. buvo suteiktos latinų teisės; pastarieji galėjo gyventi kolonijose ir metropolijoje.

II. Latinų būklė. — Latinų, ypač kolonijų latinų būklė, palyginta su piliečių būkle, tiek viešosios teisės, tiek privatinės teisės atžvilgiais, buvo menkesnė.

---

[1] Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 226—268 pp.

[2] Pavyzdžiui, nuo Adriano gadynės jūrininkai. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 3, 247 p. 1 išn. *Hermes*, 16, 463 ir t. pp. *(Gesammelte Schriften*, 5, 407 ir t. pp.), gal būt, taip pat *equites singulares Hermes*, 16, 458 ir t. pp. *(Gesamm. Schr.*, 5, 402 ir t. pp.) O. Hirschfeld, *Gallische Studien*, 1, 1883, 51 ir t. pp. *(Kleine Schriften*, 1913, 88 ir t. pp.).

1. *Viešoji teisė.* Einant viena labai originališka institucija, kuri pradėta praktikuoti dar latinų lygos susidarymo pradžioj, kiekvienas lygos narys, kuris tuo metu gyveno viename iš lygos miestų, turėjo teisę ten balsuoti[1]; jie galėjo taip pat balsuoti Romoje, kur Cicerono laikais[2] jie balsuodavo dar prieš oficialinę rinkimų pradžią. Bet jie neturėjo nei *jus honorum,* nei teisės tarnauti legionuose, nei kitų pilietinių pirmenybių. Kadangi jie nebuvo prirašyti prie kurios nors nuolatinės tribos, tai jų vardai nebuvo žymimi tribos vardu, bet šiaip jų vardai ir pavardės buvo sudaryti pagal romėnų sistemą[3].

2. *Privatinė teisė.* Visi *latini prisci* ar tik žymi jų dauguma[4], turėjo *jus conubii cum romanis* (teisę susituokti su romėnais). Kiti latinai šios teisės neturėjo[5]. Todėl pastarieji neturėjo teisės daryti su romėnais santuokos sutarties, negalėjo tapti romėniškos šeimos nariais. Vadinas, jie taip pat negalėjo paveldėti romėno *ab intestato.* Jų šeimos santykius reguliavo jų nacionalinės teisės, kurios įvairėjo pagal vietų statutus, bet kurios dėl bendros kilmės, atmetus jų dar senoviškesnį charakterį, buvo beveik visiškai panašios į romėnų šios rūšies institucijas[6].

Priešingai, jie turėjo *jus commercii*[7]. Jie galėjo tiek savitarpinius, tiek savo santykius su romėnais reguliuoti visais civilinės teisės būdais, kurie buvo leisti romėnams: *mancipatio, in jure cessio, nexum,* daryti romėnišką testamentą. Darant tes-

---

[1] *Lex Malaca, (Textes,* 113 p.).

[2] Cicero, *In Cornel.,* Stanglio leidimo 56 p. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 457 p. 1 išn.

[3] Plinius, *Ad Traj.,* 104, Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 240 p.

[4] Dažniausiai manoma, kad *jus conubii* su romėnais turėjo visi *latini veteres,* bet Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 2, 256 p.

[5] Šią teisę galėjo gauti tik pagal tam tikrą koncesiją. Ulpianus, 5, 4.

[6] Pavyzdžiui, Salpensos lentelės įrodo, kad *patriae potestatis, manus ir mancipii* atžvilgiais jų tvarka buvo visai analogiška su romėnų tvarka. Pasak Aulo-Gelliaus, 4, 4, kuris cituoja Sulpicių ir Neratių, sutartuvės, kurios pagal romėnų teisę nedavė ieškiniui pagrindo, einant senąja latinų teise, davė pagrindą ieškoti teismo keliu, nes jos buvo prilygintos prie paprastų žodžio sutarčių.

[7] Ulpianus, 19, 4. Bendrieji jų testamentinės teisės dėsniai parėjo nuo specialinių taisyklių, kurias, kaip pamatysime kiek vėliau, taikė latinams junianams. Wlassak savo žemiau nurodytame veikale teigia, kad latinams prieinamoji mancipacija buvus tarptautinė, kuri skyrusis nuo paprastosios mancipacijos, kurią taikė piliečiams. Priešingą nuomonę patvirtina tai, kad latinai junianai galėjo būti liudininkais darant mancipaciją, kuri buvo leidžiama tik piliečiams ir kurią nustatė piliečių testamentai, (Ulpianus, 20, 8).

tamentą, jie galėjo būti testatoriais, liudininkais ir turto įgytojais *(beneficiarius)*.

Pagaliau, jie turėjo teisę savo interesus ginti romėnų teismuose ir magistratūrose; jiems buvo taikoma ta pati tvarka, kurią taikė romėnams: nuo to laiko, kada buvo įgyvendinta peregrinų pretoriaus institucija, latinai prieš miesto pretorių turėjo tokias pat teises, kokias turėjo piliečiai[1]; šias teises jie galėjo apginti ne tik formuliniu procesu, kurį nustatė *lex Aebutia*, bet, dar anksčiau, ir įstatyminių skundų *legis actiones*[2] procesu.

III. Pilietybės įgijimas. — Latinai, kaip ir piliečiai ir beveik tuo pačiu būdu tapdami vergais arba peregrinais, galėjo prarasti savo kvalifikacijas. Be kitko, jie savo kvalifikacijų nustodavo tapdami piliečiais. Apie tai mums čia kaip tik teks pakalbėti.

Latinai tapdavo piliečiais arba įstatymu, jei tokia teisė buvo išreikšta pozityviniame įstatyme, kuris buvo taikomas latinui, arba natūralizacija, jei tauta arba jos atstovai jiems suteikdavo šią malonę.

1. *Pilietybės įgijimas įstatymu. Latini veteres* galėjo tapti piliečiais tuo atveju, kai jie persikeldavo gyventi į Romą. Šita teisė ėjo iš garsingos taisyklės, kuri užsiliko senose latinų lygos institucijose; pagal ją kiekvienas galėjo tapti piliečiu, jei tik jis apsigyvendavo kuriame nors lygos mieste. Šitas pilietybės įgijimo būdas kiek vėliau buvo suvaržytas. Suvaržymas padarytas, kad galėtų apsaugoti latinų miestus nuo gyventojų sumažėjimo *(depopulatio)*: latinas, apleisdamas savo miestą, turėjo palikti ten ką nors savo vietoje *(stirpem a se)*[3]. Dar vėliau šį pilietybės įgijimo būdą dar labiau suvaržė 659 metų *lex Licinia Mucia*, kuris buvo socialinio karo priežastimi; o šio karo pa-

---

[1] Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 220, 221 pp.

[2] Tai, mano nuomone, yra vyraujanti pažiūra. Ją ginčijo speciališkam straipsny Wlassak. *Z. S. St.*, 28, 1907, 114—129 pp. Priešingą pažiūrą žiūr. Girard, *Mélanges*, 1, 119 p. 2 išn., E. Weiss, *Studien zu den römischen Rechtsquellen*, 1914, 28—34, 35 ir t. pp. Latinų dalyvavimas romėnų mancipacijoj, romėniškoj *legis actio* ir romėnų komicijose išreiškia tiktai politinių, teismo ir civilinių instancijų bendrumą, taikomą visiems latinų federacijos nariams. Wlassak savo sistemą galėjo palaikyti, tiktai užginčydamas pirmąjį ir neištirdamas trečiojo dalyko.

[3] Prieš 577 metus; Tit.-Livius, 41, 8: Apie priemones, kuriomis šis reikalavimas buvo vykdomas, Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 252 p. 1 išn.

darinys buvo visų Italijos latinų pilietybės teisių įgijimas[1]. Be viso to, kiekvienas latinas galėjo tapti piliečiu šiais atvejais: tapdamas savo miesto magistratu, būdamas municipalinio (savivaldybės) senato nariu — tai pareidavo nuo to, ar miestas turėjo *majus* arba *minus Latium* teises[2] —, įskųsdamas kyšininkavimu, einant 643 m. *lex Servilia,* kuris baudė romėną kyšininką[3]; pagaliau, be abejojimo, daugumu tų būdų, kuriuos nurodė imperijos gadynėje ir kuriuos taikė latinams junianams.

2. *Natūralizacija.* Latinai, kaip ir peregrinai, galėjo būt natūralizuoti individuališkai arba kolektyviškai. Taip, kolektyviška natūralizacija buvo suteikta socialiniam karui pasibaigus Italijos latinams Juliaus įstatymu — *Lex Julia 664* m.[4] Karakalos konstitucija, suteikdama visos imperijos gyventojams pilietybės teises, turėjo būt taikoma latinams ir peregrinams.

3. Peregrinai.

1. Peregrino kvalifikacijų įgijimas. — Peregrinai, *peregrini,* seniau, *hoses*[5], pagal jau išsirutuliojusią romėnų teisę, nebuvo tikri svetimšaliai. Seniausieji iš jų, tiesa, buvo tie svetimšaliai, kurie pateko į Romos valstybę, einant tarpvalstybinėmis sutartimis. Bet Romos valstybės galios išsiplėtojimas tiek juos, tiek kitus padarė Romos valstybės nariais. Tatai buvo Romos valdiniai, laisvi imperijos gyventojai, kurie tačiau nebuvo nei piliečiai, nei latinai. Peregrino kvalifikacijos perduodamos gimimu taip, kaip tatai matėme kalbėdami apie piliečius. Šių kvalifikacijų pirmasis ir didžiausias šaltinis buvo aneksijos (prijungimai), kurios įvykdavo arba kaip atviro karo, arba kaip tam tikros pasidavimo sutarties padariniai, pagal kuriuos, nepavergiant ir nesuteikiant pilietybės teisių, naujai užkariautų kraštų

---

[1] Asconius, *In Cornet.,* Stangl leidimo 54 p.

[2] Gajus, 1, 95, 65, visą užbaigą nustatė Studemund, kurio nuomonę dabar patvirtino Autūno fragmentas. *Minus Latium* jau žinomas iš 631 metų *lex Acilia* ir, gal būt, buvo sudarytas 486 metais Ariminumo kolonijai, iš kurios pirmiausia buvo atimta senoji *latini veteres* teisė. *Majus Latium* atrandame tiktai Gajaus raštuose. Žiūr. O. Hirschfeld, *R. gén.,* 1880, 210 ir t. pp. *(Kleine Schriften,* 1913 m. 294 ir t. pp.). Beaudouin, *N. R. H.,* 1897, 111 ir t. pp. Mommsen, *Gesamm. Schr.,* 3, 33—41 pp.

[3] Cicero, *Pro Balbo,* 24, 54.

[4] Cicero, *Pro Balbo,* 8, 21. Aulus Gellius, 4, 4.

[5] Gajus, *D.,* 50, 16, *De V. S.,* 234, *pr.* Cicero, *De off.,* 1, 12, 37.

gyventojai inkorporuojami į Romos valstybę. Užkariautųjų kraštų skaičius, kaip žinome, pamažu augo. Mažesnis ir pirmasis šių kvalifikacijų šaltinis buvo pilietybės praradimas, kuris paprastai įvykdavo[1]: respublikos gadynėje, einant vadinamuoju vandens ir ugnies uždraudimu, kuris ėjo kartu su emigracija, daroma, kad išvengtų pagrindinės bausmės *(exilium)*[2]; imperijos gadynėje, einant ištrėmimo bausme.

II. Peregrinų būklė. — Peregrinai, žinoma, neturėjo jokių politinių piliečio teisių. Vardas, tikroji asmens būklės rodyklė, aiškiai parodo tą barjerą, kuris skyrė peregrinus nuo piliečių ir net nuo latinų[3]. Jie ne tik nepriklausė prie jokios tribos, bet jie neturėjo ir trijų vardų. Paprastai juos vadindavo pažymėdami *cognomen* ir prikergdami tėvo vardo kilmininką *(Diophanes Diophanis, Maximus Batoris)*[4]. Privatinės teisės atžvilgiu jie neturėjo daugiau santuokos teisių *(conubium)*, negu latinai; o *commercium* visiškai neturėjo. Vadinas, jie neturėjo veik jokių romėnų civilinių teisių, o tokiu pat būdu jie negalėjo turėti senosios procedūros teisių *legis actiones*, kurios anas teises sankcionavo. Tačiau šie valdiniai savo būtiniems santykiams su romėnais ir savitarpy reguliuoti turėjo tam tikrą teisę ir tam tikrą procesą.

Išskiriant labai retus romėnų įstatymus, kurie buvo taikomi peregrinams[5], visus jų reikalus normavo jų nacionaliniai įstaty-

---

[1] Tai galėjo pareiti nuo tiesioginio nutarimo, kuris atima piliečio kvalifikacijas arba iš visų tam tikro miesto gyventojų, arba iš atskirų asmenų, individuališkai nurodytų. Bet šis dalykas praktikoje labai retai tepasitaikydavo. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 156 p.

[2] Gajus, 1, 128. Ulpianus, 10, 3. Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 55—57. 157—158 pp. *Droit pénal*, 1, 78—84 pp. 3, 309—310 pp. Hartmann, *De exilio apud Romanos*, 1887.

[3] *Inst.*, 1, 16. *De cap. min.*, 2, Hartmann, *Z. S. St.*, 9, 1888, 42—59 pp. Mommsen, *Droit pénal*, 3, 301—303, 322—324, 364 pp. — Berlyno fragmentas, tikriausiai, kalba apie asmenis, kurie prarasdavo pilietybę už bausmę. *Textes*, 498 p. Einant šiuo fragmentu, vienas įstatymas paliepęs pretoriui leisti skundą prieš tam tikrus asmenis, kurie nebuvo patekę į *dediticiorum numero;* vadinas, čia kalbama apie piliečius, o ne apie užkariautus svetimšalius. Priešingoms pažiūroms atstovauja kiti autoriai, kurie nurodyti *Textes*, 498 p.

[4] Peregrinams net buvo uždrausta vadintis romėniškais vardais (Suetonus, *Claud.*, 25. Klaudiaus 46 metų ediktas in fine, *Textes*, 188 p.) Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 260 p. 1 išn. Henry Michel, *Droit de cité*, 61—63 pp.

[5] Vienas retas pavyzdys, kuris mums atrodo tikras, yra Gajaus, 1, 47. cituotas senato nutarimas. Apie bendrą romėnų įstatymų netaikymą peregrinams žiūr. Wlassak, *Processgesetze*, 2, 141—182 pp. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 325 ir t. pp.; 385 ir t. puslapiai.

mai ir vadinamoji *jus gentium*. Peregrinai gyveno savo nacionaliniais įstatymais, žinoma, tik tiek, kiek tatai leido tos provincijos organizacijos statutas, kurį nustatydavo tada, kada įvykdavo pasidavimo sutartis[1]. Bet šis pirmas ir gausus jų teisių šaltinis, apie kurį mes turime daug informacijų[2], iki šiol tik dalis jo ištirta ir klasifikuota[3], patenkino tik mažą jų reikalų dalį. Šis šaltinis lietė tik tos pačios kilmės arba, mažiausiai, tos pačios tautybės peregrinų santykius. Jis veik nieko nepadėjo įvairių kilmių peregrinų arba peregrinų su piliečiais santykius tvarkant. Jis buvo taikomas tiktai tiems peregrinams, kurie nepriklausė jokiai valstybei, kitaip sakant, tiktai tiems svetimšaliams, kuriuos aneksuojant, jiems kapituliavus *(deditícii)*, nebuvo suteikta vietos (lokalinio) statuto. Tokių atsitikimų, tiesa, praktikoje labai retai tepasitaikydavo, išskiriant, gal būt,

[1] Galima būtų šį tą manyti apie skirtumą tarp, susifederavusių kraštų gyventojų ir tarp paprastų provincijų gyventojų. Bet, nors teisiškai tai kaip tik buvo, tačiau faktiškai to nepastebime. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 323—324 pp. apie pirmuosius ir 383—387 pp. apie antruosius.

[2] Šiuo klausimu turime daug medžiagos, kurią randame arba juristų raštuose, ypač Gajaus, arba atskiruose šaltiniuose. Pavyzdžiui, Gajus, 1, 92, kalba apie santuoką, padarytą *secundum leges moresque peregrinorum*. Iš tikrųjų mes šį tą žinome apie 124 metus, kurie mums parodo egiptėnų santuokos sistemos didelį skirtumą nuo romėnų santuokos sistemos. Čia mes randame skirtumą santuokos, padarytos raštu, nuo santuokos, padarytos žodžiu *(Textes*, 899 p.); II-jo šimtmečio pabaigoje Egipte dar buvo leidžiama brolio su seserim santuoka. (Wilcken, *Berichte v.* Berlin„ 1883, 903 p. Apie Atėnus žiūr. taip pat Seneca, *Lud.*, 8, ir Mommsen, *Dr. pénal*, 1, 135 p. 2 išn. ir bendrai — E. Weiss, *Z. S. St.*, 29, 1908, 340—369 pp.). Gajus, 1, 193, kalbėdamas apie veiksmingumą, sako, kad *lex Bithynorum* neleidęs moteriai be vyro arba sūnaus sutikimo įsipareigoti. Net laisvės atžvilgiu kurių-ne-kurių sričių peregrinams tėvams buvo leista parduoti savo vaikus į vergovę (Mommsen, *Gesamm. Schr.*, 3, 1 ir t. pusl.). Kalbant apie turto teisę, reikia pasakyti, kad Gajus kelis kart mini nacionalinę peregrinų teisę (3, 96, 120, 134); taip pat Ulpianas, 20, 14, sako, kad jie galėję daryti testamentus *secundum civitatis suae jura*. Iš tų taisyklių, kurios buvo taikomos tik Egiptui, pažymėtinos 68 metų prefekto Tibero Aleksandro edikto *(Textes*, 174 ir t. pp.) taisyklės, kurios reguliavo pasogą ir teismo sprendimų vykdymą; vienas 135 metų sprendimas *(Textes*, 902 ir t. puslapiai), kuris lietė paveldėjimą *ab intestato;* nekilnojamojo turto perleidimo viešumo reikalu turime daug svarbių dokumentų, bet visų aiškiausias yra Met. Rufo ediktas *(Textes*, 177 ir t. pp.). Kitas taisykles randame papiruose, kuriuos gerai aiškina Mitteisas. Egipto klausimu naudinga pasižiūrėti Idiologo Gnomoną.

[3] Tas žinias, kurios liečia Rytus — tiesa, jos liečia ir Vakarus, — mums suteikė Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs*, 1891 m. Be kitko, šias žinias pastaruoju metu labai pagausino papirų paskelbimas, kuris veikė daugelį monografijų apie graikiškai-romėniškos epochos Egipto teisę. Beveik visas šias monografijas kūrė Mitteis veikalas. Istorinę šio veikalo dalį sustatė Wilc-

žydus užkariaujant Jeruzolimą.[1] Šis šaltinis lietė ir tuos piliečius, kuriems teismo keliu buvo atimta pilietybė ir uždrausta įgyti naują pilietybę; taip, pavyzdžiui, buvo daroma su imperijos tremtiniais.[2] Priešingai, tautų teisė, *jus gentium*, buvo taikoma visiems peregrinams tiek jų savitarpio, tiek santykius su romėnais reguliuojant. Kaip jau žinoma, tai buvo teisė, kuri progresyviškai buvo taikoma visiems imperijos nariams; jei ji ir nepadarė didelės įtakos asmeninių santykių tvarkymui, tai vis dėlto ji sudarė ištisą socialinio gyvenimo reikalams tvarkyti teisės sistemą, tai yra, ji nustatė tuos būdus, kuriais galima įgyti, perleisti ir apsiimti.

Proceso atžvilgiu, nekalbant apie gausų atsitikimų skaičių, kada peregrinai su savo ginčais galėjo kreiptis į savo teismus, jie galėjo apsaugoti savo teises ir Romos teismuose. Šita jų teisė, greičiausiai, bus kilusi iš pirmosios tarptautinės sutarties, kuri nustatė arbitrus *(recuperatores)*, kuriems buvo pavesta spręsti tarp tų valstybių kylančius ginčus;[3] rekuperatorių funkcijos VI-jo š. pradž. tiek buvo aktualios, kad 512 m. buvo sudaryta speciališka pretūra, *praetor peregrinus*. Pasak labiausiai išplitusios nuomonės, formulinės procedūros pradžia surišama su raštiškomis instrukcijomis, pagal kurias, dar prieš *lex Aebutia, praetor peregrinus* jau nurodęs, rekuperatorių uždavinį spręsti ginčus be *legis actio*.

Bet taip pat peregrinai, pasirėmę tam tikromis sutartimis arba tam tikra medžiaga[4], galėjo kreiptis į romėnų teismus *le-*

---

ken. Ji padalyta į mokslinę apžvalgą, *(Grundzügen)* ir į tekstų rinkinį *(Chrestomatie)*.

[1] Žiūr. Gajus, 1, 14, ir Cliff Moore tekstų paaiškinimus, kurie liečia *dediticii, Archiv de Woelflin*, 11, 1900, 81—85 pp. Paul M. Meyer. *P. Giss.*, 1, 2, 1910, 30—33 pp. apie papirus n° 40, mūsų nuomone, per daug išplečia posakio prasmę, nes jis šį dėsnį taiko ne tik barbarams, kuriems principato gadynėje leista apsigyventi Romos teritorijoj, bet ir visiems peregrinams, o, rodos, jis pats pripažįsta, kad tekstai to nepatvirtina. Mes manome, kad, išskiriant naują nuomonę, pagal kurią šis dėsnis lietęs barbarus, reikėtų laikytis senosios sąvokos, kurią išreiškia, pavyzdžiui, Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 156—158 pp. Apie žydų būklę žiūr. tą pati *Hist. Zeitschrift*, 1890, 424 p. 1 išn. = *Ges. Sch.*, 3, 418 p. 1 išn.; *Droit pénal*, 2, 275—276 pp. 3, 300 pp. 1 išn., ir Juster, *Les Juifs dans l'empire romain*, 2, 1914, 19—23 pp.

[2] Marcianus, *D.*, 48, 19, *De poenis*, 17, 1.

[3] Festus, *v° Reciperatio*.

[4] Girard, *Org. jud.*, 1, 103—104, 206 pp. 2 išn. 213—217 pp. *Mélanges*, 1, 119 p. 2 išn. ir nurodytoji literatūra. Einant 630—631 m. *lex Acilia*, jiems buvo atvertas *sacramentum* procedūros kelias. Kyšininkavimo klausimais jie galėjo kreiptis į teismą, pasiremdami 605 m. *lex Calpurnia* ir kiek vėlesniu įstatymu *Junia*. Kiti įstatymai suteikė bylinėjimosi teises arba vi-

gis actio keliu. Formulinės procedūros metu jie galėjo apsaugoti visas savo teises, pripažintas formulių būdu, išskiriant kuriuos-ne-kuriuos formulės redakcijos ypatumus[1]. O ekstraordinarinės procedūros metu jų teisė ieškoti teismo apsaugos *(agere)* net jokio abejojimo nekėlė.

III. Piliečio kvalifikacijų įgijimas. — Peregrinai, kaip ir latinai, pilietybės teises įgydavo įstatymu arba natūralizacija.

1. *Pilietybės įgijimas įstatymu.* Kaip seną pilietybės įgijimo įstatymu pavyzdį galima nurodyti 631—632 m. *legis Aciliae repetundarum* nuostatą. Einant šiuo nuostatu, pilietybės teisės buvo suteikiamos tam peregrinui, kuris įskundė kyšininką. Kaip mes žinome, naujesnis 643 m. įstatymas tas teises už tokius pat nuopelnus suteikdavo latinams[2]. Laisvi iš gimimo peregrinai galėjo įgyti pilietybę visais tais būdais, kurie nurodyti išvaduotiesiems latinams.

2. *Natūralizacija.* Natūralizacija, kaip pareinąs nuo valdžios autoriteto malonės aktas, racionališkai galėjo būt taikoma ir platesniu mastu, pavyzdžiui, galėjo apimti visas civilines teises, o neapimti pilietinių teisių. Tam tikru metu šitokia malonė — *civitas sine suffragio*[3] — buvo suteikta visiems Italijos gyventojams. Normališkai ji būdavo visiškai pilna. vadinas, ji suteikdavo kartu ir civilines ir politines teises: būti renkamam, rinkti, tarnauti legionuose ir t. t. Natūralizuotasis buvo prirašomas prie tam tikros tribos; jis įgydavo tris romėno vardus, kuriais nurodydavo jo tribą, patrono vardą ir jo paties ankstyvesnį vardą[4].

---

siems peregrinams tam tikrais klausimais, arba tik tam tikriems peregrinams visais klausimais. Bet šie įstatymai niekados neatvėrė visiems peregrinams ir visais klausimais kelio į romėnų teismą. Žiūr. Cicero, *Pro Caec.*, 33, 97 ir t. pp. ir Wlassak, *Processgesetze*, 2, 1891, 186 ir t. pp.

[1] Gajus, 4, 37, Cicero, *In Verr.*, 2, 12, 31.

[2] *Lex Acilia*, 76 eilutė (*Textes*, 44 p.).

[3] Apie įvairių *cives sine suffragio* klasių padėtį žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 182—205 pp. Taip pat galėjo būti suteikta tik dalis civilinių teisių: *jus commercii* be *jus conubii*, Ulpianus, 19, 4. (Šiuo reikalu žiūr. peregrinų mancipacijos aktus: E. Weiss, *Z. S. St.*, 37, 1916, 136—176 pp.). *Jus conubii* be *jus commercii*. Ulpianus, 5, 4. Tą pat paliudija kariški diplomai, išduoti peregrinėms, kurias vedė kareiviai piliečiai (pavyzdys, *Textes*, 127 p. Mommsen, *C. I. L.*, III suppl., 2012 pusl.). Tačiau tokiais atvejais malone apdovanotieji pasilikdavo peregrinais. Romėnai nekalba apie dalinę natūralizaciją.

[4] Cagnat, *Cours d'épigraphie*, 77—80 pp. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 29—30, 431, 432, 438 pp.

Natūralizacijos autorių nurodo pati natūralizacija.[1] Kadangi tai buvo įstatymų leidimo aktas, tai jis turėjo pareiti pirmiausia nuo komicijų. Šiuo būdu buvo suteikta natūralizacija visai Italijai po socialinio karo įstatymu *Julia* 664 m., o Transpadanijai — 705 metų įstatymu *Roscia*. Bet kartais tai pareidavo nuo vieno tautos atstovo. Pavyzdžiui, nuo respublikos gadynės pilietybės teises teikė komisarai, kuriems buvo pavesta organizuoti piliečių kolonijas ir kurie galėjo tam tikram, iš anksto nustatytam žmonių skaičiui suteikti natūralizaciją, įtraukdami tuos žmones į piliečių sąrašus;[2] o kartais net karo vadams buvo leidžiama, laimėjus karą, tam tikram karėvių skaičiui suteikti pilietybės teises; pirmą kartą šitaip pasielgė Marius 653 metais, po Kimbrų karo.[3]

Tas pats buvo daroma ir imperijos gadynėje. Gausias imperatorių teikiamas natūralizacijas gerai paliudija gausios *Claudii, Flavii, Aelii inscriptiones provinciales*. Imperatorių šiuo atžvilgiu dosnumas parėjo ne vien nuo to, kad pačios pilietybės vertė sumažėjo, bet ir nuo to, kad administracijos atžvilgiu daug patogiau buvo valdyti piliečius, negu kitokios teisinės padėties žmones. Imperatoriai teikė pilietybės teises, nes jos nustojo savo didelės vertės. Šiais motyvais paskatinti, imperatoriai teikė pilietybės teises kareiviams, kurie tų teisių dar neturėjo; vadinas, pagalbinėms kariuomenės dalims, esančioms atsargoje.[4] Administraciniai sumetimai vertė teikti pilietybės teises pradedantiems tarnauti kareiviams, kurie turėjo papildyti legionus. Piliečio kvalifikacijas turėdavo įgyti legionieriai. Pastarasis reikalavimas turėjo užkirsti provincijų gyventojams kelią į Romos legionus. Bet pilietiniai karai panaikino šiuos

---

[1] Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 148—152 pp.

[2] Taip Fulvius Nobilioras, Pizaurų ir Potencijos kolonijų organizatorius, 570 metais įtraukė į piliečių sąrašą poetą Emių, kuris buvo kilęs iš Kalabrijos (Cicero, *Brut.*, 20, 79).

[3] Plutarchas, *Mar.*, 28. Cicero, *Pro Balbo*, 20, 21. Vienas užrašas (*Textes*, 61—62 pp.) sako, kad vienas generolas, pasirėmęs 664 metų *lex Julia*, suteikęs pilietybės teises kareiviams ispanams.

[4] Šią koncesiją suteikė kareiviams, kurių vardai buvo surašyti bronzos lentelėse. Šios lentelės buvo prikaltos Romoj. Kiekvienas kareivis galėjo nusikopijuoti į savo mažą knygelę tą sąrašo vietą, kuri jį lietė. Žiūr. *Textes*, 124—125 pp. Koncesijas teikė ir be anų viešų sąrašų, *sine aere*; kareivis, sąžiningai atlikęs karo tarnybą, *(honesta missio)*, galėjo gauti pilietybės teises. Tai paliudija papirai ir reprodukuotos kareivių knygelės, *Textes*, 127 p.

reikalavimus, nes atsirado reikalas šaukti provincijų gyventojus į legionus *(legiones vernaculae)*.[1] Tą pat turėjo daryti ir imperijos epochoj, ypač Vespasiano gadynėj, nes jis iš legionų išvarė visus italus.[2] Šios rūšies natūralizacija, matyti, buvo daroma militariniais sumetimais. Dar didesnis natūralizacijos reikalas buvo fiksaliniai valdžios interesai. Antoninas Karakala 212 metų konstitucija principiališkai suteikė piliečio kvalifikacijas visiems Romos imperijos gyventojams, kad padidintų iždo pajamas; mat, piliečiai, paveldėdami turtą, turėjo mokėti penkis procentus paveldimojo turto vertės *(vicesima hereditatis)*.[3]

Nors *lex Julia* suteikė piliečio kvalifikacijas visiems italams, *lex Roscia* — visiems Cisalpinės Galijos *(Gallia Cisalpina)* gyventojams, Karakalos konstitucija tai padarė visiems Romos imperijos gyventojams, o vėlyvesnės dispozcijos—atskiriems individams ir kolektyvams, tačiau visa tai nesudarė vienalypės piliečių grupės. Pirmiausia, išsivadavusiųjų tarpe iki Justiniano buvo daromas skirtumas tarp piliečių, latinų ir peregrinų. Toliau, net patys laisvieji galėjo tapti peregrinais, jei teismas tai nuspręsdavo ir paskirdavo bausmę už tam tikrus nusikaltimus. Pagaliau, net po Karakalos nebaustų laisvųjų tarpe buvo vartojami karo diplomai, kurie rodyte rodė, kad kareiviai arba jų žmonos yra peregrinų kilmės. Vadinas, reikėjo, kad teksto pritaikymo sritis kaip nors būtų susiaurinta. Vienas visiškai neseniai atrastas konstitucijos fragmentas mums aiškiai įrodo, kad šios teisės nebuvo teikiamos pasidavusiems į nelaisvę *(dediticii)*.[4] Priešingai, Justiniano gadynėje konstitucijos prasmė

---

[1] Caesar, *B. c.*, 2, 20. Mommsen, *Ges. Schr.*, 6, 1910, 31 p.

[2] Tatai principiališkai įrodė Mommsen su kariškais užrašais, *Ges. Schr.*, 6, 1910, 20—94 pp. Taip pat žiūr. *C. I. L.*, III, *suppl.*, 1212 p. apie Coptos užrašus nº 6627.

[3] Ulpianus, *D.*, 1, 5, *De statu hom.*, 17 (Iš čia klaid. nov. 78, c. 5). Dion, 77, 9. *Vita Severi*, 1 ir reskripto tekstą, kuris yra Giesseno papire, paskelbė ir komentavo Paulius Meyer, *P. Giss.* 2, 1910, 25—45 pp. 3, 1912, 164—165 pp.; jis reprodukuotas *Textes*, 203—205 pp. J. Bry, *Etudes Girard*, 1912, 1, 1—42 pp. E. Balog, *Ueber das Alter der Edikt-Kommentare des Gaius*, 1914, 112—135. Reskriptas, rodos, yra ankstyvesnis už 212 m. lapkričio 8 d. Šią nuomonę patvirtina užrašas *C. I. Gr.*, III, 4680, ją nurodo Wilcken, *Hermes*, 27, 294 p. 1 išn.

[4] Giesseno papiro sugadintoj vietoj randame dalį sakinio, kuri mini pasidavėlius į nelaisvę, aprėžia pastarųjų teises. Ši žinia yra svarbi; bet ji nepašalina visų sunkumų, nes, pavyzdžiui, neaišku, dėl ko šis nuos-

buvo išplėsta: piliečio kvalifikacijos suteiktos visiems Romos gyventojams; net išsivadavusieji peregrinai išnyko. Peregrinais buvo laikomi tik tie, kuriuos teismas baudė. Nors senasis peregrinų vardas beveik visiškai išnyko, tačiau pati esmė vis laikėsi. Senoji peregrinų būklė atgimė drauge su barbarais, *(barbari)*, kuriuos įkurdino valstybės pakraščiuose ir kurie jau nebebuvo gryni ir paprasti barbarai lygiai taip, kaip peregrinai nebuvo paprasti ir gryni svetimšaliai; jie buvo, greičiausiai, Romos valdiniai, gyveną savais įstatymais.[1]

---

tatas iš visų gyventojų išskiria egiptiečius, kuriems natūralizacija buvo teikiama tais pačiais pagrindais, kaip ir kitiems imperijos gyventojams. P. Meyer, kuris mano, kad šis nuostatas labai aprėžiąs, stengėsi pašalinti visus sunkumus, pasiūlydamas naują ir plačią šio nuostato sąvoką. Bet šita sąvoka yra abejotina; be to, ji visko neišaiškina. Tai mums rodos, kad visados reikėtų prileisti tam tikrus aprėžimus, kuriuos mes aukščiau nurodėme, kad jie yra galimi (Mommsen, *Droit pénal*, 1, 144—146 pp., *Hermes*, 16 474—476 = *Ges. Schr.*, 5, 418—419). Taip, koncesiją galėjo suteikti tik sostinei, o jos priklausančioms provincijoms ne *(Dr. publ.*, 6, 2, 407—416), Egipte galėjo būt suteikta dekurionams ir jų ainiams *(Droit pénal.*, 1, 144 p. 3 išn.). Šiaip ar taip, šią koncesiją, matyti, suteikė tik visiems tuo metu buvusiems gyventojams. Vadinas, ji neapėmė išvaduotųjų peregrinų, vėlyvesniųjų latinų ir jų ainių, vėlyvesnių nuteistųjų ir jų ainių; taip pat į pastarųjų skaičių negalėjo patekti visi tie gyventojai, kurie po Karakalos geruoju pasidavė Romai arba kuriuos užkariavo. Priešingai, pasak Sergé, *Studi Perozzi*, *1925*, *138—219* ir *B. Ist. D. R.*, *32*, *1922*, 191—211 pp. ir pasak Capocci, *Mem., della R. Accademia dei Lincei*, 6, 1, 1925. posakis *deditícii*, pavartotas tekste, reiškia ne individus, bet miestus, *civitates stipendiariae*. Iš to išeitų, kad pilietybės teisė buvo suteikta visiems peregrinams, o konstitucija būtų rezervavusi imperatoriui teisę nustatyti įvairią tvarką atskiriems miestams, išskiriant miestus pasidavėlius. Ta pati konstitucija būtų nustačiusi įvairią latinų junianų ir kitų žemesnių sluoksnių būklę (Priešinga pažiūra P. Meyer, *Z. S. St.*, 46, 1926, 264—267 pp.). — Yra visiškai kitas klausimas sužinoti, kiek peregrinai galėjo naudotis savo nacionališkomis teisės institucijomis, kurios skyrėsi nuo romėnų institucijų. Žinoma, čia kalbama apie tuos peregrinus, kuriuos Karakalos konstitucija padarė piliečiais. Šioks reiškinys turėjo faktišką pobūdį, o teisiškas jo pobūdis yra ginčytinas. Prie jau nurodytų pavyzdžių, Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht*, 376 p., pridurk dar 371 metų Egipto adoptacijos aktus, kuriuos taip pat paskelbė Mitteis, *Arch. f. Pap.*, 3, 2, 1904, 173—184 pp. Taip pat žiūr. apie romėnų teisę Egipte Stein, *Untersuchungen zur Geschichte und Verwaltung Aegyptens unter römisch. Herrschaft*, 1915, 139—173 pp.; apie romėnų *potestas* įsiskverbimą į Egiptą ir apie heleniškos tėvų globos sąvokos reakcijas — Taubenschlag, *Z. S. St.*, 37, 1916, 177—230 pp., ir bendrai apie vietines konstitucijas — Taubenschlag, *Mél. Cornil*, 1926, 2, 499 — 512 pp.

[1] Mommsen, *Dr., publ.*, 6, 2, 331 p. 1 išn.; 224 p. 1 išn.

B.

Išvaduotieji.

Išvaduotieji[1] *(liberti, libertini)*[2] buvo tie, kurie teisiškai nustojo buvę vergais, t. y., kuriuos išvadavo iš vergovės *(manumissio)*. Nuo tam tikros epochos šie asmenys galėdavo taip pat tapti piliečiais, latinais arba peregrinais[3]. Juos reikia griežtai skirti nuo laisvųjų iš gimimo.

1. Išvaduotieji piliečiai.

Išvaduotasis pilietis buvo išvaduotas tikrąja to žodžio prasme. Po Justiniano tik tokių išvaduotųjų randame. Kai kalbama apie išvaduotąjį, tai turima galvoje ši jų rūšis. Tai, kalbėdami apie išvadavimo sąlygas ir jo padarinius, pirmiausia turime galvoje išvaduotąjį pilietį.

I. *Išvadavimo sąlygos.* — Pagrindinis klausimas yra sužinoti, kuriuo aktu šeimininkas galėjo vergą padaryti piliečiu. Paskum reikia žinoti, ar šiokio akto padarinys nepareina nuo pagrindinių sąlygų.

1. *Išvadavimo būdai.* Gal būt, kad iš pradžios visiškai nebuvo tam tikros nustatytos vadavimo procedūros. Tokia tvarka, be kitko, ilgai buvo praktikuojama Graikijoj. Einant šia tvarka, šeimininkas, norėdamas laiduoti savo vergui faktišką laisvę, turėjo su laisvės sąlyga pavesti jį bet kuriam tokiam moraliniam arba teisiniam asmeniui, kuris nemiršta, pavyzdžiui, šventyklai, dievybei[4]. Nors Romoje ir atrandami šios tvarkos pėdsakai, tačiau nuo labai senų laikų ten buvo vartojamos trys

---

[1] Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 1—46 pp. (išvaduoti piliečiai). 6, 2, 247—249 pp. (išvaduoti latinai junianai). 6, 1, 158 p. (atvaduoti pasidavėliai). Lemonnier, *Condition privée des affranchis aux trois premiers siècles de notre ère*, 1887, Karlowa, *R. R. G.*, 2, 128—151 pp.

[2] Apie abiejų posakių griežtą prasmę, žiūr. Mommsen, 6, 2, 2—5 pp. Bruckband, *R. H. D.*, 1923, 293—296 pp.

[3] Ulpianus, 1, 5; *Libertorum genera sunt tria: cives Romani, Latini Juniani, dediticiorum numero.*

[4] Foucart, *Comptes rendus de l'Acad. des inscr.*, 1863, 129—153 pp. Dareste Haussoullier, Reinach, *Inscr. juridiques grecques*, II, 134—288 pp; 289—299 pp. Taip pat žiūr. Partsch., *Z. S. St.*, 28, 1907, 428—434 pp. Mums rodos, kad specifiška Veneros vergių ir Marso vergų padėtis buvo heleniškos kilmės (Cicero, *Divin. in. Caec.*, 17, 55; *Pro Cluent.*, 15, 43. *C. I. L.*, X, 746 p. Šios vergės gyveno Sicilijoj, Erikso kalne, o vergai — Larine, Pietų Italijoj.

išvadavimo procedūros.[1] Bet nė viena iš jų nebuvo paremta įstatymais, o priešingai, jos įstatymus pakeisdavo arba apeidavo. Štai tos procedūros: *census, vindicta* ir *testamentum.*

Išvadavimas cenzu įvykdavo tada, kada cenzorius, šeimininkui sutinkant, įtraukdavo vergą į piliečių sąrašą. Laisvasis žmogus, kuris neįsirašydavo į cenzą, buvo laikomas vergu. O įrašytas su šeimininko sutikimu į cenzą vergas buvo laikomas laisvuoju žmogumi.[2]

Ši pirmoji procedūra buvo periodinė: ją galima buvo vartoti tik cenzo momentu, t. y., kas ketveri ar penkeri metai. *Vindicta*[3] galėjo būti visada taikoma.[4] *Vindicta* yra laisvės procesas, *causa liberalis,* kuris dirbtiniu būdu buvo vartojamas laisvei suteikti tam žmogui, kuris neva prieš tai buvęs laisvas. Vergo šeimininkas parenka vadinamą kūmą, kad prieš jį galėtų vaidinti adsertoriaus *(adsertor)* vaidmenį. Jis, neatsikirsdamas magistrate *vindicatio in servitutem* prieš jo kūmo *vindicatio in libertatem,* — tai sudarytų *sacramentum* procedūrą, — pripažindavo kūmo pretenziją ir atsisakydavo nuo savo teisės *(cedit in jure).* Magistratas, kuris turėdavo duoti to pripažinimo aktą, šiuo atveju atsidurdavo tokioj pat būklėj, kokioj jis būdavo visoj eilėj kitų *in jure cessio* atsitikimų: jis, patvirtindamas senąją teisę, kurdavo naują.

Pagaliau, šeimininkas, kuris norėdamas iki savo gyvos galvos turėti vergo nuosavybės teises, bet nenorėdamas jų perduoti savo įpėdiniams, galėdavo pasinaudoti tam reikalui trečiąja procedūra. Nuo labai seniai šeimininkas galėdavo gauti tautos nutarimą, kuris galėjo panaikinti įstatymais nustatytą jo įpėdinystės perkėlimo *(transmissio)* teisę, kitaip sakant, jis galėdavo gauti tam tikrą įstatymą, kuris panaikintų bendrąją įstatymų nustatytą tvarką. Turėdamas tokį tautos nutarimą, palikėjas, aplenkdamas įstatymo numatytą įpėdinį, galėdavo paskirti kitą asmenį savo turtų paveldėtoju, o šį pastarąjį galėdavo apkrauti

---

[1] Festus, v° *Manumitti;* v° *Puri.* Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 2, 2 p. 3 išn., Karlowa, *R. R. G.,* 2, 1, 139 p. A. Pernice, *Sitzungsberichte* v. Berlin 51, 1886, 1202—1203 pp.

[2] Ulpianus, 1, 8. Vadinamas Dozitėjos fragmentas, 17.

[3] Šį vardą gavo nuo lazdos, *vindicta, festula,* kuria laikė adsertorius; Boėce, *In Cic. Top.,* 2; Plautus, *Mil. gloc.,* 4, 1, 15. Apie šios lazdos vartojimą žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 2, 63, p. 3 išn. Jhering, *Esprit du dr. R.,* 1, 165 p. Reljefo fragmentą, kuris liečia išradimą *per vindictam,* komentavo ir reprodukavo Cuq, *C. r. de l'Acad. desinscr.,* 1915, 537—551 pp.

[4] Ulpianus, 1, 7. *D.,* 40, 2, *De manum. vind.*

įvairiomis pareigomis. Tai buvo testamentas, o šiuo testamentu jis turėjo teisę mirdamas suteikti savo vergui laisvę *(servus Stichus liber esto).*[1]

Pagal pirmąsias dvi procedūras, konstatuojant jau esančią tariamą laisvę, kuriama nauja teisė. Šiais atvejais negalima kalbėti apie bet kurias sąlygas, pavyzdžiui, bus laisvas, *jei įvyks toks tai įvykis, — jei ateis ta data.* Testamentu teikiamoji laisvė, kurią veikė įstatymas, visados galėjo būti suvaržyta tam tikru terminu arba sąlyga.[2]

Išvadavimo struktūros atžvilgiu skirtumas tarp išvadavimo mirties proga (testamentu) ir kitų dviejų išvadavimo būdų (gyvųjų tarpe) buvo toks, kad pirmąjį veikė terminas ir sąlyga, o pastarųjų jie negalėjo veikti. Bet kitų skirtingų efektų čia nerandame. Nors išvadavimas *per vindictam* ir *per censum* buvo ankstyvesnės, tariamos laisvės pripažinimas, tačiau jis veikė tik vergo ateitį. Vadinas, nebėra reikalo naudotis literaline fikcija, kaip tatai darė pirmieji jos išradėjai.[3] Įstatymų leidėjo, kuris tai gana anksti priėmė, ši fikcija, matyti, neapgavo, nes jis visados šiais būdais išvaduotąjį žmogų laikė buvusiu vergu. Magistrato akyse laisvuoju paskelbtas asmuo buvo išvaduotasis, o ne laisvasis iš gimimo *(ingenuus).* Išvaduotos moteries vaikai, gimę prieš jos išsivadavimą, buvo laikomi vergais.

Iš visų trijų procedūrų išvadavimas cenzu, kuris visados figūravo teisės teorijoj, nuo principato periodo pradžios nustojo aktyvumo praktikoj.[4] Stabmeldiškoji teisė taip pat nedavė naujos procedūros, kuria galėtų išsivaduoti vergai. Principato laikais prasidėjusi ir vis besiplečianti evoliucija dažnai leisdavo suteikti vergui laisvę be tikro, paties įstatymo numatyto, pa-

---

[1] Ulpianus, 1, 9, *D.*, 40, 4, *De manum. test.*

[2] Sąlygiškai atvaduotą individą, kuris iki termino sukakimo arba sąlygos įvykimo parėjo nuo naujo šeimininko, vadino *statuliber.* Paulus, *D.*, 40, 7, *De statulib.*, 1, *pr.*: *Statuliber est statutam et destinatam in tempus vel conditionem liberatem habet.* Papinianus, *D., h. t.*, 33: *Statuliberorum jura per heredem fieri non possunt duriora.* Jhering, *Esprit du dr., R.*, 2, 164—165 pp.

[3] Šitą logiškų fikcijos išvadų suvaržymą geriausiai įrodo Domiciano laikų senato nutarimas, kuris uždraudė praktikoje įsigyvenusį išvadavimo būdą. Tas nutarimas steigės būklę išaiškinti, leisdamas kelti ginčą tarp asmens, kurio laisvė ginčijama, ir jo buvusio arba esamo šeimininko. Ginčas galėjo kilti dėl laisvės. Ginčas buvo atliekamas simuliuotu procesu. *(Senatus consultum de collusione detegenda, D.*, 40, 16, *De coll. deteg.*, 1; 2; 4).

[4] Papiniano atsakymų Paryžiaus fragmentas, 9, 1. *(Textes*, 374 p.); Ulpianus, 1, 8, ir Esmein pastabos, *Mélanges* 355—358 pp.

grindo (nusikaltėlių įskundimai; pardavimas su tam tikra pastaba; nuo Diokleciano laikų tam tikri įsakymai; krikščionių imperatorių palankumas religiniams ordenams).[1] Testamentinis išvadavimas pamažu sušvelnino nustatytų sąlygų galiojimą. Tuo pat metu fideikomisų pripažinimas, pradedant nuo Augusto gadynės, nustatė kitą testamentinio išvadavimo rūšį, būtent: testatorius, užuot pats suteikęs vergui laisvę, įsako savo įpėdiniui tą ar kitą jo vergą paleisti.[2] Išvadavimas *per vindictam,* pamažu nykstant įvairiems pačios procedūros formališkumams, nutolo nuo pirmykštės išvadavimo tvarkos. Ji tapo paprastu šeimininko pareiškimu magistratui.[3] Krikščioniškoj Romos imperijoj mes randame naują išvadavimo procedūrą, būtent: išvadavimą, kurį atlikdavo dvasininkai bažnyčiose. Pastaroji procedūra yra, matyti, Konstantino pripažintas graikiškų precedentų pamėgdžiojimas *(manumissio in ecclesia, in sacro sanctis ecclesiis).*[4] Kaip mes kiek toliau pamatysime, tik Justinianas leido vartoti vergams tuos būdus, kurie iki tol buvo vartojami latinams ir peregrinams.

2. *Pagrindo sąlygos.* Negalėjo kilti išvadavimo pagrindo klausimo, tikrąja šio žodžio prasme, tuo metu, kada išvadavimo priemonė — testamentas nustojo buvęs įstatymu. Taip pat negalėjo būti šio klausimo tada, kada reališką išvadavimo operaciją pakeitė fiktyviškas cenzas ir *vindicta.* Bet jau nuo tada, beveik per visą respublikos periodą, buvo reikalaujama, kad išvaduotojas turėtų nuosavybės teises vergui ir kad jis galėtų tas teises perleisti kitam asmeniui; vadinas, buvo reikalaujama to, kas buvo būtina kiekvienam teisiniam šios rūšies veiksmui

---

[1] *D.,* 40, 8, *Qui sine manumissione ad libertatem perveniunt, C.,* 7, 22, *De longi temporis praescriptione, quae pro libertate... opponitur.* Accarias nurodymai, *Pércis,* 1. 102 p. nº 2 ir Baron, *Institutionen,* 21 § (čia nurodomi ir latinų išvadavimo atsitikimai. 140 p.)

[2] Reikia skirti tiesioginį išvadavimą testamentu nuo netiesioginio. Pirmuoju, atveju, jei testamentą patvirtina ir jei įpėdinis priima įpėdinystę, vergas yra mirusio išvaduotas *(libertus orcinus).* Antruoju atveju, jei fideikomisu nustatomas vergo išvadavimas, jį išvaduoja tas, kuriam pavesta tai padaryti; vadinas, gyvasis. (Ulpianus, 2, 7, 8).

[3] Gajus, *D.,* 40, 2. *De manum. vind.,* 7. Ulpianus, *D., h. t.,* 8. Hermogenianus, *D., h. t.,* 23. Ginčijamas klausimas, ar *filiusfamilias* gali *per vindictam* paleisti vergą į laisvę, ar ne. Teigia Buckland, *N. R. H.,* 27, 1903, 737—744 pp., neigia Mitteis, *Z. S. St.,* 25, 1904, 379—382 pp.

[4] Konstantinas, *C. Th.,* 4, 7, *De manum in eccl.,* 1. Apie helenišką įtaką ž. Mitteis, *Reichsrecht und Volksrecht,* 100 p.

atlikti.[1] Viešojo pobūdžio preventyvinių (kardomųjų) priemonių prieš šiuo būdu vykdomą naujų piliečių gamybą nieks nereikalavo.[2] Po perversmo tų priemonių ieškojo tiktai žemesniuose politiniuose sluoksniuose, kuriuos palietė išvaduotieji.

Priešingai, apie maždaug imperijos periodo pradžią ėmė griebtis tiesioginių ir preventyvinių priemonių. Tatai sudarė objektą šių dviejų įstatymų: *lex Fufia Caninia* 752 metų[3] ir *lex Aelia Sentia* 757 Romos gyvenimo metų = 4 m. po Kristaus.[4]

Lex Fufia Caninia aprėžė testamentinių išvaduojamųjų skaičių. Šis skaičius turėjo būti proporcingas bendram testatoriaus vergų skaičiui;[5] jis jokiu būdu negalėjo būti didesnis per šimtą. Tas pats įstatymas reikalavo pripažinti niekingais visus tuos išvadavimus, kurie praneša šio įstatymo nustatytą skaičių.

Lex Aelia Sentia buvo daug svarbesnis. Jame randame šiuos keturis pagrindinius nuostatus: — 1. Jis draudė visiems neturintiems per 20 metų vergų šeimininkams teikti laisvę vergams, jei, žinoma, jie to savo veiksmo nepagrįsdavo labai svarbiais motyvais.[6] Gi šiaip, jei jaunuoliui, pagal nusistovėjusią pažiūrą, sukako 14 metų amžiaus, tai civilinės teisės atžvilgiu jis galėjo laisvai disponuoti visokiu kitu savo turtu, *lex Aelia Sentia* leido laisvai disponuoti vergų laisve tik tuo atveju, kai jis savo elgesį pateisindavo teisėtu motyvu. Motyvais galėjo būti tiesioginė giminystė su vergu, intencija su juo susituokti ir k. Motyvus reikėdavo patiekti magistratui, kuriam pavesta rūpintis išvadavimu. Išrodymai buvo teikiami konsului, pretoriui, gubernatoriui, kuriems asistuodavo taryba, sudaryta iš penkių senatorių ir penkių raitelių, o provincijose — iš dvidešimt asmenų, įrašytų į jury knygas. Jei motyvus pripažindavo teisėtais, tai išvadavimas įvykdavo *per vindictam;* o jei išvadavi-

---

[1] Apie išvadavimą tokio vergo, kuris priklausė keliems savininkams žiūr. Rotondi, *Scr. giur.*, 3, 60—93 p.

[2] Nuo 397 metų buvo nustatytas 5%% *(vicesima libertatis)* išvadavimo mokestis: T. - Livius, 7, 16. Bet tatai, rodos, buvo grynai fiskalinė priemonė.

[3] Iki pat pastarųjų laikų težinota iš Suetono, kad tai buvo Augusto gadynės nuostatas. Suetonus, *Oct.*, 40: *Manumittendi modum terminavit.* Vienas neseniai Romoj atrastas užrašas, *Ann. ép.*, 1907, nº 16, mums parodo, kad 752 m. spalių 18 d. konsulais buvo C. Fufius Geminus ir L. Caninius Gallus.

[4] Dion, 55, 13.

[5] Gajus, 1, 42—46.

[6] Gajus, 1, 38—41. *Lex Salpensa*, c. 28.

mas buvo kitaip įvykdytas arba be pateisinamų motyvų, tai jis buvo be vertės. — *2.* Įstatymas draudė išvaduoti, norint kreditorius apgauti. Senoji teisė nesirūpino naikinti tų aktų, kuriais debitorius kenkė savo kreditoriams, nes ji tik konstatavo neišsigalėjimą sumokėti skolos *(consilium fraudis, eventus damni).* Tiesą pasakius, senajai teisei nebuvo nė reikalo tuo dalyku rūpintis, nes kreditoriai turėjo pakankamą savo skolai garantiją, kurią teikė žiauri, neišsimokančiam debitoriui taikoma, ekzekucija, užmušimas arba pardavimas į užsienį. Priešingai, pretoriaus edikto nuostatai, kurių buvimą paliudija Ciceronas,[1] rūpinosi, kad tokie aktai būtų panaikinti. Bet šie jų nuostatai nelietė išvadavimų. *Lex Aelia Sentia,* nustatydamas, kad tokiais atvejais nebus atšaukiamas pats išvadavimas, bet principiališkai jis bus laikomas be vertės, kad *qui in fraudem creditorum manumittit nihil agit,*[2] praplėtė šią pretoriaus sistemą. — 3. Be kitko, jis uždraudė paleisti tokį vergą, kuriam nėra sukakę trisdešimt metų amžiaus; tai galima padaryti tik įrodžius rimtus motyvus aukščiau nurodytoj taryboj.[3] Priešingu atveju vergas netapdavo išvaduotu piliečiu, o tik latinu junianu. — 4. Pagaliau, jis uždraudė grąžinti piliečio teises tiems vergams, kurie, būdami nelaisvėj, buvo bausti sunkiąja bausme *(vincti tortive).* Po tokios bausmės jie galėjo tapti tik peregrinais.

Su pastarosiomis dviem pastabomis *(clausulae),* kurios, matyti, buvo įterptos į įstatymą norint pakelti piliečių klasės niveau, mes dar kartą susidursime, kai kalbėsime apie išvaduotuosius latinus ir peregrinus. Ten mes pamatysime, kad jiedvi panaikino Justinianas. Tas pats Justinianas panaikino taip pat įstatymą *Fufia Caninia,* kuris buvo nukreiptas prieš masinius testamentinius išvadavimus, nes pastaruosius inspiravo tušti pasigyrimai.[4] Jis taip pat panaikino — iš pradžios tik iš dalies, o vėliau visą[5]—pastabą, kuri lietė testamentinio išvadavimo testato-

---

[1] Cicero, *Ad. Atl.,* 1, 1, 3.

[2] *Inst.,* 1, 6, *Qui manumitt. non poss., pr.;* 3. Guarneri Citati, *Mélanges Cornil,* 1926, 1, 437—513 pp. Jis prileidžia, kad Justiniano teisė dėl laisvės favorizavimo, *favor libertatis,* principiališkai išvadavimo nelaikė be vertės. Ji naikino tuo atveju, kai tuo norėjo apsaugoti trečiųjų asmenų reikalus.

[3] Gajus, 1, 18—20. Ulpianus, 1, 12. Tarybos autorizuotų išvadavimų pavyzdžių žiūr. *C. I. L.,* VI, 1877: *Manumissus al concilium; C. I. L.,* XIX, 1437: *In consilio manumisso.*

[4] *Inst.,* 1, 7, *De leg. Fufia sublata.*

[5] *Inst.,* 1, 6, *Qui manumitt. non poss.,* 7, Nov. 119, c. 2.

toriaus amžių. Priešingai, jei išvadavimas buvo daromas esant gyvam išvaduotojui ir kai pastarajam nebuvo sukakę dvidešimt metų amžiaus, tai reikalavo nurodyti rimtas išvadavimo priežastis. Taip pat reikalavo pripažinti be vertės tuos išvadavimus, kuriais norėjo apgauti kreditorius.

II. *Išvadavimo padariniai.* — Išvaduotųjų padėtį varžė dviejų rūšių teisių aprėžimai: politinių teisių aprėžimas daromas, kad sumažėtų abejotinos praeities piliečių įtaka valstybėje; privatinių teisių aprėžimas principiališkai pareidavo nuo to ryšio, kuris jį rišo su senuoju šeimininku ir jo šeima. Abu teisių aprėžimus veikė laikas; bet, žinoma, daug daugiau įvairėjo pirmasis aprėžimas dėl to, kad jis buvo tampriau susijęs su valstybės viešąja tvarka.

1. Privatinės teisės atžvilgiu išvaduotieji neturėjo teisės susituokti su senatorių luomo asmenimis. Tai daryti draudė 736 m. *lex Julia.* Šį įstatymą panaikino Justinianas. Išvaduotieji ypač priklausė išvaduotojo patronato.[1]

Priklausomybės patronatui ryšys, kuris pereidavo į patrono, o ne į išvaduotojo descendentus, buvo pseudo-giminystės ryšys, kuris maždaug atitiko tėvo su sūnum ryšius. Galima pasakyti, kad tą ryšį išreiškė išvaduoto vardas maždaug tokiu būdu: išvaduotasis buvo vadinamas *M(arci) l(ibertus),* kaip sūnus *M(arci) f(ilius);* išvaduotasis įgydavo patrono pavardę ir gale prikergdavo patrono prievardį, o jo, kaipo vergo, vardas būdavo statomas pačiame pavadinimo gale. Vergas buvo vadinamas *Hermodorus M. Tulli Ciceronis servus,* o po išvadavimo — *M. Tullius, M. l. Hermodorus.*

Visas labai gausias teises — šeimos ir turto, — kurios kilo iš patronato, be didelio vargo galima suskirstyti į tris rūšis: *obsequium, operae, bona.* — 1. *Obsequium.*[2] Išvaduotasis visados turėdavo respektuoti ir gerbti savo išvaduotoją ir jo ascendentus taip, kaip sūnus tėvą. Iš to kilo visai panašūs padariniai, kurie, kaip mes pamatysime, buvo taikomi sūnui; pavyzdžiui, seniau jis priklausė šeimos teismui (jurisdikcijai)[3]; kiek vėliau, jis negalėjo be magistrato leidimo bylinėtis teis-

---

[1] *D.*, 37, 14. *De jur. patr.*, Leist, Glück knygų serija 37—38, tomai 4, 1877, 301—627 pp.; 5, 1879, 1—566 pp.

[2] *D.*, 37, 15. *De obseq.*

[3] Iucnonus. *Caes.*, 48. Imperijos epochai Ulpianus, *D.*, 37, 14, *De jur. patr.*, 1.

me; iš jo negalėjo būt daugiau priteista, kiek jo turtas išnešė *(in id quod facere potest)* ir t. t.[1] — 2. *Operae.*[2] Paskui ir toliau reikšti pagarbos ir nusižeminimo jausmus ir patarnauti patronui buvo paprasta moralės pareiga, kurios vykdymo patronas negalėjo reikalauti teismo keliu. Bet patronas dažnai išsilygdavo ne tik šeimos (namų), bet ir pramonės bei piniginio pobūdžio patarnavimų *(operae fabriles)*, o kartais, esant tam tikroms sąlygoms, net *donum, munus.*[3] Pastaroji sąlyga turėdavo būt išreikšta tam tikrame, aiškiai suformuluotame susitarime, kuris duodavo pagrindą patiekti teismui skundą dėl jo sąlygų nevykdymo *(judicium operarum).*[4] Nuo pat formulinio proceso pradžios pretoriaus ediktas paskelbė nevykdytinais tuos susitarimus, kuriuos sunku suderinti su tikraja laisve.[5] — 3. *Bona.*[6] Pagaliau, patronas ir jo descendentai, būdami surišti quasi - šeimos ryšiais su išvaduotuoju, turėjo su pastaruoju ne tik savitarpio išlaikymo (alimentų) pareigų[7] — šis dėsnis įgyvendintas kiek vėliau, — bet taip pat, jei tik žinoma, išvaduotasis mirdamas nepalikdavo savo įpėdinių, jie galėdavo jį paveldėti *ab intestato.* Einant senosios Romos teisės pastoviu santykiu *(correlatio)*, su šia institucija buvo tampriai susijusi nepilnamečių ir moterų (išvaduotų) globos teisė. Šiokią padėtį dar daugiau sutvirtino pretoriaus ediktas, kuris parėmė skundus, nukreiptus prieš tuos aktus, kurie norėjo su anuo teisės dėsniu prasilenkti *(actio Fabiana, actio Calvisiana).*

Be kitko, visos šios patrono teisės galėjo žūti dėl patrono bausmės, pavyzdžiui, jei jis melagingai įskundė išvaduotąjį la-

---

[1] Gajus, 4, 46 *Inst.*, 4, 6, *De act.*, 38.

[2] *D.*, 38, 1, *De op. lib.*

[3] Apie *operae, donum, munus*, apskritai žiūr. Paulus, *Sent.*, 2, 32, 1, ir Valerius Probus, *Extraits alphabétiques*, nº 3, *Textes*, 217 pusl. Apie paprastai išpučiamą reikšmę skirtumo tarp *operae fabriles* ir *operae officiales*, — Mitteis, *Z. S. St.*, 23, 1902, 143—148 pp. Thélohan, *Etudes Girard*, 1, 1912, 358 p. 2 išn. ir 362 p. 4 išn.

[4] Kalbėdami apie sutarčių teoriją, mes dar kartą susidursime su šių prievolių darymo būdais *(stipulatio, jusjurandum liberti).*

[5] 649 metų konsulo ir 636 metų pretoriaus Rutuliaus ediktu, kuris nustatė turto pasidalymo maksimumą, sekė vėlesni ediktai, kurie nustatė *bonorum possessio certae partis: D.*, 38, 2. *De bon. lib.*, 1, *pr.*, 1, 2. — *Exceptio onerandae libertatis;* Ulpianus, *D.*, 44, 5, *Quar, rer. act. non dat.*, 1, 5, Paulus, *D., h. t.*, 2, 2. — *Lex Julia ir lex Papia* leido išsipirkti nuo *operae, dona, munera* tiems, kurie turėjo savo valdžioj du vaikus; *D.*, 38, 1, *De op. lib.*, 37 *pr.*

[6] *D.*, 38, 2, *De bonis lib.*

[7] Paulus, 2, 32, 1. Marcianus, *D.*, 37, 14, *De jure patr.*, 5, 1.

bai sunkiu nusikaltimu (ypač, jei už tai grėsė mirties bausmė);[1] jei jis nedavė išvaduotajam išlaikymo (alimentų)[2] ir, pagal vieną naują *legis Aeliae Sentiae nuostatą*,[3] jei patronas iš atvaduoto asmens *operae* mėgino pasipelnyti. Einant imperatorių sukurta teise, patronų teises galėjo panaikinti imperatorius savo nutarimu, *restitutio natalium*. Pastarasis imperatoriaus nutarimas visais atžvilgiais sulygino išvaduotąjį su laisvaisiais piliečiais, bet tokį nutarimą imperatorius, paprastai, darydavo tik patronui sutikus.[4]

2. Viešosios teisės atžvilgiu išvaduotasis neturėjo teisės užimti vietos magistratūroje; taip pat jis neturėjo teisės būti senato nariu. Šios teisės neturėjo ir jo pirmojo laipsnio descendentai. Dar labiau jis neturėjo teisės tarnauti legionuose, arba bent iki tol jis tos teisės neturėjo, kol į legionus nebuvo priimami neturį nuosavybės piliečiai. Pagaliau, rinkimų teisės atžvilgiu, kai į tribas buvo įtraukti ir piliečiai nesavininkai, išvaduotieji buvo įterpti į keturias miesto tribas. Imperijos periodo teisė tik sutvirtino šią žemesnę išvaduotųjų politinę būklę, kurią nustatė respublikos periodo teisė. Augusto gadynėje, rodos, buvo atimtos iš išvaduotųjų balsavimo teisės; bet reikia atsiminti, kad tai atsitiko tuo pat metu, kada komicijos jau veik nebebalsuodavo ir kada tribos, į kurias įėjo išvaduotieji, net nebeminimos. 24 metų po Kristaus *lex Visellia* uždraudė išvaduotiesiems užimti vietas municipalinėse (savivaldybių) magistratūrose.[5] Bet buvo ir skirtumų tarp išvaduotųjų politinės būklės respublikoje ir imperijoje. Imperijoje jų būklę galėjo pagerinti imperatorius ne tik *restitutio natalium* nutarimu, bet, tiesa, kiek vėlesnės epochos metu, ir suteikdamas aukso žiedo koncesiją *(jus aureorum anulorum)*. Šią koncesiją — iš pradžios ji buvo rezervuota tik senatoriams, vėliau taikydavo raitininkams *(equestres)*, o pagaliau ir paprastiems piliečiams — iki Komodo gadynės imperatoriai teikdavo tik išvaduotiesiems, turintiems raitininko cenzą, o nuo Komodo laikų ją teikdavo ir bet kuriam išvaduotajam. Šiuo būdu imperatorių tie-

---

[1] Ulpianus, *D.*, 38, 2, *De bonis lib.*, 14.
[2] Marcianus, *D.*, 37, 14, *De jur. patr.*, 5, 1 (112 p. 4 išn.).
[3] *D.*, 40, 9, *Qui et a quib.*, 32, 1—2. Kiti *legis Aeliae Sentiae* aprėžimai, *D.*, 37, 14, *De jure patr.*, 15.
[4] *D.*, 40, 11, *De nat rest.*, 2.
[5] Įrodymams žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 1 ir tol. pp.

kiamoji koncesija, neužgaudama patrono teisių[1], politiškai išvaduotuosius sulygino su laisvaisiais piliečiais. 78-joje novelėje Justinianas pasiskelbė suteikiąs *jus aureorum anulorum* ir *restitutio natalium* visiems išvaduotiesiems, bet drauge pasisakė, kad tai neliečią patronato teisių, kurias nuo to laiko susiaurinti arba panaikinti galima būsią tik pačiam patronui sutikus arba nuo jų atsisakius.

Kad galima būtų nustatyti, ar bet kuris individas yra kito asmens išvaduotas, ar ne, buvo suformuluotas tam tikras skundas *(actio),* kuris, įvedus formulinį procesą, buvo išreiškiamas prejudicialinio pretorinio skundo forma[2], privaloma ginčo šalims. Dar daugiau, *lex Visellia* nustatė net bausmę tiems išvaduotiesiems, kurie savinosi laisvojo piliečio kvalifikacijas[3].

2. Išvaduotieji latinai.

Visų pirma buvo latinų, išvaduotaisiais latinais vadinamų, nes jų šeimininkai negalėjo suteikti aukštesnės būklės už tą, kurioje jie patys buvo[4]. Bet buvo ir kita daug žymesnė latinų kategorija: išvaduotieji latinai junianai, *latini juniani,* taip pavadinti nuo įstatymo, kurį visi tekstai, išskiriant Justiniano Institucijas, vadina *lex Junia Norbana.* Jei šis įstatymas pavadintas *Junia Norbana,* tai jį turėjo išleisti du 772-ų metų konsulai; tačiau vieno izoliuoto įrodymo nepakanka, kad jis būtų vadinamas dviem vardais. Priešingai, beveik visiškai negalimas daik-

---

[1] *D.,* 40, 10, *De jur. aur. an.,* 6. *F. V.,* 226. Mommsen, *Dr. publ.,* 5, 170—173 pp.

[2] *Praejudicium an N. Negidius A. Agerii libertus sit, an A. Agerius ingenuus sit: Inst.,* 4, 6, *De act.,* 13, *D.,* 40, 14, *Si ingenuus esse dicetur,* 6, *D.,* 22, 3, *De probat.,* 14. Lenelio leid. 141 §, 341 p. — Be kitko, galima čia pastebėti, kad konsulas turėjo ekstraordinarinės valdžios *(D., h. t.,* 4), taip pat galima spėti, kad *liberalibus causis* pretorius šiuo atveju buvo kompetentingas. Bethmann-Hollweg, A. Pernice ir Joers žiūr. 114 p. 2 išn. Tas tekstas, kuris kalba apie konsulų kompetenciją, mini senato nutarimą, kuris draudė *praejudicium de ingenuitate* per penkerius metus po išvadavimo. Bethmann-Hollweg, rodos, gana tiksliai mano, kad šis senato nutarimas esąs Marko Aureliaus laikų įstatymų leidimo aktas. Tas pats autorius teigia, kad pastarasis aktas esąs simetrinis su Domiciano laikų senato nutarimu, kurį esame minėję ir kuris nustatė tokį pat terminą laisvei neigti. *(D.,* 40, 15, *Ne de stat.,* 1, 3; *D.,* 40, 16, *De coll. deteg.,* 2, *pr.* 4).

[3] Diocletianus, *C.,* 9, 21, *Ad leg. Visell.,* 1. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 2, 6 p. 3 išn. *Dr. pénal,* 3, 185 p. 7 išn.

[4] Vieną pavyzdį randame *lex Salpensa,* c. 23.

tas, kad jis būtų buvęs vėlesnis už 757 metų *lex Aelia Sentia*[1]; o pagrindiniai argumentai dėl šio palankaus išvaduotiesiems įstatymo, numatančio naujus išvadavimo būdus, kalba už tai, kad jis buvo išleistas tarp 710 metų, kada Ciceronas aiškiai nurodo tik tris išvadavimo būdus — *census, vindicta, testamentum* — ir tarp 727 metų, kada sostą užėmė Augustas, kurio valdžia buvo labai nepalanki išvaduotiesiems[2]. Mes tik nurodysime: 1, kas yra latinai junianai; 2, kokia jų būklė; 3, kaip jie galėjo iš tos būklės išeiti ir tapti piliečiais.

I. *Junianiškos latinystės šaltiniai.* Latinais junianais tapdavo: 1. einant *lex Junia,* neformališkai išvaduotieji vergai[3]. Nuo pat respublikos laikų įsigyveno paprotys, pagal kurį vergų šeimininkai, išreikšdami savo valią suteikti vergui laisvę, apsilenkdavo su šio akto formomis. Jie tai darydavo raštu arba žodžiu *(inter amicos, per epistulam).* Tatai nesuteikdavo vergui laisvės teisės atžvilgiu. Vergas tapdavo laisvuoju tik faktiškai. Jo laisvė pareidavo nuo šeimininko tolerancijos, kurią jis kiekvienu momentu galėjo nutraukti. Bet pretorius, be abejojimo, skandalingų piktadarysčių paskatintas, gana anksti į šį dalyką įsikišo. Savo edikte jis paskelbė, kad tokiais atvejais neduos nesilaikantiems savo žodžio šeimininkams *vindicatio in servitutem,* (kaip jis atsisakė duoti *vindicatio in libertatem* tam, kuris parsidavė, kad gautų dalį pinigų). Šio reiškinio padarinys buvo aiškus: žmogus faktiškai buvo laisvas, bet teisiškai — vergas; vadinas, ką nors įgyti jis galėjo tik per savo šeimininką; o jei buvo moteris, tai ji gimdė vergus. *Lex Junia* sukūrė šiai situacijai pritaikintą teisę, kuri buvo palankesnė vergams; ji nustatė, kad taip (be formos) išvaduoti vergai yra laisvi, bet jų laisvė yra savotiška *(propria libertas).* Šios laisvės taisykles, kurios šitaip išvaduotus individus pavadino *latini juniani*[4], nustatė *lex Junia;*

---

[1] Nes, rodos, šis įstatymas pirmasis sukūrė išvaduotuosius latinus; žiūr. vadin. Dozidėjos fragm. 12: *Lex Junia quae Latinorum genus introduxit,* ir Gajus 3, 56, taip pat numato, kad pirmasis įstatymas, kuris sutvarkė išvaduotųjų latinų paveldėjimo teises, buvo *lex Junia.*

[2] Iš vienos pusės ž. Cicero, *Top.,* 2, 10, iš kitos — Suetonus, *Oct.,* 40. Ir Prancūzijoj, ir kitose šalyse apie *legis Juniae* datų yra labai daug literatūros. Žiūr. Lamonnier bibliografiją, 64 p., 1 išn. Mes tenkinamės nurodymu tik tos nuomonės, kuri mums atrodo teisingiausia.

[3] Wlassak, *Z. S. St.,* 26, 1905, 367—434 pp.

[4] Gajus, 3, 56. Dozitėjos fragm., 5, 6. Konkrečių išvadavimo *inter amicos* pavyzdžių žiūr. *Textes,* 854—855 pp. ir *P. Oxy.,* IX, 1205; ir *per epistulam, Papyrus — grecs d'époque byzantine,* Maspero leid., 1, n-os 67001 ir 67124.

— 2. einant tuo pačiu įstatymu latinu junianu tapdavo tas išvaduotas vergas, kurio išvaduotojas tik pretorinės nuosavybės teises jam turėjo[1]; — 3. einant *lex Aelia Sentia,* latinu junianu tapdavo jaunesnis negu 30 metų amžiaus vergas, kuris nebuvo išvaduotas *per vindictam* su teisėtais motyvais; — 4. einant Klaudiaus ediktu[2], latinu junianu tapdavo vergas, gavęs laisvę dėl to fakto, kad jį senatvėje ar ligoje apleido šeimininkas; — 5. einant viena Konstantino konstitucija, latinu junianu tapdavo vergas, kuris pranešė valdžiai apie įvykusį plėšimą[3].

II. *Latinų junianų būklė.* — Principiališkai jie buvo laisvi iki savo gyvos galvos ir gyveno koloninių latinų statutu (iš čia ir vardas jų *latini).* Šios būklės padarinys buvo toks, kad jie gimdydavo laisvuosius vaikus ir už juos viską įgydavo. Bet jie skyrėsi nuo kitų latinų savo vardu *juniani* dėl to, kad jie mirdavo vergais. Iš to aišku, kad jie negalėdavo palikti paveldimo turto nei testamentu, nei *ab intestato.* Jiems mirus, jų turtas tekdavo buvusiam šeimininkui, bet ne įpėdinystės, o *peculium* pagrindu. Vadinas, pastarųjų negalėjo pašalinti tiesiosios linijos descendentai, ir iš to turto galima buvo reikalauti tik pasirėmus vadinamąja *actio de peculio*[4]. Tas pats įstatymas juos skyrė nuo kitų latinų dar tuo, kad jiems leido būti liudininkais darant testamentą ir kad jiems buvo galima testamentu užrašyti dovanų *(factio testamenti passiva);* tačiau tokias dovanas jie galėjo priimti *(jus capiendi)* tik su sąlyga, kad jie per tam tikrą laiką po testatoriaus mirties taps piliečiais[5].

III. *Pilietybės įgijimo būdai.* — Latinai junianai galėjo įgyti pilietybę labai įvairiais būdais. Jie kartais galėdavo ją įgyti, pasinaudodami įstatymų palankumu, kuris dažnai buvo daromas santuokai ir giminei palaikyti[6]. Kartais pilietybę

---

[1] Ulpianus, 1, 16.

[2] *C.,* 7, 6, *De Lat. lib. toll.,* 1, 3. Žiūr. apie beveik visų neigiamą šio nuostat. išsiplėtojimą *nov.,* 22, c. 12. G. Rotondi, *Scritti giur.,* 3, 25—37 pp.

[3] *C. Th.,* 9, 24, *De rapt. virg.,* 1, 5.

[4] Gajus, 3, 56.

[5] Jų negalėjo skirti testamentiniais globėjais: Gajus, 1, 23. Ulpianus, 17, 1.

[6] *Anniculi causae probatio.* Jei latinas susituokdavo su romėne arba su latine prie septynių liudininkų ir jei iš tos santuokos gimdavo vaikas, tai einant *lex Aelia Sentia,* kuri išplėtė *senatus consultum Pegasianum,* vaikas iki vienerių metų galėdavo gauti sau ir savo įpėdiniams pilietybę: Gajus, 1, 28—31; *erroris causae probatio,* jei jis manydavo, kad santuoka buvo klaidinga: Gajus, 1, 67,—75; *triplex enixus,* jei latinė turėdavo tris vaikus: Ulpianus, 3, 1.

jiems suteikdavo už patarnavimus, atliktus sostinės administracijos, policijos, kelių (susisiekimo), maitinimo *(alimentatio)* srityse.[1] Toliau, pilietybė buvo įgijama įvykdant legalines išvadavimo sąlygas, jei išvadavimas buvo padarytas netaisyklingai.[2] Pagaliau, tatai pasiekiama per imperatoriaus duotą privilegiją,[3] kuri, tarp kitko, nepanaikindavo patrono teisių turtui, jei, žinoma, tai buvo padaryta be jo sutikimo. Viena Justiniano konstitucija, kuri tuo pačiu metu paskelbė, kad visais junianiškos latinystės įgijimo būdais, ypač neformališko išvadavimo būdu, įgijamos pilietybės teisės suteikia išvaduotų piliečių kvalifikacijas visiems išvaduotiesiems latinams. Vadinas, ši konstitucija panaikino išvaduotus latinus junianus.[4]

3. Išvaduotieji peregrinai.

Išvaduotieji, žinoma, tapdavo peregrinais, jei jų išvaduotojai taip pat buvo peregrinai. Šeimininkai išvadavimo veiksmus darydavo pagal jų nacionalinio įstatymo nustatytas formas; vadinas, tokio išvadavimo padariniai taip pat kildavo iš to paties įstatymo.[5]

Bet, nuo įstatymo *Aelia Sentia* laikų, buvo dar kita išvaduotųjų peregrinų kategorija. Pastaraisiais tapdavo tie vergai, kurie, nors jų šeimininkas ir buvo pilietis, dėl gautos vergavimo metu bausmės nebuvo laikomi vertais pilietybės. Jie buvo sulyginti su pasidavėliais peregrinais. Jie, kaip ir anie, neturėdami jokios pilietybės, negalėjo nieko nei gauti nei duoti testamentu; be kitko, jie skyrėsi nuo latinų junianų tuo, kad jie jokiu būdu negalėjo įgyti Romos pilietybės; jie negalėjo gyventi pačioje Romoje ir jos apylinkėse, kurios įėjo į šimto mylių spindulio zoną. Jei jie čia norėjo gyventi, tai turėjo pasiduoti į vergovę.[6] Jų šią padėtį taip pat Justinianas panaikino.[7]

---

[1] *Militia* (tarnaujantiems miesto sargyboj — policijoj), *nave, aedilicio, pistrino.* Detalių žiūr. Gajus, 1, 32 b, 32 c, 33, 34.

[2] *Iteratione:* Gajus, 3, 72.

[3] *Beneficio principali:* Gajus, 3, 72.

[4] *C.*, 7, 6, *De Lat. lib. toll.*, 1, *Inst.*, 1, 5, *De libertinis*, 3.

[5] Panašų į tiesą pavyzdį, kurį randame Galimfilijos užraše, nurodo Mommsen, *Z. S. St.*, 11, 1890, 303—304 pp. *(Gesamm. Schr.*, 3, 41—42), kuris skiria *ouindiktarioi*, piliečio išvaduotus *per vindictam* ir, *apedeuteroi*, paprastus išvaduotuosius. Šį dalyką visiškai aiškiai mini Dozitėjos fragmentas, 12: *Praetor non permittet servire nisi aliter lege peregrina caveatur.*

[6] Gajus, 1, 13, 26, 27.

[7] *C.*, 7, 5, *De ded. lib. toll.*, 1. *Inst.*, 1, 5, *De libertinis*, 3.

C.

Priedas. Quasi vergovės atsitikimai.

Tiek senoje, tiek naujesnėje teisėje atrandame tam tikrą skaičių atsitikimų, kada žmogus, nei nustodamas laisvės, nei būdamas laisvas pilietis, atsidurdavo tokioj būklėj, kuri labai buvo panaši į vergovę. Nors tų atsitikimų yra labai daug — jų daugumas yra greičiau gryno fakto, negu teisės padaras, — tačiau mes pasistengsime visus juos čia nurodyti.[1]

I. *Liber homo bona fide serviens.* — Laisvas žmogus, kuris tikėjo esąs kito vergas, kai tas antrasis žmogus *bona fide* jį valdė, teisės atžvilgiu buvo teisinas. Tačiau visa tai, ką jis įgydavo savo darbu *(ex operis ejus)* arba savo tariamojo šeimininko turtu *(ex re ejus cui servit)*, įgydavo ne pats sau, o tariamajam savo šeimininkui[2].

II. *Addicti, judicati, nexi*[3]. — Judicati ir nexi — tiek vieni, tiek kiti pareidavo nuo kreditoriaus *manus injectio* — savitarpy, mūsų nuomone, skyrėsi tik tuo, kad pirmuosius į šią padėtį pastatė teismo sprendimas, o antruosius — sutartis *(contractus)*. — Jei debitoriai savo laiku nesumokėdavo skolos arba nesurasdavo užtarėjo *(vindex)*, kuris už juos užsistotų, tai magistratas juos atiduodavo *(addicti)* kreditoriui, kuris, palaukęs šešiasdešimt dienų, paprastai parduodavo *trans Tiberim*, į vergovę. Bet prieš pardavimą kreditorius sodindavo debitorių *(addictus)* į savo namų kalėjimą, kur kreditorius galėdavo jį apkaustyti grandinėmis, kur jį laikydavo mažiausiai šešiasdešimt dienų, o faktiškai dažnai pasitaikydavo, kad išlaikydavo ir daug ilgiau. Kol debitorius taip buvo laikomas, tol jis buvo, kaip matome, labai panašioj į vergovę būklėj, kurią juridiškai išreiškia taisyklė, pagal kurią jis, kaip vergas, galėjo būti vagystės objektu kreditoriaus nenaudai[4]. Bet tatai neužkirsdavo jam ke-

---

[1] Mommsen, *Festgabe für Beseler*, 255—278 pp. = *Ges. Sch.*, 3, 1907, 1—20 pp.

[2] Gajus, 2, 91. 92. 3, 164. Ulpianus, *D.*, 41, 1, *De aqc. r. d.*, 23, *pr.*; 1; 3 (Berger, Z. S. *St.*, 43, 1922, 400—401 pp.). Pomponius, *D., h. t.*, 19. *Inst.*, 2, 9, *Per quas personas*, 4, Pernice, *Labeo*, 2, 1, 369—380.

[3] Smulkiau šį dalyką pažinsime, kai kalbėsime apie *nexum* sutartį ir apie teismo sprendimų vykdymą.

[4] Gajus, 3, 199.

lio palaikyti savo pilietybę ir laisvę[1]. Įrodymas to, kad jis turėjo savą turtą ir teisę daryti sutartis, yra toks, kad jis galėjo maitintis *de suo*[2] ir kad jis galėjo daryti sutartis su savo kreditorium, pavyzdžiui, jis galėjo pareikšti daugkartinį pasižadėjimą, dėl kurio jo laikymas pratęsiamas, — pasižadėjimą pasilikti nelaisvėje iki tol, kol savo darbu neatmokės visos skolos[3]. — 428 Romos gyvenimo metais vienas įstatymas, *lex Poetelia Papiria,* panaikino vos tik nurodytus *nexum* padarinius; bet tas įstatymas nepanaikino debitoriaus laikymo pas kreditorių tuo atveju, kai tatai buvo teismo nuspręsta. Todėl kyląs iš šio pagrindo laikymas tęsėsi per visą klasiškąją epochą. Šis dėsnis išnyko tik paskelbus vieną konstituciją 388 metais po Kristaus, nes ji panaikino, bent teisės atžvilgiu, privatiškus kalėjimus[4].

III. Redempti[5]. — Trečiojo asmens išpirktieji iš nelaisvės individai taip pat atsidurdavo visai analogiškoj būklėj to asmens atžvilgiu, kuris mokėjo išperkamuosius mokesčius. Einant *postliminium* dėsniu jie vėl tapdavo laisvais asmenimis ir piliečiais; bet jų kreditoriai, kol išpirktieji neišsivaduodavo, juos laikydavo kaip užstatą *(vinculum pagnoris)*[6]. Šita institucija, kuri, pagal tekstus, susidariusi Severo epochoje, bet kuri, tikriausiai, bus daug senesnė, gyvavo dar ir Justiniano laikais. Tiktai Honoriaus ir Arkadiaus 409 metų konstitucija aprėžė tarnavimo (vergavimo) laiką iki penkerių metų, po kurių *redempti* be jokio kito mokesčio išsivaduodavo iš kreditoriaus[7].

IV. Auctorati[8]. — Tie individai, kuriuos įmonininkas *(lanista)* pasamdydavo cirko žaidimams, pasilikdavo laisvi ir net piliečiai; šio dalyko geriausias įrodymas yra toks, kad juos lies-

---

[1] Quintilianus, *Inst., or,* 5, 10, 60: *Aliud est servum esse aliud servire... Qui servus est si manumittatur fit libertinus, non itidem addictus;* 7, 3, 27: *Ad servum nulla lex pertinet, addictus legem habet.*

[2] XII Lentelių, 3, 4.

[3] Aul.-Gellius, 20, 1, 46 (XII Lentelių, 3, 5).

[4] *C. Th.,* 9, 11, *De privat. carc.,* 1, *C. Just.,* 9, 5, *De privat. carc.,* 1.

[5] Karlowa, *R. R. G.,* 2, 1, 126—148 pp. Pampoloni, *B. Ist. D. R.,* 17, 1905, 123—138 pp. Analogiška institucija buvo atikiečių teisėje ir Gortynos įstatyme. Beucheler u. Zitelmann, *Das Recht von Gortyn,* 1885, 166 p. Dareste, Haussoullier, Reinach, *Inscr. jurid. grecques,* I, 467—468 pp.

[6] *D.,* 28, 1, *Qui test, facere,* 20, 1: *Quamvis placeat hunc servum non esse, sed vinculo quodam retineri donec pretium solvat.* Pampoloni teigia, kad ši laidavimo teisė esanti kompiliatorių padarinys ir kad anksčiau *redemptus* buvęs *in mancipio* to asmens, kuris jį išpirko.

[7] *C.,* 8, 50 (51), *De postlim.,* 20.

[8] Mommsen, *Ges. Schr.,* 3, 9 p. 8, 525 p. *Dr. publ.,* 3, 380 p. 5 išn. B. Kruebler, *Dizionario epigrafico di Antichita,* 2, 1895, 769 p.

davo tik tam tikrų teisių netekimas[1]. Bet vis dėlto jų būklė buvo laikoma šiek tiek įžeista normališkos laisvės atžvilgiu: jų būklė sudarė deklaracijos objektą prieš tribūnus[2]. Jie, greičiausiai, tribūnams, prisiekdavo *uri vinciri necarique*[3]. Kaip ir *judicati*, jie galėjo būti vagystės objektu[4]. Jų teisinę būseną nutraukė Konstantino išleista konstitucija, kuri uždraudė gladiatorių kautynes[5].

V. Personae in mancipio[6]. — *Mancipii causa* buvo išvada, padaryta iš tėvo valdžios parduoti savo vaikus. Jis galėjo juos parduoti *trans Tiberim;* šiuo atveju užsieny jie tapdavo vergais. Jis galėjo juos parduoti mancipacijos būdu čia pat Romoje arba latinų lygoje, kaip ir kitus savo turto daiktus, pavyzdžiui, norėdamas gauti uždarbio, jis parduodavo jų darbą, palikdamas vaiką nukentėjusiam, kad galėtų išvengti atsakomybės už jo padarytus trečiajam asmeniui nuostolius; taip pat, tik nuo tam tikros epochos, einant praktikų išgalvotu gudrumu, kad pasiektų tam tikrus dirbtinius rezultatus (adopciją, emancipaciją). Šie praktikai mums suteikė daug pagalbinių informacijų apie tą instituciją. Šiokiu keliu asmuo netapdavo vergu; bet jis atsidurdavo analogiškoj būklėj su *in mancipio, in mancipii causa* ir *in servili conditione* būkle.[7]

Gajus visai pozityviškai sako[8], kad esąs *in mancipio* asmuo pasiliekąs pilietis ir laisvas. Todėl atrodo, kad toks asmuo turėjo turėti savo politines teises.[9] Jo santuoka, rodos, taip pat turėjo galioti, nes jo vaikai buvo surišti su juo šeimos ryšiais (filiaci-

---

[1] Pretoriaus ediktas draudė jiems atstovauti kitiems asmenims, *D.*, 3, 1. *De postul.*, 1, 6); 709 m. *lex Julia* 112 eil., išmetė juos iš savivaldybių dekurionų; jie neturėjo raitininko teisių (Pseudo-Quintilianus. Riterio leid., *Declam.* 302).

[2] Senato nutarimas apie kautynes, 176—177 m. 62 eil.: *Is qui apud tribunum plebei c. v. sponte ad dimicandum profitebitur.* Labai patikėtina, kad tribūnas prižiūrėdavo sutartą kainą, kuri, einant senato nutarimu, negalėjo būt didesnė per 2000 sestercijų. Aukščiausia kaina, matyt, nustatyta ne perdaug didelė dėl to, kad neviliotų nusigyvenusių šeimų jaunuolių. Mommsen, *Ges. Schr.*, 8, 525 p.

[3] Porphyrio, *in Hor. sat.*, 2, 7, 58, 59.

[4] Gajus, 3, 199.

[5] *C.*, 11, 14, *De glad. pen. toll.*, 1.

[6] Jhering, *Esprit du dr. R.*, 1, 179 ir t. pp. Pernice, *Labeo*, 1, 168—172 pp. Schmidt, *Das Hauskind in mancipio*, 1870. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 1, 233—240 pp.

[7] *Servi loco habetur;* Gajus, 1, 138.

[8] Gajus, 1, 162.

[9] Kad ir Savigny ginčijasi ir kad ir juo sekė Karlowa, tai, rodos, yra tam tikrų tekstų patvirtinta. Taip, *D.*, 4, 5, *De cap. min.*, 5, 2.

jos ryšiais), kurių negali būti išnykus santuokai. Bet asmenį *in mancipio* lietė *capitis deminutio minima*[1], kuri jį nuo to momento išvaduodavo iš tėviškos valdžios ir iš jo tėvo civilinės šeimos, kad perduotų jo įgijėjo valdžiai, labai panašiai į *dominica potestas*. Pastaroji valdžia, matyti, buvo kopijuojama iš senosios epochos *dominica potestas*. Kaip vergas, jis negalėjo teisiškai apsiimti[2]; jo šeimininkas galėjo panaudoti jį arba materialiniams darbams, arba kaip priemonę bet kam teisiškai įgyti.[3] Mūsų nuomone, jų vaikai gimdavo *in causa mancipii*, kaip vergės vaikai gimdavo vergais[4]. Įgijėjas, savo ruožtu, mancipacijos arba, be abejojimo, *in jure cessio*[5] būdais galėjo juos parduoti kaip vergus. Taip pat nėra abejojimo, kad įgijėjas galėjo juos perleisti savo įpėdiniams testamentu arba *ab intestato*. Jis, pasinaudodamas *actio furti*, galėjo reikalauti pavogtojo asmens grąžinimo. Pagaliau, jis galėjo jį išvaduoti tais pačiais būdais, kuriais buvo išvaduojami vergai: *per vindictam, per censum* ir *per testamentum*. Per tai jis išvaduotąjį padarydavo *sui juris* asmenimi[6] ir todėl jis turėdavo išvaduotajam kylančias iš patronato paveldėjimo ir globos teises[7]. Tačiau, jei išvaduotasis buvo sūnus, tai jis netapdavo *sui juris* asmenimi ir patekdavo į patrono globą tik tuo atveju, jei jį anksčiau jau tris kartus tėvas buvo davęs *in mancipium*[8]. Be to, jis patekdavo į tėviškąją valdžią. Vadinas, išskyrus paskutiniuose dviejuose sakiniuose nurodytą išimtį, visais atvejais čia radome būklę, kuri buvo labai panaši į vergovę ir kuri senovėje galėjo suvaidinti didelį vaidmenį.

Nuo klasiškosios epochos šie atsitikimai paretėjo; taip pat jų skirtingumas su vergove pasidarė ryškesnis. Jei vaikų mancipavimo teisė ir visados buvo tai vis dėlto faktiškai tėvas juos mancipuodavo fiktyviškai, kad įvyktų adopcija arba

---

[1] Gajus, 1, 162.
[2] Gajus, 3, 104.
[3] Jis jį galėjo padaryti savininku, Gajus, 2, 86., ir kreditorium, Gajus, 3, 163.
[4] Tatai, rodos, yra padaras Labeono nuomonės, kurią nurodo Gajus, 1, 135, mums, rodos, ją reikia aiškinti kaip likutį senosios nuomonės, kuri buvo radikališkai logiška.
[5] Gajus, 1, 134, kalbėdamas apie *remancipatio patri*, pozityviškai tai teigia.
[6] Gajus, 1, 138.
[7] *Coll.*, 16, 9, 2.
[8] XII Lentelių, 4, 2: *Si pater filium ter venum duuit, filius a patre liber esto.*

emancipacija. Kartais jis tai darydavo, kad išvengtų nuostolių atlyginimo už vaiko padarytą žalą. Per tai žiaurūs šios institucijos padariniai ilgainiui sušvelnėjo. Net esama tokios nuomonės, pagal kurią *in mancipio* esąs asmuo, pasirėmęs tam tikru skundu *(actio injuriarum aestimatoria)*, galėjęs skųsti savo šeimininką, kuris blogai su juo elgėsi[1]. Rodos, kad pretoriaus ediktas, pasirėmęs to asmens apsiimtomis skolomis, leido jų reikalauti iš jo šeimininko, kreipiant reikalavimą į visa tai, ką šeimininkas įgijo šiam asmeniui tarpininkaujant[2]. Vaikai nebegimdavo *in mancipio*[3]. Esančiam *in mancipio* asmeniui išvaduoti nebuvo taikomi nei *lex Aelia Sentia,* nei *lex Fufia Caninia*[4]. Pagaliau, tam tikrais atvejais jam pačiam buvo leidžiama reikalauti išvadavimo[5].

Justiniano gadynėje jau nebekildavo *mancipii causa* klausimo. Justinianas, uždrausdamas šeimos vaiko atidavimą už jo padarytus nuostolius, panaikino paskutinius šios institucijos pėdsakus.

VI. *Kolonatas.*[6] — Iki pat imperijos periodo kolonatas buvo visai nežinomas. Kadangi Gajus apie kolonatą ničnieko nekalba, tai ir Justiniano Institucijos, kurias ėmė iš Gajaus, nieko apie tai nemini. Bet krikščioniškoje imperijoje ši institucija nustelbė visas aukščiau nurodytas institucijas. Justiniano

---

[1] Gajus, 1, 141. Jei, kaip vienas kitas mano, šį skundą galėjo duoti pats esąs *in mancipio* asmuo, tai buvo aiškus nutolimas nuo to principo, pagal kurį jis savo šeimininką padarydavo kreditorium.

[2] Gajus, 4, 80.

[3] Gajus, 1, 135.

[4] Gajus, 1, 139.

[5] Šis dėsnis, tikriausiai, buvo nustatytas Papiniano laikais, kada nukentėjusis galėjo reikalauti, kad padaręs nuostolius jam atidirbtų *(Coll.,* 2, 3, 1). Daug sunkesnis klausimas nustatyti, ar kiti esantieji *in mancipio* asmenys, nebodami savo šeimininko noro, galėjo reikalauti išvadavimo cenzo metu. Gajus, rodos, tai teigia, 1, 140. Bet kaip ten bebūtų, rodos, labai tikras dalykas yra, kad pats cenzas nesuteikė pilnos išvadavimo teisės, kaip apie tatai iš pradžių manė Jhering, *Esprit du dr. R.,* 2, 179 p. To dalyko turėjo reikalauti pats suinteresuotas asmuo, kaip kiek vėliau ir Jheringas, prisidėdamas prie Schmidto nuomonės, pradėjo teigti.

[6] Iki 1890 m. bibliografija Sergé *Archivio,* 42, 1889, 467—515 pp.; 43, 1889, 150—206 pp.; 44, 1890, 36—66 pp.; 46, 1891, 261—315 pp. Mes ypač cituosime: Mommsen, *Hermes,* 15, 1880, 385—411 pp. *(Ges. Schr.,* 3, 1907, 153—176 pp.); Fustel de Coulanges, *Recherches sur quelques problèmes d'histoire,* 1885, 3—145 pp.; Karlowa, *R. R. G.,* 1, 918—929 pp.; Esmein, *Mélanges,* 293—311 pp.; o Seeck Pauly-Wissowa, IV. 1900, V°, *Colonatus;* Rostowzew, *Studien zur Geschichte des römischen Kolonats,* 1910.

Kodekse jai paskirta labai daug vietos; ją užtinkame taip pat ankstyvesniame Teodoziano kodekse[1].

Kolonas *(colonus)* yra, kaip tas žodis sako, ūkininkas; bet jį priartino prie vergo tai, kad jis buvo ūkininkas iš paveldėjimo, t. y., jis pats ir jo descendentai buvo pririšti prie tos žemės, kurią jie dirbo, atsimokėdami už ją pinigais arba jos vaisiais. Tiesą pasakius, jis nebuvo kito asmens vergas, bet užtat jis buvo žemės vergas[2]. Kaip vergas, jis turėjo klausyti savo šeimininko, pastarasis galėjo jį bausti, o jis dėl to, principiališkai, neturėjo teisės skųstis; jei jis pabėgdavo nuo žemės, tai žemės savininkas galėdavo pareikalauti grįžti atgal. Bet nuo vergo jis skyrėsi tuo, kad jis buvo pririštas tik prie žemės. Iš to aišku, kad jis negalėjo būti atskirtas nuo žemės: savininkas negalėjo parduoti nei jo be žemės, nei žemės be jo. Šeimininkas negalėjo pakeisti jų būklės santykių, pavyzdžiui, negalėjo padidinti duoklės. Jei šeimininkas reikalaudavo didesnės duoklės, tai kolonas galėdavo pasiskųsti; šis atsitikimas yra vienintelis, kada kolonas galėjo skųsti savo šeimininką. Kolonas galėjo susituokti, būti savininku ir kreditorium, bet teisiškai jis neturėjo teisės parduoti savo turto: jo turtas buvo pajamų ir duoklės laidavimas.

Kolono būklė galėjo kilti: 1) iš gimimo; nes, einant novelių teise, pakako, kad vienas iš tėvų būtų kolonas; 2) iš susitarimo, nes laisvas žmogus, vargo spaudžiamas, galėjo pasidaryti kolonas to žmogaus, kuris davė žemės; 3) iš paskelbimo *(denunciatio)* apie elgetos sveikatą, nes sveikus elgetas padarydavo kolonais tų šeimininkų, kurie pranešdavo, kad jie yra sveiki ir pakankamai stiprūs darbui; 4) iš trisdešimt metų išbuvimo kolonu. Vadinas, kolonato priežastys buvo gausesnės, negu vergovės priežastys. Priešingai, būdai iš tos padėties išsisukti buvo mažiau gausūs. Nuo Justiniano laikų kolono padėties negalėjo panaikinti nei išvadavimas, nei įsisenėjimas. Ją galima panaikinti tik įgyjant nuosavybėn žemės arba patenkant episkopatui.

Kalbant apie kolonatą, daugiausia sunkumų sukelia du savitarpy susiję ir labai neaiškūs klausimai, būtent: kolonato pradžios data ir jo istorijos eiga.

---

[1] *C. Th.*, 5, 12 ir t. pp. *C.*, 11, 48 (47) ir t.

[2] *C.*, 11, 52 (51), *De col. Thrac.*, 1, 1; *Licet conditione videantur ingenui, servi tamen terrae ipsius cui nati sunt aestimantur.*

Pirmasis tekstas, kuris apie kolonatą visai aiškiai kalba, yra 332 metų Konstantino konstitucija[1]. Kolonato buvimą labai gerai pagrindžia toj epochoj, kada valstybė, norėdama laiduoti įvairius viešus patarnavimus, steigės padaryti paveldimomis ir privalomomis tam tikras funkcijas, kurių geru atlikimu ji buvo tiesioginiu ar netiesioginiu būdu suinteresuota, pavyzdžiui, karių, kurie saugoja valstybę ir jos teritorijos sienas, valstybės pajamoms surinkti — kurialų; sostinės kepėjų — maistui pagaminti; taip pat kolonų — valstybės mokesčiams ir maistui tiekti. Daug sunkiau yra pasakyti, kada ir kaip kolonatas buvo įgyvendintas. Tačiau, paskiausiai atrasti dokumentai duoda pagrindo manyti, kad kolonatas išsirutuliojo kiek senesnėje gadynėje. Mūsų nuomone, iš pradžios jį įgyvendino imperatorių dvaruose (domenuose).[2]

---

[1] *C. Th.*, 5, 17, *De fugit. colon* 1.

[2] Iš tų doktrinų, kurios kolonato pradžią nustato iki principato periodo, labiausiai išsiplatinusi yra tokia, kuri teigia, kad kolonatas buvęs sukurtas imperijos gadynėje, kada imperatoriai davę barbarams žemes ir nustatę jau praktikuotą tvarką. Tačiau ši doktrina, kuri kolonato institucijos įvedimą leidžia nustatyti M. Aureliaus gadynėje, neatsilaiko prieš šiuos du priekaištus. Asmenų atžvilgiu, koncesiją jiems suteikė imperatorius, o ne privatinis šeimininkas, kaip vėlyvesnis kolonatas rodo. Vietos atžvilgiu, barbarams žemes dalino šiaurėje, o kolonatas ypač išsiplėtojo pietuose. Naujieji dokumentai leidžia pagrįsti kiek kitokią nuomonę, kuriai negalima padaryti tų pačių priekaištų. Įvairūs, pietų šalyse atrandami užrašai rodo, kad kolonatas buvo praktikuojamas ne tik Romos imperijos kaimyninėse šalyse, Afrikoj (ž. užrašus, kuriuos patiekėme *Textes*, 199—201 pp.), bet rytuose, Graikijoj (ž. Rostowzew, *Beiträge zur alten Geschichte*, 1, 1902, 295—299 pp.; užrašas *Textes*, 207—208 pp.) ir Egipte (Wilcken, *Gründzüge*, 314—326 pp. *Textes*, 275 p.). Matyt, šią instituciją bus sukūrusios vietos valdžios. Vadinas, šiuo argumentu atsikertame prieš geografinį priekaištą. Kadangi senovėje vietos valdžios atstovais buvo dažniausiai stambieji žemių savininkai, tai atsikertama ir prieš asninį priekaištą. Tačiau ši teorija palieka atvirą klausimą, kuris turėtų nustatyti, nuo kada privatinis žemės savininkas pakeitė valdžios atstovą.

III.

Status familiae[1]

Šeima yra visuma asmenų, surištų giminystės ryšiais. Bet šeima ir giminystė, atsižvelgiant į įvairias aplinkybes, gali labai įvairėti. Moderniškoji europiečių šeima, kuri bazuojama monogamija, pagal kurią iš susituokusios moteries gimęs vaikas yra laikomas jos vyro vaiku ir pagal kurią pastarasis yra surištas giminystės ryšiais tiek su motinos, tiek su tėvo giminėmis, labai skiriasi nuo patriarchinės šeimos, kurios bazė yra tėviškoji valdžia, kur vaikas yra surištas giminystės ryšiais tik su tėvo giminėmis, o su motinos giminėmis jokie giminystės ryšiai jo neriša. Čia giminystė eina vyriškąja linija, o moteriškosios giminystės linijos visai nėra. Abu šiuodu šeimos tipai, rišdami tėvą su vaiku, dar daugiau skiriasi nuo tos sistemos, pagal kurią pati teisė ignoruoja giminystę ne tiktai tada, kada lyčių santykių nepastovumas trukdo materiališkai nustatyti giminystę, bet ir tada, kada faktiškai ta giminystė yra aiški. Einant šia sistema, vaikas yra surištas tik su savo motina ir jos giminėmis. Čia tik moteriškos linijos giminystė yra pripažįstama, o vyriškos kilmės artimiausias vaiko giminė yra motinos brolis (dėdė). Yra dar primityviškesnių šeimos sistemų, net tokių, kur patys materialiai ir aiškūs moterystės ir gimdymo faktai yra neigiami, kur šeimos ryšius nustato tik amžius: vaikas yra visos tam tikros vyrų ir moterų grupės vaisius.

Visų tų įvairumų buvimas neginčijamas[2]. Bet užtat jų interpretacija labai gyvai ginčijama. Vieni, ar tai užginčydami turimų žinių tikrumą ir bendrumą, ar tai remdamies aukštesnių

---

[1] Be įvairių bendrų veikalų, žiūr. *Précis du droit de famille romain*, 1891; šeimos turto santykius gerai išaiškina Mandry, *Das Gemeine Familiengüterrecht*, 1, 1871, 2, 1876.

[2] Čia mes negalime patiekti visų tų pagrindų, kuriuos randame sociologijos ir speciališkuose veikaluose. Labai daug medžiagos šiuo klausimu galima rasti Post, *Grundriss der ethnologischen Jurisprudenz*, 1, 1894, 15—160 pp.

gyvulių rūšių įpročiais, stengiasi įrodyti, kad lyčių promiskuiteto pavyzdžiai ir kad net moteriškos linijos giminystė esą ne kas kita, kai atskiras nenormalumas ir grynas išsigimimas. Patriarchinę šeimą, paremtą tėvyste *(paternitas)*, jie laiko originaliniu šeimos susigrupavimu, kuris nuo pat pradžios buvęs žinomas daugumai žmonių, ypač tatai buvę žinoma šių dienų kultūringų tautų protėviams[1]. Pasak kitų, visų tautų monogaminė šeima, pagrįsta tėvo valdžios sąvoka, esąs tam tikro išsirutuliojimo padarinys. Visos rasės, net po to, kai lytinis dviejų asmenų bendravimas įgijo išimtiną charakterį, kuris ne visados surandamas ir be kurio negalima net suvokti tėvystės *(paternitas)*, pergyveno archaiškesnes fazes, būtent: kada vaikas, būdamas surištas su savo motina materialiniu gimdymo faktu, su tėvu beveik jokio ryšio neturėjo. Painesnė ir abstraktiškesnė tėvystės sąvoka tiktai vėliau susiformavo. Tatai bus įvykę, matyti, dėl tėvo viršenybės santykiuojant su motina. Šiokį santykį nustatė įvykusi vyro valdžios su viešpaties valdžia *(dominica potestas)* asimiliacija. Pastaroji sulygino vyro galią savo vaikams ir žmonai su viešpaties valdžia savo vaikams ir moteriai vergei.[2]

Bet, ar šiaip ar taip, kokie būtų buvę antecendentai, romėno šeima, nuo pat Romos įsikūrimo, buvo sudaryta pagal griežtai patriarchinę sistemą. Giminystė, pagrįsta valdžios ideja, plito tik per vyrus, o motinos giminės nebuvo vaikui giminės. Vaikas buvo motinos giminė tik dėl to, kad abudu buvo tėvo valdžioje[3]. Pagrindinis visos šeimos ramstis buvo *patria potestas*,

---

[1] Šiam reikalui mes pacituosime Westermarcko veikalą, *Origines du mariage dans l'espèce humaine*, 1-asis leid. angl. k., 1891, pranc. vert. 1895, kuris daug detališkiau nuneigia primityviško ir absoliutiško promiskuiteto hipotezę (52—129 pp.), negu grynai matriarchinės šeimos ideją (40—51 pp.). Ta pačia prasme žiūr. S. Maine, *Etudes sur l'ancien droit et la contume primitive*, 1885, 255—310 pp. Appleton, *R. gén.*, 1916, 69—82 pp. ir 154—172 pp.

[2] Šia prasme žiūr. Esmein, *Condition privée de la femme*, 2-sis leidimas, 1885, 30—34 pp., ir cituotus autorius. Vėlyvesnės literatūros reikalu patariame kreiptis į Postą, tik turime priminti, kad apie matriarchato ir promiskuiteto pėdsakus indo-europėnų ir Kaukazo srities tautose rašo Kovalewski, *Coutume contemporaine et loi primitive*, ir *Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété*. Stokholmas, 1890. Apie graikų šeimą didvyrių laikais žiūr. dar straipsnį Bernhoeft, *Zeitschr. f. vergl. R. W.*, 11, 1895, 321—364 pp., ir apie bendrąją europėnų šeimos istoriją žiūr., tą pati autorių tame pačiame žurnale, 8, 1889, 1—27. 161—221. 384—405 pp.

[3] Be kitko, galima nurodyti romėnų šeimos formas, kuriose randamas pagrobimas *(festivitas nuptiarum pagana)*, moteries pirkimas *(coemp-*

kurią civilinė teisė suteikė tėvui *(paterfamilias)* savo vaikams[1]. Čia mes, nurodydami viso to istorinį išsiplėtojimą, trumpai pakalbėsime apie *patriae potestatis* padarinius, šaltinius ir būdus jai panaikinti.

A.

Patriae potestatis padariniai.

Paterfamilias, techniškąja to žodžio prasme, sulyginus jį su *filii familias* ir su kitais *alieni juris*[2] asmenimis, pareinamais nuo kitų asmenų autoriteto, buvo namų šefas, *is qui in domo dominium habet,* nes jis nuo jokio autoriteto neparėjo. Vadinas, jis galėjo neturėti jokių vaikų, jis galėjo būt vos tik gimęs. Jei tik jis buvo nepareinamas nuo kitų autoriteto, tai jis galėjo būti namų šefas, *paterfamilias.* Pastaruoju atveju buvo *paterfamilias,* bet nebuvo *patriae potestatis*[3].

Priešingai, bus *patria potestas,* kada *paterfamilias* žmona pagimdys jam vaikų arba kada jis vaikų turės iš kito šaltinio, kuris teisiniu atžvilgiu bus prilygintas prie santuokos; pavyzdžiai: adopcija, o vėliau ir legitimacija. Romėnų *paterfamilias* turėjo absoliutinę valdžią savo vaikams ir anūkams. Šią

---

tio). Taip pat galima nurodyti tokią romėnų šeimos organizaciją, kurios pagrindas buvo valdžia žmonai, vaikams ir vergams. Ši sistema prilygsta tai sistemai, pagal kurią pirmieji vaikai buvo tėvo valdžioje taip, kaip toj valdžioj buvo jo vergų vaikai ir gyvulių prieauglius.

[1] *Jus proprium civium Romanorum,* sako Gajus, 1, 55, ir Justinianas, *Inst.,* 1, 9, *De p. p.,* 2. Romėnų *patria potestas* buvo civilinės teisės institucija, kurią taikė tik piliečiams; kadangi ši institucija nebuvo kilusi iš tautų teisės, tai jos netaikė peregrinams. Tačiau peregrinai lygiagrečią instituciją turėjo savo nacionaliniuose įstatymuose. Justinianas ir Gajus sako: pirmasis, kad visiškai nesą, o antrasis, kad beveik nesą panašios institucijos kitose tautose. Bet čia yra tikra klaida. Pats Gajus nurodo panašią valdžią Galatų šaly. Caesar, *Bell. Gall.,* 6, 19, tokią pat valdžią randa Galuose. Kiek platesne prasme kalbant apie tėvo valdžią vaikams, reikia pasakyti, kad ją randame įvairiose tautose. Ją mes randame Naujojo pasaulio indėnuose, kinų tautose, senuosiuose hebrajuose ir šių dienų arabuose. Tokią valdžią, matyt, praktikuoja visos piemenų tautos, ją, tikriausiai, praktikavo ir indo-europėnų tautos, kol jos gyveno piemenų periodą; vadinas, kol jos dar nebuvo suskirsčiusios į atskiras tautas.

[2] Gajus, 1, 48, 49.

[3] Ulpianus, *D.,* 50, 16, *De V. S.,* 195, 2: *Pater autem familias appellatur qui in domo dominium habet recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habet. Familia* visų pirmiausia sudarė vergai. Žodis *pater* iš pat pradžios daugiau išreiškė autoritetą, galią, protekciją, nekaip fizinę kilmę, kuriai išreikšti labiau būtų tikęs žodis *genitor.*

valdžią, kuri net patarle virto, jam suteikė teisė. Bet šitas *patriae potestatis* padarinys, nors buvo visų ryškiausias, nebuvo vienintelis ir visų pastoviausias. *Patria potestas* buvo, be kitko, išimtinas civilinės giminystės pagrindas, kuris rišo *paterfamilias* descendentus ne tik su juo pačiu, bet taip pat su jo agnatais ir su jo *gens*.

1. Paterfamilias valdžia asmenims, esantiems in patria potestate[1].

Paterfamilias turėjo esantiems *in patria potestate* asmenims absoliutinį autoritetą, kuris iš pradžios veik niekuo nesiskyrė nuo jo absoliutinio autoriteto, kurį jis turėjo kitiems savo namų asmenims. Šis jo autoritetas niekuo nesiskyrė nuo jo valdžios ne tik savo žmonai, kuri, pagal senąją romėnų santuokos formą, santuoką su *manus*, buvo *loco filiae*, bet ir kitiems asmenims, esantiems *in dominica potestate*, vergams, ir asmenims *in mancipio*, kurie, kaip mes jau matėme, prilygo vergams. Šios keturios *alieni juris* asmenų kategorijos: asmenys *in patria potestate, in dominica potestate, in manu, in mancipio* arba, kaip jas vartojamoji kalba dažnai vadina, asmenys *in potestate, in manu, in mancipio*, buvo vienoje valdžioje[2]. Bet, laikui bėgant, jos diferencijavos ir buvo pavadintos įvairiais vardais. Iš pradžios teisės atžvilgiu jos niekuo nuo viena kitos nesiskyrė ir, greičiausiai, buvo vienu vardu vadinamos (gal būt, *manus?*). Taip, matyt, buvo dėl to, kad visos šios valdžios pasižymėjo bendru pažymiu, vienašališku charakteriu, nes viena šalis turėjo teises ir tik teises, o antra — visas pareigas ir tik pareigas. Valdžia buvo visiškai neaprėžta, išskiriant tik tai, kad ją varžė papročiai ir religija. Iš čia, tiek asmeninės tiek daiktinės teisės atžvilgiu, yra kilęs analogiškumas su tomis taisyklėmis, su kuriomis mes, kalbėdami apie vergovę, jau susipažinome.

Asmeninės teisės atžvilgiu *paterfamilias* galėjo paskelbti savo vaikus turint valdžią. Tai jis galėjo padaryti ieškiniu, kuris buvo nuosavybės teisių sankcija. Taip pat jis tai galėjo padaryti revendikacijos ieškiniu, prie kurio vėliau prikergė specialinius interdiktus *(interdicta de liberis exhibendis, ducen-*

---

[1] G. Cornil, *N. R. H.*, 1897, 415—485 pp. J. Willems, *Musée belge*, 3, 1890, 214—235. 282—297 pp.

[2] Valerius Probus, *Extraits alph.*, n° 28, *Textes*, 218 p. *Lex Salpensa*, c. 22. Gajus, 1, 49.

dis)[1]. — Jei jis nenorėjo turėti dėl jų sunkumo, tai jis galėjo juos pamesti taip, kaip jis galėjo pamesti vergus, gyvulius ir negyvus daiktus[2]. Kaip mes jau matėme, jis galėjo savo vaikus parduoti taip, kaip jis galėjo parduoti vergus. Jei jis parduodavo savo vaikus Romoj, tai pastarieji patekdavo *in mancipium,* bet tatai visiškai nesusiaurindavo *paterfamilias* teisių parduoti savo vaikus. Jei ir buvo koks skirtumas tarp vergų ir vaikų, tai jis buvo padarytas pirmųjų naudai, nes išvaduotas vergas buvo laisvas, o išvaduotas buvęs in mancipio asmuo atsidurdavo *in patria potestate* savo išvaduotojo. Tai buvo daroma tol, kol XII Lentelių numatytas emancipacijų pakartojimas nepanaikino jo priklausomybės. Gal būt, prieš XII Lentelių šio rezervo nebuvo. — *Paterfamilias* galėjo jo valdžioje esančius asmenis bausti kūno bausmėmis, net mirties bausme *(jus vitae necisque).* Tiesą pasakius, jis, bausdamas kitus asmenis, turėdavo labiau atsiklausti artimųjų giminių tarybos, nekaip bausdamas vergus; bet tarybos nuomonė nebuvo jam privaloma[3]. — Pagaliau, šie asmenys neturėjo teisės susituokti be *paterfamilias* sutikimo. Šis nuostatas galiojo nuo pat Romos gyvenimo pradžios. Jei vyriškos lyties asmuo susituokdavo, tai, einant bendromis taisyklėmis, kurios reguliavo tėviškoje valdžioje esančio asmens įgijimus, šios santuokos vaikams *(nepotes, neptes)* valdžią įgydavo *paterfamilias,* o ne pats susituokėlis, tikras vaikų tėvas; o jei santuoka buvo padaryta su *manus,* tai *paterfamilias* įgydavo valdžią ir jų motinai, kuri, susituokėlio atžvilgiu būdama *loco filiae mariti,* uošvio atžvilgiu buvo *loco neptis.*

Turto teisės atžvilgiu teoretiškai šeimos sūnus, gal būt, buvo teisinas, o vergas šios kvalifikacijos neturėjo. Šį principą vyraujanti pažiūra suponuoja, pasiremdama klasiškosios epochos padariniais. Bet praktikoje vaiko teisiniai veiksmai

---

[1] Gajus, 1, 134; *Vindicat apud praetorem filium suum esse.* Ulpianus, *D.,* 6, 1, *De R. V.,* 1, 2. *D.,* 43, 30, *De liberis exhibendis item ducendis.*

[2] Denys, 2, 15 *(Textes,* 6—7 pp.), nurodytas karališkas įstatymas, kuris aprėžęs šią teisę, yra religinė dispozicija, kuri neturėjo pozityviškos sankcijos. Naujagimių pametimo paprotys, buvo vartojamas ne tik romėnų, bet taip pat graikų, germanų ir indusų. Schrader, *Sprachvergleichung,* 2, 345 ir t. p.

[3] *Coll.,* 4, 8, 1: *Cum patri lex regia dederit in filium vitae necisque potestatem. Denys,* 2, 26, 27 *(Textes,* 6 p.). Mommsen, *Dr. pénal,* 2, 331 ir t. pp.

santyky su tėvu buvo veik tokie pat, kokie buvo vergo veiksmai. — Aktyvišku atžvilgiu sūnus, skirdamasis nuo vergo, gal būt, turėjo teisę įgyti savo vardu nuosavybę, kreditą ir įpėdinystę. Bet, šiaip ar taip, visi jo įgijimai, kaip ir vergo įgijimai, savaime tekdavo *paterfamilias*[1]. Vadinas, šit kokia buvo dalykų padėtis: 1. teoretiškai šeimos sūnus buvo teisinas veikti teisme, bet praktiškai jis galėjo dalyvauti kaipo ieškovas įstatymo formuluotų ieškinių bylose tik tada, kada jo paties vardu tai buvo daroma; kadangi visa tai, ką sūnus savo veiksmais įgydavo, būdavo jo tėvo, tai sūnus negalėdavo savęs pavadinti savininku arba kreditorium[2]; 2. jei tėvas duodavo sūnui į rankas kokį nors turtą, tai vis dėlto to turto savininkas būdavo pats tėvas; visai analogiškas reiškinys vyko su turtu, perleistu (įduotu) vergui. Šis turtas, kaip vergui įduotas turtas, sudarydavo pekuliją *(peculium profecticium)* arba, kaip komentarai sako, *a patre profectum.* Kadangi naujai įgytų daiktų nuosavybė mechaniškai pereidavo tėvui, tai jis negalėdavo tų daiktų nuosavybės perleisti vaikui. — Pasyvišku atžvilgiu visų pirmiausia tvirtinama, kad jis, kaip ir vergas, nusikalsdamas galėdavęs įgyti pareigų; jei taip atsitikdavę, tai, kol sūnus būdavęs tėviškoje valdžioje, nukentėjusis galėdavęs skųsti tėvą *(actio noxalis);* o kai sūnus iš tos valdžios išeidavęs, nukentėjusis galėdavęs skųsti jį patį. Mes jau žinome, kad šitas išsprendimas, kuris yra paremtas moderniškos epochos teisinumo ideja, nėra principo dalykas. Labai dažnai tvirtinama, kad sūnus galėdavęs apsiimti savo sutartimi. Vėliau mes pamatysime, kad šis dalykas yra labai abejotinas. — Šiaip ar taip, sūnus santyky su tėvu vaidino simetrinę rolę su vergu: aktyvišku atžvilgiu sūnus įgydavo tėvui; pasyvišku atžvilgiu jis negalėdavo daryti tėvui privalomų apsiėmimų, išskiriant *actio noxalis.* Šiokia padėtis tvėrė mažių mažiausiai iki tos epochos, kada pretorius leido abiem pasinaudoti skundais *adjecticiae qualitatis.*

Pagaliau, tėvo valdžia, kiek ji buvo *dominica potestas,* tęsėsi tol, kol jis pats gyveno. Senobinė valdžia, kuri rėmėsi fiziškąja jėga, be abejojimo, turėjo išnykti tada, kada tėvas paseno[3]. Moderniškoji tėvo valdžia, kurios tikslas yra vaikų inte-

---

[1] Gajus, 2, 86, 87.

[2] Gajus, 2, 96, iš šio dalyko daro simuliuotos revendikacijos ir *in jure cessio* išvadas.

[3] Jhering, *Indo-Européens avant l'histoire,* 49 ir t. 378 ir t. pp.

resas, pasibaigia, kai tas interesas išnyksta, kai jo vaikai tampa pilnamečiais. O romėnų šeimos tėvo valdžia išnykdavo tik pačiam tėvui mirus. Sūnus pasilikdavo *in patria potestate,* neatsižiūrint nei į tėvo, nei į sūnaus amžių, nei į jo civilinę, nei į politinę padėtį[1]. Sūnus pareidavo nuo tėvo teisės sūnaus gyvybei ir mirčiai *(jus vitae necisque).* Anais laikais šią savo teisę tėvai dažnai pavartodavo prieš politiškai nusikaltusius vaikus[2]. Sūnus visada įgydavo tėvui. Tėvo valdžia negalėdavo išnykti iki jo paties mirties tiems asmenims, kurie nuo tos valdžios pareidavo, išskiriant tuos asmenis, kurie buvo išėję iš šeimos, pavyzdžiui, sūnus, kuris buvo tris kartus mancipuotas ir tiek pat kartų išvaduotas ir kuris tuo būdu, tapdamas *sui juris* asmenimi, nutraukė ryšius su savo senąja šeima; duktė, ištekėdama su *manus;* kito asmens adoptuotas sūnus. Pastaraisiais atvejais išvaduojami iš *paterfamilias* valdžios vaikai patekdavo į naują šeimą; vadinas, — ir į naują tėviškąją valdžią.

Neaprėžtoji ir amžinoji senosios Romos tėviškoji valdžia niekada nebuvo susiaurinta laiko atžvilgiu. Bet jos dydis gana anksti buvo sumažintas. Šeimos gyvenimo bendrumas ir jos autoriteto vieningumas labai primena mažutę ir skurdžią valstybėlę, kurios gyventojai gerbia savo tradicijas, nes jiems yra svetima kritikos ir iniciatyvos dvasia. Tačiau Romoj šios gyvenimo sąlygos išnyko dar gerokai prieš respublikos periodo pabaigą. Paskutiniais respublikos periodo amžiais ir imperijos periodo metu, kaip tai galima visai aiškiai pamatyti, tėviškoji valdžia neteko savo pirminio charakterio: ją aprėžė vaiko teisių pripažinimas tiek asmens, tiek turto atžvilgiu.

Asmens teisių atžvilgiu tėvo *jus vitae necisque* imperijos periode labai energiškai buvo suvaržyta[3]; o Severo gadynėje pastaroji tėvo teisė buvo net visai panaikinta. Tėvas galėdavo

---

[1] Šeimos sūnus, neišeidamas iš tėviškos valdžios, galėjo būti magistratas: Pomponius, *D.,* 1, 6, *De his qui juris,* 9.

[2] Taip prieš Katilinos sąmokslą A. Fulvius, Sallustus, *Cat.,* 39, 6. Val. Max., 5, 8, 5. D. Cassius, 37, 36.

[3] Trajanas privertė tėvą, kuris blogai elgėsi su sūnum, išpirkti jį (sūnų): *D.,* 37, 12, *Si a par. quis man.,* 5. Adrianas ištrėmė tėvą, kuris užmušė sūnų už tai, kad jis tėvą įžeidė: *D.,* 48, 9. *De leg. Pomp.,* 5. Ulpianas, Severo laikų teisininkas, sako, kad jei sūnus nusipelnė mirties bausmę, tai tėvas neprivalo jo užmušti, bet atiduoti magistratui, kuris tai nuspręs: *D.,* 48, 8, *Ad leg. Corn. de sic.,* 2. Konstantinas nutarė, kad tėvas, kuris užmuša savo vaiką, turi būti kaltinamas giminės užmušimu, *parricidium: C.,* 9, 17, *De his qui par.,* 1.

bausti savo vaikus tik, palyginti, lengvomis kūno bausmėmis ir prašyti magistratą, kad jis paskirtų didesnes bausmes, kurios, be kitko, pranešdavo moderniškąsias tėvo teises bausti vaikus.[1] Mes jau matėme, kad teisė parduoti savo vaikus, laikui bėgant, pradėjo nykti; tai vyko sąryšy su mancipacijos atsitikimų mažėjimu. Tiktai tam tikra vaikų pardavimo rūšis, kuri pakeitė senąją mancipacijos formą, buvo vartojama vėliau, kaip ir anksčiau. Bet ir šį pardavimo būdą klasiškieji juristai, nustatydami, kad tėvas gali parduoti vaiką tik didelio vargo spiriamas, o Konstantinas tatai leido padaryti tik su vos tik gimusiais vaikais[2], veik panaikino. Naujagimių pardavimas taip pat buvo uždraustas. Pasak vienų, tas uždraudimas buvęs padarytas klasiškosios epochos metu, o kiti tvirtina, kad tai buvę padaryta tik krikščioniškosios imperijos gadynėje[3]. Pagaliau, pamažu kitėjo tėvo ir vaiko santykių vienašališkumas; vaiko teisė gauti iš tėvo alimentus ir jo teisė skųstis magistratui *extra ordinem* tėvu nustatė naują jų santykių charakterį, abišališką, charakterį, kur vaiko teisės nustatydavo tėvo pareigas ir atvirkščiai. Vaikas įgijo daugiau teisių, negu vergas. Juridiškai šita situacija nebuvo menkiau išreikšta, negu tėviškoji valdžia. Vietoje vienintelės formos proceso, pagal kurį tėvas galėjo bylinėtis tik su trečiuoju asmenimi (šios formos buvo *vindicatio filii, interdictum* ir, kiek vėliau, procesas *extra ordinem*)[4], sūnus galėjo betarpiškai bylinėtis su savo tėvu. Pasta-

---

[1] Pas mus teismas gali vaiką bausti tik, palyginti, trumpu kalinimo laiku; Romoje magistratas galėjo bausti visomis bausmėmis. Pas mus baudžiamas tik toks vaikas, kuris sukako tam tikrą amžių; Romoj galėjo į tai visiškai neatsižiūrėti.

[2] Paulus, *Sent*, 5, 1, 1, Constantinus, *C.*, 4, 43, *De patribus qui fil. distrax.*, 2. (Bonfante, *Scritti giur.*, 1, 64—71 pp.) *F. V.*, 34. Paulius nurodo, kad vaiko užstatymas buvęs baustinas ištrėmimu; Konstantinas nustatė, kad vaikas gali būt atpirktas už tą pačią kainą arba už vergą, kuris yra tiek pat vertas.

[3] Pauliaus, *Sent.*, 2, 24, 10, tekstas pozityviškai teigia, kad tai buvę visiškai uždrausta, bet kadangi šį tekstą sužinome tik iš Digestų, 25, 3, *De agnosc, lib.*, 4, tai sunku juo patikėti. Nepastebėtas įstatymas, apie kurį kalba Tertulianus, *Ad nat.*, 1, 15, tikriausiai, yra karališkas Denys įstatymas. Mommsen, *Droit pénal*, 2, 332—334 pp., nurodo tėvo teisę užmušti naujagimius, o naujagimių pametimas yra tik anos teisės padarinys. Pirmas tikras tekstas, kuris neigia šią teisę, yra 374 m. Valentiniano I-jo konstitucija, *C.*, 9, 16, *Ad leg Corn. de sic.*, 7 (8). Taip pat ž. Maroi, *Intorno all'adozione degli exposiți nell'Egitto romano*, 1925.

[4] Ulpianus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 1, 2: *Petuntur igitur aut praejudiciis aut interdictis aut cognitione praetoria.* Pasak Pernice, tas pretorius, kuris galėjo čia įsikišti, buvo ne miesto pretorius, kuris galėtų veikti, suteik-

rosios bylinėjimosi formos buvo vadinamos: *actio praejudicialis* ir *cognitio exstra ordinem.*[1]

Turto teisių atžvilgiu nėra jokio abejojimo, kad klasiškosios epochos metu sūnus, skirdamasis nuo vergo, galėjo pasyviškai ir aktyviškai savo vardu daryti teisinius veiksmus. Jo galią teisiškai apsiimti paliudija formališkieji tekstai, kuriuose, rodos, galima rasti teisinę sūnaus atsakomybę net tuo metu, kai jis buvo tėvo valdžioj. Jei pastarasis dėsnis nelietė dukterų, kurios buvo neveiksnios, tai vis dėlto jis lietė sūnus[2]. *Actio de peculio, actio quod jussu* ir tokiais pat atvejais trečiasis asmuo turėjo du debitorius: tėvą ir sūnų. (Tokį pat reiškinį mes jau matėme, kalbėdami apie vergus). Iš sūnaus kreditorius galėjo ieškoti dėl to, kad sūnus buvo sutarties dalyvis *(actio e contracto),* o iš tėvo — dėl to, kad jis sūnui pavedė turtą valdyti, *actio adjecticiae qualitatis.* Sūnaus galėjimas įgyti turtą, tapti kreditorium taip pat buvo tikras. Iš tikro, šį sūnaus galėjimą užmaskavo tėvo nuosavybės ir kredito teisės. Bet nuo imperijos laikų teisininkai ėmė manyti, kad tam tikri įgijimai buvę gryni sūnaus įgijimai, tėvo jie visai nelietę. Mes čia nurodysime pagrindinius atsitikimus.

1. *Peculium castrense.*[3] Pirmąjį žingsnį naujuoju keliu žengė Augustas, gal būt, net Cezaris. Šis žingsnis žengtas kariškos šeimos sūnaus naudai. Iš senojo *peculium* buvo išskirta tam tikra turto dalis, kurią įgijo sūnus, kaip kareivis[4]. Tas turtas buvo atimtas iš tėvo ir perduotas sūnui. Ne tiktai tėvas negalėjo šio turto atsiimti iš sūnaus ir ne tiktai sūnus jį galėjo išsiskirti iš bendrosios įpėdininės masės, tėvui mirus; bet sūnus galėjo, net tėvui gyvam esant, šiuo turtu laisvai disponuoti. Jis buvo šio turto *vice patris familias.* Nuo Adriano laikų[5],

---

damas tam tikrą skundo formulę, bet ekstraordinarinis pretorius, *praetor de liberalibus causis.* Mes manome, kad reikėtų cituoti du panašius tekstus, kurių Pernice nenurodė (Paulus, *D.*, 22, 3, *De probat.*, 8. Lenel, 1244; Ulpianus, *D.*, 43, 30. *De lib. chib.*, 3, 3).

[1] Diocletianus, *C.*, 8, 46 (47), *De p. p.*, 9, *Praejudicium* reikalu žiūr. Karlowa, 2, 1105—1108 pp. *(Praejudicium an filius sit,* Justinianas sumaišė su *senatus consultum Placianum de partu agnoscendo);* apie *cognitio extra ordinem* žiūr. toliau.

[2] Gajus, *D.*, 44, 7, *De O. et A.*, 39: *Filius familias ex omnibus causis tamquam paterfamilias obligatur et ob id agi cum eo tamquam cum patre familias potest.*

[3] *D.*, 49, 17, *De castr. pec.*, Fitting, *Das castrense peculium.* 1871.

[4] Macer, *D.*, *h. t.*, 11.

[5] *Inst.*, 2, 12, *Quibus non est perm., pr.*

gal būt ir anksčiau, tol, kol sūnus buvo karo tarnyboje, jis negalėjo net testamentu užrašyti savo turtą. Iki Justiniano galiojo dėsnis, pagal kurį tėvas, jei, žinoma, sūnus mirs už jį anksčiau ir jei jis nepaliks testamento, galėjo atsiimti sūnaus turtą. Jis tai galėjo padaryti ne *jure hereditario,* bet *jure peculii*[1].

2. *Peculium quasi castrense.* Armijai suteikta privilegija pamažu pradėta taikyti valdininkams ir krikščionių dvasininkams. Nuo Konstantino laikų progresyviškai pradėta lyginti karo tarnyboje įgytą turtą su turtu tų asmenų, kurie įgijo tarnaudami karaliaus dvarui, valstybei ir bažnyčiai; šį turtą paprastai vadindavo *peculium quasi castrense*[2].

3. *Bona adventicia.* Esąs tėvo valdžioje vaikas visados įgydavo tėvo palikimą, kuris jam buvo paliekamas. Vienu atsitikimu, kurio nerandame senojoje teisėje, tatai atrodė labai keista. Tas atsitikimas buvo vaikų paveldėjimas po jų motinos mirties. Kada išnyko *manus,* kada dėl to moteris, ištekėdama už vyro, pasilikdavo senojoje savo šeimoje, tada, einant Marko Aureliaus laikais išleistu *senatus consultum Ortitianum,* jos vaikai tapdavo teisėtais jos įpėdiniais. Šitas vaikų įgytas įpėdinystės keliu turtas eidavo į bendrąjį tėvo turtą. Tėvas jį galėdavo suvartoti; o jei jis to nepadarydavo, tai turtas priklausydavo visiems įpėdiniams, net kitos motinos vaikams. Konstantinas nustatė, kad šis palikimas turi tapti vaiko nuosavybe, o tėvas iki savo gyvos galvos gali tą turtą tik valdyti ir juo naudotis[3].

Konstantinas reformavo tik motinos vaikų paveldėjimą. Bet jo padarytas akstinas vertė kitus imperatorius plėsti reformą. Iš pradžios jie prie *bona materna* prikergė *bona materni generis,*[4] o paskui motinos buvusio vyro ir net jo sužadėtinio turtą[5]. Šią reformą pabaigė Justinianas. Tuo tarpu, kai iki Justiniano, einant senuoju principu, vyravo prezumpcija, pagal kurią visa tai, ką sūnus įgijo, buvo tėvo; po Justiniano įsigalėjo priešingas principas, pagal kurį sūnaus įgytas turtas buvo

---

[1] Ulpianus, *D., h. t.,* 2.
[2] Pavyzdžiui, žiūr. *C.,* 12, 30 (31), *De castr. omn. palat. peculio.*
[3] *C.,* 6, 60, *De bon. mat.,* 1.
[4] *C.,* 6, 60, *De bonis maternis et materni generis.*
[5] *C.,* 6, 61, *De bon. quae lib.,* 1, 5.

laikomas sūnaus nuosavybe, išskiriant tam tikras išimtis[1]. Sūnaus negalėjimas įsigyti sau buvo taikomas įgijimams *ex re patris,* nes čia tėvas duodavo savo turtą. Tas pats dėsnis veikė ir įgijimus, padarytus *contemplatione patris* ir, pagaliau, tas dėsnis buvo taikomas dovanojimams, kuriais tėvas dovanodavo savo sūnui bet kokį turtą, nes tėvas negalėjo su sūnumi sudaryti juridiškai galiojančio akto. Vadinas, šie jų aktai buvo gryno fakto dalykas, ir juos galėjo tėvas, kol jis gyvas, panaikinti[2]. Kiti turtai sudarė tai, ką paprastai vadino *peculium adventicium;* bet tiksliau būtų pavadinti *bona adventicia* dėl to, kad šie turtai skyrėsi ne tik nuo *peculium profecticium,* bet ir nuo *peculium castrense* bei nuo *peculium quasi castrense.* Einant *jure peculii*[3], šie turtai niekada negrįždavo tėvui. Iki Justiniano laikų šios rūšies turtą vaikas negalėdavo niekam užrašyti testamentu, juos galėdavo paveldėti tik *ab intestato.* Vaikas šį turtą turėjo ne kaip *peculium,* o kaip *patrimonium;* vaiko tėvas tam turtui turėjo tik valdymo ir naudojimo teises. Šių teisių tėvas gyvas būdamas tam tikrais atsitikimais[4] netekdavo, o visada jų netekdavo mirdamas.

Tatai buvo trys pagrindiniai nutolimai nuo to principo, pagal kurį tėvo valdžioj esąs sūnus įgydavo tėvui. Tie patys nutolimai aprėžė ir kylančias iš *patria potestas* turto teises. Mes čia pabrėžiame, kad galima nurodyti ir kurias-ne-kurias kitas teises[5]. Iš pastarųjų mes, be kitko, galime nurodyti nemažiau tikrą pakeitimą to principo, pagal kurį sūnus, negalėdamas tapti nei savininku, nei kreditorium, negalėjo savarankiškai bylinėtis. Tatai, žinoma, nebuvo taikoma teisėms, ky-

---

[1] *C.*, 6, 61, *De bon. quae lib.*, 6, reziumuota, *Inst.*, 2, 9, *Per quas pers.*, 1.

[2] Apie ankstyvesnę už Justinianą teisę ž. *F. V.* 294. Apie Justiniano teisę ž. *C.*, 5, 16, *De don. int. et ux.*, 25. Prieš tai dovanos turėdavo būt skiriamos legatais; be to, šios dovanos sudarydavo *peculium profecticum,* kuris eidavo į tėvo palaikus. Po to, kadangi nebūdavo aiškaus atšaukimo, tai, tėvui mirus, tylomis ir retroaktyviškai turtas būdavo pripažįstamas sūnui.

[3] *C.*, 6, 61, *De bon. quae lib.*, 3, *pr.: Ad liberos eorum eaedem res jure hereditatis non ad patres jure peculii transmittantur.*

[4] Tėvo atsisakymas, dovanotojo tiesioginis atsakymas, blogas valdymas ir reikalų vedimas (*Nov.*, 117, c. 1).

[5] Ištekėjusios dukters teisė reikalauti dalies; *querela inofficiosi testamenti;* esančio tėviškoje valdžioje vaiko teisė turtui, kuris yra šeimos fideikomise. Pirmoji iš šių teisių aprėžė neveiksnumą; visos jos varžė tėvo valdžią. *Filiusfamilias* galėjo būti globėjas.

lančioms iš *peculium castrense, peculium quasi castrense* ir net — iš *bona adventicia,* jei tik sūnus tą turtą pats valdė. Kaip mes jau sakėme, tatai visiškai neužkirto kelio vaikui skųstis magistratui *extra ordinem* tėvų. Be viso to, pamažu pradėta leisti vaikui skųstis paprastąja tvarka. Vaikas galėjo duoti tik tuos skundus, kurie buvo susiję su jo asmenimi ir kurie nelietė tėvo. Ypač paminėtinas skundas dėl asmens įžeidimo *(actio injuriarum),* nes apie tai aiškiai kalba pretoriaus ediktas[1]. Tūlas, pasiremdamas klaidinga interpretacija, šią taisyklę per daug išplėtė, nes ją taikė visiems skundams, kurių formulė buvo suredaguota *in factum*[2].

2. Civilinė giminystė: heredes sui, agnati, gentiles. — Cognatio.

Pagal senąją Romos teisę, tėvas buvo ne tik tėviškosios valdžios šaltinis, bet taip pat vienintelis giminystės pagrindas[3].

[1] *D.*, 47, 10, *De injuriis*, 17, 10, *(Textes*, 159 p. XXXV, n° 196).

[2] Teisė veikti savo vardu sūnui buvo pripažinta įvairiais atvejais, imituojant *actio injuriarum*. Sabino interdiktas *quod vi aut clam* keletui asmeninių skundų *(D.*, 43, 24, *Quod vi aut clam*, 19); depozito skundus pripažino Julianas *(D.*, 44, 7, *De O. et A.*, 9); kitą porą atsitikimų — Ulpianas *(D.*, 2, 4, *De in jus voc.*, 12); skundus prieš nemandagų išvaduotąjį taip pat *D.*, 5, 2, *De inoff. test.*, 8, *pr.* Čia, tiesa, įvairiomis sąlygomis buvo duodama *querela de inofficiosi testamenti.* Tačiau mes netikime, kad atėjo laikas, kad visus skundus *in factum* sūnus būtų galėjęs duoti savo vardu, ypač tuos, kurie lietė jo asmenį (Accarias, *Précis*, 2, 793 p.). Svarbiausias tekstas, kuriuo ši prasmė paremiama, yra Ulpiano, *D.*, 44, 7, *De O. et A.*, 13: *In factum actiones etiam filii familias possunt exercere,* taip pat nesako, kad visus skundus *in factum* sūnus galėtų duoti; jis sako, kad tokius skundus galėjo duoti. Jis numatė depozito skundus, kurių šaukimas turėjo būt įteiktas tėvui, nes pastarasis per pirmąjį tapo kreditorium. Kitas Ulpiano tekstas, kurį stengias ta pačia prasme išaiškinti, *D.*, 5, 1, *De jud.*, 18, 1, kalba visai apie ką kitą. Be kitko, jis labai supainiojo klausimą, kuris liečia sūnaus teisę veikti savo vardu teisme, kai nėra tėvo. Jei skola padaryta jo valdovo, tai jis veikia ne *proprio nomine,* o *nomine patris. (D.*, 3, 3, *De proc.*, 35, pr.). Nes jis, suteikdamas sūnui *actio furti* pagal *lex Aquilia,* remiasi Julianu, kalbėdamas apie *mutuum, mandatum* ir *depositum,* o pagal Julianą, *D.*, 44, 7, *De O. et A.*, 9 *(Filius familias suo nomine nullam actionem, habet nisi...)* jis galėjo skųstis tik *nomine patris.* Be kitko, Ulpianas galėjo nesuprasti tikros klausimo prasmės. Nes čia jis, pavyzdžiui, depozito skundą leidžia duoti tik tėvo vardu, Julianas tai leidžia duoti sūnaus vardu. Dėl *mutuum* jis leidžia skųstis *extra ordinem,* kaip kad daro Cerv. Scaevola *(D.*, 12, 1, *De R.* C. 17). Apie šį klausimą žiūr. Mandry, *Gemeines Familiengüterrecht*, 1, 1871, 201 ir t. pp.; Buhl, *Salvius Julianus*, 1, 285 ir t. pp.; Solazzi, *B. Ist. D. R.*, 11, 1899, 115 ir t. pp. Pernice, *Labeo*, 1, 161 ir t. pp.

[3] Galima pamanyti, kad einanti per vyrus giminystė ir patriarchinė tvarka pareina tiktai nuo tėvystės ir tėviškos valdžios. Tačiau šiuo klausimu pravartu įsižiūrėti į labai įdomias pastabas, kurias patiekia Dargun, *Mutterrecht und Vaterrecht*, 1, 1892.

Romėno šeima, turint galvoje mažiausią būrelį jos narių ir didžiausią ratą giminių, buvo paremta išimtinai namų valdžia, kuri veikė visus to namo asmenis. Ta pati valdžia veikė visus agnatus (civilinius gimines); jos veikimo padarinius galima atrasti ir gentyje *(gens)*.

1. Mažiausias ratelis yra tas, kurį mes, kalbėdami apie tėvo valdžią savo vaikams, jau tyrinėjome: *domus*. Šeimą, siauriausiąja to žodžio prasme, sudarė *paterfamilias* ir asmenys, kurie buvo vyriškoje ir tėviškoje valdžioje, būtent: sūnus, duktė, žmona *in manu,* kuri buvo *loco filiae, nepotes, neptes,* sūnaus žmona *in manu,* buvo *loco neptis,* ir taip toliau[1]. Primityviškąja to žodžio prasme, į šeimą įėjo ir tie asmenys, kurie buvo *in dominica potestate* ir *in mancipio*. Mes jau matėme, kad tarp pirmųjų ir antrųjų teisinės padėties, kol gyvas šeimos šefas, senovėje nebuvo žymesnio skirtumo. Bet skirtumas aiškiai pasireikšdavo, kai, šefui mirus, subyrėdavo šeimos ratelis. Vergų ir asmenų *in mancipio* padėtis pasikeisdavo tik tiek, kad jie patekdavo į naujo savininko rankas; taip pat veik nieko nepakitėdavo padėtis *alieni juris* asmenų, kuriuos, šeimos galvai mirus, imdavo globoti kitas šeimos narys. Šios rūšies asmenys buvo maži vaikai, gimusieji iš esančio tėviškoje valdžioje sūnaus ir jo žmonų. Visiškai kas kita atsitikdavo su tais asmenimis, kurių teisinumą laikinai slopino *paterfamilias*. Šie asmenys buvo sūnūs, dukterys, žmona *in manu,* anksčiau mirusiųjų sūnų vaikai ir žmonos. Jų teisinumas visiškai pasireikšdavo. Vieną *domus* pakeisdavo tiek naujų *domus,* kiek šeimos galvos mirtis padarydavo *sui juris* asmenų, kurie, šeimos galvai mirus, būdavo šaukiami pareikšti savo teises, kurias jie, einant bendrąja prezumpcija, jau turėjo anksčiau[2], bet negalėjo jų pareikšti dėl to, kad *paterfamilias* autoritetas jas neutralizavo. Tie asmenys buvo *heredes sui*. Sūnūs gaudavo atitinkamas bendrojo turto dalis ir savo ruožtu įgydavo tėviškąją valdžią savo descendentams ir žmonoms *in manu*.

---

[1] Ulpianus, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 195. 2: *Jure proprio familiam dicimus plures personas, quae sunt sub unius potestate aut natura aut jure subjectae, ut puta patrem familias, matrem familias, filium familias, filiam familias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta nepotes neptes et deinceps.*

[2] Paulus, *D.*, 28, 2, *De lib. et post.*, 11.

Dukterys ir žmonos, kurios negalėdavo įgyti valdžios[1], gaudavo tik atitinkamas turto dalis.

2. Bet šeimos šefo mirtis nenutraukdavo visų ryšių, kurie rišdavo asmenis, buvusius toje pačioje valdžioje. Ryšiai pasilikdavo, kad palaikytų giminystę tarp visų tų asmenų, kurie buvo toje pačioje valdžioje ir net tarp tų, kurie, nors ir nebuvo toje valdžioje, tačiau būtų į ją patekę, jei šefas nebūtų miręs[2]. Visus tuos, kurie patektų į *paterfamilias* valdžią, jei jis gyventų amžinai, jungė civilinė giminystė, agnacija *(adgnatio, agnatio)*. Agnacija gimdė religinius padarinius, o ypač, civilinės teisės atžvilgiu, ji veikė įpėdinystės ir globos teises. *Ab intestato* paveldėjimas tų agnatų, kurie mirdami nepalikdavo savo įpėdinio — tai visados atsitikdavo mažamečiams ir moterims mirštant — tekdavo artimiausiam agnatui. Artimiausias agnatas buvo globėjas tų agnatų, kurie negalėjo patys vesti savo reikalų. Negalinčiais vesti savo reikalų buvo laikomi berniukai iki jų pilnametystės, o mergaitės visą savo amžių, nes pastarieji tapdavo *sui juris* asmenimis tik per artimiausio agnato globą: brolis globojo seserį, sūnus — motiną *in manu* dėl to, kad ji santyky su savo buvusiu vyru buvo laikoma dukterimi, vadinas, jos sūnus teisiškai buvo jos brolis.

Valdžia, pagrįsta giminyste, nelietė nei dukterų descendentų[3], nei descendentų, kylančių iš santuokos su *manus*, nei, dar plačiau kalbant, descendentų, kurie dėl kokios nors priežasties *(capitis deminutio)*, iš tos giminės išėjo. Giminystė apėmė tik descendentus vyrus, kurių nelietė *capitis deminutio*. Giminystės artimumą nustatydavo laipsnių *(gradus)* skaičiumi. Laipsnių skaičiui nustatyti statomos kopėčios (laiptai), kurios siekia bendrąjį protėvį. Kiekvieną kopėčių laiptą užima viena karta (generacija). Tiesiosios linijos giminystės (asmenims, kurie vieni iš kitų kyla) laipsnių skaičių parodo tas laiptų skaičius, kurį reikia pereiti nuo vieno asmens iki kito. Šalutinės

---

[1] Ulpianus, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 195, 5: *Mulier autem familiae suae et caput et finis est.*

[2] Ulpianus, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 195, 2: *Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum: nam esti patre familias mortuo singuli singulas familias habent, tamen omnes qui sub unius potestate fuerunt, recte ejusdem familiae appellebuntur qui ex eadem domo et gente proditi sunt.* Moriaud, *De la simple famille paternelle en droit romain*, Ženeva, 1910.

[3] Agnatas buvo dėdė iš tėvo pusės, o dėdė iš motinos pusės nebuvo agnatas.

giminystės linijos laipsnius skaito, sudėdami į daiktą visus laipsnius, kurie yra tarpe vieno asmens ir bendrojo protėvio (kyla aukštyn) ir kurie yra tarpe bendrojo protėvio ir antrojo asmens (leidžiasi žemyn).[1]

Kartu su kiekviena karta laipsnių skaičius daugėja, giminystė tolsta, ratas plečiasi; bet jis neišnyksta. Nėra aiškiai nustatyto laipsnių skaičiaus, kuriuo pradedant išnyktų agnatiškoji giminystė. Tačiau ilgainiui prieinamas toks momentas, kada nebegalima susekti giminių, kada nebegalima nustatyti kilmės, kada giminystės ryšius palaiko tik bendras vardas ir bendras namų kultas. Mūsų prasme, tuo momentu dar neišnyksta giminystė; ji pakeičia tik savo vardą. Jau jie nebėra agnatai, jie — gentys.

3. *Gens,* kurios charakteris yra labai ginčijamas, mūsų nuomone, iš tikrųjų, yra visuma žmonių, vadinamų vienu bendru vardu *(gentilicium),* bet negalinčiu įrodyt savo giminystės. Jie yra laikomi kilusiais iš vieno bendro protėvio ir todėl yra susirišę vienas su kitu tam tikrais bendrais religiniais ryšiais. Jie vieni kitus paveldi ir globoja, kai nėra agnatų. Šita teorija, mums rodos, geriausiai suderinama: 1. su lyginamosios teisės mokslu, kuris mums parodo simetriškas institucijas kaimyniškose rasėse, pavyzdžiui, graikų *genoz,* keltų klanas, indų šeimos komuna, pietų slavų šeimos asociacija ir pan.; 2. su konkrečiais faktais, būtent: su gentystės teisių privatiniu pobūdžiu, su vardo bendrumu, su etimologine žodžio *gens* prasme, nes šis žodis priklauso tai žodžių rūšiai, kuri reiškia kilmės ideją; 3. su teisininkų tiekiamomis žiniomis; šių žinių mes randame ne tik Ulpiano, kuris gentį vadina *familia,* raštuose, bet taip pat Gajaus apibūdinime, kuris yra mūsų svarbiausias tekstas — Veronos rankrašty šio pasažo trūksta — ir K. Muciaus Scevolos apibūdinime, kurį perduoda Ciceronas,[2] pasak tų api-

---

[1] Tėvas ir sūnus yra pirmo laipsnio giminės, senelis ir sūnus — antro laipsnio giminės, brolis ir sesuo — antro laipsnio (1+1) giminės, dėdė ir brolvaikis — trečio (1+2) laipsnio giminės, brolių vaikai — ketvirto (2+2) laipsnio giminės ir t. t.

[2] Ulpianus, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 195, 4: *Item appellatur familia plurium personarum quae ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur (sicuti dicimus familiam Juliam), quasi ex fonte quadam memoriae,* Cicero, *Top.*, 6, 29: *Gentiles sunt inter se, qui eodem nomine sunt... qui ab ingenuis oriundi sunt... quorum majorum nemo servitutem servitit... qui capite non sunt deminuti.* Festus, V° *Gentilis* (Bruns, *Fontes*, 2, 10 p.) Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 8—30 pp.

būdinimų, *gentiles* esą vienu bendru vardu vadinamieji asmenys, kurie esą kilę iš laisvųjų piliečių, be jokio vergystės kilmės prado (tokiais buvo pirmieji piliečiai, patricijai, kuriais tapti visados buvo sunku)[1] ir, pagaliau, kurių *capitis deminutio* neatskyrė nuo šeimos.[2]

Valdžia, pagrįsta šeimos sistema, išnykus gentystės teisėms, II-jame imperijos periodo šimtmetyje Romoje nustojo savo reikšmės.[3] Priešingai, tas sistemas, kurios buvo pagrįstos agnacija ir tėviškąja valdžia, panaikino tik Justinianas, kuris vietoje to nurodė naują giminystės ir iš jos kylančių teisių bazę, būtent: kraujo ryšį. Bet jau buvo praėję ištisi amžiai, kai civilinės giminystės sistemą, *agnatio,* ėmė nugalėti kraujo giminystė, *cognatio;* Justinianas tik užbaigė tos reformos triumfą. *Cognati* yra kraujo giminės, nebojant nei linijų, nei priklausomybės valdžiai. Į šią giminystę įeina ne tik visi agnatai,[4] bet ir tie, kurie, būdami agnatais, yra kraujo giminės, kitaip sakant, visi descendentai vyrų, kurie tapo *capitis deminutio* ob-

---

[1] Išvaduotieji turėjo prisidėti prie savo patrono genties, nes savo atskiros genties negalėjo sudaryti. Aktyviškų atžvilgiu jie nebuvo *gentiles,* pasyviškų atžvilgiu jie buvo *gentiles,* buvo šaukiami paveldėti *ab intestato* ir globos dėsniai juos veikė. Dėl šitos priežasties mes nerandame tikros *gens* plebejų tarpe. Pastarųjų *gentes,* kaip rodo tekstai,, buvo kiek skirtingos. Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 72, 82—83.

[2] Kitokios pagrindinės sistemos yra šios: Niebuhro sistema, pagal kurią *gens* yra politinis vienetas, kurį sudaro 10 šeimų, kaip kurija — iš 10 *gens* ir kaip triba — iš 10 kurijų. Bet ši sistema yra pagrįsta blogai suprastu Denys, 2, 7 (Mommsen, 6, 1, 216 p. 1 išn.), tekstu. Be kitko, ši sistema nesuderinama su gimimais ir mirimais pavienių asmenų ir su nuolatiniu šeimų skaičiaus kitėjimu genty ir pačių genčių skaičiaus kitėjimu. Kita sistema teigia, kad *gentiles* yra agnatai, pasiekę tam tikrą nutolimą nuo šeimos galvos. Jei taip būtų, tai Gajus, 3, 17 negalėtų teigti, kad gentystės teisės pareina nuo *atpročio (desuetudo).* Trečiąją sistemą ilgai palaikė prancūzų romanistai (Ortolan, 3, 30—43 pp. taip pat mano Petit, 9 l., 1925, 91—94 pp.), pagal šią sistemą *gentiles* buvę *manumissoris* šeimos nariai, o ne *manumissi* šeimos nariai. Tiesa, čia yra gentystės pažymių, bet tai yra tik viena pusė. Gentystė visados respektavo išvaduotojo reikalus, o išvaduotųjų reikalais mažai kas tesirūpino. Šį dalyką patvirtina plebejų stengimosi sudaryti *gentes* ir patricijų priešinimosi prieš plebejų pastangas. Cicerono raštuose, *De orat.,* 1, 39, 176., randame šią nuomonę paremiantį pavyzdį, kur kovoja *Claudii* su *Marcelli* paskutiniame respublikos periodo šimtmety. Patricijų sluoksny aktyviškai ir pasyviškai veikia gentystė ir jos padariniai.

[3] Gajus, 3. 17: *Cum illic admonuerimus totum gentilicium jus in desuetudinem abiisse.*

[4] Ulpianus, *D.,* 38, 10, *De grad.,* 10, 4: *Inter agnatos igitur et cognatos hoc interest, quod inter genus et speciem; nam qui est adgnatus, et cognatus est.*

jektais ir moterų descendentai.[1] O šita natūrališkoji giminystė[2], kurios laipsniai skaitomi taip, kaip ir civilinės giminystės, ypač kai kalbama apie gana artimus laipsnius, progresyviškai buvo prilyginama prie civilinės giminystės. Ji galėjo gimdyti tokias teises, kokias seniau gimdė agnato arba jo įpėdinio kvalifikacijos. Labai sunku tiksliai pasakyti, kuriuo istorijos momentu buvo pirmą kartą pripažinta kraujo giminystė, kurios padariniai ilgą laiką reiškėsi tik tuo, kad šiems giminėms draudė susituokti.[3] Bet respublikos periodo pabaigoje jau pastebimas stiprus judėjimas, kuris steigės šiai giminystei suteikti civilinės giminystės kvalifikacijas. Imperijos periode šis judėjimas dar stipriau reiškėsi; o Justinianas buvo priverstas iš to padaryti tinkamas išvadas. Šios giminystės įsigalėjimas, bendrosios teisės istorijos atžvilgiu, iš tikrųjų, yra ne menkesnės svarbos dalykas, negu tėviškos valdžios suvaržymas, apie kurį mes jau kalbėjome pirmiau.

B.

Patriae potestatis šaltiniai.

Paprasčiausias *patriae potestatis* šaltinis yra, matyti, teisėtos santuokos padaras, nes ši nuomonė geriausiai suderinama su senąja ideja, pagal kurią teisė vaikams kylanti iš jo teisės motinai, ir su naująja ideja, pagal kurią ta teisė kylanti iš generacijos. Bet tatai nėra vienintelis šaltinis. *Patria potestas* įgyjama ir dirbtiniu būdu, pavyzdžiui, adoptuojant svetimą žmogų. Atsižvelgiant į adoptuojamojo asmens teisinę padėtį (ar jis yra

---

[1] Modestinus, *D.*, 38, 7, *Unde leg.*, 5, *pr.*: *Verbi gratia patris frater, id est patruus, et adgnatus est et cognatus; matris autem frater, id est avunculus, cognatus est, adgnatus non est.*

[2] Tiesą pasakius, *cognatio* taip pat turi dirbtinio pobūdžio, nes, viena, ji apima visus agnatus, net ne kraujo gimines, antra, ji apima vyrų kraujo gimines tiek, kiek tėvystė pareina nuo teisėtos santuokos.

[3] Ginčijamas klausimas, ar indo-europėnai prieš išsiskirstymą žinojo *cognatio*. Kadangi daugely kalbų nėra žodžio, kuris šią sąvoką išreikštų, tai reikia manyti, kad jie to nežinojo (Schrader, 2, 317 p.). Tačiau šią nuomonę nuneigia tai, kad to meto indo-europėnai jau buvo pripratę prie giminystės, kuri eina vyrų ir moterų linijomis (Leist, *Gräco-Italische Rechtsgeschichte*, 1884); kiti mano, kad indo-europėnai, jau žinodami tėvystės tvarką, gyveno pagal matriarchato sistemą (Dargun, 91 ir t. pp.).

alieni juris, ar *sui juris* asmuo), skiriamos dvi adopcijos rūšys. Vieną rūšį vadiname adopcija tikrąja to žodžio prasme, o kitą — adrogacija. Pagaliau, tėviškoji valdžia įgyjama ir vėliau tiems descendentams, kurie gimė prieš teisėtą santuoką. Tatai padaroma tam tikrais aktais, kurių visų svarbiausias yra legitimacija anksčiau gimusių vaikų. Tad mes čia studijuosime santuoką, adopciją ir legitimaciją.

1. Manus ir santuoka[1].

Klasiškųjų teisininkų epochos metu ir ilgą laiką prieš šią epochą santuoka *(justae nuptiae, matrimonium legitimum)*[2] skyrėsi nuo *manus*. Vadinas, gali būti santuoka su *manus* ir santuoka be *manus:* jei yra santuoka su *manus*, tai žmona pereina į vyro šeimą ir ten yra dukters padėty *(loco filiae)*, o jei santuoka yra be *manus*, tai ji pasilieka savo tėvo šeimoje. Justiniano laikais, o, gal būt, ir daug anksčiau, terandame vieną santuoką, santuoką be *manus*. Bet juo toliau mes žvelgiame į praeitį, juo ryškiau mes matome santuokos ir *manus* sąvokų bendrumą. Romos gyvenimo pradžioje abi sąvokos, matyti, susiliejo į vieną[3], nes valdžia pagrįstoje šeimoje žmona galėjo pareiti tik nuo vyro ir, ypač, iš jos gimę vaikai buvo pririšti prie tėvo tik per *manus* instituciją, *per conventionem in manum*,

---

[1] Esmein, *Mélanges*, 1—36 pp. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 1, 151—190 pp. A. Rossbach, *Untersuchungen über die römische Ehe*, 1853.

[2] Tekstai patiekia du pagrindinius apibūdinimus, kurie, be abejojimo, rodo dvi istorijos fazes. Modestinus, *D.*, 23, 2, *De rit. nupt.*, 1: *Nuptiae sunt conjunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani juris communicatio. Inst.*, 1, 9, *De p. p.*, 1: *Nuptiae sive matrimonium est viri et mulieris conjunctio, individuam consuetudinem vitae continens.*

[3] Čia galima atrasti anos tvarkos pėdsakus. Paskutinis Modestino posakis yra, matyti, įterptas kaip senosios tvarkos liekana, nes jis netinka santuokai be *manus*, kur nėra nei kulto, nei turto bendrumo. Žodis *mater-familias*, kuriuo kiek vėliau buvo vadinamos visos susituokusios moterys *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 461), Cicerono laikais tik moterims *in manus* buvo taikomas (Cicero, *Top.*, 3, 14). Šis žodis yra, matyt, liekana iš tų laikų, kada tik *manus* buvo. Pagaliau, legendinės epochos santuoka, kurią nustatęs Romulas ir kurią tvarkė *leges regiae*, buvo tik su *manus*, kuri nustatė turto ir kulto bendrumą (Denys, 2, 25: *Textes*, 5 p.; 2, 27: *Textes*, 7 p.). žmonos pareinamybę nuo vyro (Denys, 2, 25: *Textes*, 6 p.), vyro teisę atsiskirti; žmona šios teisės neturėjo — (Plutarchas, *Rom.*, 22: *Textes* 6 p.). Šios pasakos nėra istorinė tiesa. Tačiau jos parodo, kad jų autoriams tik tokia santuoka buvo suprantama.

kuri suteikė vyrui pirmiausia valdžią žmonai, o ši vyro valdžia buvo tėvo valdžios vaikams užuomazga[1]. Tatai galėjo pakitėti tik kiek vėliau, kada žmonės, pripratę prie valdžios ir tėvystės identifikacijos, užmiršo, kad tėvo valdžia vaikams kilo iš jo valdžios žmonai, ir kada pradėta tikėti, jog ši valdžia kyla iš tėvystės, kuri pareina nuo santuokos. Tad, nuo gana ginčytinos epochos, nuo XII Lentelių įstatymo[2], kaip tūlas teigia, o tikriausiai nuo Eniaus ir Katono Senojo laikų; vadinas, prieš VI-jo šimtmečio pabaigą[3], pradėta manyti, kad vaikai gali priklausyti tėvui, kuris yra susituokęs, bet kurio žmona gali nepatekti į vyro valdžią. Nuo to laiko santuoka ima įsigalėti; o jos atsitikimų gausumas pamažu visiškai išstumia *manus*. Tatai yra naujas šeimos transformacijos pavidalas. Šeimos šefo valdžia buvo suvaržyta atsižvelgiant į žmoną; jo valdžią aprėžė taip pat vergų, vaikų ir esančių *in mancipio* asmenų atžvilgiu. Bet, prileidus paprastąją santuoką, vyro valdžia žmonai buvo suvaržyta daug anksčiau. Šitas vyro valdžios aprėžimas buvo pirmas patriarchinės šeimos rūmų plyšys. Čia mes dabar studijuosime kartu abi santuokos formas; studijuodami, mes paliesime įiedviejų formos ir pagrindo sąlygas, panaikinimo būdus ir padarinius.

1. *Santuokos sudarymas. Sutartuvės. Conventio in manum. Santuoka be manus.* — Pirmutinis klausimas, kurį iškelia santuoka, yra jos formos klausimas. Bet, einant įsigyvenusiu romėnų papročiu, santuoka paprastai neįvyksta be

---

[1] Rodos, ši nuomonė yra labiausiai įsigalėjusi.

[2] Paprastai remiamasi dispozicijomis, kurios nustatytos *usus*. Sakoma, kad moteris patenka *in manum* metų *pabaigoje*, jei nėra *usurpationis trinoctii;* vadinas, ji, nebūdama anksčiau *in manu, susituokia*. Bet taip pat galima manyti, kad pasibaigus neteisėtam bendravimui, sudaroma santuoka. Ypač, kad ir kiti architektiški įstatymai nustatė analogiškas taisykles (Senasis Jutlandų įstatymas, Dareste, *Etudes*, 309 pusl.). Dar rimtesnio panašumo argumentą galima rasti Cicerono tekste, *Philipp.*, 2, 28, 69 *(Textes*, 14 p., *Tab.*, IV, 3) kuris kalba apie XII Lentelių nustatytą *repudium*. Jei XII Lentelių kalba apie bendravimą be formos, tai mūsų nuomone, šis įstatymas žinojo santuoką be formos. Bet tas dalykas, apie kurį kalba tekstas, galėjo būt ir tada, kada nutraukiama *manus*, o sudaryta *farreo*. — Bernhoeft, *Z. f. vergl. R. W.*, 8, 1889, 10. 198 pp.; 10, 1891, 300 p., spėja, kad reformą padarė 309 metų *lex Canuleia*.

[3] Pagal Katono kalbą apie 585 metų *lex Vaconia*, moteris turi savo nuosavą turtą (Aulus-Gellius, 17, 6, 1) ir palieka savo tėvo valdžioje; pastarasis, nebodamas santuokos, gali savo dukterį atsiimti atgal ir panaikinti santuoką. *Cresphontes*, Emiaus — o ne Pakuviaus — mirusio 585 m. *(Ret. ad. Her.*, 2, 24, 38).

preliminarinio (ankstyvesnio) susitarimo. Prieš susituokimą paprastai buvo daromos sutartuvės, pasižadėjimas įeiti į santuoką *(sponsalia)*.[1] Tos sutartuvės tarp būsimųjų susituokėlių ir jų tėvų[2] anksčiau buvo atliekamos žodinėmis sutartimis; šios sutartys, einant senąja romėnų teise, matyt, sudarė pagrindą skundams ieškoti nuostolių dėl sutarties nevykdymo. Tokią teisę tikrai praktikavo laikinai tol, kol Latiumo gyventojams nebuvo suteiktos pilietybės teisės[3]. Kiek vėliau sutartuves galima buvo daryti žodine sutartimi arba paprastu susitarimu; vadinas, įsivyravo principas, pagal kurį kiekviena šalis, nebodama savo laisvu noru apsiimtų sąlygų[4], galėjo laisvai nuo sutarties atsimesti. Tačiau prileidžiama, kad nepamatuotas sutarties laužymas galėjo būti pagrindu šalutiniams nuostoliams ieškoti, o naujesnėje gadynėje — net piniginei baudai uždėti[5].

---

[1] *D.*, 23, 1, *De sponsalibus.*

[2] Sutartuves, kaip ir santuoką, tų asmenų, kurie yra svetimo asmens valdžioj, anksčiau atlikdavo *paterfamilias*, jiems patiems nedalyvaujant, o vėliau tai darydavo jie patys, *paterfamilias* pritariami. Pirmuoju atžvilgiu, žiūr. Ulpianus, *D., h. t.*, 12, antruoju — Paulus, *D., h. t.*, 13.

[3] Latinų teisės reikalu žiūr. Servius Sulpicius, kurį cituoja A.-Gellius, 4, 4, ir romėnų teisės reikalu — Varro, *De l. L.*, 6, 69—72 (Bruns, 2. 56—57); apie tai kalba Karlowa,, 2, 1, 176 ir t. pp.: Servius Sulpicius mano, kad stipuliacijos būdu daromos sutartuvės. Tėvas apsiima duoti savo dukterį *(eam in matrimonium datum iri)*, o vyras pasižada ją imti *(eam in matrimonium ductum iri)*. Varro nurodo vienašališką stipuliaciją, pagal kurią tėvas pažada duoti dukterį. Ši forma yra senesnė. Pirmoji forma labai gerai paaiškina, kaip šis sutartuvių privalomumas suderinamas su laisvu persiskyrimu, kurį, esant santuokai *cum manu*, gali daryti tiktai vyras.

[4] *D., h. t.*, 4. *D.*, 45, 1, *De V. O.*, 134. Laisvė atsisakyti nuo sutartuvių yra pagrindas santuokai laužyti. Nuo šiol santuoką laužyti galėjo abu susituokėliai.

[5] Tas, kuris, nenutraukęs senų sutartuvių, daro naujas sutartuves, laikomas nusižengėliu, sako *D.*, 3, 2, *De his qui not.*, 1; 13, 14; jis negali reikalauti kitam bet ką atlikti, sako ediktas *(Textes*, 142 p.). Einant naująja teise, nepamatuotas sutartuvių nutraukimas buvo baudžiamas. Bausmė kilo iš naujos institucijos *arra sponsalicia*, kuri paimta iš rytų ir kurią atrandame Hammurabi kodekse 159—161 §§, Biblijoj, Talmude, ir Siro-romiečių knygoje. Jei vyras sulaužo sutartuves, tai prapuola jo įmokėti pinigai, o jei moteris, tai privalo keleriopai grąžinti gautus iš vyro pinigus. Žiūr. Koschaker, *Z. S. St.*, 33, 1912, 384—416 pp., anksčiau Riccobono, *B. Ist. D. R.*, 9, 1888, 217—300 pp. ir pastabos. Apie šios institucijos įgyvendinimą Romoje šiuodu svarbiausi tekstai: viena Leono konstitucija, 472 metų. *C.*, 5, 1, *De sponsal.*, 5, kuris nustato dvigubą pabaudą (šis dydis, be kitko, jau buvo nustatytas Siro-romiečių knygoje ir Hammurabi kodekse). Keturguba pabauda buvo nustatyta pagal *arra* 380 m. *(C. Th.* 3, 5, *De spons.*, 11). Kiek anksčiau viena Konstantino konstitucija, *(C.*, 5, 3, *De d. ant nuptias*, 15, 319 m., reikalavo grąžinti dovanas, jei sulaužomos su-

Sutartuvės, kuriomis pasižadama susituokti, nėra pati santuoka[1], kaip pasižadėjimas perkelti nuosavybę nėra nuosavybės perkėlimas. Sutartuvių darymo procedūra ir santuokos darymo formos, žinoma, nebuvo tokios pat senojoje teisėje, kada santuoka ir *manus* niekuo nesiskyrė, kada *manus* sudarymas buvo toks pat, kokios buvo santuokos formos, ir naujoje teisėje, kada santuoka neparėjo nuo *manus,* kada viena kitai nedarė jokios intervencijos.

1. Pagal senąją teisę, *manus* buvo sudaroma šiais būdais: *confarreo, coemptione* ir *usu*[2] (duonos valgymu, pirkimu ir naudojimu). *Confarreatio* esminis elementas[3] yra duonos *(farreus panis)* aukojimas Jupiteriui ir sakramentinių žodžių *(verba certa et sollemnia)* tarimas, dalyvaujant dešimčiai liudininkų ir vaidiloms *(pontifex maximus* ir *flamen Jovis).* Šitas susituokimas yra grynai religinis; jo charakteris gana archaiškas: duona vartojama, kaip priminimas jau istorijoj išnykusios maitinimo fazės. Dešimt liudininkų, kaip mums rodos, turėjo atstovauti dešimt kurijų, kurias sudarė prieš Romos įkūrimą etniškos tribos. Pagaliau, šis susituokimo būdas buvo vartojamas tik aristokratams ir vaidiloms. Plebejams jis, tikriausiai, veik nebuvo prieinamas. *Rex sacrorum* ir *Flamen magnus* turėjo būt gimę iš tokios santuokos ir susituokti jie privalėjo tik tuo pat būdu.

Coemptio[4], kaip dažnai tvirtinama, buvusi civilinė santuoka greta religinės ir plebejų santuoka greta patricijų. Būsimoji žmona įgyjama *mancipatione,* kaip įgyjami brangūs daiktai, vergai ir asmenys *in mancipio.* Pasak Gajaus, skyrėsi tik žodžiai, o forma buvusi ta pati[5].

---

tartuvės. Posakis *arra sponsalicia* randamas tik interpoliacijoj. *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 38. Tas pats Konstantinas nustatė, kad, mirus sužadėtinei, jos sūnus gauna pusę dovanų *(C.*, 5, 3, *De d. ant. nupt.*, 16, Siro-romiečių knyga *L.* 91, ir Esmein, *Mélanges.* 416 p.).

[1] Dėl to gali būt daromos sutartuvės su mergaite, kuri tepasiekė 7 metų amžiaus. Tai teigia vienas, rodos, interpoliuotas, tekstas. *D., h. t.*, 14.

[2] Gajus, 1, 110: *usu, farreo, coemptione.*

[3] Smulkesnių žinių patiekia Gajus, 1, 112. Apie kitus formalumus žiūr. Karlowa, 154 ir t. pp. Analogiją randame suomių papročiuose, Smirnov, *Populations finoises de la Volga et de la Kama,* 1898, 121—122 pp. Warde Fowler, *Journal of roman studies,* 1916, 185 ir t. p.

[4] Gajus, 1, 113.

[5] Gajus, 1, 123. Moteris sako: *Ubi tu Gajus, ibi ego Gaja.* Tuos žodžius randame Cicerono rašte, *Pro Mur.*, 12, 27, kai jis kalba apie *coemptio.*

Pagaliau, *usus* santyky su *coemptio* yra toks pat, koks yra ir įsisenėjimas *(usucapio)* su nuosavybės perkėlimu. Tai yra įgijimas pratęstu valdymu (įsisenėjimu). Jei neįvyko *coemptio* arba jei įvyko netaisyklinga *coemptio,* tai, vis dėlto, metams praslinkus, moteris patenka į *manus.* Tiktai XII Lentelių įstatymai numato tam tikrą tvarką, kuria einant žmona gali sulaužyti šį nuostatą. Norėdama išsivaduoti, žmona turėjo bent tris naktis prieš metų pabaigą nenakvoti namie *(usurpatio trinoctii).*

Iš visų trijų susituokimo būdų *usus* išnyko pirmiausia. Bet Cicerono laikais jis dar buvo vartojamas. Pasak Gajaus, *usus* išnykęs iš dalies dėl įstatymų, iš dalies dėl jo nevartojimo *(desuetudo). Confarreatio,* rodos, taip pat gana anksti imta rečiau vartoti. Tai matyti iš to, kad Tiberiaus laikais vargais negalais pavyko surasti tris patricijus, gimusius iš *confarreatio* santuokos, iš kurių reikėjo rinkti *flamen Jovis.* Vienas 23 metų po Kristaus įstatymas, kuris, tikriausiai, buvo taikomas *flamen Jovis* žmonai, kiek mažiau tikrai visoms *farreo* susituokusioms moterims, kad visiškai neišnyktų *confarreatio* santuokos būdas, nustatė, kad per šią ceremoniją žmona patenka į *manus* tik religiniu atžvilgiu, o civiliniu atžvilgiu tai neatsitinka[2]. Bet, mažiausiai dvasininkų tarpe ir susiaurinta prasme, *confarreatio* dar labai ilgai laikosi; be abejojimo, iki pagonystės išnykimo[3]. Prilyginta prie tikrosios santuokos *coemptio,* kaip rimta institucija, dar bujojo imperijos periodo pradžioje ir net Gajaus laikais[4]. Bet, be kitko, *coemptio* buvo vartojama kaip

---

Boèce, *in Topic.,* 3, 4 *(Textes,* 493 p. 4 išn.), pasiremdamas Ulpiano institucijomis, nurodo klausimus, kuriuos stato susituokiantiems, greičiausiai, prieš *coemptio,* tikrąja šio žodžio prasme. Čia, greičiausiai, kalbama apie naujesnę epochą, kad vienas susituokėlis perka kitą. Servius, *Comm. in Verg. Aen.,* 4, 103: *coemptio enim est ubi libra atque aes adhibetur, et mulier atque vir inter se quasi emptionem faciunt.* Brini, *Matrimonio e divorzio nel dir. rom.,* 1, 1886, 50—52 pp.

[1] Gajus, 1, 111, Aul.-Gellius, 3, 2, 12.

[2] Siekiamojo tikslo logika reikalautų *manus* civilinių padarinių panaikinimo ne tik flaminų žmonoms, bet visoms žmonoms, kurios susituokė *farreo.* Tačiau, Tacitus, *Ann.,* 4, 16, kalba tik apie flaminų santuoką. Gajaus, 1, 136, platesnė interpretacija yra kiek savavališka.

[3] Vieno santuokos ir išskyrimo kunigo *(sacerdos confarreationum et diffareationum)* užrašas, padarytas prieš Komodo įžengimą į sostą, patvirtina, kad ši tvarka buvo vartojama ir Karakalos gadynėje *C. I. L.,* X, 6662. Ulpianus, 96, 1.

[4] Gajus, 1, 113, 114, kalba apie *coemptio matrimonii causa.* Papinianas ir Paulius taip pat kalba apie *conventio in manum, Coll.,* 4, 2, 3.

priemonė *(coemptio fiduciaria)* pasiekti tikslus, kurie įstatymui buvo svetimi; tų tikslų hipotezes nurodė Ciceronas (pirmąją ir kitas dvi). Štai jos: *interimendorum sacrorum causa,* kad moteriai būtų uždėta privatinio kulto pareiga[1]; *testamenti faciendi gratia,* tik iki Adriano gadynės, kad apeitų taisyklę — Adrianas ją panaikino —, pagal kurią žmona, pasilikusi savo tėvo šeimoje, negalėjo daryti testamento[2]; *tutelae evitendae gratia,* kad žmona galėtų gauti kitą globėją[3]. IV-me šimtmety *coemptio* nustojo vartoti.[4]

2. Santuokos be *manus* įvedimas pridarė naujų painumų. Iki tol negalėjo būti santuokos be *confarreatio, coemptio* arba vienerių metų bendro gyvenimo *(usus).* Nuo tol santuoka galī būti be viso to. Bet. ar pakanka santuokai sudaryti vienų pagrindinių sąlygų, ypač susituokiančių sutikimo ir sutikimo tų asmenų, kurių valdžioje jie yra, ar nereikalinga, kad būtų dar vienas išorinis elementas?

Einant naująja romėnų teise, santuoka be *manus* nereikalauja viešosios valdžios autoriteto įsikišimo, kaip tatai reikalauja mūsų moderniškoji santuoka. Santuokos tikrumas nepareina nuo faktiškojo susituokėlių bendro gyvenimo.[5] Santuoka įvyksta, tikriausiai, arba nuo sutartuvių, kurios daromos prieš susituokiant, arba nuo pokylio ir religinių ceremonijų *(festivitas nuptiarum* pagonystės epochoje, o krikščionystės epochoje santuokos palaiminimas), arba nuo redakcijos

---

4, 7, 1, bet nenurodo tikrų šaltinių; žiūr. taip pat Pauliaus Berlyno fragmentą, kurį komentavo P. M. Meyer, *Z. S. St.,* 42, 1921, 50—51 pp.

[1] Cicero, *Pro Murena,* 12, 17; *Horum ingenio senes ad coemptiones faciendas interimendorum sacrorum causa reperti sunt.* Tai vienintelis tekstas, kuris tikrai kalba apie šią instituciją; prie jos dirbtiniu būdu prikergiama *senes coemptionales* Plautus, *Bacch.,* 4, 9, 52, ir Cicero, *Ad fam.,* 7, 29. Mūsų nuomone, pagal geriausį išaiškinimą (Karlowa, *Formen der römisch. Ehe,* 1860, 89 p.; *R. R. G.,* 2, 1, 170 ir t. pp.), *sui juris* moteris, norėdama atsikratyti namų kulto, susituokia su bet kuriuo seniu, kuris *conventione in manum* įgyja moteries turtą, bet ne *sacra.* Kadangi jos vyras tuoj miršta, tai jai tuoj tenka palikimas. Pagal vieną Savigny interpretaciją, *Vermischte Schriften,* 1, 1850, 190 ir t. pp. tuo metu jau buvusi *coemptio fiduciaria,* panaši į Gajaus nurodytą. Einant šiuo dėsniu, senis gali tuoj pat išleisti iš *manus* ir grąžinti moteriai jos turtus, o kultą palaikyti iki pat savo mirties.

[2] Gajus, 1, 115 a. Cicero, *Top.,* 4, 18.

[3] Gajus, 1, 115.

[4] Servius, *Ad Georg.,* 1, 31. *Ad Aen.,* 4, 214: *Coemptio... apud priscos peragabatur.*

[5] Ulpianus, *D.,* 35, 1, *De cond.,* 15: *Nuptias non concubitus, sed consensus facit.*

rašto, kuris nustato turtinius susituokėlių santykius *(instrumentum dotale)*; šis raštas, paprastai visados buvo rašomas.[1] Bet, mūsų nuomone, paprastas valių sutapimas taip pat nesudaro santuokos. Santuoka reikalauja, kad žmona patektų į vyro valdžią, dar daugiau, ji reikalauja bendro gyvenimo; vadinas, santuokos pradžios momentas ateina kiek vėliau; šį momentą tiksliai nustatyti yra svarbu daugeliu atžvilgių[2]. Santuoka yra tam tikras gyvenimo būdas, tad jis pakeičia susituokėlių gyvenimą. O viena paprasta intencija negali sukurti naujo gyvenimo, naujos žmogaus būklės. Santuoka reikalauja tam tikrų aktų. Iš tikrųjų, tie aktai gali būti labai įvairūs, ypač jei abudu susituokėliai gyvena toje pačioje vietoje. Yra pakankamai įrodymų, kad santuokai nepakanka vieno susituokiančių sutikimo. Santuoka gali įvykti nedalyvaujant vyrui, į kurio rankas pateks žmona, bet negali įvykti santuoka nedalyvaujant moteriai, kurią atiduos į vyro rankas[3].

Yra dar vienas sunkumas. Galinčių susituokti bendras gyvenimas pasitaiko ne tik santuokoje, bet ir be jos, pavyzdžiui, konkubinatas (laisvoji meilė), apie kurį mums čia teks kalbėti. Nuo santuokos jis skiriasi tik intencija (*affectus maritalis*). Kaip juos atskirti? Praktikoje tą skirtumą beveik visados galima nustatyti faktais, kurie įvyksta prieš santuoką arba eina drauge su ja. Santuoka tikrai yra tada, kada buvo sutartuvės, religinis sutuokimas, *instrumentum dotale*, raštas. Bet, išskiriant kurias-ne-kurias naujosios teisės išimtis[4], anų

---

[1] Šia prasme, *C. Th.*, 3, 7, 3 = *C.*, 5, 4, 22: de Ruggiero, *B. Ist. D. R.*, 15, 1902, 80—81 pp. *Studi stor.*, 1, 1908, 161—198 pp. apie dokumentus, kurie liečia graikiškai-romėnišką Egiptą.

[2] Pavyzdžiui, sužinoti, ar vaikas gimęs iš santuokos, ar ne: taip pat nustatyti, ar dovanojimas yra teisėtas, ar ne. Dovanojimas susitarusių yra teisėtas, o susituokusių neteisėtas.

[3] Paulus, *Sent.*, 2, 19, 8: *Vir absens uxorem ducere potest; femina absens nubere non potest.* Tai yra pagrindinis tekstas, kurį visai gerai išaiškina Pomponius *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 5. Priešingą nuomonę remiąs pagrindinis tekstas yra Scaevola, *D.*, 24, 1, *De d. int. vir. et ux.*, kuris kalba apie tą atsitikimą, kada abu susituokiantieji gyvena vienoje vietoje ir kada juodu, susitarę, pradeda bendrai gyventi. Kiti tekstai, kaip *D.*, 35, 1, *De cond.*, pabrėždami susitarimą, nereikalauja kitų elementų. *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 33 kalba apie celibato pabaudas.

[4] *Instrumenti dotalis* redakciją *personis illustribus* ir konkubinato šalims nustatė Justinianas (nov. 22, c. 3; nov. 117, c. 4. ir *C.*, 5, 27, *De nat. lib.*, 10). — Graikiškai-romėniškame Egipte iškilminga santuoka buvo lydima šia priesaika *eggrafos gamos*, greta šios iškilmingos santuokos buvo paprasta santuokos deklaracija (Mitteis, *Chrestomathie*, 11-os 281—282; Marroi, *B. Ist. D. R.*, 28, 1916, 97—130 pp.).

faktų nebuvimas dar neįrodo, kad čia yra konkubinatas. Tokia padėtis sudarė prezumpcijų pagrindą. Be kitko, prezumpcija įmanoma, kai nėra kito nurodymo ir kai negalima įrodyti priešingumo. Prezumpcijos galiojo ir klasiškojoje epochoje; Teodosius ir Valentinianas jas pakeitė, o Justinas pataisė. Einant tomis prezumpcijomis, sprendžiama apie santuoką arba konkubinatą atsižiūrint į tai, ar bendrai gyvenantieji asmenys yra to paties ar įvairių luomų (rangų) žmonės. Pastaroji prezumpcija galiojo iki Justino, o po Justino visada buvo suponuojama santuoka.[1]

II. Pagrindinės santuokos sąlygos. — Kad būtų *conventio in manum,* arba paprastas moters patekimas į vyro rankas, reikia, kad tas aktas galėtų pagimdyti santuoką, t. y., kad būtų tam tikros pagrindinės sąlygos. Visas pagrindines santuokos sąlygas galima sugrupuoti į šias tris grupes: sutikimas, pakankamas amžius ir *conubium.*[2]

1. Kad įvyktų santuoka, visų pirmiausia reikalingas ne tik susituokiančiųjų sutikimas, bet taip pat sutikimas tų asmenų, kurių valdžioje susituokiantieji gyvena, žinoma, jei pastarieji yra *alieni juris* asmenys.

Seniau susituokiančiųjų sutikimas buvo reikalaujamas tik tada, kai jie buvo *sui juris* asmenys, priešinguoju atveju tik *paterfamilias* susitikimas buvo teisėtas ir reikalingas.[3] Laikui bėgant, santuoka pradėjo reikalauti sutikimų, skirtinų nuo vienų ir antrų anksčiau nurodytų sutikimų. Pirmiausia reikalaujamas kiekvieno susituokiančiųjų sutikimas. Jei vienas iš jų yra *in potestate,* tai dar reikalingas sutikimas to *paterfamilias,* kuris dabar turi tam asmeniui valdžią. Šis dėsnis buvo taikomas susituokiančiai moteriai, o susituokiąs vyras turėjo

---

[1] *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 24, *C.*, 5, 4, *De nupt.*, 22, 23, 7.

[2] Ulpianus, 5, 2: *Justum matrimonium est si inter eos, qui, nuptias contrahunt, conubium sit, et tam masculus pubes quam femina potens sit, et utrique consentiant, si sui juris sunt aut etiam parentes eorum si in potestate sunt.*

[3] Tai yra vienintelis būdas, kuris suderinamas su primityviška *paterfamilias* galia. Šiokių pėdsakų randame ir tekstuose (žiūr. pavyzdžiui, Ulpianus, 5, 2, 3 pastaba: *Consentiant si sui juris sunt, aut etiam parentes eorum si in potestate sunt);* tą pat patvirtina ir institucijos; taip pat numatytos bausmės už neteisėtą santuoką patiems susituokėliams, jei jie yra *sui juris* ir *paterfamilias,* jei susituokėliai yra *alieni juris (D.*, 3, 2, *De his qui not.*, 1, *in fine).* Priešingos nuomonės reikalu žiūr. Accarias, 1, 194 p. 1 išn.

gauti sutikimą dabartinio *paterfamilias* ir visų tų, kurių valdžioje jis atsidurtų, jei dabartinis *paterfamilias* mirtų.[1] Vadinas, anūkei susituokti yra reikalingas tik jos senelio, jei jis dar gyvas, sutikimas, o anūkui — ir senelio ir tėvo. Taip yra dėl to, kad senelis gali savo sūnaus įpėdinius pašalinti, pavyzdžiui, emancipuodamas anūką arba atiduodamas anūkę *in manum,* bet negali, be sūnaus sutikimo, jam duoti *heres sui (nemini invito heres suus adgnascitur).*[2] Vaikai, gimę iš santuokos, gimsta savo tėvo šeimoje; vadinas, niekados nepateks į motinos ascendentų valdžią; anūko vaikai bus toje pačioje valdžioje, kurioje yra jų tėvas, t. y., jis bus senelio valdžioje, o jam mirus, tėvo.

Tačiau, ilgainiui sutikimų reikšmė pakitėjo. Pakitėjimas lietė net sutikimus tų asmenų, kurie buvo svetimoje valdžioje *(in potestate).* Susituokiančiųjų sutikimas yra būtinas. Priešingai, ascendentų sutikimą *(jussum patris)* kartais buvo galima papildyti. Iš vienos pusės, 736 metų *lex Julia,* kuris griežtai reikalavo aiškaus sutikimo tų asmenų, kurie buvo *in potestate,* leido susituokiančiam, jei jam susituokti neduoda jo ascendentai sutikimo, kreiptis į magistratą, kuris, jei tik randa skundą patenkinamą, gali aprobuoti (patvirtinti) santuoką.[3] Iš antros pusės, leido susituokti be ascendentų sutikimo tais atvejais, kai pastarieji dėl tam tikrų priežasčių to sutikimo negali duoti. Šiokios yra pastarosios priežastys: nedalyvavimas, buvimas nelaisvėje, beprotystė.[4]

---

[1] Paulus, *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 16, 1.

[2] *Inst.*, 1, 11, *De adopt.*, 7. Mūsų nuomone, ši taisyklė yra kilusi tais laikais, kada *paterfamilias* sutikimas santuokai nebebuvo reikalingas.

[3] Marcianus, *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 19. Dabartinė santuokos forma rodo, kad jei *paterfamilias* atsisako duoti sutikimą ir dalį, tai susituokiąs asmuo gali prašyti provincijos gubernatorių, kad jis aprobuotų santuoką. Šis dėsnis lietęs abiejų lyčių (vyrų ir moterų) descendentus. Pagal Moriaud, *Mélanges Girard,* 2, 291—308 pp., pati pirmoji santuokos forma reikalavusi tėvo sutikimo tik iš moterų descendentų. Tėvo sutikimą galėjo atstoti Romoje miesto pretoriaus, o provincijoje jos prefekto leidimas. Mūsų nuomone, Romoje leidimą galėjo duoti vienas konsulas (ž. r. Pernice, *Archivio,* 36, 1886, 131—132 pp.). Yra pagrindo manyti, kad Marcianas nekalba apie descendentus vyrus. Mums atrodo gana keista teigti kartu su Castelli, *B. Ist. D. R.*, 26, 1914, 164—174 pp., kad visą tekstą nustatęs Justinianas.

[4] Justinianas, *Inst.*, 1, 10, *De nupt., pr.*, teigia, kad jis pirmasis leidęs santuoką bepročio dukters ir sūnaus. Tikriausiai, Justinianas pripažino teisėtą tokią santuoką, kuri buvo padaryta belaisvio vaikų, jei ta santuoka per trejus metus įsisenėjo. Trejų metų laiko reikalavimą įvairūs tekstai paprastai priskiria Ulpianui, Pauliui ir Julianui *D.*, 23, 2, *De*

Santuoka, kurią iš pradžios nuspręsdavo tėvai, neatsiklausę vaikų, pamažu tapo pačių vaikų veiksmo padariniu. Tėvai tik autorizuodavo santuoką, o jei jie tos autorizacijos neduodavo, tai galima buvo ir be to apsieiti, ypač kai tėvai dėl anksčiau nurodytų priežasčių negalėjo autorizuoti arba neautorizuodavo be rimto pagrindo. Bet tėvų sutikimo sistema vis dėlto išsaugojo savo pirmutinį charakterį, nes sutikimas buvo reikalaujamas ne vaikų interesams apsaugoti, bet padaryti logiškai išvadai iš valdžios idėjos. Niekados nebuvo reikalaujamas motinos ir jos ascendentų sutikimas. Tėvo ir senelio sutikimas reikalingas, kai tuokiasi sūnus; o jei teka duktė, tai pakanka vieno senelio sutikimo. Taip buvo daroma dėl to, kad nei motina pati, nei jos ascendentai niekad negalėjo turėti valdžios ir kad, kol gyvas senelis, pastarasis turėjo savo rankose tėviškąją valdžią. Tėvų sutikimas būtinai reikalingas tiems asmenims, kurie yra asmenys *alieni juris;* priešingai, tas sutikimas nereikalingas *sui juris,* asmenims. Susituokiančiųjų amžius šiais atvejais rolės nevaidina.

Tačiau yra vienas atsitikimas, kai tėvų sutikimas vaidina moderniškojo sutikimo rolę, kuri vaidinama susituokiančiųjų naudai, pastarųjų apsaugos tikslui. Tas atsitikimas esti tada, kada susituokia moteris *sui juris.* Seniau, kad *sui juris* moteris galėtų susituokti, tikriausiai, *conventione in manum,* o gal būt, ir laisva santuoka,[1] turėjo gauti globėjų sutikimą *(auctoritas tutorum);* bet šis sutikimas daugiau, matyt, respektavo globėjų autoritetą, negu jos naudą. Kai išnyko moterų globa, tai moteris turėjo gauti naują sutikimą. Pastarasis sutikimas, matyt, jau respektavo pačios moteries reikalus, nes jis buvo reikalingas tik jaunoms moterims, iki dvidešimt penkerių metų amžiaus. Šį sutikimą galėjo duoti tie, kurie jai daugiausia gero

---

R. N., 9, 1; 10; 11, bet čia aiškiai bus interpoliatorių darbas, nes Tryphonino tekstas, *D.,* 49, 15, *De capt.,* 12, 3, kuris neinterpoliuotas, apie tai nieko nesako.

[1] Globėjų sutikimas buvo reikalaujamas esant *conventio in manum. Usu* negalima buvo įgyti *manum* moteriai, kuri buvo globojama, Cicero *Pro Flacco,* 34 p. Mums rodos, kad ir santuokai be *manus* buvo reikalingas globėjų sutikimas. Šį dalyką patvirtino ne tik Ulpianus, 11, 22 (Priešingai mano Esmein, 14 p.), bet ir Tit.-Livius, 4, 9, kuris lygiagrečią instituciją nurodo latinų teisėje. Tą pat teigia ir Severo bei Karakalos konstitucijos, *C.,* 5, 4, *De nupt.,* 1, nes žodis „globėjas", kuris čia minimas, matyt, yra patekęs iš senosios teisės.

darė, pavyzdžiui, tėvas, jei jis ją emancipavo, motina ir kiti artimieji.[1]

2. Santuokai reikalinga, kad vyras būtų suaugęs, o moteris — subrendusi. Iš pradžios amžiaus tinkamumą moterystei spręsdavo individuališkai ir faktiškai. Bet gana anksti nustota individuališkai nustatinėti mergaičių tinkamumą moterystei. Individuališką konstatavimą pakeitė aiškiai nustatytu amžiumi, 12 metų. Vyrų atžvilgiu senosios taisyklės veikė daug ilgiau, rodos, net per visą klasiškąją epochą ir tik prokulininkai pasiūlė nustatyti 14 metų amžių; šį amžių galutinai patvirtino Justinianas.[2]

3. Tuo tarpu kai pirmosios dvi sąlygos yra absoliutinės, kurių nesilaikymas padaro niekingą pačią santuoką su kiekvienu asmenimi, *conubium*, žymiausia savo dalimi, yra reliatyvinė sąlyga, kuri reikalinga, kad du asmenys, šiaip galį susituokti, galėtų susituokti vienas su antru. Imant šios sąlygos plačiąją prasmę, ji nustato santuokos dalyvių teisinumą susituokti.[3] Kurie-ne-kurie šios sąlygos elementai yra būtini, pavyzdžiui, susituokiančio laisvė, nes vergai negali susituokti[4]; pilietybė, nes peregrinai gali susituokti, tik turėdami tam tikrą leidimą *(concessio conubii)*.[5] Prie to, kas pasakyta, galima būtų pri-

---

[1] Aukščiau nurodytoje Severo ir Karakalos konstitucijoje galima pastebėti šios sistemos pradžią. Ją suorganizavo IV-jo *(C., h. t.*, 18 = C. *Th.* 3, 7, *De nupt.*, 1) ir V-jo šimtm. *(C., h. t.*, 20) konstitucijos.

[2] *Inst.*, 1, 10, *De nupt., pr.* 14 metų amžių viešoje teisėje nurodo 710 metų *lex Genetiva*, c. 98 *(Textes*, 98 p.), nes nuo tų metų turėjo pradėti eiti baudžiavą. Gajus, 1, 196 ir Ulpianus, 11, 28, nurodo trečią sistemą, pagal kurią buvę reikalaujama 14 metų amžiaus ir faktiško subrendimo. Šį ginčijamą klausimą, rodos, galutinai išsprendė viena Justiniano 529 metų konstitucija, *C.*, 5, 60. *Quando cur.*, 3, jos santrauka *Inst.*, 1, 22, *Quibus mod. pr.* Šiuos nuostatus padarė globos pabaigai nustatyti, nes jai buvo labai svarbu nustatyti subrendimo amžių. Collinet, *N. R. H.*, 1900, 366 ir t. pp., iš to padarė išvadą, pagal kurią amžiaus nustatymas buvęs reikalingas tik globos dalykams ir kad visą romėnų teisės gyvenimo metą, net Justiniano gadynėje vyrų galėjimas susituokti parėjęs nuo jų fiziško subrendimo. Bet šita jo išvada prieštarauja Justiniano gadynės tekstams, kurie, kalbėdami apie santuoką, aiškiai mini 14 metų amžių *(C.*, 5, 4, *De nupt.*, 24, 530). Be to, juk visi tekstai vienu balsu teigia, kad čia kalbama ne apie globą, o apie momentą, nuo kada prasideda subrendimas. — Prie nesubrendusio reikia prilyginti skapus, kurie negali susituokti *(D.*, 23, 3, *De j. d.*, 39, 1).

[3] Ulpianus, 5, 3: *Conubium est uxoris jure ducendae facultas.*

[4] Ulpianus, 5, 5.

[5] Ulpianus, 5, 4. Apie latinus ir peregrinus mes jau anksčiau pasisakėme. *Conubium* teisė vieniems *cives sine suffragio* buvo duota, kitiems ne; Kapuos gyventojams šią teisę davė, o Anagnijos gyventojams jos nedavė. Žiūr. Mommsen, *De publ.*, 6, 2, 190 p.

kergti tarnaujančius veikiančioje armijoje karius, kuriems taip pat buvo draudžiama susituokti; šis dėsnis veikė iki IV-jo šimtmečio.[1] Bet *conubium* sąvoka principiališkai apima reliatyvines santuokos sąlygas, kurios kyla arba iš luomų skirtumo ir iš giminystės bei svainystės, arba kurias nustato pozityvinės teisės taisyklės.

Galima atskirti tris kylančių iš luominių skirtumų kliūčių periodus. Tie periodai atitinka tris draudimus, kurie yra nelygūs. Visų seniausias ir visų didžiausias uždraudimas yra uždraudimas santuokos tarp patricijų ir plebejų. Iš pradžios, matyt, tai buvo paprasta išvada iš tos idejos, pagal kurią romėno vedybos suteikia abiem susituokėliams pilietybės teises. Tą uždraudimą atrandame XII Lentelių įstatymuose, o 309 Romos gyvenimo metais *lex Canuleia*[2] jį panaikino. Bet šis uždraudimo panaikinimas dar neleido visiems asmenims įeiti į santuoką. Liko uždrausta susituokti laisvajam su išvaduotuoju. Šitą antrąjį barbariškumą panaikino 736 metų Augusto įstatymas[3] apie santuokas *(lex matrimonialis)*. Bet tas pats įstatymas užkirto kelią kitokios rūšies nelygioms santuokoms (mesalliance), būtent: uždraudė senatorių klasės nariams,[4] kitaip sakant, patiems senatoriams ir jų agnatiškos kilmės descendentams iki trečiojo laipsnio vesti blogo elgesio ir žemos profesijos moteris. Šitą paskutinį uždraudimą panaikino Justinianas.[5]

---

[1] Klausimas, ar kareiviams, kurie turėjo pilietybės teises, buvo uždrausta santuoka, yra labai gyvai ginčijamas. Dabar šis klausimas, rodos, jau galutinai yra išspręstas. Mūsų nuomone, kareiviams buvo uždrausta santuoka, nes visa eilė papirų, nurodydami šiokios santuokos vaikų neteisėtumą ir žmonos negalėjimą ieškoti savo dalies, tai teigia (Adriano konst., *Textes*, 194—196 pp. ir visa serija straipsnių, kurie liečia uždraudimą kareiviams susituokti, *B. G. U.*, 114; papiras Katani, Mitteis, *Chrestomathie*, nº 372, kurią analizavo Lesquier, *L'armée romaine d' Egypte*, 1918, 264—265 pp.). Ta pačia prasme žiūr. Mommsen, *C. I. L.*, III, *Suppl.*, 2011 p.; Dareste, *N. R. H.*, 1894, 688 p.; P. Meyer, *Z. S. St.*, 18, 1897, 44—74 pp. *Arch. f. Pap.*, 3, 1, 1902, 68—71 pp.; Erman, *Z. S. St.*, 22, 1901, 234—240 pp.; H. Krueger, *Z. S. St.*, 28, 1907, 394 p.; Mitteis, *Grundzüge*, 282—283 pp. Priešinga prasme — Tassistro, *Matrimonio dei soldati romani*, 1901; Lesquier, *C. R. Ac. Inscr.*, 46, 1917, 227—236 pp. — 197 metais Herodianus, 3, 8, 4, nurodo Septimo Severo padarytą pakeitimą, kuris veikęs vietos ir laiko atžvilgiu.

[2] T.-Livius, 4, 1, 6.

[3] Dion, 54, 16. Mommsen, *De publ., 6, 2, 13. 14 pp.*

[4] Ulpianus, 13; 16, 2. *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 44 *pr.*

[5] *C.*, 5, 4, *De nupt.*, 29. Nov. 117, c. 6. Anksčiau Justino konstitucija, *C., h. t.*, 23.

Giminystė — šiuo atveju nedaroma skirtumo tarp *cognatio* ir *agnatio*[1] — taip pat gali būti santuokos kliūtimi. Kliūtys gali būti tiesioje giminystės linijoje arba šalutinėje.[2] Tiesiosios linijos giminės visiškai negali susituokti. Šalutinių linijų giminės labai senoje epochoje, rodos, negalėjo susituokti iki šeštojo laipsnio. Bet šitos taisyklės griežtumas, einant net tais pačiais tekstais, kurie jį nurodo,[3] buvo panaikintas antrojo punų karo pabaigoje; prieš respublikos periodo pabaigą,[4] buvo panaikintos santuokos pusbrolio su pussesere *(consobrini)* uždraudimas. Imperijos periode leista santuoka tarp šalutinių giminių, jei tik vienas iš susituokiančių yra toliau, negu per vieną laipsnį nuo bendrojo protėvio (draudžiama susituokti broliui su seserimi, tetai su brolio arba sesers sūnum, dėdei su brolio arba sesers dukterimi ir t. t.).[5] Tatai yra pagrindinė ir esminė taisyklė. Tačiau laikinai buvo leista nuo šios taisyklės nutolti. Štai tuodu Justiniano panaikinti nutolimai: einant vienu senato nutarimu, kuris turėjo legalizuoti Klaudiaus santuoką su Agripina,[6] beveik ištisus tris šimtmečius galiojo taisyklė, kuri leido dėdei iš tėvo pusės vesti brolio dukterį; krikščionystės idejoms įsigalėjus, kurį laiką buvo uždrausta pusbrolio santuoka su pussesere.[7] — Svainystė *(adfinitas)* yra ryšys, kuris riša vieną iš susituokiančiųjų su antrojo susituokiančiojo giminėmis.[8] Rodos, kad iki respublikos pabaigos svainystė nedarė teisėtai santuokai

---

[1] Galima pasakyti, kad *cognatio* čia veikė energiškiau ir ilgiau, negu *agnatio*. Kadangi *agnatio* visados mena *cognatio*, tai skirtumas gali pasireikšti tol, kol ji yra. Bet paprastos *cognatio* ir nuo jos pareinančios santuokos kliūties neliečia *capitis deminutio minima*. Priešingai, jei *cognatio* pareina nuo *agnatio*, kaip kad atsitinka esant adopcijai, tai *agnatio* išnykimas panaikina ir *cognatio*. Pastaruoju atveju, santuoka leidžiama, jei ne tiesiojoje linijoje, tai bent šalutinėse linijose. Vadinas, extėvas negali susituokti su savo ex-dukterimi, o brolis su seserimi, teta su brolvaikiu gali susituokti.

[2] Gajus, 1, 59 = *Inst.*, 1, 10, *De nupt.*, 1.

[3] Reprodukuotas fragmentas *Hermes*, 4, 372 p.: *Livius libro vicesimo* (nuo 513 iki 525 m.). *B. Celius* (skaityk *Cloelius) patricius primus adversus veterem morem intra septimum cognationis gradum duxit uxorem.* Tacitus, *Ann.*, 12, 6.

[4] T. - Livius, 42, 43, 3. Cicero, *Pro Cluent.*, 5, 11.

[5] Gajus, 1, 60 = *Inst.*, 1, 10, *De nupt.*, 2. — Apie giminystės kliūtis rytinėse Romos imperijos tautose, Weiss, *Z. S. St.*, 29, 1908, 340—369 pp.

[6] Gajus, 1, 62. Galutinai panaikintas 342 m. *C. Th.*, 3, 12, *De inc. nupt.*, 1.

[7] *C. Th.*, 3, 10, *Si nupt. ex rescr.*, 1, 3, 12, *De inc. nupt.*, 3; ir apie panaikinimą *C. 5, 4, De nupt.*, 19. *Inst.*, 1, 10, *De nupt.*, 4.

[8] Modestinus, *D.*, 38, 10, *De grad.*, 4, 3—5.

kliūčių.[1] Bet pagonystės laikais ji darė kliūčių tiesiojoje linijoje,[2] o krikščioniškoji teisė draudė santuoką ir šalutinėje linijoje, — tarp žento ir marčios.[3]

Šios yra paminėtinos santuokos kliūtys, kurias nustatė tikri teisės nuostatai: *lex Julia de adulteriis,* draudė santuoką tarp suaugusio susituokėlio ir jo sugulovės;[4] Marko Aureliaus ir Komodo laikais (177—180) padaryti senato nutarimai — neleido tuoktis globėjui ir jo sūnui su jo globojama moterimi;[5] imperatorių mandatai — draudė santuoką tarp provincijos gubernatoriaus ir tos provincijos moteries;[6] krikščioniškųjų imperatorių konstitucijos draudė krikščionių santuoką su žydais.[7]

Jei vienos iš tų pagrindinių santuokos sąlygų trūksta, tai nėra romėno tikros santuokos, *justae nuptiae;* taip pat nėra nei *conventio in manum,* nei moteries atidavimo į vyro rankas. Kurių-ne-kurių taisyklių nesilaikymas yra net baudžiamas, pavyzdžiui, giminystės ir svainystės taisyklių nesilaikymas buvo laikomas kraujomaiša *(incestus).*[8] Civilinės teisės atžvilgiu šių taisyklių laužymas gimdo pačios santuokos niekingumą.[9] Kiekvienas suinteresuotas asmuo ir kiekvienu metu gali tokią santuoką panaikinti,[10] net, mūsų nuomone, neatsižiūrint į ydos kokybę. Nėra priemonių blogai santuokai atitaisyti.[11]

---

[1] Be to, Kluentiaus motina nebūtų galėjusi ištekėti už savo žento, Cicero, *Pro Cluent.*, 5, 14.

[2] Gajus, 1, 63, *Inst.*, 1, 10. *De nupt.*, 6—8.

[3] *C. Th.*, 3, 12, *De inc. nupt.*, 2. *C.*, 5, 5, *De inc. nupt.*, 5.

[4] *D.*, 48, 5, *Ad leg. Jul. de ad.*, 41 (40), pr.

[5] *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 59; 60.

[6] *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 65.

[7] *C.*, 1, 9, *De Jud.*, 6.

[8] *Inst.*, 1, 10, *De nupt.*, 12, *in fine.* Apie kraujomaišos bausmes ž. Accarias n° 90,

[9] *Inst.*, 1, 10, *De nupt.*, 12,

[10] Kartais kliūtys gali išnykti, pavyzdžiui, sukakus reikalaujamąjį amžių, jei reikalingas ascendento sutikimas, tai kai jis miršta arba kai tą sutikimą duoda. Neteisėtas bendravimas tampa teisėtu, bet teisėtumas neveikia atgal. Anksčiau pradėti vaikai netampa *justi,* Paulus, *D.*, 1, 5, *De statu hom.*, 11.

[11] Daugumui tatai visai nėra abejotina. Nėra santuokos, jei nėra reikalaujamo sutikimo arba jei trūksta metų (per jaunas). Dar labiau nėra santuokos, jei susituokiama su verge, nes *contubernium* yra tik fakto santykis. Jei susituokiama su svetimšale be *conubium,* tai bendrai prileidžiama, kad yra *matrimonium juris gentium,* kad žmona yra *uxor,* kad vaikai yra *liberi,* kad juos riša šeimos ryšiai su tėvu, kad paleistuvavimas draudžiamas. Gal būt, kad šią santuoką normuoja nacionaliniai peregrinų įstatymai, tačiau šiuo atveju nėra *justae nuptiae, matrimonium* yra *injustum, liberi* yra *injusti, uxor* yra *injusta.* Vienintelis ginčytinas yra luomi-

III. Santuokos panaikinimas. Tolesnės santuokos. — Santuoka gali būt panaikinta laisvu noru arba prievarta.

Priverstinio panaikinimo priežastys:

1. vieno iš susituokėlių mirtis;

2. vieno iš susituokėlių laisvės praradimas; nes santuoka šiuo atveju yra niekinga dėl to, kad padaryta su vergu. Kai tik vienas iš susituokėlių patenka į nelaisvę, tai santuoka išnyksta, nes patekimas į nelaisvę prilygsta mirčiai.[1] Tačiau, jei belaisvis išsivaduoja ir sugrįžta atgal, tai visus šios nelaisvės padarinius gali panaikinti *postliminium*. Be abejojimo, buvo manoma, kad *manus* ir nelaisvės metu pasilieka lygiai taip, kaip *patria potestas*. Bet santuokos be *manus* atveju galvota kiek kitaip. Santuoka be *manus*, apie kurią kalba tekstai ir kuri gimdo ne teisišką, bet faktišką padėtį, tam tikrą gyvenimo būdą, yra laikoma esanti tik tuo atveju, kai belaisvis gali tęsti bendrąjį gyvenimą su savo žmona, pavyzdžiui, kai abu susituokėliai yra toje pačioje nelaisvėje.[2] Jei *postliminium*, kuris taikomas *rebus juris*, o ne *rebus facti*, negalėtų atstatyti išnykusios santuokos, tai tik vienintelė santuokos palaikymo priemonė liktų, būtent: naujas susituokimas.[3] Justinianas šias taisykles pakeitė. Interpoliacijos būdu jis nustatė, kad belaisvio žmona per penketą metų nuo vyro patekimo į nelaisvę yra laikoma susituokusi ir todėl ji, norėdama antrą kartą ištekėti, privalo išlaukti penketą metų.[4]

3. Pilietybės praradimas *(capitis deminutio media)* įvyksta dėl vieno iš susituokėlių ištrėmimo bausmės; nes negali būti *matrimonium justum* su peregrinu.[5]

---

nis santuokos uždraudimas, kurį nustatė *lex Julia*. Iš pradžios šis draudimas lietęs tik celibato reikalus, o vėliau Marko Aureliaus laikų senato nutarimas uždraudė senatorių klasės žmonių santuoką su išvaduotaisiais.

[1] Marcianus, *D.*, 49, 15, *De capt.*, 25.

[2] Marcianus, *loc. cit.*

[3] Triphoninus, *D.*, 49, 15, *De capt.*, 12, 4, Pomponius, *D.*, *h. t.*, 14, 1.

[4] *D.*, 24, 2, *De divort.*, šį sprendimą laiko esantį Juliano. Artima Interpoliacija, *D.*, 49, 15, *De capt.*, 8, *in fine*. Tačiau žiūr. prieš šią interpoliaciją Karlowa, *R. R. G.*, 2, 121 p., kuris kartu su Brunsu jį suriša *leges Julias* ir *Papia Poppaea*.

[5] Argumentas liečia dar Justiniano teisę *(Inst.*, 1, 10, *De nupt., pr.: Justas nuptias inter se cives Romani contrahunt)*. Tačiau randama jo laikų ir ankstyvesnių tekstų, kurie sako, kad santuoka galės būti, jei kitas susituokėlis su tuo sutiks. (Ulpianus, *D.*, 48, 20, *De bon damn.*, 5, 1, Alex. Severus, *C.*, 5, 17, *De repud.*, 1. Constantinus, *C.*, 5, 16, *De don. int. vir. et. ux.*, 24). Paprastai manoma, kad ši santuoka yra senesnės romėnų santuokos padarinys. Reikia manyti, kad šiuo atveju daroma santuoka ne pagal vietinę peregrino teisę, bet pagal *jus gentium*. Tačiau naujesnieji tekstai

4. Pagaliau, tik senajai santuokai su *manus* taikomas šeimos teisių netekimas, *capitis deminutio minima.* Pastaroji panaikina *manus,* kaip ir *patria potestas.* Kadangi anksčiau buvo santuoka tik su *manus,* tai, išnykus *manus,* turi išnykti ir pati santuoka. Priešingai, ji visiškai neveikia santuokos be *manus.* Pastarąją santuoką ji gali veikti tik tuo atveju, kai vieno iš susituokėlių *capitis deminutio* pagimdo tarp susituokėlių giminystės saryšį, kuris draudžia santuoką, pavyzdžiui, uošvis, neemancipavęs prieš tai savo dukters, įsūnija žentą.[1]

Santuoką galima panaikinti ir laisvu noru *(divortium* plačiąja prasme). Šiuo atveju yra labai ryškus skirtumas tarp *conventio in manum,* kuri yra teisinis aktas, gimdąs tam tikrus teisinius padarinius, ir tarp paprastosios santuokos, faktiškos padėties, kurią sudaro tam tikra faktų visuma.

Santuoka su *manus* suteikia vyrui valdžią žmonai, panašią į tėviškąją valdžią. Normališkai šią valdžią gali panaikinti tik mirtis. Be kitko, vyras, kaip ir tėvas, eidamas tam tikra tvarka, gali atsisakyti nuo savo valdžios. Tas atsisakymas jam leistas nuo gana senų laikų. Atsisakymo būdai yra šie: jei vyras įgijo *manus* per religinę *confarreatio,* tai jis gali nuo jos atsisakyti per *diffarreatio* (priešingas religinis veiksmas);[2] jei yra *usus* arba *coemptio,* tai reikalinga *remancipatio,* kuri yra ta pati priemonė, kuria tėvas atsisako nuo savo valdžios dukteriai; atiduodamas žmoną į savo tėvyniečio (compère) *mancipium*; jei, žinoma, pastarasis ją iš to *mancipium* išvaduoja.[3] Priešingai, žmona be vyro sutikimo jokiu būdu negali išsisukti iš *manus,* kaip sūnus be tėvo sutikimo negali išeiti iš tėviškos valdžios.[4] Kiek vėliau, santuokai be *manus* įsigalėjus, buvo leista žmonai reikalauti paleidimo iš *manus.*[5]

---

rodo, kad senesnioji santuoka, vis ilgiau palaikoma, neleido lengvai įsigalėti naujajai santuokai; ž. Hartmann, *L. S. St.,* 9, 1888, 46—50 pp.

[1] Triphoninus, *D.,* 23, 2, *De R. N.,* 67, 3. Be abejojimo, prieš Justinianą tai buvo daroma, jei išvaduotos moteries vyras tampa senatorium: *C.,* 5, 4, *De nupt.,* 28, *pr.*

[2] Festus, V° *Diffareatio.*

[3] Gajus, 1, 115. 118. 137. Festus, V° *Remancipatum.* Kad čia nurodytas atsiskyrimas mini tik *coemptio,* o nemini *usus,* yra, be abejojimo, grynas atsitikimas. Reiktų net, paabejoti, ar moteris negalėjo reikalauti santuokos panaikinimo, kai ji susituokė *farreo.*

[4] Logika, padavimas (Plut., *Rom.,* 22) ir remancipacijos formos kalba šia prasme.

[5] Gajus, 1, 137.

Paprastoji santuoka, kurią sudaro laisvas sutikimas bendrai gyventi, logiškai nyksta, kai nutrūksta bendrasis gyvenimas. Čia pakanka ne tik abiejų šalių sutikimo panaikinti santuoką *(divortium* siaurąja prasme), bet ir paprasto vienos šalies atsisakymo nuo santuokos *(repudium).* Šią santuoką gali panaikinti vienas iš susituokėlių arba jų ascendentai, kurių valdžioje pirmieji yra. Vadinas, čia yra tik pritaikymas to principo, kuris reikalauja, kad nuolat būtų tie elementai, kurie reikalingi paprastajai santuokai sudaryti. Nors labai retai senovėje praktikuodavo santuokos naikinimą, tačiau ta teisė gyvavo nuo pat santuokos be *manus* atsiradimo momento.[1] Santuoką gali naikinti visi tie, kurių sutikimas buvo reikalingas santuokai sudaryti. Nors vėliau atsiskyrimų skaičius žymiai pagausėjo, tačiau ta pati teisė išsilaikė be žymesnių pakeitimų respublikos ir imperijos perioduose.[2] Net naujosios krikščionystės idejos nepajėgė ūmai panaikinti įsivyravusios teisės.[3]

Persiskyrimas tikrąja to žodžio prasme, persiskyrimas su abiejų šalių sutikimu *(divortium communi consensu)* visada įvyksta, kai abi šalys laisva valia tai pareiškia. Šiuo atveju nereikalingas nei civilinio, nei religinio autoriteto įsikišimas. Net krikščioniškoji teisė persiskyrimus leido. Tik Justinianas viena novele šią teisę laikinai panaikino, bet jo įpėdinis Justinas II-sis[4] šią novelę vėl greit panaikino.

Vienašališką atsisakymą nuo santuokos *(repudium)* gana anksti pradėjo reguliuoti. Ypač pažymėtinas *lex Julia de adulteriis,* kuris reikalavo tam tikrų atsisakymo formalumų laikymosi, kad palengvintų persiskyrimo įrodymus. Formalumai buvo reikalingi kiekvienam persiskyrimui laisvu noru.[5] Persiskyrimo pareiškimą persiskiriantysis turėjo padaryti antrai šaliai, da-

---

[1] Senųjų autorių nurodytas seniausias pavyzdys apie Sp. Karvilių Rugą, kuris, pasak Denys, yra įvykęs 523 m., o pasak kitų 519, 520 ar 527 m., yra klaidingas. Valcius Maximus, 2, 9, 2, pavyzdys 447 metų.

[2] Apie įrodymus žiūr. Marquardt, *Vie privée des Romains,* 1, 85 ir t. pp.

[3] Šv. Mato, *Evang.,* 19, 6 *(itaque jam non sunt duo, sed una caro. quod ergo Deus conjunxit, homo non separet).* 7—9; pagal Šv. Morkų, 10, 2—12; pagal Šv. Luką, 16, 18. Ž. Esmein, *Le mariage en droit canonique,* 2-sis R. Génestalio leid., 1, 1929. 67 ir t. pp.

[4] Justinianas, nov. 117, c. 10, uždraudė persiskyrimą. Bet jei susituokėliai norėjo laikytis nekaltybės, tai leido persiskirti. Justinas II-sis 140 nov., vėl leido persiskirti.

[5] Zeumer, *Neues Archiv,* 24, 1899, 620—622 pp.

lyvaujant septyniems liudininkams; imperijos gadynėje paprastai tą pareiškimą darydavo raštu *(libellus repudii)*.[1] Antonino laikais beveik visiškai buvo panaikinta tėvo teisė panaikinti santuoką be pačios dukters sutikimo.[2] Pagaliau, gana anksti galima pastebėti tendenciją, kurios siekė nepamatuotų atsisakymų nuo santuokos aprėžimo. Šio aprėžimo siekė, žemindami nusižengėlio politinę ir piniginę padėtį.[3] Tokių pat priemonių griebtasi ir prieš tuos, kurie savo elgesiu pateisindavo antrojo susituokėlio atsisakymą nuo santuokos. Bet atsisakymo nuo santuokos *(repudium)* teisė buvo lygi ir privaloma abiem šalims; net patys susituokėliai negalėjo jos panaikinti arba jos veikimą paraližiuoti.[4] Pastarąją teisę turi visi vyrai ir visos moterys, išskiriant išvaduotąją moterį, kuri susituokė su savo patronu.[5] Net krikščioniškoji teisė, kuri sumažino teisėto atsisakymo nuo santuokos atsitikimus[6] ir kuri kartais labai skaudžiai baudė už nepagrįstą atsisakymą, nepanaikino visiškai *repudium* teisės.[7] Jei atsisakymas nuo santuokos yra tai, ką Justinianas vadina *divortium bona gratia;* kitaip sakant, jei atsisakymas yra pagrįstas tokia

---

[1] Paulus, *D.*, 24, 2, *De divort.*, 9. Gajaus, *D., h. t.*, 2, 1, nurodytos formulės: *Tuas res tibi habeto, tuas res tibi agito,* buvo žinomos respublikos periode. Cicero, *Phil.*, 2, 28, *De or.*, 1, 40, 183. Bet jos nebuvo būtinos. Pasak kurių-ne-kurių autorių, atsisakymą nuo santuokos galima išreikšti tylomis, pavyzdžiui, įeinant į naują santuoką (Cicero,*De or.*, 1, 40, 183), nes bigamija buvo užginta.

[2] Paulus, 5, 6, 15 (2, 19, 2) mano, kad šią taisyklę nustatė Antoninas Pius, o Dioklecianas —, kad — M. Aurelius (*C.*, 5, 17, *De repud.*, 5). Tačiau Ulpianus, *D.*, 43, 30, *De lib. exhib.*, 1, 5, apie tai kalba dar abejodamas. Tiktai Hermogenianus, *D., h. t.*, 2, apie tai labai aiškiai kalba. Priešingos nuomonės yra Solazzi, *B. Ist. D. R.*, 34, 1925, 1—28 pp., pasak kurio, visą klasiškąją epochą ir ilgai bizantinės epochos metu tėvas galėjęs panaikinti savo dukters santuoką. Apie gubernatorių realizuotą lygiagretį Egipto santuokos išsirutuliojimą, žiūr. *P. Oxy.*, II, 237, analizuotas, *Textes*, 177 p.

[3] Cenzoriaus *Nota:* Val. Max., 2, 9, 2. Studijuodami pasogą, mes atrasime piniginius nepatogumus. Šio dalyko padavimas rodo, kad jo pradžia nustatyta imperatorių įstatymuose *(Plut., Rom., 22, Textes,* 6 p.

[4] Alex. Severus, *C.*, 8, 38 (39), *De inut stip.* 2, reikalauja sutarties, t. y., jei buvo sutartuvės, tai negalima atsisakyti nuo santuokos, *pacta ne liceret divertere,* o kas atsisako nuo santuokos, tas turi būti baudžiamas.

[5] Ulpianus, *D.*, 24, 2, *De div.*, 11, *pr.*, kurį aiškino Solazzi, *B. Ist. D. R.*, 34, 1925, 295—311 pp. kaip interpoliuotą. Pasak jo, klasiškosios epochos metu buvo leidžiama naikinti patrono su išvaduotąja moterimi santuoką.

[6] Šiuo atveju buvo saugojami vaiko reikalai, *C.*, 5, 17, *De repud.*, 8, *pr.: solutionen etenim matrimonii difficiliorem debere esse favor imperat liberorum.*

[7] Nov. 22; nov. 117. Konkretus VI-jo šimtm. pavyzdys: *P. Oxy.*, I, 129 (Mitteis,, *Chrestomathie,* n° 296) Mitteis, *Hermes*, 34, 1899, 105—106 pp.

priežastimi, už kurią antrasis susituokėlis nėra atsakomingas (lytinis nepajėgumas, negalėjimas bendrai gyventi, nekaltybę išlaikyti noras), tai nebaudžiami nei vienas, nei antras susituokėlis. Jei yra *repudium ex justa causa,* t. y., atsisakymas pagrįstas antrojo susituokėlio kalte (nusikaltimas, blogas elgesys, paleistuvavimas), tai baudžiamas tas, kuris atsisakymui suteikia pagrindą. Jei atsisakymas niekuo nepagrįstas *(repudium sine nulla causa),* tai tokiomis pat bausmėmis baudžiamas atsisakymo autorius. Bet, kiekvienu šiokiu atveju, santuoka sugriaujama. Kai santuoką sudaro faktiškas bendras gyvenimas, tai ji išnyksta tą bendrąjį gyvenimą nutraukus.

Lieka dar nurodyti tuos padarinius, kurie kyla iš santuokos panaikinimo laisvu noru arba prievarta; kitaip sakant pasisakyti apie mirtį ir persiskyrimą. Bet tai mes patyrinėsime, studijuodami apie kraitį. Čia pakaks nurodyti tai, kas liečia tolesnes santuokas ir kilmės klausimus, būtent: kovos priemones, kad gimusiųjų po persiskyrimo vaikų padėtis nesudarytų daug painiavos, ir krikščioniškosios teisės įvestą apsaugą tiems vaikams, kurie yra gimę dar prieš antrąją santuoką.

Santuokos panaikinimas gali būti kilmės neaiškumo ir falsifikacijos priežastimi. Jei antroji santuoka būtų daroma tuoj po pirmosios santuokos panaikinimo, tai dažnai negalėtume pasakyti, ar naujai gimęs vaikas yra iš pirmosios ar iš antrosios santuokos. Šiuo atveju naujagimio kilmė susimaišo. Kartais motina, slėpdama nėštumą, gali panaikinti gemalą. Pagaliau, motina, melagingai teigdama nėštumą iš santuokos, gali naujagimį laikyti gimusiu iš anos santuokos. —1. Naujagimio kilmės sumaišymo riziką panaikino viena gana seniai išleista dispozicija, kuri draudė našlei įeiti į naują santuoką per dešimt mėnesių po vyro mirties. Be kitko, šitas uždraudimas nepagimdė naujos santuokos niekingumo, bet už tai bausdavo įvairiomis bausmėmis, kurios parėjo nuo laiko papročių.[1] Draudimą, tikriausiai, inspiravo religinio gedulio *(tempus lugendi)* ideja. Kiek vėliau laukimo laikas, matyt, buvo nustatytas, kad išvengtų naujagimio

---

[1] Seniau atgailos auka (Plut., *Numa,* 12: *Textes,* 8 p.); einant pretoriaus ediktu, atsakomingi už santuokos sugriovimą asmenys buvo baudžiami, kaip nusikaltę garbei *(F. V.,* 320; *D.,* 3, 2, *De his qui not.,* 1); krikščioniškieji imperatoriai už tai baudė didelėmis piniginėmis baudomis *(C.,* 5, 9, *De sec. nupt.,* 1; 2. Nov. 22, c. 2).

kilmės susimaišymo *(turbatio sanguinis)*[1]. Vadinas, logiškai galvojant, jis turėjo būt taikomas ir persiskyrimų atsitikimams. Bet pastarasis išplėtimas, rodos, tik krikščioniškosios teisės buvo padarytas,[2] nes ji nustatė vienerių metų laukimo laiką.[3] — 2. Priešingai, persiskyrimo atveju, kad išvengtų tariamojo gimimo iš pirmosios santuokos, vienas ankstyvesnis už Adriano gadynę senato nutarimas, *senatus consultum Plancianum,* įsakė persiskyrusiai moteriai, kuri teigia nėštumą, per 30 dienų pranešti apie tai savo vyrui, kuris gali visomis galimomis priemonėmis tai patikrinti ir saugoti.[4] Taip pat vienas ediktas suteikė vyro įpėdiniams simetrinę teisę saugoti, kad motina praneštų vyro įpėdiniams apie savo nėštumą.[5] — 3. Pagaliau, jei vyras bijo, kad persiskyrusi moteris nesunaikintų gemalo, tai jis, pasirėmęs Marko Aureliaus ir Luciaus Vero reskriptu, gali konstatuoti nėštumą ir prižiūrėti gimdymą.[6]

Pagoniškoji teisė, išskiriant nustatytą moteriai aukščiau nurodytą laiką, antros santuokos visiškai nevaržė. Ji net vertė tai daryti, nes ji baudė našlius — vyrus tuoj po pirmosios santuokos nutraukimo, moteris po nustatyto laukimo laiko sukakimo[7] — tam tikromis bausmėmis. Krikščioniškoji teisė taip pat nedraudė tolesnių santuokų.[8] Bet ji siaurino teises tų asmenų, kurie turėjo iš pirmosios santuokos vaikų *(parens binubus).* Teisių susiaurinimas buvo gana didelis, o jo tikslas buvo iš pirmosios santuokos gimusių vaikų reikalų saugojimas.[9] Iš našlio(ės) atimtos visos nuosavybės teisės tiems daiktams, kurie buvo mirusiojo susituokėlio *(lucra nuptialia).* Našlys galėjo tik tą turtą valdyti, o pirmosios santuokos vaikams tie daiktai buvo plika nuo-

---

[1] Pretoriaus ediktas nustatė vadinamąjį tuščią našlystės laiką ir baudė už to nustatymo nelaikymą. Tačiau gedulio nereikalavo laikytis *(D., 3, 2, De his qui not.,* 11, 1).

[2] *C.,* 5, 17, *De rep.,* 8, 46.

[3] *C.,* 5, 9, *De sec. nupt.,* 2.

[4] *D.,* 25, 3, *De agn. lib.,* 1. Declareuil, *Mélanges Girard,* 1, 1912, 333—352 pp. Pasak Ulpiano, *D., h. t.,* 3, 1, senato nutarimas yra ankstyvesnis už Adriano gadynę.

[5] *D., 25, 4, De insp. ventre,* 1, 10—15; 2. Šio edikto pritaikymo pavyzdys Nikolės papire, Wilcken, *Arch. f. Pap.,* 3, 3, 1905, 373 ir t. pp.

[6] *D.,* 25, 4, *De insp. ventre,* 1, pr. 9.

[7] Ulpianus, *Reg.,* 14.

[8] Šv. Povilas, *1-sis laiškas Korintiečiams,* 7, 39—40; *1-sis laiškas Timotiejui,* 5, 13—14,

[9] *C.,* 5, 9, *De sec. nupt.,* 3 (dėl pirmojo jo žodžio pavadintas *Feminae);* nov. 22, c. 21—26.

savybė. Ir kito turto jis taip pat negali perleisti, gyvas būdamas, arba mirdamas palikti savo žmonai (arba žmona vyrui) daugiau, negu savo vaikams iš pirmosios santuokos, nors pastarųjų jis ir nemylėtų.[1]

IV. *Santuokos padariniai.* — Santuokos padariniai pareina nuo to, ar yra *manus,* ar jos nėra. *Conventio in manum* yra teisinis fenomenas, gimdąs visą sistemą juridinių santykių, kurie suriša vaikus su tėvais ir tėvą su motina. Paprastoji santuoka yra neteisinis faktas, kuris vis dėlto turi tam tikrų padarinių arba, geriau pasakius, gimdo tam tikrą dalį *conventio in manum* padarinių, būtent: tuos padarinius, kurie liečia tėvo su vaikais santykius. Vieną gražią dieną buvo nutarta, kad tokios sąjungos, kurios iki tol buvo laikomos konkubinatu, riša vaikus su tėvu; vadinas, šios sąjungos yra santuokos. Nuo to laiko vaikų ir tėvo santykius reguliavo tos pačios taisyklės, kurios kilo iš *conventio in manum.* Bet tos taisyklės, kurios reguliavo susituokėlių savitarpinius santykius ir motinos santykius su vaikais, buvo įvairios, atsižiūrint į tai, ar buvo *conventio in manum,* ar paprasta santuoka.

1. *Susituokėlių santykiai.* Jei yra *conventio in manum,* tai žmona pakeičia šeimą: ji išeina iš savo senosios šeimos (senajai savo šeimai miršta) ir įeina į savo vyro šeimą; čia ji užima vyro dukters vietą *(loco filiae mariti).* Jei ji buvo tėviškoje valdžioje, tai ji išeina iš tos valdžios[2]; jei ji buvo globojama, tai globa panaikinama. Plačiau išsireiškiant, nutraukia visus civilinius ryšius, kurie ją rišo su *paterfamilias,* su agnatais ir su gentimi[3]. Jos neberiša senosios šeimos kulto bendrumas, ji netenka įpėdinystės teisių ir išsivaduoja iš globos. Be abejojimo, reikia laikyti pirminės tvarkos principo sušvelninimu tą dėsnį, pagal kurį istoriškaisiais laikais moteris, nutraukus visus ryšius su savo senąja šeima, palaiko tos genties vardą[4].

---

[1] *C.,* 5, 9, *De sec. nupt.,* 6 (vadinamas *Hac. edictali* įstatymas); 10. Nov. 22, c. 27—28. Abu nuostatai yra pakartoti edikte; antrasis nuostatas pateko į Civilinio Kodekso 1098 str.

[2] Gajus, 1, 136.

[3] Tai yra padarinys *capitis deminutionis minimae,* kurią gimdo *conventio in manum,* Gajus, 1, 162.

[4] Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 38 p. Marquardt, *Vie privée,* 1, 21 p. Tradicinė formulė, kurią kartojo susituokusi moteris: *Ubi tu Gajus, ibi ego Gaja* (Plut., *Q. R.,* 30; 165 p. 3 išn.), yra kilusi iš tų laikų, kada moteris įeidavo į vyro gentį.

Nuo ištekėjimo momento moteris įeina į vyro šeimą, kurioje jos vieta prilygsta jos vyro dukters vietai. Ji patenka į analoginę su *patria potestas* valdžią, kurią vykdo jos vyras, jei jis yra asmuo *sui juris*, o jei vyras pats yra kito valdžioje, tai tą valdžią vykdo jo tėvas. Pastarajam mirus valdžia tenka vyrui taip, kaip *patria potestas*, seneliui mirus, tenka tėvui.[1] Šita vyro valdžia suteikia jam beveik tokias pat teises žmonai, kokias tėvas turi vaikams.[2] Be jokio abejojimo, jis gali revendikacijos ir kitais būdais apginti savo teises taip, kaip tatai gali padaryti tėvas. Jis gali ją atiduoti *in mancipium*. Jis gali ją bausti visomis bausmėmis, net mirties bausme, ypač atsisakymu nuo santuokos. Viską jis per ją įgyja, kaip ir per vaikus, esančius kito valdžioje,[3] t. y., jei ji yra *conventio in manum* momentu *sui juris;* jis įgyja visa tai, ką ji iki tol turėjo.[4] Jei ji yra *alieni juris*, tai vyras įgyja tai, ką jai tėvas duoda. Tatai daroma, matyt, dėl to, kad ji nebegalėtų paveldėti savo senojoje šeimoje.[5] Bet šitie griežtumai yra tvarkomi ne vien dorovės papročiais, kurie laiduoja moteriai garbingą būklę, kurie draudžia vyrui teisti žmoną, neatsiklausus nuomonės tam tikros tarybos, į kurią, rodos, įeina jos senosios šeimos kraujo giminės,[6] ir kurie draudžia parduoti žmoną.[7] Ji, kaip ir sūnus, įėjus į vyro šeimą, turi tam tikras teises. Ji dalyvauja naujosios šeimos namų kulte, ir turi teisę vadintis vyro pavarde; ji tampa šios šeimos agnatu. Apskritai, ji yra vyro *heres sua*, įpėdinė *ab intestato*, jei, žinoma, po vyro lieka turto. Jei ji lieka viena, tai ji paveldi visą vyro turtą; o jei yra vaikų, tai tas turtas tarp motinos ir vaikų dalomas.[8]

---

[1] Iš tikrųjų, tekstai (Gajus, 2, 159. Ulpianus, 22, 14) kalba, kad *manus* priklauso vyrui. Pernice, *Labeo*, 1, 159 p. Tačiau mums rodos, kad *manus* vykdyti galėjo tik tėvas, santyky su kuriuo marti yra *loco neptis*, net pagal Gajų, 12, 159, taip yra.

[2] Nors moteris vadinama savo šeimos vardu, tačiau vyro vardo kilmininko linksny prikergimas gali būt suderintas tik su jo valdžia, kurią išreiškia *manus*. Dėl to paties pagrindo imperijos periode šioks moteries vadinimas paretėjo, nes ir santuokų su *manus* skaičius sumažėjo. V. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 234 p. 1 išn.; Marquardt, *Vie privée*, 1, 10 p. 2 išn.

[3] Gajus, 2, 90.

[4] Cicero, *Top.*, 4, 23: *Cum mulier viro in manum convenit, omnia quae mulieris fuerunt viri fiunt dotis nomine.* Gajus, 3, 83.

[5] Kaip mes pamatysime, ji negali juridiškai apsiimti, kaip to negali padaryti esanti valdžioje duktė. (Gajus, 3, 104).

[6] Denys, 2, 25 (*Textes*, 6 p.). Tacitus, *Ann.*, 13, 32.

[7] Plut., *Rom.*, 22 (*Textes*, 6 p. 1 išn.).

[8] Gajus, 3, 3 = *Coll.*, 16, 2, 3.

Santuoka be *manus* tokių padarinių nepagimdo. Jei motina buvo *sui juris* asmuo, savo agnatų globoje, tai ji lieka *sui juris* globoje; o panaikinus moterų globą, ji tampa tikra savo turto šeimininke, nieks jos nekontroliuoja. Jei ji buvo *alieni juris* asmuo, tėviškoje valdžioje, tai ji toje valdžioje pasilieka: turto atžvilgiu ji įgyja tėvui; o asmens atžvilgiu ji yra pareinama nuo namų teismo; *paterfamilias* visada gali už ją skelbti *interdicta de liberis exhibendis ducendis.*

Juridiniai santuokos padariniai, kuriuos santuoka gimdo tarp žmonos ir vyro, nėra logikos išvados iš vienintelio principo. Tai yra greičiau izoliuotos ir konkretiškos išvados, kurios padarytos iš gyvenimo faktų. Pavyzdžiui, turto atžvilgiu, nors vyro ir žmonos turtai yra atskiri, tačiau buvo prileidžiama, kad vyras gali gauti iš žmonos arba iš jos šefo ūkio reikalams tiek pat, kiek jis gautų, jei būtų santuoka su *manus.* Vadinas, vyras gauna visą *sui juris* žmonos turtą, o jei žmona yra *alieni juris,* tai jis gauna tėvo skiriamas dovanas. Turtai yra kraitis *(dos),* kuris nors negimė kartu su santuoka be *manus,* tačiau yra santuokos su *manus* laisvas pamėgdžiojimas ir taisyklingos iš jos išvados. Likusiojo turto atžvilgiu, principiališkai, susituokėliai vienas nuo antro yra nepareinami: juodu gali vienas su antru daryti tokius pat aktus, kokius daro su trečiaisiais asmenimis; taip pat gali viens su antru bylinėtis teisme. Tačiau santuokos įtaka padarė šiokių tokių bendrosios taisyklės pakeitimų, pavyzdžiui, susituokėliai negali paduoti vienas antru baudžiamųjų arba žeminančių skundų[1]; taip pat vienas susituokėlis gali ieškoti iš antro tik tiek, kiek pastarojo turtas išneša[2]. Priešingai, jiems buvo uždrausta viens antram duoti dovanų, nes tatai galėtų juodu per daug surišti. Pagaliau, pretoriaus ediktas ir imperatorių įstatymai sutiko net su susituokėlių savitarpiniu paveldėjimu, bet tas paveldėjimas buvo gana suvaržytas.

Dorovinių (moralinių) santykių atžvilgiu vyras turi saugoti savo žmoną, o žmona — gerbti vyrą[3]. Žmoną įgyja vyro luo-

[1] Gajus, *D.*, 25, 2, *De a. rer. amot.*, 2. Diocletianus, *C.*, 5, 21, *Rer. amot.*, 2. Taip pat žiūr. apie pakeitimą *rerum amolarum* skundų *condictio furtiva* skundais *D.*, 25, 2, *C.*, 5, 21.

[2] Modestinus, *D.*, 42, 1, *De re jud.*, 29 (Lenel, 10) H. Krueger, *Archiv* de Woelfin, 11, 1900, 457 p. Taip pat žiūr. apie patogesnes kūno bausmes, Strasburgo fragmentas Ulpiano *disputationes,* 3-ji knyga, *Textes,* 496 p. 1 išn. ir Lenelio pastabos, *L. S. St.*, 24, 1903, 417 p.

[3] *D.*, 47, 10, *De inj.*, 2: *Defendi uxores a viris... aequum est.* 24, 3, *Pol. matr.*, 14, 1: *Receptam reverentiam quae maritis exhibenda est.*

mo teises; šis dėsnis ypač buvo taikomas senatorių luomui[1]. Vyrui buvo suteiktos simetrinės interdiktų teisės su tėvo teise *(interdicta de uxore ducenda, exhibenda)*. Jis net nugali tokias pat tėvo teises[2]. Pagaliau, jei tėvas turi teisę bausti savo dukterį, susituokusią be *manus*, tai taip pat yra vienas atsitikimas, kada pasireiškia ir vyro autoritetas, būtent: kai moteris sulaužo santuokos ištikimybę. Senoji teisė vyrui leido šiuo atveju mirtimi nubausti savo žmoną. Ši vyro teisė daugiau rėmėsi kerštu, negu jam suteikta baudimo teisė[3]. *Lex Julia de adulteriis*[4], žmonos baudimo srity, suteikė vyrui didesnes teises, nekaip jos tėvui[5].

2. *Motinos santykiai su vaiku. Manus* sistema nustatė labai aiškų ryšį tarp motinos ir vaiko. Moterį, kuri vyro atžvilgiu yra jo duktė *(loco filiae)*, santyky su vaiku yra jo sesuo *(loco sororis)*[6]. Tad vaikas paveldi motiną ir motina paveldi vaiką taip, kaip brolis paveldi seserį ir kaip sesuo paveldi brolį. Vyrui mirus, vaikai tampa motinos globėjais. Ją riša su vaiku artimiausi giminystės ryšiai, kurie atsiranda vyrui mirus. Bet ta giminystė taip pat remiasi valdžia, o ne kraujo bendrumo ryšiu. Vadinas, ji gali būti tol, kol yra valdžia[7], ji išnyksta, kai valdžios ryšiai nutrūksta[8].

---

[1] *D.*, 1, 9, *De senat.*, 1, 1, *C.*, 12, 1, *De dign.*, 13. Tikrai yra žinoma, kad plebėja, ištekėjusi už patricijaus santuoka be *manus*, netampa patricija, taip pat išvaduotoji, susituokusi su laisvuoju, netampa laisvąja *(ingenua)*.

[2] *D.*, 43, 30, *De lib. exhib.* 1, 5, 2.

[3] Aul.-Gel., *Cato* 10, 23, 5.

[4] Pasak Seneca, *Benef.*, 6, 32, 1, ir Ulpianus, *D.*, 48, 5, *Ad leg. Jul. de adul., lex Julia adulteriis* esąs Augusto išleistas. Pasak Horat., *Carm.* 4, 5, 21, 22, ji išleidę anksčiau, apie 738 m.

[5] Žiūr. *D.*, 48, 5, *C.*, 9, 9, Esmein, *Mélanges*, 71—169 pp. Mommsen, *Dr. pénal*, 2, 414—426 pp. Šitas įstatymas už moteries palcistuvavimą, be kitų šalutinių bausmių, baudžia ją ištrėmimu. Bausmę vykdyti paveda tėvui ir vyrui, kurie per 60 dienų turi išimtinį vykdymo teisę. Įstatymas neleido vyrui dovanoti nuteistos moteries bausmės ir panaikinti bylos, kaip anksčiau buvo. Jei jis tos bausmės nevykdo ir nenutraukia santuokos, tai jis pats yra baudžiamas, o moteries bausmę gali vykdyti kiekvienas asmuo. Konstantinas už šį nusikaltimą paskyrė mirties bausmę, bet leido veikti vyrui ir artimiausiems giminėms, *C., h., t.*, 29 (30) *pr.* 4. Justinianas šią bausmę pakeitė uždarymu į vienuolyną; jei vyras dovanojo bausmę, tai tik dviem metam uždaroma į vienuolyną, o jei ne, tai visam amžiui; čia galėjo būt paskirta ir rykščių bausmė.

[6] Gajus, 3, 14.

[7] Žmona yra *loco sororis* ne tik savo vaikų atžvilgiu, bet ir kitos santuokos vaikų atžvilgiu, taip pat ir įsūnytų vaikų atžvilgiu (Gajus, 3, 14, *in fine*).

[8] Pavyzdžiui, jei persiskyrimas panaikina *manum*, jei vaikas yra emancipuotas arba jei jis yra įsūnytas.

Santuokoje be *manus* panašių ryšių nėra. Motina ir vaikai priklauso visai kitoms šeimoms; nes motina pasilieka savo tėvo valdžioje, o vaikai gimsta motinos vyro šeimoje. Vadinas, pagal primityviškų institucijų logiką motina su vaikais neturi jokių savitarpinių teisių ir pareigų. Vaikai negali būti motinos įpėdiniais *ab intestato*. Motina negali net testamentu savo vaikus skirti įpėdiniais; nes principiališkai moteris negali daryti testamento; o jei, išimties keliu, jai ir leidžiama tai daryti, tai ji negali to padaryti be globėjų. Kadangi globėjais paprastai skiriami tik numatytieji įpėdiniai, tai savaime suprantama, jie nesutiks, kad iš jų būtų atimtos teisės. Išskiriant kraitį, kuris tenka vyrui, o per jį ir jo vaikams, žmonos turtas tenka jos tėvo šeimos nariams.

Bet ir šioje srityje progresyviškai daryta pakeitimų, kurie ypač parėjo nuo kraujo giminystės pripažinimo. Motinos ir vaikų teisės paveldėti vieni kitus, einant kraujo giminyste, pamažu plėtojos abejų naudai. Iš pradžios tas teises pripažino pretorius, vėliau senatas (*senatus consultum Tertullianum* 117—138 m.; *senatus consultum Ortitianum* 178 m.), o pagaliau ir imperatorių konstitucijos. Paprastas kraujo giminystės ryšys imperijos gadynėje buvo pripažintas pakankamas visos serijos teisių pagrindas[1], būtent: reikalauti vaiko išlaikymui alimentų[2]; saugoti atiduotus į trečiojo asmens globą nepilnamečius savo vaikus[3]; jei įvyksta persiskyrimas, tai ji gali saugoti savo vaikus, esančius vyro valdžioje[4]; pagaliau, naujausiais laikais ji pati galėjo būti vaikų globėja[5]. Iš antros pusės kraujo ryšys jai uždėjo tam tikrų pareigų. Visų pirmiausia ji tam tikromis sąlygomis turėjo duoti vaikui dalį ir alimentus[6]; pagaliau, kol ji pati nebuvo

---

[1] Ulpianus, *D.*, 27, 10, *De curat. furioso*, 4, suteikia jam net *potestatem*.

[2] Ulpianus, *D.*, 25, 3, *De agn. lib.*, 5, 2. Vaikams buvo užginta duoti žeminančius garbę skundus motina; vaikai negalėjo be magistrato leidimo traukti jos teismo atsakomybėn. Jei jie tai padaro, tai turi atsimokėti (atsilyginti).

[3] Alex. Severus, *C.*, 5, 49, *Ubi pupill. educ.*, 1.

[4] Ulpianus, *D.*, 43, 30, *De lib. exh.*, 3, 5. Justinianus, Nov. 117, *c.* 7.

[5] Apie šios teisės išsiplėtojimą žiūr. Naratius, *D.*, 26, 1, *De tut.*, 18, Theodosius ir Valentinianus, *C.*, 5, 35, *Quando mulier*, 2, ir Justinianus, *C.*, *h. t.*, 3. Nov. 94. Wenger, *Z. S. St.*, 26, 1905, 449—456 pp.

[6] Diocletianus, *C.*, 5, 12, *De jur. dot.*, 14, Ulpianus, *D.*, 25, 3, *De agn. lib.*, 5, 14.

ir negalėjo būti vaiko globėja, prižiūrėti vaiko globos vykdymą ir ypač žiūrėti, kad nenukentėtų vaiko įpėdinystės teisės[1].

3. *Tėvo ir vaiko santykiai.* Šiuo atžvilgiu abi santuokos susilieja. Tėvo ir vaikų ryšys yra kaip tik tas santuokos su *manus* padarinių pluoštelis, kurį perkėlė į naują santuoką be *manus*. Tiek vienai, tiek kitai (be *manus)* santuokai esant, vaikas įgyja tėvo būklę, gimsta pastarojo valdžioje, yra agnatas tėvo agnatų ir gentis tėvo genčių. Visi šie padariniai esti, jei vaikas yra gimęs iš santuokos. Kad vaikas būtų gimęs iš santuokos, yra reikalingas dviejų sąlygų įvykimas. Visų pirmiausia susituokėlė (vaiko motina) turi tikrai gimdyti, o paskui jos pagimdytas vaikas turi būti prigyventas su savo vyru (susituokėliu). Čia pat reikia nurodyti, kaip tatai praktikoje įrodoma. Pirmosios sąlygos, kaip aiškaus materialinio fakto, įrodymas nesudaro daug sunkumų, ypač šis įrodymas turėjo palengvėti tada, kada buvo įvesta gimimų registravimo sistema. Paprastai manoma, kad šią sistemą įvedė Markas Aurelius, bet, rodos, ji yra ankstesnė už patį M. Aurelių[2]. Antrosios sąlygos, kurią labai sunku pozityvinėmis priemonėmis nustatyti, įrodymas yra kur kas sunkesnis. Labai senais laikais šį klausimą sprendė pats vyras, kuris, turėdamas lygias teises visiems savo žmonos vaikams ir neturėdamas nė prieš vieną iš jų jokių pareigų, galėjo gimusį vaiką priimti arba atmesti *(tollere, suscipere).*[3] Vadinas, jei vyras buvo gyvas, tai jis pats galutinai šį klausimą išspręsdavo. Kiek vėliau tiesioginis įrodymas buvo pakeistas dviem prezumpcijomis: 1. mokslinė prezumpcija, pagal kurią nustatomas minimalinis ir maksimalinis nėštumo laikas, būtent: 180 dienų ir 300 dienų; visi vaikai, kurie gimsta mažiausiai po 180 dienų po susituokimo ir prieš 300 dienų po santuokos panaikinimo, yra laikomi vyro vaikais, gimusiais iš santuokos; priešingai, tie vaikai,

---

[1] *Inst.*, 3, 3, *De s. c. Tertul.*, 6. Modestinus, *Constitutio Severi, D.*, 26, 6, *Qui pet tut.*, 2, 2.

[2] Mar. Aurelius; *Vita Marci*, 9. Analogiškos praktikos Adriano laikais Afrikoje buvimas: Apulejus, *Apol.*, 89; Egipte - Antonino Piaus, *Textes*, 918—919 pp. Žiūr. ankstyvesnius ir vėlyvesnius dokumentus, nurodytus *Textes*, 918 p. Apie gimimą po persiskyrimo žiūr. aukščiau nurodytus paaiškinimus.

[3] Apie *tollere, suscipere* (Cicero, *Ad. Att.*, 11, 9, 3. Terentius, *Andr.*, 464. Augustinus, *De civ. Dei*, 4, 11) aktą, sulyginant jį su vaikų išmetimu, žiūr. Marquardt, *Vie privée*, 1, 3 ir 99 pusl. ir apie sulyginimą su indusų, germanų ir graikų teisės nuostatais Schrader, 2, 345 p. Declareuil, *Mélanges Girard*, 1, 1912, 325—327 pp.

kurie gimsta prieš šešis mėnesius po susituokimo ir po dešimt mėnesių po santuokos panaikinimo, yra laikomi gimusiais ne iš santuokos[1]; 2. moralinė prezumpcija, pagal kurią visi vaikai, kurie gimsta santuokos metu, yra laikomi vyro vaikais[2]. Bet mes pamatysime, kad romėnų teisė nenaikino ir nevaržė priešingų įrodymų nei prieš antrąją prezumpciją[3], nei prieš pirmąją[4].

2. Įsūnijimas[5].

Įsūnijimas *(adoptio)* yra teisės institucija, kurios tikslas yra dirbtiniu būdu sudaryti tėviškąją valdžią *(patria potestas)*. Įsūnijimą atrandame labai įvairiomis formomis išreikštą ir vartojamą visuose gyventojų sluoksniuose[6]; jo pagrindinė nauda yra tokia, kad tas žmogus, kuris neturi ainių, galėtų turėti teisinių descendentų, kurie padarytų amžiną jo vardą, ir ypač kad pastarieji palaikytų namų kultą. Namų kulto palaikymas, einant romėnų pažiūromis, buvo būtinas dėl to, kad to reikalavo mirusiųjų materialiniai reikalai[7]. Tiesa, testamentu paskiriamas svetimas įpėdinis taip pat iš dalies gali pasiekti šį tikslą; bet įpėdinis iš testamento paprastai neįgyja testatoriaus vardo, o ypač jis gali laisvai atsisakyti nuo įpėdinystės. Siekiamąjį tikslą daug geriau pasiekia įsūnijimas, nes jis įsūnį padaro vaiku *in potestate;* pastarasis prilygsta moterystėje gimusiam

---

[1] Ulpianus, *D.*, 38, 16, *De suis et leg.*, 3, 11. 12. Paulus, *D.*, 1, 5, *De stat. hom.*, 12.

[2] Paulus, *D.*, 2, 4, *De in jus voc.*, 5; *Pater... is est quem nuptiae demonstrant.*

[3] Ulpianus, *D.*, 1, 6, *De his qui sui*, 6. Papinianus, *D.*, 48, 5, *Ad leg. Jul.*, 12, 9.

[4] Rodos, kad Ulpianas kalba priešingai apie vaikus, gimusius po 10 mėnesių panaikinus santuoką. Mes žinome konkrečių pavyzdžių, bet tik iš Adriano gadynės, kurie rodo, kad nėštumas būdavo pratęsiamas. (Plinius. *N., H.*, 7, 5, 40. Aul. - Gel., 3, 16, 12).

[5] *Inst.*, 1, 11, *De adoptionibus. D.*, 1, 7, *De adopt. et emancip., C.*, 8, 47 (48), *De adopt.* Gunnar Bergman, *Beiträge zum römischen Adoptionsrecht*, Lund, 1912 (apžvalga Peters, *Z. S. St.*, 33, 1912, 582—586 pp. ir Collinet, *N. R. H.*, 39, 1913, 829—831 pp.).

[6] Post, *Grundriss*, 1, 99—111 pp. Ypač žiūr. apie Hammurabi įstatymų leidimą, Cuq, *N. R. H.*, 33, 1909, 271—276 pp.; apie graikų teisę, Gide et Caillemer, Daremberg ir Staglio, *Dictionnaire d'antiquités*, v° Adoption. Buecheler-Zitelmann, *Das Recht von Gortyn*, 1885, 60—65 pp.; apie indų teisę Kohler, *Z. f. vergl. R. W.*, 3, 1881, 408—424 pp.

[7] Žiūr. tekstus, cituotus Romos reikalui Fustel de Coulanges, *La cité antique*, 1 knyga, 1 ir 2 sk.

vaikui: jis įgyja tėvo pavardę, privalo dalyvauti namų kulte ir yra lygiateisis įpėdinis.

Dar daugiau, tuo tarpu kai įsūnijimo funkcija reiškėsi grynai faktiškais tikslais ir kai civilinės giminystės sistema nuolat tolo nuo tikrųjų šeimos pageidavimų, įsūnijimas galėjo patarnauti ascendentams, nes per jį jie galėjo paimti į savo valdžią tuos descendentus, kurie, einant civilinės šeimos dėsniais, į tą valdžią nepatektų, pavyzdžiui, tam tikri vyrų descendentai: anūkai, gimę iš emancipuoto sūnaus, žinoma, jei jie gimė po pastarojo emancipacijos; vaikai, gimę iš esančio valdžioje sūnaus, kurį tuo momentu tėvas emancipuoja; visi moterų descendentai; visi descendentai, gimę ne iš santuokos. — Pagaliau, įsūnijimas buvo vartojamas tam tikriems politiniams tikslams pasiekti, kad plebėjai galėtų tapti patricijais[1] arba, atvirkščiai, patricijai plebėjais[2], o imperijos gadynėje, kad parengtų valdžios perdavimą[3].

---

[1] Plebėjas, tapęs patricijum, įgyja tuo daugiau pranašumų, kuo seniau jis tapo patricijum. Mes jau matėme pavyzdį, kaip 575 metų konsulas Manlius Acidinus Fulvianus, kažkokio Fulviaus sūnus, buvo patricijus ir kraujo brolis savo kolegos. (Kapitolio užrašai; Velleius, 1, 8, 2).

[2] Patricijus, tapęs plebėju, gali būti liaudies tribūnas. Garsiausias šios rūšies istoriškas pavyzdys yra 695 metų adrogacija, kai Klodių įsūnijo plebėjas Fonteius. Sunkiausias klausimas šiuo atveju yra nustatyti, ar patricijus arba jo šeima galėjo be įsūnijimo atsisakyti nuo savo teisių, kitaip sakant, ar galėjo tam tikra forma įvykti *transitio ad plebem*. Pasak vienų mokslininkų, pati *transitio ad plebem* yra ne kas kita, kaip įsūnijimas, pagal kurį plebėjas įsūnija patricijų (Lange, *Transitio ad plebem*, Leipzig, 1864). Pasak kitų autorių (Mommsen, *Römische Forschungen*, 1, 1864, 123—127, 399—411 p. *Dr. publ.*, 6, 1, 153—155 pp.), tatai yra skirtingas aktas, nes perėjęs į liaudį asmuo gali vadintis senuoju savo vardu. Klodiaus istorija šią nuomonę patvirtina, nes 694 m. buvo *transitio* (Dion., 37, 51. Cicero, *Ad. Att.* 1, 18, 4), o paskui, 695 metais padarytas įsūnijimas.

[3] Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 5, 450 p. Šis įsūnijimas buvo numatytas, kad valdovas galėtų pasirinkti sosto įpėdinį. Nuo tam tikros epochos jis buvo grynai politinis aktas, kuris neparėjo nuo paprastojo įsūnijimo; jis negimdė nė paprastojo įsūnijimo padarinių. Bet iš pradžios tatai buvo tikras įsūnijimas, kuriam nustatytos tos pačios formos ir kurio padariniai buvo tie patys. Taip, Svetonas, *Aug.*, 64, praneša, kad Augustas įsūnijęs Gajų ir Liucių. Įsūnijimas buvęs atliktas paprasto įsūnijimo forma. Taip, Svetonas, *Aug.*, 65—66, ir Tacitas, *Ann.*, 12, 26, kalbėdami apie tai, kaip Augustas įsūnijo Tiberą ir Klaudius — Neroną, sako, kad įsūnijimas buvęs padarytas *sui juris* asmenų įsūnijimo forma, adrogacija. Svetonas, *Tib.*, 15, sako, kad Augusto įsūnytas Tiberas elgėsi taip, kaip sūnus, esąs tėvo valdžioje. Apie Adriano įsūnijimą žiūr. Brassloff, *Hermes*, 49, 1914, 590—601 pp.

Reikia skirti įsūnijimą siaurąją prasme *(adoptio)* nuo įsūnijimo platesniąja prasme *(adrogatio)*[1]

Skirtumas daromas atsižiūrint į tai, ar įsūnijamas asmuo yra *alieni juris,* ar *sui juris*[2]. Kadangi adrogacijos padariniai yra didesni negu adopcijos, tai jos ir sąlygos tiek esmės, tiek formos atžvilgiais yra griežtesnės. Bet mes vis dėlto galėsime studijuoti abi institucijas kartu. Studijuodami mes paliesime paeiliui formos sąlygas, esmės sąlygas ir adopcijos padarinius.

I. Formos. Adrogacija. Adopcija. Adopcija testamentu. — Adopcija, kaip tam tikra dirbtiniams padariniams pasiekti priemonė, visados reikalauja tam tikros tvarkos laikymosi, kartais net viešos valdžios įsikišimo (dalyvavimo). Bet viešosios valdžios dalyvavimas yra įvairus, nes veikia įvairūs autoritetai ir įvairiais būdais.

1. Adrogacijoje viešosios valdžios dalyvavimas yra aktyviškas, nes pati valdžia atlieka adrogacijos veiksmus. Adrogacija, kaip primityviškas testamentas, yra ypatingas įstatymas, kuris panaikina bendrąjį šeimos įstatymą. Jį, kaip ir primityviškąjį testamentą, balsuodavo senosios komicijos, kurijų komicijos. Prieš šio įstatymo priėmimą vaidilos rinkdavo žinias. Jei surinktos žinios būdavo palankios, tai didysis vaidila šaukdavo komicijas. Paskui paeiliui atsiklausdavo įsūnytojo, įsūnijamojo ir tautos, ar sutinka su tuo aktu. Jei gaudavo teigiamą atsakymą, tai balsuodavo antrą kartą. Antruoju balsavimu nutardavo, kad įsūnijamasis atskiriamas nuo senojo savo namų kulto *(detestatio sacrorum)*[3].

Tautos balsavimas pasidarė grynai iliuzinis, kai tautai pradėjo atstovauti trisdešimt liktorių; bet tatai vis dėlto nepanaikino rimtos vaidilų kontrolės. Šitokia forma daroma adrogacija teoretiškai išsilaikė iki Diokleciano laikų[4]. Pastarasis

---

[1] Kad lengviau galėtumėm susivokti, vertime aš vartosiu latiniškos kilmės terminus, būtent: adopcija ir adrogacija. *Vertėjas.*

[2] Modestinus, *D.,* 1, 7, *De adopt.,* 1, 1: *Adoptantur filii familias, adrogantur qui sui juris sunt.* Gajus, 1, 99.

[3] Aul.-Gel., 5, 19, 4—6, 8, 9, Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 41—42 pp., 3, 42 43 pp. Greičiausiai šią adopcijos formą išreiškia medalis, kurio vienoje pusėje užrašyta žodis *„adoptio"*, o antroje — *„collegium"*. Šis medalis aprašytas *C. r. de l'Accad. des inscr.,* 1893, 556 p.

[4] Gajus, 1, 99, 108, sakydamas, kad tai daro *populi auctoritate,* ir Ulpianus, *Reg.,* 8, 2, —, kad ją daro *per populum,* įrodo, kad ji tuo metu dar galiojo; bet jo teoretinį pagrindą ginčijo Dioklecianas, kuris, nusta-

šiuo atžvilgiu padarė tik logišką išvadą iš naujai susidariusios politinės santvarkos, būtent: nustatė, kad tik imperatorius, kuris yra įstatymų leidėjas ir religijos šefas, gali daryti adrogaciją. Imperatorius adrogacijas darė reskriptais. Ir Justiniano laikų adrogacijos sistema reikalavo viešojo autoriteto leidimo[1].

2. Tikroji adopcija taip pat reikalauja, jei ne įstatymų leidžiamosios, tai bent vykdomosios valdžios dalyvavimo. Pasak Gajaus[2], adopcija įvyksta *imperio magistratus;* tačiau šis valdžios dalyvavimas nėra kontrolė. Jis yra grynai pasyviškas. Jis yra, taip sakant, atsitiktinė išvada iš sugalvotos praktinės priemonės tam tikram tikslui pasiekti; išvada iš ceremonialo, kuris vaizdavo adopcijos apeigas. Čia galima nurodyti šias dvi grupes to ceremonialo veiksmų: 1. veiksmai, kuriais siekiama panaikinti *patria potestas* to asmens, kuris atiduoda savo sūnų į adopciją, 2. veiksmai, kuriais suteikiama *patria potestate* įsūnytojui (adoptantui).

a) Tėviškajai valdžiai panaikinti buvo vartojama XII Lentelių taisyklė, pagal kurią tas, kuris tris kartus mancipuoja savo sūnų, netenka tėviškos valdžios[3]; taip pat, einant šios taisyklės siaurąja interpretacija, tėviškos valdžios netenka tas, kuris vieną kartą mancipuoja kitą kurį savo descendentą, pavyzdžiui, dukterį arba anūką. Sūnus bus mancipuotas pirmą kartą tokiam asmeniui, kuris jį atvaduos; tėvas, į kurio valdžią pateks išvaduotasis, jį vėl mancipuos; jį vėl išvaduos: paskui tėvas jį mancipuos trečią kartą. Po trijų mancipacijų išnyks tėviškoji valdžia. Tėviškajai valdžiai kitiems descendentams panaikinti pakanka vienos mancipacijos. Bet po trečiosios sūnaus mancipacijos ir po pirmosios kito descendento mancipacijos, jau nebus einama prie kito descendento išvadavimo ir sūnaus trečiojo išvadavimo, nes tatai turėtų tikslą padaryti jį as-

---

tydamas naują procedūrą, *C.*, 8, 47 (48), *De adopt.*, 2, sako, kad taip padaryta adrogacija gimdys tuos pačius padarinius *ac si per populum jure antiquo facta esset.*

[1] *C.*, 8, 47 (48), *De adopt.*, 2, 6. Tačiau yra pakankamas pagrindas manyti, kad Justinianas leido daryti adopciją ir adrogaciją ta pačia tvarka, nes 381 metų papiras (Mitteis, *Chrestom.* 363; komentaras *Grundzüge*, 274—275 pp.) tai teigia, o 290 m. Diokleciano konstitucija (*C., h. t.*, 4) tai smerkia.

[3] XII Lentelių, 4, 2.

[2] Gajus 1, 98. 99.

menimi *sui juris*, o ne duoti jam kitą tėvą, kitaip sakant, jis yra adoptuojamas, o ne emancipuojamas.

b) Kad įsūnytojas įgytų tėvišką valdžią įsūniui, tai reikalinga atlikti visus tuos veiksmus, kurie, kaip mes jau matėme ir kaip dar toliau matysime, vartojami tai naujai teisei sukurti, kuri tariamai jau esanti. Tatai atliekama *in jure cessio* būdu. Ateina į magistratą tas, kuris nori įsūnyti, ir tas, kuris turi *in mancipio* būsimąjį įsūnį. Pirmasis vaidina savo sūnaus atsiėmėjo vaidmenį: jis reikalauja grąžinti jam sūnų, *vindicatio filii*. Antrasis neprieštarauja, *cedit in jure*. Magistratas tik patvirtina šį faktą. Bet čia reikia nurodyti dvi pastabas. 1. Einant romėnų pažiūromis, simuliuojamas procesas negali, kaip mums tatai gali atrodyti labai natūralu, būt atliekamas tiesiai tarp tikrojo tėvo ir įsūnytojo; šiuo procesu galima buvo pasinaudoti tik tada, kada tėviškoji valdžia buvo panaikinta ir kada ją pakeitė *causa mancipii*. 2. Vadinas, buvo reikalingas trečiasis asmuo, kuriam *paterfamilias* atiduos savo sūnų *in mancipium* ir prieš kurį naujasis *paterfamilias* iškels ginčą dėl sūnaus. Bet Gajus nurodo būdą, kuriuo galima apsieiti ir be trečiojo asmens. Tas būdas yra pasidalymas rolių tarp įsūnytojo ir tikrojo tėvo. Tikrasis tėvas tris kartus atiduoda savo sūnų įsūnytojui *in mancipium*, pastarasis du kartus jį atvaduoja; paskui, po trečiosios mancipacijos, įsūnytojas atiduoda sūnų tikrajam tėvui *in mancipium;* pastarasis, turėdamas sūnų *in mancipio*, o ne *in patiria potestate*, gali vaidinti atsakovo rolę *in jure cessio* procedūroje. Tas procesas[1] reikalauja vieno formalumo, būtent: kad įsūnytojas atiduotų tikrajam tėvui *in mancipium*. Gajus šį procesą nurodo dėl to, kad jis yra patogesnis, nes nereikalinga trečiojo asmens pagalba[2].

Šias sąlygas Justinianas panaikino. Jis nustatė, kad *alieni juris* asmens adopcijai pakanka abiejų šeimos tėvų kartu su vaiku atvykimo į magistratą, kurio registratorius surašo ir įre-

---

[1] Pasak Svetono, *Aug.*, 64, tai buvęs procesas, kuriuo Augustas adoptavęs Gajų ir Liucių, *per assem et libram emptos a patre Agrippa;* vadinas, vėliau Agrippa juos atpirko, o paskui simuliuotos revendikacijos tvarka *Agrippa cedit in jure*. Girard, Z. *S. St.*, 34, 1913, 312, p. 1 išn. *in fine*.

[2] Gajus, 1, 134 (visapusiškiausiai išdėstė Studemundas). Kitokia interpretacija Karlowa, *R. R. G.*, 2, 1, 244 pp.

gistruoja adopcijos aktą[1]. Iš pradžios adopcija buvo gudrių juristų sugalvota praktika, kurią kartais sunaudodavo piktam, bet kurios galiojimas pamažu įskiepyjo žmonėms idėją, pagal kurią vienos šeimos galvos *patria potestas* galėjo būt perduota kitos šeimos galvai. Vėliau adopcija tapo legaline institucija, kuri leido be jokių gudrumų pasinaudoti šia savo teise. Adopcijos teisė buvo vykdoma magistratui adresuojamais pareiškimais. Tačiau reikėtų nurodyti, kad ne dėl to Justinianas pakeitė grynai pasyvišką magistrato vaidmenį.

3. Gana žymus skaičius dokumentų nurodo, kad nuo paskutinio respublikos periodo šimtmečio[2] buvusi dar viena įsūnijimo rūšis, kuri užėmusi vidurį tarp adrogacijos ir adopcijos. Bet juridiniai tekstai jos nemini. Tatai yra testamentinė adopcija. Jos pobūdis yra ginčijamas. Pagal vieną doktriną, tai buvusi tikroji adrogacija; ji turėjusi tik formos ir fakto ypatingumų. Formos ypatybė buvusi tokia, kad žodinį įsūnytojo valios pareiškimą pakeitęs testamentas, kuriuo pasireiškusi to paties asmens valia. Fakto ypatybė buvusi tokia, kad praktiškai ji negimdė tėviškosios valdžios, nes testamente pareikštoji valia vykdoma tik testatoriui mirus. Kadangi, einant šia adopcija, įsūnis įeina į įsūnytojo šeimą, o nepatenka į pastarojo valdžią, tai pati adopcija buvusi kitaip pavadinta. Ją nustatydavo kurijų išleisti įstatymai[3], kurie laikėsi adrogacijos formų. Kitų pažiūromis, tatai buvusi paprasta įpėdinio pasirinkimo institucija; tik su sąlyga, kad įpėdinis vadinsis testatoriaus vardu; tad šią instituciją vadinti adopcijos vardu esą labai netikslu[4]. Mūsų nuomone, respublikos periodo pabaigoje ji buvo tikra adrogacija, kurią tvirtindavo kurijų išleisti įstatymai, o įpėdinio paskyrimo sąlygą (vadintis testatoriaus vardu), leisdavo prikergti tik vėlesniais laikais, būtent: imperijos pe-

---

[1] *C., h. t.*, 11. Santrauka *Inst., h. t.*, 8 ir *P. Oxy.*, IX 1206., nurodo, kad 335 m. *alieni juris* asmenų adopcijai buvo vartojamos adrogacijos *sui juris* asmenų formos.

[2] Seniausias pavyzdys, kuris mums žinomas, yra L. Krasso (+ 663 m.) adopcija, kai jis adoptavo savo dukters sūnų (Cicero, *Brut.*, 58, 212, o garsioji adopcija yra Cesario adopcija, kai jis įsūnijo Oktavą.

[3] Šią nuomonę palaikė Mommsen, *Etude sur Pline le Jeune*, 1873, 36—42 pp., *Dr. publ.*, 6, 1, 42—43 pp. A. Lefas, *N. R. H.*, 1897, 721—763 pp.

[4] Šią nuomonę palaikė Mommsen, *Etude sur Pline le Jeune*, 1873, *maine*, 1885, 240—297 pp. Kitų sistemų nurodymą žiūr. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 1, 246—249 pp.

riode, nes tuo metu buvo suteikta didesnė vardų sistemos laisvė[1].

II. *Adopcijos esmės sąlygos.* — Adrogacijos ir adopcijos sąlygos skiriasi jų mechanizmo įvairumu ir padarinių svarbumu. Yra ir bendrų abiem institucijoms sąlygų ir tokių sąlygų, kurios tik adrogacijai taikomos.

A. *Sąlygos, kurios yra bendros adopcijai ir adrogacijai.* — Adopcija plačiąja prasme, kuri yra valių sutapimas dirbtiniu būdu sudaryti tai valdžiai, kuri natūrališkai kyla iš santuokos, pareina nuo trejopų sąlygų, prie kurių naujoji teisė prikergė dar ir ketvirtąją sąlygą.

1. Kiekvienai adopcijai, pirmiausia, yra reikalingas valių sutapimas tų asmenų, kurie ją daro, kitaip sakant, adrogacijai sudaryti yra reikalingas įsūnytojo ir įsūnio, o adopcijai — tikrojo tėvo ir įsūnytojo valių sutapimas. To reikalauja net pačios abiejų aktų formos. Be to, Justinianas pareikalavo, kad darant adopciją, įsūnis neprieštarautų[2]. Bet tatai, rodos, yra tik inovacija[3]. Priešingai, nuo pat pradžios buvo reikalauja-

---

[1] Iš tikrųjų, mes turime žinių, kad buvo tokių testamentinių įsūnių, kurie priėmę testatoriaus vardą, pasiliko savo senojoje šeimoje ir kurių niekas nevadino įsūnytojo vaikais. (Livia, kurią įsūnijo Augustas, visados vadinosi *Drusi f.*: *C. I. L.*, IX, 4514; Plinius Jaunasis, kurį įsūnijo jo dėdė C. Plinius Secundus visados vadinos *L. f.*: *C. I. L.*, V, 5262; jo laikų Lucanus, kurį įsūnijo Cn. Domitius Afer, vadinosi *Sex. f.*: *C. I. L.*, XI, 5210). Būdavo ir priešingai; įsūnis vadindavosi įsūnytojo vaiku (Augustas, *Divi f.* 7145, užrašai; Atiką (Atticus) Cicero, *Ad Att.*, 3, 20, vadino *Q. Caecilius, Q. f.*, nes ji įsūnijo dėdė iš motinos pusės — *Q. Caecilius;* 702 m. konsulas, *P. Cornelii Scipionis* sūnus po įsūnijimo vadindavosi *Q. Caecilius, Q. f. Metellus:* Pergamos užrašas *N. R. H.*, 1897, 733 p.; jis patvirtina Cicerono, *Ad fam.*, 8, 8, 5. 6). Taip pat buvo atsitikimų, kad testamentiniį įsūnijimą darydavo kurijų išleistais įstatymais, pav., Oktavo dėdė — iš motinos pusės — Julius Cezaris šiuo būdu įsūnijo (Appianus, *B. c.*, 3. 14; Dion., 45, 5). Labai būtų svarbu žinoti, ar, kaip Mommsenas mano, testamentinis įsūnijimas buvo tik paprastas įsūnytojo vardo suteikimas įsūniui — tai reikštų naują šios institucijos išsigimimą, — ar, priešingai, Oktavo įstatymas buvo kažkas nepaprasto ir naujo, kaip tatai teigia Henry Michel, kuris tuo pat metu bando nuneigti visas kitas žinias ir nuomones. Kitaip sakant, ar kurijų įstatymas ir kilmės pakeitimas, tai mes juridiniu atžvilgiu laikome esmės dalyku, buvo paprastas (formalus) testamentinio įsūnijimo elementas. Nors Oktavo pavyzdys yra žinomiausias, tačiau jis nieko neįrodo, kad čia būtų buvę kažkas nepaprasto. Antrą vertus, ypač kilmės *(filiatio)* pakeitimą paliudija visa eilė seniausių testamentinių įsūnijimų. Vadinas, mums rodos, kad testamentinis įsūnijimas prieš imperijos žlugimą buvo tam tikra adrogacijos rūšis.

[2] *C., h., t.*, 11.

[3] Celsus, *D., h. t.*, 5; *In adoptionibus eorum dumtaxat qui suae potestatis sunt voluntas exploratur* ir tąsa, kuri visiškai prieštarauja; ją, be abejojimo, prikergė kompiliatoriai. Tačiau, žiūr. *C., h. t.*, 10, *pr., in fine.*

mas sūnaus sutikimas, kai tėvas norėjo adoptuoti kitą asmenį, kuris užimtų anūko vietą; nes jis negali be sūnaus sutikimo duoti pastarajam įpėdinio *(heres suus)*[1].

2. Adopcija, kaip priemonė įgyti *patriam potestatem,* gali suteikti tėviškąją valdžią tik tam asmeniui, kuris gali ją turėti. Vadinas, adopcija negali būt vartojama naujai giminystei sudaryti[2], taip pat ji negali suteikti tėviškos valdžios tam asmeniui, kuris jos negali turėti, pavyzdžiui, moterims ir peregrinams. Tačiau reikia pastebėti, kad peregrinai, kurie negali daryti romėniškų adopcijų, gali, pasirėmę savo tautiškais įstatymais, daryti adopcijas, tvarkomas savais įstatymais[3]; taip pat pažymėtinas dalykas, kad ir moterims buvo leista daryti adopcijas su imperatoriaus sutikimu. Kadangi pastaroji adopcija, matyt, išsirutuliojo iš respublikos periodo pabaigos testamentinės adopcijos, tai ji gimdė tik paprastus giminystės ryšius[4].

3. Kadangi adopcija imituoja pačią prigimtį, tai jos negali būti ten, kur atrodytų perdaug nenatūralu sutikti, kad įsūnis būtų laikomas tikruoju vaiku. Tad negali būti įsūnytojum kastruotas asmuo; tarp įsūnytojo ir įsūnio turi būti tam tikras metų skirtumas, — Justiniano gadynėje 18 metų[5]. Bet tos išvados nebuvo vedamos iki kraštutinumo, nes, pavyzdžiui, galėjo adoptuoti lytiškai nepajėgiąs (impotentas) ir nevedęs asmuo; taip pat galima buvo imti ne įsūniu, bet įanūkiu, *nepos,*

---

[1] *Inst., h. t.,* 7.

[2] Diocletianus, *C.,* 6, 24, *De her inst.* 7: *Nec apud peregrinos fratrem sibi quisquam per adoptionem facere poterat.* Apie šią brolių adopciją, kurią vartojo kitos tautos ir kurią gana keistu būdu Dioklecianas uždraudė peregrinams, žiūr. Post, *Grundriss,* 1, 93—99 pp. Viollet, *Hist. du Droit,* 482 p. ir įvairias išnašas.

[3] Cicero, *Ad. fam.,* 13, 19, 2: *Patrensium legibus adoptavit.*

[4] Rodos, jau tuo metu buvo leistas testamentinis moterų įsūnijimas. Ciceron, *Ad Att.,* 7, 8, nurodo pavyzdį, kuris mini jo švogerį Dolabellą; Suetonus, *Galb.,* 4, kalba apie būsimąjį imperatorių Galbą, kurį įsūnijo jo tėvo žmona. Tatai gerai suderinama su ta sistema, pagal kurią šis įsūnijimas yra įpėdinio paskyrimas su sąlyga, kad jis vadintųs testatoriaus vardu; bet tatai taip pat galima suderinti su tam tikra adrogacijos rūšimi, pagal kurią įsūnis įeina į moteries šeimą ir užima jos padėtį, kurią nurodo tam tikras įstatymas. Šis efektas yra efektas adrogacijos, kurią Dioklecianas leido moterims, netekusioms savo vaikų: *C., h. t.,* 5; tačiau, žiūr. Lefas *N. R. H.,* 1897, 750 ir t. pp.

[5] *Inst., h. t.,* 4; 9. Cicero, *Pro domo,* 14; kritikuoja Klodiaus įsūnijimą, nes įsūnytojas Fonteius buvo jaunesnis už įsūnį Klodių; bet Gajus, 1, 106, šią taisyklę dar nurodo, kaipo prieštaraujančią. Taip pat žiūr. *D., h. t.,* 37, 1, kur draudžiamas to paties asmens pakartotas įsūnijimas.

kad nereikėtų atsiklausti sūnaus sutikimo, ir adoptuoti nepadarant adoptuojamojo sūnumi (pastarasis dalykas veikia emancipacijos ir eksheredatacijos taisykles)[1].

4. Pagaliau, Bizantijos teisė numato keletą atsitikimų, kada dėl įsūnio kvalifikacijų negali būti adopcijos. Negalima adoptuoti vaiko, gimusio iš konkubinato, kurį iki Justino[2] galėjo adroguoti (įsūnyti) tėvas; taip pat buvo uždrausta įsūnyti vergus ir peregrinus, kuriuos seniau galėjo įsūnyti piliečiai[3]. Ankstyvesnė teisė šių dalykų nežinojo, o jei tie dėsniai ir buvo, tai, vis dėlto, jie yra labai ginčijami.

B. *Tik adrogacijai taikomos sąlygos.* — Sąlygos, kurios tik adrogacijai taikomos, yra skirtingos dviem atžvilgiais, būtent: formos, pagal kurią seniau buvo daroma adrogacija, ir viešosios valdžios kontrolės, nuo kurios visados ji pareidavo.

Senovėje adrogacija buvo atliekama kurijų leidžiamais įstatymais. Ją galima buvo daryti tik Romoje, nes komicijos kurijomis rinkdavosi tik Romoje. Jos negalėjo daryti nei moterys, nei nepilnamečiai, nes nei moterys, nei nepilnamečiai negalėjo dalyvauti komicijų susirinkimuose[4]. Bet formos kliūtys išnyko, kai adrogacija buvo daroma imperatoriaus reskriptais, o nuo to laiko, kada kurijų susirinkimai tik nominališkai buvo

---

[1] *D., h. t.*, 30; 37, pr. *Inst., h. t.*, 5, 9.

[2] *C.*, 5, 27, *De nat. lib.*, 7.

[3] Pagal Teofiliui priskiriamą parafrazę, negalima buvę įsūnyti vergų; šis nuostatas veikęs jau nuo senų laikų. Bet, pasak Mazūriaus Sabino, kuris kritikavo aną pažiūrą, daugumas autorių manė, kad vergų šeimininkai galėję juos duoti įsūnyti (Aul. - Gel., 5, 19, 11). Katonas prileidžia, kad vergus gali įsūnyti jų šeimininkai *(Inst., h. t.*, 12). Pati vergų įsūnijimo procedūra, mums rodos, yra aiški ir nesunki: šeimininkas *cedit in jure* įsūnytojui, kuris teisme kelia *vindicationem filii*, pirmuoju atveju: o antruoju atveju, giminiečių atiduodamas vergas *in mancipium*, paskui vergo šeimininkas daro *vindicationem*, kaip sūnus, o giminietis *cedit in jure*. — Kiek adopcijos reikalas lietė peregrinus, tai reikia pasakyti, kad, kol buvo leistas vergų įsūnijimas, tol juos galėjo įsūnyti romėnai. Pakako, kad peregrinas patektų į romėno *dominicam potestatem*, o pastarasis galėjo *cedere in jure* įsūnytojui romėnui. — Latinų padėtis buvo visiškai kitokia. Iki nebuvo išleisti įstatymai, kuriais kovojo prieš Latiumo gyventojų sumažėjimą, jie galėjo duoti savo vaikus romėnams įsūniais. Tai darydavo pagal romėnams nustatytas taisykles. Taip pat buvo leidžiama mancipacija. Kadangi jie galėjo dalyvauti komicijose, tai latinai galėjo juos adroguoti. Žiūr. Tit. Liv., 41, 8 ir Mommseno komentorius, *Dr. publ.*, 6, 2, 252 p. 1 išn.

[4] Gajus, 1, 100—102. Aul. - Gel., 5, 19, 10. Kadangi tam tikru atžvilgiu plebėjų dalyvavimas komicijose buvo suvaržytas, tai jiems buvo uždrausta adroguoti.

šaukiami, išnyko ir pats kliūčių pagrindas. Provincijų ir moterų adrogacijas leido Diokleciánas[1], o nepilnamečių — Antoninas Pius[2].

Tie suvaržymai, kurie parėjo nuo viešosios valdžios kontrolės, buvo daug pastovesni ir laikui bėgant buvo net dar tiksliau suformuluoti. Kadangi viešoji valdžia šiuo atveju turėjo diskrecinės galios, kadangi ji tuo siekė įvairių tikslų, tai adrogaciją ji sankcionuodavo tik rimtiems motyvams esant, pavyzdžiui, jei to reikalavo viešasis reikalas, trečiųjų asmenų interesai ir labai svarbūs pačių adrogacijos dalyvių reikalai. — Taip, viešajam reikalui apsaugoti valdžia principiališkai netvirtindavo adrogacijos tų asmenų, kurie nebuvo sukakę šešiasdešimt metų amžiaus[3], nes jaunesnių asmenų adrogacija užkirstų jiems kelią į moterystę. Taip, kad apsaugotų adrogacijos įpėdinį, viešoji valdžia leisdavo adrogaciją tik tada, kada įsūnytojas neturėdavo savo vaikų nei iš santuokos, nei iš ankstyvesnės adopcijos[4]. Kad apsaugotų įsūnio įpėdinių reikalus, valdžia paliepė išvaduotajam įsisūnyti tik savo patronui; o jei jis nori įsisūnyti kitam asmeniui, tai turi gauti savo patrono sutikimą[5]. Kad apsaugotų ir įsūnio ir jo galimų įpėdinių reikalus, viešoji valdžia uždraudė 25 metų nepilnamečiui įsisūnyti savo ex-globėjui arba rūpintojui; o, kaip vienas tekstas teigia, nuo Klaudiaus laikų jam buvo draudžiama be rūpintojo sutikimo įsisūnyti ir kitiems asmenims[6].

Pagaliau, kai buvo leista įsisūnyti nepilnamečiams, tai, kad būtų apsaugoti pastarųjų ir jų įpėdinių reikalai, Antoninas Pius išleido tam tikras taisykles, kurios padėtos reskripte, adresuotam vaidiloms. Be globėjo sutikimo ir be paprastų žinių, kurios turėjo ypačiai nurodyti adrogacijos motyvus ir įsūnio pranašumus, pats pagrindinis adrogacijos tikslas buvo pašalinti įsūnytojo bloguosius tikslus ir panaikinti jo pasipelnymo viltį gauti įsūnio turtą, jei, pastarajam nesulaukus pilnametystės, adrogacija išnyktų[7]. Įsūnio turtų grąžinimas jam pačiam

---

[1] Diocletianus, *C., h. t.*, 6: 8.
[2] Gajus, 1, 102.
[3] Ulpianus, *D., h. t.*, 15, 2.
[4] *D., h. t.*, 17, 3.
[5] *D., h. t.*, 15, 3.
[6] Ulpianus, *D., h. t., pr.* Modestinus, *D., h. t.*, 8 (Žiūr. pastabas Pernice, *Labeo*, 1, 230 p.). Adrogacijos paliestas nepilnametis gaudavo prieš ją *restitutio in integrum*, kurią studijuosime vėliau.
[7] Gajus, 1, 102, *Inst., h. t.*, 3.

arba šeimai, iš kurios jis yra kilęs, garantuojamas visais atvejais. Jei įsūnis mirs, tai jo turtas teks tai šeimai, iš kurios jis yra kilęs; o jei jį kas nors emancipuos arba jei mirs jo įsūnytojas, tai turtas sugrįš jam pačiam. Tos įsūnio teisės buvo apsaugojamos maždaug šiuo būdu: įsūnytojas duoda pasižadėjimą, kurį garantuoja užstatu, trečiam asmeniui, kad jis atiduos visą įsūnio turtą pastarojo įpėdiniams, jei įsūnis mirs *ante pubertatem*. Šitokia tvarka tikrai buvo nustatyta mirties atvejui, bet labai tikėtina, kad ir emancipacijos bei įsūnyojo mirties atvejais ta pati tvarka galiojo; nes visiškai yra panašu, kad tokį pat pasižadėjimą duodavo grąžinti turtą įsūniui pačiam, jei įsūnytojas mirs arba jei įsūnis bus emancipuotas iki jo pilnametystės sukakimo[1].

III. *Adopcijos padariniai.* — Ir čia reikia skirti bendruosius adopcijos ir adrogacijos padarinius ir tuos padarinius, kuriuos tik adrogacija pagimdo. Be to, dar reikia skirti teisę, kuri veikė prieš Justinianą ir Justiniano laikų teisę.

A. *Teisė, kuri veikė prieš Justinianą.* — 1. *Bendrieji adopcijos ir adrogacijos padariniai.* Vis tiek, kokia bebūtų adopcija, vienas padarinys yra bendras, būtent: įsūnis pakeičia šeimą, jis išeina iš šeimos, kurioje gimė, ir įeina į įsūnytojo šeimą.

a) Įeidamas į įsūnytojo šeimą, įsūnis užima adopcijos aktu nustatytą descendento vietą, pavyzdžiui, sūnaus vietą. Šią vietą jis užima ne tik įsūnytojo atžvilgiu, bet taip pat visų įsūnytojo civilinių giminių atžvilgiu. — Jis patenka į įsūnytojo *patria potestas*, taip, kaip kad jei jis būtų gimęs iš įsūnytojo san-

---

[1] Žodinė sutartis romėnams vaidino apsiėmimų, ypač eventualinių apsiėmimų, vaidmenį. Bet dėl grąžinimo turto įpėdiniams arba pačiam įsūniui kartais pasitaikydavo įvairių sunkumų. Dviem atvejais buvo sunku surasti asmenį, prieš kurį įsūnytojas galėtų apsiimti (pasižadėti), nes, jei, pavyzdžiui, pasižadėjimą duoda įsūniui, tai prievolė turi išnykti adrogacijos momentu (nes čia įvyksta *confusio*), o jei įsūnytojas pasižadėtų įsūnio įpėdiniams, tai pastarieji galėtų pasinaudoti tik įsūniui mirus (tuo tarpu gana dažnai gali atsitikti, kad jis savo įpėdinius pergyvens). Romėnų teisė šiuos sunkumus nugalėjo. Įpėdiniai gali tapti įsūnytojo kreditoriais, jei pastarasis duos pasižadėjimą *servo publico*, arba, kiek vėliau, vietos *tabuliario (D., h. t.,* 18; *Inst., h. t.,* 3). Pačiam įsūniui duodamų pasižadėjimų klausimu tekstai nėra taip aiškūs. Mes esame linkę manyti, kad pasižadėjimas lietė visus tris atsitikimus, būtent: vaiko ankstyvesnę mirtį, emancipaciją ir eksheredita ciją, nes be to nebūtų jokios rimtos garantijos. Tekstų lakonizmą galima išaiškinti tuo, kad *emancipatio ante pubertatem* retai tepasitaikydavo, o jei mirdavo įsūnytojas, tai įsūnis, kaip vienintelis įpėdinis, įgydavo visą turtą, išskiriant tą, nuo kurio jis buvo atskirtas *(exhereditatio)*. Priešinga pažiūra Accarias, 1, n° 112.

tuokos[1]. Kaip ir vaikas gimęs iš santuokos, jis įgyja teisę vadintis įsūnytojo tikriniu vardu, ypač jis įgyja genties vardą, kuris parodo jo, kaip sūnaus, kilmę. 575-tų metų konsulą patricijų, kuris buvo, kaip ir jo draugas plebejus, sūnus plebejaus vardu *Q(uintus) Fulvius* ir kurį įsūnijo patricijus *L(ucius) Manlius Acidinus,* Kapitolio cilės vadina *L(ucius) Manlius, L(ucii) f(ilius), Acidinus*[2]. Įsūnis dalyvauja įsūnytojo namų kulte; jis įgyja įsūnytojo luomo padėtį (bent senoji teisė tai patvirtino). Apskritai, jis patenka *in patriam potestatem* taip, kaip kad būtų gimęs iš teisėtos santuokos: jis turi tas pačias įpėdinystės teises; jis yra pareinamas nuo to paties autoriteto. Įsūnytojo šeimos atžvilgiu įsūnis tampa gentimi visų įsūnytojo genčių ir agnatu visų jo agnatų; o kadangi civilinė giminystė mena kraujo giminystę, tai, tapdamas agnatu, jis tampa kraujo gimine *(cognatus)*. Tačiau tas ryšys jį riša su įsūnytojum ir su jo šeima tik civiliniu atžvilgiu. Vadinas, įsūnis, kuris tampa agnatu ir kognatu visų įsūnytojo agnatų, netampa kognatu įsūnytojo kognatų. Kai tik tą civilinį ryšį kas nors nutraukia, pavyzdžiui, emancipacija, tai įsūnis nustoja buvęs agnatu ir kognatu įsūnytojo giminių ir jo paties[4].

b) Įsūnis išeina iš savo šeimos; nes tuo pačiu metu jis negali būti dviejų šeimų nariu. Jis nebedalyvauja senosios šeimos kulte. Jei įvyksta tikroji adopcija, tai jis išeina iš *patria potestas* ir per tai nustoja buvęs savo tėvo *heres suus;* jis nustoja buvęs agnatu savo tėvo agnatų. Kadangi jis išeina iš savo *gens,* tai jis nebesivadina savo senuoju vardu; jis pasilaiko tik

---

[1] *Inst., h. t.,* 8.

[2] Apie įsūnio vardą žiūr. H. Michel, *Droit de cité,* 220—240 pp.

[3] Paulus, *D., h. t.,* 23: *His quibus adgnascitur et cognatus fit, quibus vero non adgnascitur nec cognatus fit.* Karlowa, *R. R. G.,* 2, 1, 245 p., neigia, kad įsūnis įeinąs į įsūnytojo *gens.* Mommsen, *Etudes sur Pline le Jeune,* 36 p. 1 išn., priešingai teigia, kad įsūnis įeina net į įsūnytojo tribą.

[4] Vadinas, jis neteks ir visų įpėdinystės teisių įsūnytojo ir jo giminių palikimams. Mums rodos, kad tik vienu atveju įsūnis, nežiūrint į emancipaciją, pasiliks savo teises įsūnytojo turtui. Šį atsitikimą numato *senatus consultum Atinianum* (o ne *Labinianum),* kurį mes žinome iš Justiniano *Inst.,* 3, 1, *De her. quae ab intest.,* 14; *C., h. t.,* 10, 3. Einant šiuo senato nutarimu, kurį panaikino Justinianas, įsūnis *ex tribus maribus,* tai yra, toks, kurio tėvas turi tris vaikus, rodos, nežiūrint emancipacijos, gauna vieną ketvirtadalį *(quarta Atiniana)* įsūnytojo turto. Šio nuostato motyvai veik nežinomi; kurie-ne-kurie mano, jog taip nustatyta dėl to, kad įsūnis, netekęs paveldėjimo teisių po savo tėvo, gautų dalį po įsūnytojo. Kitokių interpretacijų žiūr. Cuq, *Institutions,* 2, 118 p. 1 išn. ir Gunnar Bergman 76—98 pp.

pakeistą vardą, kaip tam tikrą prievardį, kuriam prikergiama nauja galūnė ir kurį deda jo viso vardo gale. Vadinas, mūsų vos tik nurodytas konsulas, po adopcijos nebebus vadinamas *Fulvius,* bet *L. Manlius Acidinus Fulvianus.* Civiliniu atžvilgiu įsūnis tampa visiškai svetimas savo senajai šeimai.

Bet taip yra tik civiliniu atžvilgiu, o prigimties atžvilgiu giminystės ryšys pasilieka. Jei jis ir nustoja buvęs agnatu, gentimi kraujo giminių, tai vis dėlto jis lieka jų kognatu[1]. Tiesa, kraujo giminystė, kuri seniau veik jokios įtakos gyvenimui neturėjo, pamažu pradėjo vaidinti didelį vaidmenį. Net neieškodami daug pavyzdžių, mes galime lengvai nurodyti, kad pretorius, neatsižiūrėdamas į emancipaciją, šaukia emancipuotąjį asmenį paveldėti jį emancipavusius ascendentus. Principiališkai pretorius nesuteikia įsūniui tiek pat teisių, kiek jų duoda emancipuotajam, nes, jei įsūnis išeina iš savo šeimos, tai jis įeina į įsūnytojo šeimą: jis tampa pastarojo įpėdiniu. Įsūniui, kurį emancipuoja įsūnytojas, pretorius suteikia teisę paveldėti savo tikrąjį tėvą, kaip kad pastarasis būtų pats emancipavęs. Tik vienu atveju jis nustoja kartu abiejų paveldėjimo teisių, būtent: tuo atveju, kai, įsūnytojui jį emancipuojant, jo tikrasis tėvas jau yra miręs. Emancipacija net *jure praetorio* panaikino visus jo paveldėjimo teises būsimajam įsūnytojo palikimui; o kadangi jo tikrojo tėvo palikimas jau yra likviduotas, tai jis nebegali nieko iš jo gauti. Tačiau savaime suprantama, kad jis atsisakys nuo įsūnytojo palikimo tik tada, kai jis norės gauti savo tikrojo tėvo palikimą. Tatai yra ryškiausias pavyzdys tų pranašumų, kuriuos įsūniui suteikia prigimties ryšys, kuris jį suriša su senąja šeima. Yra ir daugiau ryšių, kurie, net įėjus jam į naują šeimą, jį riša su senąja šeima[2].

2. *Padariniai, kuriuos tik adrogacija gimdo*[3]. Adrogacija pagimdo visus bendruosius adopcijos padarinius. Bet, be kitko, kadangi adrogacijos atveju turima reikalo su *sui juris* asmeni-

---

[1] Modestinus, *D.*, 38, 10, *De grad.*, 4, 10: *Quascumque cognationes adfinitasque habuit retinet, adgnationis jura perdit.*

[2] Kadangi įsūnis iš dalies yra surištas su savo senąja šeima, tai imperijos gadynėje, kada vardų sistema nustojo savo senojo griežtumo, jam leido prie naujo vardo prikergti savo senąjį vardą. Jei bet kurį asmenį bent kelis kartus įsūnija, tai jo vardas pasidaro labai ilgas, kartais iš keliolikos vardų sudėtas. Žiūr. H. Michel, 238 p. Cagnat, *Corrs d'épigraphie,* 74, 76 pp. Mommsen, *Etude sur Pline le Jeune,* 43—51 pp.

[3] F. Desserteaux, *Etude sur les effets de l'adrogation,* 1892.

mi, kuris turi savo turtą ir kuris gali turėti savo valdžioje vaikų, tai ji (adrogacija) pagimdo du ypatingus padarinius, kurie sudaro visą jos svarumą. Pirmas padarinys yra toks, kad, tuo tarpu, kai, einant adopcijos dėsniu, įsūnio vaikai liekasi jo tėvo (kraujo tėvo) valdžioje, adrogacijos atveju įsūnio vaikai, kurie yra jo paties valdžioje, patenka kartu su pačiu įsūniu (tėvu) į įsūnytojo valdžią[1]. Įsūnis patenka į įsūnytojo valdžią taip, kaip jis patektų, jei būtų gimęs iš pastarojo santuokos, o jo gimimas iš įsūnytojo santuokos perduoda jį į įsūnytojo, šiuo atveju senelio, valdžią. Pagaliau, dėl to paties pagrindo jo turtas tenka įsūnytojui. Jei jis būtų gimęs iš įsūnytojo santuokos, tai jis negalėtų turėti savo turto, nes viskas, ką jis įgyja, tenka jo *paterfamilias*, išskiriant tuos aprėžimus, kuriuos padarė imperatorių sukurta teisė; kitaip sakant, visas jo turtas, išskiriant tuos pačius aprėžimus, išnyksta įsūnytojo turte[2].

Iš abiejų šių adrogacijos padarinių tiktai antrasis gali pasireikšti nepilnamečio adrogacijoje. Bet mes matėme, kad kiekvieną kartą, kai adrogacija pasibaigia *ante pubertatem*, įsūnytojas privalo grąžinti pačiam įsūniui arba jo įpėdiniams tą turtą, kurį jam įsūnis įgijo. Mes čia pat dar pridursime, kad panaikinant adrogaciją įsūnytojo mirtimi arba įsūnio emancipacija *ante pubertatem*, įsūnis įgyja teisę net tam tikrai įsūnytojo turto daliai. Einant Antonino Piaus reskriptu, įsūnis, jei jį be jokios priežasties emancipavo įsūnytojas arba jei jį pašalino nuo įpėdinystės *(exhereditatio)* testamentu, gauna ketvirtą įsūnytojo turto dalį *(quarta Antonina)*[3].

B. *Justiniano teisė.* — Tiesą pasakius, Justinianas nepakeitė adrogacijos taisyklių. Tuos adrogacijos padarinius, kurie liečia turtą netiesioginiu būdu, palietė taisyklės, kurios reguliavo esančių kito individo valdžioje asmenų teises turėti turtą: asmenys, kurie patenka į kito asmens valdžią, turės, kaip *peculium castrense, quasi castrense* arba kaip *bona adventicia*, tą turtą, kuris būtų sudaręs *peculium castrense, quasi castrense* ir *bona adventicia*, jei tie asmenys jau anksčiau būtų buvę kito asmens valdžioje. Bet tatai nėra adrogacijos taisyklių panaikinimas, tai yra paprastas ir grynas tų taisyklių pritaikymas.

---

[1] Modestinus, *D., h. t.*, 40.
[2] Ulpianus, *D., h. t.*, 15, pr.
[3] *Inst., h. t.*, 3.

Jos visiškai veikė paprastąją ir, galima sakyti, nepilnamečių adrogaciją[1].

Priešingai, Justinianas giliai palietė adopcijos padarinius[2]. Kaip sakoma, jis skyręs dvi adopcijos rūšis, būtent: *adoptio minus plena,* tai yra, taisyklė, pagal kurią įsūnis neišeina iš savo kilmės šeimos; vienintelis šios adopcijos padarinys yra toks, kad įsūnis *ab intestato* paveldi savo įsūnytoją; ir *adoptio plena,* kuri gimdo senuosius padarinius, bet kuri vartojama tik šiais dviem atvejais: 1) kada vaikas įsūnijamas to ascendento, kurio valdžioje jis dar nėra buvęs, ir 2) kada jį atiduoda į adopciją tas ascendentas, kuris savo šeimoje yra kito asmens varžomas, pavyzdžiui, senelis, turėdamas savo valdžioje sūnų ir anūką, atiduoda pastarąjį į adopciją.

Justiniano tikslas buvo pašalinti pavojų, kuris, einant klasiškąja teise, galėtų atsitikti įsūniui; nes, jei įsūnytojas jį emancipuotų po jo tikrojo tėvo mirties, tai jis galėtų netekti abiejų palikimų. Todėl principiališkai buvo leidžiama, nebojant adopcijos, pasilikti savo tikrojo tėvo šeimoje. Tik dviem atvejais buvo leidžiama įsūniui išeiti iš savo senosios šeimos. Leidžiama išeiti dėl to, kad tais atvejais negrėsė jam pavojus. Pirmuoju atveju dėl to, kad įsūnis, nebojant emancipacijos, pasiliko įsūnytojo įpėdiniu kaip kognatas; antruoju atveju dėl to, kad jis nenustoja vilties būti įpėdiniu savo senojoje šeimoje. Jeigu įsūnio šeimoje išnyksta tas asmuo, kuris turėjo pirmenybę, tai (tik antruoju atveju) *adoptio plena* tampa *minus plena.* Nėra jokio abejojimo, kad faktiškai Justinianas labai sumažino riziką. Bet labai lengva pastebėti, kad nevisiškai tuos pavojus jis pašalino.

3. Įteisinimas, konkubinatas, neteisėtieji vaikai[3].

Įteisinimas *(legitimatio),* kurio pradžios reikia ieškoti tiktai krikščioniškoje teisėje, yra procedūra, kuria vaikas paimamas į tėviškąją valdžią; vadinas, tas vaikas įvedamas į tėvo

---

[1] Nors Justinianas, rodos, tai sako, *Inst.,* 3, 10, *De adg. per ad.,* 2.

[2] *Inst., h. t.,* 2. *C., h. t.,* 10.

[3] *Inst.,* 1, 10, *De nupt.,* 13. *C.,* 5, 27, *De nat lib. D.,* 25, 7, *De concub.* P. Gide, *De la condition de l'enfant naturel et de la concubine dans la lègisl. romaine,* 1880 (reprodukuotas *Condition de la femme,* 2-sis leid. 1885, 543—585 pp.); P. M. Meyer, *Das römische Concubinat nach den Rechtsquellen und den Inschriften,* 1895; — Plassard, *Le concubinat romain sous le Haut-Empire,* tezė, Toulouse, 1921.

civilinę šeimą. Bet įteisinama tik tam tikra vaikų kategorija, būtent: gimusieji iš konkubinato vaikai. Vadinas, įteisinimas yra susijęs su konkubinato ir su pavainikių vaikų būklės teorijomis, kurių bendrus bruožus mes čia nurodysime.

Žinoma, ne visą romėnų teisės gyvavimo laiką pavainikių vaikų padėtis buvo ta pati. Ypač labai ryškiai šiuo atžvilgiu skyrėsi pagoniškojo ir krikščioniškojo periodų taisyklės.

Pagal pagoniškąją teisę, kurios primityvinė sistema giminystę bazuoja vien valdžios ryšiu, pavainikis vaikas nėra surištas nei su savo tėvu, nei su savo motina. Tėra viena civilinė giminystė. Įstatymas visiškai nežino kraujo giminystės. Jis šios giminystės nežino nei vaiko naudai, kad jam duotų teisių, nei jo nenaudai, kad jo teises varžytų.

Tačiau per visą pagoniškąjį laikotarpį, pareinamai nuo vis didėjančio kraujo giminystės pripažinimo, teisė darė vis didesnes iš to išvadas, ypač tas išvadas, kurios rišo vaiką su jo motina. Kaip jau mes, kalbėdami apie susituokusios moteries santykius su iš santuokos kilusiais vaikais, matėme, šie padariniai kyla ne iš to, kad jo motina yra vyro žmona, bet iš to, kad ji yra vaiko kraujo giminė (kognatė). Vadinas, šie padariniai turi tikrai[1] atsirasti vis tiek, ar ji yra netekėjusi ar ištekėjusi. Visos teisės ir pareigos, kurias tarp vaiko ir motinos pripažino doktrina, pretorius, senato nutarimai ir pagonų imperatorių konstitucijos, veikė visų vaikų atžvilgiu, t. y., jos buvo taikomos ne tik iš santuokos gimusiems vaikams, bet taip pat ir iš laisvo prigyvenimo, iš konkubinato gimusiems vaikams *(liberi naturales)*, taip pat tiems vaikams, kurie gimė iš atsitiktinio lytinio susisie-

---

[1] Galima pasakyti dar daugiau, nes kraujo giminystė nustato ryšius vaiko su motina, civilinės giminystės su tėvu čia visai nėra. Vardų sistema šiam reikalui duoda gerą pavyzdį. Kadangi vaikas tik su motina yra surištas, tai jis gauna motinos vardą. Jis negali vadintis tėvo vardu, net negali savo vardu nurodyti tėvo, nors pastarasis faktiškai ir būtų tikrai žinomas. Apskritai, kad galėtų užmaskuoti savo kilmę, jis yra vadinamas, pavyzdžiui *L(ucii) f(ilius), Sp(urii) f(ilius);* ši vardą įterpia tarp genties vardo ir antvardžio. Vadinas, jo vardas dedamas toje vietoje, kur ir teisėtas vaikas deda savo tėvo vardą. Bet tai, rodos, yra perdėta, nes čia nėra tikro fakto konstatavimo. Užrašai rodo, kad, jei tėvas yra žinomas, ji vadina, pavyzdžiui, *Gnaeus, Publius*, o kiek toliau vadina *L(ucii) f(ilius), Sp(urii) f(ilius)*. Pastarąją formulę kartais, suderindami žodžius, taria *Sp(urius) f(ilius)*, bet galėtų ir logiškai turėtų sakyti *Sp(urii) f(ilius)*. Žiūr. Cagnat, *Cours d'épigraphie*, 72—74 pp. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 80 p. 5 išn. Konkubinatą liečiančius užrašus žiūr. Meyer, 39—48. 67—77. 114—116 pp. ir Plassard, 97—164 pp.

kimo *(spurii, vulgo concepti)*[1], ir net, mes tikime, tiems vaikams, kurie gimę iš paleistuvystės ir iš kraujomaišos. Bazė yra visados ta pati: kraujo giminystė, kurią paliudija materialinis gimdymo faktas, kuris visados yra lygiai tikras, kad motina, nežiūrint į tai, ar ji yra susituokusi moteris, ar sugulovė, ar prostitutė, yra tikra motina[2]. Priešingai,ryšį tarp vaiko ir tėvo gali nustatyti tik teisinis aktas, santuoka. Vadinas, Romoje buvo tik kraujo motinos, o tėvai ten buvo tik teisiniai (legaliniai). Kraujo tėvystės visai nebuvo.

Vienintelę iš šio principo išimtį, kuri padaryta pagoniškosios epochos metu, randame Adriano 119-tų metų konstitucijoje. Ši išimtis lietė karius, kuriems apskritai buvo suteikiama daug privilegijų, priešingų bendrajai teisei. Einant šia išimtimi, karių įpėdiniais *ab intestato* galėjo būti jų prigyventi kariškos tarnybos metu vaikai. Pastarieji paveldėdavo taip, kaip kraujo giminės (kognatai)[3]. Tuo būdu buvo pripažinta kraujo giminystė tarp tėvo ir vaiko. Bet tai buvo vienintelis atsitikimas. Mes netikime, kad taip būtų buvę antruoju, daug dažniau minimu atveju, būtent: konkubinato atveju, nes konkubinatas buvo laikomas tam tikra santuokos rūšimi. Įstatymų akimis žiūrint, konkubinatas nepagimdo tėviškosios valdžios, tačiau jis nustato tam tikrus giminystės santykius tarp tėvo ir vaiko. Nei imperijos periodo metu, nei anksčiau konkubinatas nebuvo laikomas pseudosantuoka; tai yra faktiška santuoka (sąjunga)[4]. Kadangi *lex Julia de adulteriis* baudė ne tik už paleistuvavimą, bet ir už *stuprum* su dora moterimi, tai dažnai įvykdavo neaiškumų, ar įstatymas pripažįsta ir toleruoja konkubinatą, ar ne. Bet, rodos, reikėtų manyti, kad tas įstatymas konkubinatą nuo

---

[1] Ypač žiūrėk apie abipusį paveldėjimą, kurį nustatė *senatus consultum Tertullianum* ir *s. c. Orfitianum, Inst,* 3, 3, *De s. c. Tertull.,* 7; 3, 4, *De s. c. Orfit.* 3.

[2] Paulus, *D.,* 2, 4, *De in jus voc.,* 5: *(Mater) semper certa est etiam si vulgo conceperit: pater vero is est quem nuptiae demonstrant.*

[3] *Textes,* 194—196 pp. Galimas dalykas, kad ši privilegija buvo laikina ir kad ji lietė tik Egipte esančius garnizonus, nes tekstai apie tai mini; bet, rodos, ši nuomonė yra klaidinga. Tačiau, mums rodos, niekas neverčia manyti taip, kaip P. M. Meyer, *Z. S. St.,* 18, 1897, 47—49 pp., interpretuoja; pasak jo, šią privilegiją teikdavę tik vaikams, gimusiems iš santuokos, kuri buvo padaryta prieš karo tarnybą ir kurią panaikinę šios tarnybos metu.

[4] Šia pačia prasme žiūr. aukščiau nurodytą Gide disertaciją; priešinga pažiūra Accarias, 1, 246—252 pp.

anų bausmių atleisdavo[1]. Nuo to laiko jį pripažino baudžiamieji įstatymai, kuriems teko nustatyti aiškias konkubinato sąlygas; o civilinė teisė jo niekados nepripažino. Vėliau, kaip ir anksčiau, konkubinatas nerišo vaikų su tėvu. Šį reiškinį įrodo tekstai, kuriuose neatrandame jokių padarinių, kuriuos pagimdytų teisiškai pripažinta filiacija (kilmė), pavyzdžiui, nerandame pretoriaus pripažinto tarp tėvo ir sūnaus paveldėjimo, paremto kraujo giminyste *(cognatio)*[2]. Vieninteliai tekstai, kuriais galima būtų pasiremti kaip pripažįstančiais kraujo giminystę ir kurie liečia santuokos kliūtis su ascendentu arba to ascendento pritarimo reikalingumą teismui[3], nieko neįrodo, nes jų išvados taikomos ne tik iš konkubinato gimusiems vaikams, bet ir paprastiems pavainikiams, ir vaikams, gimusiems iš paleistuvavimo bei kraujomaišos, ir net gimusiems iš vergų *contubernium,* ypač kad pastarųjų filiacija niekados teisiškai nebuvo pripažinta[4]. Pagoniškoji teisė, kuri pažinojo konkubinatą baudžiamuoju atžvilgiu, civiliniu atžvilgiu jo nepripažino, išskiriant Adriano suteiktąją kareiviams privilegiją. Ji nepažinojo prigimtinės (natūrališkosios) tėvystės taip, kaip nepažinojo teisinės motinystės, kaip motinos atžvilgiu neskyrė vaikų, gimusių iš santuokos nuo vaikų, gimusių ne iš santuokos.

Krikščioniškoji teisė visa tai pakeitė. Nepakęsdama lytinių santykių be santuokos, ji rūpinasi motinos ir tėvo padėtimi, kad iš to galėtų išvesti vaikų neteisinumą. Iš antros pusės, ji skyrė konkubinatą nuo kitų lytinio bendravimo rūšių, išskiriant, žinoma, santuoką, kad iš to galėtų išvesti tam tikrus pranašumus, ypač kad galėtų pripažinti prigimtinę tėvystę tam tikrų protekcijų šaltiniu.

Neteisinumai, kuriuos kaip kovos priemonę pradėjo vartoti Konstantinas, buvo taikomi tai vieniems, tai kitiems ne iš santuokos gimusiems vaikams *(liberi naturales).* Taip, Honoriaus ir Arkadiaus konstitucija panaikino motinystės padarinius tų

---

[1] Marcianus, *D.*, 25, 7, *De concub.*, 3, 1: *Quia concubinatus per leges nomen assumpit, extra legis (Juliae de adulteriis) poenam est.*

[2] Tatai yra pažiūra, kurią tolyn labyn ima pripažinti net priešingos nuomonės šalininkai. Žiūr., pavyzdžiui, Accarias, 1, 1007 p. 3 išn.; 1251 p. Vardų sistemos atžvilgiu gali būti, kad iš konkubinato gimęs vaikas yra vadinamas motinos vardu; bent negalima įrodyti, kad jis vadintųs tėvo vardu. Žiūr. Mispoulet, *Etudes d'institutions romaines*, 1887, 265—278 pp.

[3] Paulus, *Sent.*, 1, 1 *b.*, 1 = *D.*, 2, 4, *De in jus voc.*, 6.

[4] *D.*, 2, 4, *De in jus voc.*, 4, 3. *D.*, 23, 2, *De R. N.*, 14, 2.

vaikų nenaudai, kurie gimė iš paleistuvavimo ir iš kraujomaišos. Paskui, Justinianas panaikino motinystės padarinius ir tų vaikų nenaudai, kurie buvo paprasti pavainikiai, jei, žinoma, jų motina buvo dora moteriškė ir jei ji turėjo teisėtų vaikų[1]. Pastaroji konstitucija nelietė vaikų, gimusių iš konkubinato. Pasak vienų, Justinas uždraudęs visų pavainikių vaikų įsūnijimą; o pasak kitų, šis uždraudimas lietęs tik vaikus, gimusius iš konkubinato. Justinianas nustatė dėsnį, pagal kurį pavainikiai vaikai, jei yra teisėtų vaikų, po tėvo paveldi tik dvyliktąją jo turto dalį[2].

Konkubinatas, kuris tuo metu, pagal senuosius tekstus, tampa *inaequale conjugium, legitima conjunctio sine honesta celebratione matrimonii*[3], sugulovei *(concubina)* gimdo paveldėjimo teisę, tiesa, labai aprėžtą teisę. Konkubinatas ypač suriša vaikus su tėvu: vaikai, gimusieji iš konkubinato, skiriasi nuo iš santuokos gimusių vaikų tik savo pavadinimu — *liberi naturales*[4]. Tatai daroma dėl to, kad jie galėtų įgyti teisę alimentams ir aprėžtam paveldėjimui[5] arba kad, atskiriant nuo paprastųjų pavainikių, jie galėtų būt įteisinami (legitimuoti)[6].

Krikščionystė įvedė įteisinimo instituciją tada, kada ji pradėjo laikyti konkubinatą nedoru bendravimu ir kada iš konkubinato gimusius vaikus ėmė laikyti žemesnės rūšies vaikais. Šią dėmę nuplauja įteisinimas, kurį galima pasiekti per teisėtą santuoką, kuri pakeičia faktiškąjį lytinį bendravimą, konkubinatą[7]. Vienu atveju įteisinimas buvo akstinas neteisėtą padėtį pakeisti teisėta padėtimi.

---

[1] *C.*, 5, 5, *De inc. nupt.*, 6, *C.*, 6, 57, *Ad. s. c. Orf.*, 5.

[2] Justinus, *C.*, 5, 27, *D.*, *De nat. lib.*, 7, 3. *Justinianus, Nov.* 89, c. 12, 2. 3.

[3] *C. Th.*, 4, 6, *De nat. fil.*, 7, *C., h. t.*, 3. Apie ypatingą Justiniano konkubinato reformos pobūdį žiūr. Bonfante, *Studi Perozzi*, 1925, 281—286 pp.

[4] *C. Th.*, 4, 6, *De nat. fil.*, 7. Apie klasiškosios epochos kalbą žiūr. *D., 31 De leg.*, II, 88, 12: *Naturales liberos, id est in servitute susceptos*, ir nurodytus tekstus Gide, 573 p. 2 išn.

[5] Nov. 18, *c.* 5. Nov. 89, *c.* 12, 4. 6.

[6] Tiktai nuo IX-jo šimtmečio, Leono Filosofo gadynės (nov. 91: *Basil.*, 60, 37, 83), panaikintos visos tarpinės padėtys, kurios buvo tarp celibato ir santuokos.

[7] Šį atsitikimą reikia skirti nuo tų atsitikimų, kuriuos paprastai nurodo ir pagal kuriuos negalinčių romėniškai susituokti asmenų vaikas patenka *in patriam potestatem*. Pastarieji atsitikimai mini vaikus latinų ir peregrinų, kurie yra įgiję pilietybę. *Patria potestas* įgyjama kartu su pilietybe, bet tai įgyjama tik einant aiškiu nuostatu, natūralizacijos atveju (Gajus, 1, 93. 94. 3, 20); priešingai, tai įgyjama bendra teise, jei kalbama

įteisinti galima trimis būdais.

1. Paskesne santuoka *(per subsequens matrimonium)*[1]. Šio būdo įteisinimą pirmiausia pripažino Konstantino ir Zenono pereinamieji konstitucijų nuostatai. Šie nuostatai buvo laikini; jie leido konkubinato dalyviams susituokti ir per tai įteisinti savo jau gimusius vaikus. Bet tai buvo tik tam tikros rūšies amnestija, kuri leido pataisyti praeity padarytas klaidas, bet jokiu būdu ji nebuvo taikoma ateities klaidoms. Anastazius į šį dalyką pažiūrėjo visai kitaip. Jis įteisinimą pavertė pastovia institucija, kuri buvo atvira ne tik jau esantiems konkubinato dalyviams, bet ir dar būsimiesiems. Justinas šį įteisinimo būdą trumpam laikui panaikino, o Justinianas vėl atgaivino ir galutinai nustatė jo tvarką.

Kad būtų įteisinimas *per subsequens matrimonium* (paskesne santuoka), einant paskutine Justiniano teise, yra reikalingos šios trys sąlygos: a) kad būtų galima santuoka nuo pat nėštumo pradžios (apvaisinimo); vadinas, išskiriami ne tik iš paleistuvavimo ir kraujomaišos gimusieji vaikai, bet ir tie, kurie yra gimę iš piliečio ir svetimšalės, net ir tie vaikai, kurie gimė iš piliečio ir vergės; — b) kad būtų padarytas tam tikras aktas *(instrumentum dotale)*, kuris turi pažymėti padėties pakitėjimą, konkubinato transformaciją į santuoką; — c) kad būtų vaiko sutikimas arba bent, kad jis tam dalykui nesipriešintų, nes be jo noro niekas negali jį padaryti *alieni juris* asmenimi. Priešingai, nebuvo reikalo, kaip reikalavo Konstantino ir Zenono konstitucijos, kad žmona būtų laisvoji *(ingenua)*; taip pat nebuvo reikalaujama, kad nebūtų iš ankstesnės santuokos vaikų. Vaikų nebuvimo iš ankstesnės santuokos buvo reikalaujama tik vienu atveju, būtent: kada įteisinimas leidžiamas, neatsižiūrint į negalėjimą susituokti, nėštumo pradžios momentu, t. y., kai patronas susituokia su savo išvaduotąja, kad įteisintų vaikus, gimusius iš *contubernium*[2].

2. Imperatoriaus reskriptu *(Legitimatio per rescriptum principis)*[3]. Šitas įteisinimas yra beveik tik pirmojo įteisinimo būdo papildinys, kurį Justinianas nustatė tiems atsitikimams,

---

apie *majus* arba *minus Latium*, *causae probatio* ir *erroris causae probatio* (Gajus, 1, 95—96. 29—31. 67—75).

[1] *C., h. t.*, 5; 6; 10; 11. Nov. 12, c. 4. Nov. 89, c. 8.

[2] Nov. 18, c. 11.

[3] Nov. 74, c. 1, 2.

kada aną nebuvo galima pritaikyti, pavyzdžiui, kai žmona yra mirusi, išvykusi kitur, ištekėjusi už kito vyro. Šį įteisinimą, tėvui prašant, gali autorizuoti imperatorius. Jis tai gali padaryti net tėvui mirus. Tikriausiai, šis įteisinimas, kaip ir pirmasis, buvo teikiamas su sąlyga, kad tam neprieštarautų vaikai. Gal būt, nežiūrint į vieną mažą kliūtį (sunkumą), su sąlyga, kad pastojimo momentu būtų galima santuoka; be to, dar su tam tikra sąlyga *(conditio specialis)*, kad nebūtų vaikų iš kitos santuokos.

3. Paaukojimu kurijai *(Legitimatio per oblationem curiae)*[1]. Šį įteisinimo būdą, kaip nuolatinę instanciją, daug anksčiau už anuodu nustatė Teodozius ir Valentinianas. Jis buvo grynai fiskinio pobūdžio. Tai buvo viena iš daugelio priemonių, kuriomis siekta pagausinti kurijų narių skaičių, kad ko daugiausia galima būtų išrinkti mokesčių. Gimusius iš konkubinato vaikus galima įteisinti paaukojant juos gimtinės kurijai ir duodant jiems 25 dešimtines žemės, kuri reikalinga kiekvienam kurialui. Šiaip buvo daroma, jei įteisinamasis yra sūnus, o jei duktė, tai ją reikėjo sutuokti su dekurionu (vietos senato nariu) ir duoti 25 dešimtines žemės. Iki Justiniano gadynės šis įteisinimo būdas, be žemės davimo, reikalavo dar paties vaiko sutikimo ir teisėtų vaikų nebuvimo. Justinianas leido įteisinti net ir teisėtiems vaikams esant.

Iš visų trijų įteisinimo būdų paaukojimo kurijai būdas yra labiausiai nutolęs nuo tikrosios santuokos. Ir jo pagimdomi padariniai yra menkesni. Yra padarinių, kuriuos gimdo visi trys įteisinimo būdai, bet yra ir tokių padarinių, kuriuos gimdo tik du pirmieji įteisinimo būdai. 1. Jei vaikas yra vienu ar kitu būdu įteisintas, tai jis tampa *justus,* patenka *in patriam potestatem* ir santyky su tėvu jis paveldi pastarąjį taip, kaip teisėtas vaikas. Bet jei jis yra įteisintas *per oblationem curiae,* tai tuo ir užsibaigia visi įteisinimo padariniai[2]. 2. Priešingai, jei įteisinimas padarytas *per subsequens matrimonium* arba *per rescriptum principis,* tai, be to, jis įeina į tėvo šeimą: tampa civiliniu gimine ne tik paties tėvo, bet ir visų tėvo giminių; vadinas, taip, kaip kad jis būtų gimęs iš tikros santuokos[3].

---

[1] *C., h. t.,* 3. Kasiodoro formuliaras, *Variae,* 7. 40.
[2] Justinus, *C., h. t.,* 9, pr. Žiūr. kitą aprėžimą Nov. 89, cc. 2—6.
[3] Nov. 89, c. 8. Nov 74, c. 2.

C.

Tėviškosios valdžios (patria potestas) panaikinimas. Emancipacija[1].

I. *Tėviškosios valdžios panaikinimo būdai.* — Tėviškąją valdžią, kaip vieno asmens valdžią kitam asmeniui, normališkai panaikina vieno iš jiedviejų mirtis:

1. Esančiojo tėviškoje valdžioje asmens mirtis visiškai panaikina tuos santykius.

2. *Paterfamilias* mirtis arba padaro visus jo descendentus *sui juris* asmenimis, arba juos atiduoda kitai tėviškajai valdžiai; tatai pareina nuo to, ar yra iš tėvo pusės descendentų, kurie galėtų laikyti savo rankose tėviškąją valdžią, ar jų nėra. Tačiau, šiaip ar taip bebūtų, *paterfamilias* mirtis neliečia civilinės giminystės ryšių[2].

Tėviškoji valdžia gali išnykti ir jos dalyviams esant gyviems.

1. Iš *paterfamilias* asmens pusės jo tėviškąją valdžią gali panaikinti laisvės, pilietybės arba šeimos netekimas *(capitis deminutio maxima, media, minima)*[3]. Visais šiais atvejais, išskiriant adrogaciją, (kada *paterfamilias* netenka šeimos), vaikas, kuris tampa *sui juris* asmenimi, arba patenka į kitą tėviškąją valdžią, arba pasilieka savo civilinėje šeimoje. Bet išnykusioji tėviškoji valdžia gali kartais vėl atgimti, pavyzdžiui, laisvės arba pilietybės praradimo atvejais ją gali atgaivinti *postliminium* ir rehabilitacijos[4] padariniai, o įsūnijimo atveju — ankstesnė įsūnytojo mirtis.

2. Iš vaiko asmens pusės gali panaikinti tėviškąją valdžią vaiko *capitis deminutio maxima,* jo *capitis deminutio media* ir jo *capitis deminutio minima,* kurios pareina nuo vaiko patekimo į trečiojo asmens *manus* arba *mancipium*[5], ir, be to, einant nau-

---

[1] *Inst.*, 1, 12, *Quibus modis jus pot. D.*, 1, 7, *De adopt. et em. C.*, 8, 48 (49), *De emanc. lib.*

[2] Ulpianus, *Reg.*, 10, 2.

[3] *Inst., h. t.*, 5, apie karo nelaisvę, 3, apie *servitus poenae*, 1, apie ištrėmimą.

[4] *Inst., h. t.*, 1, *in fine;* 5.

[5] Tūlas mano, kad tėviškąją valdžią panaikina tiktai trečioji mancipacija, arba net tik išvadavimas iš pastarosios; gal būt, kad tai yra nuomonė sudaryta su Gajaus, 1, 132, pažiūra, nes pastarasis emancipaciją laiko vienu vienetu. Tačiau nuo to laiko, kada atiduotą *in mancipium* vaiką liečia *capitis deminutio*, reikia manyti kitaip, būtent: tėviškoji valdžia išnyksta po kiekvienos mancipacijos, o atgyja po kiekvieno išvadavimo.

jausiąja teise, tatai gali pareiti nuo vaiko adopcijos ir jo emancipacijos. Vadinas, vaikas išsivaduoja iš tėviškosios valdžios tik išeidamas iš savo šeimos. Bet, patekdamas į tėviškąją valdžią, jis gali vėl grįžti į savo šeimą, būtent: jei yra *capitis deminutio maxima* arba *media,* tai per *postliminium* ir reliabilitaciją[1]; o jei buvo patekęs į *mancipium,* tai per išvadavimą iš *mancipium.* Pastaruoju atveju jis vėl patenka į tėviškąją valdžią, jei tik, žinoma, dar nebuvo trijų mancipacijų arba jei tai nėra antrojo laipsnio arba žmonos descendentas.

3. Iš vaiko pusės tėviškąją valdžią panaikina jo paaukštinimai, būtent: pagoniškosios epochos metu paskyrimas vaidila arba vaidilute[2]; Justiniano gadynėje tapimas patricijum, konsulu, tribunolo prefektu, kariuomenės vadu *(magister militum)* arba vyskupu[3]. Bet visi šie paaukštinimai ir paskyrimai nenutraukia šeimos ryšių.

4. Pagaliau, taip pat nenutraukiant vaiko šeimos ryšių, pagal Bizantijos teisę tėviškoji valdžia panaikinama dėl tam tikrų tėvo blogų elgesių, būtent: vaikų pametimas, atidavimas dukters į prostitucijos namus, kraujomaišos santuoka[4].

II. *Emancipacija.* — Iš visų iš tėviškosios valdžios išsivadavimo būdų emancipacija, rodos, yra plačiausiai išaiškinta. Emancipacijos tikslas yra padaryti vaiką *sui juris* asmenimi dar tėvui gyvam tebesant.

Senoji romėnų teisė žinojo gana daug atsitikimų, kurie panaikina *patriam potestatem;* bet nė vienas atsitikimas nesuteikia tėvui teisės savo valia, niekam netarpininkaujant, paleisti vaiką iš tėviškosios valdžios. Istoriškaisiais laikais vaiko pametimas nėkiek nepaliesdavo nei tėvo, nei vaiko teisių. Tiesioginio atsisakymo nuo tėviškosios valdžios, kaip tatai buvo galima daryti Graikijoje, romėnų teisė nepažinojo[5]. Vadinas, rei-

---

[1] *Inst., h. t.,* 5, *postliminium* reikalui.

[2] Gajus, 1, 130. Aul.—Gel, 1, 12. 9—13. Brassloff, *Hermes,* 48, 1913, 458—463 pp.

[3] *Inst., h. t.,* 4. *C.,* 12, 3, *De consul.,* 5.

[4] *C.,* 8, 51 (52), *De inf. exp.,* 2. *C.,* 11, 41 (40), *De spect.,* 6. Nov. 12, c. 2.

[5] *C.,* 8. 46 (47), *De p. p.,* 6. Quintilianus, *Inst., or.,* 7, 4, 27. Val. Max., 5, 8, 3 —Tačiau šis atsisakymas *(abdicatio),* kurio simptomus jau randame Hammurabio kodekse, 168—169 §§, kiek vėliau ir Gortynos įstatyme 67 §, pasak Cuq *(Manuel des inst. jur.,* 152 p.; *C. R. Ac. Inscr.,* 46, 1917, 354—369 pp.), veikęs tam tikrose Romos imperijos srityse. Priešingai mano Arangio Ruiz, *Aegyptus,* 1, 1920, 27—28 pp.

kėjo ieškoti priemonės, kuria tėvas, žinoma, jei jis panorės, galėtų atsisakyti nuo savo valdžios. Kaip mes žinome, praktikai šią priemonę atrado XII Lentelių taisyklėje, kuri vėliau buvo vartojama ir tėviškajai valdžiai perleisti. Štai ta taisyklė: *si pater ter venum duuit, filius a patre liber esto* (Jei tėvas tris kartus parduos, tai vaikas turi būt laisvas). Reikėjo tik pakeisti tikrus sūnaus pardavimus fiktyviškomis mancipacijomis, padarytomis tarp artimų giminių ir iš tų mancipacijų išvaduoti. Šiuo būdu veik vieno tėvo valia buvo naikinama *patria potestas*. Kam buvo reikalinga tokia priemonė? Moderniškosios idejos verčia manyti, kad tai buvo daroma dėl to, kad, plečiant vaiko nepriklausomybę, norėta pagerinti pastarojo teisinę būklę; tam tikru momentu net pats emancipacijos pavidalas tatai rodė. Bet, turint galvoje pirminę emancipacijos fizionomiją, ji, greičiausiai, bus buvus sugalvota vaiko nenaudai, būtent: kad jį galėtų bausti.[1] Tačiau, šiaip ar taip, iki paskutinių respublikos laikų[2] emancipacija buvo, rodos, labai retai vartojama, o rimtą socialinį vaidmenį ji pradėjo vaidinti tik transformavus jos padarinius. Ši transformacija padaryta laikotarpy nuo imperijos periodo pradžios iki Justiniano gadynės[3].

1. *Sąlygos.* Pirmąsias emancipacijos formas nustatė pati taisyklė, kurios pavartojimas ir buvo emancipacija. Jei reikėjo emancipuoti sūnų, tai jį tris kart atiduodavo *in mancipium* ir tris kartus išvaduodavo, o jei reikėjo emancipuoti bet kurį kitą descendentą, tai, einant jau nurodyta XII Lentelių taisyklės siaurąja interpretacija, pakakdavo vieną kartą atiduoti *in man-*

---

[1] Tatai buvo nauja bausmė, kurią praktikai suteikė tėvui. Naminių bausmių skalėje ji buvo lengvesnė už mirties ir ištrėmimo bausmes, bet ji buvo sunkesnė, pavyzdžiui, už pašalinimo nuo įpėdinystės *(exhereditatio)* bausmę, nes pastaroji panaikina tik jo teisę paveldėti *paterfamilias*, o neliečia jo padėties ir neišskiria jį iš šeimos.

[2] Šiuo reikalu Pernice, *Z. S. St.*, 3, 1882, 82 ir t. pusl. Liciniaus Stolo sūnaus emancipacija yra pirmoji, kurią mini tekstai (Titus-Livius, 7, 16 apie 397 m.). Vienas VII-jo šimtm. dramaturgas, L. Afranius parašė veikalą, pavadintą *Emancipatus* (jo fragmentas Ribbeck, *Scoenicae Rom. poesis fragm...*, 2, 3-sis leid., 1898, 205—209 pp.); tačiau nei veikalo fragmentas, nei jo vardas (apie žodžio *emancipare* prasmę žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 66 p. 1 išn.) nerodo, kad ten būtų kalbama apie emancipuotąjį; greičiausiai, ten kalbama apie vaiką, atiduotą *in mancipium*.

[3] Vienas III-jo šimtm. Egipto dokumentas, *P. Lips.* nº 136 *(Textes*, 828—829) patiekia konkretų fiducinės emancipacijos pavyzdį. (Čia kalbama apie dukters emancipaciją).

cipium ir vėl atvaduoti[1]. Kaip ir įsūnijant, galima buvo susitarti su trečiuoju asmenimi, kuris gauna vaiką *in mancipium*, kad po paskutinės mancipacijos jis atgal parduos tėvui *causa mancipii*, kad pastarasis pats galėtų sūnų išvaduoti. Tada tėvas, vaidindamas gynėjo rolę, veiks *in jure cessio* tvarka. Bet čia jis nebebus paprastas statistas, kaip tatai esti įsūnijant, o vaiko išvaduotojas. Jis tai daro, kad įgytų patronato teises vaikui *(emancipatio fiduciaria)*[2]. Bet ta kita forma daroma emancipacija visados turėdavo pereiti tris mancipacijas ir tris išvadavimus. Šitokia tvarka tęsėsi per ištisus amžius. Pirmą kartą šias formas panaikino 502 m. Anastaziaus konstitucija, kuri jas leido pakeisti imperatoriaus reskriptu *(emancipatio Anastasiana)*[3]. Pastarasis leidimas lietė tik emancipaciją tų vaikų, kurių čia pat nebuvo. Kiek vėliau Justinianas tas formas panaikino ir čia pat esančių vaikų emancipacijai. Pareiškimą teismui jis pripažino bendrąja emancipacijos tvarka[4], kuri Rytuose, rodos, jau buvo praktikuojama[5] *(emancipatio Justinianea)*. Šiuo būdu Justinianas, kaip ir įsūnijimo srityje, patvirtino teisinę idėją, kurią pagimdė ir išugdė praktikos darbas.

Turinio sąlygų emancipacija logiškai negali turėti, nes ji yra ne kas kita, kaip tėvo atsisakymas nuo savo teisės mancipuoti savo sūnų. Bet klasiškosios epochos teisininkai jai nustatė specialias sąlygas. Kad įvyktų emancipacija, jie reikalavo, jei ne aiškaus vaiko sutikimo, tai bent jo nesipriešinimo[6], o tam tikrais atvejais vaikui buvo suteikta teisė net reikalauti emancipacijos.[7]

2. *Padariniai.* Jei *sui juris* vaikas emancipuojamas, tai jis galutinai nutraukia ryšius su senąja savo šeima ir jį liečia

---

[1] Gajus, 1, 732. Jau nurodytas dokumentas rodo, kad dukterį emancipavo po trijų mancipacijų ir paskui jas ėjusių išvadavimų.

[2] Gajus, *Epit.*, 1, 6, 3. Be kitko, patronato simuliavimas nebuvo tikras. Žiūr. Tryphoninus, *D.*, 37, 15, *De obseq.* 10 apie *operae*.

[3] *C., h. t.*, 5.

[4] *Inst., h. t.*, 6.

[5] Syriškai-romėn. knyga, L,3. Brunso pastabos 183—184 pp. ir Collinet, *Etudes hist. sur le droit de Just.*, 1, 55—58 pp.

[6] Paulus, *Sent.*, 2, 25, 5. Anastasius, *C., h. t.*, 5. Tėvas, emancipuodamas anūką, galėjo nesiklausti savo sūnaus sutikimo. (Gajus, *D., h. t.*, 28).

[7] Principiališkai, niekas negalėjo priversti tėvo, kad jis emancipuotų vaiką (Marcianus, *D., h. t.*, 32 pr.). Tačiau buvo ir išimčių, pavyzdžiui, jei tėvas blogai elgėsi su vaiku (Papinianus, *D.*, 37, 12, *Si a par. quis manum.*, 5), jei įsūnytas nepilnametis, patapęs pilnamečiu, įrodo, kad įsūnyjimas kenkia jo reikalams (Papinianus, *D., h. t.*, 32 pr.), jei tėvas priėmė dovaną su šia sąlyga (Paulus, *Sent.*, 4, 13, 1).

visa eilė *capitis deminutionum*[1]. Vadinas, po emancipacijos, logiškai galvojant, jis netenka giminių, nes tos *capitis deminutiones* jį atskiria nuo saviškių. Jis praranda paveldėjimo teisės vilį, nes paveldėjimo teisė yra pagrįsta giminyste. Jis netenka net savo esamojo turto, nes tas turtas yra įgytas anksčiau; o kas įgyta anksčiau, tas įgyta tėvui; emancipuojant vaiko turtas lieka tėvui. Tačiau išsirutuliojusi emancipacija vaikui laiduoja šeimą ir turtą.

Pirmiausia, *peculium profecticium,* kuris teisiškai turi likti tėvui, klasiškosios epochos metu paprastai buvo duodamas emancipuotam vaikui. Tai buvo daroma dovanojimo pavidalu, kuris tylomis buvo prezumuojamas.[2] Paskiau, kai buvo sudaryti *peculium castrense* ir *quasi castrense,* tai tie daiktai, kurie juos sudarydavo, tapdavo tikrąja emancipuotojo nuosavybe. Ta pati taisyklė buvo taikoma net *bona adventicia* turtui, išskiriant tėvo teisę, pasilaikyti, kaip atlyginimą už paprastąją naudojimosi teisę, Konstantino nustatytą trečdalį pilnos nuosavybės. Pagaliau, Justinianas gana nevykusiai nustatė valdymo - naudojimosi teisę *(ususfructus)* pusei turto.[3]

Giminystės ryšių ir paveldėjimo teisių atžvilgiu emancipuotasis, nustodamas būti savo senosios šeimos nariu agnatu, pasilieka jų kognatu (kraujo gimine)[4]. Vadinas, jis turi tas teises, kurios iš šios giminystės kyla. Pastarosios teisės, kaip jau žinome, progresyviškai augo. Einant pretoriaus ediktu, jis turėjo teisę paveldėti po savo tėvo, kaip ir *heres suus,* kuris niekados nebuvo išėjęs iš tėviškosios valdžios. Santyky su kitais giminėmis jo paveldėjimo teisė buvo pagrįsta natūraliąją giminyste, kuri, einant pretoriaus sistema, buvo žemesnė už civilinę giminystę, bet kurią nuolat gerino imperatorių kuriamoji teisė; o novelės galutinai sulygino abi giminystes. Jau nuo gana seniai buvo sutvarkytas emancipuotojo paveldėjimo klausimas. Jei jis mirdamas nepalikdavo savo vaikų, tai jį paveldėdavo tėvas ir kiti jo civilinės šeimos nariai. Bet tas paveldėjimas rėmėsi ne giminyste, o patronatu.[5] Šie dėsniai buvo taikomi

---

[1] Tiek, kiek yra mancipacijų ir išvadavimų; vadinas, sūnui — 6, o dukteriai arba kitam descendentui — 2 (Gajus, 1, 162).

[2] *F. V.*, 260.

[3] *Inst.*, 2, 9, *Per quas pers.*, 2.

[4] Modestinus, *D.*, 38, 10, *De grad.*, 4, 10.

[5] *Inst., h. t.*, 6. Todėl jie taip pat palaikys savo rankose emancipuoto nepilnamečio globą.

tik vadinamoje *remancipatio patri* emancipacijoje; ji buvo plačiausiai vartojama ir jos padarinius teisės atžvilgiu pritaikė Anastaziaus ir Justiniano emancipacijoms *(emancipatio Anastasiana, emancipatio Justinianea).*

Apskritai, naujosios romėnų teisės emancipacija respektavo veik išimtinai vaiko patogumus. Tai štai kodėl, pradedant Konstantino epocha, ją galima būdavo atšaukti, jei vaikas nebuvo už tai pakankamai dėkingas.[1]

---

[1] *F. V.*, 248, *C.*, 8, 49 (50), *De ingr. lib.*, 1.

IV.

Capitis deminutio.[1]

Caput yra juridinė asmenybė. *Capitis deminutio (deminuere,* mažinti, griauti, naikinti) yra tos asmenybės panaikinimas, civilinė mirtis. Kadangi *caput* gali būti tiktai sujungus visus tris elementus: *status libertatis, status civitatis* ir *status familiae,* tai *capitis deminutio* įvyksta, kai išnyksta vienas iš tų elementų[2]. Civilinė mirtis įvyksta, kai netenka laisvės, pilietybės arba šeimos[3]. Iš tikrųjų, paskui pilietinę mirtį seka prisikėlimas: civiliškai miręs žmogus gali įgyti naują asmenybę. Nuo to laiko, kada doktrina prigimties teisės atžvilgiu vergą ėmė laikyti asmenimi, galima būtų pasakyti (romėnai to nesakydavo), kad jis atgimsta *jure naturali.* Kai jis tampa peregrinu, tai atgimsta *jure gentium,* nes peregrino asmenybę pripažįsta tau-

---

[1] *Inst.*, 1, 16, *De cap. min.*; *D.*, 4, 5, *De cap. min.* Labbé, apie Ortolaną, 2, 700 ir t. pp. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 1, 249—269 pp. H. Krueger, *Geschichte der capitis minutio*, 1, 1887. (Kipp. *Z. S. St.*, 9, 188. 159 ir t. pp.). Desserteaux, *Effets de l'adrogation*, 1592 (Audibert, *N. R. H.*, 1893, 363 ir t. pp.). Eisele, *Beiträge zur römischen Rechtsgeschichte*, 1896, 160—216 pp. (Kalb, *Berliner philolog. Wochenschrift*, 1898, 938—939 pp.). Desserteaux, *Etudes sur la formation historique de la capitis deminutio*, 1, *Ancienneté respective des cas et des sources*, 1909 (Michon, *N. R. H.*, 1909, 353—370 pp.); 2, *Evolution et effets*, 1919—1926 (Michon, *N. R. H.*, 1909, 666—678 pp.; *R. H. D.*, 1927, 133—139 pp.); 3, *La capitis deminutio dans le droit byzantin*, 1928. Ugo Coli, *Saggi scritici sulle fonti del diritto romano*, 1, *Capitis deminutio*, 1922 (apžvalga ir kritika Desserteaux, *Etudes*, 2, 519—531 pp.).

[2] Šį dalyką pagrindė Paulus, *D., h. t.*, 11.

[3] Desserteaux teigia, kad (2, 389—502 pp.) civilinės mirties instituciją, t. y. mirties fikciją, kurią taikė *minuto*, progresyviškai įgyvendino *capitis deminutionis* teorijoje teisės mokslas, kuris ypač išsiplėtojo nuo respublikos periodo pabaigos iki Justiniano gadynės. Pastaroji teorija ilgainiui tapo beveik bendra taisykle. Tas pats autorius teigia, kad *capitis deminutio* veikia asmens turtinius reikalus. Visų pirmiausia jį paveldi įpėdiniai, nes nori apsaugoti nekaltųjų reikalus, bet kartais turtas konfiskuojamas, ypač jei *capite minutus* yra baudžiamas *servitus poene* arba ištrėmimu. Mums rodos, kad visais *capitis deminutionis* atvejais *(capitis deminutio maxima, media* ir *minima)* įvyksta civilinė mirtis. Žiūr. Ulpianus, *D.*, 24, 1, *De don. int. v. et ux.*, 32, 6; *D.*, 37, 4, *De B. P. contr. tab.*, 1, 8, ir Gajus, 2, 153, pasak kurio, *civili ratione capitis deminutio morti coaequatur.*

tų teisė; jis atgimsta net *jure civili,* jei jis, neprarasdamas laisvės ir pilietybės, netenka savo senosios šeimos, nes civiliškai jis gali sudaryti naują šeimą, kurios vienintelis narys yra jis pats. Pasiremiant vos tik nurodytu skirtumu, galima atskirti įvairius *capitis deminutionis* laipsnius *(capitis deminutio maxima, media, minima),* o bendrąjį tų padėčių kitėjimą galima pavadinti *permutatio status.* Bet pati pagrindinė ideja yra civilinė mirtis. Tiktai ji ko geriausiai išaiškina įvairius *capitis deminutionis* atvejus ir padarinius; ji taip pat geriausiai nubrėžia demarkacijos liniją tarp jos pačios ir įvairių *capitis deminutionis* laipsnių, kurie nepakeičia asmenybės[1].

1. Capitis deminutionis priežastys.

Kadangi *capitis deminutionis* priežastys jau mums yra žinomos, tai čia jas tereikia prisiminti ir papildyti keletu pastabų.

1. *Capitis deminutionem maximam* gimdo visi tie įvykiai, dėl kurių prarandama laisvė. Einant senąja romėnų teise, ji prarandama už Romos valstybės sienų, o einant naująja teise, ji prarandama valstybės viduje. Mes manome, kad pastarasis dėsnis buvo taikomas ir peregrinams[2]. Tačiau reikia pažymėti, kad normališkai jos nepagimdo didysis tautų teisės vergovės šaltinis, nelaisvė; nes, belaisviui sugrįžus, ją panaikina *postliminium,* o jei belaisvis nesugrįžta, tai jis yra laikomas mirusiu prieš patenkant į nelaisvę. Šiokią fikciją įvedė *lex Cornelia,* kurio datos tikrai nežinome. Fikcijos tikslas yra belaisvio testamento galiojimas[3]. Vadinas, *capitis deminutio* pasireikš tik

---

[1] Mes čia negalime išdėstyti visos *capitis deminutionis* istorinės formacijos sistemos, kuri, žinoma, nesusidarė vienu momentu. Gali būti, kad, kaip prileidžia Pernice, *Labeo, 1,173* p. ir Mommsen, *Dr. publ.,* 6, 1, 7 p. 3 išn., iš pradžios *capitis deminutio maxima* ir *media* buvo visiškai susijusios ir kad teorija turėjo galvoje tik *capitis deminutio minima.* Desserteaux, 1, 71—371 pp., mano, kad *capitis deminutio* iš pradžios veikė tik pilietybės ir laisvės praradimą; vadinas, buvo tik *c. d. maxima,* kuri nelietė šeimos teisių, o *c. d. minima* buvo tik *mancipium.* Bendrai, *capitis deminutio* iš pradžios buvo tik teisinė teorija, kuri apėmė vis daugiau ir daugiau ir įvairius atsitikimus. Tie patys padariniai būtų įvykę, jei šios teorijos visiškai nebūtų buvę. — Kiti autoriai, mūsų nuomone, be jokio pagrindo, teigia, kad *capitis deminutio* yra ne kas kita, kaip adrogacijos (Desserteaux) arba *causae mancipii* padarinių paprastas apibendrinimas (H. Krueger).

[2] Gajus, 1, 160. *Inst., h. t.,* 1.

[3] Paulus, *Sent.,* 3, 4a, 8. Ulpianus, *D.,* 49, 15, *De capt., 18.* Tatai yra labai išsiplatinusi konjunktūra, kuri asimiliuoja *legem Corneliam de captivis* su *lex Cornelia de falsis,* kuris baudęs už belaisvio testamento falsifika-

tada, kada belaisvis sugrįš į Romą, jei jam negalima bus pritaikyti *postliminium* sąlygų.

2. *Capitis deminutionem mediam,* arba *minorem,* pagimdo *status civitatis* praradimas. Mūsų nuomone, ji buvo taikoma ne tik piliečiams, bet ir tiems individams, kuriems Roma pripažino pilietybę, pavyzdžiui, latinų miestų nariams[1].

3. *Capitis deminutio minima* įvyksta, kai žmogus, būdamas laisvas ir turėdamas pilietybės teises, netenka šeimos. Tatai atsitinka: a) kiekvieną kartą, kai *sui juris* asmuo patenka į kitokią namų valdžią, negu *dominica potestas;* pavyzdžiai: *sui juris* moteries *conventio in manum,* įsūnijimas *(adrogatio),* emancipacijos atšaukimas, įteisinimas; — b) tam tikrais atvejais, kai esąs valdžioje asmuo, pakeisdamas šeimą, patenka į kitą valdžią; taip atsitinka su įsūnio vaiku, su dukterimi, kurią atiduoda *in manum,* su esančiais *in patria potestate* arba *in manu* asmenimis, kuriuos atiduoda *in mancipium* su esančiais *in mancipio* asmenimis, jei, juos atvadavus, vėl patenka *in patriam potestatem;* kitaip sakant, su sūnumi, kurį tik vieną arba du kartus mancipavo, o nuo to laiko, kada įsūnijimą realizuodavo be mancipacijos ir be atvadavimo, ir su vaikais, kurie pilnai įsūnyti *(adoptio plena);* — c) tam tikrais atsitikimais, kai *alieni juris* asmuo, nutraukdamas savo namų ryšius, tampa *sui juris* asmenimi; tatai atsitinka tam asmeniui, kuris per išvadavimą išeina iš *causa mancipii,* bet nebepatenka *in patriam potestatem* (anūkas, duktė, žmona, kuriuos vieną kartą atiduoda *in mancipium* jų ascendentas arba vyras; tris kartus mancipuotas sūnus); tikriausiai, tai buvo taikoma žmonai, kuri *per diffareationem* išeina iš *manus,* o kai emancipacija galėjo būt daroma be mancipacijos ir be išvadavimo, tai ir emancipuotam vaikui[2].

---

ciją, neatsižiūrint į tai, ar belaisvis sugrįš, ar ne. Jei belaisvis nesugrįžta, tai buvo prezumuojama, kad jis yra miręs prieš testamento sulaužymą. Šios konjunktūros negalima prileisti, jei, kaip Julianus, *D., h. t., 22, pr.,* nurodo, šis įstatymas numatė testamentus ir paveldėjimus *ab intestato.* Apie šį įstatymą žiūr. Bechmann, *Jus postliminii,* 187 p.; Buhl, *Salvius Julianus,* 1, 254—257 pp.; Karlowa, *R. R. G.,* 2, 1, 124 p.

[1] Gajus, 1, 161. *Inst., h. t.* Tapusių piliečiais latinų *capitis deminutionis* reikalu žiūr. *legis Salpensae,* c. 22, 23, nuostatus, kurie nustatyti tam, kad šiokius padarinius panaikintų.

[2] Gajus, 1, 162. Ulpianus, 11, 13. *Inst., h. t., 3.* Visų *capitis deminutionis* atveju aiškų nurodymą aptemdė Savigny teorija, kurią dar palaiko Eisele ir pagal kurią *capitis deminutio* veikusi asmens veiksnumą. Šita teorija, kuri neprileido įsūnio vaikų *capitis deminutionis* (apsilenkia su Pau-

2. Capitis deminutionis padariniai.

Visi *capitis deminutionis* padariniai pareina nuo tos idejos, kad *capitis deminutio* sunaikina teisinę *capite minutus* asmenybę. Civilinė mirtis, kuri panaikina tiktai civilinę asmenybę, daugiau nieko neliečia. Prigimties ir fiziniu atžvilgiu ji visai nekeičia asmenybės. Tai yra pats pagrindinis principas, nuo kurio pareina ne tik giminystės ir asmeninių santykių padariniai, bet taip pat ir turto teisės.

1. Asmeninės teisės atžvilgiu nutrūksta visi giminystės ryšiai, kurie yra pagrįsti valdžia. *Patria potestas, manus,* civilinė giminystė ir gentystė išnyksta; taip pat išnyksta ir patronatas[1]. Bet, jei *capitis deminutio* nutraukia civilinius ryšius ir teisinius santykius, tai vis dėlto ji visiškai neveikia kraujo ryšių, faktiškų ryšių: tuo tarpu, kai *agnatio* išnyksta, *cognatio* lieka nepaliesta[2], tuo tarpu, kai *manus* išnyksta, paprastos santuokos, kuri paremta faktiškuoju bendru vyro ir moteries gyvenimu, *capitis deminutio* nenutraukia. Jei kartais *capitis deminutio maxima* arba *media* atvejais gali atsitikti ir kitaip, tai vis dėlto tatai visiškai nepareina nuo *capitis deminutio,* kurios padariniai yra visados vienodi ir pastovūs. Tatai atsitinka tik dėl to, kad naujoji individo padėtis jam nebeleidžia būti romėnų santuokoje, remtis romėnų giminystės išvadomis[3]. Tad kadangi senosios romėnų epochos įstatymai pripažino išimtinai civilinius ryšius, tai tie padariniai, kurie parėjo nuo asmens ryšių, buvo beveik absoliutiški; priešingai, vėlesniojoje teisėje, kuri daug dėmesio kreipė į prigimties santykius (faktiškus santykius), *capitis deminutio* veik jokio vaidmens nevaidino.

---

liaus, *D., h. t.,* 3, pr.), kuri, nebodama bendros Ulpiano, 11, 13, kalbos, neprileido dukters, *quae convenit in manum, capitis deminutionis* ir kuri emancipuotų ir įsūnytų asmenų *capitis deminutionem* prileido tik jei jie pateks *in mancipium,* galėjo būt sugriauta ir tais tekstais, kuriuos žinojo ir Savigny laikais. Pavyzdžiui, žiūr. Accarias, 1, 464 p. 1 išn. Šiandien, mūsų nuomone, aną teoriją pasmerkia aiškus Gajaus tekstas, 1, 162, pagal kurį, kalbant apie emancipaciją, nėra tiek *capitis deminutionum,* kiek yra mancipaciją ir išvadavimų.

[1] Gajus, 1, 163, 3, 51. 83. Cicero, *Top.,* 6. Gajus ir Justinianas sudarė *capitis deminutionis* teoriją, kalbėdami apie įstatyminę globą, pagrįsta civiline giminyste.

[2] Gajus, 1, 158: *Adgnationis jus capitis deminutione perimitur, cognationis vero jus eo modo non commutatur, quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere potest, naturalia vero non potest.*

[3] Justinianas, teigdamas, kad kraujo giminystės nepanaikinanti *capitis deminutio minima* ir kad ją panaikinančios tik kitos dvi *deminutiones, Inst.,* h. t., 6, sumaišo du dalykus.

2. Jei *capite minutus* anksčiau buvo *sui juris* asmuo, tai jis turėjo turtą, aktyvą ir pasyvą. O jei jis buvo *alieni juris* asmuo, tai jis neturėjo aktyvo, o pasyvą (skolos), bent istoriškaisiais laikais, galėjo turėti. *Capitis deminutio,* teisinės asmenybės naikintoja, panaikina patį turtą arba jo daigus - teisinės asmenybės ypatybę. *Capite minutus* nebeturi savo aktyvo; kadangi teisiškai jis nebegyvena, tai jis nebegali atsakyti už savo skolas (pasyvą). Bet čia pat reikia tiksliau nurodyti tuos skirtumus, kurie buvo tarp grynosios civilinės teisės sistemos ir tarp įvairių jos modifikacijų, kurias pagimdė laikas.

Einant grynosios civilinės teisės sistema, *capite minutus* vienu kartu praranda visas savo turto teises, aktyvą ir pasyvą. Bet tuo tarpu, kai jo aktyvą perima kitas kuris asmuo, skolos netenka niekam. — Galima pasakyti, kad jei *capite minutus* turėjo aktyvą, tai normališkai pastarasis turėjo tikti tam asmeniui, dėl kurio padaryta *capitis deminutio*[1]. Tiesą pasakius, iš šios bendrosios taisyklės yra mažučių išimčių. *Capitis deminutio* visiškai panaikina aktyvą, pavyzdžiui, valdymo-naudojimo teisę, paprasto naudojimo teisę ir pan. O kitas aktyvas paliekamas kartais pačiam *capite minutus*[2].

Nuo pasyvo *capite minutus,* nežiūrint į tai, kokia buvo jo *capitis deminutio,* visados yra laisvas; niekas nėra pastatomas į jo vietą, net ir tas neatsako už jo skolas, kuris gavo aktyvą. Tarp įpėdinio, kuris paveldi po fizinės mirties, ir tarp įpėdinio, kuris paima turtą po civilinės mirties, yra toks skirtumas, kad pirmasis atsako už palikėjo skolas prieš jo kreditorius, o antrasis neatsako: jo skolos yra panaikintos[3]. Tačiau čia reikia nurodyti kuriuos-ne-kuriuos aprėžimus. Tas, kuris paima aktyvą,

---

[1] Taip, *capite minutus* turtas tenka: 1) kreditoriams, už kurių skolas buvo debitorius parduotas *trans Tiberim,* apvogtajam *fur manifestus* atveju, vyro vergo šeimininkui *senatus-consultum Claudianum* atveju *(Inst.,* 3, 12, *De succ. subl.,* 1), valstybei, jei laisvės praradimas pareina nuo viešosios bausmės (žiūr., pavyzdžiui, *incensus,* Val. Max., 6, 3, 4, ir naujojoj teisėj, *D.,* 48, 20, *De bon. damn.,* 1); 2) turtas tenka valstybei, jei *capite minutus* netenka pilietybės dėl bausmės *(D., Coc. cit.)* arba jei pats individas, įgydamas svetimos valstybės pilietybę, laisvu noru atsisako nuo Romos pilietybės; 3) turtas tenka įsūnytojui ir vyrui, jei yra *sui juris* moteries adrogacija ir *conventio in manum.* Gal būt, kad karo belaisvių turtas tenka valstybei dėl to, kad jie laikomi nusikaltėliais. Šis nuostatas veikė dar iki *lex Cornelia;* vadinas, kol dar nebuvo *postliminium.*

[2] Pirmuoju atžvilgiu žiūr. *D.,* 7, 4, *Quibus mod. usufr.,* 1, *pr.,* antruoju atžvilgiu — *D., h. t.,* 8; 9.

[3] *D., h. t.,* 2, 2.

kartais atsako už tam tikras skolas, būtent: už tas skolas, kurias *capite minutus* dar prieš *capite deminutio* paveldėjo. Tatai ypač buvo privaloma įsūnytojui (adrogantui) ir vyrui (jei buvo *conventio in manum),* nes šiuo atveju buvo prileidžiama, kad esąs valdžioje (dabar *capite minutus)* priėmė įpėdinystę jiems patiems sutinkant[1]. Pagaliau, *capite minutus* asmeniškai yra atsakomingas už tam tikras skolas, ypač už tas, kurios pagrįstos tokiu principu, pagal kurį civilinė mirtis, kaip civilinė institucija, negali nieko veikti prieš prigimtį *(natura).* Nuo to laiko, kada doktrina pripažino natūralines priedermes, *capite minutus,* neatsakydamas *jure civili,* buvo atsakomingas *jure naturali.* Nors pastarosios padariniai yra labai aprėžti, bet vis dėlto jie yra tikri (realūs) ir gali pagimdyti natūralinę priedermę[2]. Skola, kuri kyla iš nusikaltimo, visados buvo surišta su fiziniu nusikaltėlio asmenimi; nors *capitis deminutio* panaikina civilinį asmenį, tačiau šios rūšies skolos buvo ieškomos, *jure civili* iš paties *capite minutus,* nes asmuo visada palieka tas pats[3].

Bet principiališkai, išskiriant nurodytus aprėžimus, *capite minutus* yra laisvas nuo savo skolų mokėjimo. Niekas už jo skolas neatsako, neatsako net tas, kuris priima jo aktyvą. Šitas dėsnis yra keisčiausias visos sistemos dėsnis; užtat jį greičiausiai pakeitė. Pretorius nustatė, kad, įvykus visoms *capitis deminutionibus,* tas, kuris priima aktyvą, gali iš pastarojo pasilaikyti tik tiek, kiek liks atmokėjus *capite deminutus* skolas. Neminint kitos priemonės, kurią kurie-ne-kurie tekstai mini adrogacijos hipotezės reikalu, kada pretorius, prilygindamas įsūnio turtą prie *peculium,* duoda teisę ieškoti iš įsūnytojo *(actio de peculio),* kiekvienai *capitis deminutio* pretorius turėjo vartoti kitokią procedūrą. *Capitis deminutio minima* atveju pretorius eina į pagalbą kreditoriams *restitutio in integrum* keliu: jis skelbia *capitis deminutio* neįvykus, todėl jis duoda teisę iš *ca-*

---

[1] Gajus, 3, 84.

[2] Ulpianus, *D., h. t.,* 2, 2. Tačiau Desserteaux, *Etudes,* 2, 353—356 pp., mano, kad natūralinė priedermė *c. d. minimae* atveju yra pagrįsta ne civiline debitoriaus mirtimi, o bendrais principais ir vos tik nurodytu Ulpiano tekstu. *Capitis deminutionis maximae* ir *mediae (Mélanges Cornil,* 1, 183—213 pp.) atvejais tekstai nekalba apie natūralines prievoles.

[3] *D., h. t.,* 2, 3.

[4] Ulpianus, *D.,* 15, 1, *De pec.,* 42. Pomponius, *D.,* 33, 8, *De pec. leg.* 7. Desserteaux, *Adrogation,* 46 ir t. pp.

pite minutus ieškoti. Jei pastarasis yra tapęs *alieni juris* asmenimi, tai už jį turėjo atsakyti tas, kuris turi jam valdžią; vadinas, tas, kuris gali gauti jo aktyvą[1]. *Capitis deminutio media* ir *maxima* atvejais nedaroma *restitutio in integrum;* bet pretorius suteikia kreditoriams skundo teisę prieš tą, kuris paima turtą; o jei pastarasis atsisako mokėti, tai iš jo atima ir parduoda gautąjį turtą. Vadinas, pastaruoju atveju atsako pats turtas[2]. Apskritai, tas, kuris paima *capite deminutus* turtą, gali jo pasilaikyti tiek, kiek lieka sumokėjus skolas *(deductio aere alieno).*

Aktyvo atžvilgiu *capitis deminutionis maximae* ir *capitis deminutionis mediae* padariniai visados buvo veik tie patys. Priešingai, *capitis deminutionis minimae* padarinius labai žymiai pakeitė. Pakeitimus padarė ne pretoriaus ediktas, o Bizantijos teisė. Tatai buvo ne kas kita, kaip šeimos transformacijos vaisius. Kai išnyko *manus* ir *causa mancipii,* tai vienos *capitis deminutionis minimae* atveju nebebuvo turto perėjimo nuo vieno asmens į kitą. Esančiųjų tėviškoje valdžioje asmenų, kurie gali turėti savo turtus ne tik kaip *peculium castrense* ir *quasi-castrense,* bet kaip pliką nuosavybę ir kaip *bona adventicia,* turto teises *capitis deminutio* pakeičia tik šitiek: jei į tėviškąją valdžią pateks *sui juris* asmuo, tai jo turto nuosavybė pavirs *peculium castrense, quasi-castrense, bona adventicia;* priešingu atveju, išskiriant emancipacijos pirmumus, suteikiama asmeniui tikros nuosavybės teisės tam turtui, kurį jis pirma turėjo kaipo *peculium castrense, quasi-castrense* ir *bona adventicia;* apskritai, keitė turto naudojimosi ir valdymo teises. Kai Justinianas, panaikindamas senąją doktriną, kurią sukritikavo dar klasiškosios epochos mokslas, nustatė, kad *capitis deminutio minima* neliečia naudojimosi teisės ir nepanaikina bendrovės sutarties, tai jokių senosios *capitis deminutionis minimae* padarinių nebeliko.

---

[1] Gajus, 3, 84. 4, 38. Desserteaux, *N. R. H.*, 1912, 423—472 pp.

[2] Paulus, *D., h. t.*, 2; 7, 2. 3. Šios tvarkos, žinoma, negalėjo vartoti prieš valstybę; tačiau, kiek vėliau ir pati valstybė pradėjo mokėti gautojo turto skolas, bent tas skolas, kurias galėjo sumokėti įgytuoju turtu. *D.*, 48, 20, *De bon. damn.*, 4; *D.*, 15, 2, *Quando de pec.*, 1, 4; *C.*, 9, 49, *De bon. proscr.*, 5.

3. PRIEDAS. — Pilietinė garbė. — Negarbė. Infamia. Turpitudo.

Capitis deminutio yra tiktai tada, kada asmuo netenka laisvės, pilietybės arba šeimos. Bet teisinumą gali aprėžti ir kitos priežastys, kurios, neliesdamos asmenybės, paliečia individo garbę *(existimatio)*[1]. Mes nurodysime tiktai negarbę, *infamiam* ir *turpitudinem.*

1. Negarbė *(intestabilitas),* kuri laikoma seniausiu nupuolimu, yra negalėjimas būti liudininku ir kviesti kitus liudininkais[2]. Senojoje teisėje šis nupuolimas vaidino didelį vaidmenį, nes tada visų svarbiausi aktai buvo atliekami su liudininkais (aktai, daromi *per aes et libram: mancipatio, nexum,* testamentas *per aes et libram* ir t. t.). Einant XII Lentelių įstatymais, negarbės vertas tas, kuris, buvęs liudininku arba svėrėju, atsisako apie tai paliudyti; pagal vėlesnį įstatymą, negarbės vertas tas, kuris buvo įžeidžiančio rašinio autorius *(carmen famosum)*[3].

2. *Infamia*[4] yra dažnai laikoma vienintele negarbe, kuri aprėžia trejopas asmens teises: šios negarbės paliestas asmuo negali teisme ieškoti ir atsakyti, negali būt renkamas į magistratus, praranda rinkimų teises. Iš tikrųjų, šiuo būdu sumaišomos trys institucijos, kurios yra lygiagretės, bet kurios beveik iki pat romėnų teisės pabaigos buvo nepriklausomos: *infamia censoria,* kuri taip vadinama dėl to, kad ji kyla iš cenzoriaus sąvokos[5], *infamia consularis* kyla iš to, kad rinkimų pirmininkas, kuriuo dažniausiai esti konsulas, išbraukia iš kandidatų sąrašo tuos asmenis, kurie yra neverti[6], ir *infamia praetoria,* kuri yra taip vadinama dėl to, kad pretorius, neprileidžia bet kurio asmens ginti kitą asmenį teisme *(postulare pro*

---

[1] Callistratus, *D.*, 50, 13, *De extr. cogn.*, 5; 1. — *Existimatio est dignitatis inlaesae status legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur aut consumitur, 2. Minuitur existimatio, quotiens manente libertate circa statum dignitatis poena plectimur... 3. Consumitur vero quotiens magna capitis minutio intervenit, veluti cum aqua igni interdicitur.*

[2] Gajus, *D.*, 28, 1, *Qui test. fac. poss.*, 26.

[3] Lentelių, 8, 22 *(Textes,* 20 p.); *D.*, 47, 10, *De inj.*, 5, 9.

[4] Greenidge, *Infamia, its place in roman public and private law,* Oxford, 1894.

[5] Apie šią *infamia,* kuri, panaikindama arba pakeisdama tribą, veikė piliečio padėtį mokesčių, karo tarnybos ir balsavimo teisės atžvilgiais, žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 4, 53—57 pp.,

[6] Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 2, 143—146 pp.

alio), kad pretorius uždraudžia jam veikti teisme per savo teisinį įgaliotinį *(cognitor, procurator)* arba pačiam būti kito asmens įgaliotiniu. Išskiriant keletą respublikos pabaigos įstatymų, kurie nustatė aiškias negalėjimo būt renkamu į magistratus priežastis ir vieną administracinio pobūdžio konstituciją, pirmosios dvi *infamiae* visiškai parėjo nuo magistratų valios, kuri nerišdavo net jų funkcijų paveldėtojų[1]. Pretoriaus paskelbtoji *infamia*[2] buvo gana pastovi ir apimdavo tuos aktus, profesijas ir sprendimus *(judicia publica, actiones famosae),* kurie nurodyti edikte. Bet iki krikščioniškųjų imperatorių gadynės, ši *infamia* buvo tik mokslinė sąvoka, paimta iš pretoriaus edikto, kuris tą ar kitą asmenį skelbė negalinčiu atstovauti kitam ir būti atstovaujamam kito asmens[3]. Tiktai Justinianas, užbaigdamas kitų imperatorių pradėtąjį darbą, interpoliacijos būdu trasformavo negalinčių veikti už kitus asmenų sąrašą į lentelę *infamiarum,* kurios užkerta kelią veikti teisme ir atlikinėti administracines funkcijas.

3. *Turpitudo,* kurią interpretatoriai, pastatydami ją prieš *infamiam juris*[4], vadina *infamia facti,* yra visiškai paprastai žeminančio fakto dalykas, kuriuo viešoji nuomonė laiko tam tikro asmens *(turpes personae)* pasielgimą, nors tas pasielgimas ir nėra įtrauktas į negarbių katalogą. Šie faktai tampa teisės dalyku tik tada, kada įstatymas arba magistrato įsakymas tai sankcionuoja. Sankcija duodama tais atvejais, kada reikalingas garbės grynumas, pavyzdžiui, būti liudininku, globėju, įeiti į tam tikras santuokas, daryti testamentą ir kita.

---

[1] Tiesą pasakius, 709 metų *lex Julia,* 108 ir t. eilutės, nustatė negalėjimo dalyvauti rinkimuose priežasčių sąrašą; tačiau šis sąrašas lietė tik savivaldybių rinkimus.

[2] Karlowa, *Z. R. G.,* 9, 204 ir t. pp.; Lenel, *Z. S. St.,* 2, 54—62 pp., ir *Edictum, tit.* 6, 16 §, 77—80 pp., Fr. Schulz, *Festschrift Zitelmann,* 1913, 11—23 pp.; Kuebler, *Z. S. St.,* 38, 1917, 81—90 pp.

[3] Digestose yra negarbių katalogas, kuris esąs paimtas iš pretoriaus edikto *(D.,* 3, 2, *De his qui not.,* 1: *Praetoris verba dicunt: infami notatur...).* Bet Lenelis įrodė, kad šis katalogas, kaip ir kiti du lygiagrečiai tekstai, yra paprasta Justiniano interpoliacija, kuria jis nurodė tuos asmenis, kuriems leista atstovauti kitiems asmenims *(Textes,* 141—142 pp.). Pastarąją Lenelio nuomonę, patvirtino atrastas Gajaus, *Institutiones,* tekstas, kuris šiandien jau yra iššifruotas ir kuris, 4,182, sako: *Nec tamen ulla parte edicti id ipsum nominatim exprimitur ut aliquis ignominiosus sit; sed qui prohibetur et pro alio postulare et cognitorem dare procuratoremve habere, aut item procuratoris aut cognitoris nomine judicio intervenire, ignominiosus esse (dicitur).*

[4] *D.,* 37, 15, *De obseq.,* 2. *pr.*

V.

Veiksnumas.[1]

Kartais asmuo, nors jis ir yra teisinas, negali pats savo teisių, kurias jam įstatymas pripažįsta, vykdyti. Tatai esti dėl to, kad asmuo dėl savo fizinių ypatybių negali tinkamai elgtis ir valdyti turtą. Veiksnumas suponuoja asmenį, turintį valią ir galintį suprasti savo veiksmų padarinius ir svarbą. Visiškai neveiksnūs asmenys yra tie, kurie neturi valios ir kurie yra tikri bepročiai. Iš dalies neveiksnūs yra tie, kurie, turėdami protą ir valią, negali nuvokti savo veiksmo padarinių ir svarbos. Tačiau, pats neveiksnumas, pagal viešpataujančias pažiūras, gali būt įvairiai nustatomas. Nustatymo įvairumas pareina nuo įvairių teisės sistemų.

Romoje neveiksnumas pareidavo: 1. nuo pačių asmenų fizinio ir psichinio būvio, nuo proto trūkumų, nuo beprotystės: neveiksnumas *furiosi, mente capti;* — 2. nuo amžiaus, kuris tęsiasi nuo užgimimo iki tam tikro subrendimo; amžius veikia juridinį veiksnumą; pastarojo neveiksnumo padariniai ir laipsniai gali būt įvairūs, pavyzdžiui, *infantes, infantiae proximi,* arba *pubertati proximi,* kiek vėliau, nepilnamečiai iki 25 metų amžiaus; — 3. einant kiek dirbtinesne sąvoka, kuri yra ir moderniškoje teisėje, nuo pripažinto aikvojimo: uždrausto aikvojimo neveiksnumas; — 4. pagaliau dar dirbtinesnė yra lyties neveiksnumo sąvoka: moterų neveiksnumas.

Visiškai neveiksnūs, arba absoliutiškai neveiksnūs, t. y., kurie visai negali teisiškai veikti, yra šie: 1. bepročiai visą jų beprotystės laiką[2]; 2. *infantes*[3], kitaip sakant, mūsų nuomone

---

[1] *Inst.*, 1, 13—27. *D.*, 26—27.

[2] Pomponius, *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 40: *Furiosi... nulla voluntas est.* Gajus, 3, 106; *Furiosus nullum negotium gerere potest quia non intelligit quid agat.*

[3] Gajus, 3, 109, = *Inst.*, 3, 19, *De inut. stip*, 10: *Infans et qui infanti proximus est non multum a furioso differt, quia hujus aetatis pupilli nullum intellectum habent.*

ne tik senojoje, bet ir klasiškojoje teisėje, tie vaikai, kurie dar negali kalbėti; pagal Justiniano teisę *infantes* yra laikomi vaikai iki septynerių metų[1]; 3. seniau *infantiae proximi,* kitaip sakant, mažamečiai, kurie yra išėję iš *infantia,* bet kurie dar tebėra pastarajai labai artimi; *infantiae proximi* periodas nėra tikrai nustatytas.[2]

Iš dalies neveiksnūs, t. y., kurie negali daryti kurių-ne-kurių, pabloginančių jų padėtį aktų, yra: 1. *pubertati proximi,* kitaip sakant, nors be tam tikro amžiaus nustatymo, tačiau kurie jau turi protą, valią ir pakankamą sanprotavimą[3]; 2, einant viena teisės modifikacija, kuri padaryta vėliau, negu tūlas sako, mažamečiai *infantiae proximi,* kurie iš pradžios buvo lyginami su *infantes*[4]; 3. pripažintieji turto aikvotojai[5], mūsų nuomone,

---

[1] Literališkai *infans* yra tas, *qui fari non potest.* Iš pat pradžios šis žodis ir teisiškai ne ką kitą reiškė. Priešingai, Justiniano gadynėje nustatytas aiškus *infantiae* amžius, būtent: 7 metų, kaip mažamečio amžių nustatė 14 metų. *Fari* reiškia ne tik kalbėti, bet ir sakyti kalbą, kuri turėtų aiškią prasmę, o tai gali padaryti tik sukakę septynerius metus. Klausimas, ar toks nuostatas jau veikė klasiškojoje epochoje. Pas mus, pasiremiant gausiu Digestų tekstų skaičium, ši nuomonė gana dažnai palaikoma; žiūr., pavyzdžiui Accarias, *Précis,* 1, 397 ir t. pp. Tačiau, labai sunku patikėti, kad, pavyzdžiui, Ulpiano ir Gajaus gadynėje būtų buvęs dirbtiniu būdu nustatytas aiškus *infantiae* amžius, nes tuo metu dar nebuvo leidžiama įrodyti savo *infantiam.* Neminint tų tekstų, kuriais tūlas neatskirdamas gerai *infantiae proximi* nuo *infantes* remiasi, galima, nurodyti tik du tekstus, kurie nurodo, kad *infantia* pasibaigia sukakus 7 metams. Yra vienas labai įtartinas Ulpiano tekstas, *D.,* 26, 7, *De adm. tut.,* 1, 2, kur jis priešais tuos, *qui fari non possunt,* stato tuos, *qui supra septimum annum aetatis sunt.* Šis tekstas yra įtartinas dėl to, kad jis Ulpiano raštuose yra izoliuotas ir vienintelis. Ulpianas turėjo pakankamai daug progų tai pakartoti, bet jis to nepadarė, o visur kalba apie *fari non posse.* Kitas tekstas yra Modestino, *D.,* 23, 1, *De spons.,* 14, kur jis pradeda kalbėti nuo to, kad sutartuvėms daryti nėra nustatyto šalių amžiaus. Pakanka, kad šalys nusivoktų, kitaip sakant, kad jos būtų sukakusios septynerius metus. Posakio galas, kaip matome, prieštarauja jo pradžiai, taip pat prieštarauja tam principui, pagal kurį *infantiae proximi* nenusivokia, kaip ir *infantes.* Septynerių metų kūdikystės mintis yra kilusi iš Graikijos. Romoje ji pasirodė tik imperijos periodo pradžios literatų raštuose. Tik viena 407 m. konstitucija *(C. Th.,* 8, 18, *De bon. mat.,* 8) šį dėsnį, kaip inovaciją, pritaikė vienam atsitikimui *(infantis filli aetatem nostra auctoritate praescribimus).* Justinianas šį nuostatą paskelbė kaip bendrą principą. Žiūr. Pernice, *Labeo,* 1, 224 ir t. pp. Buhl, *Salvius Julianus,* 1, 150 ir t. pp.

[2] Gajus, 3, 109.

[3] *Inst.,* 1, 20, *De auct. tut., pr.: Placuit meliorem conditionem licere eis facere etiam sine tutoris auctoritate, deteriorem vero non aliter quam tutore auctore.*

[4] Gajus, 3, 109: *Sed in his pupillis propter utilitatem benignior juris interpretatio facta est. Inst.,* 3, 19, *De inut. stip.,* 10.

[5] Ulpianus, *D.,* 45, 1, *De V. O.,* 6.

gilioje senovėje ir moterys, nors, rodos, dar prieš visišką jų neveiksnumo panaikinimą buvo daromi įvairūs to neveiksnumo aprėžimai; 5. pagaliau, einant pačia naująja teise, esantieji rūpoje iki 25 metų nepilnamečiai. — Tie asmenys, kurie savo veiksmais teisiškai negali pabloginti savo padėties, priešingai, gali daryti tokius aktus, kokie pagerina jų padėtį, kitaip sakant, jie gali daryti tuos aktus, kurie padidina jų turtą, kuriais įgyja nuosavybės teises, kuriais įgyja daiktines ir kredito teises, kuriais išsivaduoja nuo apsiėmimo arba daiktinės prievolės. Bet, išskiriant *infantiae proximi*, kurie, einant naująja teise, skiriasi nuo *pubertati proximi*, jie tam tikrais veiksmais gali pabloginti savo padėtį, nes jie, kaip turintieji gero ir pikto supratimą, gali įgyti prievolių savo nusikaltimais, deliktais.[1]

Principiališkai galioja tos pačios neveiksnumo taisyklės *alieni juris* ir *sui juris* asmenims. Išskiriamas aikvojimas, kurį gali įvykdyti tik tas asmuo, kuris turi turtą. Neveiksnumas gali aprėžti vienų ir kitų asmenų galėjimą teisiškai veikti sudarant tam tikras sutartis. Taip, šeimos sūnus *infans* negali įgyti savo tėvui; nepilnametis negali apsiimti, kaip *infans sui juris* negali nieko įgyti sau, kaip nepilnametis *sui juris* negali apsiimti. Tačiau, jei neveiksnus yra *sui juris* asmuo, tai neveiksnumas turi praktinės reikšmės ir tam reikalui vartojamos specialios priemonės. O jei neveiksnus yra *alieni juris* asmuo, tai tas neveiksnumas neturi veik jokios praktinės reikšmės, nes tas asmuo, bent seniau taip buvo, neturi savo turto[2]. Pastarųjų asmenų neveiksnumas tik tarp kitko minimas drauge su neveiksnumu *sui juris* asmenų, kurie valdo savo turtą. Kad neveiksnusis galėtų visiškai sąmoningai vesti visus savo reikalus, tai sudaroma valdžia, kuri papildo jo trūkumus.

---

[1] Ulpianus, *D.*, 44, 4, *De d. m. exc.*, 4, 26: *Julianus saepissime scripsit doli pupillos qui prope pubertatem sunt capaces esse.* Skirtumas tarp *pubertati proximus*, kuris yra *doli capax*, ir tarp *infantiae proximus*, kuris nėra *doli capax*, ne visados buvo. Tą skirtumą, rodos, pradėjo daryti tik nuo Juliano laikų. Primityviškoji XII Lentelių teisė baudė už nusikaltimus be amžiaus skirtumo. (XII Lentelių, 8, 9. 14). Apie šią tvarką ir apie naujos sistemos evoliuciją Pernice, Labeo, 1, 216 ir t. pp. Pasak kurių-ne-kurių autorių, skirtumas tarp *pubertati proximus, doli capax* ir *infantiae proximus* esąs Bizantijos teisės padarinys; ypač tai teigia Albertario, *Archivio*, 89, 1923, 252—264 pp. Bet tiems autoriams tenka išrodyti, kad Gajaus tekstą, 3, 109 ir 208, pertaisė glosė.

[2] Žiūr., pavyzdžiui, *Inst.*, 3, 19, *De inut. stip.*, 10: *Sed qui in parentis potestate est impubes ne auctore quidem patre obligatur.*

Romoje ši valdžia reiškėsi globa arba rūpa. Globa turi du charakteringus ir skirtingus pažymius: ji skiriama tik moterims ir mažamečiams, o rūpa skiriama daugeliu atvejų, kurių skaičius nuolatos gausėjo; taip pat *auctoritas tutoris* yra charakteringas globos pažymys, kurio nerandame rūpoje. Bet, nežiūrint į vos tik nurodytus skirtumus, abi institucijos, kurių skirtumo pagrindas yra ginčijamas,[1] yra artimos. Tiek vienos, tiek kitos pradžią atrandame labai senoje romėnų teisėje; abi nuo tų laikų iki Justiniano gadynės simetriškai plėtojosi; o kuriais-ne-kuriais atžvilgiais net galima nustatyti jiedviejų plėtojimosi simetriją su *patria potestas* ir kitų šeimos valdžių išsirutuliojimu. Šiedvi institucijas mini XII Lentelių įstatymai. Čia randame moterų ir mažamečių globos taisykles; čia pat užtinkame bepročių ir turto aikvotojų rūpą. Jiedviejų organizacijos pradžia pasižymėjo tuo, kad abi sekė bendruoju romėnų valdžios vienašaliu tipu. Tai buvo gryna ir paprasta globėjų ir rūpintojų teisė, be jokių prievolių. Pastaroji teisė saugojo tik pačių globėjų ir rūpintojų reikalus. Ilgainiui dalykų padėtis pakitėjo: teisė virto pareiga, kurią reikėjo atlikti neveiksniųjų naudai. Trumpai sakant, *potestates* virto *munera*.[2] Kadangi moterų globa negalėjo lengvai prisitaikinti prie naujųjų reikalavimų, tai ji visiškai išnyko. Mums, rodos, kad čia, dar

---

[1] Pavyzdžiui, buvo sakoma, kad globa suponuoja vieną nepilną asmenybę, kurią papildo *auctoritas*. Taip pat sakoma, kad globa vartojama tik *sui juris* asmenims ir kad jos nevartoja suaugusiems ir kariams, nes jie patys gali savo teises apsaugoti. Rūpa vartojama tik tam tikrais atsitikimais.

[2] Nes ilgainiui globa virto prievole, *munus personale (D., 50, 4, De mun., 1, 4. Inst., 1, 25, De excus., pr.)*, nes reikėjo atsisakymą nuo globos pateisinti. Justinianas *(Inst., 1, 17, De leg., patr. tut. 1; 1, 25, De exc., 2)* sako *onus tutelae*. Respublikos periodo pabaigoje Servius Sulpicius, kalbėdamas apie globą, sako: *„ad tuendum eum qui se defendere nequit"*. Tačiau iš pat pradžios globą laikė vienašale šeimos valdžia, ji buvo gryna ir paprasta teisė. Tai įrodo, pats vardas *potestas*, kurį randame globos sąvokoje *(definitio,* žiūr. Cicero *Pro Mur., 12, 27)*, tokį pat žodį vartoja XII Lentelių, 5, 7, kalbėdamos apie rūpą. Titus-Livius, 34, 2, 11, kalbėdamas apie moterų globą, vartoja žodį *manus*, kuris rodo valdžią. Ši valdžia reiškėsi ir konkrečiais faktais, pavyzdžiui, įstatyminis globėjas gali *cedere in jure*. Iš pradžios ši globėjo valdžia buvo pripažinta visokiose globose, o vėliau — tik moterų globoje. Globėjai turėjo revendikacijos teisę; *in jure cessio* buvo simuliuota revendikacija. Anksčiau įstatymas nesirūpino globėjais ir rūpintojais tų asmenų, kurie neturėjo įstatyminių įpėdinių. Globėjai turėjo atsakyti tik už blogą globojamojo asmens reikalų vedimą, bet niekas jų nevertė tų reikalų vesti. Globėjo prievolės prieš globojamąjį buvo grynai dorovinės (Aulus-Gellius, 5, 13). Šiokios prievolės tik sustiprino globėjų teises.

prieš atskirą kiekvienos institucijos tyrinėjimą, buvo labai tikslinga nurodyti abiejų institucijų principo ir išsiplėtojimo bendrumą.

A.

Globa.[1]

Globa yra reguliarinė valdžia, paskirta mažamečiams ir *sui juris*[2] moterims. Mes ją studijuosime kartu su abiem neveiksniųjų grupėmis. Studijuodami mes tik trumpai nurodysime globos įsteigimą ir panaikinimą, o kiek giliau patyrinėsime jos veikimą.

1. Globos skyrimas. Įvairios globos.

Globa suponuoja neveiksnų *sui juris* asmenį. Globa neskiriama *alieni juris* asmenims, kurie, einant senosios teisės dėsniais, neturi savo turto; vadinas, nereikia jo valdyti, o einant naująja teise, nors jie ir turi turtą, *bona adventicia* pavidale, tačiau normališkai šį turtą valdo ir juo naudojasi tėvas. Jei mažametis šeimos sūnus *(filiusfamilias)* turi *bona adventicia,* kurį administruoja tėvas, tai jam neskiriamas globėjas, o skiriamas rūpintojas. Tai pasitaiko retai ir tai tik kaip išimtis. Globa skiriama tik tada, kada mažametis arba moteris tampa *sui juris* asmenimi, kitaip sakant, paprastai globai skirti pagrindą sudaro mirtis *paterfamilias,* kuris savo valdžioje arba *manus* laikė *alieni juris* asmenis. Bet yra ir kitokių globos skyrimo pagrindų, pavyzdžiui, šeimos tėvo *capitis deminutio maxima* arba *media;* vyriškos lyties vergų išvadavimas *ante pubertatem;* moteries išvadavimas; sūnaus emancipacija *ante pubertatem;* visokia dukters emancipacija; moteriai, kuri yra *in manu,* išėjimas iš *manus,* jei ji po to nesiskiria su savo vyru; pavainikiams vaikams pats jų gimimas.

---

[1] Rudolff, *Recht und Vormundschaf,* 3 t. 1833 ir t. m. A. Pernice, *Labeo,* 1, 184—196 pp. Karlowa, *R. R. G.,* 2, 1, 269—301 pp. Taubenschlag, *Vormundschaftsrechtliche Studien,* 1913.

[2] Paulus, *D.,* 26, 1, *De tut.,* 1, *pr. Inst.,* 1, 13., *De tut.,* 1: *Tutela est, ut Servius definit, vis* (arba *jus) ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem* (Servius turėjo pasakyti: *eum eamve qui propter aetatem vel sexum) sua sponte se defendere nequit, jure civili data ac permissa.*

Iš pat pradžios globa, kaip ir paveldėjimas, buvo paties įstatymo pavedama civiliniams giminėms. Bet, kaip testamentinis paveldėjimas pamažu pradėjo siaurinti paveldėjimą *ab intestato,* taip testamentinė globa pamažu nustūmė į užpakalį įstatyminę globą. O naujesnės epochos metu buvo suorganizuota trečioji globos rūšis tiems, kuriems nebuvo skiriamos dvi pirmosios globos rūšys, šią globą skyrė magistratas[1].

1. *Testamentinė globa*[2]. Testamentinis globėjas yra tas, kurį paskiria testamentu tėvas arba vyras savo žmonai arba vaikui, kurie, anam mirus, turi tapti *sui juris asmenimis*[3]. Todėl globėjas privalo turėti visas kvalifikacijas, kurios reikalingos globėjui; iš pradžios pakakdavo, kad jis būtų laisvas, vyras (su kai kuriais rezervais latinams[4]) ir pilietis. Kadangi globėjo paskyrimas yra valdžios aktas, tai paskirti jį gali tik tas asmuo, kuris tą valdžią turi; vadinas, paskyrimo negali padaryti nei tas ascendentas, kuris tos valdžios nebeturi, nei tas giminė, kuris jos neturi. Kadangi globėjo paskyrimas yra testamentinė dispozicija, tai šis paskyrimas turi atitikti testamentinių dispozicijų formas; tad globėjo paskyrimas gali būti iki laiko ir nuo laiko, taip pat sąlyginis[5]. Testamentu galima buvo pavesti net pačiai moteriai pasirinkti globėją *(tutoris optio)*[6]. Pastarasis dėsnis buvo taikomas tik moterų testamentinei globai. Bet užtat testamentas turi būt visiškai formalus, sakramentiniais žodžiais išreikštas. Globos paskyrimas turi būt padarytas nustatytoje testamento vietoje (po įpėdinio paskyrimo).

---

[1] Vadinas, buvo šiokios trys globos: *tutela testamentaria, legitima* ir *dativa,* tačiau reikia pastebėti, kad tekstai testamentinę globą dažnai vadina *tutela dativa* (Žiūr., pav. Ulpianus, 11, 14).

[2] *Inst.,* 1, 14,*Qui dari tut. test. poss.*

[3] Pagal XII Lentelių ir pagal Ulpianą, *Reg.* 11, 14. Legendos teigia, kad testamentinė globa buvusi žinoma karališkojo periodo metu (Titus Livius, 1, 34).

[4] Tiktai latinų junianų negalima buvo skirti testamentiniais globėjais (Ulpianus, 11, 16). Vergo šeimininkas gali skirti jį testamentiniu globėju, su sąlyga, kad tuo pačiu testamentu išvaduos iš vergovės *(Inst., h. t.,* 1). Motengs: *D.,* 26, 1, *De tut.,* 18. *Filiusfamilias* gali būti globėjas *(Inst., h. t., pr.);* tačiau reikia žinoti, kuriuo metu ir kokioje globoje jis gali būti globėjas.

[5] *Inst., h. t.,* 3.

[6] Gajus, 1, 150—154. Atsižiūrint į tai, ar moteriai leista pasirinkti globėją kiek ji nori kartų ar tik tam tikrą aprėžtą skaičių kartų, yra *optio plena* arba *angusta.* Šią instituciją įvedė teisės mokslas (Gajus sako: *recepta est)* vėliausiai VI-me šimtm., kada moteriai suteikta teisė pasirinkti globėją, *optio tutoris* (Tit.-Liv., 39, 19). Dar mini *lex Salpensa,* c. 22 ir, gal būt, Plautus, *Truculentus,* 4, 4, 6.

Bet istorijos eiga labai giliai palietė ir pakeitė šias taisykles. Pirmajai globos rūšiai buvo nustatytos dar griežtesnės taisyklės, o kitų dviejų globos rūšių taisyklės buvo kiek sušvelnintos. Justiniano teisė laiko negalinčius būti testamentiniais, taip pat ir kitokiais, globėjais tuos asmenis, kurie negali gerai globoti, kitaip sakant, nebylius, kurčius ir bepročius. Šiuos asmenis magistratas vertė atsisakyti nuo globėjo pareigų *(excusatio necessaria)*. Be kitko, negalėjo būti globėjais iki 25 metų nepilnamečiai, vienuoliai, vyskupai, globojamojo kreditoriai ir debitoriai[1]. — Priešingai, tam tikrą dalį senųjų testamento formalių taisyklių bendroji testamento taisyklių evoliucija panaikino (globėją galima buvo paskirti paprastais žodžiais, net ne testamentu, o testamentiniais kodicilais). — Pagaliau, pasiremiant ta pačia ideja, kuri griežčiau reguliavo neveiksnumą, ypač atsižvelgiant į globojamojo interesus, kuriuos geriau galėjo tvarkyti individuališkai parinktas testamentinis globėjas, negu aklai paskirtas įstatyminis globėjas, imperatorių konstitucijos pavedė magistratams tvirtinti globėjais, atsiklausus arba neatsiklausus, tuos, kuriuos siūlo šiaip sau žmonės arba giminės, kurie neturi valdžios globotiniems asmenims. Taip, magistratas neatsiklausęs gali patvirtinti globėją, kurį pasiūlo ascendentas iš tėvo pusės emancipuotam vaikui; taip, neatsiklausęs magistratas gali patvirtinti motinos arba trečiojo asmens, kuris testamentu vaikui ką nors dovanoja, nurodytą globėją; taip pat magistratas galėjo patvirtinti globėją, kuris paskirtas formos atžvilgiu niekingu testamentu[2]. Nors šie globėjai ir magistrato skiriami, tačiau jie buvo laikomi geresni už įstatyminius globėjus.

2. *Įstatyminė globa (tutela legitima)*[3]. Įstatyminėje globoje, kuri skiriama mažamečiams įpėdiniams ir moterims[4], ryškiausiai pasireiškia primityviškas globos charakteris, kuris ypač pasižymi tuo, kad ji skiriama paties globėjo interesams saugoti. Tad, senovėje įstatyminės globos teisė priklausė net

---

[1] Paulus, *D.*, 26, 1, *De tut.*, 17; *Inst.*, 1, 25, *De excus.*, 13—14; Nov. 72, c. 1—4. Nov. 123, c. 5.

[2] *D.*, 26, 3, *De conf. tut.*

[3] *Inst.*, 1, 15, *De leg. adgn. tut.*; 1, 17, *De leg. patr. tut.*; 1, 18, *De leg. par. tut.*; 1, 19, *De fiduc. tut.*

[4] Ulpianus, *D.*, 26, 4, *De leg. tut.*, 1, *pr.*: *Ut qui sperarent hanc successionem, iidem tuerentur bona, ne delapidarentur.* Q. Mucius, *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 73, *pr.*

tokiems būsimiems įpėdiniams, kurie patys negalėjo jos tvarkyti, ar tai dėl to, kad jie buvo bepročiai, ar dėl to, kad jie mažamečiai[1]. Tačiau veiksnumo sąlygų atžvilgiu ji perėjo tokią pat evoliuciją, kokią perėjo testamentinė globa. Įstatyminės globos pritaikinimo sritį pamažu susiaurino, iš vienos pusės, testamentinė globa, kurios išsiplėtimą mes vos tik matėme, iš kitos pusės, magistrato skiriamoji globa, kuri provizoriškai arba galutinai tam tikrais atvejais pakeitė įstatyminę globą[2].

Kadangi įstatyminė globa labai ankštai buvo susijusi su paveldėjimo teise, tai įstatymai ją grindė giminyste arba patronatu. a) Giminės, kurių globos teises aiškiai pripažino XII Lentelių įstatymai ir kurių globos teises moterims panaikino imperatoriaus Klaudiaus įstatymas[3], buvo, einant senąja civilinės giminystės sistema, artimiausieji agnatai, o kai pastarųjų nebuvo, tai gentys[4]. Nors imperijos periode pradėjo vis plačiau ir plačiau pripažinti kognatų (kraujo giminių) paveldėjimo teises, tačiau įstatyminė globa jų neskyrė globėjais, išskiriant išimtis, padarytas motinoms, senelėms ir mažamečio broliams[5]. Globos dalykuose kraujo giminės galėjo pavaduoti agnatus, tik einant Justiniano novele, kuri paveldėjimo teisės srityje civilinę giminystę galutinai pakeitė kraujo giminyste. — b) Patrono ir jo descendentų skyrimo globėjais pagrindas nėra nurodytas XII Lentelių įstatymuose. To pagrindo ieškota teksto interpretacijoje, kuri grindžiama patrono paveldėjimo teise. Patronas skiriamas globėju jo išvaduotųjų dėl to, kad jie yra išvaduoti iš vergovės arba iš *causa mancipii* taip, kaip tatai esti

---

[1] *D.*, 26, 1, *De tut.*, 17. Ulpianus, 11, 12, 22. Tačiau prieš nepilnamečio globą, kurią palaikė Perozzi, *Mémoires de Bologne*, 2, 1917—1918, Karlowa, 2, 274 p. S. Solazzi, *Riv. it. sc. g.*, 1920. Kadangi giminystė gali būti tik piliečių tarpe, tai įstatyminę globą galima skirti tik piliečiams; bet, einant Sinajaus fragm., 16, pilietis pasilieka globėju savo brolio, kuris prisirašo prie latinų kolonijos.

[2] *D.*, 26, 2, *De test. tut.*, 11, *pr.*: *Sciendum est quamdiu testamentaria tutela speratur, legitimam cessare.* Apie tai, kad paskirto su sąlyga arba terminu testamentinio globėjo dėsniai taikomi patekusiam į nelaisvę globėjui, žiūr. Gajus, 1, 186, 187.

[3] Ulpianus, 11, 8; Gajus, 1, 157; Gajus kalba tik apie agnatų globą dėl to, kad nuo genčių globos tuo metu jau buvo atprasta.

[4] Gajus, 1, 155. Jis čia kalba tik apie agnatų globą; tačiau genčių globa tuo metu dar buvo praktikuojama; tai paliudija simetrija, kuri buvo tarp įpėdinių šaukimo ir įstatyminės globos; pagaliau tai patvirtina ir Turijos *laudatio*, kur jis, 20 ir t. eil., kalba apie šią globą moterims (*Textes*, 818 p.).

[5] *C.*, 5, 35, *Quando mulier*, 2. *C.*, 5, 30, *De leg. tut.*, 4.

emancipacijos atveju, kur globėjas yra vadinamas *tutor fiduciarius* (pasitikėjimo globėjas) vardu, išskiriant *parens manumissor*, kuriam paprastai suteikiamas *tutor legitimus* (įstatyminis globėjas) vardas.

3. *Magistrato skiriamoji globa*[1]. Kadangi organizuojant globą buvo atsižiūrima tik į globėjo reikalus, tai gilioje senovėje nerandame šios rūšies globos. Jei bet kuriam asmeniui nėra paskirto testamentinio globėjo ir jei jis neturi nei civilinių giminių, nei patrono (taip, pavyzdžiui, atsitinka pavainikiui vaikui), tai jis neturi globėjo. Šiai spragai užkišti sugalvota magistrato skiriama globa. Iš pradžios ji buvo taikoma Romoje ir Italijoje. Ją nustatė *lex Atilia*, kuris, rodos, buvo išleistas dar prieš 568 metų[2] Bakchanalijos sąmokslo iškėlimą aikštėn. Paskiau, arba viešu įstatymu *Julia Titia (lex Julia Titia)*, kuris turėjo būt išleistas 723 m., arba greičiau dviem įstatymais *(lex Julia* ir *lex Titia)*, kurių tikros datos nežinome[3], magistrato skiriamoji globa buvo taikoma ir provincijoms. Tikriausiai, ši globa organizuota tiems, kurie neturėjo jokio globėjo, nei testamentinio, nei įstatyminio. Kiek vėliau, ši globa būdavo taikoma ir tiems atsitikimams, kada testamentinėje arba įstatyminėje globoje atsirasdavo žymių ydų. Kartais ši globa būdavo skiriama laikinai tik tam tikriems aktams atlikti; ji būdavo skiriama net tokiam neveiksniam asmeniui, kuris turėjo savo nuolatinį globėją[4].

Kad magistratas galėtų skirti šiokią globą, jis turėjo gauti įstatymu specialinę valdžią, kurią, kad ir paprastai abi valdžios buvo laikomos tose pačiose rankose, reikia skirti nuo paprasto-

---

[1] *Inst.*, 1, 20, *De Atiliano tutore vel eo qui ex lege Julia et Titia dabatur.*

[2] Uždedąs pareigą pretoriui ir tribūnų daugumai skirti globą įstatymas negalėjo būti ankstesnis už 387 metus, kada įsteigta pretūra. Bet jis negalėjo būti vėlesnis už 568 m., kada buvo iškeltas aikštėn sąmokslas ir kada jo išdavėja paprašė pretorių ir tribūnus paskirti jai globą (T.-Livius, 39, 9).

[3] Tekstai, kurie kalba apie *lex Julia Titia*, ir Sinajaus fragmentas, 20, rodo, kad buvo du įstatymai.

[4] Ryškiausias specialinis globos atsitikimas yra kada globojamasis turi bylinėtis su savo globėju. Šiuo atveju skiriamas globėjas, kuris byloje turi vaidinti *auctoris* rolę (Gajus, 1, 184, Ulpianus, 11, 24). Ulpianas sako, kad tai esąs *moribus* paskirtas globėjas, kurį vadina *tutor praetorius*. Karlowa mano, kad tai buvęs globėjas, kurį skirdavęs pretorius dar prieš *lex Atilia* ir kad tas paskyrimas rėmęsis bendrąja teise saugoti neveiksnų asmenį (Cicero, *In Verr.*, 2, 1, 56). Specialų globėją, einant *lex Julia de maritandis ordinibus*, skirdavo moterims, kurios turėdavo gauti dalį ir kurių globėjas buvo nepilnametis (Ulpianus, 11, 20; 11, 22. Gajus, 1, 180. 181).

sios teismo magistratų valdžios.[1] Romoje iš pat pradžios ši valdžia priklausė miesto pretoriui *(praetor urbanus)*, kuriam asistuodavo tribūnų daugumas. Vėliau ta valdžia priklausė tam tikriems autoritetams, kurie skirdavo globą, išklausę liudininkų parodymų; tai atstodavo tribūnų kontrolę. Nuo Klaudiaus laikų globėjus ėmė skirti konsulai, o nuo Marko Aureliaus ir L. Vero laikų — tam tikras pretorius, globos pretorius,[2] greta kurio aukštos kilmės vaikų globai skirti buvo pastatytas *praefectus urbis* (miesto prefektas). Italijoje globėjų skyrimo teisė buvo pavesta tiems patiems valdžios organams; tik, gal būt, skiriant globą dalyvaudavo ir savivaldybių magistratai; o tikrai žinoma, kad nuo Adriano laikų daugelyje Italijos sričių dalyvaudavo vadinamieji *juridici* (teisėjai)[3]. Provincijose imperijos periodo metu vietos gubernatoriams buvo uždėta pareiga skirti globėjus turtingųjų vaikams, o žemesnieji vietos magistratai turėjo nurodyti globėjų kandidatus, kuriuos nurodant turėjo būt atsiklausiama liudininkų; neturtingiems vaikams globėjus be jokio atsiklausimo skyrė patys vietos magistratai[4]. — Prašymą paskirti globėją — jame, rodos, turėjo būt nurodytas siūlomasis globėjas *(nominatio)* — galėjo paduoti kiekvienas asmuo, net pats neveiksnusis[5]; o tą prašymą turėjo paduoti tam tikri asmenys:

---

[1] Ulpianus, *D.*, 26, 1, *De tut.*, 6, 2. Tačiau žiūr. priešingą šio teksto interpretaciją Wlassak, *Kritische Studien*, 1884, 26—31 pp.; *Processgesetze*, 2, 191 p.

[2] *Inst., h. t., pr.* Suetonus, *Claud.*, 23. *Vita Marci*, 10. *C. I. L.*, V, 1874. Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 379, 119, 259 pp. Tačiau Kuebler, *Festgabe für Hirschfeld*, 1903, 51—52 pp. Labai sunkus klausimas sužinoti, kiek kompetencijos globos skyrimo atžvilgiu atėmė iš miesto pretoriaus ir perdavė konsulams ir globos pretoriui (Žiūr. įvairias nuomones Solazzi, *Archivio*, 85, 1921, 278—288 pp. Perozzi, *Arch.*, 86, 1921, 41—59). Rodos, jis jau nebesirūpino globėjų skyrimu ir jų atsisakymu nuo globos (apie tai kalba Ulpianas savo monografijoje *De officio praetoris tutelaris*). Tačiau tikrai jis skyrė *tutorem praetorium* (Ulpianus, 11, 20, 24); jis autorizavo turto perleidimą, kurį numato *oratio Severi* (*D.*, 27, 9, *De reb. eor.*, 1, 2); jis formulavo *crimen suspecti*. Žiūr. Pernice, *Z. S. St.*, 14, 1893, 170 ir t. pp.

[3] Apie *juridici* žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 5, 392 ir t. pp. Savivaldybių magistratų teisę skirti miestų gyventojams globą pripažįsta Karlowa, *R. R. G.*, 2, 286 p. ir Mitteis, *Z. S. St.*, 29, 1908, 391—392 pp.; šią jų teisę neigia Mommsen, *Ges. Schr.*, 1, 1905, 331 p. 137 išn. ir Solazzi, *Atti dell' Istituto Veneto*, 77, 2, 1917, 1—24 pp. *Lex Salpensa* aiškiai šią teisę pripažino latinų miestų magistratams.

[4] *Inst., h. t.*, 4, I, Maroi, *Aegyptus*, 1, 1920, 129—153 pp., analizuoja konkretų latiniškai-graikišką dokumentą apie *dationem tutelae* 198 m. po Kr. graikiškai-romėniškame Egypte.

[5] Einant *lex Titia* ir Sinajaus fragm., 20. Žiūr. Mitteis, *Z. S. St.*, 29, 1908, 390—403 pp.

motina, kiek vėliau visi įpėdiniai (jei jie to nepadaro, tai gali netekti savo įpėdinystės teisių) tėvo išvaduotieji (jei to nepadarytų, tai būtų baudžiami).

Dėl tų asmenų, kuriuos magistratas gali skirti globėjais, reikia pažymėti, kad kaip tik šioje srityje greta netinkamumo (būt globėjais) sistemos išsirutuliojo vadinamoji atsiprašymų sistema. Tinkąs būt globėju individas gali nuo globos išsisukti; išsisukimo pagrindu gali būti arba tai, kad jis dar turi paimti globą, arba kad jis ją jau yra paėmęs *(excusationes a suscipienda, a suscepta tutela)*. Ta sistema, prie kurios mes apsistojome[1], Justiniano gadynės metu buvo bendra visoms globoms. Bet, prileidžiant globėjų pareigą paimti ir saugoti globą, ji galėjo būt taikoma tik, palyginti, gana vėlyvoje klasiškųjų teisininkų gadynėje ir tai tik testamentiniams globėjams, kurie turėjo teisę savo valia atsisakyti nuo globos *(abdicare)*[2]. Tiktai kiek vėliau šia teise galėjo pasinaudoti įstatyminiai globėjai[3].

2. Globos panaikinimas[4].

Globa gali išnykti visiškai arba tik laikinai. Absoliutiškai išnyksta globojamojo asmeny, o reliatyviškai—globėjo asmeny.

---

[1] *Inst.*, 1, 25, *De excus.* A. Pernice, *Z. S. St.*, 5, 1884, 25—28 pp. 19, 1898, 88 pp. E. Albertario, *Lo sviluppo delle excusationes nella tutela e nella cura dei minori*, 1912. De Francisci, *Saggi romanistici*, 1, 1913, 1—49 pp.

[2] Atsisakymo nuo testamentinės globos teisę paliudija vienas 14 metų prieš Kr. papiras (Mitteis, *Chrestom.*, nº 169; Solazzi, *Rendic. dell' Ist. Lombardo*, 48, 1915, 985—992 pp. 51, 1918, 864 ir t. pp.). Priešingai, Ulpiano tekstas, *Reg.*, 11, 17, darydamas tą pačią išvadą, šią teisę mini tik kaip atsiminimą, jei tik ji lietė vien moterų globos reikalus. To paties Ulpiano gryni tekstai *F. V.* (žiūr. pavyzdžiui, *F. V.*, 147. 156) kalba tik apie testamentinių globėjų nepilnamečiams atsiprašymus. Pagal tam tikrus Digestų tekstus, ši sistema buvusi kiek anksčiau praktikuojama. Priešingai, šios teisės globėjai negalėjo turėti prieš M. Aureliaus įžengimą į sostą; nes, pagal kitą Ulpiano tekstą, *D.*, 49, 4, *Quando appell.*, 1, 1, iki šio imperatoriaus gadynės galima buvę skųstis prieš globos paskyrimą tik apeliacijos tvarka, o pastaroji buvo leista tik prieš magistrato dekretą; vadinas, prieš magistrato paskyrimą. Žiūr. Solazzi, *Rendiconti dell'Ist. Lombardo*, 49, 1916, 206—214 pp.

[3] Tekstai, pavyzdžiui, *F. V.*, 147, 156, kurie rodo, kad globėjas gali atsisakyti tik nuo testamentinės globos, įrodo, kad atsiprašymų sistemos įstatyminės globos atveju tuo metu dar nevartojo. Nežiūrint į senesnes datas, kurias nurodo tekstai — žinoma, interpoliuoti —, pirmuosius šios sistemos išplėtimo įstatyminėms globoms pėdsakus užtinkame Valentiniano, Teodoziaus ir Arkadiaus konstitucijose, žiūr. Solazzi, *Minore età*, 1913, 272—285 pp.

[4] *Inst.*, 1, 22, *Quibus modis tut. fin.*

Laikinai globa išnyksta globėjo asmeny. Šioks globos išnykimas duoda pagrindą naujai globai paskirti. Pastaroji skiriama tuo momentu, kada patiekiama senosios globos apyskaita. Globa išnyksta dėl globėjo mirties, dėl jo *capitis deminutio maxima* arba *media;* įstatyminė globa išnyksta dėl globėjo *capitis deminutio minima,* dėl termino sukakimo ir dėl sąlygos išsipildymo, jei buvo sąlyginė globa; dėl leisto atsisakymo *a suscepta tutela,* pagaliau, dėl globėjo atstatymo, jei jis yra padaręs *crimen suspecti tutoris.*

Visiškai globa išnyksta globojamojo asmeny. Šiai globai išnykus, patiekiama apyskaita, bet naujas globėjas neskiriamas. Globa išnyksta dėl globojamojo mirties, dėl kiekvienos *capitis deminutio* ir ypač dėl jo tapimo veiksniu asmenimi, nes veiksnumas paprastai įgyjamas kartu su pilnametyste. Moterys pasidaro veiksnios, kai tampa vaidilutėmis, be to, imperijos gadynėje, kai įgyja vadinamąją *jus liberorum* (vaikų teisę). Pastaroji teisė buvo taikoma toms moterims, kurios turėjo tam tikrą vaikų skaičių. Kartais moterims be jokio pagrindo pripažindavo veiksnumą. Tai buvo daroma tik individuališkai.

3. Globos administravimas.

Seniau globa, kaip *potestas,* apėmė asmenį ir turtą. Kiek vėliau labai gudriai globa buvo aprėžta. Ji turėjo globoti turtą, o asmenį tik tiek, kiek tatai reikėjo. Asmens globa buvo skiriama tik mažamečiams ir moterims; ją magistratas pavesdavo bet kuriam giminei, ypač motinai. Globėjo vaidmuo buvo saugoti ir duoti globojamajam magistrato nustatytą pensiją[1]. Vadinas, čia mums tenka studijuoti tik turto administravimą. Pirmiausia mes studijuosime mažamečių globą. Studijuodami nurodysime: priemones, kuriomis globėjas gali atlikti neveiksnaus globojamo reikalus; kuriais būdais jis veda tuos reikalus; aktus, kuriuos jis, eidamas reikalų vedimo keliais, turi sudaryti, kitaip sakant, globėjo valdžią; pagaliau, jo atsakomybę, kitaip sakant, kokius skundus galima juo duoti dėl blogo reikalų vedimo. Toliau, mes trumpai nurodysime, kiek šios globos taisyklės buvo taikomos moterų globai.

[1] *D.*, 26, 7, *De adm. tut.*, 12, 3. *D.*, 27, 2, *Ubi pup. ed.*, 1; 2; 3; 6.

I. *Būdai, kuriais globėjas veda globojamojo reikalus.* — Jei mažametis yra *infans*, o anksčiau ir *infantiae proximus*, tai jis negali daryti jokio akto. Po to — anksčiau, kai jis tampa *pubertati proximus*, o kiek vėliau, kai jis išeina iš *infantia* — jis gali tapti savininku, kreditorium, išsisukti iš daiktinių prievolių ir iš skolų. Bet jis negali turto parduoti, tapti debitorium, atsisakyti nuo skolos ir nuo daiktinės teisės.[1] Kadangi teisinių santykių charakteris yra gana painus (komplikuotas), tai jo neveiksnumas eina dar toliau. Pirmiausia, mažametis negali priimti palikimo, kurio priėmimas, principiališkai, yra turto įgyjimas. Bet kadangi priimant turtą reikia būtinai priimti ir mirusiojo skolas, tai vieno mažamečio priėmimas yra niekingas; lygiai niekingas yra ir jo nuo paveldėjimo atsisakymas.[2] Pagaliau, mažamečio neveiksnumas pasireiškia gausybėje kasdieninio gyvenimo reikalų, nes ką nors gali įgyti tik ką nors davęs: skolos mokėjimas yra atsisakymas nuo jos nemokėjimo; skolinama, kad taptų kreditorium; pirkimo-pardavimo sutartis gimdo teisių ir pareigų, nes pirkikas yra kartu kainos debitorius ir daikto kreditorius. Visos kasdieninės operacijos paprastai yra analizuojamos šiais dėsniais: mažametis yra veiksnus savo padėtį pagerinti, bet jis negali jos pabloginti; jis gali priimti paskolos grąžinimą, bet tas grąžinimas nepanaikina jo teisės ieškoti skolos, kurią debitorius jam sumokėjo; jis įgyja tai, ką jam skolina, bet netampa šios paskolos debitorium; pirkdamas jis tampa daikto kreditorium, bet netampa kainos debitorium.[3] Šitokia neveiksniojo padėtis praktikoje užkerta visokioms operacijoms kelią. Iš tikro, sistemos griežtumą, bent iš dalies, klasiškosios epochos metu sušvelnino kiti principai. Taip, pirmuoju atveju pritaikintas principas, pagal kurį nieks negali be teisėto pagrindo pralobti kitų sąskaita. Vadinas, mažametis buvo laisvas nuo paskolos mokėjimo tik tiek, kiek iš to debitorius gali neteisėtai pralobti.[4] Antruoju atveju, einant tuo pačiu principu, jis turėjo grąžinti debitoriui tai, ką neteisėtai yra pa-

---

[1] *Inst.*, 1, 21, *De auct. tut. pr.*

[2] *Inst.*, 1, 21, *De auct. tut. pr.*, 1. Atmetimo reikalu žiūr. Diocletianus, *C.*, 6, 31, *De rep. her.*, 5.

[3] Justinianus, *Inst.*, 1, 21, *De auct. pr. in fine*, tai teigė dar tuo metu, kada šis dėsnis jau nebegaliojo.

[4] Gajus, 2, 84: *Sed tamen si ex ea pecunia (quam solvit debitor pupillo) locupletior factus sit et adhuc petat, per exceptionem doli mali summoveri potest.*

ėmęs.[1] Trečiuoju atveju, jei yra sinalagminė (abišalė) sutartis, tai jis gali reikalauti, kad sutartį vykdytų tiek, kiek jis pats vykdo.[2] Bet savaime suprantama, kad daugiausia parėjo nuo trečiųjų asmenų, kurie, matydami, kad sutartis gali būt aiškinama jų nenaudai, galėjo laisvai atsisakyti nuo sutarties su mažamečiu. Apskritai, faktinis mažamečio neveiksnumas apėmė visus juridinius aktus, išskiriant grynuosius neteisėto pralobimo aktus. Mažametis vienas (be globėjo) negalėjo nei priimti paveldėjimo, nei nuo jo atsisakyti.

Tačiau, kaip mes jau matėme, principiališkai teisė nesisteigia *alieni juris* asmens neveiksnumą papildyti. Yra tik viena išimtis, kuri padaryta *alieni juris* asmens paveldėjimo reikalui; pagal šią išimtį, jis galėjo priimti arba atsisakyti nuo paveldėjimo; jo sutikimas priimti arba atsisakymas turėjo būt tėvo arba patrono patvirtintas, nes pastarasis šiuo būdu prisiima skolas mokėti *(jussu patris aut dominis)*. Bet tai yra viskas. *Infans* negali nieko daryti; bet jis ir neturi reikalo bet ką daryti. Išėjęs iš *infantia* nepilnametis tegali daryti tuos aktus, kuriais praturtėja; bet, išskiriant keletą naujosios teisės išimčių, jis neturi nė reikalo daryti kitokių aktų: jis neturi turto, kurį reiktų parduoti, jam nėra reikalo imti paskolos.

Priešingai, *sui juris* mažametis turi savo turtą, kuriam valdyti reikalinga atlikti daug tokių teisinių veiksmų, kurių jis pats negali atlikti. Tai turi padaryti globėjas, kuris savo uždavinį gali padaryti dvejopu būdu, būtent: *negotiorum gestio*, kada jis visiškai atstoja globojamąjį tiek, kiek romėnų teisė leido; žinoma, globėjo veikimo maštabas pareidavo nuo aktų ir nuo laiko; *auctoritatis interpositio*, kada jis papildo mažamečio asmenį; šiuo būdu mažametis gali daryti tokius veiksmus, kokių jis vienas negalėtų padaryti.[3]

1. *Auctoritatis interpositio* yra labai originalus dalykas. *Auctoritas tutoris*, kurios nereiktų sumaišyti su moderniškąja autorizacija, kaip santuokos autorizacija, kuri nėra nei autori-

---

[1] Ulpianus, *D.*, 26, 8, *De auct tut.*, 5, pr.: *In pupillum cuivis actionem in quantum locupletior factus est dandam D. Pius rescripit.* Pasak Albertario, *Rendiconti dell' Ist. Lombardo*, 1913, 845—873 pp., visi šie ir kiti tekstai esą interpoliuoti.

[2] Paulus, *D.*, 18, 5, *De resc. rend.*, 7, 1.

[3] Ulpianus, *Reg.*, 11, 25: *Pupillorum pupillarumque tutores et negotia gerunt et auctoritatem interponunt.*

zacija, nei prisidėjimas. Tai yra kooperacija. Kad galėtų vykdyti tokį aktą, kurį sudaro globėjas, pastarasis papildo mažamečio asmenį, kitaip sakant, globėjas sustiprina (padidina) mažamečio asmenį *(auget personam pupilli). Auctoritatem,* kurios taisykles gana gerai paaiškina jos pagrindinis charakteris, formos atžvilgiu turi mažamečiui teikti globėjas sudarant aktą.[1] Seniau, be abejojimo, ją reikšdavo sakramentiniais žodžiais, greičiausiai, trečiajam asmeniui prašant. *Auctorne fis?* Atsakydavo: *auctor fio*[2]. Esmės atžvilgiu ją turėjo duoti pats globėjas: šios teisės jis negalėjo perduoti kitam asmeniui, kaip tai galima padaryti moderniškos santuokos autorizacijos atveju ir kaip tai, einant *lex Julia,* santuokos *jussum patris* galima buvo perduoti kitam asmeniui; kartais būdavo reikalingas net teismo nutarimas.[3] Autorizaciją turėjo duoti paprastai ir grynai be jokių pakeitimų.[4] Pagaliau, autorizacijos negalima duoti tokiame reikale, kuris liečia patį globėją, nes nieks negali būti *auctor in rem suam.*[5]

Gryniausiai patenkina mažamečio ir globėjo reikalus ta veikimo tvarka, kuri leidžia veikti pačiam mažamečiui. Jei aktas mažamečio padėtį pablogina, tai reikalinga globėjo *auctoritas,* o jei pagerina, tai mažametis gali jį atlikti pats vienas. Ši tvarka patogi mažamečiui dėl to, kad jis gali atlikti veik visus savo reikalus, net griežtai asmeninius (priimti įpėdinystę), nes jis pats veikia, jo nepilną asmenį papildo globėjas; einant tuo pačiu pagrindu, pats mažametis gali tapti įpėdiniu, savininku, kreditorium. Ši tvarka patogi globėjui dėl to, kad jo neriša akto padariniai; debitorium tampa pats mažametis: globėjas yra atsakomingas tik mažamečiui už pastarojo nenaudai padarytus veiksmus; prieš trečiuosius asmenis globėjas neatsako (senieji autoriai sako: *qui auctor est non se obligat).*

2. Bet ne visados pastaroji tvarka buvo praktikuojama. Jos negalima buvo praktikuoti, kai globojamasis buvo *infans,* o seniau jos nepraktikuodavo ir kai jis buvo *infantiae proximus.* Dar labiau šios tvarkos negalima buvo taikyti tiems atvejams, kai nedalyvaudavo pats globojamasis, o tokie atvejai

---

[1] *Inst.*, 1, 21, *De auct. tut.*, 2.
[2] Paulus, *D.*, 26, 8, *De auct.*, 3.
[3] *D., h. t.*, 17.
[4] *D., h. t.*, 8.
[5] *D., h. t.*, 1, *pr.*

Romoje labai dažnai pasitaikydavo. Tai draudė daryti mažamečio saugojimo taisyklės. Tekdavo vartoti *negotiorum gestionis* tvarką, einant kuria globėjas veikė kaip įgaliotinis, kuriam pavestas valdyti turtas, ir kaip paprastas reikalų vedėjas, kuris tai daro už savo draugą.

Bet ši antroji tvarka gimdo nepatogumų ir net, tam tikrų aktų atveju, negalimumų. Dėl to tūlas mano, kad ši tvarka bus buvus kiek vėliau įvesta.

Principiališkai, bent einant bendromis klasiškųjų laikų taisyklėmis, globėjas yra svetimas asmuo, *extranea persona,* kuris neatstovauja mažamečiui, kuris gali daryti tik tokius aktus, kurių padariniai realizuojami jo asmenyje. Jis gali daryti tik tuos aktus, kuriuos jis gali daryti pats savo vardu. Vadinas, globėjas gali veikti tik pats savo vardu; jis negali globojamojo padaryti nei savininku, nei kreditorium, nei debitorium; kreditorium ir savininku tampa pats globėjas, o globojamasis mažametis tretiesiems asmenims netampa savininku arba kreditorium; šiokias teises jis įgyja tik globėjo atžvilgiu. Debitorium taip pat tampa pats globėjas, jis pats turi atsakyti prieš trečiuosius asmenis; tiesa, globėjas, sumokėjęs trečiajam asmeniui skolą, gali, kad ji būtų sugrąžinta, reikalauti iš globojamojo. Vadinas, juo toliau einame į praeitį, juo daugiau randame veiksmų, kurių negalėjo atlikti globėjas, nes tų veiksmų atlikimas reikalavo paties teisių turėtojo veikimo; pavyzdžiui: įpėdinystės priėmimas, nuosavybės teisių perleidimas *per mancipationem* arba *per in jure cessionem.*

Tačiau šį principą aprėžė visa eilė gana didelių suvaržymų, kurie padaryti senosios epochos metu, o ypač imperijos gadynėje.

Tikrai yra žinoma, kad senosios epochos metu globėjas turėjo priemonių padaryti taip, kad daugumas teisių tektų pačiam globojamajam; geriausia šiam tikslui pasiekti priemonė buvo mažamečio vergo dalyvavimas atliekant tam tikrus veiksmus. Tačiau tokios kombinacijos negalima buvo daryti tada, kada atliekamasis veiksmas lietė globojamąjį asmenį arba kada jis mažino jo turtą. Galimas dalykas, kad tam tikri globėjai kada-ne-kada galėdavo patys atlikinėti tam tikrus savo globojamųjų asmenų reikalus, pavyzdžiui, perleisti turtą *per mancipationem* arba *per in jure cessionem.* Pastarajam dės-

niui įrodyti galima pasiremti senosios globos *potestatis* pobūdžiu ir klasiškosios epochos tekstais, kurie, rodos, leido globėjui perleisti globojamojo turtą *per mancipationem*[1]. Priešingai, mes netikime, kad globėjas savo asmeniniais veiksmais būtų galėjęs priimti globojamojo vardu įpėdinystę, padaryti pastaraįį kreditorium arba debitorium. Globėjas buvo globojamojo turto ponas, bet jis globojamajam neatstovaudavo.

Priešingai, galima pasakyti, kad paskutinio etapo imperatorinė teisė suteikė globėjui teisę globojamajam atstovauti. Tačiau šią teisę progresyviškai plėtė be aiškios sistemos: ją reiškė įvairiomis priemonėmis. Taip, griežtai asmeninį aktą, įpėdinystes priėmimo aktą, pretorius leido globėjui padaryti globojamojo mažamečio vardu. Šioks aktas gimdė pretorinius padarinius. Einant Bizantijos teise, globėjas mažametį galėjo padaryti civiliniu įpėdiniu.[2] — Taip, dar gerokai anksčiau nuosavybės ir daiktinių teisių srityje padaryta žymių pakeitimų. Tuo tarpu, kai iki tol globėjas, kuris galėjo perleisti globojamojo turtą, negalėjo mažametį padaryti savininku. Einant viena II-jo šimtmečio doktrina, pagal kurią valdymą įgyti ir perleisti galima *per extranem personam,* per įgaliotinį, per globėją, buvo atidarytas globėjui kelias perleisti ir įgyti turtą mažamečio vardu. Toks teisės perkėlimas buvo vadinamas *traditio,* kuri yra ne kas kita, kaip teisės perkėlimas, pasiremiant tikru teisės perkėlimo titulu, pav., pardavimu, kuris perkelia nuosavybės teisę *jure civili* arba *jure praetorio.* Globėjas, pasirėmęs šia teise, gali perleisti mažamečio daiktus ir padaryti mažametį savininku.[3] — Pagaliau, nekalbant apie kitus šios doktrinos padarinius, Severo laikais įvykdyta dar platesnė reforma, kuri praktiškai visus padarinius suverčia globojamajam, kai pastarasis išeina iš globos; ypač tatai lietė tas sutartis, kurias globėjas buvo padaręs mažamečio vardu ir kurios patį mažametį padarė kreditorium arba debitorium. Visi skundai, kuriuos galėjo duot į teismą globėjas trečiaisiais asmenimis, arba tretieji asmenys globėju, atkrinta; šiuos skun-

---

[1] Šia prasme žiūr. Gérardin, *N. R. H.*, 13, 1889, 1 ir t. pp. R. Jhering, *Entwicklungsgeschichte d. römisch. Rechts,* 1894, 90 p.; priešinga prasme — Mitteis, *Römisches Privatrecht,* 1, 209 p. 17 išn.; 243 p. 3 išn.

[2] *C.*, 6, 30, *De jure delib.*, c. 18, 2, Valentiniano ir Teodoziaus 426 metų.

[3] *Inst.*, 2, 9, *Per quas personas,* 5.

dus gali duoti tretieji asmenys exglobojamuoju arba pastarasis pirmaisiais.[1] — Vadinas, antroji tvarka nebeturi nepatogumų: ji praktikoje gimdo tuos pačius padarinius, kuriuos gimdo *auctoritatis interpositio. Negotiorum gestio* tapo daug paprastesnė, nes ji nereikalavo nei globojamojo dalyvavimo, nei jo išėjimo iš *infantia.* Todėl, antroji tvarka pakeitė pirmąją tvarką. Šiuo keliu prieita prie moderniškos sistemos, pagal kurią globėjas atstovauja globojamajam ir yra jo *negotiorum gestor.*

Baigdami kalbėti apie šiedvi globos tvarkas, mes turime pareikšti dar vieną pastabą. Nėra nė vieno akto, kurio negalėtų sukombinuoti globėjas, norėdamas šiaip ar taip veikti globojamojo turtą. Bet tai dar nesako, kad globėjas galėtų visiškai laisvai naudotis globojamojo turtu. Už globojamojo turto piktą naudojimą ir jo išaikvojimą globėjas buvo baudžiamas. Prieš tokį *paterfamilias,* kuris savo turtą aikvodavo, buvo vartojamos tam tikros priemonės: aikvojimo uždraudimas, kurį mes tuoj pat matysime. Dar griežčiau buvo kovojama prieš globėją, kuris aikvojo globojamojo asmens turtą. *Paterfamilias* aikvojimo uždraudimą jau numatė XII Lentelių įstatymai. XII Lentelių įstatymai dar tuo metu, kada globa buvo laikoma valdžia, sudaryta globėjo naudai, nurodė du kelius, kuriais ėjo globos institucijos išsiplėtojimas. Kai globos tikslu tapo globojamojo interesų saugojimas, tai buvo sugalvoti būdai, kuriais iš vienos pusės buvo užkertamas kelias globėjui daryti kenksmingus globojamajam veiksmus, o iš kitos pusės buvo reikalaujama globėjo atsakomybės už globos reikalų vedimą. Pirmas būdas buvo vadinamas *crimen suspecti,* pagal kurį, atstatant globėją, galima buvo apsisaugoti nuo kenksmingų blogo globėjo veiksmų. Antrąjį būdą vadino *actio rationibus distrahendis,* pagal kurį galima buvo reikalauti baudos, kurios dydis galėjo būt du kartus didesnis už globėjo padarytą žalą. Čia mes, studijuodami globėjo valdžią ir atsakomybę, išdėstysime abi idejas.

II. Globėjo valdžia. — Mes galime nurodyti, kaip gana rimtą globėjo valdžios aprėžimą, *crimen sus-*

---

[1] *D.*, 26, 9. *C.*, 5, 39, *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel convenire possunt.* Solazzi, *Le azioni del pupillo e contro el pupillo (Bull. Ist. D. R.*, 23—25), 1913, ir pastabos Debray, *N. R. H.*, 35, 1911, 98—107 pp.

pecti,[1] kuris gali panaikinti globėjo valdžią, jei pastarasis ją blogai naudoja. Apie šį globėjo valdžios aprėžimą mes sužinome tik iš klasiškojo periodo tekstų; tačiau, pasak gana patikimų liudijimų, šis aprėžimas siekęs net XII Lentelių laikus.[2] Tas globėjo valdžios aprėžimas yra labai panašus į *sui juris* asmens turto aikvojimo uždraudimą. Šiuo atveju pats magistratas įsikiša į globos reikalus; čia nereikalingas nei skundėjas, nei atsakytojas tikrąja to žodžio prasme.[3] Globėjo atstatymas *(destitutio),* kuris klasiškosios epochos metu, rodos, buvo daromas ir dėl didelio globėjo nesugebėjimo,[4] seniau buvo praktikuojamas tik dėl globėjo neištikimumo. Įdomiausias šios procedūros pažymys, mūsų nuomone, yra toks, kad globėją skelbia negalinčiu veikti, vesti globos reikalų.[5]

Kol globėjas nėra atstatytas, tol principiališkai jis, pasiremdamas viena arba antra tvarka, gali atlikti visus globojamojo turto reikalus taip, kaip tai gali padaryti pats turto savininkas. Tačiau civilinė teisė, pretoriaus ediktas ir imperatorių sukurtoji teisė tą principą progresyviškai keitė. Pakeitimai prasidėjo nuo XII Lentelių laikų.

1. Civilinė teisė sutiko, kad tam tikri aktai, padaryti vieno globėjo arba mažamečio dalyvaujant globėjui, bus niekingi, kad mažametis, užuot juos respektavęs, galės jų nepripažinti trečiųjų asmenų atžvilgiu. Aktai, kurie išeina iš globėjo valdžios kompentencijos, yra šie: a) aktai, kur susiduria maža-

---

[1] *Inst.*, 1, 26. *D.*, 26, 10, *De suspectis tutoribus et curatoribus.* Pernice, *Labeo*, 2, 2, 181—186 pp.; R. Laprat, *Le crimen suspecti tutoris*, Thèse, Nancy, 1926.

[2] *D., h. t.*, 1, 2: *Sciendum est suspecti crimen e lege XII tabularum descendere.*

[3] Imperijos gadynėje tiktai moterys negalėjo kaltinti, o magistratas tai galėjo daryti *ex officio,* pavyzdžiui, už vergo paleidimą, *D., h. t.*, 1, 6. 7; 12.

[4] Taubenschlag, *Vormundschaftsrechtl. Studien*, 27—46 pp., ir Solazzi, *Minore età*, 1912, 259—272 pp.;*B. Ist., D. R.*, 1916, 131—188 pp., nors įvairiais žodžiais, palaikė vieną nuomonę, kad klasiškoji teisė žinojusi senąją *postulationem suspecti* ir paprastąją *remotionem tutoris.* A. Berger, *Z. S. St.*, 35, 1914, 39—94 pp. mano, kad tai nebuvusios dvi priemonės, o tik du vienos priemonės etapai. Apie šiedviejų teorijų gincų smulkmenas žiūr. Laprat, 93—209 pp., pasak kurio, *remotio tutoris* esąs svetimas klasiškajai teisei dalykas.

[5] Tad štai dėl ko seniau galima buvo atstatyti tą globėją, kuris jau faktiškai veikė, o ne tą, kuris jau paskirtas, bet dar nepradėjo veikti. *Crimen* galima buvo taikyti tik tada, kada dėl bet kurio motyvo buvo panaikinta globa. Žiūr. *Inst., h. t.*, 5. 8.

mečio ir globėjo interesai (kur yra interesų antagonizmas);[1] b) dovanų aktai[2] ir, pagaliau, c) visi kiti aktai, kada globėjas juos daro, vadovaudamasis pikta valia *(mala fide)*.[3]

2. Pretoriaus ediktas nustatė kitą labai svarbų globėjo valdžios aprėžimą, būtent: aprėžė tą principą, pagal kurį visi aktai, padaryti paties globėjo arba su jo pagalba, yra taip pat tikri, kaip veiksnaus asmens padaryti aktai. Globojamojo reikalus pretorius saugojo[4], suteikdamas jam *restitutio in integrum ab aetatem*. Nepilnametis, iki 25 m., pasirėmęs vos tik nurodytu dėsniu, galėjo nepripažinti tų aktų, kurie jam buvo žalingi. Vadinas, šių aktų galiojimas parėjo nuo jų žalingumo globojamam asmeniui.

3. Pagaliau, imperatorinė teisė tiesiog uždraudė tam tikrus kitus aktus, kuriuos ji paskelbė niekingais, jei jie bus priešingi tam ar kitam uždraudimui.

Pirmiausia globėjo valdžią suvaržė 195 metų senato nutarimas, kurį pasiūlė Septimas Severas *(oratio Severi)*. Kiek vėliau šį nutarimą papildė Konstantino konstitucija. Senato nutarimas[5] uždraudė globėjui perleisti visą arba tik dalį globojamojo asmens turto, *praedia rustica vel suburbana*, išskiriant šiuos tris atsitikimus: galima perleisti tą turtą, kuris yra įgytas

---

[1] Kaip mes jau matėme, globėjas negali būti *auctor in rem suam* (Gajus, 1, 184). Tačiau ši taisyklė tinka ir *negotiorum gestionis* atveju. Ryškiausiai šis dalykas pasireiškia, kai eina ginčas tarp globėjo ir globojamojo, kuriam seniau buvo skiriamas *tutor praetorius*, kuris suteikdavo savo *auctoritatem*. Vėliau globojamam buvo skiriamas rūpintojas, kuris vedė bylą *negotiorum gestionis* tvarka. Žiūr. *Inst.*, 1, 21, *De auct. tut.*, 3, ir apie perėjimą nuo pirmosios tvarkos prie antrosios; jau nurodyti Gajaus ir Ulpiano tekstai (globėjo pagalba buvo reikalinga tik esant *legis actionis* ir *judici legitimi* tvarkai, bet ne *judicia imperio continentia*. — Peters, Z. S. St., 32, 1911, 221 ir t. pp.).

[2] Žiūr., pavyzdžiui, Paulus, *D.*, 40, 2, *De manum. vind.*, 24. Globojamasis *justa causa* gali išvaduoti savo vergą *tutore auctore*, nes išvadavimas nėra dovanų aktas; bet jis negali, net *tutore auctore*, išvaduotajam palikti *peculium*, nes čia būtų dovana.

[3] Julianus, *D.*, 41, 4, *Pro emptore*, 7, 3: *Tutor in re pupilli tunc domini loco habetur, cum tutelam administrat, non cum pupillum spoliat.* Paulus, *D.*, 26, 7. *De adm. tut.*, 12, 1. Kyla klausimas, ar šis principas buvo taikomas aktams, padarytiems globojamojo *tutore auctore*, ar tik tiems aktams, kuriuos darė pats globėjas.

[4] Priešinga pažiūra Partsch, *Studien zur negotiorum gestio*, 1, 1913, 83 p., kuris, rodos, klasiškajai epochai išskiria *restitutionem in integrum* tų aktų, kuriuos varė globojamasis su *auctoritas tutoris*. Jis net teigia, kad *C.*, 2, 24 (25), *Si tutor vel curator interv.*, 2, 3, tekstai esą interpoliuoti. Žiūr. atsakymą Solazzi, *B. Ist. D. R.*, 27, 1915, 296—310 pp.

[5] *D.*, 27, 9, *De rebus eorum*. Žiūr. *orationis* tekstą, *D., h. t.*, 1, 2.

testamentu, jei, žinoma, testamente šis perleidimas yra paminėtas; privalomai perleidžiamas turtas, jei yra to paties turto keli savininkai ir jei vienas iš jų savo turtą yra įkeitęs; ir, pagaliau, galima perleisti turtą, jei miestas pripažįsta, kad reikia sumokėti ankstyvesnes už globą skolas. Jei perleidimas buvo padarytas vienu iš trijų atvejų, tai jis galiojo *jure civili,* bet jei nuo jo nukenčia globojamojo asmens reikalai,[1] tai *jure praetorio* galima tą aktą panaikinti. Jei perleidimas buvo padarytas prieštaraujant senato nutarimui, tai civiliškai jis buvo niekingas. Šis niekingumas skyrėsi nuo niekingumo, kuris įvykdavo nusižengus prieš pretoriaus ediktą, tuo, kad jis neparėjo nuo magistrato malonės, jis neparėjo nuo globojamojo žalos. Juo galima buvo visados remtis (prieš Justinianą; po Justiniano per penkerius metus, pasiekus 25 metų pilnametystę).[2] Pastarasis dėsnis yra naujos minties pasirodymas mažamečių saugojimo srityje. Ši mintis steigės mažamečio turtą apsaugoti nuo nuostolių ir jo vertės sumažėjimo. Bet kaip tik dėl to ši prohibicija lietė tik kaimų nekilnojamąjį turtą. Jos netaikė miesto turtams ir kilnojamam turtui. Ekonominio gyvenimo pakitėjusios sąlygos pamažu vertė valdžią daryti aprėžimų miesto nekilnojamųjų turtų ir brangių kilnojamų turtų globai. Viena Konstantino konstitucija pastarąjį aprėžimą sankcionavo.[3]

Paskui globėjo valdžią aprėžė Justinianas, kuris vadovavosi tais pačiais sumetimais, kuriais vadovavosi Konstantinas. Buvo aprėžta globėjo ir globojamojo teisė atsiimti paskolą, kuri priklausė globojamajam turtui. Debitorius galėjo grąžinti globojamajam paskolą tik magistratui autorizavus. Jei debitorius autorizacijos neturėjo, tai jis galėjo reikalauti pretoriaus *restitutio in integrum.*[4]

Tuos aktus, kurių aukščiau nurodyti aprėžimai (prohibicijos) nelietė, net Justiniano gadynėje galėjo daryti vienas globėjas ar globojamajam asmeniui dalyvaujant. Jie buvo laikomi esą globėjo valdžioje, išskiriant *restitutio in integrum* ir paties globojamojo pretenzijos prieš globėją galimumus.

---

[1] Diocletianus ir Maximilianus, *C.*, 5, 71, *De praediis vel aliis reb.*, 11.

[2] *C.*, 5, 74, *Si major factus*, 3, 1.

[3] *C.*, 5, 37, *de adm. tut.*, 22. Globėjas turi teisę parduoti tik per virš esančius gyvulius, senus drabužius (konst. 22, 6. 7) ir natūralius vaisius.

[4] *C.*, 5, 37, *De adm. tut.*, 25; 27.

III. Globėjo atsakomybė. — Globėjo atsakomybės prieš globojamąjį asmenį už jo reikalų vedimą teorijos pradžią atrandame XII Lentelių įstatymuose. Šiam reikalui buvo sugalvotas tam tikras skundas, kurį vadino *actio rationibus distrahendis.*[1] Bet čia atrandame tik atsakomybės užuomazgą. Minimasis skundas yra tik diegas atsakomybės, kurią kiek vėliau, dar prieš respublikos periodo pabaigą, sustiprino naujas skundas, kurį vadino *actio tutelae.* Visi pastarojo skundo padariniai išplėtoti tik imperijos periode.

1. *Actio rationibus distrahendis,* kaip parodo jos pačios vardas, parėjo vien nuo atskaitomybės, kuri buvo tarp globėjo ir globojamojo; tatai buvo paprastas baudžiamojo pobūdžio skundas, ir todėl jį taikydavo tik tais atvejais, kai būdavo aiškus piktos valios padarinys. Baudos dydis buvo nustatytas dukart tiek, kiek padaryta žalos. Įpėdiniams ši bauda nebuvo netaikoma.[2] Dvigubų nuostolių bauda buvo pakankamas akstinas prieš globėjo valdžios piktą naudojimą (globojamo turto grobimą). Šio skundo trūkumas buvo toks, kad juo negalima traukti atsakomybėn įpėdinių ir kad juo galima traukti atsakomybėn globėją tik už globojamojo turto grobimą, o už kitus globėjo pasipelnymus negalima buvo jo traukti atsakomybėn; taip pat šiuo skundu negalima traukti globėjo už apsileidimą, nesugebėjimą ir paprastą nesąžiningumą. Lygiai taip pat globėjas, įdėjęs į globojamąjį turtą savo turto, negalėjo, pasibaigus globai, reikalauti įdėtojo turto grąžinimo.

2. Visa tai pakitėjo, kai sugalvojo naują skundą, *actio tutelae,*[3] mūsų nuomone, šį skundą sugalvojo tada, kada buvo įvestas formulinis procesas; bet Ciceronas sako, kad šis skundas buvęs paminėtas geros valios skundų sąraše, kurį sudarė Mu-

---

[1] Šio skundo pradžią randame XII Lentelių įstatymuose, tai paliudija *D.*, 26, 7, *De adm. tut.*, 55, 1.

[2] Žiūr. *D.*, 27, 3, *De tut. et rat. distr.*, 1, 20, apie bausmę, 1, 23, apie bausmės asmeniškumą ir 2, apie baudimo atvejus; klasiškosios epochos metu šis skundas buvo veik kitais žodžiais suformuluota *actio furti.* Tuo metu, kai šis skundas buvo suformuluotas, globėjo nebaudė už kitokį turto naudojimą, nes globa rėmėsi valdžia *(potestas).* Pagal Solazzi, *Rendiconti dell' Ist. Lombardo,* 50, 1917, 178 ir t. pp.; 53, 1920, 121 ir t. pp., teoriją, kurią priėmė Bonfante, *Instituzioni,* 6-sis l. 220 p., šis skundas buvęs vartojamas tik prieš įstatyminį globėją, nes jo nesąžiningumai turto globos srityje nesudarę vagystės.

[3] *Inst.*, 3, 27, 2.

cius Scevola, 659 m. konsulas.[1] Šis skundas, kaip ir *actio contraria,*[2] tarnavo globėjui tuo, kad jis galėjo reikalauti iš globojamojo tų išlaidų, kurias jis globodamas turėjo padaryti, taip pat galėjo pavesti globojamajam tas skolas, kurias jis globodamas turėjo užtraukti.[3] — Bet šis skundas, kaip *actio directa* ypačiai tiko globojamajam tuo,[4] kad jis galėjo reikalauti iš paties globėjo ir jo įpėdinių globos vedimo atskaitomybės, kad jis galėjo reikalauti iš globėjo ne tik perleidimo jam viso jo vardu įgyto turto, bet taip pat sugrąžinti visus nuostolius, kuriuos globėjas, vesdamas globos reikalus, padarė.[5]

3. *Actio tutelae contraria* visą laiką pasiliko tokia, kokia ji buvo. O *actio tutelae directa* imperinės teisės buvo žymiai patobulinta. 1. Kadangi tai buvo paprastas asmeninio pobūdžio skundas, tai jis veikė tiek, kiek veikė globėjo kreditą, kuris, ypač einant senąja *negotiorum gestio* tvarka, labai dažnai galėjo pastatyti globojamąjį į labai blogą padėtį, nes ji parėjo nuo globėjo neišsimokamumo. 2. Globojamasis turėjo įrodyti tai, kiek globėjas iš jo pasipelnė, ir tai, ką globėjas įgijo jo vardu, pavyzdžiui, globos pradžioje. 3. Pagaliau, globėjas, kuris turėjo atsakyti už blogą globos vedimą, neprivalėjo atsakyti už globos vedimo klaidas; kaip reikalų vedėjas, jis buvo atsako-

---

[1] *De off.*, 3, 17, 70. Šio skundo, mums rodos, nebuvo *legis actionum* metu, nes jis buvo geros sąžinės *(bona fides)* skundas (Girard, *Mélanges*, 1, 73—74 pp.).

[2] *C.*, 5, 58, *De contrario judicio. D.*, 27, 4, *De contraria tutelae et utili actione.* Ta nuomonė, pagal kurią *actio tutelae contraria* yra kilusi pirmaisiais formulinio proceso laikais, galima sakyti, yra vienu balsu priimta. Tačiau šiandien reikia nurodyti vieną visiškai skirtingą nuomonę, kuri neseniai buvo paremta rimtais argumentais. Einant šia nuomone, romėnų teisė iki Justiniano nežinojusi atskiro *tutelae contraria* skundo; *judicium contrarium*, apie kurį kalba tikri tekstai, buvusi tik paprasta formulė, kuri ėjusi drauge su kitu skundu (priešinguoju), paremtu dėsniu *alterum alteri dare facere oportet.* Teisėjas galėjęs teisti taip, kaip tai daręs vadinamųjų dalomųjų skundų ir *calumnia* srity. Klasiškoji teisė leido pretoriui formuluoti atskirą skundą, tik pasiremiant *actio negotiorum gestorum utilis.* Žiūr. J. Partsch, *Studien zur negotiorum gestio*, 1, 1913, 47—61 pp.

[3] Solazzi, *B. Ist. D. R.*, 24, 1911, 116 ir t. pp.; 25, 1913, 89—129 pp.

[4] *Lex Julia* 709 m., l. 111. Gajus, 4, 182.

[5] Su atsakomybės dydžiu vėl mes susidursime, kada studijuosime III-joje knygoje vadinamąją klaidų teoriją. Mūsų nuomone, klasiškoji teisė baudė už tokią klaidą, kurios nepadarytų geras administratorius *(culpa levis in abstracto)*, o einant Justiniano teise, globėją baudė už tokią klaidą, kurios jis nepadarytų savo reikalus vesdamas *(culpa levis in concreto; diligentia quam suis).*

mingas tik tada, kai jis faktiškai tuos reikalus buvo pradėjęs vesti.[1]

a) Atsakomybės už neveiklumą atžvilgiu, einant Justiniano teise, pakitėjimas reiškėsi tuo, kad globėjų skyrimas, kurį anksčiau darydavo pretorius ir tribūnai, buvo pavestas konsulams.[2] Patį pirmąjį realų šiuo keliu žingsnį žengė konsulai. Pastarieji *extra ordinem* nustatė, kad jei artimųjų giminių nurodytas globėjas bus neveiklus, tai jie turės rizikuoti atsakyti už globėjo neveiklumą *(periculo suo cessare).*[3] Nuo to laiko pretorius, pasiremdamas anuo konsulų nuostatu, leido skųstis neveikliu globėju. Pats skundas nebuvo paprasta *actio tutelae,* bet pagal jos modelį sudaryta nauja skundo rūšis, būtent: *actio tutelae utilis.*[4] — Antrasis žingsnis žengtas tada, kada Markas Aurelius sudarė naują globos skyrimo magistratą. Jis ne tik įsteigė globos pretūrą, bet, greičiausiai, tuo pat metu jis pertvarkė pasiteisinimų sistemą; taip pat, tikriausiai, tuo pat metu jis nustatė, kad kiekvienas Romoje paskirtas globėjas, kuris žinodamas apie savo paskyrimą, per tam tikrą laiką neatsisakys, privalėjo tuoj pat vesti globos reikalus. Jei jis to nepadarydavo, tai jis atsidurdavo tokiame pat pavojuje, kokiame, einant konsulų nuostatu, atsidurdavo artimieji giminės, *periculo suo cessare.*[5] Nuo šio laiko globos reikalų vedimo pareigą, kurios nebuvo iki Klaudiaus laikų ir kuri po Klaudiaus buvo išreikšta tam tikru nuostatu, uždėdavo paprastas nustatyto laiko sukakimas.

b) Globėjo įgytojo turto vertei, už kurią turėjo atsakyti globėjas, nustatyti romėnų teisė, ypač imperijos periodo teisė[6],

---

[1] Ulpianus, *D.*, 46, 6, *Rem pupilli*, 4, 3: *Sed enim qui non genit omnino non tenebitur.*

[2] Sakoma, kad vėliau *Atilia* ir *Julia et Titia* įstatymų sistema buvo apleista, nes ji nevertė globėjo duoti laidavimo, taip pat nereikalavo būtino reikalų vedimo *(Inst.*, 1, 20, *De At. tut.*, 3).

[3] *F. V.*, 155.

[4] Ulpianus, *D.*, 46, 6, *Rem pup.*, 4, 3: ...*Sed utili actione conventiendus est, quia periculo suo cessavit.*

[5] *F. V.*, 155. *D.*, 26, 7. *De adm. tut.*, 1, *pr.*: *Gerere atque administrare tutelam extra ordinem tutor cogi solet*, 1. *Ex quo scit se tutorem datum si cesset tutor, suo periculo cessat: id enim a divo Marco constitutum est, ut qui scit se tutorem datum nec excusationem quam habet allegat intra tempora praestituta, suo periculo cessat.*

[6] Gradenwitz, *Hermes*, 1893, 323 p., pasiremdamas esančiu kodekse, 5, 53, skyriumi, kuris kalba apie globą ir kuris pavadintas *De in litem jurando*, teigia, kad tai būsiąs chronologiškai seniausias *jusjurandum in litem* atsitikimas. Tačiau šiame skyriuje nerandame senesnių už Severą konstitucijų.

leido pačiam exglobojamajam asmeniui sustatyti turto inventorių (sąrašą). Šį sąrašą sustatyti padėdavo tam tikras valdininkas, *tabularius*[1]. Šitokio sąrašo nedarydavo, jei pats globėjas, paimdamas globą, surašydavo visą turtą ir jei jis tą sąrašą papildydavo naujais įgyto turto sąrašais. Vos nurodytoji netiesioginė priemonė vertė visus globėjus daryti globojamojo turto sąrašus. Nuo šios pareigos galėjo atleisti testatorius, jei jis testamentu paskyrė globėją ir, jei nuo šios pareigos atleido[2], dar labiau globėjo atsakomybę nustatė Justinianas[3], kuris pareikalavo, kad globėjas, pradėdamas vesti globos reikalus, prisiektų sąžiningai atlikti savo pareigas. Tuo pat metu Justinianas pareikalavo, kad globėjas išaiškintų visus savo kredito ir debito santykius su globojamuoju asmenimi[4].

c) Pagaliau, dėl globėjo išsimokamumo globojamasis asmuo turėjo realių garantijų: klasiškosios epochos metu — *privilegium inter personales actiones,* kuri suteikė globojamajam pirmenybę prieš kitus kreditorius, bet pastaroji pirmenybė buvo duota tik laisvam globėjo turtui, o ne hipotekuotam; nuo Konstantino laikų įsigyveno dėsnis, pagal kurį globėjo turtas buvo laikomas įkeistu globojamajam; įkeitimo data buvo globos pradžia[5]. — Be to, globojamasis prieš tam tikrus globėjus įgydavo dvi daug originalesnes asmeninio pobūdžio garantijas, kurios buvo senesnės už hipoteką ir kurių padariniai buvo stipresni už privilegiją. Štai tos garantijos: *satisdatio rem pupilli salvam fore;* šią garantiją, tikriausiai, bus nustatęs Klaudius[6],

---

[1] Ulpianus, *D.*, 26, 7, *De adm. tut.*, 7, *pr.* Apie Bizantijos teisę Honorius ir Arkadius, *C.*, 5, 37, *De adm. tut.*, 24.

[2] *C.*, 5, 51, *Arbitrium tut.*, 13, 2.

[3] Nov. 72, c. 2.

[4] Kredito atžvilgiu dėl to, kad jis negalėtų reikalauti antro mokėjimo, nes kitaip jis galėtų panaikinti savo duotus pakvitavimus. Debito atžvilgiu dėl to, kad negalėtų panaikinti mokėjimo pagrindo. Jei jis turi tokių santykių su globojamuoju, tai negali būti globėjas, o jei jis to nepaskelbia, tai netenka savo įskolintų pinigų, ir esti baudžiamas, jei jis pats yra pasiskolinęs iš globojamojo.

[5] Apie privilegiją žiūr. Papinianus, *D.*, 26, 7, *De adm. tut.*, 42, o apie hipoteką — Constantinus, *C.*, 5, 37, *De adm. tut.*, 20.

[6] *Inst.*, 1, 24, *De satisdatione tut.*; *D.*, 46, 6, *Rem pupilli salvam fore.* Pirmieji visiškai tikri šio dalyko pėdsakai yra Trajano gadynėje (Neratius, *D., h. t.*, 11. *C.*, 5, 75, *De mag. conv.*, 5). Iš kitos pusės, pagal *Inst.*, 1, 20, *De At. tut., 3,* jis negali būti ankstesnis už tą laiką, kada globėjus pradėjo skirti konsulai. Labai patikėtinas dalykas, kad Klaudius šią teisę suteikė konsulams dėl to, kad jie turėjo daugiau policinių priemonių šiam dalykui vykdyti, negu teismo magistratai. Šią nuomonę paremia tai, kad jie šią teisę vykdė *pignoribus captis (Inst.* 1, 24, *De satisdat. tut.*, 3).

o Justinianas drauge su ja pakeitė ir globėjų skyrimo būdą; *actio subsidiaria,* kurios pradžios reikia ieškoti Trajano laikų senato nutarimuose[1]. *Satisdatio rem pupilli salvam fore* buvo globėjo pasižadėjimas ir laidavimas, padarytas globos pradžioje[2]; pasiremiant tuo pažadu ir laidavimu, galima buvo globos skundu, *actio tutelae*[3], ieškoti iš paties globėjo ir laidavimo. Ši institucija principiališkai buvo taikoma tik įstatyminiams globėjams ir tiems, kuriuos paskyrė be artimųjų atsiklausimo. Testamentinių globėjų, kadangi manyta, jog jie yra tinkamai paskirti, šis reikalavimas nelietė; bet jei buvo keletas globėjų ir jei vienas iš jų norėjo vesti visus globos reikalus, tai kiti turėjo su juom drauge duoti minimąjį pasižadėjimą[4]. Taip pat paprastai nebuvo reikalaujama pasižadėjimo iš tų globėjų, kuriuos skyrė aukštieji magistratai, atsiklausę giminių[5]. Tuo būdu *satisdatio rem pupilli salvam fore* veikė tik globėjus iš įstatymo, paskirtus be giminių atsiklausimo ir tik su sąlyga, kad laidavimą tikrai galima būtų realizuoti. Bet iš tikro visus globojamuosius saugodavo kita priemonė, *actio subsidiaria.* Einant šiuo skundu, globojamasis galėjo skųstis žemesniaisiais magistratais, kurie turėjo aukštesniesiems magistratams pristatyti globėjus ir paimti laidavimus. Žemesnieji magistratai atsakydavo tuo atveju, kai jų pristatytieji globėjai būdavo neišsimokami skolininkai[6] ir kai paimtas laidavimas nebūdavo tikras[7].

---

[1] *C.*, 5, 75, *De mag. conv.*, 5. Priešingai, *actio subsidiaria,* matyti, yra kompliatorių išgalvotas dalykas. Žiūr. Brugi, *Mélanges Girard,* 1, 143—153 pp. (Albertario pastebėjimai, *Dell'actio subsidiaria,* Pavija, 1912, 3 p. 1 išn. ir Bergerio atsakymas, *K. V. I.*, 16, 1914, 84—85 pp.).

[2] Jei globojamasis jau išėjo iš *infantia,* tai jam pačiam; o jei ne, tai jo vergui (Gajus, *D., h. t.*, 6); jei jis tebebuvo *infans* ir jei neturėjo vergo, tai reikėjo griebtis tos pačios priemonės, kurią vartojo nepilnamečių adrogacijai, Rotondi, *Scritti giur.*, 2, 268—289 pp.

[3] Pomponius, *D., h. t.*, 9.

[4] *Inst., h. t.*, 1.

[5] Gajus, 1, 199. 200. *Inst., h. t.*, 4.

[6] Šis skundas galėjo būt patiektas prieš magistratus tik *causa cognita.* Strasburgo fragmento 3-ji knyga *Disputationes Ulpiani* nº 11 *(Textes* 496 p.) panaikina abejojimus apie pagalbinės *(subsidiaris)* atsakomybės nustatymą formulėje.

[7] Įvairios vos tik išdėstytos taisyklės apie globos administravimą suponuoja tokį individą, kuris iš tikro atitinka tas ypatybes. Tačiau Romoje dažnai atsitikdavo, kad globą administruodavo toks individas, kuris teisiškai nebuvo globėjas *(protutor, falsus tutor).* Pretoriaus ediktas, saugodamas globojamojo interesus, leido naują skundą, fiktyvinį skundą, kuris turėjo tvarkyti globojamojo ir *protutoris* santykius *(D.*, 27, 5, *De eo qui pro tutore;* Lenelio leid., 126§). Trečiųjų asmenų reikalus pretorius saugojo.

IV. *Moterų globa.* — Kol globa parėjo nuo vienašališkos globėjo valios ir kol jos tikslas buvo globėjo interesų saugojimas, tol moterų globa, matyt, labai mažai kuo skyrėsi nuo mažamečių globos. Tačiau globėjo atsakomybė, jo valdžia ir pačios globos vedimas nėjo tais pačiais išsirutuliojimo keliais. Moterų globos likimas ilgainiui nutolo nuo mažamečių globos likimo dėl to, kad, pasikeitus globai iš *potestas* į *munus,* moterų globa neturėjo reikalo prisitaikyti prie naujų pažiūrų, t. y., kai globa tapo *munus,* tai nebebuvo jokio pagrindo palaikyti moterų globos instituciją[1].

Moterų globa neišnyko tą dieną, kada naujoji ideja pateko į teisę. Ji dar labai ilgai bujojo. Moterų globa, kaip tai dažnai pasitaiko, ilgai buvo net archaiško pobūdžio, kuris jau seniai buvo pašalintas iš mažamečių globos, pavyzdžiui, įstatyminis globėjas, pasinaudodamas *in jure cessio*[2] tvarka, galėjo visiškai laisvai naudoti savo valdžią. Bet moterų globa to laikotarpio, apie kurį mes turime tikresnių žinių — respublikos periodo pabaiga ir imperijos periodo pradžia — be abejojimo, buvo tik likučiai moterų globos institucijos, kuri anksčiau buvo sukurta.

Tuo tarpu, kai senasis globėjas, pasiremdamas savo *potestas,* turėjo būt moteries turto valdytojas, gal būt, ir to turto tvarkytojas, šioje gadynėje pati moteris valdė savo turtą. Tiktai kuriems-ne-kuriems veiksmams atlikti moteriai buvo reikalinga *auctoritas tutoris;* į šią veiksmų kategoriją neįėjo net visi tie aktai, kurie galėjo pabloginti moteries padėtį; tarpe šių aktų nefigūravo, pavyzdžiui, *res nec mancipi* nuosavybės perkėlimas, paskolos davimas, pajamų ir išlaidų priėmimas ir davimas. Moteriai buvo reikalinga *auctoritas tutoris* šiems aktams daryti: *conventio in manum, res mancipi* nuosavybės perleidimo, tam tikrų bylų vedimo, pasižadėjimų nustatymo, *acceptilatio,* įpėdinystės priėmimo, išvadavimo, dalies nustaty-

---

suteikdamas jiems *restitutio in integrum* ir bausdamas netikrąjį globėją (*D.*, 27, 6, *Quod falso tut.;* Lenelio leid., 43 §: *Textes,* 154 p.), o kitu skundu galima buvo skųstis dėl kitos rūšies aktų (*D.*, 27, 6, *Quod falso,* 11; Lenelio leid., 122 §; *Textes,* 154 p.). — Žiūr. dar apie daugelio globėjų atsakomybę ir apie Justiniano sanglobos reformą E. Levy, *Z. S. St.*, 37, 1916, 44—88 pp.

[1] Tačiau čia galima įžiūrėti mėginimą suderinti moterų globą su naująja idėja. Ši mėginimą darė *leges Atilia et Julia et Titia.*

[2] Gajus, 1, 168—170.

mo ir atidavimo[1]. Kadangi globėjas nieko negalėjo daryti pats vienas, tai jis už nieką veik ir neatsakė[2]. Tas judėjimas, kurio padarinys buvo *actio tutelae,* moterų globai paliko visiškai svetimas. Visas moteries globėjo vaidmuo buvo labai menkas: jis turėdavo suteikti *auctoritatem tutoris* tais atvejais, kada viena moteris negalėdavo atlikti bet kurio veiksmo[3].

Šios globos, kuri yra greičiau senovės liekana, negu paties gyvenimo iškeltas reikalas[4], iracionalus charakteris reiškėsi tuo, kad *auctoritas tutoris* buvo reikalaujama be aiškaus pagrindo ir be jokios sistemos.

Auctoritas atžvilgiu, buvo skirtumas tarp įstatyminių ir šiaip globėjų[5]. Tuo tarpu, kai pirmųjų negalima buvo priversti duoti *auctoritatem,* išskiriant tuos atvejus, kada buvo labai svarbūs motyvai — šio dėsnio netaikydavo mažamečių globai — kiti globėjai neturėjo teisės atsisakyti duoti moteriai savo *auctoritatem.* Moteris, jei ji buvo nepatenkinta savo globėju, galėjo, pasinaudodama mažiausiu globėjo nebuvimu, ji pakeisti kitu asmenimi[6]. Nuo to laiko, kada *lex Claudia* panaikino įstatyminę agnatų globą[7], nebebuvo rimtos moterų globos,

---

[1] Ulpianus, 11, 27: *Si lege aut legitimo judicio agant, si se obligent, si civile negotium gerant, si libertae suae permittant in contubernio alieni servi morari, si rem mancipi alienent.* Dar žiūr. apie įpėdinystės priėmimą Ulpianus, 11, 22; apie testamento darymą — Gajus, 1, 192; apie išdavimą — Ulpianus, 1, 17; apie santuoką ir *conventio in manum* jau anksčiau minėjome. Apie aprėžimą parduoti *res mancipi,* pagal kurį ir moteries *res mancipi* galima įgyti įsisenėjimu (XII Lentelių, 5, 2), Ciceronui, rodos, dar nebuvo žinoma, nes jis, *Ad. Att.,* 1, 5, 6, sako: *Id mirabamur te ignorare de tutela legitima, in qua dicitur esse puella nihil usu capi posse. Res mancipi* nusavinimo, padaryto *per mancipationem tutore auctore,* pavyzdžiai, *Textes,* 826 p. (Pompejo fiduc. mancipacija) ir 830 p. (Juliaus Morrimo dovanojimas); tuo pat būdu padaryto priėmimo, *Textes,* 872—873 pp.

[2] Gajus, 1, 190, 191. Ulpianus, 11, 25. Mitteis, Z. S. St., 25, 1904, 376 p. 2 išn.

[3] Gal būt, kad prie šios išvados priėjo dėl to, kad tam tikrose srityse skirdavo globėją tiktai tada, kada jis būdavo reikalingas tam tikram aktui padaryti; globėjas būdavo tol, kol tą aktą sudarydavo. Šią ideją Egipto sričiai iškėlė Gradenwitz, *Einführung in die Papyruskunde,* 1900, 153 p.; dabar ją palaiko *P. Lond.,* II, 470, 168 metų *(Textes,* 872—873 pp.), kuris liečia šiokios globos pabaigą, ir *P. Oxy.,* IV, 720 *(Textes,* 917 p.), kuriame yra vienas 247 metų moteries prašymas, adresuotas Egipto prefektui, ir prefekto atitinkamas atsakymas. Apie abu dokumentus žiūr., Mitteis, Z. S. St., 25, 1904, 374—376 pp. 29, 1908, 402—403 pp. Bendrai, S. Solazzi, *Aegyptus,* 2, 1921, 155—178 pp.

[4] Gajus, 1, 144. 1, 190.

[5] Gajus, 1, 192.

[6] Gajus, 1, 173. Ulpianus, 11, 22.

[7] Gajus, 1, 157. Ulpianus, 11, 8.

nes nebebuvo rimto pagrindo laikyti moteris neveiksniais asmenimis. Neveiksnios buvo tik išvaduotos moterys; prie pastarųjų, be kitko, buvo priskiriamos ir emancipuotos moterys.

Antra vertus, moterų neveiksnumas, dėl kurio skiriama arbitrinė globa, neatitiko pačios prigimties (nebuvo natūralaus būtinumo). Todėl imperijos periodo pradžioje moteries neveiksnumą panaikino *jus liberorum*. Vadinas, nekalbant apie iš malonės suteikiamus veiksnumus, visos laisvosios moterys buvo veiksnios, jei jos turėjo tris vaikus, o išvaduotosios moterys buvo veiksnios, jei jos turėjo keturis vaikus[1]. Kai Teodozius ir Honorius suteikė *jus liberorum* visoms valstybės moterims, tai savaime turėjo išnykti moterų globa. Nuo to laiko nebebuvo globojamų moterų[2]. Bet abejojama, ar moterų globa iki to laiko išsilaikė[3]. Nebeturime įrodymų, kad moterų globa būtų buvusi IV-jo šimtmečio vidury[4].

B.

Rūpa.

Tuo tarpu, kai globa buvo organizuota natūraliam, reguliariam ir visados vienodam neveiksnumui, rūpa buvo skiriama atsitiktiniam neveiksnumui pašalinti. Todėl rūpa galėjo būti labai įvairi. Tuo tarpu, kai tik vaikų ir moterų globa yra žinoma, rūpos rūšių veik negalima visų tiksliai suskaičiuoti. Mes pasitenkinsime vien pagrindinių rūpos rūšių nurodymu. Nurodysime visų svarbiausias rūpos rūšis, būtent: bepročių, aikvotųjų ir nepilnamečių rūpas.

---

[1] Gajus, 1, 145, 1, 194. Pavyzdžiai Irenos dovanojime, *Textes*, 831 p. ir IV-jo šimtm. pusės papire, cituotame kitur: Žiūr. Kuebler, *Z. S. St.*, 30, 1909, 154—173 pp. 31, 1910, 176—195 pp. Gajus, 1, 145, sako, kad pagal XII Lentelių neveiksnumo netaikydavę vaidilutėms.

[2] *C.*, 8, 58 (59), *De jure liberorum*, 1, 410 m.

[3] 390 metais jos, rodos, nebebuvo, nes viena Valentiniano, Teodoziaus ir Arkadiaus konstitucija, *C.*, 5, 35, *Quando mulier*, 2, leido motinai globoti savo vaikus.

[4] Paskutinis šio dalyko pėdsakas yra Diokleciano 293 ar 294 m. konstitucija, *F. V.*, 325. Bet jos buvimą šiandien paliudija 350 metų procesas, kurį paskelbė ir komentavo Collinet ir Jonguet, *Arch. f. Pap.*, 1, 293—312 pp. (Mitteis, *Chrestomathie*, nº 96).

[5] *Inst.*, 1, 23, *De curatoribus*. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 301—310 pp. Bruns, *Kleinere Schriften*, 2, 1882, 464—473 pp.

1. Bepročio rūpa.[1]

Bepročio rūpa yra natūralaus neveiksnumo, kuris pareina nuo beprotystės, padarinys. Kadangi pati gamta nustato bepročio neveiksnumą, tai jis liečia visus veiksmus ir prasideda kartu su pačia beprotyste, be jokio teisinio nutarimo; taip pat jis baigiasi kartu su bepročio pasveikimu; o jei beprotystė pasireiškia tik protarpiais, tai neveiksnumas nutrūksta šviesiųjų protarpių *(lucida intervalla)* metu. Kad būtų papildytas žmogaus veiksnumas, tai dar XII Lentelių įstatymai numatė rūpą *furiosi* (visiško bepročio)[2]. Kiek vėliau rūpa buvo taikoma visiems bepročiams[3]. Bet kadangi šios rūšies neveiksnumas yra grynai natūralaus pobūdžio, tai visą laiką buvo išlaikytas šis jo charakteris: iki Justiniano rūpintojo valdžia išnykdavo automatiškai, kai tik beprotis pasveikdavo arba kai ateidavo šviesusis protarpis; nuo Justiniano laikų šviesiojo protarpio metu rūpintojas būdavo atleidžiamas nuo savo funkcijų[4].

Beveik nėra jokio reikalo nurodyti specialių priežasčių, dėl kurių išnyksta rūpa. Visai analogiškai su globos išnykimo priežastimis rūpą gali panaikinti priežastys, kurios pareina ar-

---

[1] *D.*, 27, 10, *De curatoribus furioso et aliis extra minorem dandis.* Audibart, *La folie et la prodigalité en droit romain*, 1892; smulkios apyskaitos Appleton, *R. gén.*, 1893, 136 ir t. pp. 232 ir t. pp. ir H. Krueger, *Z. S. St.*, 14, 1893, 260—274 pp.; Ubbelohde, *Zeitschr. v. Grünhut*, 4, 1877, 521—587 pp.; A. Pernice, *Labeo*, 1, 234—240 pp.

[2] XII Lentelių, 5, 7a: *Si furiosus escit, ast ei custos nec escit, agnatum gentiliumque in eo pecuniaque ejus potestas esto.* Kuris skirtumas yra tarp *furiosus* ir kitų beročių *(amentes, dementes, mente capti)?* Pasak pas mus išsiplatinusios nuomonės (žiūr., pav., Accarias, *Précis* 1, n° 167), *furiosi* yra tie, kurie turi *lucida intervalla*, o *mente capti* yra tie, kurie serga nuolatine proto liga (tikri bepročiai). Pasak kitos teorijos (Audibert, 11—61 pp.), *furiosi* yra paprasti bepročiai, o kiti, kurie serga monomanija. H. Krueger, 262—264 pp.; Solazzi, *Furor vel dementia*, 1924; Lenel, *Z. S. St.*, 45, 1925, 514—518 pp.

[3] *Inst., h. t.*, 4.

[4] *C.*, 5, 70, *De curat. fur.*, 6. De Francisci, *B. Ist. D. R.*, 30, 1921, 154—177 pp.; taip pat Solazzi, *Archivio*, 89, 1923, 80—93 pp., pasak kurio, visa *lucida intervalla* teorija klasiškiesiems teisininkams buvusi svetima, ir Lenel, *B. Ist. D. R.*, 33, 1924, 227—239 pp. Net Justiniano laikais bepročio neveiksnumas ir jo rūpa nebuvę tai, kas šiandien yra ir kas Romoje buvo aikvotojo neveiksnumas ir jo rūpa. Mūsų moderniškasis įstatymas leidžia teismo keliu nustatyti bepročio globos reikalą ir ją paskirti taip, kaip Romoje buvo daroma su turto aikvotoju. Kadangi Romoje bepročio rūpos reikalas, jos pradžia ir pabaiga bei pertraukos pareidavo nuo grynai psichinės asmens būsenos, tai teisiškai nesvarbus buvo faktiškas pripažinimas ir rūpintojo paskyrimas, nes teisiškai ši rūpa nieko naujo neįnešė. Pas mus yra visai kas kita, nes visa pareina nuo teismo nustatymo.

ba nuo rūpintojo, arba nuo rūpinamojo asmens. — Kadangi rūpa, kaip ir globa, seniausioje gadynėje buvo laikoma tam tikra valdžia, kuri sudaryta rūpintojo interesams ginti, tai ji priklausė civilinėms giminėms, kurie turėjo įpėdinystės teises: artimiausiems agnatams, o jei jų nebuvo, tai gentims. Tuo metu buvo tik įstatyminiai rūpintojai. Tačiau, kiek vėliau greta įstatyminės rūpos buvo sudarytos magistrato skiriama ir testamentinė rūpos; tai buvo daroma šiuo būdu: *paterfamilias* testamentu paskirdavo esančiam valdžioje asmeniui rūpintoją, o magistratas jį tvirtindavo. Vadinas, bepročio rūpą, kaip ir globą, skirdavo įstatymu, testamentu ir magistrato paliepimu. Be to, galima pridurti, kad principiališkai bepročio rūpai buvo taikomos bendrosios globos taisyklės, ypač atsisakymo ir neveiksnumo atžvilgiais. Tačiau reikia pažymėti, kad įstatymu skiriamą rūpą magistratas progresyviškai naikino; Justiniano laikais tos rūpos, tikriausiai, jau nebebuvo[1].

Einant XII Lentelių nustatytu dėsniu, rūpintojas turėjo rūpintis bepročio asmenimis; kiek vėliau bepročio asmens rūpa, tikriausiai, buvo panaikinta. Turto atžvilgiu rūpintojas labai griežtai skyrėsi nuo globėjo, nes pirmasis galėjo veikti tik reikalų vedimo būdu, o pastarasis dviem būdais. Tuo tarpu, kai globėjas gali duoti savo *auctoritatem tutoris*, rūpintojas nepapildo rūpinamojo asmens dėl to, kad beprotystės metu beprotis yra visiškai neveiksnus (nėra asmuo), o *lucida intervalla* metu jis tampa pilnu asmenimi (veiksnus). Rūpintojas gali veikti tik *negotiorum gestio* būdu, kuris teikia tų pačių nepatogumų, kuriuos mes, kalbėdami apie globą, matėme.[2] Nors šiuo atžvilgiu naujoji teisė padarė daug ano principo sušvelninimų, tačiau vis dėlto dar tebekyšojo senoji *potestatis* idėja, pagal kurią įstatyminiam rūpintojui-agentui buvo leidžiama nusavinti bepročio turtą civilinės teisės būdais[3]. Rūpintojų valdžią, kaip ir globė-

---

[1] *Inst., h. t.*, 1, 3. Apie progresinį įstatyminės rūpos naikinimą ž. Audibert, *N. R. H.*, 1891, 310 ir t. pp. Tai buvo priežastis, dėl kurios interpoliavo Ulpianus, *D., h. t.*, 1, pr., tekstą, kuris neįrodo, kad būtų buvusios dvi skirtingos aikvotojo rūpos, bet kuris gana blogais posakiais nusako naują rūpintojų skyrimo sistemą.

[2] Taip, pavyzdžiui, jei įpėdinis yra beprotis, tai turi laukti, kol jis pasveikęs galės priimti įpėdinystę; net kitas asmuo nelabai galėjo už jį priimti įpėdinystę. Žiūr. Justinianus, *C.*, 5, 70, *De cur. fur.*, 7, 3.

[3] Gajus, 2, 64: *Ex diverso agnatus furiosi curator rem furiosi alienare potest ex lege duodecim tabularum.* R. Jhering, *Développement du droit romain*„ 1900, 80 ir t. pp., ir Mitteis, *Römisches Privatrecht*, 1, 81 p.,

jų, pradedant XII Lentelių įstatymais ir *crimen suspecti,* pamažu suvaržė. Tai padarė senoji civilinė teisė ir 195 metų senato nutarimas, kurį papildė Konstantinas ir Justinianas savo nuostatais apie skolų mokėjimą. Rūpintojo atsakomybė buvo sutvarkyta tais pačiais pagrindais, kaip ir globėjo atsakomybė, išskiriant porą skirtingumų, būtent: čia nebuvo simetrinio skundo su *actio tutelae;* čia buvo tik *actio negotiorum gestorum utilis,* su kuriuo galima buvo operuoti dar prieš pačios rūpos pabaigą.[1]

2. Aikvotojo rūpa.[2]

Aikvotojo rūpos pradžią atrandame taip pat XII Lentelių įstatymuose. Einant XII Lentelių įstatymais,[3] tą asmenį, kuris aikvodavo šeimos turtą, kurį jis paveldėjo *ab intestato (bona paterna avitaque),* liesdavo tam tikras magistrato nutarimas.[4] Toks asmuo patekdavo į civilinę giminių rūpą.[5] Bet pats val-

---

suteikdami technišką prasmę XII Lentelių žodžiui *pecunia,* prileido, kad, prieštaraujant bendrai Gajaus kalbai, įstatymas turėjo galvoje tik *res nec mancipi;* vadinas, įstatymas neleido rūpintojui, kaip ir globėjui, parduoti *res mancipi.* Pastaroji nuomonė yra Mitteiso, o Jheringas manė, kad buvo uždrausta tiktai rūpintojui. Tačiau, pats Mitteisas pripažįsta, kad Digestų tekstai, bent pirmykštė jų forma, šią teisę rūpintojui suteikė klasiškųjų teisininkų gadynėje. Žiūr. Pomponius, *D.,* 40. 1, 13 (Lenel, 327); Julianus, *D.,* 47, 2, 57, 4 (Lenel, 343); Gajus, *D.,* 27, 10, 17 (Lenel, 476). Visa tai mus įtikina, kad XII Lentelių posakio prasmė yra bendra, kaip tai teisingai suprato Gajus.

[1] Paulus, *D.,* 27, 3, *De tutelae act.,* 4, 3: *Cum furiosi curatore non tutelae sed negotiorum gestorum actio est, quae competit etiam dum negotia gerit.* Alibrandi, *Opere giuridiche,* 1, 1896, 583—591 pp.; Partsch, *Studien zur negotiorum gestio,* 1, 1913, 66—72 pp. Mes drauge su pastaruoju autorium tikime, kad čia nurodytoji *actio negotiorum gestorum* yra *actio utilis,* nes bepročio rūpintojas nevestų rūpos reikalų, jei nebūtų priverstas tai daryti, ar jei neturėtų pavedimo.

[2] Žiūr. tekstus ir veikalus, kuriuos, kalbėdami apie bepročio rūpą, nurodėme.

[3] Pasak Ulpiano, 12, 2; pagal paprotį Paul., *Sent.,* 3, 4a, Abi nuomones suderino Karlowa, 2, 302 p. (nelabai aiškiai XII Lentelių nuostatas).

[4] Paulus, *Sent.,* 3, 4a, 7: *Moribus per praetorem interdicitur hoc modo: Quando tibi bona paterna avitaque nequitia tua disperdis liberosque tuos ad egestatem perducis, ob eam rem tibi ea re commercioque interdico.*

[5] Ulpianus, *Reg.,* 12, 2. Tačiau, pasak Visscher, *Mélanges Cornil,* 1926, 2, 541—611 pp., aikvotojo rūpa ir uždraudimas esančios dvi esmiškai skirtingos institucijos, nes įstatyminė rūpa buvusi taikoma tik įpėdiniui *ab intestato,* testamentinio įpėdinio ji nelietusi. Pastarojo aikvojimo uždraudimą darydavęs pretorius, pesirėmęs papročiais. Ta pačia prasme kalba taip pat Collinet, *Mélanges Cornil,* 1, 149—154 pp., kuris, sugretinda-

džios nutarimas įvykdavo tik esant aukščiau nurodytoms sąlygoms.[1] Klasiškosios epochos rūpa rėmėsi aikvojimu. Ji buvo taikoma visiems aikvotojams ir lietė visokį turtą.[2]

Aikvotojo rūpa ir neveiksnumo sistema skyrėsi nuo sistemos tos rūpos, kurią organizavo bepročiais rūpintis. Kadangi pats neveiksnumo pagrindas buvo įvairus, tai to neveiksnumo tąsa ir reikšmė taip pat buvo įvairios. Tačiau abi rūpos daugeliu atžvilgių buvo tvarkomos tomis pačiomis taisyklėmis.

Bepročio neveiksnumas parėjo nuo pačios prigimties. Vadinas, šio neveiksnumo pradžią, pabaigą ir pertraukas nustato visiškai tikslūs pačios prigimties pakitėjimų momentai. Aikvotojo neveiksnumas pareina daugiau nuo moralinės būsenos, (bejėgiškumo). Toks žmogus turi visus gabumus veikti, tačiau jis savo gabumus blogai sunaudoja. Tai yra dirbtinis padarinys. Jo pradžią nustato bet kuriuo sugalvotu pažymiu. XII Lentelių įstatymai šiam neveiksnumui nustatyti reikalauja tiesioginio magistrato dekreto; istoriškojoje gadynėje tokį dekretą skelbė *praetor urbanus*. Kartais manoma, kad iki XII Lentelių įstatymų išleidimo arba iki miesto pretūros sudarymo dekretą skelbdavusi pati *gens*. Mūsų nuomone, šį dekretą visada skelbdavo magistratas, prieš pretūros sudarymą — konsulai, karalystės metu, jei, žinoma, ši institucija jau buvo vartojama, — karalius. Mes taip pat manome, kad aikvotojų rūpa buvo ir šalia XII Lentelių įstatymų. Ji turėjo liesti, pavyzdžiui, išvaduotuosius, tuos laisvuosius, kurie, einant įstatymu, nieko nepaveldi, ir tuos, kurie tampa įpėdiniais iš testamento.[3] Mūsų

---

mas Pauliaus, *Sent.*, 3, 4a, 7, tekstą su Ulpiano, *Reg.*, 12, 3, pabrėžia, kad Pauliaus teksto *bona paterna avitaque* turinčios galvoje turtą, kurį įpėdiniui paliko testamentu tėvas arba senelis. Šis autorius taip pat teigia, kad pretorius kovojąs tik prieš tokį aikvotoją, kuris paveldėjo *ab intestato;* tai numato ir XII Lentelių.

[1] Šią nuomonę patvirtina ne tik draudžiamosios formulės pradžia: *Quando tibi bona paterna avitaque*, bet ir Val. Max., 3, 5, 2, kalba: *Paternis bonis interdixit* ir Cicero, *De senect.*, 7, 22: *Quemadmodum nostro modo male rem gerentibus patriis bonis interdici solet.* Tačiau uždraudimo formulėje nurodomas konkretus daiktas, *ea res*, ir *commercium* bendrai.

[2] Ulpianus, *Reg.*, 12, 3. Uždraudimą pateisina ne tik būsimojo įpėdinio reikalai, bet ir pačios valstybės interesai (Gajus, 1, 53: *Male enim nostro jure uti non debemus).*

[3] Šią nuomonę neigia Audibert, kuris, priėmęs ir pakeitęs Ubbelhodės teoriją ir pasirėmęs įvairiais tekstais, ypač *D., h. t.*, 1, *pr.*, tiki, kad aikvotojų neveiksnumas pareidavęs ne nuo uždraudimo, o nuo panašumo į

nuomone, pastarąjį neveiksnumą nustatydavo tam tikras dekretas. Aikvotojo neveiksnumą panaikindavo taip pat dekretas, kuris panaikindavo draudžiamąjį dekretą.[1]

Antra vertus, bepročio neveiksnumas yra paremtas proto stoka, kuri pareina nuo pačios prigimties; todėl šis neveiksnumas yra pilnas, jis apima visus veiksmus. Priešingai, aikvotojo neveiksnumas, kuris pareina nuo savavališko nusistatymo, gali būti įvairiai aprėžiamas. Jis gali veikti tik kuriuos-nekuriuos veiksmus, kaip, pavyzdžiui, moterų ir išėjusių iš *infantia* mažamečių globą. XII Lentelių įstatymų uždraudimo formulė, uždrausdama *jus commercii,* pripažino aikvotoją negalinčiu atsavinti savo turto, apsiimti atlikti įvairias prievoles, pavesti savo teises kitam asmeniui. Kiek vėliau teisės mokslas tą pačią taisyklę pradėjo taikyti atitinkamiems naujosios taisyklės aktams. Šis mokslas nurodė pagrindą, pagal kurį buvo nustatytas sisteminis skirtumas tarp tų aktų, kurie pagerina aikvotojo padėtį, ir tarp tų aktų, kurie jo padėtį pablogina. Pripažintas turto aikvotojas gali daryti tuos aktus, kurie pagerina jo padėtį, o negali daryti tų, kurie ją pablogina;[2] jam buvo taikomos maždaug tokios pat taisyklės, kokias taikė *pubertati*

---

beprotį. Jis nurodė šias dvi neveiksnių aikvotojų kategorijas, būtent aikvotojai, kuriems padarytas uždraudimas pagal XII Lentelių įstatymus; juos vadino *is cui bonis lege interdictum est,* ir aikvotojai, kuriuos prilygino prie bepročių; juos vadino *is cui bonis interdictum est.* Tačiau ši nuomonė, neturi jokio pagrindo, nes, kaip labai vykusiai pastebėjo Appleton, ji prieštarauja žodžiams, *interdictum est,* o šie žodžiai aiškiai rodo, kad aikvojimo uždraudimas buvo aikvotojo rūpos pagrindas.

[1] Aikvotojo rūpai panaikinti, einant XII Lentelių įstatymais, buvo reikalingas nutarimas. Tą reikalingumą neigė Audibert ir net Appleton, kurį įtikina kurie-ne-kurie tekstai *(D., h. t.,* 1, *pr.,* ir Paul. *Sent.,* 3, 4a, 12). Tačiau pastaruoju atveju turėta galvoje kitokie aikvotojai. Rodos, abudu tekstai yra interpoliuoti, nes negalima sutikti su tuo, kad pats aikvotojo susipratimas padarytų jį veiksnų. Čia yra būtinas tam tikrų kompetentiškų organų nutarimas.

[2] Čia mes taip pat turime atsikratyti Audibert sistema, kuri mato dvi neeviksnių aikvotojų rūšis. Pagal šią ssitemą XII Lentelių įstatymų numatytam aikvotojui buvo draudžiama perleisti giminės turtą, o savo kitą turtą jis galėjo laisvai perleisti; monomanija sergančiam turto aikvotojui draudė daryti tuos veiksmus, kurie įėjo į jo monomanijos sritį. Tačiau, prileidžiant, kad kai kurie tekstai turto aikvotojus prilygina prie bepročių, pavyzdžiui, natūralių prievolių išskyrimas *(D.,* 45, 1, *V. O., 6),* reikia įrodyti, dėl ko viena aikvotojų rūšis labiau prilyginama prie bepročių, nekaip kita. Tą dualitetą randame tik Justiniano kompiliacijos tekstuose. Pauliaus Sentencijose ir Ulpiano Regulose turėjo būti daug aiškiau nurodytas šis dualitetas, jei jis jau būtų buvęs klasiškojoje gadynėje.

proximo; kaip ir pastarasis, aikvotojas savo nusikaltimais galėjo įgyti prievolių; jis negalėjo daryti testamento.[1] Tiesa, tarp jų buvo vienas gana ryškus skirtumas: turto aikvotojas galėjo priimti įpėdinystę, o nepilnametis to padaryti negalėjo.[2]

Pati turto aikvotojo rūpa skyrėsi nuo bepročio rūpos tuo, kad pirmoji buvo pastovesnė (kontinuityviškesnė), nes aikvojimo pažymys yra kiek pastovesnis, o bepročio neveiksnumą gali nutraukti *lucida intervalla,* kurie atsispindi pačioje rūpoje. Bet visais kitais atžvilgiais nebuvo skirtumų. Abiejų rūpų paskyrimas perėjo tas pačias evoliucijos fazes. Taip pat nėra skirtumų rūpų administravimo atžvilgiu. Abiejų rūšių rūpintojai gali tais pačiais būdais veikti; abudu turi vienokią valdžią; abudu yra lygiai atsakomingi. Turto aikvotojo rūpintojas neturi daugiau tų priemonių, negu turi bepročio rūpintojas, kuriomis jis galėtų leisti veikti pačiam neveiksniajam. Teorija, pagal kurią turto aikvotojas *consensu curatoris* galėdavęs daryti tuos aktus, kuriuos mažametis darydavo *auctoritate tutoris,* yra paremta ne vien tekstu. Ta doktrina sudaro gryną anachronizmą, nes ji senuosius XII Lentelių įstatymo rūpos *nuostatus susieja* su vėliau prileistais aiškinimais, kurie yra *paimti iš nepilnamečių iki 25* metų amžiaus rūpos, kuri išsirutuliojo visai *nepareinamai.*[3]

---

[1] Kadangi testamentas yra aktas *per aes et libram,* kurio negali daryti neturįs *commercium* teisės, net toje epochoje, kada testamentą darydavo komicijose, kadangi aikvotojas negali laisvai disponuoti *bona paterna avitaque,* ir kadangi Romoje veikė taisyklė, pagal kurią *nemo partim testatus partim intestatus decedere potest,* tai aikvotojas negali užrašyti kitokio turto.

[2] Ulpianus, *D.,* 29, 2, *De acq. vel om. her.,* 5, 1.

[3] Priešingos nuomonės yra Accarias, *Précis,* 1, 442 p. Ypatingai teigia tekstų tylėjimas, nes jie, kalbėdami apie mažamečius, mini *auctoritas,* o kalbėdami apie aikvotojus nemini žodžio *consensus.* Geriausias *consensus curatoris* moderniškos kilmės įrodymas yra tas, kad visiškai nėra nurodytos jo formos. Jei ta forma būtų buvusi nustatyta, tai ji būtų tokia pat griežta ir aiški, kokia yra *auctoritatis tutoris forma.* Daugiausia, kuo galima patikėti, yra tai, kad vėlesnės teisės nustatyta nepilnamečių rūpos forma buvo pritaikinta aikvotojų rūpai (Labbé sur Ortolan, *Instituts,* 2, 715 p.). Tačiau šis prileidimas neturi pagrindo; apie jį galėjo galvoti tik senoji doktrina, kuri manė, kad *consensus* yra pirminė institucija, simetrinė su *auctoritas.*

3. Nepilnamečio, iki 25 metų amžiaus, rūpa.[1]

Tuo tarpu, kai turto aikvotojų ir bepročių rūpos dėsnius nustatė XII Lentelių įstatymai, nepilnamečio, kitaip sakant, nesukakusio 25 metų individo rūpa yra naujausios teisės padaras. Šios institucijos įvedimas ir jos išplėtojimas parėjo nuo reakcijos, kurią pradėjo respublikos ir pabaigė imperijos periode. Ši reakcija buvo atkreipta prieš primityvinę sistemą, pagal kurią jaunas pilietis būdavo visiškai neveiksnus asmuo tuo momentu, kada jis subręsdavo. Šios teisinės formacijos istorijoje galima įžiūrėti tris pagrindinius etapus, būtent: *legis Plaetoriae,* pretoriaus edikto apie nepilnamečių *in integrum restitutio* ir imperatorinės teisės reformų etapus.

1 *Lex Plaetoria.*[2] — Pirmųjų amžių romėnai, rodos, visiškai nieko nesibijojo, kad jauniems asmenims buvo pripažintas pilnas veiksnumas; tas pripažinimas neatrodė taip pavojingas dėl to, kad tų laikų įpročiai buvo itin paprasti. Kadangi subrendimą konstatuodavo individuališkai, tai labai lengva būdavo tai kiek nutęsti tolimesniam laikui; šis dalykas būdavo taikomas tik berniukams. Mergaitėms to dėsnio netekdavo taikyti dėl to, kad jos, išeidamos iš laikinos amžiaus globos, patekdavo į nuolatinę lyties globą. Tačiau tokių pažiūrų nepatogumus pastebėjo VI-jo šimtmečio vidury, kur mes atrandame pirmuosius įstatymų leidimo paminklus, kurių tikslas buvo pakeisti iki tol buvusią padėtį. Tuo pat metu buvo išleistas pirmasis įstatymas, kuris 25 metų amžiui suteikė tam tikros teisinės reikšmės. *Lex Plaetoria* išleistas vėliausiai 563 metais, o gal kiek anksčiau.[3]

Mūsų nuomone, šitame įstatyme, kuris buvo nukreiptas prieš *circumscriptio adolescentium,*[4] buvo šios dvi dispozi-

---

[1] *D.*, 4, 4, *De minoribus XXV annis.* Savigny, *Vermischte Schriften,* 2, 321 ir t. pp.; Jhering, *Espr. du Dr. R.,* 4, 117—123 pp.; Pernice, *Labeo,* 1, 225—229 pp.; Girard, *N. R. H.,* 1890, 697—698 pp.; Senn., *Leges perfectae,* 56—69 pp., ir kiti veikalai.

[2] Debray, *Mélanges Girard,* 1, 1912, 265—314 pp.

[3] Plautus († 570 m.) šį įstatymą laiko nauju įstatymu, maždaug 563 metų *(Pseudulus,* 1, 3, 69—70: *Perii: annorum lex me perdidit quinacenaria: metuont credere omnes; Rudens,* 5, 3, 24—26: *Cedo quicum habeam judicem ni dolo malo instipulatus sis nive etiam dum siem minus quinque et viginti annis natus).* Kitą mažiau tikrą datą randame Costa, *B. Ist. D. R.,* 2, 72 ir t. pp.

[4] Cicero, *De off.,* 3, 15, 61. *Phil.,* 14, 3, 7. Labeo, *D., h. t.,* 16, 1.

cijos,[1] o gal būt ir trečia:[2] 1. Jis nustatė, kad tas, kuris, pasinaudodamas jauno piliečio nepatyrimu, darys su juo kokias sutartis, bus baudžiamas viešosios valdžios *(judicium publicum rei privatae);* už tai, be abejojimo, bausdavo pinigine bauda; be to, už tai jam buvo susiaurinamos kurios-ne-kurios kitos šalutinės teisės.[3] — 2. Tas pats įstatymas suteikė nepilnamečiui teisę pačiam civilinio ginčo būdu[4] ieškoti iš savo kontrahento, kuris jį apvylė. Šita civilinė priemonė, įvedus formulinį procesą, tapo išimtimi; bet, prieš išimčių tvarkos sudarymą, tai, einant vienu metodu, kurio to paties meto pavyzdžių turime daugiau, buvo, be abejojimo, tam tikras skundas, kuriuo nepilnametis galėjo ieškoti to, ką jis buvo davęs; o gal jis galėjo reikalauti kelis kart tiek, kiek buvo davęs. Išimties baze tapo, tikriausiai, daug vėlesnėje epochoje. Tai padaryta pasiremiant moksliniu (doktriniu) principu, kuris laikė *dolus* daryti tai, ką tuoj pat reikės grąžinti *(dolo facit qui petit quod statim redditurus est).*[5] — 3. Pagaliau, mums rodos,[6] kad, einant *lex Plaetoria* arba to įstatymo priežastimi, nepilnametis galėjo prašyti pretorių paskirti jam rūpintoją, kuriam pritariant *(conscensu)* jis galėjo daryti

---

[1] Priešinga prasme, Duquesne, *Mélanges Cornil,* 1, 217—244 pp., pasak kurio, nesutinkant su 111—112 eilučių *legis Juliae* interpretacija, kuri rodo, kad buvus baudžiamoji civilinė sankcijos, tebuvus viena baudžiamoji privatinio pobūdžio sankcija.

[2] Prisciano tekstai, 8, 21, 18, 149, kurie sako, kad nepilnametis negali apsiimti žodine sutartimi, nusako tik vieną praktinį padarinį.

[3] Cicero, *De nat. deor.*, 3, 30, 74. 709 m. *lex Julia,* 111 eilutė.

[4] *D.,* 44, 1, *De excepl.,* 7, 1.

[5] Šią idėją labai gražiai išaiškino Jhering. Jis rėmėsi *legis Juliae* tekstu, kuris mini skundą, esantį *D., h. t.,* 24, 3; šiandien galima nurodyti dar vieną tekstą, kuris taip pat mini tokį pat skundą, Paulus, *Ad Plautium, lib. VIII (fr. de form. Fabiana,* 4) *(Textes,* 458 p.). Tačiau Jhering manė, kad *lex Plaetoria* tik vieną skundą leido, ir jis labai nevykusiai šį skundą pavadino *judicium publicum rei privatae,* Cicero, *De nat. deor.,* 3, 30, 74. Iš tikro, kaip jau Karlowa, *Legisaktionen,* 1870, 352—353 pp., pastebėjo, *lex Plaetoria* numatė dvi reagavimo priemones, numatytas Plaetoria įstatyme, kuris atima iš dekurionato *quei* a) *lege Plaetoria* — b) *ob eamve rem, quod adversus eam legem fecit fecerit:* pirmiausią viešąjį apkaltinimą, Cicero, *De nat. deor.,* paskui civilinį skundą *D., h. t.,* 24, 3 ir *fr. de form. Fab.,* 4, kuri vėliau pakeitė išimtis — galima būtų pasakyti, kad truputį, panašiai į XII Lentelių įst., kurie numato *crimen suspecti,* kuriuo galėjo reaguoti tretieji asmenys prieš neištikimą globėją ir, *rationibus distrahendis* skundą, kuriuo galėjo operuoti globojamasis prieš tokį pat globėją.

[6] Mar. - Aureliaus gyvenime, kurį, pasak Augusto Istorijos, aprašęs Kapitolinas *(Vita Marci,* 10) *De curatoribus vero cum ante non nisi ex lege Plaetoria vel propter lasciviam vel propter dementiam, darentur ita statuit, ut omnes adulti curatores, acciperent non redditis causis.*

sutartis. Bet šis su rūpintoju santykis, rodos, aiškiai pasako, kad šiaip paskirto rūpintojo dalyvavimas tinka tik vienam aktui sudaryti. Rūpintojo dalyvavimas, rodos, teisiškai neatleisdavo kontrahento nuo *legis Plaetoriae* numatytos baudos; tretiesiems asmenims rūpintojo dalyvavimas suteikia tik tam tikrą faktišką garantiją darant sutartį su nepilnamečiu.[1] Labai įtikinąs rūpintojo dalyvavimo argumentas yra toks, kad aktai, daromi su rūpintojo *conscensus,* neparėjo nuo formalinių sąlygų, kurių labai daug reikalavo senoji romėnų teisė.

II. Restituto in integrum. — *Legis Plaetoriae* sistema saugojo apviltąjį nepilnametį; ji tik jį protegavo. Jei nebuvo apgaulės, *dolus,* tai nepilnamečio padaryti aktai turėjo galios ne tiktai tada, kada nepalankūs padariniai parėjo nuo atsitikimo, kad jis, pavyzdžiui, nupirko vergą, kuris dėl kokio nors įvykio kitą dieną mirė, bet ir tada, kada jis nukentėjo dėl paties akto, kada jis dėl savo per mažo patyrimo pirko perdaug brangiai arba pardavė perdaug pigiai. Nuo *lex Aebutia* iki imperijos periodo pradžios[2] pretorius suteikdavo pagalbą ir tam nepilnamečiui, kuris nebuvo apgautas, bet kuris pats apsivylė. Jis suteikė vadinamąją *restitutio in integrum* prieš tuos aktus, nuo kurių nepilnametis nukentėjo.

Tai yra labai svarbus nepilnamečio teisių saugojimas. Tačiau labai lengva suprasti, kad tai, net *jure praetorio,* nėra nustatymas nepilnamečio neveiksnumo, panašaus į mažamečių ir turto aikvotojų neveiksnumą, kurį nustato *jus civile.* Mažametis ir aikvotojas yra neveiksnūs. Tie aktai, kuriuos jie padaro, yra niekingi; jie yra niekingi vien dėl to, kad jie pablogina nepilnamečio padėtį; čia visiškai nesvarbu, ar tas aktas pakenkia jo interesams, ar ne; net magistratas neturi teisės tokį aktą įvertinti. To akto niekingumo nepanaikina laikas, jis visą laiką yra niekingas. Priešingai, nepilnametis yra veiksnus. *Restitutio in integrum* nėra nepilnamečio teisė, tai yra jam suteikta malonė. Šią malonę pretorius teikia tik radęs, kad tai reikalinga padaryti.[3] Pretorius reikalauja dviejų sąlygų: 1. kad būtų tikra žala, kitaip sakant, kad žala eitų ne iš bendros prezumpcijos, o

---

[1] Plautus, *Pseud.,* 1, 3, 70: *Metuont credere omnes.*

[2] Prieš *lex Aebutia* jis negalėjo duoti *restitutionem in integrum.* Pagal *D., h. t.,* 13, 1; 16, 1, Labeonas jau labai gerai žinojęs *restitutionem in integrum.* Pagal tą patį tekstą šią instituciją taip pat gerai žinojęs Ofilius.

[3] Paulus, *D., h. t.,* 24, 1.

iš paties akto[1], kuris del nepilnamečio nepatyrimo pakenkė jo interesams, pavyzdžiui, per brangiai pirko arba per brangiai pardavė[2]; 2. kad *restitutio in integrum* būtų pareikalauta per tam tikrą nustatytą laiką. Iki Justiniano buvo nustatytas vienerių, vadinamų naudingų metų laikas, o po Justiniano buvo nustatytas ketverių metų laikas, per kurį turėjo būt paprašyta ir suteikta *restitutio in integrum*[3]. Tai nebuvo veiksnumo panaikinimas; tai buvo veiksnumo palengvinimas. Tačiau *restitutio in integrum* perspektyva sudarė naują nepasitikėjimo pagrindą trečiajam asmeniui, kuris darė aktą su nepilnamečiu, nes čia veikė *legis Plaetoriae* dėsniai. Šitokia padėtis vertė nepilnametį patikrinti trečiojo asmens interesus. Tai jis galėjo padaryti rūpintojo dalyvavimu (pritarimu — *consensu),* bet ir ši garantija buvo tik fakto garantija; pastaroji nepanaikindavo *restitutionis in integrum* galimybės[4].

III. *Imperatorinė teisė.* — Tą sistemą, kurią apie respublikos periodo pabaigą sudarė *legis Plaetoriae* dispozicijų, pretoriaus edikto dėsnių ir senosios teisės taisyklių kombinacija, galima labai lengvai nustatyti šiais trimis pažymiais: 1. moterims, kurios tuo metu, palyginti, dar labai rimtai buvo globojamos, jokios rūpos neskirdavo; 2. vyrams rūpą skirdavo tik jiems patiems prašant[5] ir tai tik laikinai ir atskiram aktui padaryti; 3. nepilnametis, vis tiek, ar jis turėjo rūpintoją ar jo neturėjo, galėdavo atlikinėti visus proceso veiksmus, išskiriant tuos, kuriais einant, *lex Plaetoria* ir *restitutio in integrum* nuostatais buvo reikalaujama nepilnamečio skriaudos atlyginimo. Imperatorinės teisės reformos visais trimis atžvilgiais padarė žymių pakeitimų; bet tie pakeitimai buvo padaryti daug vėliau, negu iki šiol manyta.

---

[1] Ulpianus, *D., h. t.,* 11, 4.

[2] Štai ką sako interpretatorių formulė: *Minor restituitur non tanquam minor, sed tanquam laesus.*

[3] *C.,* 2, 52 (53), *De temp. in int. rest.,* 7.

[4] *C.,* 2, 24 (25), *Si tutor vel curator intervenerit,* 2; 3.

[5] Papianas sako,*D.,* 26, 5, *De tut. et cur. dat.,* 13. 2: *Minoribus annorum desiderantibus curatores dari solent.*

[6] Iki 25 m. nepilnamečių reikalams išleistų taisyklių, kurios yra Justiniano kompiliacijoje, naują charakterį paaiškina bendra interpoliacijų sistema, kurią pavyko atrasti. Kai kurias interpoliacijas pavyko atrasti tada, kada dar vos tik pradėjo jų ieškoti, pavyzdžiui, Alibrandi, *Opere,* I, 1896, 585 p., apie taikymą *oratio Severi* nepilnamečių rūpai; Ferrini, *Pandette,* 966 p., apie rūpos uždėjimą nepilnamečiams *bene rem suam gerenti-*

1. Dar prieš visišką moterų globos panaikinimą nuolatinis šios globos susilpninimas padarė rūpintojus naudingus mergaitėms, kurioms sukako dvylika metų lygiai taip, kaip tatai buvo naudinga subrendusiems berniukams. Paulius mano, kad mergaitės tuo pačiu metu galėjusios turėti globėją ir rūpintoją. Justinianas išleido taisykles, kurios tvarkė abiejų lyčių rūpą[1].

2. Laikinoji ir laisvu noru pasirenkamoji rūpa ilgainiui tapo nuolatine ir privaloma rūpa. Klasiškųjų teisininkų gadynės tekstai tam tikrais atvejais rūpą laiko privalomu dalyku. Rūpa yra privaloma, jei trečiasis asmuo turi teisės reikalauti faktiškos garantijos, o faktiškos garantijos gali reikalauti, jei jam tenka būtinai daryti bet kuriuos aktus su nepilnamečiu, pavyzdžiui, mokėti nepilnamečiui skolą, duoti globos apyskaitą[2]. Turėdamas faktišką garantiją, trečiasis asmuo gali ieškoti (reikalauti) iš nepilnamečio. Rūpa yra taip pat privaloma, jei nepilnamečio tėvas testamentu paskiria jam rūpintoją[3]. Kita vertus, to paties periodo tekstai teigia, kad rūpintojas, kuris iš pradžios buvo paskirtas tik dalyvauti pavienį aktą sudarant, vaidino bendrą nepilnamečio turto administratoriaus rolę, pagal kurią jis nuolat veikdavo greta nepilnamečio. Tai padaryta einant viena transformacija, kurią abejotinos reikšmės žinios

---

bus; Gradenwitz, *Z. v. Grünhut,* 18, 1891, 340—347 pp., kuris rado, kad žodis *curator* yra daugely vietų įterptas. Šį dalyką jam pavyko nustatyti, suderinant lygiagrečius tekstus *(Inst.,* 1, 26, *De susp. tut.,* 13, su Ulpiano, *D.,* 26, 10, *De susp. tut.,* 8; *C.,* 5, 37, *De adm. tut.,* 24, su *C. Th.,* 3, 30, *De adm. tut.,* 6). Dar žiūr. Arnó, *Archivio,* 71, 1903, 320—348 pp., apie *D.,* 26, 1, *De tut.,* 3, 1, ir P. Krueger, *Festgabe Güterbock,* 1910, 248 p. Bet žymiausias ir svarbiausias interpoliacijas randame tuose veikaluose, kuriuos paskelbė po 1912 metų, ypač Albertario veikalai, *Lo sviluppo delle excusationes nella tutela e nella cura dei minori,* Pavija, 1912, (Mitteis padarė apžvalgą *Z. S. St.,* 33, 1912, 636—637 pp.; *Z. S. St.,* 33, 1912, 240—258 pp.); *Nuovi indagini intorno alla oratio Severi (Studi Chironi),* Turinas, 1913; *Dell' actio subsidiaria concessa al minore, Pavija,* 1912; Solazzi, *La minore eta nel diritto romano,* Roma, 1913, ir priedai, *Tutele e curatelle,* 1914, 91—105 pp.; R. de Francisci, *Saggi romanistici,* 1, Pavija, 1913, 1—49 pp.; J. Partsch, *Studien zur negotiorum gestio,* 1, 1913, 66—94 pp. Priešingą nuomonę, gal būt perdėtą, teigia Lenel, *Z. S. St.,* 35, 1914, 129—213 pp.

[1] Paulus, *F. V.,* 110 (Papinianus, *D.,* 26, 5, *De tut. et cur.,* 13, 2). *Inst., h. t., pr.: Masculi puberes et feminae viripotentes usque ad vicesimum quintum annum completum curatores accipiunt.*

[2] Pasiskundimo mažamečiu procedūra: Antoninus Caracalla, *C.,* 5, 31, *Qui pet. tut.,* 1. Jam patiekti globos apyskaitą: Gordianus, *C., h. t.,* 7. Jam mokėti: Ulpianus, D., 4, 4, *De min.,* 7, 2.

[3] Papinianus, *D.,* 26, 3, *De conf. tut.,* 6.

suriša su Marko Aureliaus nutarimu[1] ir kurią patvirtina logiškos privalomos rūpos hipotezės: taip, pavyzdžiui, sumokėti skolą, duoti globos apyskaitą, kada rūpintojas yra pašauktas prižiūrėti skolų grąžinimą ir apyskaitos reikalus; taip pat, kada rūpintojas paskiriamas ne tam tikrą vieną aktą sudarant dalyvauti ir kada jį paskiria tėvas testamentu. Esant šiai naujai rūpai, ne nepilnametis valdo (administruoja) savo turtą, o rūpintojas, kuris turi atlikti visus juridinius veiksmus taip[2], kaip tai daro globėjas. Rūpintojas, pats pritardamas, gali leisti atlikti nepilnamečiui tuos aktus, kuriuos jis randa reikalingus. Kadangi rūpintojai turi tokius pat privalumus (atributus), kaip globėjai, tai jų ir atsakomybė yra ta pati[3]. Juos varžo tuo pat būdu, kuriuo tai daroma su globėjais. Pretoriaus nustatytoji *restitutio in integrum* proteguoja nepilnamečio neveiksnumą prieš jo nepatyrimą. Iš pradžios jis būdavo saugojamas tik tais atvejais, kada jis pats atlikdavo veiksmus. Vėliau ši malonė buvo teikiama ir už jį sudarytuose rūpintojo aktuose. Iš čia suvaržymas, kaip jau mes esame matę, perėjo į globėjo aktus, padarytus už mažametį. Vadinas, *restitutio in integrum* yra ir globėjų, ir rūpintojų valdžios aprėžimas. Kiti globėjo valdžios aprėžimai, kuriuos nustatė imperatorinė teisė (Konstantino praplėstas Severo laikų senato nutarimas, Justiniano konstitiucija *dėl skolų mokėjimo*), buvo taikomi taip pat ir rūpintojams. Buvo išleistos tos pačios taisyklės apie reikalų vedimo garantijas, apie atstatydinimo priežastis, apie atsisakymą nuo pareigų. Tačiau, beveik visi tekstai, kurie tik nurodytus dalykus teigia, yra interpoliuoti.[4] Visos čia esančios žinios tinka tik

---

[1] *Vita Marci*, 10. Santykis suyra kalbant apie *omnes adulti*. Žodžiai, *redditis causis*, gal būt, yra prašymo formulės smulkmena. Gal būt, bus ne pro šalį paminėti kartu su Solazzi, kad M. Aurelius išleido reskriptą apie rūpintojo skyrimą bepročiui (*D.*, 27, 10, *De cur. fur.*, 16, *pr.*).

[2] Ulpianus, *D.*, 4, 4, *De min.*, 1, 3.

[3] Bendri *D.*, 26, 7, ir *C.*, 5, 37, skyriai.

[4] Albertario ir Solazzi įrodė, kad šaltiniuose nurodytoji bendra globėjų ir rūpintojų atsiprašymų sistema mažamečiams buvo taikoma tik po perversmo (žiūr., pavyzdžiui, originalinį Marciano tekstą, *D.*, 27, 1, *De exc.*, 21, *pr.*, ir pakeistą *Inst.*, 1, 25, *De exc.*, 4, kopiją; Severo ir Karakalos konstituciją, išleistą globėjams, *F. V.* 191, ir pritaikytą rūpintojams, *C.*, 5, 66, *Qui num. lib.*, 1); tai įrodo net Pauliaus ir Ulpiano veikalų ištraukos, patiektos *F. V.*, 231, *de excusationibus*, kur, pavyzdžiui, Pauliaus rašinys, *De excusat. tut.*, (*D.*, 27, 1, *De exc.*, 11), yra visai trumpai pavadintas *de excusationibus;* kur cituoti reskriptai kalba tik apie globėjus (Ž., pav., 131, 141, 147), o komentatoriai (pav., 147) prikergė žodį rūpintojai. Atsiprašymai iš pradžios buvo svetimi nepilnamečių rūpintojams, nes jų buvimas parei-

Justiniano laikams. Išskiriant vieną arba du atvejus, kada nepilnametis turėdavo prašyti rūpintojo[1] ir kada, kalbant apie moterų rūpą, klasiškosios gadynės moterims būdavo skiriami rūpintojai, kurie valdydavo moteries turtą[2] — Severo laikais rūpintojo skyrimas buvo dar tik fakultatyvinis dalykas — rūpintojai būdavo skiriami tik tam tikram veiksmui atlikti.

Tačiau, tai dar neįrodo, kad vos tik aprašytoji bendrosios ir privalomosios rūpos sistema, apie kurią kalba nurodytieji tekstai, būtų buvus įvesta tik Justiniano gadynėje, t. y. tada, kada Justinianas interpoliavo tekstus. Tie tekstai įrodo, kad nuo teksto redagavimo iki jų interpoliavimo įvyko šios institucijos išsirutuliojimas. Diokleciano gadynėje jau galime atrasti kurias-ne-kurias imperijos apygardas, kur rūpa buvo ne tik bendra, bet ir privaloma visiems nepilnamečiams, pavyzdžiui, Egipte visiems privalomą rūpą nustatė Egipto prefekto 287 metų ediktas.[3] Galima aiškiai pastebėti, kad nuo Diokleciano ir Konstantino laikų ir kitose imperijos dalyse[4] progresyviškai

---

davo tik nuo prievolių, kokios buvo mažamečių globoje ir bepročių bei turto aikvotojų rūpoj, o ne nuo laisvų funkcijų, kokios buvo klasiškosios teisės metu nepilnamečių rūpintojų. Taip pat klaidinga manyti, kad *oratio Severi* kalba apie rūpintojus *(D., 27, 9, De reb. act., 1,* pr.) ypač apie nepilnamečių rūpintojus (ten pat, 3, 5); nes visai atsitiktiniu būdu vienas tos pačios vietos tekstas mums sako, kad senato nutarimas nekalba net apie bepročius; tik interpretacija šį nutarimą pastariesiems pritaikino. Analogiški galvojimai mums parodo, kad tik per simetriškus įterpimus rūpintojams pritaikino *crimen suspecti,* kurį vartojo prieš nesąžiningą globėją, *satisdationem rem pupilli salvam fore,* kurios reikalavo iš tam tikrų globėjų, *actionem subsidiariam* prieš tuos asmenis, kurie yra iš jų priėmę per dideli laidavimą ir net nepilnamečio turtų administravimą (žiūr., pavyzd., Ulpiano interpoliuotą tekstą, *D.,* 4, 4, *De min.,* 1, 3).

[1] Proceso tvarka prieš globojamąjį, dėl kurios vienas tekstas, Justiniano nevykusiai reprodukuotas, *Inst., h. t.,* 2, nurodo vieninteli atsitikimą, kada, nežiūrint į nepilnamečio norą, jam skiriamas rūpintojas. Globos apyskaita, kur nurodytoji konstitucija, be kitko, numato nepilnameti. Ten cituotas tekstas apie mokestį yra interpoliuotas (ž. Solazzi, 224—225 pp.), Papiniano tekstas apie rūpintoją, kurį testamentu skiria tėvas, *D., 26, 3, De confirmando tutore,* 6, taip pat yra interpoliuotas, nes dar Severas ir Karakala, 294 p., laiko niekingu tėvo testamentu padarytą rūpintojo paskyrimą, *C., 2,* 18, *De N. G.,* 6, *pr.*

[2] Šį dalyką nurodė Solazzi, 131—133 pp. Pavyzdžiui, Paulus, *D.,* 23, 2, *De R. N.,* 20; Papinianus, *D.,* 26, 5, *De tut. et cur.,* 13, 2; Modestinus, *D.,* 26, 6, *Qui pet. tut.,* 2, 4.

[3] *P. Oxy.,* 888 (Mitteis, *Chrestom.* n° 329). Taip pat žiūr. IV-jo šimtm. pradžios *P. Wessely,* paskelbtą Wessely, *Lateinische Schrifttafeln,* n° 14, su pataisymais Partsch. 92 p. 1 išn.

[4] Jei *oratio Severi* nebūtų kalbėjusi apie nepilnamečio rūpintoją, tai ją praplėtusi 328 m. Konstantino konstitucija būtų tai pasakius *expressis verbis (C. Th.,* 3, 30, *De adm. tut.,* 3, iš tikro jos didesnę dalį mes sužinome tik

pradėjo reikštis pažymiai, kurie žymėjo rūpos analogiją su globa: rūpa, kaip ir globa, buvo privaloma, ji suteikė tokią pat valdžią ir uždėjo tokią pat atsakomybę rūpintojui, kokią turėjo globėjas. Ši evoliucija išsiplėtojo tik principato periodui pasibaigus; o galutinai užbaigta prieš pat Justiniano gadynę.

3. Naujasis principas reikalavo padaryti paskutinę išvadą. Nuo to laiko, kada rūpintojas pradėjo valdyti nepilnamečio turtą, nepilnamečio veiksnumas nebeteko pagrindo ir prasmės. Kadangi rūpintojas atsidūrė analoginėje padėtyje su globėju, tai ir nepilnamečio neveiksnumas turėjo būt analoginis su mažamečio neveiksnumu. Tad štai ką padarė romėnų teisė. Žinoma, ji to nepadarė klasiškojoje gadynėje, kada dar nebuvo pabaigta rūpos transformacija. Vienas III-jo šimtmečio pirmosios pusės teisininko Modestino tekstas paliudija, kad esąs rūpoje nepilnametis galėjęs apsiimti be savo rūpintojo pritarimo[1]; bet, einant viena 293 metų konstitucija, kuri išleista Diokleciano vardu, nepilnametis civiliškai nėra veiksnus apsiimti be savo rūpintojo pritarimo[2]. Nuo tada, kalbant apie veiksnumą, reikia skirti šiedvi nepilnamečių rūšis: tie, kurie turi rūpintojus, ir tie, kurie jų neturi. Tie, kurie neturi rūpintojų, turi patys valdyti savo turtą. Jie yra veiksnūs, išskiriant *restitutionis in integrum* galimybę, kuri duodama žalos atveju[3]. Priešingai, daug gausesni yra tie, kurie turi bendrus (generalinius) rūpintojus; jie

---

per Justinianą, *C.*, 5, 37, *De adm. tut.*, 22, tačiau *C. Th.*, iš pat pradžios vartojami žodžiai *„curatore"* ir *„minorum")*. Iš pat pradžios buvo manyta, kad einant 322 m. konstit., *C., Th.*, 3, 32, *De maediis*, 1, pats senato nutarimas buvo padarytas Konstantino gadynėje. Pasiremdamas Taleliciaus scholija *(Bals., Suppl.*, Zacharijos leidimą, 163 p. 44 išn.), Partsch manė net, kad tas nutarimas padarytas Diokleciano viešpatauiant. Atsiprašymų sistemą, kuri suponuoja privalomas funkcijas, pritaikė taip pat ir nepilnamečio rūpintojui. *C. Th.*, 3, 31, *De excus. tut.*, 1. Dar žiūr. pavyzdžiui, *C. Th.*, 3, 17, *De tut. et cur.*, 1. Taip pat Diokleciano konstitucija, kurios tekstą mes sužinome tik iš *C. Just.*, parodo, kiek buvo nueita evoliucijos keliu.

[1] Modestinus, *D.*, 45, 1, *De V. O.*, 101: *Puberes sine curatoribus suis possunt ex stipulatu obligari.* Tatai parodo, kad Modestino laikais rūpinamieji nepilnamečiai civiliškai dar galėjo savo padėtį pabloginti, ir tai visai sutinka su ta bendra padėtimi, kurią mes tik išdėstėme. Visos pastangos, kurias kadaise dėjo šiai išvadai nuneigti (žiūr., pavyzd., gudrią ir trapią argumentaciją, kurią darė Jhering, *Oeuvres choisies*, 1, 1893, 220 ir t. pp. apie *D.*, 46, 2, *De nov.*, 3), istoriškai buvo klaidingos.

[2] *C.*, 2, 21 (22), *De in int rest.*, 3.

[3] Solazzi, rodos, mano, kad ši nepilnamečių kategorija Justiniano laikais išnykus. Tačiau, mums rodos, kad Justiniano kompiliacijos tekstai, kurie nurodo šios nepilnamečių kategorijos buvimą, yra perdaug gausūs, kad galima būtų manyti, jog jie užsiliko per kompiliatorių apsileidimą.

neturi reikalo valdyti savo turto; jie negali be rūpintojo pritarimo daryti tų veiksmų, kurie pablogina jų padėtį; jie, pasirėmę savo neveiksnumu, gali nepripažinti akto, kurį jie patys padarė be rūpintojo pritarimo; jie gali tai padaryti net tuo atveju, kai nėra apgaulės ir kai nėr žalos, pavyzdžiui, jie gali panaikinti pirkimo sutartį, jei geromis sąlygomis pirko vergą, kuris kitą dieną dėl kokio nors atsitikimo mirė. Šitokiai teisinei tvarkai esant, *consensus curatoris* turinio atžvilgiu yra visiškai simetrinė institucija su *auctoritas tutoris;* tačiau, formos atžvilgiu šiedvi institucijos yra skirtingos, nes jiedviejų evoliucijos buvo įvairios. Rūpintojo pritarimas, kuriuo jis leidžia veikti nepilnamečiui, užpildo pastarojo neveiksnumo spragą taip, kaip globėjo *auctoritas* užpildo mažamečio neveiksnumo spragą. Veiksnumas dabar nepareina, kaip kadaise, nuo kilmės; jis pareina nuo proto išsirutuliojimo.

Tačiau, jei subrendimo amžius buvo gana ankstyvas (25 metai amžiaus), tai ar veiksnumo nustatymas nebuvo perdaug vėlūstas? Imperatoriai, norėdami pašalinti *restitutionis in integrum* riziką, ir, kiek vėliau, rūpos padarinį civilinį neveiksnumą, organizavo vadinamą *venia aetatis,* kurios taisykles nustatė viena Konstantino konstitucija.[1] Turinčiam rūpintoją arba jo neturinčiam nepilnamečiui, kuris įrodo, kad gerai moka pats vesti savo reikalus, imperatorius gali trūkstančius iki pilnametystės metus sumažinti. Tiktai reikėjo, kad vyras būtų sukakęs dvidešimt, o moteris aštuoniolika pilnų metų. Jei jis buvo rūpoje, tai jo civilinis neveiksnumas turėjo išnykti. Panaikinta nepilnamečio teisė prašyti būsimųjų veiksmų *restitutio in integrum.* Bet kurių-ne-kurių aktų darymas jam visados buvo draudžiamas, būtent: dovanojimų ir tų turto perleidimų, kuriuos draudė *oratio Severi* ir kiti nuostatai.

4. Kitos rūpos.

Iš kitų rūpos rūšių mums pakaks nurodyti naujosios teisės duodamą rūpą nepilnamečiui, jei jis yra globoje, daryti tam

---

[1] *C. Th.*, 2, 17, *De his qui veniam aetatis impetraverunt*, 1 (*C.*, 2, 44, ta pati rubrika, 2). *Venia aetatis* pasirodo 274 m. vienoje Aureliaus konstitucijoje, *C., h. t.*, 1. Ji pašalino *restitutionem in integrum.* Priešingai, *D.*, 4, 4, *De min.*, 3 pr., tekstas, kur minimi Severas ir Karakala, mums, kaip ir

tikrus aktus, kuriems daryti, einant senąja teise, buvo skiriamas *tutor praetorius*,[1] o jei jis yra *alieni juris* asmuo, tai rūpa skiriama *bona adventicia* valdyti, žinoma, jei pastarojo nevaldo tėvas.[2] Paskiau, rūpintojas skiriamas pradėtam, bet dar negimusiam vaikui, kuris buvo šaukiamas paveldėti įpėdininį turtą. Rūpos tikslas yra rūpintis įpėdininiu turtu. Šis rūpintojas gerokai skiriasi nuo paprasto rūpintojo.[3] Pagaliau, dar labiau skiriasi nuo paprastojo rūpintojo, tas rūpintojas, kuris skiriamas turto masei administruoti, pavyzdžiui, belaisvio turtui, įpėdininiam turtui, neišsimokančio skolininko turtui administruoti.[4]

Solazzi, 17—18 pp., tikrai atrodo interpoliuoti. *Veniae aetatis* formulė, kurią vartojo gotų karalių kanceliarija, yra Cassiodorus, *Variae*, 7, 41.

[1] *Inst., h. t.*, 5, 6.

[2] 117 Nov.

[3] *D.*, 37, 9, *De ventre in poss. mitt. et curat. ejus.* Apie funkcijas žiūr. Ulpianus, *D., h. t.*, 1, 17. 19. Gajus, *D., h. t.*, 5, *pr.*

[4] Pavyzdžiui, apie *curatores bonorum*, Baron, *Inst.*, 115 p.

VI.

Teisiniai asmenys.[1]

Greta tų asmenų, kuriuos mes tik studijavome, kurie yra konkrečios žmonių būtybės, kurie yra fiziniai asmenys, romėnų teisė pripažino galint būti teisių ir pareigų subjektais, kurie gyvena savaimingą gyvenimą, ir kitus asmenis, kurių buvimas abstraktiškai prileidžiamas.[2] Pastaruosius asmenis dabar paprastai vadina moraliniais, arba teisiniais asmenimis. Čia pakaks nurodyti bendrai pagrindines jų kategorijas ir tą tvarką, kuri jiems buvo taikoma.

1. Pagrindinės teisinių asmenų kategorijos.

Yra dvi didelės teisinių asmenų klasės, kurias gana patogiai skiria neromėniškos kilmės pavadinimai,[3] būtent: *universitas personarum* ir *universitas rerum*. — *Universitas per-*

---

[1] Pernice, *Labeo*, 1, 254-309 pp. 3, 1, 150-172 pp. Mommsen, *De collegiis et soldaticiis Romanorum*, 1843. Liebenam, *Zur Geschichte und Organisation des römischen Vereinswesens*, 1890. Waltzing, *Etude historique sur les corporations professionelles chez les Romains*, 4 tomai 1895—1900. Hoelder, *Natürliche und juristische Personen*, 1905. J. Binder, *Das Problem der jurist. Persönlichkeit*, 1907. Mitteis, *Römissches Privatrecht*, 1, 1908, 339—416 pp. Saleilles, *De la personnalité juridique*, 1910, 45—160 pp.

[2] Pasak vyraujančios pažiūros, tai yra tikra fikcija, kurią sukūrė pozitingoji teisė, norėdama pasiekti praktiškus patogumus, būtent: tokiems praktiškiems rezultatams pasiekti ir patenkinti tokius reikalus, kurie tęsiasi ilgiau už žmogaus gyvenimą. Tačiau yra visa eilė kitokių mokslo nuomonių, kurios drąsiai ar nedrąsiai teigia, kad individas nėra vienintelis teisės subjektas, pavyzdžiui, žmonių grupė gali sudaryti vieną teisinį asmenį, kuris skiriasi nuo atskirų organizacijos narių taip, kaip žmogaus organizmas skiriasi nuo atskirų jį sudarančių organų. Šiuo reikalu žiūr. Regelsberger, *Pandekten*, 1, 289—302 pp. ir visą eilę išnašų.

[3] Pagal Brini, *Mem. della R. Accad. d. Sc. di Bologna*, 2 serija 5—7, 236 ir t. pp., teisinių asmenų skyrimas į korporacijas ir fondacijas nėra romėnų teisės nuopelnas.

sonarum, kurią romėnai dažnai vadindavo *corpus*, yra (asmenų) bendrija, kuri turi savo skirtingą nuo jos narių asmenybę ir atskirą turtą. — *Universitats rerum* yra kapitalų fondacija, turto masė, kuri paskirta tam tikram nustatytam tikslui, pavyzdžiui, tikybos, mokslo, auklėjimo. Šiokiai masei taip pat kartais suteikiamos tam tikros asmens ypatybės.

Universitates personarum apima: 1. Valstybę, *res publica, populus*, arba, jei kalbama apie piniginius reikalus, *aerarium populi Romani*. Atrodo, kad romėnai net nebuvo niekada išsikėlę sau teoretinio valstybės asmenybės pripažinimo klausimo. Atrodo, kad jie valstybę laikė asmenimi, kuris nuo pat savo gyvenimo pradžios turėjo kreditą ir debitą, kuris per savo magistrato organus galėjo atlikinėti visus teisinio gyvenimo aktus, net tuos aktus, kurių (pavyzdys: palikimo priėmimas), kitiems teisiniams asmenims neleido daryti.[1] Iš valstybės net nereikalavo laikytis kitiems teisiniams ir fiziniams asmenims nustatytų formų.[2] — 2. Paskui, mažesnes teritorines asociacijas, komunas (*civitates, coloniae, municipia* ir k.), kurios taip pat turi savo atskirą turtą, atskirus organus, kuriuos paskiria valstybė vietos reikalams administruoti. Prie šios teisinių asmenų rūšies galima būtų priskirti dar mažesnius teritorinius vienetus *(pagi, vici)*, kurie neturi savivaldybių organizacijų. — 3. Pagaliau, visą gausybę organiazcijų, paprastai sudarytų pagal valstybės modelį[3] ir siekiančių religinių tikslų (pagonystės laikais vaidilų kolegijos), administracinių tikslų (valdininkų dekurijos), ekonominių tikslų (laidotojų kolegijos), finansinių tikslų *(societas publicanorum*, kuri pasiima valstybės pajamų monopolį, domenų eksploataciją, viešuosius darbus ir k.; bet ne paprastos draugijos).

Universitates rerum. Romėnų teisė laikė teisiniais asmenimis taip pat įvairias fondacijas, bet joms šiokios teisės buvo suteiktos daug vėliau, negu tūlas mano. Pagoniškajai teisei

---

[1] Legenda teigia, kad tautą, kaip įpėdinį, paskyręs Acca Larentia, karaliui Ankui (Ancus) viešpataujant (Macrobe, *Sat.*, 1, 10, 14. Plutarchas, *Q. R.*, 35). Žiūr. Scialoja, *Studi Moriani*, 1905.

[2] Ši teorija, mums rodos, yra tikriausia; ji pamažu nugalėjo kitas teorijas. Žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 1, 194 ir t. pp. Heyrowski, *Rechtliche Grundlage der leges contractus*, 1884.

[3] Žiūr. Liebenam ir mūsų apžvalgą *N. R. H.*, 1891, 375—376; Coli, *Collegia e sodalitates*, 1914.

šios rūšies teisiniai asmenys buvo veik nežinomi;[1] jie išsirutuliojo tik krikščionystės laikais, nes tuo metu asmenybė pripažinta kulto įstaigoms, bažnyčioms ir vienuolynams, arba labdarybės įstaigoms, kurias organizavo beturčiams, seneliams, ligoniams, apleistiems vaikams globoti ir šelpti *(piae causae),*[2] arba, pagaliau, turto masėms, kurios buvo paskirtos specialiam tikslui siekti. Šiuo atveju net nekūrė tam tikros įstaigos. Todėl ją vadino fondacija, siaurąja to žodžio prasme.

2. Teisinių asmenų tvarkymas.

Kalbant apie klasiškąją epochą, kada dar nebuvo *universitatis rerum* ir neminint iš *universitates personarum* valstybės ir administracinių vienetų, apie kuriuos kalba viešoji teisė, reikia pažymėti, kad kitos asmenų asociacijos, kurioms pripažintos teisinio asmens kvalifikacijos, iškelia šiuos tris pagrindinius klausimus, būtent: asociacijų gimimo, jų funkcionavimo ir mirimo klausimus.

1. Pagal romėnų nusistatymą teisinio asmens privalumus (kvalifikacijas) turi tik ta asociacija, kurią pripažįsta įstatymas.[3] Vadinas, galima pasakyti, kad romėnų teisė šiuo atžvilgiu seka koncesijos sistema, pagal kurią teisinio asmens būsena pareina tik nuo įstatymų leidėjo koncesijos. Tačiau, kad nepadarytume klaidingos išvados apie romėnų teisę, reikia žinoti du dalykus: a) pirmiausia autorizacija gali būti bendra

---

[1] Pagoniškosios institucijos, kurias kartais vadina šiuo vardu, nėra tikri teisiniai asmenys, kuriuos organizuoja tam tikriems tikslams siekti, kaip kad reikalinga tikroms fondacijoms; tatai yra turtas, kurį paveda jau esančiam teisiniam asmeniui su tam tikra sąlyga; žiūr., pavyzdžiui, maitinimo fondacijas, kurias sudaro atskiri asmenys, *Textes*, 838—842 pp. Net imperinės maitinimo fondacijos, mūsų nuomone, nėra tikros *universitates rerum*, kurios turėtų teisinio asmens privalumus. Greičiau galima būtų klausti apie šventyklas *(templa)*, tik, žinoma, ne respublikos periodo, nes tada šventyklos priklausė valstybei (Mommsen, *Dr. publ.*, 3, 67—82 pp.) ir ne apie artimas kolegijas, o apie tas šventyklas, kurioms imperija pripažino teisinio asmens teises (Ulpianus, 22, 6). Žiūr. Laum, *Stiftungen in der griechischen und römischen Antike*, 1914, ypač 2 tomą, 161—197 pp., kur yra surinkti dokumentai.

[2] Kyla klausimas, ar žodžiai *piae causae* pavartoti dėl testatorių ir dovanotojų intencijos (Cugia, *Studi Fadda*, 1906, 5, 229—264 pp.), ar dėl darbų, kuriuos fondacija daro (Saleilles, *Mélanges Gérardin*, 1907, 513—551 pp.).

[3] Gajus, *D.*, 3, 4, *Quod cujuscumque universitatis nomine vel contra eam agatur*, 1.

arba speciali. O romėnų teisė niekados neleido sukurti asociacijos be statuto. Priešingai, respublikos periode buvo legalizuotos visos jau esančios asociacijos. XII Lentelių įstatymai nesankcionavo tiktai tų asociacijų, kurios jau buvo, bet jie leido iš jų sukurti naujas asociacijas pagal tas pačias formas.[1] Kiek vėliau Cezario ar Augusto *lex Julia,*[2] kuris buvo atkreiptas prieš politines asociacijas, leido tik dalį senųjų asociacijų, darbininkų korporacijas, vaidilų kolegijas, rangovų bendroves. Tas pats įstatymas nustatė, kad, kuriant naują asociaciją, reikalinga gauti prealabinį (iš anksto) leidimą;[3] bet pastarasis leidimas savo ruožtu gali būti bendras arba specialus: tuo tarpu, kai paprastas asociacijas galima buvo kurti tik gavus prealabinį leidimą, kurio pavyzdžių mes turime,[4] yra visa eilė kategorijų tokių privilegijuotų asociacijų, kurias autorizuodavo iš kalno su sąlyga, kad jos bus sukurtos pagal nustatytą tipą;[5] — b) jei bet kurią asociaciją autorizuodavo, tai, rodos, teisinio asmens kvalifikacijoms įgyti nebereikėdavo jokios koncesijos, kuri skirtųs nuo autorizacijos.[6]

2. Teisiniai asmenys gali turėti tam tikrų šeimos, patronato teisių jų pačių išvaduotiems vergams. Kurie-ne-kurie užrašai *mums paliko labai daug šių teisių pėdsakų, kurie yra itin svarbūs dėl to, kad, einant nusistovėjusiu papročiu, išvaduotasis gentystės vardą gauna nuo savo senojo šeimininko.*[7] Turto atžvilgiu teisiniai asmenys turi savo atskirą, nuo asociacijos narių nepareinamą turtą, daiktus, kurie priklauso asociacijai, o ne jos nariams;[8] atskirą nuo narių kreditą ir debitą.[9] Teisiniai

---

[1] XII Lentelių, 8, 27.
[2] Suetonas, *Caes.*, 42. *Oct.*, 34.
[3] Gajus, *D.*, 3, 4, *Quod cujuscumque*, 1, *pr.*
[4] Pavyzdys, *Textes*, 887 p. Išnumeravimas, Liebenam, 229—230 pp.
[5] Žiūr., pavyzdžiui. *Textes*, 888 p. 136 m. Lanuvijos užrašas, kuris reprodukuoja senato nutarimą, kuriuo iš kalno buvo autorizuotos laidotojų kolegijos. Ši senato nutarimą, rodos, mini Marcianus, *D.*, 22, *De coll.*, 1, *pr.*
[6] Tatai, rodos, yra pagrindinio Gajaus teksto, *D.*, 3, 4, *Quod cujuscumque*, 1, 1, padarinys. Taip pat žiūr. Paulus, *D.*, 34, 5, *De reb. dubiis*, 20 (21).
[7] Miesto išvaduotus vergus vadindavo arba bendrai *Publici*, arba paties miesto vardu — *Vienatranii; Velatii*, kuriuos išvadavo *accensi velati* kolegija; *Monetarii*, kuriuos išvadavo pinigų kalėjų draugija ir t. t. Žiūr. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, 86—87 pp.
[8] Ulpianus, *D.*, 48, 18, *De quaestionibus*, 1, 7: *Nec plurium servus videtur sed corporis.*
[9] Ulpianus, *D.*, 3, 4, *Quod cujusq. univ.*, 7, 1: *Si quid universitati debetur, singulis non debetur, nec quod debet universitas singuli debent.*

asmenys tiems turtams turi ne visas tas teises, kurias paprastai turi fiziniai asmenys, bet didesnę ar mažesnę jų dalį. Draugijos teisių vykdymą reguliavo jų statutai, kurie numatė speciališkus atstovus. Jų turto administravimas, einant senąja teise, buvo surištas su tokiais pat nepatogumais, kokie lietė globėjų *negatiorum gestionem*. Ši padėtis progresyviškai buvo gerinama taip, kaip ir globos reikalų vedimas.

3. Asociacija neišnyksta kartu su tais asmenimis, kurie ją sudaro.[1] Ta ypatybė, kad, mirštant asociacijos nariams, ji nenyksta, padaro asociaciją beveik amžinu asmenimi, kuris gali pailginti trumpalaikį žmogaus gyvenimą. Bet asociacija, kuri nemiršta kartu su savo nariais, gali mirti savo atskira mirtimi. Racionališkai galvojant, teisinį asmenį panaikina valstybė. Valstybė gali už bausmę iš miesto atimti asmens kvalifikacijas. Dar greičiau tai gali atsitikti su kitomis asociacijomis ir *universitates rerum;* taip, nekalbant apie kitas mirties priežastis, asociacija miršta, jei jos valdžia neautorizuoja. Šiandien pasakytume, draugija išnyksta, kai išnyksta tas tikslas, kuriam ji buvo sukurta.[2]

---

[1] Ulpianus, *D.*, 3, 4, *Quod cujusq. univ.*, 7, 2: *Nihil refert utrum omnes iidem maneant, an pars maneant vel omnes immutati sint.*

[2] Pavyzdžiui, viena Honoriaus ir Teodoziaus 415 metų konstitucija panaikino dendroforų (medžių garbintojų) kolegiją, kaip pagonystės židinį. *C. Th.*, 16, 10, *De pag.*, 20. Imperatoriai kartu padalė tos kolegijos turtą šitaip: vieną dalį valstybei, vieną dalį atskiriems ortodoksams. Jei nėra aiškiai nurodyta, kad tą turtą reikia duoti, tai gali kilti daug neaiškumų, kada likviduojama fondacija. Macianus, *D.*, 47, 22, *De coll.*, 3, *pr.* nurodydamas, kad neleistoji kolegija nėra teisinis asmuo, nesileidžią į jokius ginčus.

TREČIOJI KNYGA

TURTAS.

Daiktai.

Daiktais *(res)* vadina visa tai, kas yra gamtoje. Bet teisė studijuoja pačius daiktus ne daugiau, kaip asmenis. Asmenis teisė studijuoja tik kaip teisės subjektus, o daiktus — kaip teisės objektus. Šitaip žiūrėdama į daiktus, teisė juos skirsto į įvairias rūšis. Rūšiavimo pagrindu gali būti arba pačių daiktų vidujinės ypatybės arba teisinė jų būklė. Mes čia nurodysime tiktai romėniškiausią ir svarbiausią rūšiavimą.

I. Res in patrimonio, extra patrimonium. — Daiktais *in patrimonio* vadiname tuos, kurie sudaro arba gali sudaryti atskiro asmens privatinę nuosavybę. Daiktais *extra patrimonium* vadiname tuos, kurie nepriklauso nė vienam atskiram asmeniui; jie net negali priklausyti atskiram asmeniui[1]. Šios rūšies daiktų atskyrimas turi teisinės svarbos.

Daiktai *extra patrimonium,* kurie, vadinas, veik neįeina į privatinės teisės rėmus, savo ruožtu labai patogiai dalomi į šiedvi kategorijas: *res nullius divini juris,* kurie negali priklausyti atskiram asmeniui religiniais sumetimais, ir *res nullius humani juris,* kurie negali priklausyti atskiram asmeniui arba dėl pačių daiktų ypatybių, arba dėl viešosios tvarkos sumetimų[2].

1. *Res nullius humani juris. Res nullius humani juris* yra *res communes, res publicae* ir *res universitatis.*

---

[1] Gajus, 2, 1 = *Inst.*, 2, 1, *De R. D., pr.: Vel in nostro patrimonio sunt, vel extra nostrum patrimonium habentur.* Sakoma, kad Gajus ir Justinianas šį padalymą darę atsižiūrėdami į tai, ar faktiškai daiktas šiuo momentu priklauso asmeniui, ar ne. Tačiau, juk tai galima sankcionuoti įstatymu arba kitu teisėtu būdu. Nėra, rodos, jokių patogumų šį daiktų padalymą pakeisti padalymu į *res in commercio* ir *res extra commercium,* nes literatiškai kai kurie tekstai (ž., pav., *D.*, 20, 3, *Quare res pign.*, 1, 2) padalymą daro ne pagal jų galėjimą būti privatinės nuosavybės objektu, o pagal galėjimą juos nusavinti.

[2] Romėnai kalba tik apie *res humani juris* ir apie *res divini juris.* Gajus papildė *res divini juris* ir vieną kategoriją *res humani juris,* būtent, *res publicae D.*, 1, 8, *De D. R.*, 1, *pr.*

a) *Res communes* (bendrieji daiktai) yra tie, kuriais naudojasi visi žmonės, nes jie negali tapti kieno nors privatine nuosavybe, pavyzdžiui, oras, tekąs vanduo, jūros ir net jų krantai, t. y., ta sritis, kurią aukščiausio potvynio metu aplieja jūrų vanduo[1]. Kurie-ne-kurie teisininkai jūros krantą skiria į *res publicae* daiktų rūšį[2]. Visi žmonės turi šių daiktų naudojimo teisę. Ta teisė eina taip toli, kad kiekvienas gali savintis šių daiktų daleles; jie gali ne tik kvėpuoti oru, semtis vandens, bet taip pat žvejoti jūrose, statytis jūros krantuose trobesius ir k. [3]. Tų daiktų niekas negali pasisavinti; jų naudojimo teisė saugojama ne taip, kaip kitas privatinis turtas, bet tam tikra tvarka. Šiuo atveju asmuo gali skųstis neteisėtumo pagrindu, t. y., už jo teisės įžeidimą, o nereikalauti daikto[4].

b) *Res publicae,* etimologine prasme, apima tuos daiktus, kurie priklauso tautai, kaip teisiniam asmeniui, *ager publicus, servi publici;* plačiąja prasme, šiais daiktais vadina tą turtą, kuris, kalbant mūsų laikų žodžiais, apima viešuosius ir privatinius domenus. Bet, siaurąja to žodžio prasme, į šių daiktų rūšį patektų tik viešieji domenai, t. y., turtai, kurie negali priklausyti atskiram asmeniui dėl to, kad jie skiriami visiems valstybės gyventojams, pavyzdžiui, viešosios upės, kurių vaga yra nuolat pilna vandens ir kurios skiriamos viešiems reikalams, krantų ir upių naudojimas, uostai, viešieji keliai, teatrai, viešosios mokyklos ir t. t.[5] Visais šios rūšies daiktais naudojasi visi pilie-

---

[1] *Inst.,* 2, 1, *De R. D., 1,* 3. 5. Biondo Biondi, *Studi Perozzi,* 1925, 269—280 pp.

[2] Pavyzdžiui, Celsus, *D.,* 43, 8, *Ne quid in loco publ.,* 3 (Debray, *R. gén.,* 45, 1921, 1—14 pp. paaiškinimai). Priešinga nuomonė — Neuratius, *D.,* 41, 1, *De A. R. D.,* 14, *pr.* Ž. Costa, *Le acque nel diritto romano,* 1919. Bonfante, *Archivio,* 87, 1922, 8—11 pp.

[3] Žvejys yra pagautos žuvies savininkas; statytojas yra pasistatyto namo ir net žemės, ant kurios pastatytas namas, savininkas, kol jo namas stovi (Marcius, *D.,* 1, 8, *De R. D.,* 6). Tačiau ši teisė veikia tik tol, kol valdžia leidžia. Valdžia gali, pavyzdžiui, užginti statytis jūros krante trobesį, žvejoti tam tikrose jūros srityse *(D.,* 43, 8, *Ne quid in loco publ.,* 4.). Šią nuomonę galima rasti Ulpiano raštuose, *D.,* 47, 10, *De inj.,* 13,7, išreikštą. Tokius nuostatus randame žvejybos nuomininkų užrašuose *(conductores piscatus),* kuriuos atrado Šiaurės jūros pakraščiuose (Dessau, 1, 1461; *Bull, Ist. D. R.,* 1889, 129 ir t. pp.).

[4] *D.,* 47, 10, *De inj.,* 13, 7.

[5] Viešosios upės, jų krantų naudojimas, uostai: *Inst., h. t.,* 2, 4. Prieš Ossig, *Römisches Wasserrecht,* 1898, doktrina, pagal kurią *flumen* vardu vadindavę tik upes, o ne upelius, kurie nebuvę *flumina publica,* žiūr. Erman, *K. V. I.,* 1900, 1—24 pp. Viešieji keliai: *D.,* 43, 8, *Ne quid in loco publ.,* 2, 21. — Teatrai, stadionai: *Inst.,* 3, 19, *De inut. stip.,* 2.

čiai taip, kaip *res communis* naudojimas priklauso visiems žmonėms; jei bet kuriam piliečiui trukdoma tais daiktais naudotis, tai jis gali skųstis dėl jo teisių įžeidimo *(actio injuriae)*[1]. Kiekvienas asmuo turi tiek daug šių daiktų naudojimo teisių, kad tūlas pradėjo teigti, jog valstybė nesanti tų daiktų savininkas, jog ji esanti tik tų daiktų suverenas. Mūsų nuomone, ši pažiūra yra klaidinga[2].

c) *Res universitatis* yra miestų daiktai, kurie savo ruožtu skiriami į tuos, kurie sudaro teisinio asmens privatinį turtą, ir tuos, kurie sudaro jo viešąjį turtą. Jie apima tuos daiktus, kuriais naudojasi visi to miesto gyventojai, pavyzdžiui, miesto teatrai, stadionai, pirtys ir k.[3] Atskiras individas, kuriam bet kas sutrukdo šiais daiktais naudojimąsi, gali skųstis dėl teisių įžeidimo *(actio injuriae)*,[4] Mes manome, kad, nežiūrint į labai plačias atskirų miesto gyventojų naudojimosi teises, tų daiktų savininkas vis dėlto yra pats miestas[5].

2. *Res nullius divini juris. Res nullius divini juris* yra daiktai, kurie negali priklausyti atskiram asmeniui dėl to, kad jie yra pačių dievų daiktai. Jų yra taip pat trys kategorijos, būtent: *res sacrae,* kurie yra pašvęsti aukštesniesiems dievams; *res religiosae,* kurie pašvęsti žemesniesiems dievams ir *res sanctae,* kuriuos globoja dievai dėl jų ypatingos reikšmės.

---

[1] *D.*, 43, 8. *Ne quid in loco publ.*, 2, 9, kur Ulpianus šiuos skundus suartino.

[2] Prieš penkiasdešimt metų ši klausimą labai gyvai kėlė iškilęs tarp Bazelio miesto kantono ir Bazelio kaimų kantono ginčas dėl žemės, kuri atsirado panaikinus senąją tvirtovę. Vieni teigė, kad ši žemė niekam nepriklausanti ir ją galima esą imti valdyti, o kiti —, kad ji esanti bendra kantonų nuosavybė. Apie atskirus šio ginčo klausimus ir jų išsprendimą žiūr. Saleilles, *N. R. H.*, 1889, 459 ir t. pp. Viešųjų daiktų valstybės nuosavybė, mūsų nuomone, kyla ypač iš to, kad šių daiktų daugumas anksčiau sudarė valstybės privatinius domenus, o vėliau jie sudarė viešuosius domenus, paskirtus visuomenei naudotis (apie šią publikaciją žiūr. A. Pernice, *Labeo*, 1, 269 ir t. pp.) ir kad net po šio paskyrimo valstybė pasiliko sau tas teises, kurios suderinamos su visuomenės naudojimosi teisėmis (pavyzdžiui, *solarium*, kurį imperijos gadynėje mokėdavo už užvaldomą viešąją žemę). Pagrindinis priekaištas mūsų pažiūrai, rodos, yra toks, kad išnykusios upės vaga tenka krantų savininkams. A. Pernice, *Labeo*, 1, 273 ir t. pp.

[3] *Inst., h. t.*, 6. Ulpianus, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 15, smerkia *res publicae* pavadinimą.

[4] *D.*, 43, 8, *Ne quid in loco publ.*, 2, 9.

[5] Marcianus, *D.*, 1, 8, *De D. R.*, 6, 1,pozityviškai teigia, kad *universitatis sunt... quae in civitatibus sunt theatra et stadia et similia et si qua alia sunt communia civitatium.*

a) *Res sanctae* yra *res divini juris* tik tam tikra prasme. Pagoniškojoje gadynėje tokiais daiktais buvo laikomi miesto sienos bei vartai ir laukų ežios[1].

b) *Res religiosae,* kitaip sakant, šventos vietos, kapinės. Šie daiktai yra laikomi *res divini juris,* einant pagoniškosios gadynės pažiūromis. Krikščioniškoji teisė tas pažiūras palaikė[2]. Žemė įgyja šventos vietos kvalifikacijas, kai joj palaidoja žmogaus kūną arba jo pelenus, jei pats žemės savininkas sutinka[3]. Jei kūnas arba pelenai išimami, tai vieta nustoja šventos vietos kvalifikacijų. Iki tol ta žemė yra laikoma mirusiojo buveine ir todėl negali niekam iš gyvųjų priklausyti, nors kartais žemės savininkas turi tam tikrų pirmenybių.[4] Teisė reikalauti respektuoti (gerbti) kapines visų pirmiausia priklauso mirusiųjų giminėms, o jei jų nėra, tai visiems žmonėms[5].

c) *Res sacrae,* kurių sąvoka nustatyta pagonystės laikais ir priimta krikščioniškosios teisės, yra bažnyčios ir kulto daiktai, kurių nereikėtų maišyti su tais daiktais, kurie duoda bažnyčiai pelno, kaip nereikia maišyti viešųjų valstybės domenų su jos privatiniais domenais[6]. Šiuos daiktus prižiūrėjo pati val-

---

[1] Gajus, 2, 8. Justiniano priedėlis, *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 10.

[2] Gajus, 2, 4: *Religiosae (res sunt) quae diis Manibus relictae sunt.* A. Pernice, *Sitzungsberichte* v. Berlin, 1885, 1155, 1156 pp.; Mommsen, *Z. S. St., 16, 1895,* 203—220 pp. *(Gesam. Schr.,* 3, 198—214 pp.); Taubenschlag, *Z. S. St., 38, 1917, 244—262 pp.* Apie platesnę žodžio *religiosus* prasmę žiūr. Marquardt, *Culte,* 1, 176—177 pp.

[3] Gajus, 2, 6. *Inst., h. t.,* 9. Morel, *Le sepulchrum,* 1928.

[4] Šiokius padarinius gimdo paveldimosios ir šeimos kapinės ir ypač tos kapinės, kurios priklauso laidotojų asociacijoms. Apie įvairias kapinių rūšis žiūr. Marquardt, *Vie privée,* 2, 425 p. Tačiau teisinis išaiškinimas nėra tas pats visiems atvejams. Draugijos nario teisė vietai draugijos žemėje yra pagrįsta ta ideja, kad kapas gali priklausyti daugeliui asmenų ir, po jų mirties, daugeliui jų vėlių, arba vienam asmeniui, o po jo mirties — jo vėlei. Žiūr. Mommsen, 205 ir t. pp. *(Ges. Schr.,* 3, 200 ir t. pp.). *Sepulchra familiaria* ir *hereditaria* teisė yra pagrįsta ta ideja, kad teisė kapui priklauso pirmajam asmeniui, kuri palaidos, arba, greičiausiai, jo ainiams, arba įpėdiniams, kuriuos jis paskirs. Žiūr. Gajus, *D.*, 11, 7, *De Relig.*, 5. ir Mommsen, 209 ir t. pp. *(Ges Schr.,* 3, 204 ir t. pp.) E. Albertario, *Rendiconti dell' Ist. Lomb.,* 43, 1910, 533—541 pp. ir *Filangieri,* 1910, 7—8 ir 11—12 numeriai.

[5] *Actio sepulchri violati,* kuri yra *actio in bonum et aequum concepta,* buvo pretoriaus duodama *ei ad quem pertineat,* o jei jo nebuvo, tai *quicumque agere volet: D.,* 47, 12. *De sep. viol.,* 3 *(Textes,* 150 p. 93 išn.). Apie keistą pabaudų instituciją *(multae funerariae),* pagal kurią nuo maždaug II-jo šmtm., dar gyvas būdamas, asmuo galėjo grasinti už jo kapui pakenkimą, žiūr. Mommsen, *Dr. publ.,* 3, 79—82 pp. *Dr. pénal,* 3, 130—138 pp. Merkel, *Festgabe der Göttinger Facultät für R. von Jhering,* 1892.

[6] Gajus, 2, 4: *Sacrae (res) sunt quae diis superiis consecratae sunt.* Mommsen, *Dr. publ.,* 3, 67—71 pp.; A. Pernice, *op cit.,* 1150. 1154; S. Brassloff, *Studien zur röm. Rechtsgeschichte,* 1, 1925, 1—34 pp.

stybė; ji veikė šių daiktų administravimą ir naudojimą taip, kaip ir viešųjų daiktų[1]. Kalbant apie jų paskyrimą dievams *(consecratio, dedicatio)*, reikia pažymėti, kad jie nepareina, kaip *res religiosae*, nuo paprastos atskiro asmens valios. Šiam reikalui, ypač kalbant apie nekilnojamąjį turtą, yra reikalinga civilinės valdžios intervencija, kuri turi būt įstatymo autorizuota[2]; respublikos gadynėje tai atlikdavo aukštesnieji arba speciališkai tam reikalui paskirti magistratai *(duoviri aedi dedicandae)*[3]. Savo intervenciją magistratai atlikdavo iškilmingai; perduodami turtą dievams, jie kartodavo vyriausiojo vaidilos sakramentinės formulės žodžius *(lex dedicationis)*. Pastarosios formulės mes turime daug konkrečių pavyzdžių[4]. Kai dievams perduotąjį turtą norėdavo vėl atgal atimti, tai atlikdavo priešingą religinę ceremoniją *(profanatio)*[5].

Visų šių daiktų bendras pažymys yra toks, kad jie neįeina į atskiro individo turtą. Dėl to mes juos nurodėme atskirai, pirmoje vietoje. Toliau mes kalbėsime apie kitokius daiktus, būtent: tuos, kurie gali būti atskiro individo nuosavybe. Šį turtą mes kitaip klasifikuosime. Čia mes nurodysime įvairius konstitucinius turto elementus, kitaip sakant, turto teisių visumą[6].

II. Kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai. — Kilnojamieji daiktai *(res mobiles, res se moventes)* yra tie, kurie gali būt perkelti iš vienos vietos į kitą nesumažinus jų vertės. Į šią ka-

---

[1] Pasak Mommseno, jie taip pat turi priklausyti valstybei.

[2] Cicero, *De domo*, 49, 127: *Video esse legem veterem tribuniciam (leg. Papiriam) quae vetet in jussu plebis aedes terram aram consecrasi.* Gajus, 2, 5, prikergia prie įstatymo senato nutarimą. *Inst., h. t.*, 8.

[3] Mommsen, *Dr. publ.*, 4, 329. 336 pp.

[4] Ypač žiūr. Bruns, *Fontes*, 1, 283 p.: Furio žinyčios įstatymas, Sabinus, 696 m. 284 p.; Augusto Norbonos aukuro įstatymas 11 ar 12 m. po Kr., 286 p.; Salono aukuro įstatymas 137 m. Paprotys, be abejojimo, nustatė bendrą paskyrimo formulę, kurios tik kartais konkrečiai nesilaikydavo. Dėl to Norbonos ir Salono formulės nurodo Aventino Dianos žinyčios *lex dedicationis*. Griežtai kalbant, kiekvieną naują daiktą reikėjo paskirti su visa ceremonija. Bet Furfo formulė rodo, kad galima buvo iš anksto paskirti (dedikuoti) tuos daiktus, kurie bus įgyti *quasi dicatum sit;* žiūr. įstatymų komentorių Ruggiero, *Dizionario epigratico di antichità romane*, 1, 1895, *Aedes*, 149—158 pp.

[5] Macrobus, 3, 3, 4. Logiškai šis ceremonialas turėjo būt reikalingas ne tik žinyčiai, bet ir jos medžiagai. Tačiau ir čia *lex Furia* perspėja, kad to nereikia daryti, jei daiktas yra parduotas, *Ubi venum datum erit, id profanum esto.* Formalinė *profanatio* buvo reikalinga tik nekilnojamiems daiktams. Justinianas šiuos daiktus nusavinti leido tik būtinam reikalui esant ir labdarybės tikslais.

[6] Apie turto sąvoką žiūr. Pfaff, *Zeitschrift für G. Hanausek*, 1925, 89—117 pp., nurodytą literatūrą.

tegoriją įeina ir gyvieji daiktai *(res se moventes* griežtąja šio žodžio prasme), pavyzdžiui, gyvuliai, vergai[1]. Nekilnojamaisiais daiktais *(res soli)* vadiname žemę ir su ja susijungusius daiktus, pavyzdžiui, joje augančius augalus ir ant jos pastatytus pastatus[2].

Nors romėnų teisėje kilnojamųjų ir nekilnojamųjų daiktų skirtumo padariniai nebuvo tokie pat, kokie buvo germanų ir prancūzų senojoje teisėje, tačiau tas skirtumas Romoje nuolat augo, o laikas jį akcentavo[3]. Taip pat buvo daug įstatyminių skirtumų, jei ne kilnojamojo turto, tai bent įvairių nekilnojamojo turto rūšių atžvilgiu *(praedia rustica, urbana, suburbana, praedia Italia, provincialia)*[4].

III. Genera, species. Res quae usu pondere munero mesurave constant. Res quae usu consumuntur. Moneta. — Mūsų nuomone, romėnų daiktų padalymas pagal *genera* ir *species* nesutampa su padalymu tų daiktų, *quae pondere mesurave constant* ir *quae non.* Daiktus, kuriuos galima sverti, matuoti ir skaičiuoti, nustato pati tų daiktų prigimtis arba bent jų vartojimas apyvartoje. Priešingai, daiktų padalymas pagal *genera,* kitaip sakant, pagal grupę, prie kurios tie daiktai priklauso, ir pagal *species,* kitaip sakant, individuališkai nustatytus daiktus, pareina nuo susitariančių dėl tų daiktų šalių intencijos[5]. Tačiau reikia pripažinti, kad, kalbant įvairiais terminais, dažnai bus kalbama apie tuos pačius daiktus[6]. Dar galima pridurti, kad,

---

[1] Celsus, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 93.

[2] *D.*, 19, 1, *De act. empti*, 40: *Arborum quae in fundo continentur non est separatum corpus. D.*, 41, 1. *De A. R. D.*, 7, 10: *Omne quod inaedificatur solo cedit.*

[3] Pavyzdžiui, įsisenėjimo, mancipacijos formos, servitutų nustatymo, *furtum* galimumo ir k. atžvilgiais.

[4] *Praedia urbana* ir *rustica* skyrėsi ne vietos padėtimi, bet trobesių užstatymo atžvilgiu (*D.*, 50, 16 *D. V. S.*, 198), *o praedia suburbana* buvo tos žemės, kurios buvo arti miestų. Šio paskirstymo tikslas buvo servitutų, hipotekos ir kiti reikalai. Apie Italijos ir provincijų žemių paskirstymą kalbėsime toliau.

[5] Pirmojo paskirstymo tikslas yra *mutuum* galimumas (Gajus, 3, 90); antrojo paskirstymo tikslas yra debitoriaus atsakomybė pametus daiktą *(genera non pereunt).* Apie dažnai sumaišomus šio paskirstymo du atžvilgius žiūr. Jhering, *Oeuvres choisies*, 1, 1893, 156 ir t. pp. Regelsberger, *Pandekten*, 1, 279 p. Neromėniški pavadinimai *suvartojamieji* ir *nesuvartojamieji daiktai* neturi praktiškos reikšmės.

[6] Žinoma, daiktai, *quae pondere numero mesurave constant*, gali būti ir *species* akimis žiūrint, pavyzdžiui, vynas, kuris yra aiškiai nusakytam inde (Ulpianus, *D.* 30, *De leg.*, 1, 30, 6) ir atvirkščiai, *species* daiktus galima traktuoti *in genere*, pavyzdžiui, tam tikrą vergų skaičių *(D.*, 23, 3, *De jure dot.*, 18).

nežiūrint dar aiškesnio teoretinio skirtumo, tai bus paprastai tie daiktai, kurie, pagal paskutinį padalymą, sudaro dar dvi daiktų rūšis, būtent: suvartojamieji daiktai, t. y., tie, kuriuos pirmasis vartojimas panaikina *(quae usu consumuntur, quae in abusu continentur)*, ir nesuvartojamieji daiktai, t. y., tie, kuriuos galima vartoti daug kartų[1]. Taip, pavyzdžiui, pinigas, aliejus, vynas, grūdai yra suvartojami, sveriami, matuojami, skaičiuojami daiktai; apie juos paprastai kalbama *in genere.*

Teisiniu atžvilgiu svarbiausia iš visų daiktų yra moneta, apie kurią čia bus labai pravartu duoti keletą nurodymų[2].

Ekonominiu atžvilgiu pinigas vaidina dvejopą vaidmenį: vertybės mato ir maino įrankio. Kad jis gerai galėtų atlikti savo funkcijas, tai jis turi turėti ir daug gerų privalumų. Kad pinigas galėtų atlikti antrąją funkciją, tai pakanka, kad pinigas būtų tokia prekė, kuri būtų visų vartojama ir kurią visi žmonės imtų kaip atlyginimą už visokias kitas prekes. Be pinigo žmogus, kuris turi, pavyzdžiui, vyno, o nori įsigyti arklį, turėtų surasti kitą žmogų, kuris turėtų arklį, o norėtų įsigyti vyno; tokie žmonės galėtų padaryti mainus. O pinigas šį dalyką suprastina. Turįs vyno žmogus parduoda savo vyną už pinigus ir perka už juos arklį. Pinigo ypatybių gali turėti labai įvairūs daiktai. Tai pareina nuo vietos ir laiko. Tad štai kodėl pagal vietą ir laiką labai įvairuoja tie daiktai, kurie vaidina pinigo vaidmenį.

Romoje taip pat įvairavo daiktai, kurie vaidino pinigų vaidmenį. Iš pradžios šiam reikalui vartodavo gyvulius; paskui atsvertus metalo gabalus: varį; pagaliau, valstybės kalamus vario, sidabro ir aukso pinigus.

Kaip daugelis kitų senovės tautų (senieji persai, senieji graikai, germanai, keltai), kaip dar ilgiau Islandijos gyventojai, kaip kurios-ne-kurios šių laikų Afrikos tau-

---

[1] *Inst.*, 2, 4, *De usuf.*, 2. Paskirstymo tikslas, pav., *ususfructus* srity. Vieni tekstai rūbus skiria į vieną kategoriją, kiti — į kitą. *(D.* 7, 1, *De usufr.*, 15, 4), Jhering, *Oeuvres choisies*, 1, 1893, 281 ir t. pp. Žinoma, yra daiktų, kurie, nors gali būti sveriami, matuojami arba skaičiuojami, nesuvartojami pirmuoju vartojimu, pav., indai, smulkūs gyvuliai ir k., kurie skaitomi tuzinais.

[2] Th. Mommsen, *Hist. de la monnaie romaine*, 4 t. 1865—1875. Marquardt, *Organisation financière*, 1—46. 8790 pp. Hultsch, *Griechische und römische Metrologie*, 2 l. 1882. Kubitschek, Pauly-Wissowa. V° *As.*

tos[1], taip ir senieji italai pinigais vartojo, gyvulius, jaučius ir avinus. Rodos, Romoje, kaip ir Islandijoje[2], net paties įstatymo buvo nustatytas šių gyvulių vertės santykis: vieno jaučio vertė Romoje buvo lygi dešimties avinų vertei, o Islandijoje — jautis lygus 12 avinų[3].

Bet dar prieš šio pinigo išnykimą, dar prieš XII Lentelių įstatymus, gal būt, net prieš pačios Romos įkūrimą, Italijos tautelės greta gyvulių vartojo kitą maino įrankį, būtent: varį *(aes)*, žinoma, neapdirbtą *(aes rude)*[4], paprastais gabalais, kuriuos mokėdami kiekvieną kartą sverdavo. Jei besveriant pasirodydavo, kad daugiau, tai nukirsdavo gabalo dalį, o jei mažiau, tai pridėdavo[5].

Pagaliau, romėnai gana anksti pradėjo kalti metalo pinigus, panašius į moderniškus pinigus. Pinigus kalė pati valstybė. Kadangi pinigams nustatė pastovią vertę, tai nebebuvo reikalo jų sverti; pinigus skaitė.

---

[1] Senieji Persai: Avesta, Vendidad 7, 41—44, apskaičiuodavo gyvuliais mediko uždarbį. — Senieji graikai: Homeras, *Ilyas*, Z, 236; *Odyss.*, a, 421; taip pat žiūr. patarlę: *„un boeuf a passé sur la langue"* (Theognis, 815; Eschylas, *Agamenn.*, 35); Drakono įstatymai, kurie yra senovės romėnų įstatymai, baudas dėdavo gyvuliais (Pollux, 9, 61; Plutarchas, *Sol.*, 23); Buechsenschutz, *Besitz und Erwerb im griech. Alterthume*, 1869, 465 ir t. pp. — Irlandijos keltai: Arbois de Jubainville, *Etudes sur le droit celtique*, 1, 1895, 335 p. (greta moterų vergių ir miežių maišų figūravo gyvuliai). Islandijoj: Amira, *Nordgermanisches Obligationsrecht*, 2, 2, 1895, 510 —529 pp. — Senųjų germanų: Brunner, *Deutsche Rechtsgesch.*, 1, 2 l. 81 p. — Šių laikų Afrikoj: Kafrai, kaip ir Homero didvyriai, moka baudas ir perka moteris gyvuliais; Post, *Afrikanische Jurisprudenz*, 1889, 1, 69 p.; 2, 32 p. Analoginių pavyzdžių randame ir bogosų bei somaliečių tautose, *op. cit.*, 1, 69; 1, 69, 334 pp. Kiti Afrikos pinigai yra vergai, audeklai, sraigės, 2, 175—179 pp.

[2] Bent tokia nuomonė yra Mommsen, *Hist. rom.*, 1, 263 p. 1 išn. Amira nurodo tik santykį tarp pinigo, išreikšto gyvuliais, ir pinigo, išreikšto tautišku audeklu.

[3] Pirmąją pažiūrą visų pirmiausia įrodo monetos vardas, *pecunia*, kilęs iš *pecus*, kaip anglų *fee* yra kilęs iš germanų žodžio, kuris reiškia gyvulį, ir kaip indų *rupija* yra kilęs iš *rupa*, gyvulys. Ypač tai įrodo senieji Romos įstatymai, kurie baudas dėdavo gyvuliais. Pasak Festus, V° *Ovibus*, šių baudų skalė buvusi nuo 2 avinų iki 30 jaučių. Jaučių su avinais santykį sužinome iš jų santvkio su metaliniais pinigais: jautis lygus 100*as*, o avinas — 10 *as*, *Festus*, V° *Ovibus* ir V° *Peculatus*.

[4] Šios monetos pėdsakus atrandame ne tik teisės kalboje, pavyzdžiui, žodžiuose, kilusiuose iš *pendere (expensilatio, compensatio* ir k.), bet ir pačiose teisės institucijose, pavyzdžiui, įgijimo *per aes et libram* būduose *(mancipatio, nexum)*.

[5] Šitaip atkirsto gabalo pavyzdį žiūr. Daremberg ir Saglio, V° *As*, fig. 547. Ch. Appleton, *La monnaie romaine et les XII Tables*.

Šita pinigų reforma, apie kurią tūlas mano, kad ją padaręs legendinių laikų karalius Servius Tulius,[1] tikriausiai, nebuvo padaryta prieš XII Lentelių epochą. Labai įdomus yra klausimas, ar šią reformą padarė patys XII Lentelių įstatymai[2], ar, kaip naujesnė doktrina teigia, ją kas nors padarė tiktai V-me Romos gyvenimo šimtmetyje.[3] Iš pradžios buvo tik vario pinigai. Jie visi buvo vienokios vertės. Žinoma, daug didesni ir nepatogesni. Vienetas buvo *as*, kuris svėrė vieną svarą, *as libralis*. Pasak vienų, piniginis vienetas buvęs taip pavadintas dėl to, kad legališkai jis svėręs vieną romėnų svarą, 327 gramus, bet faktiškai jis svėrė tik 272 gramus; pasak kitų, dėl to, kad *as* svėrė tiek, kiek senoviškas Italijos svaras = 272 gramus.

Tiktai 485 Romos gyvenimo metais pradėjo kalti sidabro monetas. Žinoma, ir anksčiau sidabras buvo vartojamas paprastais gabalais. Sidabro pinigų vienetą vadino *denarius* (10 *as*), kitą sidabro vienetą vadino *quinarius* (5 *as*) ir *sestercius* (2,5 *as*). Pinigus kalė *Juno moneta in arce* žinyčioje, iš čia yra paimtas ir pavadinimas *moneta*.

Aukso pinigus oficiališkai pradėjo kalti imperijos laikais.

---

[1] Nuomonė, pagal kurią monetą nustatęs Ser. Tullius, ilgai buvo labai išsiplatinusi, ypač ją palaikė teisininkai. Tačiau ji yra paremta faktų mišiniu, kuriuo rėmėsi tik senieji rašytojai (Cassiodorus, *Var.*, 7, 22; Plutarchas, *Poblic.*, 11). Ser. Tuliaus inovacija lietė ne metalo gabalų svėrimo panaikinimą, bet kitus nepatogumus, kuriuos tiekdavo metalo gabalų vartojimas. Pagal senąją sistemą reikėdavo ne tik metalo svorį, bet ir jo grynumą patikrinti; pavyzdžiui, Plinius, *N. H.*, 18, 12, 33, 43, teigia, kad pastarasis reikalavimas buvęs Ser. Tul. nustatytas. Buvo nustatyta tam tikra kontrolė, kuri dėdavo į metalo gabalus ženklus, rodančius metalo grynumą. Tačiau metalo gabalai būdavo nevienodo dydžio ir svorio, tad jie turėdavo būt sveriami (Metalo gabalų su avino, jaučio ir kiaulės atvaizdais pavyzdžius žiūr. Daremberg ir Saglio. V° *As*, *fig.* 546. 547. 548).

[2] Ši doktrina, kurią ik šiol prileidžia garsiausieji mokslininkai ir kurią palaikė Mommsen, *Monnaie romaine*, 1, 179 p., yra pagrįsta dviejų Festo tekstų sugretinimu. Šie tekstai rodo, kad reforma turėjo būt padaryta tarp 300 ir 324 tradicinės chronologijos metų, nes 300 metais dar randamas *lex Aternia Tarpeia*, kuris baudų maksimumą fiksuoja gyvuliais (galvomis), o 324 m. šios baudos išreikštos metalo pinigais (Festus, V° *Ovibus;* V° *Peculatus*). Vadinas reforma įvyko tarp aniedviejų datų; greičiausiai, ją padarė decemvirai 305 metais.

[3] Formališki ir materiališki argumentai labai pagausėjo pastaraisiais laikais. Šie argumentai rodo, kad Romoje pinigus pradėjo kalti pirmojoje V-jo šimtmečio pusėje, trumpai po *Actium* pergalės (416), nes paimtas laivas buvo padabintas senaisiais vario pinigais. Žiūr. Samwers, Bahrfeld, Haeberlin ir Willers veikalus, patiektus Regling, *Klio*, 6, 1906, 489—524 pp. ir B. Pick, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, Konrado, 3-sis leid. 6, 1910, V° *Münzwesen*, 832—839 pp.

Čia mums nėra reikalo minėti visų pinigų ir nurodinėti jų kurso kitėjimų. Kad praktiškai galėtume suprasti juridinių mokslų daugumą, mums pakaks šit ko: 1. kad vario pinigas *as*, kurio svoris nuolat mažėjo, pradėjus kalti sidabro pinigus, gana žymiai nukrito. Einant gana didelio tekstų skaičiaus nurodymais, du ir pusė tuometinio *as* buvo lygūs vienam senajam *as*[1]. Jis krito dar daugiau: imperijos periodo pradžioje vienas *as* buvo lygus maždaug 12—14 mūsų centų; — 2. sidabro pinigų vienetas buvo lygus maždaug 19,5 lito; — 3. pagaliau, kai pradėjo kalti aukso pinigus, tai iš pradžios piniginis vienetas buvo *aureus*, jo vertė buvo lygi maždaug 54 litams; jo *sestercius*, kurį darė iš vario, buvo lygus $^1/_{100}$ *aureus;* vadinas, maždaug 54 centams. Nekalbant apie kitokius šio vieneto kitėjimus, reikia pasakyti, kad ypač Konstantino gadynėje aukso pinigų vienetas buvo *solidus aureus*, kuris buvo šiek tiek mažesnis už 32 litus.

IV. Paprastieji, sudėtiniai, dalomieji ir nedalomieji daiktai; vaisiai ir gaminiai.[2] — Rodos, čia nebus pro šalį nurodyti daiktų padalymą, kuris daromas atsižiūrint į tai, kad vienas daiktas gali būt padarytas iš kelių daiktų arba keli daiktai — iš vieno daikto. Vienas daiktas yra padarytas iš kelių daiktų dalomumo atveju: tokio daikto vaisių ar gaminių atskyrimas iš esmės yra tik tariamas.

1. Romėnai, laikydamies stoikų filosofinių pažiūrų, skyrė[3] tris daiktų rūšis. Rūšiavimo pažymys buvo daiktų paprastu-

---

[1] Pavyzdžiui, žiūr. Paulus, *Collat.*, 2, 5, 5, sugretintą su Gajus, 3, 223; Dion. Cassius, 56, 10, sugretintą su Gajus, 2, 274; kitus pavyzdžius — Mommsen, *Monnaie romaine*, 2, 32 p. Viena doktrina, pagal kurią *as*, nustatytas XII Lentelių įstatymų, nominališkai svėręs 327 gramus, o faktiškai tik 272 gramus, teigė, kad 485 metais svėręs tik trečią dalį savo nominalinio svorio, keturias uncijas, 109 gramus, vadinas, 2,5 trečdalinio *as*, sestercija, svėrė 272 gramus. Tačiau rodos, kad ir 485 metais nebuvo trečdalinio *as;* jo svorį sumažino ne iki keturių uncijų, bet iki dviejų, nes nuo pusinio *as*, kuris buvo anksčiau, iš karto perėjo prie šeštadalinio, sveriančio 2 uncijas. Vadinas, senojo *as* ir *sestercius* santykį reikia kaip kitaip aiškinti. Pavyzdžiui, naujesnioji doktrina teigia, kad pusiasvarinio *as* iki 485 metų svorį apskaičiuodavo pagal senąjį 272 gramų svarą; vadinas, jis svėrė 136 gramus, šeštadalinis *as*, išleistas 485 m., taikėsi į modernišką 327 gramų romėnų svarą, vadinas, jis svėrė 54,5 gramų, o vienas *sestercius*, 2,5 *as*, turėjo sverti 136,25 gramų, t. y. maždaug tiek, kiek senasis 136 gramų *as*.

[2] Goeppert, *Einheitliche und Gesammtsachen nach römisch. Recht*, 1871; *Organische Erzeugnisse*, 1869. Sokolowski, *Die Philosophie im Privatrecht*, 1, 1902, 46—68. 331—498 pp.

[3] Pagrindinis tekstas yra Pomponiaus, *D.*, 41, 3, *De usurp.*, 30, *pr.*: *Tria autem sunt genera corporum, unum quod continetur uno spiritu et*

mas ir sudėtingumas. 1. Absoliutiškai paprasti daiktai buvo tie, kurie, galima būtų pasakyti, buvo padaryti iš vieno nedalomo vieneto, pavyzdžiui, vergas, brangus akmuo, sija. — 2. Daiktai, kurie mechaniškai sujungti iš daugelio daiktų, pavyzdžiui, namas, laivas, spinta *(universitates rerum cohaerentium).* Pagaliau, dauginiai daiktai *(universitates rerum distantium),* kurie sudėti iš daugelio nepriklausomų daiktų; atskiri daiktai sudaro vienetą tik dėl to, kad jų paskyrimas *(destinatio)* yra vienoks, pavyzdžiui, galvijų banda.[1] Tam tikrais atžvilgiais, ypač revendikacijos atveju, antrame ir trečiame punkte nurodytiems daiktams, nors jie iš tikrųjų yra daiktų rinkiniai, taiko tas pačias taisykles, kurias taiko pirmame punkte nurodytiems daiktams.

2. Priešingai, kartais vieną daiktą galime dalyti į daug dalių. Kiekviena dalis yra naujas daiktas *(partes pro diviso, certae partes),* pavyzdžiui, toks kilnojamas daiktas, kurį jo prigimtis leidžia padalyti į daug dalių,—žemė, kurios, tikrai kalbant, materiališkai negalima padalyti, bet kurią dalome nurodydami ribas.[2] Teisiškai nedalomais daiktais vadiname tuos, kurių dalys, materiališkai juos padalius, nustotų paties daikto savybių, pavyzdžiui, vergas, gyvulys, vaza, laivas.[3] Prieš fizinį arba materialinį daiktų padalymą, kuris yra tikrasis padalymas, pastatomas teisinis arba intelektualinis padalymas, kuris nurodo tik asmens teises tai ar kitai daliai. Asmuo teisiškai gali turėti ketvirtadalį, trečiadalį to ar kito nedalomo daikto, gali naudotis kuriuo daiktu *(partes pro indiviso).*[4]

3. Vaisiai ir gaminiai yra tik dalys (dalomos) to daikto, iš kurių jie susidaro. Kol jie nėra atskirti, tol yra susiję su pa-

---

Graece henomenon vocatur, ut homo tignum lapis et similia; alterum quod ex contingentibus, hoc est pluribus inter se cohaerentibus constat, quod synemmenon vocatur, ut aedificium navis armarium; tertium quod ex distantibus constat, ut corpora plura non (non išmeskit) *soluta, sed uni nomini subjecta, veluti populus legio grex.*

[1] *Grex,* taip pat, spiečius *(examen apium).* Įdomios pastabos apie gyvulių bandos buvimą, kurį praktiškai nustato tam tikrais ženklais *(signare),* Jhering, *Indo-Europeens,* 28 ir t. pp.

[2] Paulus, *D.,* 50, 16, *De V. S.,* 25, 1. Ulpianus, *D.,* 8, 4, *Comm. praed.,* 6, 1.

[3] Pomponius, *D.,* 30, *De leg. I.,* 26, 2.

[4] Ulpianus, *D.,* 45, 3, *De stip. serv.* 5: *Servus communis sic omnium est non quasi singulorum totus, sed pro partibus utique indivisis, ut intellectu magis partes habeant quam corpore,* Papinianus, *D.,* 31, *De leg.* II, 66, 2.

čiu daiktu.[1] Daikto individualybę įgyja tik atsiskyrę nuo daikto lygiai taip, kaip bet kuri atidalyta daikto dalis. Vaisius nuo gaminių skiria tai, kad vaisiai *(fructus)* yra daiktai, kuriuos periodiškai pagimdo kiti daiktai, pavyzdžiui, javai, medžių vaisiai, gyvulių prieauglius,[2] o gaminiais, griežtąja šio žodžio prasme, vadiname tuos daiktus, kuriems trūksta periodiškumo, pavyzdžiui, lobis,[3] vergės vaikas.[4] Šių daiktų terminologija, kurios pradžios, bet tik pradžios, reikia ieškoti romėnų teisėje, suartina natūralinius vaisius *(fructus naturales)* su civiliniais vaisiais *(fructus civiles)*, t. y., su pajamomis, kurias duoda ne pats daiktas, bet daiktas ir koks nors teisinis veiksmas.[5]

V. Res mancipi, nec mancipi.[6] — Šitas padalymas yra grynai romėniškas. Jo net nerandame ištautėjusioje Justiniano teisėje. Jis yra pavadintas dviem griežtais terminais ir turi betarpiškai matomą prasmę. *Res mancipi* yra Italijos žemė, surišti su šia žeme servitutai, vergai ir gyvuliai, kuriuos vartojo darbui ir milžo *(animalia quae collo dorsove domantur, velut boves muli equi asini)*. Pagaliau, į šią kategoriją buvo įterpti ir tie gyvuliai, kurių dar šiam reikalui nevartojo.[7]. Kiti gyvuliai,

---

[1] Gajus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 44; *Fructus pendentes pars fundi videntur.* D., 19, 1, *De A. E. V.*, 40.

[2] Pagal romėnų pažiūras taip pat žemės iškasenas, Paulus, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 77; *D.*, 24, 3, *Sol. matr.*, 7, 13.

[3] Ulpianus, *D.*, 24, 3, *Solut. matr.*, 7, 12. *Silvae non caeduae*, o ne *silvae caeduae.*

[4] Ulpianus, *D.*, 5, 3, *De H. P.*, 27, pr.:*Quia non temere ancillae ejus rei causa comparantur ut pariant.* Kitas vaikiškas argumentas, Gajus, *D.*, 22, 1, *De usuris*, 28, 1, Justiniano pasiimtas, *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 37. Kitą pažiūrą, kuri yra mažiau rafinuota ir pagal kurią *partus ancillae* yra vaisius, kaip ir bandos prieauglius, palaikė Mucius Scaevola ir M. Manilius, o ją neigė M. Junius Brutus.

[5] Nuomos mokestis *(pro fructibus accipitur:* Ulpianus, *D.*, 22, 1, *De usur.*, 36; *loco sunt fructuum:* Ulpianus, *D.*, 5, 3, *De H. P.*, 29). Kredito padariniai *(vice vicem optinent:* Ulpianus, *D.*, 22, 1, *De usur.*, 34). Priešinga pažiūra Pomponius, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 121: *Usura ... pecuniae in fructu non est.* M. Herzen, *Mélanges Girard*, 1, 1912, 525—547 pp., pasiremdamas ta pačia ideja, bet dar labiau nutoldamas nuo romėnų terminologijos, skiria tiesioginius, arba organinius gaminius, ir netiesioginius.

[6] Ulpianus, 19, 1. Gajus, 2, 14-a—17. Bonfante, *Res mancipi e nec mancipi*, 1889 (= su keletu pakeitimų, liečiančių *res mancipi* kilmę, *Scritti giur.*, 2, 1—236 pp.) ir H. Krueger, *Z. S. St.* 12, 1891, 151 ir t. pp. Karlowa, *R. R. G.* 2, 354—360 pp.

[7] Rodos, kad sabininkų doktrina paėmė viršų. Prokulininkai teigė, kad gyvuliai yra *res mancipi*, jei jie jau bent kartą pavartoti darbui arba bent jų amžius leidžia tai padaryti (Gajus, 2, 15). Cato, *De r. r.*, 138, taip

pavyzdžiui, avys, kiaulės, ožkos ir negyvieji daiktai buvo *res nec mancipi*. Prasmės atžvilgiu skirtumas, matyt, buvo toks, kad *res mancipi* turėjo sąryšį su mancipacija *(mancipium)*, t. y., arba kad tik mancipacijos būdu šiuos daiktus galima buvo perleisti, arba, greičiau, kad tik šiems daiktams perleisti buvo reikalinga mancipacija. Gana sunku sužinoti, dėl ko vienus daiktus labiau terpė į šią kategoriją, negu kitus. Mažiau avantiuristiška, mūsų nuomone, doktrina čia mato esminius primityviškojo romėnų ūkininko turto elementus, kurių nusavinimą tvarkė senoji romėnų teisė. Net yra galima: 1. kad iš pradžios tik tie daiktai galėjo sudaryti nuosavybės ir revendikacijos objektą; 2. kad skirtumas tarp *res mancipi* ir tarp *res nec mancipi* senovėje atitiko skirtumą tarp *familia*, kuri, be žmonos ir vaikų, apėmė asmenis *in mancipio*, vergus ir svarbiausius ūkio gyvulius, kitaip sakant, visus daiktus, kuriuos galima buvo mancipuoti dar iki žemės nuosavybės atsiradimo, ir tarp *pecunia*, kurią sudarė smulkieji gyvuliai, pinigai ir kiti daiktai. Tačiau ši, labai panaši į tiesą, doktrina[1] galiojo tol, kol jos netaikė vėlesniems laikams, nes dar prieš įstatyminių skundų *(legis actiones)* išnykimą *res nec mancipi* galėjo būti romėniškos nuosavybės objektais[2]. Skirtumas tarp *familia* ir *pecunia* turėjo išdilti tą dieną, kada į *res mancipi* skaičių įterpė žemę ir kaimų servitutus. XII Lentelių įstatymai jau nerodė šio skirtumo. Jie vartojo žodį *familia* vietoje žodžio *pecunia* ir atvirkščiai[3].

---

pat teigia, kad *muli equi asini* yra šeimos. Iš *res mancipi* skaičiaus visados braukdavo iš kitų šalių atgabentus gyvulius, pavyzdžiui, dramblius, kupranugarius (Gajus, 2, 16).

[1] Abi pažiūras išreiškė Jhering, *Actio injuriarum*, pranc. vert. 1888, 45 p. 28 išn. Paskui jas prileido Cuq. *Institutions*, 1, 77 ir t. pp. ir Erdmann, *Z. f. vergl. Rw.*, 21, 1908, 12 ir t. pp. Taip pat galima paklausti, ar *res mancipi* ir *res nec mancipi* sudėtys įvairėjo pagal epochas ir kiek tai įrodo arklio pirkimo sutartis, kurią atrandame Egipto papire maždaug 77 m. po Kr. Šį papirą patiekė Wilcken, *Arch. f. Pap.*, 6, 387 ir t. pp., o komentavo Vassalli, *B. Ist. D. R.*, 31, 1921, 144—149 pp.

[2] Šio dalyko įrodymą randame pas Gajų, 4, 17, kuris, kalbėdamas apie *sacramentum* būdu iškeltą revendikacijos ieškinį, sako: *Ex grege vel una ovis aut capra in jus adducebatur*. Taip pat žiūr. Gajus, 2, 194.

[3] Posakį *familia pecuniaque* randame tik formulėje, kurią pasakė *familiae emptor* (Gajus, 2, 104). Vieną žodį *familia* randame XII Lentelių įstatymų dispozicijose apie agnatų įstatyminį paveldėjimą, 5, 4, apie genčių paveldėjimą, 5, 5, ir techniškuose *familiae emptor* ir *familiae erciscundae* skundo žodžiuose. Vieną žodį *pecunia* randame XII L. įst., 5, 3, kur kalbama apie testamentinį paveldėjimą *(Auct. ad Her.*, 1, 13 ir Cicero, *De inv.*, 2, 50: *familia pecuniaque)*: 5, 7, kur kalbama apie rūpintojo valdžią. Jhering, *Entwickelungsgeschichte d. römisch. Rechts*, 1894, 81 ir t. pp. ir Cuq bandy-

VI. Res corporales, incorporales[1]. — Pasak Justiniano, kuris remiasi Gajum, kūniškieji daiktai yra tie, *quae tangi possunt* (kuriuos galima paliesti); kurie turi materialinę būseną, kaip maždaug visi tie daiktai, kuriuos mes jau minėjome[2] *(fundus, homo, vestis, aurum, argentum et denique aliae res innumerabiles).* Nekūniškieji daiktai yra tie, kurie anos būsenos neturi, *quae consistunt in jure (hereditas, usus fructus, obligationes quoquo modo contractae).* Atrodo, kad tas skirtumas atitinka teises ir jų objektus, išskiriant iš teisių kategorijos svarbiausią teisę, nuosavybės teisę. Bet iš tikrųjų nuosavybės visai neužmiršo. Sumaišydami nuosavybės teisę su jos objektu, ją įterpė į pirmąją kategoriją. Vadinas, pirmoji daiktų kategorija atitinka nuosavybės teisę, o antroji — kitas teises.

Šį daiktų padalymą, kurio nežinojo senieji romėnai, kurie težinojo kūniškuosius daiktus *(res corporales)*[3] ir kurie, gal būt, daug siauresne prasme vartojo žodį *corporales,* negu vėliau tai buvo daroma[4], labai lengva kritikuoti. Nes jei galvojama apie teises, tai jos visos yra *incorporales;* vadinas, čia reikia turėti galvoje ir nuosavybės teisę; o jei kalbama apie teisių objektus, tai reikia atsiminti, kad ne tik nuosavybės teisės objektas yra *res corporales,* bet taip pat visų daiktinių teisių objektas ir didelė dalis prievolių teisės objektų. Tačiau iš dalies galima pateisinti romėnų terminologiją dėl to, kad tuo tarpu, kai nuosavybės teisė apglobia visą daiktą, turint daikto nuosavybę galima sakyti turiu patį daiktą, kitos teisės suteikia tik tam tikrą to daikto teisių dalį[5]. Taip pat reikia pasakyti, kad tik turint nuosavy-

---

mai, kurių padariniai gerokai įvairūs, nustatyti dviejų posakių skirtumą, mūsų nuomone, aiškiai įrodo negalimumą nustatyti techniškąją jiedviejų prasmę. Mes tai jau matėme kalbėdami apie bepročio rūpą ir dar pamatysime kalbėdami apie testamentinį ir įstatyminį paveldėjimus.

[1] Gajus, 2, 12—14. *Inst.,* 2, 2, *De reb. incorp.,* A. Pernice, *Labeo,* 1, 315—323 pp.

[2] Daiktiniai kaimo servitutai sudaro išimtį.

[3] Cicero, *Top.,* 27: *Esse ea dico quae cerni tangive possunt...*; čia jis neigia šį skirtumą arba net jo visai nežino. Žodį *incorporalis* randame tik Senekos, *Ep.,* 58.

[4] Apie kaimo servitutus, kurie kiek vėliau buvo taikomi *res incorporales,* manyta, kad tai yra, tarytum, nuosavybės teisė keliui, vandens šaltiniui ir t. t. Dėl šios priežasties kaimo servitutus įrašė į kūniškųjų daiktų sąrašą ir juos galima buvo įgyti įsisenėjusiu valdymu. Taip pat galima abejoti, ar esančių kito asmens valdžioje asmenų negalima buvo revendikuoti, taigi kūniškuosius daiktus. Priešinga pažiūra Pernice, *loc. cit.*

[5] Daikto savininkas gali pasakyti, kad jis turi patį daiktą; o kitų teisių turėtojas gali turėti tik daiktinę arba asmeninę daikto teisę.

bės teisę daiktui galima jį perleisti kitam asmeniui[1]. Šiaip ar taip, šitas dalymas yra patogus dėl to, kad mus supažindina su turto elementais, su kuriais mums neteko susidurti. Be nuosavybės teisės, apie kurią mes, studijuodami įvairius kūniškuosius daiktus, kalbėjome, turto teisė apima dar štai ką: 1. daiktines teises; 2. asmenines teises, prievolių teises, kurios čia reiškiasi arba kaip aktyvas, kreditas, arba kaip pasyvas, debetas.

Daiktines teises (svetimiems daiktams), *jura in re (aliena)*, skiria nuo nuosavybės teisės šis pagrindinis principas: tuo tarpu kai nuosavybė, kuri yra absoliutiškiausia teisė, kokią galima turėti daiktui, apima daiktą visais atžvilgiais, daiktinė teisė svetimiems daiktams, veikdama tik tam tikru atžvilgiu ir tam tikram tikslui pasiekti, suteikia jos turėtojui teisę tik tam tikru atžvilgiu ir tam tikram tikslui pasiekti. Šioks principas tinka taip pat civilinėms servituto teisėms, pretorinėms hipotekos teisėms ir truputį speciališkesnėms amžinos nuomos *(balium)* teisėms, kurias pripažino žemės paviršiaus valdytojams, *agri vectigalis* nuomininkams ir kiek vėliau emfiteotams.

Asmeninės teisės, obligacijos, kurias vadina kreditu, jei žiūrima iš kreditoriaus pusės, ir debetu, jei žiūrima iš debitoriaus pusės, dar labiau skiriasi nuo nuosavybės ir nuo daiktinių teisių. Daiktinės teisės nustato betarpį asmens santykį su daiktu: dėl to jas vadiname *jura in re*. Asmeninės teisės, net jei jos ir siekia bet kurio daikto, pavyzdžiui, tam tikro iš anksto numatyto daikto, tam tikros pinigų sumos, nustato santykį tarp dviejų asmenų, kreditoriaus ir debitoriaus. Kadangi jos yra tik asmenų santykis, tai jas vadiname asmeninėmis teisėmis,

Daiktinės ir asmeninės teisės skiriasi ne tik romėnų ir moderniškoje teisėje, bet ir kiekvienoje kitoje teisėje, kuri bent kiek išsiplėtojo. Skirtumą nustato du pagrindiniai principai, nuo kurių pareina visi šalutiniai skirtumai. Štai tuodu principai: 1. persekiojimo ir 2. pirmenybės teisės.

1. Persekiojimo teisė yra daiktinės teisės privalumas, asmeninė teisė to privalumo neturi. Kadangi asmeninė teisė riša du asmenis, tai kreditorius, reikalaudamas teisės vykdymo, gali kreiptis tik į debitorių. Pavyzdžiui: Jonas pažada Petrui žemę; paskui Jonas parduoda žemę Juozui; pažado kreditorius Petras gali reikalauti tik atlyginimo iš pažado kreditoriaus Jo-

[1] Pernice, *Labeo*, 1, 315—316 pp.

no, o ne žemės iš Juozo. Jonas pažada Juozo vergą Stichą Petrui; Petras gali reikalauti iš Jono vergo arba atlyginimo, bet ne iš Juozo vergo Sticho atidavimo. Visos teisės, kurias kreditorius Petras turi vienu ir antru atveju pasireiškia tuo, kad jis gali reikalauti iš kreditoriaus Jono atlyginimo natūra arba jos vertės pinigais.

Priešingai, daiktinė teisė nustato tiesioginį kreditoriaus santykį su pačiu daiktu. Vis tiek kur tas daiktas bebūtų, kreditorius gali reikalauti paties daikto. Jis gali, taip sakant, persekioti patį daiktą ir jį atimti iš kiekvieno šio daikto turėtojo. Jei, pavyzdžiui, aš iš daikto savininko įgijau tam daiktui valdyti ir juo naudotis teises, tai aš turiu šią daiktinę teisę ne tik prieš to daikto savininką, iš kurio aš įgijau teisę, bet ir prieš kiekvieną kitą asmenį, kuriam vėliau daiktas bus perleistas. Daiktinė teisė yra absoliutinė teisė, ji veikia prieš visus, tuo tarpu, kai asmeninė teisė yra paprasta reliatyvinė teisė, veikianti tik prieš debitorių.

2. Daiktinė teisė turi pirmenybės arba išimties teisės privalumus, kurių neturi asmeninė teisė. Pavyzdžiui, Jonas pažada savo žemę Petrui; šis pažadėjimas neužkerta kelio daryti visą eilę kitų pažadėjimų tol, kol kas jam skolins; jei Jonas turės daug nuostolių, negalės sumokėti savo skolų, tai visi jo kreditoriai turės nukentėti, nes pirmesnis kreditorius negali pašalinti vėlesnio kreditoriaus, pirmasis kreditorius neturi jokios prerogatyvos.

Priešingai, daiktinės teisės turėtojas gali pašalinti pirmiausia visus asmeninės teisės kreditorius, paskui tuos daiktinės teisės kreditorius, kurie daiktinę teisę, laiko atžvilgiu, įgijo vėliau. Kiekviena daiktinė teisė, vis tiek, ar tai būtų nuosavybės, ar servituto, ar hipotekos teisė, nieko nebijo. Ji nebijo nei asmeninių kreditorių, nei tų daiktinių kreditorių, kurie šią teisę įgijo vėliau *(nemo dat quod non habet; qui prior est tempore potior est jure)*[1].

[1] Greta šių dviejų pagrindinių daiktinės ir asmeninės teisės skirtumų yra visa eilė šalutinių skirtumų, kurie iš dalies yra anų skirtumų padariniai. Mes čia nurodysime šiuos tris: 1. skirtumas yra apsaugos atžvilgiu, nes daiktinę teisę saugoja daiktiniais skundais (ieškiniais), kuriuos galima kelti kiekvienam daikto valdytojui *(adversus quemcumque possessorem)*; o asmeninę teisę saugoja asmeniniai skundai (ieškiniai), kuriuos galima kelti tik debitoriui; — 2. skirtumas yra jų kilmės atžvilgiu, nes daiktinės teisės yra kilusios, kaip mes toliau matysime, iš nuosavybės teisės raidos, o asmeninės teisės iš visai kitokio šaltinio yra kilusios, — 3. skirtumas yra ir jų išnykimo atžvilgiu, nes tuo tarpu, kai daiktinės teisės, išskiriant tik kurias-

Nuosavybė, *jura in re aliena* ir prievolės yra turto elementai. Vieno asmens turtą sudaro jo aktyvas ir pasyvas. Aktyvą sudaro jo nuosavybės teisės, daiktinės teisės svetimiems daiktams ir kreditas, o pasyvą — to asmens skolos. Nuo aktyvo ir pasyvo svyravimo pareina asmens turto didėjimas ir mažėjimas. Tačiau teisiškai asmens turtas neišnyksta net tada, kada pasyvas praneša aktyvą. Mums rodos, kad patogiausia bus studijuoti iš pradžios atskirus turto elementus: nuosavybę, daiktines teises, obligacijų teisę, paskui nurodysime, kuriais būdais mirdamas asmuo perleidžia savo turtą kitam asmeniui[1]. Pagaliau mes tyrinėsime specialias taisykles, kurios numato teises be atlyginimo, arba kurios yra daromos santuokos atveju, nes mes tikime, kad didaktikos atžvilgiu patogiau jas studijuoti bendrosios turto teorijos gale.

---

ne-kurias, yra amžinos — jos būva tol, kol jų objektas būva — daiktinės teisės yra laikinės: jas panaikina iš anksto numatytas įvykis, pavyzdžiui, skolos grąžinimas.

[1] Kartais manoma, kad logiškiau po turto elementų studijuoti įvairius turto perleidimo būdus bendruoju pagrindu; į tai įeina ne tik paveldėjimas mirties atveju, bet ir *capitis deminutio* ir *venditio bonorum*. Apie *capitis deminutio* mes jau kalbėjome, o apie *venditio bonorum* kalbėsime studijuodami procesą. V. Scialoja, *Teoria della proprietà nel diritto romano*, E. Bonfantės leidimas, 1, 1928; P. Bonfante, *Corso di diritto romano, 2, La proprietà*, 1, 1926. 2, 1928 E. Vermond, *De jure rerum corporalium privatarum*, 2 t. 1928 m.

NUOSAVYBĖ.

I.

Apibūdinimas. — Aprėžimai. — Istorija.

I. Apibūdinimas. — Nuosavybės teisė yra gryniausia daiktinė teisė; ji yra platesnė ir senesnė už visas kitas daiktines teises. Ji yra pilna ir išimtina asmens viešpatavimo galia bet kuriam daiktui *(plena in re potestas)*[1]. Moderniškieji komentatoriai sako, kad pozityviškai ji suteikianti asmeniui teisę daryti su tuo daiktu, ką tik jis nori, o negatyviškai ji draudžianti kitiems asmenims ką nors su tuo daiktu daryti. Mūsų senieji autoriai analizavo nuosavybės teisės padarinius ir rado šias tris teises: vartoti, naudoti ir tvarkyti *(uti, frui, abuti)*[2]. Nuosavybės teisė visais atžvilgiais yra absoliutiškiausia teisė, kurią žmogus gali turėti daiktui. Tačiau ši teisė Romoje dažnai buvo aprėžiama. Nuosavybės teisės aprėžimų randame net pačioje seniausioje Romos gadynėje.

II. Nuosavybės teisės aprėžimas[3]. — Aprėžimas, ypač nekilnojamų daiktų nuosavybės aprėžimus[4], darė kaimynų arba viešajam reikalui.

1. *Kaimynų reikalai.* Nekilnojamojo turto nuosavybę aprėžia dėl to, kad šį turtą sudaro daugiausia žemė, kurios ribos yra dirbtinės žemės paviršiaus sienos, su kuriomis dažnai ten-

---

[1] *Inst.*, 2, 4, *De usufr.*, 4.

[2] *Usus:* teisė joti arkliu, gyventi namuos. *Fructus:* teisė imti daikto vaisius, kumelės vaisius (kumeliuką), žemės derlių. *Abusus:* teisė disponuoti (tvarkyti) daiktu; ji gali būti absoliutinė teisė, pavyzdžiui, leisti užmušti arklį, arba tik reliatyvinė teisė, pagal kurią savininkas gali visai nusavinti daiktą (parduoti arklį, perleisti žemę), arba tik dalį savo teisių perleisti kitam asmeniui (duoti naudotis arkliu, nustatyti kelio servitutą).

[3] Puchta, *Institutionen*, 22 §.

[4] Kilnojamų daiktų nuosavybės teisė taip pat kartais būdavo aprėžiama, pavyzdžiui, drausdavo blogai elgtis su vergu.

ka susidurti svetimiems žmonėms. Pastaruosius aprėžimus šiandien gana nevykusiai vadina teisiniais servitutais[1]. Nors Romoje šiokiu vardu jų nevadino, bet tenai jau jie buvo išplitę. Jų daugumas įsigyveno nuo XII Lentelių laikų.

a) Žemės savininkas, kuris dirba savo žemę, kuris statosi ant jos savo trobesius, neprivalo siekti pačios savo žemės sienos. Jis privalo savo žemės pasieny palikti dviejų ir pusės pėdos juostą, kuri, susijungdama su tokia pat kaimyno žemės juosta, sudaro penkių pėdų taką tarp dviejų kaimynų žemių *(ambitus, finis)*[2].

b) Kaimo žemės savininkas privalo kęsti karančias virš jo žemės kaimyno medžio šakas; tačiau pastarosios šakos turi būti ne žemiau, kaip penkiolika pėdų nuo žemės *(quindecim pedibus altius)*. Šią taisyklę randame pretoriaus edikte, bet ji dar anksčiau buvo nustatyta XII Lentelių įstatymuose[3].

c) Einant XII Lentelių įstatymų nuostatu, kurį sustiprino pretoriaus ediktas, kiekvienas kaimynas taip pat turėjo leisti savo kaimynui įeiti į jo lauko pasienį, kad kaimynas galėtų pasiimti jo žemėje užaugusius vaisius[4].

d) Žemės savininkas turėjo leisti tekėti nuo kaimyno lauko vandeniui, jei dėl paties žemės paviršiaus nuotakumo vanduo ten teka. XII Lentelių įstatymai šiuo atveju suteikė kaimynui skundo *aquae pluviae arcendae* teisę, pagal kurią jis galėjo reikalauti panaikinimo tų įtaisų, kuriais žemės savininkas nori sulaikyti natūralinį vandens tekėjimą[5].

e) Jei žemės savininkas ką nors stato arba griauja *(opus novum solo conjunctum)*, tai kaimynas, kurio interesus šie dar-

---

[1] Civilinis kodeksas šiuos aprėžimus kartais vadina *obligacijų* vardu; dar dažniau jis juos vadina *legaliniais servitutais*. Tačiau tai nėra nei obligacijos, nei legaliniai servitutai. Čia nėra asmeninių obligacijų, nes aprėžimai liečia ne tik debitoriaus įpėdinius, bet visus paveldėto turto savininkus. Čia nėra daiktinių servitutų, nes nėra nei servitutų apsunkintos žemės, nei žemės, kurios naudai būtų nustatytas servitutas; taip pat jiems netaiko servitutų panaikinimo būdų.

[2] Abu nuostatai iš XII Lent. įst. (7, 1. 7, 4). Karlowa, *R. R. G.*, 2, 46 ir t. pp., 518 ir t. pp., teigia, kad *ambitus*, skirdamosi nuo *confinium*, buvęs tarp dviejų namų; iš viso buvęs tik 2½ pėdos pločio. Apie *ambitus* išnykimą ir naujos Romoje sistemos *(paries communis)* atsiradimą žiūr. ten pat, 519 pp.

[3] XII Lent., 7, 9. *D.*, 43, 27, *De art. caed.*, 1, 7. — Šiuo ir kitu atveju XII Lent. suteikė skundo teisę, o ediktas — interdikto teisę.

[4] XII L., 7, 10. *D.*, 43, 28, *De gland. leg.*, 1, *pr.*

[5] XII L., 7, 8, *D.*, 39, 3, *De aqua et aquae pluviae arcendae.*

bai įžeidžia, gali statybą sustabdyti ir pareikalauti informacijų apie visą statybą *(operis novi nuntiatio)*, kurią reguliavo pretoriaus ediktas, bet kurios pradžios, rodos, reikia ieškoti senojoje civilinėje teisėje[1].

f) Pagaliau, jei gresia kad namas sugrius, tai kaimynas, kuris namui sugriuvus galėtų savo nuostolius atsilyginti iš griuvėsių, gali iš anksto apsisaugoti nuo būsimųjų nuostolių *(damnum infectum)*, pasirėmęs jam suteikta teise, kurią vėlesniais laikais vadino pretorine stipuliacija *damni infecti;* anksčiau tatai buvo įstatyminis skundas, *legis actio*[2].

2. *Viešieji reikalai.* Nuosavybės teisės aprėžimai, kuriuos padarė viešiesiems reikalams, taip pat yra gausūs. Mes nurodysime tiktai šiuos:

a) Tekančio vandens (upės) kranto savininkas turi leisti naudotis savo krantu *(usus publicus)*[3].

b) Tų žemių savininkai, kurios siekia kelius ir gatves, yra suvaržyti viešuoju reikalu, dėl kurio jis negali visai laisvai naudotis savo žeme[4].

c) Daugelis dispozicijų, ypač imperijos periodo senato nutarimai, draudė namų savininkams griauti savo namus, kad paimtų brangiąsias dalis medžiagos[5]; namui sugriauti buvo reikalingas administracijos leidimas[6]; rodos, kad buvo nustatytas miesto namų savininkams tam tikras namų statymo ir naudojimo tipas[7].

d) Viena Graciano ir Valentiniano konstitucija, vadinas,

---

[1] *D.*, 39, 1, *De operis novi nuntiatione.* Ž. Olivier Martin, *Etudes Girard*, 1, 1913, 123—169 pp. Berger, Pauly-Wissowa, 1916 V⁰ *Interdictum*, 1670—1677 pp.; Naber, *Mnemosyne*, 50, 1922, 354—368 pp.

[2] Gajus, 4, 31, *D.*, 39, 2, *De damno infecto.* Windscheid, 2, 458, §.

[3] *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 4.

[4] Apie kelius žiūr. jau XII L., 7, 7; ypač apie gatves žiūr. *lex Julia* 709 m. 32 ir t. eilutės.

[5] Apie pardavimą griovikams *(Textes*, 132—133 pp.) žiūr. Klaudiaus laikų Hosidiano senato nutarimą ir 56 m. Volusiano senato nutarimą. Apie legatus žiūr. kitą simetrinį 122 m. senato nutarimą, *D.*, 30, *De leg., I.*, 41, 1. 8. 9.

[6] Pavyzdžiui, savivaldybių įstatymai: Tarento — 32 ir t. eil., Genetivos — 75 ir Malakos — 62. Bendrai Mommsen, *Dr. pénal*, 3, 173—175 pp.

[7] *C.*, 8, 10, *De aedif. privat.*, ypač Zenono, 12. Papiniano fragmentas, *Textes*, 376 p., kalba apie tas pačias idejas, žiūr. Monnier, *N. R. H.*, 1895, 685 p. Vienu savo 127 m. laišku, *Bull. corr. Hell.*, 11, 1887, 111 p., Adrianas įsakė miestų gyventojams taisyti savo namus arba juos parduoti.

visų naujausioji teisė[1], leido eksploatuoti anglies kasyklą tam asmeniui, kuris ją atrado, visai neatsižiūrint į žemės savininko sutikimą; tačiau anglies kasyklos eksploatatorius turėjo duoti vieną dešimtą dalį pelno žemės savininkui, o kitą dešimtą dalį — iždui[2].

e) Pagaliau, jei tatai nebuvo bendra viešajam reikalui nusavinimų sistema, tai bent tam tikrais atvejais viešajam reikalui buvo nusavinamas atskirų individų turtas už atlyginimą arba be jo. Be atlyginimo nusavindavo iš tų pakrančių savininkų, kurių lauku eina vieškelis, jei tą vieškelį išgriauja vanduo; vadinas, žemė imama vieškeliui[3]. Už atlyginimą nusavindavo pakrantę, jei ji buvo reikalinga vandens tekėjimui reguliuoti; atlyginimą duodavo pagal imperijos periodo pradžios senato nutarimus, kurie šį dalyką tvarkė[4]. Taip pat už atlyginimą nusavindavo to atskiro asmens naudai, kuris neturėjo priėjimo prie kapo[5]. Pagaliau, valstybė, pasirėmus viešuoju reikalu, galėjo griauti visokius statybos įtaisus[6]. Tačiau nėra pozityviškų įrodymų, kad būtų buvusi bendra teisė, pagal kurią valstybė galėtų atimti iš atskirų individų turtą savo naudai[7].

III. Romėnų nuosavybės istorija. — Nurodę romėnų nuosavybės teisės pobūdį ir jos ribas, mes turime dar patyrinėti jos istoriją, t. y., nurodyti jos pradmenis ir transformacijas, kaip tatai mes, tyrinėdami šeimos teisę, tėviškąją valdžią ir santuoką, jau darėme.

1. *Pirminės romėnų nuosavybės formos.* Kadangi greta mūsų nurodytų nuosavybės įgijimo *(appropriatio)* formų, bent nekilnojamojo turto nuosavybės įgijimo formų[8]. yra dar kitokių formų, kurios, matyt, yra dar senesnės, tai reikia nurodyti

---

[1] Apie anglių kasyklų eksploatavimą iki Adriano laikų žiūr. Cuq, *Journal des savants*, 9, 1911, 294—304; 346—356 pp.

[2] *C.*, 11, 7 (6), *De metallariis*, 3.

[3] *D.*, 8, 6, *Quemadmod. serv.*, 14, 1.

[4] 743 m. senato nutarimas, Frontinus, *De aq. urb. Rom.*, 125 *(Textes*, 131 p.) E. Weiss, *Z. S. St.*, 45, 1925, 87—116 pp.

[5] *D.*, 11, 7, *De relig.*, 12, *pr.;* iš čia senieji interpretatoriai išvedė bendrą teisę pirkti priėjimą, jei jis buvo uždarytas.

[6] Senosios teisės reikalu žiūr. Cicero, *De off.*, 3, 16, o naujosios — *C.*, 8, 11 (12), *De op. publ.*, 9.

[7] Šiaip ar taip, nereikėtų tekstuose ieškoti nuostatų apie provincijų žemes, nes valstybės nuosavybės teisė kyla iš jos teisės žemėms apskritai.

[8] Tačiau žiūr. apie kilnojamųjų daiktų kolektyvinį įgijimą, Kovalewsky, *Tableau des origines de la famille et de la propriété*, 1890, 52 ir t. pp.

pirmines nuosavybės formas ir išsiaiškinti, ar tos seniausios formos buvo vartojamos Romoj.

Tokios individualinės žemės nuosavybės, kokią mes apibūdinome, žinoma, negali būti tose tautose, kurios verčiasi tik medžiokle ir gyvulių auginimu, bet nedirba žemės. Žemės nuosavybė gali būti labai neaiški; ją turi horda, klanas, triba, arba kitokia žmonių grupė. Ši nuosavybė yra faktiškomis grupės jėgomis apsaugota atskirų grupės narių teisė medžioti ir ganyti gyvulius. Kadangi tokios tautos negyvena vienoje vietoje, tai pati žemės nuosavybė nėra pastovi.

Tačiau ir žemdirbių tautose, kokia buvo romėnų tauta Romos miesto įkūrimo metu, greta individualinės randame dar bendrą nuosavybę, kurią savo rankose laiko didesnė žmonių grupė, pav., triba, klanas, kaimas, arba mažesnė asmenų grupė, pavyzdžiui, šeima. — Pirmosios sistemos pavyzdys yra rusų kaimas. Čia šeimos galva turi nuosavybės teises tik mažai sodybai; o visą dirbamą žemę, nekalbant apie bendras ganyklas ir lankas, periodiškai dalo į proporcingus šeimos narių skaičiui rėžius, kuriuos burtais traukia visi šeimų galvos[1]. Kad ir yra įvairių prieštaravimų, rodos, ir germanų markėje viduriniais amžiais veikė tokia pat bendros nuosavybės sistema, kuri jau galiojo Cezario ir Tacito laikais. Pagal pastarąją sistemą tik druskos žemė *(Salzgut)* galėjo būti individualinės nuosavybės objektas. Ganyklos ir girios buvo bendros, o dirbamąją žemę dalė į dalis ir būrė, kam kuri dalis turi tekti[2]. Šios nuosavybės teisės sistemos pavyzdžių galima būtų nurodyti ir daugiau[3]. Labai gyvai ginčijamasi, ar ši sistema yra reguliarinis nuosavybės teisės istorijos fazės pėdsakas, ar tai tik atsitiktinių fak-

---

[1] Apie rusų „mir" žiūr. daug. autorių, kuriuos nurodo Laveleye, *La propriété et ses formes primitives*, 4 t., 1891, 10 p., 1 išn. Dar pridurkit Kovalewsky, *Tableau*, 163 ir t. pp.; 182 ir t. pp.; tą pat, *N. R. H.*, 1891, 480 ir t. pp.

[2] Apie germanų „markę" žiūr. Brunner, *Deutsche Rechtsgesch.*, 1, 2. l., 81 ir t. pp. ir čia nurodytus autorius.

[3] Apie indų bendruomenę žiūr., pav., Sumner Maine, *Etudes sur l'histoire du droit*, 1889, 137—171 pp.; Kohler, *Z. für vergl. R. W.*, 1887, 161 ir t. pp.; apie keltų teisę ž. Arbois de Jubainville, *Recherches sur l'origine de la propriété foncière*, 1890, 100 ir t. pp.; *Etudes sur le droit celtique*, 1, 1895, 118 ir t. pp.; apie Homero teisę žiūr. Esmein, *N. R. H.*, 1890, 821—845 pp., kurio, mūsų nuomone, nenuneigė P. Guiraud, *La propriété foncière en Grèce*, 1893, 36 ir t. pp. ir kurio pažiūras galima sugretinti su Ed. Meyer, *Gesch. des Alterthums*, 2, 1893, 296—302 pp., pažiūromis.

tų susibūrimas[1]. — Kitos sistemos pavyzdžiai yra šeimos nuosavybė, kurios santykis su didesnės grupės nuosavybe yra labai ginčijamas. Pasak vienų, šeimos nuosavybė esanti kilusi iš, pav., tribos nuosavybės, o pasak kitų, ji esanti apskritai visokios nuosavybės pradžia. Šiaip ar taip, šį dalyką reikia labai rūpestingai skirti. Ypačiai gerą bendros šeimos nuosavybės pavyzdį randame Serbijos šeimoje, kurią vadina *zadrūga.* Labai gausus šeimos narių skaičius gyvena ir dirba bendrai visą šeimos žemę. Nė vienas šeimos narys neturi didesnės už kitus narius teisės bendram turtui. Nekyla klausimo apie šeimos turto pasidalymą net tada, kada miršta šeimos galva. Tačiau šiandien ši sistema pradeda nykti[2].

Tai yra bendroji orientacija. Mums rodos, kad Romoje buvo žinomos abi bendros nuosavybės sistemos. Šeimos bendroji nuosavybė veik niekados visiškai neišnyko; taip pat pirmojo tipo bendroji nuosavybė, kuri, rodos, gana anksti išnyko, Romoje buvo žinoma.

Nėra reikalo daug įrodinėti apie šeimos bendrąją nuosavybę. Šeimos bendroji nuosavybė, kurios aiškius pėdsakus randame romėnų kalboje ir institucijose *(dominium, heredes sui)* ir kuri viena gali išaiškinti paveldėjimą *ab intestato,* niekados visiškai neišnyko iš romėnų teisės. Ją paliudija klasiškosios epochos teisininkai[3]. Tiesa, šią nuosavybę šiek tiek aptemdė

---

[1] Pirmoji ideja yra ypač gražiai išplėtota Laveleye veikale, *La propriété et ses formes primitives,* 4 l. Šis veikalas geresnis už kitus dėl to, kad čia pridėta daug naudingų priedų, paimtų iš vokiško vertimo, išleisto 1891 m. Taip pat žiūr. P. Viollet, *Bibl. de l'école des Chartes,* 33, 1872, 455—504 pp.; Kovalewsky, *Annales de l'Institut international de sociologie,* 2, 1896, 175—233 pp. Prieš ją ypatingai smarkiai kovojo Fustel de Coulanges, kuris stengėsi nuneigti veik visus kolektyvinės nuosavybės nurodytus faktus. *Questions historiques,* 1893, 17—117 pp. Anksčiau žiūr. *Recherches sur quelques problèmes historiques,* 1895, 189—358 pp.; *Nouvelles recherches,* 327—360 pp.; *L'alleu et le domaine rural,* 1889, prie kurių reikia prikergti repliką, Glasson, *Les communaux et le domaine rural de l'époque franque,* 1890, patvirtintą. Mūsų nuomone, tai yra labai didelė prezumpcija pirmosios idejos naudai, nes Fustel de Coulanges užginčytus faktus palaikė daugumas labai kompetentingų mokslininkų, kurie žinias ėmė iš tiesioginių šaltinių: Brunner tyrinėjo germanų teisę, Arbois de Jubainville — keltų, Mommsen — romėnų.

[2] Dareste, *Etudes,* 241 ir t. pp.; taip pat Bogisic nurodyti veikalai.

[3] Paulus, *D.,* 28, 2, *De lib. et post.,* 11: *In his heredibus evidentius apparet continuationem dominii eo rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse, quasi olim hi domini, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimantur, etc.* — Apie šeimos nuosavybės pėdsakus rašo Garsonnet, *Hist. des locations perpétuelles,* 1879, 70—74 pp.

įpėdinių teisė reikalauti po *paterfamilias* mirties jo palikimo padalymo. Pagaliau, šią bendrąją nuosavybę aprėžė didelė *paterfamilias* valdžia. Jei nebūtų buvę pastarųjų dviejų aprėžimų, tai romėnų *domus* niekuo nesiskirtų nuo serbų ir indusų teisės, kuri numato bendrąją šeimos nuosavybę.

Tačiau, be šios šeimos asmenų grupės bendrosios nuosavybės, kurią aprėžė *paterfamilias* valdžia, romėnai žinojo kitokią bendrąją nuosavybę. Jie žinojo ne tik visos tautos, bet ir atskirų jos dalių kolektyvinę nuosavybę. Po Romos įkūrimo buvo tokia fazė, kada romėnas, kaip rusų kaimo arba germanų markės narys, turėjo nuosavą kiemą ir sodą, o visa kita žemė buvo bendra visų grupės narių. Tai yra išvada 1) iš romėnų kalbos, pagal kurią primityviškąjį romėno turtą, susidedantį iš gyvulių *(pecunia)* ir iš gyvulių ir vergų *(pecunia, familia)*, vadino dviem žodžiais *familia pecuniaque*, kuriuos kartais sakydavo dviem, o kartais vienu žodžiu; 2) iš mancipacijos formų, kurias vartojo tik kilnojamam turtui perleisti; vadinas, tam tikros epochos metu negalima buvo perleisti nekilnojamojo turto; 3) pagaliau, ypač iš neginčijamo padavimo, pagal kurį senesnės epochos metu kiekvienas šeimos galva turėjęs nuosavos žemės sklypelį *(heredium)*, apie pusę hektaro, kurio, žinoma, nepakako saviškiams išmaitinti. Vadinas, be bendrų ganyklų ir girių, turėjo būti bendros dirbamos žemės[1]. Čia matome tikrą analogiją su rusų kaimo bendruomene ir germanų marke.

Tad, be mažo žemės sklypelio, kuris priklausė *paterfamilias* arba *domus*, turėjo būti bendrų ariamų žemių, kurios pri-

---

[1] Varro, *De r. r.*, 1, 10, 2. Plinius, *N. H.*, 13, 2, 7, ir kiti tekstai, kuriuos Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 24 p. 3 išn., nurodė. Tai yra stipriausias argumentas; tūlas, padidindamas pusės hektaro pajamas arba pamažindamas šeimos reikalus, mėgino jį nugriauti. Tačiau veik negalima prileisti, kad pusės hektaro (2 *jugera)* būtų pakakę šeimai išsimaitinti. Agronomai mums sako, kad romėnai į 0,25 hektaro sėdavę po penkis sykelius (maždaug 130 litrų) kviečių; vadinas, į pusę hektaro galėdavo pasėti 10 sykelių, neskaitant net tos vetos, kurią užimdavo trobesiai. Jei kviečiai Romoje, pavyzdžiui, duodavo penktą grūdą, tai iš pusės hektaro turėjo gauti 50 sykelių; atmetus 10 sykelių sėklai, duonai turėjo likti 40 sykelių ir tai tik kas antrus metus, nes vienus metus žemė pūdymaudavo. Vadinas, visos šeimos duonai likdavo tik 20 sykelių; skaitant vidutiniškai, kad šeimoj 4 asmenys, vienam tenka tik 5 sykeliai. O, pasak Cato, *De r. r.*, 56, vienam vergui metams skirdavę 51 sykelį, Mommsen, *Hist. rom.*, 1, 252 p. 1 išn.

klausė didesnei asmenų grupei, tautai arba, greičiau, genčiai[1] *(gens)*. Gentis iš pat pradžios vaidino romėnų tautoj analogiją su rusų kaimu ir germanų marke vaidmenį. Taip pat jų pirminės organizacijos buvo labai panašios. Mes negalime tikrai nustatyti to momento, kada individualinė nuosavybė pakeitė šią kolektyvinę nuosavybės formą. Tačiau, jei mes prileisime, mūsų nuomone, neginčytiną teoriją, pagal kurią žemės triba apima tik žemes, kurios gali būti individualinės nuosavybės objektu[2], ir jei dėl to keturios miesto tribos apėmė visą pirmiesiems piliečiams paskirtą žemę,[3] tai, mums rodos, genčių bendroji dirbamoji žemė turėjo pereiti į individualinę nuosavybę tada, kada sukūrė pirmąsias šešiolika kaimų tribas, kurias paprastai vadina *gentes*[4]. Pasak vieno mažai pagrįsto padavimo, pastarasis faktas įvykęs 257 metais, tačiau jis galėjo įvykti ir kitais metais arba net keliais kartais[5]. Ši nuosavybės transformacija įvyko, matyt, XII Lentelių įstatymų epochoje, nes jie įsisenėjimą taiko ne tik *heredium*, bet ir *fundus*[6].

2. *Romėnų nuosavybės evoliucija.* Nuo XII Lentelių įstatymų laikų kilnojamojo ir nekilnojamojo turto nuosavybė buvo individuališkai privatinė. Tačiau tai dar nebuvo moderniškoji nuosavybė, kurią gali turėti kiekvienas asmuo, kurios ob-

---

[1] Mommsen, kuris iš pradžios buvo pirmosios pažiūros šalininkas, *Hist. rom.*, 1, 250 ir t. pp., pasisako už antrąją pažiūrą, · *Dr. publ.*, 6, 1, 26 ir t. pp. (Nors išleistus po tinkamos *Dr. publ.* dalies išleidimo; Fustel de Coulanges, *Questions historiques*, 83 p., polemika kalba tik apie *Hist. rom.* paliestus dalykus). Šiek tiek skirtinga nuomonė P. Guiraud, *Révue des études anciennes*, 6, 1904, 221—225 pp. — Vadinas, kaip mums tai rodos, galima pasakyti, kad iš pat pradžios Romoje nebuvo privatinės nuosavybės, išskiriant 0,5 hektaro, kurie sudarė *heredium* (taip mes sakome), arba, kad, kaip Beaudouin, *La limitation des fonds de terre*, 1894, 259 ir t. pp., sako, iš pat pradžios Romoje buvo privatinė nuosavybė tik 0,5 ha žemės, *heredium*, 292 ir t. pp. Be to, Beaudouin sako, kad buvusios ir kitos žemės, kurios priklaususios šeimai. Čia yra tik terminologijos skirtumas. Tačiau mes laikomės savo terminologijos dėl to, kad ji, mums rodos, aiškiau pabrėžia simetriją su kitomis pirminėmis Romos institucijomis ir kad ji geriau sutinka su tais faktais, kuriuos randame šioj srity ir kitose pirminėse tautose, kurios žinojo arba nežinojo privatinės žemės nuosavybės.

[2] Šia prasme žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 184 ir t. pp. Mes čia negalime griežtai laikytis teorijos, kuri yra labai jautri ir ankštai susieta su išsiplėtusių tribų privatinės nuosavybės istorija. Be Mommsen, *loc. cit.*, žiūr. dar Kubitschek, *De origine ac propagatione tribuum Romanorum*, 1882. *Imperium Romanum tributim descriptum*, 1889.

[3] Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 183 p.

[4] Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 188—191 pp.

[5] Žiūr. T.-Livius, 2, 21, 7. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 1, 186 p. 3 išn.

[6] XII Lentelių, 6, 3.

jektu gali būti visi daiktai ir kurią perkelia paprastas valių sutapimas. Kaip tėviškoji valdžia, kaip santuoka ir kaip globa, taip romėnų nuosavybė yra civilinės teisės institucija. Kviritų (civilinę) nuosavybę *(dominium ex jure quiritium)* gali turėti tiktai romėnas savininkas; nuosavybės objektu gali būti tiktai romėnų daiktai; ją galima perleisti tiktai romėniškais būdais. Nors pastarosios trys taisyklės klasiškosios epochos metu žymiai susilpnėjo, o Justiniano gadynėje veik visai nustojo galios, tačiau čia bus pravartu nurodyti jų pirminę reikšmę ir jų progresyvišką nykimą.

a) Romėnų nuosavybė reikalavo, kad jos turėtojas būtų romėnas. Svetimšalis, kuris neturėjo asmenybės, negalėjo turėti nuosavybės teisės. Tačiau, galima sakyti, praktikoje nuo pat Romos įsikūrimo laikų būdavo daromos sutartys, kurios išimties būdu suteikdavo nuosavybės teises kai kuriems nepiliečiams, latinams *(jus commercii)*. Šios privilegijos neduodavo nei toms tautoms, su kuriomis romėnai buvo padarę sutartis, nei užkariautoms tautoms. Tie peregrinai, kurių neimdavo į vergovę ir kuriems palikdavo jų turto dalį, neturėjo romėnų nuosavybės savo turtui. Jie negalėjo civiliniu skundu *(actio civilis)* reikalauti jų daikto grąžinimo, nes šis ginčas yra civilinės nuosavybės teisės sankcija. Jie savo nuosavybę, kurią visai trumpai vadino *dominium* (komentatoriai, skirdami nuo *dominium ex jure quiritium*, ją pavadino *dominium ex jure gentium)*, saugojo įvairiais kitais būdais, kurių mes gerai nežinome. Tačiau mes galime drąsiai teigti, kad nuo formulinio proceso laikų peregrinų nuosavybės saugojimo padariniai buvo beveik tokie pat, kokie buvo civilinės nuosavybės saugojimo padariniai. Kai įvedė ekstraordinarinę sistemą, tai abiejų nuosavybių saugojimo būdai sutapo. Kadangi peregrinų skaičius ilgainiui sumažėjo, tai pats peregrinų klausimas nustojo savo aktualumo.

b) Toliau, romėnų nuosavybė reikalavo romėniško objekto. Nuosavybės objektu galėjo būti ir toks daiktas, kuris buvo priešo rankose. Gal būt, kad senovėje šis nuosavybės reikalavimas išskyrė *res nec mancipi*. Jis tikrai išskyrė užkariautą nekilnojamąjį turtą. Kilnojamasis turtas, kadangi jis neturėjo didelės svarbos ir pastarosios padėties, galėjo tapti romėniškuoju turtu, jei jis, žinoma, pateko į Romos piliečio rankas; bet užkariauta svetima žemė nepakeisdavo savo padėties; vadinas, ji negalėjo būti romėnų nuosavybės objektu. Romos že-

mės teisines kvalifikacijas pritaikė Italijos žemėms, bet niekados jų netaikė provincijų žemėms. Provincijų žemės negalėjo būti kviritų nuosavybės objektu, arba, teisingiau pasakius, tik pati Roma buvo šių žemių savininkas, kurį padarė respublikos pabaigos teisės mokslas[1]. Tas žemes, kurių Roma nekonfiskuodavo, valdydavo ir jomis naudodavosi vietos gyventojai, o Roma savo rankose laikydavo tik plikos nuosavybės teises[2].

Tad štai kur yra provincijų žemių teisinės padėties pagrindas, kuris skiriasi nuo Italijos žemių teisinės padėties pagrindo. Viešosios teisės atžvilgiu provincijų žemių teisinė padėtis skyrėsi nuo Italijos žemių teisinės padėties tuo, kad pirmosios buvo apdėtos valstybės mokesčiais[3], o antrosios ne. Privatinės teisės atžvilgiu vienos nuo kitų skyrėsi tuo, kad Italijos žemės galėjo būti objektu tikros nuosavybės, kurią sankcionavo revendikacija, o provincijų žemės galėjo būti objektu tik valdymo ir naudojimosi[4], kuriuos saugojo tam tikromis priemonėmis[5]. Tačiau imperatorius galėjo pakeisti jų teisinę padėtį, būtent: jis galėjo joms suteikti Italijos žemių teises, *jus Italicum*[6]. Apdedant Italijos žemes valstybės mokesčiais ir įvedant formulinį procesą, aukščiau nurodytas teisinių padėčių skirtumas pamažu nyko, o Justinianas jį visai panaikino[7].

c) Pagaliau, iš pradžios romėnų nuosavybę galima buvo įgyti tik romėniškais būdais. Tik civiliniais būdais įgyta nuosavybė buvo civilinė (kviritų) nuosavybė. Einant viena teori-

---

[1] Šiuo klausimu ž. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 366—375 pp. Beaudoin, *Limitation des fonds de terre*, 1894, 114 ir t. pp.

[2] Gajus, 2, 7: *In provinciali solo... dominium populi Romani est vel Caesaris, nos autem possessionem tantum et ususfructum habere videmur*, ir jo išvada, kurią jis daro *res religiosae* (2, 7) ir *res sacrae* (2, 7a) srity.

[3] Tautos provincijų pajamas vadino *stipendium*, o imperatoriaus — *tributum*. Gajus, 2, 21. Mommsen, *Dr. publ.*, 5, 402 ir t. pp.

[4] *Possessio et ususfructus:* Gajus, 2. 7, Frontinus, *De controv.;* Lachmann leid., 36 p. *Inst.* 2, 1, 40. parafrazė. *Habere possidere frui licere:* agrarin. įst. 643 m. 50. 52. 82. eil., sugretintos su 32, 40 eilutėmis.

[5] Šias priemones mes atrasime toliau. Erman, *Z. S. St.*, 11, 1890, 271 p., 2 išn., patiekia žinių apie provincijų žemes.

[6] Apie *jus Italicum* žiūr. Th. Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 456—460 pp. Beaudouin, *Limitation des fonds de terre*, 111 ir t. pp. ir išnašos. Miestų, turinčių *jus Italicum*, sąrašą duoda Plinius, *N. H.*, 3, 3, 25. 3, 21, 129 ir *D.*, 50, 15, *De censibus*, 1; 6; 8. Čia visai nereikalinga kalbėti prieš senąją nuomonę, pagal kurią *jus Italicum* buvęs duodamas asmenims, o ne turtams.

[7] *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 40: *Vocantur... stipendiaria et tributaria praedia, quae in provinciis sunt, inter quae nec non Italica praedia, ex nostra constitutione (C.*, 7, 31, *De usuc. transf.*, 1) *nulla differentia est.*

ja, kuri, mums rodos, apibūdina visą senosios teisės fizionomiją, nuosavybės teisės negalėjo vienas asmuo perduoti kitam nei, pavyzdžiui, paprastu valių suderinimu, nei paties daikto perdavimu *(traditio)*, kuris parodo valių suderinimą. Kad nuosavybės perdavimas įvyktų, reikėjo atlikti civilinio įstatymo nustatytą procedūrą, pavyzdžiui, mancipaciją. Net *res nec mancipi* negalėjo išsisukti iš pastarosios taisyklės: jų nuosavybė turėjo būt perduodama arba mancipacijos būdu arba, dar tikriau, jos visai negalima perduoti, nes šie daiktai negalėjo būt civilinės nuosavybės objektu[1].

Bet gana anksti buvo nustatyta, kad romėnai perdavimu *(traditione)* gali įgyti *res nec mancipi* nuosavybę ir kad civilinę daiktų nuosavybę galima įgyti *juris gentium* būdais[2]. Tai buvo pirmasis nuosavybės teisės plyšys, kurį padarė pati civilinė teisė. Antrąjį plyšį padarė pretorinė teisė.

Jei romėnas paprastuoju perdavimu paimdavo *res nec mancipi*, tai jis, ilgai valdydamas — kilnojamąjį daiktą vienerius metus, o nekilnojamąjį dvejus —, įgydavo to daikto civilinę nuosavybę. Tai yra įsisenėjimas, kuriuo romėnas įgydavo daiktą *(usu capiebat)*. Tačiau tai nebuvo išimtis, nes įsisenėjimas yra civilinės teisės nustatytas įgijimo būdas. Tiktai pretorinė teisė padarė naują išimtį. Einant šia išimtimi, *res mancipi* nuosavybę galėjo įgyti tik tas asmuo, kuris, įgijęs daiktą paprasto perdavimo būdu, jį valdė, iki sukako nustatytas įsisenėjimo laikas[3].

Nuo to laiko pretorius procesiniais būdais saugojo įgijusio reikalus. Jis suteikė įgijusiam pretorinio skundo teisę, kuria pastarasis galėjo reikalauti, kad daiktas būtų grąžintas, jei kas kitas buvo paėmęs iš jo daiktą. Įgijusis laimėdavo bylą, jei jis įrodydavo, kad jis, išvaldęs gincijamąjį daiktą nustatytą laiką, yra įgijęs to daikto nuosavybę *(actio Publiciana, exceptio rei venditae et traditae, exceptio doli mali)*. Tai yra pretorinė nuo-

---

[1] Pavyzdžiu mes imame *traditionem*, kuri yra laisvas ir praktiškas nusavinimo būdas; bet pamatysime, kad mes jos nelaikome svarbesnės, nekaip kiti būdai, kuriais nusavinama civilinė nuosavybė.

[2] Čia mes taip pat sakome, kad *traditio* yra teisinga, kaip ir kiti tautų teisės būdai; tačiau mes nemanome, kad reforma būtų buvusi labiau taikoma *res mancipi* aniems būdams, nekaip *traditio*.

[3] Gajus, 2, 40. 41.

savybė *(rem in bonis habere)*[1], kurios nereikia sumaišyti nei su peregrinų nuosavybe, nei su provincijų žemių nuosavybe. Šios nuosavybės objektas yra romėniškas daiktas, jos turėtojas yra romėnas; civiline nuosavybe ji pavirsta tada, kada sukanka nustatytas laikas, tačiau ji nėra betarpiška civilinė nuosavybė, nes ją sukūrė pretorius. Kadangi paprastas perdavimas yra *juris gentium* įgijimo būdas, kuriuo negalima įgyti *res mancipi* civilinės nuosavybės, tai tas asmuo, kuris tokį daiktą perduoda, yra šio daikto civilinis savininkas tol, kol sukanka įsisenėjimo laikas. Tačiau tas asmuo, kuris perdavimu arba kitais civilinės teisės nepripažintais, o pretoriaus pripažintais, būdais įgyja daiktą, yra betarpiškas pretorinis daikto savininkas: jis turi daiktą *in bonis,* išskiriant keletą mažos vertės rezervų[2], kada įgijusis turi visus nuosavybės pirmumus[3], nes civilinis savininkas turi tik pliką nuosavybės teisę *(nudum jus quiritium),* kuri būtinai išnyksta, kai sukanka įsisenėjimo laikas.

Šis dualizmas tvėrė per visą klasiškąjį periodą. Tačiau, kadangi pretoriniai būdai buvo lengvesni ir kadangi jie gimdė tokius pat padarinius, tai jie paėmė viršų. Net *res mancipi* nuosavybę pradėjo perdavinėti pretoriniais būdais. Dėl to ir skirtumas tarp *res mancipi* ir *nec mancipi* turėjo išdilti. Justinianas šią teisinę padėtį sankcionavo dviem konstitucijomis: viena konstitucija panaikino *nudum jus quiritium,* o antra — *res mancipi* ir *nec mancipi* skirtumą[4].

Padarius šią bendrą apžvalgą, mums reikia pastudijuoti nuosavybės teisės įgijimo, praradimo ir saugojimo būdus ir

---

[1] Modestinus, *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 52: *Rem in bonis nostris habere intellegimur, quotiens possidentes exceptionem, aut amittentes ad reciperandam eam actionem habemus.* Neminint bendru pagrindu *bonorum emptor* ir *bonorum possessor* įgijimo, reikia nurodyti kitus pagrindinius pretorinės nuosavybės įgijimo būdus, būtent: *adjudicatio,* kuri padaro *judicium imperio continens, missio ex secundo decreto* ir *ductio jussu praetoris.*

[2] Pretorinis savininkas negali pats perleisti pretorinės nuosavybės; vadinas, jis negali daikto reikalauti *per vindicationem* (Ulpianus, *Reg.*, 24, 7); dar daugiau, išvaduodamas vergą jis neturi daugiau teisių, negu latinas junianas (Ulpianus, *Reg.*, 1, 16).

[3] Pretorinis savininkas įgyja daikto vaisius ir gali juos tvarkyti. Be kitko, jeigu yra dvilypė vergo nuosavybė, tai jis, o ne civilinis savininkas įgyja per vergą vaisius (Gajus, 3, 166; Ulpianus, *Reg.*, 19, 20); jis turi *potestatem* savo vergui (Gajus, 1, 54).

[4] *C.*, 7, 25, *De nudo ex jure quiritium tollendo;* 7, 31, *De usucapione transformanda et de sublata differentia rerum mancipi et nec mancipi.*

jų istorinį išsirutuliojimą. Tačiau dar prieš tai reikia išsiaiškinti valdymo teoriją, nes valdymas įvairiais atžvilgiais veikia anų trijų klausimų išsprendimą.[1]

---

[1] Valdymą studijuoti prieš nuosavybę reikalinga tiek, kiek jis yra teisės, ypač interdiktų teisės šaltinis. Tačiau jį reikia čia studijuoti dėl to, kad jis kartais figūruoja kaip teisės įgijimo sąlyga, kurias mes studijuosime kalbėdami apie nuosavybės įgijimą: *occupatio, traditio* ir *usucapio,* ir kaip teisės objektas tuose ieškiniuose, kuriuos mes studijuosime kalbėdami apie nuosavybės teisės apsaugą; pav.: revendikacijos, Publiciano ir k. ieškiniai.

II.

Valdymas.[1]

1. Valdymas. Laikymas. Valdymo saugojimo pagrindas.

Einant naująja terminologija, kurios pėdsakus randame dar Romoje, valdymas yra teisės vartojimas, kuris reiškiasi materialiniais aktais ir išoriniais ženklais. Šia prasme valdymas gali būt taikomas visokioms teisėms.[2] Pagal grynąją romėnų prasmę valdymas buvo taikomas tik nuosavybės teisei. Paprastai sakoma, kad valdymas yra materialinė nuosavybės dalis. Tai yra faktinė valdžia tam daiktui, kuriam nuosavybės teisė suteikė teisinę valdžią. Tai yra išoriniais ženklais išreikštas nuosavybės vartojimas. Tai yra materialinis ir valios faktas, kurį sudaro šiuodu elementai: materialinis elementas, kurį vadina *corpus,* ir intencijos (valios) elementas, kurį tekstai vadina *animus.* Senoji doktrina reikalavo, kad valdytojas turėtų intenciją tapti daikto savininku ir todėl antrąjį elementą dažnai vadindavo *animus domini;* tačiau naujoji doktrina nu-

---

[1] *D.*, 41, 2, *De adq. vel amitt. poss.* Valdymo teorija viešpatavo didesnę XIX-jo šimtmečio pusę. Ją nustatė Savigny pažiūros, kurias jis išdėstė savo veikale *Traité de la possession* (1. leid. 1803; pranc. vert. 1866). Tačiau tai nesutrukdė gausios literatūros išleidimo; šioje literatūroje randame labai daug nuginčytų Savigny pažiūrų; iš jos reikėtų pažymėti: Jhering, *(Fondement de la protection possessoire,* 1865; *Rôle de la volonté dans la possession,* 1891; *Oeuvres choisies,* 2, 1893, 213—263 pp.). Platesnę bibliografiją žiūr. Saleilles, *Eléments constitutifs de la possession,* 1894, o trumpesnė — Esmein, *N. R. H.,* 1877, 489—500 pp. Pridurti pomirtinę Windscheid, *Lehrbuch,* 1, 9 leid., 1890, 737 ir t. pp., ir pastabą.

[2] Tat šitaip šiandien kalbama apie kredito valdymą, apie vaisių valdymą ir apie valstybės valdymą. Kaip tokių pačių idejų buvimo Romoje, be *quasi* valdymo teorijos, pavyzdį rodo 46 m. Klaudiaus ediktas *(Textes,* 189 p.), kuris kalba apie piliečio kvalifikacijų valdymą *(cum longa usurpatione in possessionem eius fuisse dicatur)* ir *possessio libertatis,* kuri, jei per dvidešimt metų tęsėsi gera sąžine, išvaduoja vergą. Šis nuostatas galiojo tik naujesnėje teisėje *(C.,* 7, 232).

statė, kad buvo reikalaujama tik intencijos valdyti[1]. O šis faktas gimdo teisinius padarinius. Patį valdytoją saugoja interdiktai[2].

Labai lengva būtų suprasti, kad saugotų tik savininką. Keista atrodo tai, kad saugoja patį valdymo faktą. Saugojimas interdiktais nėra surištas su nuosavybe. Tačiau saugojimą galima taikyti tik tiems daiktams, kurie gali būt nuosavybės objektu ir kuriuos valdo tik tie asmenys, kurie gali būt savininkais. Vadinas, į saugojamųjų daiktų kategoriją neįeina nekūniškieji daiktai *(res incorporales);* ne tik kreditai, bet ir valdymo naudojimosi bei servitutų teisės[3]; šis nuostatas eliminuoja vergus ir šeimos sūnus *(filios familias),* žinoma, kol dar nebuvo *peculium castrense* ir *quasi-castrense* institucijų[4]. Saugojimas interdiktais yra surištas su valdymu.

Atsižiūrėdami į interdiktų turėjimą ar neturėjimą, skiriame šias dvi valdytojų rūšis: valdytojai *(possessores),* tikrąja šio žodžio prasme (jų padėtį tekstai paprastai vadina visai trumpai *possessio,* kartais, ypač Justiniano laikais, ją vadindavo *possessio civilis*[5], o moderniškieji interpretatoriai ją va-

---

[1] *Animus domini* ideja yra Savigny sistemos pagrindas. Jį labai smarkiai atakavo Jhering savo veikale *Rôle de la Volonté,* kurios išvadas beveik visi vokiečių mokslininkai priėmė (Baron, *Jahrbücher,* 29, 192 — 247 pp., ir Salkowski, *Inst.,* 219 p.; svetur — Saleilles, *Elémens constitutifs* Vermond, *Théorie de la possession,* 1905). Jas lengviau suderinti tam tikrais atžvilgiais su tekstais, tačiau jos gimdo kuriuos - ne - kuriuos sunkumus. Čia nebus pro šalį pažymėti, kad terminas *animus domini* tekstuose nefigūruoja; jo nerandame net Institucijų parafrazėje, kurią reikia versti *animus dominantis,* o ne *animus domini.*

[2] Paulus, *D.,* 43, 17, *Uti poss.,* 2: *Justa an injusta adversus ceteros possessio sit in hoc interdicto nihil refert: qualiscumque enim possessor hoc ipso, quod possessor est plus juris habet, quam ille qui non possidet.* — Dėl šios protekcijos valdymas, nors jis yra tik faktas *(factum possessionis),* gimdo teisę *(jus possessionis).*

[3] Paulus, *D.,* 41, 2, *De A. vel A. P.,* 3, *pr.: Possideri autem possunt, quae sunt corporalia. D.,* 41, 3, *De usurp.,* 4, 26. Dar labiau negalima valdyti tų daiktų, kurie neįeina į *commercium (D., h. t.,* 30, 1), nei, išskiriant išimtį *homo liber bona fide serviens,* laisvųjų žmonių *(D., h. t.,* 23, 2).

[4] Papinianus, *D.,* 41, 2, *De A. v. A. P.,* 49, 1: *Qui in aliena potestate sunt rem peculiarem tenere possunt, habere possidere non possunt.*

[5] Einant naujausiomis studijomis apie klasiškąją terminologiją (Bonfante, *R. it. sc. g.,* 16, 1893, 181—214 pp. = *Scritti giur.,* 3, 516—599 pp.; Riccobono, *Z. S. St.,* 31, 1910, 321—371 pp.; Albertario, *B. Ist. D. R.,* 27, 1915, 275—295 pp.), *possessio civilis* niekados nereiškia *possessio ad interdicta.* Be nurodytų skirtumų tarp *possessio justa* ir *tarp possessio injusta* arba *vitiosa,* paprastai nurodo trimis žodžiais, būtent: *possessio naturalis,* kuri yra laikymas, *possessio* visai trumpai, kuri yra *possessio ad interdicta,* ir *possessio civilis,* kuri yra pagrįsta teisėta priežastimi ir ap-

dina *possessio ad interdicta,* t. y., tikrasis, arba teisinis valdymas), ir laikytojai *(detentores;* pastarųjų valdymą tekstai įvairiai vadina, pavyzdžiui, *possessio naturalis, detinere, in possessionem esse;* iš čia paimti ir šie moderniškieji pavadinimai: natūrališkas valdymas, kūniškas valdymas, laikymas). Į šiedviejų valdytojų rūšių tarpą yra įterpta dar viena valdytojų kategorija, kurią sudaro tie valdytojai, kurių valdymas tam tikro asmens atžvilgiu yra ydingas *(possessio vitiosa, injusta),* pavyzdžiui, faktiškasis valdytojas smurtu yra atėmęs iš kito valdytojo daiktą. Pastarąjį valdymą interdiktai saugoja prieš visus asmenis, išskiriant tą asmenį, iš kurio yra smurtu atimtas daiktas.

Neminint įterptinės valdytojų kategorijos, pirmoji kategorija apima ne tik tuos valdytojus, kurie, būdami tiktai to daikto savininkais, faktiškai jį valdo. Į šią kategoriją įeina tie valdytojai, kurie gera sąžine tiki *(bona fide)* esą tikri valdomojo daikto savininkai; o taip pat ir tie, kurie žino, kad nesąžiningai *(mala fide)* valdo daiktą, pavyzdžiui, vagis. Į šią kategoriją įeina net tie valdytojai kurie, valdydami daiktą, visiškai neturi pretenzijų tapti savininkais, būtent: kreditorius, kuris paima daiktą kaip kredito garantiją; tarpininkas, pas kurį deponuotas daiktas; prekaristai, kurie yra tam tikros rūšies kreditoriai; taip pat paveldimosios statybos teisės turėtojai (emfiteotai) ir *agri vectigalis* nuomininkai, kurie yra ilgalaikiai nuomininkai[1]. — Priešingai, į antrąją valdytojų kategoriją deda paprastus nuomininkus, kurie skiriasi nuo emfiteotų; depozito laikytojus, kurie skiriasi nuo tarpininkų; komodatorius, kuriuos skiria nuo prekaristų. Tai daro dėl to, kad jie valdo ne savo vardu, bet kito asmens vardu, *alieno nomine*[2], būtent: nuomotojo, depozanto arba komodanto vardu. Tik pastaruosius saugoja interdiktai.

Tad čia mums reikia pamėginti išaiškinti, kodėl vieni yra valdytojai ir gauna interdiktus, o kiti — paprasti laikytojai,

---

saugota ieškiniu: kaip pretorinis valdymas yra saugojamas revendikacijos, taip valdymas *ad usucapionem* yra saugojamas Publiciano ieškinio (skundo).

[1] Kreditorius: *D.,* 41, 3, *De usurp.,* 16; tarpininkas: *D.,* 16, 3, *Depos.,* 17, 1; prekaristas: *D.,* 43, 26, *De prec.,* 4, 1. Kad ir yra ginčų, buvo visai kitaip *ager vectigalis* nuomininko, kurį vėliau pakeitė emfiteotas, atveju *(D.,* 2, 8, *Quid satisd.,* 15, 1).

[2] Gajus, 4, 153. Celsus, *D., A. v. A. P.,* 18, *pr.*

kurie tų interdiktų negauna. Ypač čia reikia išaiškinti, kodėl interdiktai saugoja ne tik savininkų valdymą ir ne tik sąžiningų valdytojų valdymą, bet ir nesąžiningų valdytojų ir net tų, kurie smurtu įgijo valdymą. Tiesa, pastarąjį valdytoją nesaugoja prieš asmenį, nuo smurto nukentėjusį. Šiais dviem klausimais ginčijasi moderniškieji interpretatoriai, matyt, dėl to, kad ir romėnų juristų raštuose randa abejojimų ir nesutikimų[1].

1. Yra dvi sistemos, kuriedvi, pasiremdamos skirtinga *animi* sąvoka, dirbtiniu būdu skiria į dvi kategorijas tuos asmenis, kurie nėra ir nepretenduoja būti savininkais, t. y., šiedvi sistemos skiria valdytojus nuo laikytojų. Pagal klasiškąją sistemą, kuri reikalavo kad *animus* būtų *animus domini,* visi tarpininkai, depozito laikytojai, paėmusieji užstatą kreditoriai ir prekaristai yra *possessores alieno nomine;* kitaip sakant, jie yra kitų asmenų valdymo tarnai. Todėl nė vienas iš jų negali gauti interdiktą. Tačiau kai kuriems padaro išimtį, būtent: tiems, kuriems savo valdymo teisę parduoda tikrasis valdytojas. Pastaruoju atveju yra derivatyvinis valdymas, kurį interdiktai saugoja. Einant antrąja sistema, kuriai *animus* yra paprasta intencija turėti daiktą, beveik visi aukščiau nurodyti asmenys yra tikri valdytojai ir savo vardu gauna interdiktų apsaugą. Kartais, praktiškais sumetimais vadovaudamies, kurių-ne-kurių valdytojų vaidmenį aprėžia, būtent: jiems duoda vaidinti tik privatinių interdiktų turėtojų vaidmenį[2].

---

[1] Šią idėją jau nurodė Bekker, *Recht des Besitzes bei den Römern, 1880.* Nuo to laiko ją sekė Klein, *Sachbesitz und Ersitzung,* 1891, kuris, mūsų nuomone, nevykusiai stengėsi tekstų prieštaravimą išvesti iš pagrindinio prokulininkų ir sabininkų pažiūrų skirtumo. Net Jheringas, kad apsaugotų savo sistemos pagrindus, turėjo sutikti su Pauliaus priešinga nuomone. Reikia manyti, kad iš pat pradžios net Romos teisininkai nesugebėjo nurodyti rimto skirtumo tarp valdymo ir laikymo. Pavyzdžiui, žiūr. *D.,* 41, 2, *De A. v. A. P.,* 3, 23, kur Mucius Scevola abi šias sąvokas sumaišo. Analoginių mišinių pėdsakus nurodo Cuq, *N. R. H.,* 1894, 39 ir t. pp. ir A. Pernice, *Zeitschrift für Handelsrecht,* 22, 1877, 426 ir t. pp. Mūsų nuomone, šios pažiūros negali užginčyti jokia sistema ir ją galima suderinti su visomis sistemomis, ypač su tomis, kurios teoriją veda iš empirikos, kurią nustato gyvenimo reikalavimai.

[2] Derivatyvinio valdymo sistemą nustatė Savigny. Šioje sistemoje buvo daug ydų, kurias ilgainiui pašalino. Taip, atstovavimo idėja, intencija valdyti kitam, nėra ta pati kiekvieno valdytojo: jei, pavyzdžiui, šią intenciją turi depozito turėtojas, tai jos neturi nuomininkas, kuris valdo daiktą savo naudai. Taip, dar tariamos išimtys, kurių yra nemažiau, kaip pačių taisyklių, ne visada pažymėtos. Taip, pagaliau, labai sunkiai sekas perleisti valdymą tam asmeniui, kuris neturi *animus.* Tačiau, nors tūlas nurodė Savigny teorijos ydas, vis dėlto niekas nepajėgė patiekti geresnės teorijos ir tol, kol garsingasis Iheringas nenurodė naujos teorijos,

2. Yra labai didelė problema sužinoti, kodėl saugojamas valdymas ne tik savininkų, bet ir trečiųjų asmenų, kurie nėra savininkai ir net tų, kurie žino, kad jie nėra savininkai. Šią problemą sprendžia daug teorijų, tačiau mes čia nurodysime tik dvi svarbiausias teorijas[1].

Pagal vieną teoriją, kuri nuo XIX šimtmečio pradėjo dominuoti, valdymo interdiktai buvę baudžiamieji skundai, leidžiami policiniais sumetimais. Jais siekę ramybės bei geros tvarkos ir draudę patiems žmonėms darytis teismus. Tą, kuris, savavališkai (be teismo) atsiimdamas savo daiktą, sutrukdo kito asmens valdymą, bausdavę už ramybės ardymą.

Tačiau nurodytoji teorija, pagal kurią interdiktai saugoja uzurpatorius prieš tikruosius savininkus, pamažu turėjo užleisti vietą naujai teorijai, kuri, mūsų nuomone, yra vertingesnė. Einant pastarąja teorija, interdiktus davęs pretorius, kad apsaugotų savininkų reikalus, kad jie lengviau galėtų atsiimti savo daiktą, kad nereikėtų įrodinėti nuosavybės teisių, kurias labai sunku įrodyti. Šiomis lengvatomis galėję pasinaudoti ir tie savininkai, iš kurių be jų valios buvo atimtas daiktas. Žinoma, tomis lengvatomis galėjo atsitiktinai pasinaudoti ir nesavininkai, nes, nesaugojant nesavininkų ir net vagių valdymo, negalima apsaugoti savininkų valdymo. Tai yra blogybė, kurios negalima išvengti įrodymų palengvinimu. Tačiau įrodymų palengvinimas saugojo savininkų reikalus, nes statistiškai daugumas valdytojų buvo savininkai. Šiuo atžvilgiu ypač ryškiai antroji teorija yra vertesnė už pirmąją, kuri saugojo valdytojus nesavininkus[2]. Tad štai dėl ko saugojo valdymą,

---

kuri teigė, kad tai yra pritaikymas idejos, pagal kurią, išskiriant keletą Pauliaus tekstų, valdymas reikalauja tik fizinės galios ir valios vykdyti valdymą; Jheringas išimtis mato ne valdymo perleidimo srity, o *commodatum* ir p. srityse. Apie praktikos pagrindus (galėjimas išvaryti; palengvintas pardavimas), kurie, pasak Iheringo, motyvavę nuomininkų valdymo nepripažinimą, kaip tai buvo daroma su esančiais valdžioje asmenimis, žiūr. jo paaiškinimus, 104 ir t. pp. Cuq, *N. R. H.*, 1886, 48 ir t. pp. Pernice, *Z. S. St.*, 17, 1896, 201 p.

[1] Pirmoji sistema yra Savigny sistema. Antrąją sistemą išplėtojo Jhering, *Fondement de la protection possessoire*. Pernice, *Z. S. St.*, 17, 1896, 199—202 pp., laikydamas posesorinius interdiktus — gal net visus interdiktus — ne ieškiniais, kilusiais iš nusikaltimų, bet tam tikromis policijos priemonėmis, iš dalies išvengia tų priekaištų, kuriuos daro Savigny teorijai.

[2] Faktiškojo valdymo apsauga saugojo ir vagies valdymą, tačiau šios apsaugos tikslas buvo ne vagies, bet savininko ir kreditoriaus interesų saugojimas. Iš tikrųjų nebuvo taip sunku išvengti vagies valdymo

kuriuo negalima išvengti sunkių revendikacijos įrodymų tik tais atvejais, kada yra galima nuosavybė. Vadinas, interdiktai nesaugojo valdymo to asmens, kuris negalėjo būt savininkas, pavyzdžiui, *filiusfamilias;* taip pat nesaugojo valdymo to daikto, kuris negalėjo būt nuosavybės objektas, pavyzdžiui, *res incorporales.* Pastarąjį nuostatą taip pat geriau išaiškina nuosavybės saugojimo ideja, nekaip privatinių teismų represijos ideja.

Mums lieka nustatyti, kokie buvo interdiktai, kuriais saugojo valdymą. Tačiau dar prieš tai mums reikia pasakyti, kaip valdymas įgyjamas ir kaip jis prarandamas.

2. Valdymo įgijimas.

Valdymą galima įgyti arba betarpiškai, arba tarpininkaujant kitam asmeniui.

I. Betarpiškas valdymo įgijimas. — Kadangi valdymas yra materialinis daikto pavergimas žmogaus valiai, tai, kad įvyktų valdymo įgijimas, turi pasireikšti daikto paėmimo valia, t. y., kad įgijusis turėtų *animum* ir *corpus;* be šių dviejų elementų susijungimo nėra valdymo[1].

Animus, einant tradicine mokslo pažiūra, yra intencija pasisavinti daiktą; o einant naująja mokslo pažiūra, kuri yra paremta net kuriais-ne-kuriais tekstais[2], *animus* yra paprastas noras turėti daiktą. Tačiau reikia pastebėti, kad abiejų pažiūrų prieštaravimai dažnai neliečia paties dalyko, nes daugeliu atvejų abiejų pažiūrų padariniai yra tie patys. Pavyzdžiui, visos teorijos teigia, kad valdymo negalima įgyti, jei valia yra ydinga; o valios yda yra tada, kada individas yra

---

apsaugos; pakako nustatyti, kad saugojamas tik teisingas valdymas *(justa possessio),* arba kad neteisingas valdymas nesaugojamas. (Pernice, *Zeitschrift für Handelsrecht,* 22, 1877, 427 pp.). Tačiau, rodos, reikėtų atsiminti, kad anas reikalavimas sumažintų interdiktų reikšmę, nes valdymo išrodymas žymiai pasunkėtų, jis būtų daug painesnis.

[1] Paulus, *D.,* 41, 2, *De A. v. A. P.,* 3, 1: *Et apiscimur possessionem corpore et animo, neque per se animo neque per se corpore.*

[2] Mes čia nurodysime tik du visų ryškiausius tekstus. Pagal *D.,* 41, 3, *De usurp.,* 44, 4, *filiusfamilias,* kuris pats nežinodamas tapo *paterfamilias,* valdo sau; tačiau jis negali turėti *animus domini,* nes jis tiki, kad negali būti savininkas. Pagal *D.,* 41, 3, *De usurp.,* 21, tas asmuo, kuris nežinodamas paima nuomon savo daiktą, nutraukia valdymą, kitaip sakant, jis įgyja valdymą, nors jis visai nežino, kad tas daiktas yra jo paties; vadinas, jis neturi *animus domini,* o turi intenciją išsinuomoti daiktą.

neveiksnus arba kada jis klysta[1]. Taip pat yra tikras dalykas, kad *animus* gali atsirasti ne tuo momentu, kada atsiranda *corpus*. *Animus* gali atsirasti anksčiau arba vėliau už *corpus*[2].

Corpus atsiranda tada, kada žmogus faktiškai paima kilnojamąjį daiktą arba kada jis faktiškai įsitaiso nekilnojamajame daikte. Tai yra visų materiališkiausioji valdymo įsigijimo forma, kuri turėjo būti pati pirmoji[3]; tačiau ji nėra vienintelė. Kita formulė sako, kad valdymas įgyjamas tada, kada valdytojas veikia daiktą taip, kaip jis veiktų įgiję šio daikto nuosavybę. — Dar kita formulė, mūsų nuomone, mažiau tikra formulė, sako, jog valdymas įgyjamas tuo, kad asmuo gali faktiškai ir tiesiai savo nuožiūra veikti daiktą[4].

II. Valdymo įgijimas tarpininkaujant kitam asmeniui.[5] Einant bendrais senosios teisės principais, valdymą galima buvo įgyti tarpininkaujant kitiems asmenims; tačiau tie kiti asmenys turėjo būti *in potestate* (kito asmens valdžioje), o ne *extraneae personae* (svetimi asmenys)[6]. Klasiškoji teisė, priešingai, leido įgyti valdymą *per extraneam personam*. Gali būti, kad šios reformos neįvyko vienu kartu. Gali būti, kad iš pradžios leido įgyti valdymą tarpininkaujant *procuratoribus*, kurie, pirmine ir technikine prasme, buvo bet kurio asmens bendri administratoriai, pavyzdžiui, išvaduotieji vergai. Neracius, kuris pirmas leido įgyti valdymą *per extraneam personam*, II-jo šimtmečio pradžioje leido tai padaryti tik per admi-

---

[1] Pirmuoju klausimu *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 1, 3, antruoju — 34 *pr.*

[2] Valdymas įgyjamas prijungiant *corpus* prie *animus*, pav., man nesant namie atneša man daiktą, kurį aš liepiau atnešti; valdymas įgyjamas prijungiant *animus* prie *corpus*, pav., nuomininkas, kuris tik laiko daiktą, jį įgyja, jei savininkas jam dovanoja daiktą.

[3] Ši pažiūra, rodos, yra Labeono; ji yra bendra taisyklė (*D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 51, sugretinta su *D.*, 10, 4, *Ad exh.* 15).

[4] *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 3, 1. Kilnojamo daikto nuosavybę aš įgyju, jei prieš mano sugrįžimą namo pardavėjas jį man atneša; nekilnojamo daikto nuosavybę aš įgyju, kai pamatau tą daiktą ir nusistatau į jį eiti ir paimti. Šiuodu pavyzdžius nurodė Celsus, *D., h. t.*, 18, 2. Pirmasis pavyzdys geriau suderintas su antrąja, nekaip su pirmąja formule.

[5] Schlossmann, *Besitzerwerb durch Dritte*, 1881; Mitteis, *Stellvertretung*, 1885, 51 ir t. pp.; Lenel, *Jahrbücher*, 36, 1896, 42—112 pp.; Solazzi, *Memorie dell'Ac. di Modena*, 1911.

[6] Gajus, 2, 89. 90, mums parodo, kad savo laiku kilo klausimas, ar galima įgyti valdymą per asmenis, kurie yra *in manu* ir *in mancipio*, nes tų pačių asmenų nevaldo.

nistratorius ir globėjus[1]. Priešingai, II-jo šimtmečio pabaigos taisyklė, kuri kalba labai bendrais posakiais, leido įgyti *per extraneam personam,* t. y., tarpininkaujant ne tik generaliniams ir specialiniams įgaliotiniams, bet ir reikalų vedėjams[2]. Tačiau tarpininkaujantieji asmenys galėjo pavaduoti valdymą įgijusį tik *corporis,* o ne *animi* atžvilgiu.

Štai ką reikia pasakyti apie *corpus:* aš galiu įgyti valdymą *animo meo, corpore alieno.* Tai atsitinka, jei aš įgyju bet kurio daikto valdymą ir jei už mane paima daiktą mano vergas, nuomininkas arba įgaliotinis. Aš pasidarau valdytojas *corpore servi vel conductoris vel procuratoris.* Kadangi *animus* gali eiti pirma arba paskui *corpus,* tai tą taisyklę reikia šitaip aiškinti: mano įgaliotinis, net generalinis, įgyja man valdymą dėl to, kad jo *corpus* prisijungia prie mano *animus*[3]; ir atvirkščiai, reikalų vedėjas, kuris neturi tam tikro įgaliojimo, įgyja man dėl to, kad mano *animus* prisijungia prie jo *corpus*[4], nes aš jo veiksmą vėliau ratifikuoju. Tas pat atsitinka ir tada, kada bet kuris asmuo, kuris pats sau valdo, o paskui perduoda man to paties daikto valdymą, kaip nuomotojui, kaip deponentui. Jis gali man perleisti daiktą, o aš galiu vėl jam daiktą grąžinti. Visa tai pareina nuo valių, kurios nustato sutartį,

---

[1] *D.,* 41, 1, *De A. R. D.,* 13.

[2] Gajus, 2, 95, nurodo, kad šis klausimas tuo metu buvo dar ginčijamas. 196 metų Karakalos ir Severo konstitucija,*C.,* 7, 32, *De A. et R. P.,* 1, rodo, kad šis klausimas jau buvo išspręstas. Modestinus, *D.,* 41, 1, *De A. R. D.,* 53.

[3] *Inst.,* 2, 9, *Per quas pers.,* 5: *Per liberam personam veluti per procuratorem placet non solum scientibus, sed etiam ignorantibus vobis adquiri possessionem.* Kurie-ne-kurie interpretatoriai teigia, kad ši taisyklė veikusi tik specialinio mandato atveju.

[4] *D., h. t.,* 42, 1. — Vienintelis sunkumas yra tuo atveju, kada šie asmenys neturi intencijos įgyti man. Tai nieko nekenkia, jei šis asmuo yra *filiusfamilias* arba vergas, kurie įgyja savo *peculium.* Pagal Jheringo sistemą, įgijimas įvyksta visais atvejais. Tačiau tekstai šiuo klausimu ne visai jam palankūs. Ulpiano tekstas, *D.,* 39, 5, *De donat.,* 13, kuriuo remiasi Jheringas, kalba tik apie vieną atsitikimą, būtent: kada vienas asmuo nori man atiduoti daiktą, o aš kitam asmeniui paliepiau priimti duodamąjį daiktą. Nors pastarasis asmuo ir neturi intencijos man įgyti, tačiau aš per jį įgyju (Ulpiano pažiūra). Tačiau Julianus, *D.,* 41, 1, *De A. R. D.,* 37, 6, sako, kad nieko negalima padaryti, jei tarpininkas neturi intencijos įgyti man. Čia matyti, kad arba Ulpiano tekstas yra interpoliuotas (Krügerio nuomonė), arba kad teisininkų tarpe pasireiškė nuomonių skirtumas. Šių atsitikimų nereikia maišyti su tuo atsitikimu, kada mano įgaliotinis, veikdamas savo vardu ir neturėdamas intencijos man perduoti, įgyja pats sau (*D.,* 41, 1, *De A. R. D.,* 59, *pr., C.,* 7, 10, *De his.,* 2). Lenelis daro kiek kitokius skirtumus.

pagal kurią vienas asmuo gali perduoti kitam asmeniui valdymą, o faktiškai daiktas gali pasilikti pirmojo asmens valdyme. Vadinas, faktiškai neperduodant man paties daikto, aš galiu būti to daikto valdytojas. Aš įgyju valdymą *animo meo corpore alieno.* Kiti asmenys, kurie valdo mano vardu, yra *possessores pro me.*[1]

Animum principiališkai negalima pavaduoti. Tačiau daug nurodoma išimčių, iš kurių tik viena yra aiški[2] ir įsidėmėtina, būtent: ta, kuri kalba apie globėjus ir rūpintojus. Pastariesiems po reformos suteikė teisę įgyti valdymą esantiems globoje ir rūpoje asmenims, net pastariesiems nieko apie tai nežinant. Einant senaisiais principais, globėjas negalėjo įgyti valdymo globojamam mažamečiui, pavyzdžiui, valdymą buvo galima įgyti tada, kada globojámasis išeina iš *infantia;* vadinas, kada jis buvo veiksnus savo padėčiai pagerinti. Kūdikiui, bepročiui ir teisiniam asmeniui jokiu būdu negalima buvo įgyti valdymo. Galima patikėti, kad kūdikis, veikdamas keista ir nelogiška *auctoritatis tutoris* priemone[3], galėjo įgyti valdymą. Kada valdymui įgyti leido pasinaudoti reprezentacija, tada ne tik kūdikis, bet ir beprotis ir teisinis asmuo galėjo įgyti valdymą. Valdymą galėjo įgyti per globėją, rūpintoją ir teisinio asmens vedėją, kuriems suteikė teisę atstovauti ne tik *corporis,* bet ir *animi* atžvilgiu. Pastarąjį nuostatą nustatė,

---

[1] Šį naują progresą, kuris yra pirmojo padarinys, realizavo Celsus *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 18, *pr.: Quod meo nomine possideo, possum alieno nomine possidere nec enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere et alium possessorem ministerio meo facio.* Ulpianus, *D.*, 6, *De R. V.*, 77. Tačiau žiūr. Jhering, *Rôle de la volonté*, 183 ir t. pp., kuris mano, kad aukščiau nurodytas Celso tekstas teoretiškai nėra niekuo pagrįstas; ir Schulz, *Einführung in d. St. d. Dig.*, 73 ir t. pp., kuris teigia, kad Celso tekstas esąs interpoliuotas ir kad *constitutum possessorium*, kurie, pagal *Fragm. Vat.*, 313, dar nebuvę Diokleciano laikais, jau buvęs dar prieš Justinianą. Schulzo pažiūras nuneigia Buckland, *R. H. D.*, 1925, 355 — 381 pp.

[2] Kaip išimtis dar nurodo: 1. Papiniano, *D., h. t.*, 44, 1, taisyklę kaipo nuostatą, pagal kurį *filiusfamilias* ir vergas, įgydami savo *peculium*, įgyja *paterfamilias* net pastarajam nežinant; 2. Taisyklę, pagal kurią įgaliotinis įgyja įgaliotojui net pastarajam nežinant. Tačiau, mūsų nuomone, čia nėra tikro *animo alieno* įgijimo. Anie nuostatai, matyti, respektuoja praktikos tikslus ir sutinka, kad *animus* yra pareikštas anksčiau.

[3] Paulus, *D., h. t.*, 32, 2, įrodinėja, kad tai buvo pirmasis bandymas, be kurio *infans* negalėtų įgyti valdymo kitas asmuo. Ši priemonė yra nelogiška tiek, kiek liečia *auctoritas* nes: 1. jos paprastai negalima suteikti mažamečiams; 2. ji taikoma tiems aktams, kurie pablogina mažamečio padėtį, o netaikoma tiems —, kurie jo padėtį pagerina.

rodos, tuo pačiu metu, kada prokuratoriams leido atstovauti savo šeimininkui *corporis* atžvilgiu.[1]

3. Valdymo praradimas.

Kadangi valdymui įgyti ir jam laikyti yra reikalingas dviejų elementų — vieno materialinio, antro intelektualinio — buvimas, tai valdymo praradimas gali pareiti nuo vieno ir antro elemento. Tačiau čia mes tuoj pamatysime, kad interpretatoriai šiuo klausimu nesusikalba.

Einant viena doktrina, kuri remiasi garsiuoju Pauliaus tekstu[2], valdymas prarandamas ne *animum* arba *corpus* praradus, bet priešingaisiais *animo* arba *corpore,* tai yra, kada *utrumque in contrarium actum est;* kitaip sakant, kada valdytojas pareiškia savo valią nebevaldyti savo daikto ir kada materialinė kliūtis sutrukdo valdymą. Tačiau Pauliaus formulę sunku suderinti su konkrečiomis tekstų decizijomis. Mes manome, kad teisingesnė yra kita doktrina, pagal kurią valdymas yra tol, kol šeimininkas gali viešpatauti daiktui; o kai jis laisvu noru arba prieš savo norą nustoja viešpatavimo galios, tai prarandamas valdymas. Tai gali įvykti *animo* arba *corpore,* arba *animo et corpore.*

Valdymas yra tol, kol valdytojas viešpatauja daiktui, nors kuriam momentui ir nutrūktų valdytojo kontaktas su daiktu, nors jis ir ne visada manytų apie daiktą. Pavyzdžiui, aš neprarandu naminio arba prijaukinto gyvulio valdymo vien dėl to, kad nors aš jo dabar faktiškai neturiu, bet vis dėlto jis paprastai pas mane pareina; jei aš vėl galiu pagauti laukinį gyvulį, tai aš neprarandu jo valdymo tada, kada jis nuo manęs pabėga; aš neprarandu daikto valdymo, jei tas daiktas įkrinta į vandenį, o aš jį tuoj iš vandens išimu[3]. Taip pat neprarandamas žemės valdymas vien dėl to, kad jos šeimininkas išvažiuoja kur kitur, net ilgam laikui. Žinoma, jei tai galima paaiškinti pačia daikto valdymo prigimtimi, pavyzdžiui, žemė naudojama

---

[1] Neratius, *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 13.

[2] *D., h. t.*, 8 = *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 153: *Ut igitur nulla possessio adquiri nisi animo et corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est.*

[3] *D., h. t.*, 13 ir Jheringo pastabos, *Fondement de la protection possessoire,* 197 ir t. pp.

tik tam tikro sezono metu *(saltus aestivi hybernique).*[1] Net dar daugiau. Valdytojas nepraranda žemės valdymo, jei jam nesant ir nežinant *(clam)* kitas asmuo apsigyvens šioje žemėje, bet jei valdytojas, sužinojęs apie naują gyventoją, tuoj jį išvarys iš savo žemės[2]. Visais šiais atvejais neprarandamas valdymas dėl to, kad valdytojas gali viešpatauti daiktui.

Tačiau valdymas prarandamas, kai valdytojas laisvu noru arba prieš savo norą netenka galios viešpatauti daiktui. Štai kada tai įvyksta: 1. *Corpore,* kada jis dėl savo arba kitų kaltės nustoja viešpatauti daiktui. Taip, jis praranda įkritusio į vandenį daikto valdymą, jei jis jo greit neišima iš vandens; pabėgusio gyvulio valdymą praranda, jei tas gyvulys nebepagaunamas; naminio gyvulio valdymą praranda, jei jis nebetenka vilties, kad gyvulys sugrįš (einant viena klasiškosios teisės dispozicija, pabėgusiems vergams).[3] Taip, valdytojas praranda žemės valdymą, jei jis apleidžia žemę ir ilgai jos nežiūri[4]. Taip, pagaliau, jis praranda žemės valdymą, jei kitas asmuo smurtu atima iš jo žemę, tai įvyksta tada, kada, išvykus valdytojui, kitas asmuo apsigyvena jo žemėje ir nebeleidžia valdytojui grįžti; vadinas, valdytojas prieš savo norą netenka materialinio valdymo elemento; čia, tuo pačiu momentu jis praranda žemės valdymą[5]. Taip pat valdytojas praranda žemės valdymą, jei jis dėl baimės atsisako savo žemę atsiimti iš okupanto[6]; tačiau šiuo atveju, mums rodos, valdytojas praranda žemės valdymą *animo et corpore.* — 2. *Animo.* Kadangi valia valdyti kontinuityviškai tęsiasi, tai, kad prarastume valdymą, turime pareikšti tokią valią, kuria atsisakytume valdyti. Tad neveiksnus asmuo negali atsisakyti nuo valdymo[7]; — 3. *Animo et corpore,* kada valdytojas perduoda

---

[1] *D., h. t.,* 3, 11. Taip, pavyzdžiui, Alpių ganyklų valdytojum jis pasiliks, nors per visą žiemą negalės ten nueiti. Vadinas, nei sniegas, nei ledas negali tai padaryti, o einant Pauliaus nuomone, kurią pasekė Savigny, šiuo atveju įvyktų *contrarius actus.* — Apie šį *animo possessionem retinere* klausimą Rotondi, *B. Ist. D. R.,* 30, 1921, 1—153 pp. = *Scr. giur.,* 3, 94 — 256 pp.

[2] *D., h. t.,* 6, 1.

[3] Gajus, *D., h. t.,* 15. Paulus, *Sent.,* 2, 31, 37.

[4] *D.,* 41, 3, *De usurp.,* 37, 1, visiškai prieštarauja Savigny pažiūroms.

[5] *D., h. t.,* 6, 1.

[6] *D., h. t.,* 7.

[7] Ulpianus, *D., h. t.,* 17, 1: *Possessio recedit ut quisque constituit nolle possidere.* Kadangi beprotis neturi valios ir mažametis negali pa-

daiktą kitam asmeniui, taip pat kada jis daiktą pameta, pagaliau, ypač kada valdytojas miršta.[1]

Tokios yra valdymo laikymo ir jo praradimo taisyklės tuo atveju, kai valdytojas valdo pats betarpiškai ir kai yra *animus* ir *corpus*. Čia reikia dar nurodyti, kaip kokios taisyklės galioja, kai valdytojas valdo per kitą asmenį. Pirmiausia, valdymo praradimas gali pareiti nuo paties valdytojo asmens, pavyzdžiui, jei jis nebenori valdyti, jei jis perduoda valdymą kitam asmeniui ir, pagaliau, jei jis miršta. Tačiau kartais valdymas gali pareiti nuo daikto laikytojo (tarpininko) asmens. Šį atsitikimą ypač gerai reikia įsidėmėti.

Yra tikrai žinoma, kad valdymas neprarandamas nei dėl laikytojo beprotystės, nei dėl jo mirties, jei tik, žinoma, valdytojas greitai pasirūpins paskirti kitą laikytoją.[2] Priešingai, taip pat yra tikrai žinoma, kad valdytojas praranda valdymą, jei daiktą paima kitas asmuo, išskiriant kilnojamuosius daiktus, kurių valdymas prarandamas tuoj pat, ir nekilnojamuosius, — kurių valdymas prarandamas tuo momentu, kada valdytojas sužino, kad daiktą laiko jau naujas asmuo[3]. Pagaliau, yra dar tikrai žinoma, kad daikto laikytojas negali įgyti paprastu noru valdyti daiktą sau, t. y., laikytojas vien savo paprastu noru negali pradėti valdyti *pro se*, užuot jį valdęs *pro alio*, (nes *nemo causam possessionis sibi mutare potest)*[4]. Kad tai įvyktų, yra reikalingas išorinis veiksmas, kur jis galėtų veikti savo vardu. Šie veiksmai gali būti labai įvairūs. Priešingai, labai sunku pasakyti, kas įvyksta, jei laikytojas apleidžia valdymą arba jei jis jį nori kitam asmeniui perduoti.[5]

---

bloginti savo padėties, tai juodu negali nutraukti valdymo *animo*, o jį gali nutraukti tik *corpore, (D., h. t.*, 27; 29).

[1] Javolenus, *D., h. t.*, 23, pr.

[2] Africanus, *D., h. t.*, 40, 1, pažiūra visiškai prieštarauja Savigny nuomonei, pagal kurią valdytojas, negalėdamas prarasti valdymo dėl laikytojo mirties, turėtų amžinai valdyti; vadinas, jis valdytų iki bet koks *actus contrarius* atsitiktų.

[3] *D., h. t.*, 44, 2; 46. *D.*, 43, 16 *De vi*, 1, 22.

[4] *D., h. t.*, 19, 1. Jhering, 303 ir t. pp.; paskutinėje vietoje Schlossmann, *Z. S. St.*, 24, 1903, 13—40 pp.

[5] Tuo atveju, kai valdytojas *pro alio* nori perkelti trečiam asmeniui valdymą, einant klasiškosios teisės nuostatais, šis valdymas yra perkeliamas taip, kaip ir trečiojo asmens *occupatio* atveju, išskiriant gal būt, vieną rezervą, kad nekilnojamojo turto srity valdymas prarandamas tuo momentu, kada valdytojas sužino, jog valdomasis daiktas yra neteisėtai paimtas. Antruoju atveju yra labai ginčytinas klausimas, ar valdymas

5. Valdymo interdiktai.

Teisinis valdymo padarinys yra toks, kad valdytojui duoda vadinamus valdymo, arba posesorinius interdiktus. Tai yra esmės skirtumas, kuris skiria valdymą nuo laikymo. Nors kartais ir visaip pasakoma, tačiau laikytojus taip pat saugoja tam tikrais būdais. Juos saugoja vadinamieji asmens įžeidimo skundai *(actiones injuriarum).* Be kitko, kuriuos-ne-kuriuos laikytojus saugoja net interdiktai, pavyzdžiui, viešosios žemės nuomininką saugoja interdiktas *de loco publico fruendo,* o paprastąjį nuomininką saugoja interdiktas *quod vi aut clam.* Paprastąjį interdiktą duoda pretorius, norėdamas palaikyti nekilnojamojo turto padėtį *(opus in solo factum),* kurios keitimas gali įžeisti suinteresuotąjį asmenį.[1] Tačiau nė vienas laikytojas neturi posesorinių interdiktų.

Posesoriniai interdiktai, kaip ir visi interdiktai, yra magistrato įsakymai. Formulinio proceso gadynėje interdiktai buvo sąlyginiai įsakymai, kuriuos leisdavo faktų nepatikrinę. Tokį ediktą išleidus galima buvo bylinėtis dėl tų dalykų, kuriuos ediktas numatė. Kiek toliau mes rasime jų procedūrą. Čia reikia nurodyti, kaip jie įsikiša į valdymo reikalus. Interdiktų yra tokios dvi kategorijos[2]: *retinendae possessionis* interdiktai, kurie siekia palaikyti trukdomąjį valdymą, ir *recuperandae possessionis* interdiktai, kurie steigias atstatyti jau įžeistąjį valdymą.

---

prarandamas, jei valdytojas valdė daiktą per savo tarpininką ir jei pastarasis apleido daiktą. Šis ginčas galėjo kilti tik klasiškosios teisės metu. Einant Papiniano *(D., h. t.,* 44, 2), Pauliaus *(D., h. t.,* 3, 8) ir Prokuliaus *(D., 4, 3, De dolo,* 31) pažiūromis, valdytojas valdo daiktą tol, kol kitas asmuo jo nepaima. Tačiau, einant kitomis pažiūromis, būtent: Juliano pažiūra *(D., h. t.,* 40, 1)), pagal kurią čia nėra to, kas atsitinka mirties atveju, ir Pomponiaus pažiūra *(D., h. t.,* 31), pagal kurią valdymas neprarandamas, jei nuomininkas pasitraukia *non deserendae possessionis causa,* jis valdymą praranda. Justinianas *(C.,* 7, 32, *De A. et R. P.,* 12), nustatė, kad valdymas pastaruoju atveju, o gal būt ir pirmuoju atveju, neprarandamas. Matyti, kad Justinianas išsprendžia ginčą, kuris kilo tik antruoju atveju; tačiau jis kalba drauge apie abu atvejus, nes jis mini atsitikimą, kada laikytojas *derelinquerit* ir kada jis *alii prodiderit.* Apie šiuos klausimus žiūr. Dernburg-Sokolowski, 1, 147 §, ir Windscheid, 1, 157 §.

[1] *D.,* 43, 24, *Quod vi,* 16, *pr. D.,* 47, 10, *De injur.,* 5, 2. 4. Jhering, *Actio injuriarum,* pranc. vert. 95 ir t. pp.

[2] Mūsų nuomone, Jheringas labai netiksliai *adipiscendae possessionis* interdiktus įterpė į posesorinių interdiktų skaičių. Jhering, *Fondement de la protection possessoire,* 61 ir t. pp.

I. Retinendae possessionis interdiktai[1]. — *Retinendae possessionis* interdiktą, duodamą kilnojamųjų daiktų valdymui apsaugoti, vadina *interdictum utrubi,* o nekilnojamųjų daiktų valdymui saugoti *interdictum uti possidetis.* Tokiais vardais interdiktus pavadino dėl to, kad magistrato formulės šiais žodžiais prasidėdavo. Daugumo mokslininkų nuomone, interdiktus magistratas leidęs, kad sureguliuotų valdymą, dėl kurio dviejų asmenų tarpe kyla ginčas[2]. *Utrubi* interdikto, kuris nėra senesnis už *uti possidetis* interdiktą, buvimą IV-jo šimtmečio vidury paliudija Plautas[3].

1. Štai kaip Julianas savo edikte formuluoja *uti possidetis* interdiktą: *Uti nunc, eas aedes, quibus de agitur, nec vi nec clam, nec precario alter ab altero possidetis, quo minus ita possideatis, vim fieri veto*[4]. Archaiškesnė interdikto formulė buvo išreikšta dviem sakiniais, būtent: *Uti nunc possidetis eum fundum, quo de agitur, quod nec vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis, ita possideatis. Adversus ea vim fiero*

---

[1] Ubbelohde, Glücko knygų serija 43, 44, 5, 1896.

[2] Gajus, 4, 148. *Inst.*, 4, 15, *De int.*, 4. *D.*, 43, 17, *U. P.*, 1, 2. 3. Tačiau tūlas teigė, kad arba *recuperandae* ir *retinendae possessionis* interdiktus bendrai (Savigny, *Possession,* 120 §. Dernburg, *Entwicklung und Begriff des jurist. Besitzes,* 1883), arba tik *recuperandae possessionis* interdiktą (Cuq, *N. R. H.*, 1894, 22 ir t. pp.) nustatę *ager publicus* valdymui saugoti. Priešingą nuomonę žiūr. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 313 ir t. pp. Jhering, *Rôle de la volonté* 107 p. 53 išn. Visų pirmiausia senovėje ginčų dėl viešųjų žemių teismo valdžia nesprendė, o juos sprendė administracijos organai, būtent: cenzoriai, o jiems nesant, — konsulai arba, jiems nesant, — pretoriai, kurie veikė administracijos organų, o ne teismo organų vardu (Mommsen, *Dr. publ.*, 4, 156. 159 pp.). Pagaliau, geriausias išrodymas, kad posesoriniais interdiktais ir ypač *uti possidetis* interdiktais nesaugodavo viešųjų žemių, yra toks, kad pretorius, turėdamas apsaugoti viešosios žemės valdymą, žinoma, jei toks reikalas pasitaikydavo, išleisdavo tam tikrą interdiktą, kurį vadino *interdictum de loco publico fruendo;* šiokių pavyzdžių mes turime *(D.*, 43, 9). Paprastai šiai nuomonei prikišama, kad pastaruoju interdiktu saugodavę tik viešųjų žemių nuomininkus, tačiau, jei paprastieji interdiktai saugodavo pirmąjį daikto užvaldytoją, tai dar labiau turėjo saugoti nuomininką.

[3] Plautus, *Stichus* (pasireiškęs 554 m.), 5, 4, 14; Sagar.: *Nunc uter utrubi adcumbamus.* Stich.: *Abi tu sane superior:* 5, 5, 9. Stephanium: *Utrubi adcumbo.* Sagar.: *Utrubi tu vis.* Steph.: *Cum ambobus volo: nam ambos amo.* Visos prezumpcijos verčia manyti, kad seniausioji nekilnojamojo turto valdymo apsauga buvo *uti possidetis* interdiktai. — Rodos, nenuneigia interdiktų senumo tas sumetimas, kad interdiktus duodavę atsakovui atsikirsti prieš ieškovą ir kad šiokį atsikirtimą atsakovas turėjęs tik formulinio proceso metu.

[4] *D.*, 43, 17, *Uti possidetis,* 1, *pr.* su Gajaus priedėliu *nunc.* Gajus, 4, 160. 150 ir Paulus, *Sent.*, 5, 6, 1.

veto[1]. Dar anksčiau, be abejojimo, ši formulė buvo dar trumpesnė, būtent: *Uti nunc possidetis eum fundum, ita possideatis. Adversus ea vim fieri veto.* Kaip matome, pastarosios formulės pirmajame sakinyje nėra šių įterptinių žodžių: *quo de agitur quod ne vi nec clam nec precario alter ab altero possidetis*[2]. (Vertimas: Kaip dabar šią žemę (šį namą) valdote, jei tik dabartinis valdytojas iš savo priešininko *(alter ab altero)* nėra paėmęs smurtu, *(vi)*, slaptai, *(clam)* arba prašydamas iki pareikalavimo *(precario)*, taip privalote valdyti, draudžiu savivaliauti (vartoti jėgą — *vim fieri)*.

Iš šios formulės matyti, kad čia yra dvilypis interdiktas, t. yra, jo akyse abu valdymo pretendentai yra prašytojai. Tad, kiekvienas valdymo pretendentas gali remtis interdiktu ir reikalauti išspręsti, katram turi tekti valdymas. Iš interdikto formulės turinio lengva matyti, kad jis saugojo tą valdytoją, kuris faktiškai interdikto paskelbimo momentu valdė[3]. Tačiau, kai įterpė klauzulę *nec vi nec clam nec precario* (ydingo valdymo išimtis — *exceptio vitiosae possessionis)*, o tai padarė gana anksti[4], tai faktiškąjį valdytoją saugojo tik tuo atveju, kai jis valdymą įgijo ne smurtu, ne slaptai ir ne prašymu iki pareikalavimo[5]. Priešingu atveju iš faktiškojo valdytojo atimamas valdymas. Be to, nors labai ginčytinas dalykas, tačiau mes tikime, kad jį dar bausdavo. Kadangi šiuo atveju interdiktai atima valdymą iš faktiškojo valdytojo ir jį perduoda antram pretendentui, tai jis vaidino valdymo atstatymo vaidmenį. Autorių daugumas įrodė, kad šiokiu atveju faktiškasis valdytojas yra valdytojas visų žmonių akyse, išskiriant tą asmenį, kuriam valdymas yra ydingas, ir kad valdymo pretendentas (ne faktiškasis valdytojas) yra valdytojas tik faktiško-

---

[1] Festus, v° *Possessio.*

[2] Einant Klein, *Sachbesitz und Ersitzung*, 101 — 106 pp., įrodymais, kuriais pasekė Cuq, *N. R. H.*, 25 ir t. pp., klauzulė turėjo būti įterpta į interdiktą, kad būtų pašalintas prieštaravimas tarp interdikto, kuris liepė valdyti taip, kaip buvo valdoma daikto netekimo metu *(uti nunc possidetis... possideatis)*, ir tarp kito interdikto, kuris vertė atstatyti valdymą (pavyzdžiui, *unde vi dejecisti... restituas).*

[3] *D., h. t.*, 1, 2, 3.

[4] Terentius, *Eun.*, 2, 3, 27: *Hance tu mihi vel vi vel clam vel precario hac tradas*, rodos, daro 593 m. aliuziją.

[5] *D., h. t.*, 3, *pr.: Si a me possides, superior sum interdicto.* Šia prasme žiūr. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 344 ir t. pp. Dernburg — Sokolowski, 1, 150 §, 12—13 išn. Priešinga prasme — Windscheid, 1, 159 §, 10 išn. ir kiti nurodyti autoriai.

jo valdytojo akyse[1]. Pagaliau, *uti possidetis* interdiktui suteikė dar vieną funkciją. Pastaroji funkcija, nesikišdama į dviejų asmenų ginčą, saugojo valdymą, būtent: saugojo valdymą to asmens, kurio valdymo neginčydamas, pašalinis asmuo kišosi į valdytojo reikalus, pavyzdžiui, neleido statyti trobesių, ėjo į valdomąją žemę. Nors šiuo klausimu buvo daug ginčų, bet pagaliau visi autoriai sutiko, kad galima buvę remtis interdiktu ir kad šio interdikto redakcija buvus paprasta[2].

2. *Utrubi* interdiktas buvo vartojamas tada, kada kilo ginčas dėl kilnojamojo daikto. Jo formulė, be abejojimo, perėjo tas pačias fazes, kurias perėjo *uti possidetis* interdiktas. Štai jo formulė, kurią randame Juliano edikte: *Utrubi vestrum hic homo, quo de agitur, nec vi nec clam nec precario ab altero fuit, apud quem majore parte hujus anni fuit, quo minus, is eum ducat, vim fieri veto*[3]. Iš šio interdikto matome, kad ir jis saugoja valdymą tik čia, be pirmosios sąlygos *nec vi nec clam nec precario ab altero fuit*, yra dar kita sąlyga, kuri sako: *apud quem majore parte hujus anni fuit* (kuris didesnę šių metų dalį valdė daiktą)[4]. Pastaroji sąlyga sustiprina rekuperatorinę (valdymo atstatymo) funkciją. Justiniano gadynėje šis skirtumas išnyko[5].

II. Recuperandae possessionis interdiktai. — *Recuperandae possessionis* interdiktų skaičius yra ginčijamas. Taip pat neaišku, kada juos pradėjo leisti. Vieni mano, kad šie in-

---

[1] Sabinus, *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 3, 5. Ulpianus, *D., h. t.*, 3, *pr.* A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 415 ir t. pp.

[2] Veik nėra abejojimo, kad interdiktą duodavo net tam asmeniui, kuris nepretenduodavo valdyti (*D., h. t.*, 3, 2—4). Kyla klausimas, kiek tai pakeitė proceso ir net paties interdikto formą. Žiūr., pavyzdžiui, pirmuoju klausimu Karlowa, *R. R. G.*, 2, 327 p., kuris teigia, kad čia buvo proceso pakeitimas (Gajus, 4, 166), o antruoju — Baron, *Institutionen*, 106 §, kuris prileidžia paprastąjį interdiktą, prie kurio prikergia tik *ab illo possides* (*D., h. t.*, 1, 5).

[3] Šią formulę atstatė (restituavo) J. Bartsch, *Formules de procédure civile romaine*, Ženeva, 1909, 22 nr. 18—21 pp., su pagalba Ulpiano, *D.*, 43, 31, *Utrubi*, 1, Gajaus, 4, 160, 150 ir su Bizantijos šaltiniu. Šiek tiek skirtingas atstatymas yra Lenelio, *Edictum*, 264 §.

[4] Gajus, 4, 152. Apie tai, kad valdytojas, nustatydamas *animus retrorsus*, prie savo valdymo gali prijungti perleidėjo valdymą, žiūr. Gajus, 4, 151 ir daug tekstų, kurie pateko į Justiniano kompiliaciją ir kurie kalba apie interdiktus ir apie įsisenėjimą (Javolenus, *D.*, 41, 3, *De usurp.*, 23, 2 = Lenel, 114, su komentarais, *Z. S. St.*, 8, 1887, 198—202).

[5] *Inst.*, 4, 15, *De interdict.*, 4a.

terdiktai yra vėlesni už *retinendae possessionis* interdiktus, kiti, priešingai, kad jie yra ankstesni už anuos. Mes manome, kad juos pradėjo leisti dar prieš labai seną epochą, kada sudaryta *exceptio vitiosae possessionis* institucija[1]. Pirmą kartą pozityviškai juos mini Cicerono laikų tekstai. Į *recuperandae possessionis* interdiktų rūšį tikrai įeina interdiktas *unde vi;* gali būti, į tą rūšį įeina interdiktas *de precario,* kuris tikrai yra buvęs, bet kurio rekuperatorinis (valdymo atstatymo) charakteris yra ginčijamas; pagaliau, taip pat gali būti, kad ir interdiktas *de clandestina possessione* įeina į pastarųjų interdiktų rūšį, tik čia reikia pastebėti, kad pats šių interdiktų buvimas yra ginčytinas.

1. *Unde vi* interdiktas[2], apie kurio pritaikymą praktikoje kalba 689 m. Ciceronas savo ginamojoje kalboje *Pro Caecina,* buvo taikomas tik nekilnojamųjų daiktų valdymui. Klasiškojoje teisėje randame dvi šio interdikto rūšis, būtent: interdiktą *de vi cottidiana (quotidiana)* ir interdiktą *de vi armata.* — Štai kokia pirmojo interdikto formulė Juliano edikte: *Unde in hoc anno tu illum vi dejecisti aut familia tua dejecit, cum ille possideret quod nec vi nec clam nec precario a te possideret, illum quaeque ille tunc ibi habuit restituas.* Vadinas, šis interdiktas reikalauja atstatyti valdymą ir atlyginti padarytus nuostolius tam, iš kurio pastaraisiais vieneriais metais smurtu įgijo valdymą pats faktiškasis valdytojas, jo vergas arba rūpintojas; žinoma, jei jis pats nebuvo paėmęs valdymo *vi clam aut precario ab adversario.* Interdiktą *de vi armata* taikydavo tada, kada vietoje paprasto smurto būdavo pavartotas gaujos ginkluotas smurtas *(vi huminibus coactis armatisve).* Šiuo atveju išmesdavo iš formulės žodžius *in hoc anno* ir *cum ille possideret quod nec vi nec clam nec precario a te possideret.* Vadinas, prašytojas laimės net ir tuo atveju, kai jis daugiau, kaip vienerius metus nebevaldė ir kai jo valdymas priešininko atžvilgiu buvo ydingas; tačiau jis nelaimės, jei buvo tik paprastas daikto laikytojas. Nors dėl pastarojo dėsnio buvo

---

[1] Tai yra būtinas padarinys tos sistemos, kurią mes prileidome kalbėdami apie šios klauzulės kilmę. Be to, šiuo pačiu klausimu žiūr. Karlowa, *R. R. G.,* 2, 320 ir t. pp., ir kitus autorius, kuriuos jau nurodėme.

[2] *D.,* 43, 16, *Unde vi.* Cicero, *Pro Tull.,* 19. *Pro Caecina,* 19, 30—32. Keller, *Semestria ad Ciceronem,* 1, 1842, 275 ir t. pp. Lenel, *Ed.,* 245 §.

ir yra daug abejojimų[1]. — Justiniano teisėje randame tik vieną interdiktą, kurį vadino *int. de vi.* Jam buvo taikomos *int. de vi cottidiana* taisyklės, išskiriant *exceptio vitiosae possessionis* panaikinimą.[2]

2. Interdikto *de precario* formulė: *Quod precario ab illo habes aut dolo malo fecisti ut desineres habere, qua de re agitur, id illi restituas.*[3] Tūlas autorius ginčija dėl šio interdikto rekuperatorinio charakterio, nes, eidami interdikto formule, interdiktą duodavo tam, kuris yra atidavęs savo daiktą naudotis iki pareikalavimo, kitaip sakant, tam, kuris koncesijos (davimo) momentu daikto nevaldė. Tačiau kiti autoriai į tai atsako, kad jei jis anksčiau nebuvo valdytojas, tai jis tapo valdytojum tuo momentu, kada faktiškojo daikto valdytojo valdymas pasidarė ydingas.

Šį interdiktą duodavo daikto davėjui, kuris duodavo daiktą naudotis iki pareikalavimo. Kadangi seniau šiokie koncesijos santykiai buvo tarp patrono ir kliento — kiek vėliau, gal būt, juos taikė išvaduotiems vergams ir emancipuotiems vaikams —, tai jie negimdė valdymo atstatymo prievolių.[4] Vėlesniais laikais šią koncesiją sankcionavo tam tikri skundai. Anksčiau ją sankcionavo interdiktas, kuris įsako grąžinti daiktą ir atlyginti tuos nuostolius, kuriuos padarė laikytojo apgaulė *(dolus)*, prie kurios pagaliau prilygino laikytojo didžiąją klaidą *(culpa lata)*[5].

3. Pagaliau, dažnai mano buvus dar vieną rekuperatorinį interdiktą, kuris galiojęs respublikos metu. Šis interdiktas leidęs atstatyti nekilnojamojo turto valdymą, kurį faktiškasis valdytojas buvo įgijęs slaptai. Imperijos periode šio interdikto nevartojo, nes įsigalėjo principas, pagal kurį saugojo net slaptai įgytąjį valdymą. Šio interdikto buvimą labiau įrodo bendros nuomonės, nekaip patys tekstai.[6]

---

[1] Cicero, *Pro Caec.*, 31, 90, mėgina tai palaikyti; tačiau jis tai daro, norėdamas paneigti Ulpiano išvadą, kuria jis neigia paskirstymą į *dejectus* ir *qui possidet, D., h. t.*, 1, 23.

[2] *Inst.*, 4, 15, *De interdict.*, 6.

[3] *D.*, 43, 26, *De precario*, 2, *pr.*

[4] Jhering, *Rôle de la volonté*, 331—360 pp.

[5] Ulpianus, *D., h. t.*, kur didžiosios klaidos atvejis, be abejojimo, yra interpoliuotas.

[6] Vienintelis maždaug tikras tekstas yra *D.*, 10, 3, *Com. div.*, 7, 5: *Si clam dicatur possidere... de clandestina possessione competere interdictum (Julianus) inquit*, kurį galima suprasti kaip *uti possidetis* interdikto *exceptio vitiosae possessionis*. Tačiau ta išimtis galėjo pareiti tik nuo atskiro interdikto, kurio tikslas pašalinti būsimąjį valdymą.

Dėl visų trijų rekuperatorinių interdiktų kyla bendras klausimas: dėl ko jie naudingi, jei yra atitinkami *retinendae possesionis* interdiktai? Greičiausiai, jie naudingi dėl to, kad valdymą laiko nenutrūkstančiu[1] ir kad duoda tam tikrų procesinių pranašumų. Galima pasakyti, kad visus šiuos interdiktus davė prieš šios klauzulės įterpimą ir kad jie turėjo tą pranašumą, jog jie galėjo pereiti įpėdiniams. Dar galima pridurti, kad *uti possidetis* interdiktą duodavo tik tam, kuris interdikto paskelbimo momentu dar valdė, tuo tarpu kai interdiktą *de precario* duodavo tam, kuris nustojo valdyti dėl *dolus*. Pagaliau, *uti possidetis* interdiktas atstatydavo nekilnojamojo daikto valdymą, o *unde vi* interdiktas atstatydavo nekilnojamojo daikto ir prie jo priklausančių kilnojamųjų daiktų ir jų vaisių valdymą.

---

[1] Šia prasme Accarias, 2, 972 išn. Priešinga prasme Appleton, *Propriété prétorienne*, 1, 1889, 208 išn.

III.

Nuosavybės įgijimas[1]

Moderniškieji interpretatoriai, iš dalies sekdami Romos teisininkais, nurodo, daug nuosavybės įgijimo būdų. — Pavyzdžiui, skiria tautų teisės nuosavybės įgijimo būdus nuo civilinės teisės įgijimo būdų, kurie buvo prieinami tik Romos piliečiams, kuriuos taikė tik romėnų daiktams ir kuriais galėjo piliečiai įgyti romėnų daiktų nuosavybę. Nuo civilinės teisės būdų skiria pretorinės teisės būdus. Visus aukščiau nurodytus nuosavybės įgijimo būdus skiria dar į pirmapradinius ir derivatyvinius. Pirmapradinis nuosavybės įgijimo būdas yra, jei įgijusis yra pats pirmasis iš nieko kito neįgijęs; vadinas, jo nuosavybė yra laisva nuo visokių prievolių. O jei nuosavybė yra įgyta iš kito asmens, tai jos įgijimo būdas yra derivatyvinis ir ją gali apsunkinti pirmųjų savininkų daiktinės teisės. Atsižiūrint į nusavinimo būdus, derivatyvinius nuosavybės įgijimo būdus skiria dar į laisvus, arba konvencinius (sutartinius), kada nuosavybės perkėlimas pareina nuo valių suderinimo, nuo perleidėjo ir įgytojo susitarimo, ir privalomus, arba nelaisvus, kada savininko sutikimo neklausiama. Be to, dar skiria universalinius (bendrus) nuosavybės įgijimo būdus, kada perleidžiamas visas turtas arba jo dalis su jo kreditu ir debetu, ir partikuliarinius (dalinius) —, kada perleidžiamas atskiras izoliuotas daiktas be to daikto kredito ir debeto. — Pagaliau, nuosavybė gali būt perleidžiama tarp gyvųjų ir mirties atveju. Pastaruoju atveju galima įgyti universališkai (*hereditas* — įpėdinystė) arba partikuliariškai, (legatas, fideikomisas, dovanojimas mirties atveju). Vadinas, šiuo atveju nuosavybės įgijimas pareina nuo vieno asmens mirties. Mes čia,

---

[1] *D.*, 41, 1, *De adquirendo rerum dominio.* Czyhlarz, Glücko knygų serija 41 ir 42, 1, 1887; De Francisci, *Il transferimento della proprieta*, 1924.

turėdami reikalą tik su partikuliariniais tarp gyvųjų nuosavybės įgijimo būdais, iš pradžios studijuosime nuosavybės įgijimo būdus, kurie yra laisvi ir derivatyviniai, o paskui studijuosime pirmapradinius įgijimo būdus. Tačiau dar prieš tai mes pasakysime keletą žodžių apie įgijimus, kuriuos gauna ne iš privačių asmenų, bet iš valstybės[1].

A.

Valstybės nusavinimas.[2]

Galima įgyti universalinę turto nuosavybę iš valstybės, pavyzdžiui, jei valstybė iš varžytynių parduoda visą nuteistojo asmens turtą *(sectio bonorum)*. Tai yra civilinės teisės institucija, kuria, kaip mes pamatysime, pasinaudojo pretorius neišmokančio skolininko turtui parduoti *(venditio bonorum)*. Tačiau kartais valstybė parduodavo atskirus kilnojamuosius arba nekilnojamuosius daiktus.

Pagrindiniai valstybės kilnojamųjų daiktų nusavinimo atvejai yra karo grobio pardavimas. Šis grobis nėra nuosavybė tų atskirų asmenų, kurie jį užgrobė. Grobis yra valstybės nuosavybė[3]. Tiktai kariuomenės vadas turi teisę disponuoti grobiu ir net jo dalį išdalyti kareiviams[4]. Likusią grobio dalį iš varžytynių parduoda kvestorius. Jis tai gali daryti atskirais daiktais ir

---

[1] Pas mus gana įprasta iš pradžios peržvelgti pirmapradinius būdus, iš kurių pagrindinis ir aiškiausias yra užvaldymas, o paskui derivatyvinius būdus, būtent: mancipaciją, *in jure cessio, traditio, adjudicatio*, įsisenėjimą, įstatymą. Tačiau šis metodas nepatogus, nes jis pirmoje vietoje pastato tą būdą, kurį mūsų senieji autoriai laikė svarbiausią ir šaltiniu visų kitų būdų, bet kurio, mūsų nuomone, reikšmė yra menkesnė ir kuris yra daug vėliau atsiradęs. Paskui šis metodas neatskiria laisvųjų būdų nuo nelaisvųjų. Pagaliau, šis metodas užmiršta valstybės įgijimus; tiesa, jis Justiniano laikais vaidino menką vaidmenį, bet klasiškosios teisės gadynėj — kiek didesnį vaidmenį, o dar senesnėj gadynėj valstybės įgijimai vaidino labai didelį vaidmenį, gal būt, didesnį vaidmenį, negu užvaldymas. Šis vaidmuo ypač svarbus buvo nekilnojamojo turto srity, nes jis buvo visų kitų įgijimų šaltinis.

[2] A. Pernice, *Labeo*, 1, 350—358 pp.

[3] *D.*, 48, 13, *Ad leg. Jul. peculatus*, 15 (13). Marquardt, *Organisation financière*, 358 p.

[4] Apie *manubiae* žiūr. Mommsen, *Römische Forschungen*, 2, 1879, 443 ir t. pp. *Dr. publ.*, 1, 274 p.; 4, 267—268 pp.

atskiriems asmenims *(emptio sub corona*[1]) arba po daug daiktų pirkliams *(sectores*[2]).

Nekilnojamuosius daiktus gali perleisti pati valstybė. Ji perleidžia žemę už atlyginimą, kurį paima kvestorių ministerija *(agri quaestorii)*[3], arba be atlyginimo. Be atlyginimo perleidžia arba tam tikrai žmonių grupei, pavyzdžiui, tam tikros kolonijos gyventojams *(ager divisus et adsignatus)*, arba atskiriems piliečiams *(ager viritanus)*[4].

Šių koncesijų pradžia, greičiausiai, sutampa su privatinės nuosavybės pradžia, t. y., su pirmųjų karalių gadyne. Einant šiomis koncesijomis, įgytos Italijos žemės buvo išmatuotos valdžios matininkų, *agrimensores*. Jų sienas nustatė dėl to, kad šios žemės perėjo į privatinę koncesionierių nuosavybę *(agri limitati*[5]). Pastarųjų žemių negalima maišyti su valdžios žemėmis *(agri publici)*, kuriose leido įsikurti atskiriems asmenims *(agri occupatorii)*. Kadangi jos negalėjo tapti privatine atskirų asmenų nuosavybe, tai oficiališkai nebuvo matuojamos *(agri arcifinales)*[6]. Bet respublikos pabaigos ir imperijos pradžios įstatymai suteikė šių žemių nuosavybės teises tiems, kurie jas valdė. Tuo būdu išnyko pirmykštis santykis (koreliacija) tarp žemės matavimo ir privatinės nuosavybės[7]. Iš čia lengva pa-

---

[1] Varonas teigia, kad tai buvęs kviritų nuosavybės įgijimo būdas, *De r. r.*, 2, 10, 4: *Si e praeda sub corona emit.* Plautus, *Cpt.*, 1, 2, 110, 111: *Istos captivos duos heri quos emi de praeda a quaestoribus.* Caelius Sabinus pas Aul.- Gel., 6 (7), 4, 3: *Antiquitus mancipia jure belli capta coronis induta veniebant et idcirco dicebantur sub corona venire.*

[2] Cicero, *Pro Cluent.*, 59, 162. Apie *sector* prasmę Pseudo-Asconius, *In Verr.*, 2, 1, 52, ir Pernice, *loc. cit.*

[3] Siculus Flaccus, 152 p.: *Quaestorii dicuntur agri, quos ex hoste captos populus Romanus per quaestores vendidit.* Mommsen, *Dr. publ.*, 4, 252 p., 1 išn.; 125 p., 1 išn.

[4] Apie dviejų kategorijų skirtumą žiūr. Mommsen, *Dr. publ.*, 4, 348—352 pp.

[5] Ta nuomonė, kuri mums rodos tikra, viešpatauja. Šios nuomonės šalininkus nurodo Beaudouin, *Limitation des fonds de terre*, 1894, 109 p., 1 išn., ir jo paties nurodytus skirtumus, 107—193 pp. Tame pačiame veikale randame daug smulkmenų apie įvairius oficialinio ir privatinio matavimo būdus. Be to, žiūr. Max Weber, *Die Römische Agrargeschichte*, 1891. Th. Mommsen, *Hermes*, 27, 1892, 79 ir t. pp. *Ges. Schr.*, 5, 85 ir t. pp. Kubitschek, *Pauly-Wissowa*, 1, 1, v° *Ager.*

[6] Siculus Flaccus, 138 p. (Thulino leid. 101 p.): *Occupatorii autem dicuntur agri quos quidam arcifinales vocant.* Apie pirmųjų dviejų idėjų koreliacijas, Mommsen, *Dr. publ.*, 6, 2, 480 p.; Beaudouin, *Limitation des fonds de terre*, 31 ir t. pp.

[7] Apie 643 metų agrarinio įstatymo vaidintą vaidmenį žiūr. ypač Beaudouin, 146—192 pp.

stebėti, kad vienų ir kitų žemių privatinė nuosavybė parėjo nuo valstybės koncesijos. Tą pat galima pasakyti ir apie genčių žemes, kurios vėliau tapo atskirų genties narių nuosavybe, nes žemės tribų sudarymas, su kuriuo yra susijęs anas pasikeitimas, parėjo nuo valdžios paliepimo, o ne nuo genčių iniciatyvos.

B.

Derivatyviniai laisvo nusavinimo būdai.

Yra trys nuosavybės perleidimo būdai, kuriais savininkas laisvai gali perleisti savo daikto nuosavybę kitiems asmenims. Šie būdai yra *mancipatio, in jure cessio* ir *traditio*. Be bendro šalių, t. y., nuosavybės perleidėjo ir jos įgytojo galėjimo perkelti daikto nuosavybę, reikalinga dar, kad perleidėjas būtų tikras daikto savininkas. Šiuos nuosavybės perleidimo būdus principiališkai galėjo vartoti tik veiksnus savininkas. Apie šiedvi bendras taisykles nereikėtų daugiau ir kalbėti, jei viena ir kita neturėtų išimčių, būtent: jei nesavininkas niekada negalėtų perleisti svetimo daikto nuosavybės ir jei kuriais-ne-kuriais atvejais savininko teisės perleisti nuosavybę nebūtų aprėžtos. — Pirmosios taisyklės išimtis gerai iliustruoja jau mums žinomi įstatyminių globėjų ir rūpintojų pavyzdžiai. Einant XII Lentelių įstatymais, globėjai ir rūpintojai galėjo nusavinti jų valdžioj esančių asmenų turtą,[1] o, pagal naująją teisę, ypač pagal vieną Zenono konstituciją, fiskas galėjo perleisti pilną daikto nuosavybę. Žinoma, fiskas atlygindavo nuostolius tuo atveju, kai jis nusavindavo svetimo asmens daiktą[2]. —Kalbant apie tuos atvejus, kada savininkas negalėdavo perleisti savo daikto nuosavybės, reikia pabrėžti, kad šią teisę galėdavo panaikinti įstatymo dispozicija[3], pavyzdžiui, *lex Julia* uždraudė vyrui perduoti be žmonos sutikimo jos nekilnojamąjį turtą[4], kitos dispozicijos draudė nusavinti ginčijamus daiktus[5], dar kitos senesnės dispo-

---

[1] Gajus, 2, 64. Kiti du jo nurodyti pavyzdžiai dėl *curator* ir turinčio hipoteką kreditoriaus tinka tik nusavinimui *traditio* būdu.

[2] *Inst.*, 2, 6, *De usuc.* 14, kur Justinianas nurodo, kad jis šią taisyklę pritaikęs imperatoriaus ir imperatorienės daromiems nusavinimams.

[3] Bachofen, *Ausgewählte Lehren*, 1848, 2—7 numeriai.

[4] Gajus, 2, 63, *Inst.*, 2, 8, *Quib. alienare, pr.*,

[5] Augusto ediktas uždraudė ieškovui parduoti ginčijamas Italijos žemes tol, kol revendikacijos byla nebuvo baigta. Nors mancipacijos arba

zicijos, norėdamos apsaugoti apdovanotųjų žeme piliečių reikalus, uždraudė laisvai disponuoti savo žemėmis, tačiau šis uždraudimas nedaug ką galėjo pasiekti[1]. Rodos, kartais ir teismo sprendimai šią teisę galėdavo aprėžti[2]. Kartais ir atskiro žmogaus valia praktikoje galėdavo paraližiuoti nuosavybės perleidimo teises; ypač tai būdavo daroma paskutiniu valios pareiškimu, pavyzdžiui, šeimos fideikomisas, pagal kurį po vieno asmens turtas turėjo tekti kitam asmeniui[3]. Tačiau, sutartimis tarp gyvųjų paprastai negalima buvo uždrausti nuosavybės perleidimo[4].

Mancipacija[5].

Geriausias nuosavybei perleisti būdas Romoje buvo mancipacija. Justiniano gadynėje šio nuosavybės perleidimo būdo nerandame; tačiau klasiškosios epochos metu jis užėmė pirmą

---

in jure cessio būdais padarytas pardavimas nebūtų niekingas, vis dėlto atsakovas galėtų išimties keliu remtis ediktu, nukreiptu prieš ieškovą.(*fr. de jure fisci, 8; Gajus*, 4, 117a). Tačiau tik Justinianas uždraudė valdytojams parduoti ginčijamą žemę. Justinianus, *C., 8, 36* (37), *De litig., 5.* Nov. 112, c. I.

[1] Tib. Grakcho, Sulos ir Cezario agrariniai įstatymai nustatė nenusavinamos žemės normą. Tačiau po Grakchų gadynės buvo leista nusavinti pirmąjį žemės sklypą. Uždraudimas nelietė Sulos kolonų (naujakurių nuomininkų). Tik po dvidešimties metų Cezario įstatymas šį dalyką galutinai nustatė. Žiūr. Beaudouin, *Limitation des fonds de terre*, 141 ir t. pp., 179 p. I išn., 183 p. — Gali atrodyti, kad iš pat pradžios buvo nenusavinamas *heredium* ir kad tai buvo tik trumpą laiką; bet mes neturime nė vieno tokio įrodymo: mancipacija, kuri yra senesnė už nekilnojamo turto nusavinimą, gal būt, yra senesnė už Romos įkūrimą. Šiaip ar taip, jei ši tvarka būtų buvusi, tai ji, pagal teisingą Beaudouin, 290 p. 2 išn., pastabą, turėjo labai anksti išnykti, dar prieš XII Lentelių įstatymus, prieš kurių atsiradimą legenda patiekia nusavinimo pavyzdžių ir kurių buvimo metu jau buvo uždraustas aikvojimas; uždraudimo tikslas buvo saugoti giminės turtą, *bona paterna avitaque;* šį turtą draudė parduoti (Val. Max., 4, 4, 7).

[2] Einant viena pretoriaus decizija, principiališkai buvo draudžiama nusavinti įpėdinių turtą, jei nebuvo tam tikro leidimo, *D.*, 41 4, *Pro empt.*, 7, 5; *D.*, 42, 5, *De rebus auct.*, 31, 4. *D.*, 50, 12, *De poll.*, 8. Kadangi pretorius tvarkė nusavinamumo klausimą, tai nuo jo parėjo nusavinimo niekingumas, tai yra, niekingumą sankcionavo pretoriniai būdai.

[3] *D.*, 30, *De leg.*, I, 114, 14. Dar plačiau apie tai kalba *D.*, 32, *De leg.*, III, 38, *pr.* ir *C.*, 7, 26, *De us. pro empt.*, 2, Pernice, *Labeo*, 3, 68 p. 5 išn.

[4] Pomponius, *D.*, 2, 14, *De pactis*, 61: *Nemo paciscendo efficere potest ne sibi locum suum dedicare liceat aut ne sibi in suo sepelire mortuum liceat aut ne vicino invito praedium alienet.* Yra ginčijamas klausimas, ar reikia prileisti šio principo išimtį, kurią teigia vienas Marciano tekstas, būtent: *D.*, 20, 5, *De dist. pign.*, 7, 2, pagal kurį, einant Bazilikų patvirtinta Florentino pamoka, savininkas gali sutartimi su hipotekos kreditorium atsisakyti nuo teisės nusavinti hipotekuotą daiktą. Paskutinėje vietoje žiūr. L. Lusignani, *B. Ist. D. R.*, 11, 1898, 26—31 pp., kuris prileidžia interpoliaciją.

[5] Bechmann, *Der Kauf*, 1, 1876, 37—302 pp. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 363—381 pp. W. Stintzing, *Ueber die Mancipatio*, 1904.

vietą; jį numatė ir XII Lentelių įstatymai; bet, rodos, jis yra daug senesnis ne tik už XII Lentelių įstatymus, bet ir už pačią Romą[1]. Kadangi apie mancipaciją mes turime daug dokumentų, tai labai tiksliai galime nustatyti jos formas, padarinius ir pritaikymo sferą[2].

1. *Mancipacijos formos.* Klasiškosios teisės mancipacija yra gana komplikuotas aktas[3]. Nepakanka dviejų šalių dalyvavimo. Dar reikia mažiausiai penkių liudininkų, kuriais tik piliečiai gali būti. Be to, reikalingas vienas svarstyklininkas *(libripens).*[4] Taip pat čia turi būti daiktas, kurį perduoda, žinoma, jei tas daiktas yra kilnojamas.[5] Pagaliau, čia turi būti svarstyklės ir vario gabalas. Įgytojas, laikydamas savo rankose įgyjamąjį daiktą, jei šis yra kilnojamas,[6] pavyzdžiui, vergą, sako: *Hunc ego hominem ex jure quiritium meum esse isque mihi emptus esto hoc aere aeneaque libra.* Greičiausiai ir kainą, *pretium,* pamini[7]. Paskui variu suduoda į svarstykles, kurias laiko svar-

---

[1] Mancipacija, kurią labai aiškiai reguliuoja XII Lent. 6, 1, yra senesnė už tą epochą, kada buvo nustatytas nekilnojamojo turto nuosavybės perleidimas; nes jos formos labai gerai tiko tik kilnojamiems daiktams nusavinti, o nekilnojamo turto reikalams pritaikytos jos formos ne taip tiko. Be klaidingos pažiūros, pagal kurią Serviaus Tuliaus penkių klasių atstovai tai paliudiją, nėra jokio motyvo, kuris verstų manyti, kad mancipacija buvo įgyvendinta po Romos įkūrimo. Mūsų nuomone, niekas nekliudo manyti, kad mancipacija buvo sena latinų institucija, kuri dėl šios priežasties buvo prieinama visiems latinų federacijos nariams. Apie mancipaciją prieš metalo vartojimo gadynę žiūr. Cornil, *Droit romain, 1921,* 42 p.

[2] Be gausingų užrašų *(Textes,* 823 ir t. pp., 847 ir t. pp.) ir juridinių tekstų, kurie kalba apie to meto mancipaciją, šie dokumentai apima daug Justiniano kompiliacijos fragmentų, kurie kalba apie pirmykštę mancipaciją ir kurie kompiliatorių sužinoti padavimų keliu.

[3] Gajus, 1, 119. Ulpianus, *Reg.,* 19, 3—6.

[4] Gajaus, *Epitome,* 1, 6, 3, ir įvairūs užrašai taip pat mini *antestatus,* kuris, pasak Cuq, *Institutions* 1, 80 p., 6 išn., buvęs, bent seniau, skirtingas nuo *libripens* ir liudininkų asmuo. *Libripens* ir *antestatus* skirtumą rodo visi konkretūs mancipacijos tekstai, kurie juodu vadina įvairiais vardais (pavyzdžiui, žiūr. *Textes,* 849—852 pp.). Tačiau Longino Kastoriaus testamentas *(Textes,* 805—809 pp.) aiškiai sako, kad jis buvęs pirmasis iš penkių liudininkų, o ne skirtingas asmuo.

[5] Priešingai, nekilnojamąjį daiktą galima buvo mancipuoti nesant čia pat paties daikto (Gajus, 1, 121; Ulpianus, 119, 6). Tai darė dėl to, kad materiališkai negalima to daikto paimti į rankas, tai yra laikyti daiktą rankose *(rem tenens),* ko reikalavo mancipacija.

[6] Ulpianas, pasirėmęs šiuo nuostatu, reikalauja, kad vienu kartu nebūtų mancipuojami du daiktai, kurių negalima kartu laikyti rankose. 61 metų aktas rodo, kad dviejų vergų mancipacijos buvo atskiros, *Textes,* 825 p.

[7] Gajus, kuris patiekia mancipacijos formulę, nepažymi šitos paskutinės klauzulės; bet ją buvus paliudija Paulius, *F. V.,* 50, kur jis patiekia

styklininkas, ir vario gabalą perduoda daikto savininkui. Šios formos gali atrodyti gana keistos. Bet jas išaiškina pati mancipacijos istorija. Principiališkai mancipacija nebuvo didesnė laisvai pasirinktų fikcijų krūva, negu kitų aktų fikcijų krūva. Iš pradžios ji buvo visai atviras, paprastas ir širdingas aktas. Atmetant į šalį penkis liudininkus, kurių reikalavo šalių laisvės ir viešumo garantija[1], tam tikros epochos metu buvo reikalingi esminiai ceremonialo elementai, *libripens,* metalas ir svarstyklės, nes tada dar nebuvo valstybės kaltų pinigų. Mancipacija buvo paprastas mainas, nes duodavo daiktą už tam tikrą metalo svorį.[2]

Greitai atsirado reikalas perleisti daiktą nepaimant užmokesčio, pavyzdžiui, duodant pasogą, parduodant kreditui; nuo tada pradėjo naudotis jau esančiu aktu. Šiam reikalui fiktyviškai sverdavo kainą, nes iš tikrųjų tos kainos nemokėdavo. Kiek vėliau, kai valstybė išleido savo pinigus, nebuvo reikalo sverti metalo net tuo atveju, kada parduodavo kreditui. Dėl šių dviejų motyvų, žinoma, jei valstybė pradėjo kalti pinigus decemvirų laikais, o jei pinigus ji pradėjo kalti vėliau, tai tik dėl pirmojo motyvo XII Lentelių įstatymai šit ką nustatė: nors svėrimas bus tik fiktyvus ir nors jo visiškai nebus, tačiau mancipacija perkels nuosavybę. Nuosavybės perkėlimas pareina nuo šalių valių pareiškimų, nes *cum nexum faciet mancipiumque,*

šios formulės fragmentą, būtent: *Empta esto pretio...* Dar daugiau, visi mancipacijos aktai, kuriuos mes turime, nurodo kainą, kuri yra pardavimo ir mancipacijos kaina tuo atveju, kai mancipacija daroma su atlyginimu *(Textes* 849—852 ir t. pp.); kartais būdavo pažymima vieno sestercijaus fiktyvine kaina, kurios reikalavo mancipacija. Fiktyvinę kainą žymėdavo tada, kada dovanodavo arba šiaip dovanai duodavo daiktą, *Textes,* 829 ir t. pp.; testamentas, *per aes et libram, Textes,* 806 p. Girard, *N. R. H.,* 1822 198—199. 204—205 pp. = *Mélanges,* 2, 1923, 24—25. 30—31 pp. Appleton, *Studi Scialoja,* 2, 1905, 517—518 pp.

[1] Visados palaikomoji nuomonė, pagal kurią penki liudininkai atstovavę penkioms Ser. Tul. klasėms ir kurie liaudies vardu sankcionavę aktą, yra išgalvota; ją nugriauja faktai. Pirmiausia, tai nėra klasės, o centūrijos, kurios pagal šį tautos padalymą sudarė sekcijas, kurioms reikėjo atstovauti (Hoelder, *Beiträge zum Erbrecht,* 1881, 51 p.). Paskui, šita supozicija nesuderinama su penkių liudininkų cifra, nes ši cifra buvo negriežtai užfiksuota cifra, o minimumas (Gajus, 1, 119: *Non minus quam quinque testibus;* Gajus, 2, 25: *Praesentibus amicis).* Pagaliau, šią nuomonę nugriauja tas faktas, kad mancipacija yra latinų institucija (pavyzdžiui, žiūr. *lex Salpensa,* c. 22), o latinai tautos padalymo klausimo visai nežinojo.

[2] Gal būt, kad metalu mušdavo į svarstykles metalo tikrumui nustatyti (Jhering, *Esp. du Dr. r.,* 3, 222 pp.).

uti lingua nuncupassit, ita jus esto.[1] Galutinės mancipacijos — Gajus ją vadina *imaginaria venditio* — formas nustatė įstatymų leidėjas, kuris, norėdamas patenkinti praktikos reikalavimus, autorizavo faktišką svėrimą.

2. *Mancipacijos padariniai.* Mancipacija yra nuosavybės perleidimo būdas. Jei nuosavybės perleidėjas yra savininkas, tai esminis ir tiesioginis emancipacijos padarinys yra perleidėjo nuosavybės perdavimas įgytojui. Tačiau mancipacija turėjo dar tokių privalumų, kokių neturėjo kiti nuosavybės perleidimo būdai, vis tiek, ar šie pastarieji buvo daromi *jure civili,* ar *jure pretorio.* Dėl tų privalumų mancipacija buvo labiau vartojama negu kiti nuosavybės perleidimo būdai. Mancipacijos geruosius privalumus išaiškina tai, kad iš pradžios ji buvo pardavimas kreditui. 2. Jei nuosavybės perleidėjas nebuvo tikras savininkas ir negalėjo įgytoją apsaugoti nuo tikrojo savininko *(verus dominus),* tai jis turėjo sumokėti įgytojui dvigubą gautą kainą, kaip pabaudą. Ši pabauda sudarė *actionis auctoritatis* objektą. Pastaruoju skundu įgytojas galėjo reikalauti pabaudos iš nesąžiningo perleidėjo, kuris paėmė užmokestį, o neapsaugojo nuo evikcijos.[2] — 2. Mancipacija taip pat gimdė dar šiokį ypatingą padarinį: jei žemės pardavėjas laidavo pirkėjui, kad žemėje yra koks nors turtas, o iš tikro to turto nėra, tai, einant tuo pačiu pabaudos pagrindu, žemės pardavėjas turėjo sumokėti dvigubą nurodyto turto kainą. Skundas, kuriuo žemės pirkėjas galėjo skųstis jos pardavėju, vadinosi *actio de modo agri.*[3]

---

[1] XII Lentelių, 6, 1. Kadangi XII Lentelių įstatymai kodifikavo jau esančią teisę, tai savaime aišku, kad juose turėjo būti mancipacijos nuostatai, kurie veikia tarp gyvųjų, kaip tie įstatymai apėmė, pavyzdžiui, testamentinius nuostatus, būtent: *uti paterfamilias legassit super pecunia tutelave rei suae ita jus esto* nuostatą. Tačiau, jei šis nuostatas būtų buvusi paprasta mancipacijos ir *nexum,* kuris ta pačia forma buvo vartojamas obligacijų srity, ratifikacija, tai ši dispozicija būtų buvusi tiesiai taip pasakyta, kaip testamentinės dispozicijos, būtent: *Uti nexum mancipiumque faciat ita jus esto.* Čia nustatyta kitokia formulė dėl to, kad būtų pasakyta, jog nuo kalbų pareiškimo momento aktas pradeda galioti.

[2] P. F. Girard, *L'auctoritas et l'action auctoritatis, Mélanges de droit romain,* 2, 1923, 155—305 pp. Šį skundą buvus nustatė Paulus, *Sent.,* 2, 17, 1—3, kuris šiuo atveju pastato *traditio* prieš mancipaciją, ir *nummo uno* mancipacijos pagrindais; jei norėdavo padaryti mancipaciją be garantijos, fiktyviškai nustatydavo vieno sestercijaus kainą, kurią dvigubai reikėdavo grąžinti evikcijos atveju. Ypač žiūr. mancipacijos formuliarus, *Textes,* 823—828 pp. Apie šį skundą mes dar kalbėsime, kai studijuosime evikcijos klausimą pardavimo atveju.

[3] Taip pat ir apie šį skundą mes dar kalbėsime pardavimo teorijoje. Jį buvus paliudija Paulus, *Sent.,* 2, 17, 4.

Priešingai, mes netikime, kaip tūlas mano, kad macipacija būtų turėjusi dar šiuodu privalumus: 1. kad visos prie mancipacijos akto prikergtos šalutinės klauzulės *(leges mancipii)* būtų privalomos; 2. kad mancipacija būtų perkėlusi daikto nuosavybę net tuo atveju, kada už jį neužmokėta kaina.

Dėl pirmojo klausimo galima pasakyti, kad mancipacijos formuliarą, be abejojimo, galima buvo pakeisti. Formuliare buvo tuščių vietų, kurias galima buvo užpildyti laisvu noru nustatytais dalykais, pavyzdžiui, nurodyti kainą, nurodyti patį objektą, kad jis turi būti *uti optimus maximus,* kad jis nėra apsunkintas servitutais, kad jis apsunkinamas servitutais, valdymo naudojimo teise (pav., *mancipatio deducto usufructu),* galėjo nurodyti net turtą, kuris buvo žemėje (modus agri). Tačiau, kaip labai teisingai buvo pastebėta, į mancipacijos aktą galima buvo dėti tik tuos nurodymus, kurie yra suderinami su pirminiais mancipacijos, kaip pardavimo kreditui, charakteriu ir su vienašale įgytojo sakoma kalba. Šie aprėžimai nustato mancipacijos vartojimo sritį ir gimdo baudžiamuosius skundus nesąžiningu perleidėju.[1] Į mancipacijos aktą negalima dėti nei termino arba sąlygos, nei tokių klauzulių, kurios gimdytų kitokių prievolių. Aiškus sąlygos arba termino įterpimas padaro patį aktą niekingą.[2] Jei šalys nori, kad būtų nustatytos kitokios prievolės, pavyzdžiui, kad pirkėjas sumokėtų kainą už paimtą kreditui daiktą, tai turi sudaryti kitą aktą, pagal kurį apsiima šią kainą sumokėti.[3]

---

[1] Kainos nurodymas *Uti optimus maximus* žemės mancipacija: Venuleius, *D.*, 21, 2, *De evict*, 75 (Lenel, 73). *Deducto usufructu* mancipacija: *F. V.*, 50. Mancipacija su turinio nurodymu: 372 p. 3 išn. Atrodo, kad klauzulės dažnai sudarydavo nusavintojo pareiškimo objektą *(lex rei suae dicta).* Pernice, *Labeo*, 3, 97 ir t. pp.

[2] *F. V.*, 329. *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 77. Akte gali būti nuostatai, kurie yra padaryti tylomis.

[3] Tūlas, pasiremdamas XII Lentelių įstatymų, 6, 1, taisykle, kurią jau mes išaiškinome visai kitokia prasme, ir vienu Gajaus tekstu, *D.*, 2, 14, *De pact.*, 48, palaiko priešingą nuomonę. Tačiau šiokios nuomonės prileidimas būtų visos romėnų sutarčių teorijos istorijos sugriovimas, pavyzdžiui, bevardžių sutarčių ir sutarčių, prijungtų prie pardavimo sistemos ieškiniai *(do ut des, do ut facias)* buvo keliami tik imperijos gadynėje (Pernice, *Labeo*, 3, 1, 114 p.). Mūsų nuomone, *conventio fiduciae,* kurią, kaip mes esame linkę manyti, numatė naujasis mancipacijos formuliaras (žiūr. fiducinės mancipacijos skyrių, *Textes* 826—828 pp.), XII Lentelių laikais negimdė ieškinio. Jei norėdavo sudaryti asmeniniam skundui — be *auctoritatis* ir *de modo agri* skundų — pagrindą, tai turėdavo daryti paprastą sutartį, kaip tai, pavyzdžiui, matome Sintrofo dovanos akte, kur dovanotojas žodžiu pasižada apdovanotojam *(Textes*, 832—833 pp. Pernice, 146—150 pp.).

Einant Justiniano nustatyta taisykle apie *traditio,*[1] nuosavybės perdavimas parėjo nuo kainos mokėjimo. Nors ši taisyklė vėliau buvo nustatyta *traditionis* reikalui, tačiau ji tiko ir mancipacijai, nes XII Lentelių įstatymai realų kainos svėrimą pakeitė fiktyviu svėrimu. Jei įstatymų leidėjas būtų laikęsis pirmosios reformos, tai būtų atsiradę daug naujų pavojų nusavintojams mancipacijos būdu, ypač tiems, kurie perleisdavo už atlyginimą. Tuo tarpu, kai anksčiau, kada kainos mokėjimas parėjo nuo metalo svėrimo, kurį darė mancipuojant, pardavėjas neprarasdavo parduodamojo daikto nuosavybės tol, kol jam nesumokėdavo sulygtos kainos; vėliau jis galėjo prarasti daikto nuosavybę negavęs sulygtos kainos. Įstatymas, norėdamas užkirsti šiokiam reiškiniui kelią, nusistatė, kad, kaip anksčiau, nuosavybė bus perkelta tik tuo atveju, kada bus sumokėta sulygta kaina. Įstatymas dirbtiniu būdu palaikė tarp mokėjimo ir nuosavybės perkėlimo sąryšį, kurį iki tol nustatė pačios mancipacijos formos. Vadinas, ana taisyklė, kaip galima nustatyti,[2] buvo taikoma ne tik mancipacijai. Taisyklė buvo nustatyta mancipacijai tada, kada po XII Lentelių įstatymų mancipacija pasidarė kviritų nuosavybės šaltiniu *nec mancipi* daiktams[3]. Šią taisyklę išleido arba mancipacijos ir *traditionis* reikalams kartu, arba pirma mancipijai vienai, o paskui pritaikė ir *traditionis* reikalams. Tas pats tekstas įrodo, kad vis dėlto galima buvo perkelti nuosavybę negavus sulygtos kainos, pavyzdžiui, jei pardavėjas vietoj sulygtos kainos gaudavo kitą tolygų atlyginimą; kiek vėliau, jei pardavėjas nustatydavo vėlesnį kainos mokėjimo terminą arba kuriuo kitu būdu atleisdavo pirkėją nuo kainos mokėjimo.[4]

---

[1] *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 41: *Venditae vero et traditae (res) non aliter emptori adquiruntur, quam si is venditori pretium solverit vel alio modo ei satisfecerit veluti expromissore aut pignore dato. Quod cavetur quidem etiam lege duodecim tabularum: tamen recte dicitur et jure gentium, id est jure naturali, id effici. Sed si is qui vendidit fidem emptoris secutus fuerit, dicendum est statim rem emptoris fieri.*

[2] Žiūr. labai gudriai parinktą šios prasmės argumentą Naber, *Mnemosyne*, 17, 1889, 400 p. iš dviejų *D.*, 7, 1, *De usufr.*, 12, 5; 25, 1, fragmentų.

[3] Šia prasme žiūr. Bechmann, *Der Kauf*, 1, 199 ir t. pp.; priešinga prasme — Cuq, *Institutions*, 1, 87 p.

[4] Ne tik Justinianas riša pirmąją išvadą su XII Lentelių įstatymais, bet ir jų senumo skirtumas matyti iš pačios Institucijų teksto kompozicijos. Pirmame sakinyje jis sako, kad nuosavybė pereina pirkėjui tik tada, kada jis sumoka sulygtą kainą arba kaip kitaip atsilygina pardavėjui; trečiame sakinyje jis toliau sako, kad nuosavybė betarpiškai pereina pirkėjui, jei

3. *Pritaikymo sritis.* Mancipaciją galėjo vartoti tik tie asmenys, kurie galėjo turėti kviritų nuosavybę.[1] Ja galima buvo perduoti nuosavybę tik tų daiktų, kurie galėjo būti kviritų nuosavybės objektai. Tad, jei ją vartojo, pavyzdžiui, ne Romos piliečiai arba jei ja perduodama provincijų žemių nuosavybė, tai ji, kaip mancipacija, buvo niekinga; bet jei mancipacijos akte buvo visi *traditio* akto reikalavimai, tai ji galėjo perkelti provincijų žemių nuosavybę, taip pat perkelti peregrinų nuosavybę.[2] Labai sunku nustatyti, ar mancipacija nereikalavo, kad nusavinimas liestų tik *res mancipi,* ir ar *res nec mancipi* mancipija nebuvo niekinga. Mums rodos, jog romėnų teisė reikalavo, kad mancipijos objektas gali būti tik *res mancipi.* Šį dalyką įrodo ne tik natūrali tekstų prasmė, bet ypač *actio auctoritatis,* nes ją taikė tik *mancipi daiktams.* Ji būtų buvusi vartojama *nec mancipi* daiktams, jei pastaruosius būtų buvę galima mancipuoti.[3]

Vadinas, mancipija yra tikras *mancipi* daiktų nusavinimo būdas šiomis dviem prasmėmis: mancipija reikalinga tik tiems daiktams nusavinti ir tuos daiktus galima nusavinti tik mancipacijos būdu. Be to, reikia pažymėti, kad *res mancipi,* einant civiline teise, galima buvo perleisti *in jure cessio* būdu, kuris praktikoje buvo visados varžomas; o kiek vėliau, kada buvo

---

pardavėjas juo pasitiki. Antroji taisyklė panaikino pirmosios naudą. Jos turėjo būt suredaguotos įvairiais laikotarpiais; jų padėjimą į Institucijas galima išaiškinti, kaip sugretinimą dviejų įvairaus senumo tekstų, kurių pirmas dar neleido mokėjimą pakeisti kitu kuriuo nors teisiniu atsilyginimu, o kurių antrasis jau leido pasiekti tą patį tikslą be kainos mokėjimo: pastarasis pasitenkina vien pardavėjo sutikimu.

[1] Piliečiai, latinai ir peregrinai, kurie turėjo *commercium* (Ulpianus, 19, 4).

[2] Šita pastaba kalba apie tuos aktus, kuriais mancipaciją daro peregrinai ir kuriais mancipuojamos provincijų nekilnojamieji daiktai (*Textes,* 849—855 pp.). Nėra pavojaus paimti daiktą, jei už niekingos mancipacijos slepiasi gera *traditio.*

[3] Mūsų nuomone, šis argumentas yra lemiamas. Be kitko, rodos, kad *propria alienatio rerum mancipi,* kurią patiekia Ulpianas, 19, 3, ir ypač Cicero, *Top.,* 10, 45: *Finge mancipio aliquem dedisse quod mancipio dari non potest,* kalba apie tą patį išsprendimą. Tačiau tūlas, pasiremdamas ta ideja, kad senovėje kviritinę nuosavybę galima buvo įgyti tik civiliniais būdais, ją neigia. Šis sunkumas išnyksta, jei prileidi, kad gilioje senovėje *res nec mancipi* negalėjo būti kviritinės nuosavybės objektais. Kalbant apie tuos tekstus, kurie mini *res nec mancipi* mancipaciją (pavyzdžiui, perlai, Plinius, *N. H.,* 69, 9, 35, *columbria* padėti laidojimo indai (vazos), *C. I. L.,* VI, 2211. 10241), reikia pažymėti, kad jei mancipacija yra niekinga, tai galioja *traditio.*

suredaguotas pretoriaus ediktas, tai buvo galima padaryti paprastos *traditio* būdu. Tačiau, vis dėlto, mancipacija buvo normalus šių daiktų nuosavybės perleidimo būdas ne tik Pauliaus ir Ulpiano gadynėje, bet taip pat Diokleciano ir Konstantino epochoje[1]. Mancipacijos ilgą ištvermę paaiškina šie dalykai: papročio galia, nuosavybės įgytojo noras ko taisyklingiausiai įgyti nuosavybę, tas patogumas, kad nuosavybę galima įgyti nepaimant paties daikto[2]; pastarasis dalykas ypač patogus žemės nuosavybei įgyti[3]. Jos buvimas dar 355 metais aiškiai pažymėtas[4]. Dar ir vėliau mancipacija netiesioginiu būdu buvo minima[5]. Tačiau dar prieš Justiniano gadynę mancipacija išnyko, greičiausiai, dėl to, kad tuo metu panaikino jos praktišką naudą, būtent: tuo metu nustatė, kad nuosavybės negalima perleisti neperduodant paties daikto[6].

2. In jure cessio.[7]

1. *In jure cessio formos. In jure cessio,* su kuria jau mes susidūrėme kalbėdami apie asmenis, taip pat yra nuosavybės perleidimo būdas. Tai yra tik tariamas ginčas, *lis imagi-*

---

[1] Šia prasme žiūr. Gradenwitz, *Z. S. St.*, 6, 1855, 64 ir t. pp. Naber, *Mnemosyne*, 17, 1889, 349—390 pp. Įrodymą patiekia daug tekstų, kurie *res mancipi* srity vartoja neromėnišką *per traditione accipere* posakį ir kur iš pradžios buvo sakoma tik *mancipio accipere;* taip kuriune-kurių grynų šaltinių suderinimas (*Inst.*, 3, 28, *Per quas pers.*, 3, sugretinta su Gajus, 3, 167; *D.*, 7, 1, *De usuf.*, 12, 3, sugretintas su *F. V.*, 89) rodo, kad tai eina iš pačios kalbos logikos: įgyjama *traditio* pagrindu, jei tuo pagrindu perleidžiama; tačiau neįgyjama *per traditionem*, jei neperleidžiama *ex traditione* (Gajus, 4, 36. 2, 87. Ulpianus, 1, 16).

[2] Gajus, 4, 117*a*. 131*a*. Paulus, *D.*, 44, 4, *De dol. exc.*, 5, 2 (Lenel, 788).

[3] Kartais teigiama, kad šis pranašumas buvęs taikomas kilnojamų daiktų mancipacijai (Puchta, *Inst.*, 2, 238 § m. o; Accarias, *Précis*, 1, 566 p. 3 išn.); priešingą nuomonę, rodos, Naberis mato, *F. V.*, 263.

[4] *C. Th.*, 8, 12, *De donat.*, 7.

[5] Kaip toliau pamatysime, tekstai, kurie kalba apie IV-jo ir pusės V-jo šimtmečio fiduciną nusavinimą, yra paskutiniai fiducijos pėdsakai; šie tekstai primena *in jure cessio* ar, dar greičiau, mancipacijos nusavinimo būdus. Žiūr. Naber, *Mnemos.*, 48, 1920, 169 ir t. pp.

[6] Naber, *Mnemosyne*, 17, 1889, 408—409 pp., nurodė tai, kas galima išvesti iš 394 metų konstitucijos (*C.*, 4, 3, *De suffragio*, 1, 2 = *C. Th.*, 2, 29, *Si cert. pet. de suffr.*, 2. Jis reikalavo, kad konkrečiu atveju būtų faktiškai perduotas daiktas. Jis sako: *Alifer enim ad novum dominum transire non possunt.* Šių laikų priešingą nuomonę žiūr. Collinet, *Etudes*, 238—243 pp.

[7] Ulpianus, 19, 9—11. Gajus, 2, 24. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 381—386 pp.

naria[1], kaip mancipacija yra *imaginaria venditio.* Tačiau, tuo tarpu, kai mancipacija iš pat pradžios buvo tikras pirkimas *(realis venditio), in jure cessio* visados buvo simuliacija; tai buvo iškreipto tikslo siekimas, pasinaudojant įstatymų nustatyta ginčo tvarka (procesu). Tūlas mano, kad *in jure cessio* yra daug senesnė, nekaip yra iš tikro. Mūsų nuomone, ji yra vėlesnės epochos padaras[2]; gal būt, kad jos dar nebuvo kodifikuojant XII Lentelių įstatymus[3]. Einant šiuo procesu, daikto nuosavybės pretendentas kartu su savo priešu kreipiasi į magistratą ir ten, *in jure,* abu padaro tam tikrus iškilmingus pareiškimus; paskui, jei yra reikalas, eina *in judicium* išspręsti ginčą. Tai yra pirmoji proceso fazė, kurią vartojo nuosavybei perleisti. Du asmenys, susitarę perleisti nuosavybę, eina į magistratą.

Daikto nuosavybės įgytojas, laikydamas savo rankose daiktą, žinoma, jei daiktas yra kilnojamas, taria revendikacijos formulės žodžius; o daikto nuosavybės perleidėjas, tardamas priešingos formulės žodžius, atsisako nuo daikto, *in jure cedit.* Magistratas išduoda reikalingą aktą, iš kurio eina nuosavybės perleidimo padariniai[4].

2. *Padariniai. In jure cessio* perkelia kviritų nuosavybę taip, kaip ir mancipacija. Ji, kaip ir mancipacija, negali būt sąlyginė arba terminuota; ji tik gali rezervuoti servitutus[5]. Tačiau ji skiriasi nuo mancipacijos tuo, kad ji negimdo nei *auctoritatis,* nei *de modo agri* skundams pagrindo, nes pati *in jure*

---

[1] Prieš Wlassak, *Z. S. St.,* 28, 1907, 75 ir t. pp., teigimus žiūr. Mitteis, *Privatrecht,* 276 p., 42 išn.

[2] Kartais norima įsitikinti, kad šis būdas yra senesnis, nekaip yra iš tikrųjų; manoma, kad šiuo būdu perleisdavo nuosavybę tuo metu, kada dar nebuvo jokio proceso; taip manoma dėl jo keistos formos. Pavyzdžiui, žiūr. Eisele, *Beiträge zur römisch. Rechtsgeschichte,* 1896, 256—260 pp. Tačiau šis būdas galėjo būt atrastas kiek vėliau, būtent: kada ieškojo būdų nustatyti *res nec mancipi* servitutą tarp gyvųjų, o vėliau šis būdas buvo vartojamas kaip nuosavybės perleidimo būdas. Schlossmann, *In jure cessio und mancipatio,* 1904, stengėsi išrodyti šio būdo senumą tuo, kad *in jure cessio* formulė ir pirmoji mancipacijos formulės dalis yra panašios ir kad antroji yra kilusi iš pirmosios. Tačiau, be kitų priekaištų (žiūr. Stintzing, *Mancipatio,* 13—14 pp.), ši idėja yra radikališkai priešinga mancipacijos fizionomijai.

[3] Paulus, *F. V.,* 50, teigia, kad ji yra sankcionuota XII Lentelių įstatymų; tačiau tai, gal būt, tik netiesioginiu, būdu padaryta, nes XII Lentelių įstatymai sankcionavo *rei vindicatio,* kurios vartojimas yra *in jure cessio.*

[4] Ulpianus, 19, 10: *In jure cedit dominus; vindicat is cui ceditur; addicit praetor.*

[5] *F. V.,* 50; D., 17, *De R. J.,* 77.

cessio forma nuneigia šiuos skundus. Dėl tos pačios priežasties *in jure cessio* perkelia daikto nuosavybę net tada, kada perkant daiktą nesumokėta sulygtoji kaina. Pastarasis pažymys ją skiria nuo mancipacijos ir nuo *traditio.*

3. *Pritaikymo sritis.* Asmenų atžvilgiu *in jure cessio* prieinama tik piliečiams; daiktų atžvilgiu ji taikoma tik romėnų daiktams, o ne provincijų žemėms. Tačiau, kadangi ji įmanoma visur, kur asmuo gali laikyti save savininku, tai ją taikė ir *nec mancipi* daiktams taip, kaip ji taikoma *mancipi* daiktams. Žinoma, pirmiesiems daiktams ją ėmė taikyti tik tada, kada jie galėjo būti kviritų nuosavybės objektais. Vadinas, pastaruoju atžvilgiu *in jure cessio* aprėpia mancipacijos ir *traditio* pritaikymo sritis. *In jure cessio* nepatogumas yra toks, kad reikia kreiptis į magistratą; provincijoje — į gubernatorių.[1] Ji išnyko dar prieš mancipaciją[2].

3. Traditio.

Mancipacija ir *in jure cessio,* kurios yra civilinės teisės padariniai ir kurios daugiausia pareina nuo formos sąlygų, skiriasi nuo *traditio* tuo, kad pastaroji yra tautų teisės padarinys ir kad ji pareina nuo turinio sąlygų.

Kaip mes jau matėme, *traditio,* būdama tautų teisės institucija, tarnavo peregrinams, kurie negalėjo būti kviritų nuosavybės teisės subjektais. Ja galima buvo perleisti nuosavybę provincijų žemių, kurios negalėjo būti kviritų nuosavybės objektu. *Traditio* buvo reikalinga net romėnams, kurie norėjo perleisti *nec mancipi* daiktų nuosavybę. Be to, kiek vėlesnėje epochoje — vėlesnėje už lex Aebutia — ji perkeldavo pretorinę *mancipi* daiktų nuosavybę. Pagaliau, einant Justiniano teise, *traditio* buvo būdas įgyti visų daiktų civilinę nuosavybę. Čia pat reikia pastebėti, kad *traditio* per visas epochas išlaikė tą patį charakterį, būtent: fakto charakterį.

Tuo tarpu, kai mancipacija ir *in jure cessio* yra juridiniai aktai, kurių formas nustatė pats įstatymas, *traditio* yra papras-

---

[1] Gajus, 2, 25. Kaip žinome, dar labiau šiuo būdu negali įgyti tas asmuo, kuris yra kito asmens valdžioje (Gajus, 2, 96).

[2] Paskutinį šio dalyko paminėjimą randame vienoje 293 metų Diokleciano konstitucijoje, *Consultatio,* 6, 10. Visai netiktų šiam būdui taikyti tuos tekstus, kurie liečia fiduciją ir kuriuos jau anksčiau nurodėme.

tas materialinis faktas, valdymo perdavimo faktas; vienas asmuo faktiškai perduoda kitam asmeniui daiktą. Tačiau, kaip valdymas nėra nuosavybė, taip paprastas valdymo perdavimas nėra nuosavybės perleidimas. Kad šiuo būdu perleistume daikto nuosavybę, tai privalome padaryti *justa causa,* kitaip sakant, turi būt padarytas aktas, kuriame pasireikštų vieno asmens intencija perleisti daiktą antram asmeniui, o pastarojo intencija įgyti daiktą iš pirmojo. Kad *traditio* perkeltų daikto nuosavybę, yra reikalingos šios dvi sąlygos: kad tikrai būtų perduotas daiktas ir kad būtų *justa causa;* tiksliau pasakius, kad būtų *justa causa* ir daikto perdavmas.

1. *Justa causa. Traditio* yra daikto perdavimas. Tačiau šis materialinis faktas, kilnojamojo daikto (vergo arba gyvulio) perdavimas gali pareiti nuo daugelio priežasčių ir gali turėti visokeriopą paskyrimą; pavyzdžiui, jis gali pareiti nuo depozito arba nuo daikto paskolos; šiuo atveju yra tik paprastas daikto laikymas (*detentio*). Taip pat daiktas gali būt užstatytas arba išnuomotas ilgam laikui. Pastaruoju atveju daikto turėtojas yra valdytojas, o tas asmuo, kuris duoda daiktą, pasilieka jo savininkas. Pagaliau, daiktas gali būti parduotas arba duotas į pasogą. Šiuo atveju nuosavybė perkeliama.

Vadinas, *traditio* gali nustatyti trejopą padėtį, būtent: paprastą laikymą, valdymą ir nuosavybę. Tai pareina nuo juridinio fakto, kuris ją motyvuoja (veikia). Nuosavybės perleidimo motyvas yra *justa causa*[1]. Einant šiuo dėsniu, gali atrodyti, kad *justa causa* griežtai reikalauja paties konkretaus fakto buvimo, pavyzdžiui, pardavimo, dovanojimo, mainų ir k., o ne intencijos perleisti ir įgyti, kuri pasireiškia ir kuri įteisina *traditio.* Principiališkai galėjo taip būti[2], tačiau tai nėra išsirutuliojusios romėnų teisės pažiūra.

Pagal klasiškąją teisę, *justa causa* glūdi perleidimo - įgijimo intencijoj, kuri paprastai pasireiškia tuo konkrečiu faktu ir

---

[1] Ulpianus, 19, 7, sako, kad *traditio* perkelia *res nec mancipi* nuosavybę, jei *traditio* yra padaryta *justa causa, scilicet si ex justa causa traditae sunt nobis.* Taip pat žiūr. Paulus, *D.,* 41, 1, *De A. R. D.,* 31, *pr.* (Lenel, 482, apie fiducinę sutartį, kuri negali būti *traditio* pagrindu, nes ji neigia nusavinimo intenciją): *Numquam nuda traditio transfert dominium, sed ita si venditio aut aliqua justa causa praecesseret, propter quam traditio sequeretur.*

[2] Karlowa, *R. R. G.,* 2, 417 p.; Fitting, *Archiv,* 52, 1869, 406—420 pp.

kuri normališkai su tuo faktu sutampa, bet kuri, vis dėlto pagimdys savo padarinius, nors fakte ir bus trūkumų[1]. Štai nuosavybės perleidimo įrodymai: 1. Klaidos atveju, kada vienas asmuo atiduoda kitam asmeniui daiktą dėl tos priežasties, kurios nėra, pav., dėl jau įvykdyto apsiėmimo. Antrą kartą įvykdęs apsiėmimą gali asmeniniu skundu reikalauti nuostolių atlyginimo *(conditio indebiti)*. Pastarasis skundas aiškiai rodo, kad nuosavybė jau perleista, nes buvo pareikšta perleidimo - įgijimo intencija, kad ir konkretaus pagrindo nebuvo. Jei nuosavybė nebūtų perleista, tai daikto davėjas revendikacijos skundu galėtų reikalauti paties daikto grąžinimo[2]. 2. Pagal vyraujančią nuomonę, nesusipratimo atveju, t. y., kada vienas asmuo turi intenciją kitą asmenį apdovanoti, o kitas asmuo priima daiktą, turėdamas intenciją pasiskolinti; nors šiuo atveju nėra tikro valių sutapimo nei dėl dovanojimo, nei dėl paskolos priėmimo, kitaip sakant, nėra nei vieno, nei kito konkretaus fakto, tačiau nuosavybė yra perleidžiama, nes yra perleidimo - įgijimo intencija. Šią pažiūrą teigė Julianas[3], o ją neigė Ulpianas[4]. 3. Pagaliau, *traditio* perke-

---

[1] Čia mes turime, tai, kad *traditio* kaip ir *mancipatio* ir *in jure cessio*, greičiausiai, jų pavyzdžiu ir papročio veikimu, ilgainiui, tapo abstrakčiu aktu, kurio padariniai nepareina nuo konkrečios priežasties, kuri aktą veikė. Žiūr. Savigny, *Dr. des obligations*, 2, 420—427 pp. Ši nuomonė vyrauja. Tačiau šiais laikais ją labai gyvai pradėjo ginčyti. Ypač žiūr. Strohal, *Jherings Jahrbücher*, 27, 1888, 325—462 pp., ir nurodymai.

[2] Greičiau atsitiktinis, nekaip apgalvotas ir patogesnis rezultatas yra saugoti trečiuosius asmenis, kurie teisėtai tarėsi su *accipiens;* tuo tarpu, kai revendikacijos atveju *tradens* gali atsiimti savo daiktą, visiškai nerespektuodamas *accipiens* padarytų nusavinimų ir realinių teisių, taip pat jam nereikia konkuruoti su *accipiens* kreditoriais. Vadinas, jei įvyksta klaida, tai jam netenka turėti tų nuostolių, kurie dėl *accipiens*, o ne trečiųjų asmenų klaidos įvyko.

[3] Julianus, *D.*, 41, 1, *De A. A. R. D.*, 36: *Cum in corpus quidem traditur consentiamus, in causis vero dissentiamus, non animadverto cur ineficax sit traditio, veluti si ego credam me ex testamento tibi obligatum esse ut fundum tradam, tu existimes ex stipulatu tibi eum deberi nam et si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias, constat proprietatem ad te transire.* Teksto pradžioj, kur kalbama apie nekilnojamuosius daiktus, be abejojimo, Julianas kalba apie mancipaciją; bet gale jis, žinoma, pareiškia, kad *traditio* yra nuosavybės perkėlimas. Naująją literatūrą žiūr. Beseler, *Z. S. St.*, 45, 1925, 221—225 pp.

[4] Ulpianus, *D.*, 12, 1, *De R. C.*, 18 pr.: *Et puto ... nummos accipientis non fierit, cum alia opiniore acceperit.* Ulpiano nuomonė buvo ginama teigiant, kad nesusipratimo atveju tretieji asmenys mažiau suinteresuoti, nekaip klaidos atveju, nes jie galėjo žinoti, kad *negotium* nėra, pasiklausdami abiejų šalių. Gal būt, kad Ulpianas čia greičiau siekia tendencijos, pagal kurią traditio turi pareiti nuo jos priežasties realinio buvimo. Šiaip ar taip, sulyginimas jo posakio *(puto)* su Juliano posakiu *(constat)* aiškiai parodo, kuriuo atžvilgiu ši nuomonė vyravo.

lia nuosavybę net tada, kada ji padaryta prieš dorą *(causa immoralis)*, pavyzdžiui, kad asmuo padarytų arba nepadarytų kokio nusikaltimo. Tam tikrais atvejais perleidęs daiktą asmuo asmeniniu skundu *(conditio ob turpem causam)*[1] gali reikalauti nuostolių atlyginimo. Šis dalykas ypač aiškiai įrodo, kad, kaip ir *conditio indebiti* atveju, nuosavybė yra perkelta.

Priešingai, einant vienu įstatymo pozityviniu nuostatu, kad ir esama perleidimo - įgijimo intencijos ir jos sutampama su konkrečiu faktu, nuosavybė negali būt perleista. Šiam dalykui patvirtinti galima nurodyti XII Lentelių įstatymų dėsnį, kuris, tikriausiai, buvo taikytas mancipacijai ir kurį vėliau pritaikė *traditio*. Pagal šį dėsnį pirkimo pardavimo atveju perduotojo daikto nuosavybė nepereina pirkėjui tol, kol jis nesumoka sutartos kainos arba kol pardavėjas neatsisako nuo kainos[2]. Be kitko, reikia dar nurodyti taisyklę, pagal kurią klasiškoji teisė užgynė daryti dovanojimus susituokėlių tarpe. Jei vyras dovanoja kokį nors daiktą savo žmonai arba atvirkščiai, tai dovanoto daikto nuosavybė nepereina apdovanotajam[3].

2. *Daikto perdavimas. Justae causae,* nepakanka nuosavybei perkelti. Nuosavybę perkelia ne susitarimas, *(conventio)*, bet *traditio*[4]. O kad įvyktų *traditio,* be *justa causa* yra dar reikalingas paties daikto perdavimas, t. y., aktas, kuris reikalauja, jei ne valių sutapimo[5], tai bent abiejų šalių valių intervencijos. Vadinas, *traditio* negali būti, jei dalyvauja tik perleidėjo valia, o įgytojas yra beprotis arba jei jis klysta dėl daikto, pavyzdžiui, jis paima vieną žemės sklypą, užuot ėmęs kitą[6]. Dar labiau negali būt *traditio,* jei dalyvauja tik įgytojo valia, jei perleidėjo valios nėra, pavyzdžiui, įgytojas pats savo iniciatyva ima parduotą daiktą[7].

---

[1] *D.*, 12, 5, *De cond. ob. turp. caus.*, 2.

[2] *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 41. Už tai, kad šita taisyklė buvo paimta iš graikų teisės *traditio* srity per Justiniano interpoliaciją, F. Pringsheim, *Der Kauf mit fremdem Geld,* 1916; juo pasekė Mitteis, *Z. S. St.*, 37, 1916 369—373 pp., o jam prieštaravo Boyer, *Résoliution des contrats,* tezė, Tulūza, 1924, 56 ir t. pp.

[3] *D.*, 24, 1, *De don. int. v. et u.*, 3, 10; 5, 18. Tarp kitko, šie sprendimai yra tikri ir mancipacijos srity.

[4] Diocletianus, *C.*, 2, 3, *De pact.*, 20: *Traditionibus et usucapionibus dominia rerum, non pactis transferuntur.*

[5] Prieš išsiplatinusią pažiūrą, pagal kurią *traditio* yra tikra sutartis (Savigny, Windscheid, Dernburg), A. Pernice, *Zeitschrift für Handelsrecht,* 25, 1880, 109 p., 1 išn.

[6] *D.*, 41. 2, *De A. v. A. P.*, 18, 1; 34, *pr.*

[7] *D., h. t.*, 5, *pr.*

Kitais atžvilgiais daikto valdymo perdavimas yra tvarkomas pagal tas taisykles, kurias mes jau išdėstėme kalbėdami apie valdymo įgijimą ir praradimą. Einant anomis taisyklėmis, *traditio* įvyksta ne tik materialiniu daikto perdavimu, bet taip pat visais tais būdais, kuriais perduodamas valdymas. Pavyzdžiui, perduodant pirkėjui raktus magazino, kuriame yra parduoti daiktai[1]; pavedant didžiuosius daiktus, kuriuos vėliau paims[2]; einant tam tikra sutartimi, pagal kurią nuomininkas nuperka iš nuomotojo žemę, kurią jis pradeda valdyti savo vardu[3]; arba atvirkščiai, einant tam tikra sutartimi, pagal kurią pardavėjas, kuris valdė iki šiol savo vardu, toliau pradeda valdyti pirkėjo vardu[4]. Valdymo perleidimo elementus jungia visi tie aktai, kuriuos senieji interpretatoriai pastatė prieš realinę *traditio*. Šiuos aktus pavadino klaidinančiu vardu *išgalvota traditio (traditio ficta)*. Kartais aną perdavimą vadindavo *simboline traditio, traditio longa manu, traditio brevi manu, constitutum possessorium* ir k.[5] *Jei constitutum possessorium* (valdymo sutartis) paminime speciališkai, tai ne dėl to, kad jis labiau už kitus reikalavo paties daikto perdavimo, bet dėl to, kad jis parodo senosios teisės išsirutuliojimą, būtent: jis parodo, kad nuo paties daikto perdavimo sistemos priėjo iki paprastos sutarties, kuria perduodavo daikto nuosavybę[6].

Taip pat einant paprasto valdymo taisyklėmis, nustatyta štai kas:

---

[1] *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 45. Papinianus, *D., 18*, 1, *De C. E.*, 74, ir Riccobono, *Z. S. St.*, 34, 1913, 177—200 pp. Interpretatorių simbolinė *traditio*. Žiūr. civilinio kodekso 1606 straipsnį, kuris prieštarauja realiniai *traditio*, dar žiūr. apie gana keistą ir ginčytą Severo ir Karakalos konstituciją, *C.*, 8, 53, *De don.*, 1, kur daikto titulo perdavimas prilygintas prie *traditio;* Riccobono, *Mélanges Girard*, 2, 415—446 pp., pastaba, pagal kurią konstitucija davė priešingą išsprendimą, o Justinianas ją interpoliavo, norėdamas įgyvendinti naują simbolinės *traditio* atsitikimą; taip pat Brugi, *Alti dell' Ist. Ven.*, 75, 1916, 1080 ir t. pp. Apie *traditio ficta* apskritai žiūr. Riccobono, *C. S. St.*, 33, 1912, 259 ir t. pp.; 34, 1913, 159 ir t. pp.

[2] *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 21; *D.*, 46, 3, *De solut.*, 29. *traditio longa manu.*

[3] *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 44, kur po Gajaus Justinianas klaidingai teigia, kad nuosavybė perkeliama *sine traditione*, jei tik yra *nuda voluntas. Traditio brevi manu.*

[4] *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 18, *pr. Constitutum possessorium.*

[5] Biermann, *Traditio ficta*, 1891, kur randame reprodukuotus ir sutvarkytus įvairius tekstus, kuriais buvo pagrįsta šita klasifikacija (11—17 pp.). Taip pat žiūr. Pothier, *Droit de propriété*, 199—213 numeriai.

[6] Biermann, 51—59. 10. — 130. 190—213 pp. *Viollet, Hist. du droit français*, 655—658 pp. Civilinio kodekso 1138 straipsnis leidžia tik prileisti šią klauzulę.

1. Kad tuo tarpu, kai mancipacija ir *in jure cessio* būtinai reikalauja asmeninio šalių dalyvavimo, valdymo perdavimą, kuris reguliuoja ir *traditio,* galima daryti ir šalims nedalyvaujant;

2. Kad einant *traditio,* kuri pareina nuo laisvo valdymo perkėlimo, galima ne tik įgyti nuosavybę per tarpininką, kuris yra šių asmenų valdžioje, kaip tai galima padaryti pagal mancipacijos dėsnius, bet taip pat perleisti nuosavybę per trečiuosius asmenis, nes valdymą galima perleisti per juos. Pagaliau, kadangi valdymą galima įgyti per *extraneam personam,* tai, einant *traditio,* ir nuosavybę galima įgyti per pastaruosius asmenis;

3. Kad *traditio* skiriasi nuo mancipacijos ir *in jure cessio* tuo, jog pastarosios yra niekingos, jei įterpia sąlygą arba terminą, o *traditio* gali gimdyti tokius padarinius, kurie pareina nuo termino sukakimo arba sąlygos įvykimo[1]; klasiškosios epochos metu, perleidus daiktą *traditio* būdu, negalima buvo pasilaikyti daikto servitutų[2], nes valdymo negalima buvo taikyti servitutams, kurie yra *res incorporales.* Vadinas, negalima buvo perduoti daikto valdymo, pasilaikant to daikto servitutus;

4. Pagaliau, kad mancipacija ir *in jure cessio* skiriasi nuo *traditio* tuo, kad, einant pirmomis, galima — bent nekilnojamųjų daiktų — nuosavybę perleisti ir įgyti net nevaldant ir faktiškai *neturint* daikto, o *traditio* padaryti negali tas, kuris nevaldo. Vadinas, Justiniano gadynėje nebuvo laisvo nuosavybės perleidimo būdo, kuriuo būtų buvę galima perleisti tą savo daiktą, kurio nevaldai. Anksčiau negalima buvo perleisti nuosavybės to savo kilnojamojo daikto, kurio nevaldai arba nelaikai. Šiais dviem atvejais galima buvo pasinaudoti tik šia vienintele priemone: kai buvo prileistas juridinis atstovavimas, tai galima buvo perleidimą pavesti savo atstovui *(cognitor, procurator in rem suam),* suteikiant jam teisę perleisti daiktą ir kelti bylas dėl daikto perleidimo. Kiek toliau mes pamatysime, kaip tai darydavo *per actionem personalem,* kad įvyktų kredito perleidamas *(cessio)*[3].

---

[1] *D.,* 41, 2, *De A. v. A. P.,* 38, 1. Mes čia kalbame tik apie nukeliamuosius terminą ir sąlygą, kurie yra pirmasis būsimas ir tikras įvykis, o antroji būsimas ir netikras įvykis; iki jų įvykimo šalys atideda akto padarinius. Vadinas, nuosavybės teisės srity iki termino sukakimo ir sąlygos įvykimo nukeliamas teisės gimimas. Apie sąlygą žiūr. *D.,* 41, 2, *De A. v. A. P.,* 38, 1, o apie terminą — *D.,* 7, 9, *Usuf. quemadm.* 9, 2. Kiek toliau mes susitiksime su naikinamaisiais terminu ir sąlyga.

[2] *F. V.,* 47*a.*

[3] Šią teoriją studijuosime ketvirtame prievolių teisės skyriuje, kal kalbėsime apie prievolių perkėlimą, kurias saugoja asmeniniai ieškiniai, ku-

C.

Nelaisvi derivatyviniai nuosavybės įgijimo būdai.

Pagrindiniai derivatyviniai nuosavybės įgijimo būdai, kuriais daiktas nusavinamas be savininko valios, yra šie: įsisenėjimas, su kuriuo reikia sugretinti *longi temporis praescriptio* ir *longissimi temporis praescriptio;* valdžios, ypač teismo valdžios priteisimas bylose dėl sienų (ežių) ir dėl turto padalymo *(adjudicatio);* pagaliau, tiesioginis paties įstatymų leidėjo pripažinimas, įstatymo pripažinimas *(lex).*

1. Usucapio, longi temporis praescriptio, longissimi temporis praescriptio.

Įsisenėjimas *(usucapio)*[1], kurį pradėjo reguliuoti dar XII Lentelių įstatymai[2], yra nuosavybės įgijimas pratęstu valdymu. Nuosavybę įgyja tas asmuo, kuris vienerius metus išvaldė kilnojamąjį daiktą arba dvejus metus nekilnojamąjį daiktą[3]. Įsisenėjimas gali pataisyti ydingą nuosavybės įgijimą. Yda gali būti formalinė, pavyzdžiui, nuosavybė buvo įgyta tokia forma, kurios civilinė teisė nepripažįsta, arba asmeninė, pavyzdžiui, nuosavybės perleidėjas nebuvo savininkas arba, dar daugiau, jis neturėjo tų kvalifikacijų, kurios reikalingos perleidėjui. Jei pavartotas nuosavybės įgijimo būdas buvo necivilinis, jei, pavyzdžiui, buvo paprasta *res mancipi traditio,* tai įgytojas, jei tik iki įsisenėjimo pabaigos iš jo nebuvo atimtas daiktas, pratęstu valdymu įgyja kviritų nuosavybę, kurios jis anksčiau neturėjo; tuo pat būdu pretorinė nuosavybė pavirsta kviritų nuosavybe; žinoma,

---

riems ji yra daug svarbesnė, nekaip nuosavybei ir kitoms teisėms, kurias saugoja daiktiniai ieškiniai.

[1] *Inst.*, 2, 6, *De usucapionibus et longi temporis possessionibus. D.*, 41, 3, *De usurpationibus et usucapionibus.* Esmein, *Sur l'histoire de l'usucapion, Mélanges,* 1886, 171—217 pp. Karlowa, *R. R. G.*, 1, 2, 387—410 pp.

[2] XII Lentelių, 6, 3. Einant Cicero, *Top.*, 4, 23. *Pro Caec.*, 19, 54, yra daug sistemų apie įstatymo vartojamąją žodžių *usus auctoritas* prasmę. Mūsų nuomone, tik žodis *usus* liečia įsisenėjimą, o žodis *auctoritas* liečia tik *auctoritas,* kitaip sakant, perleidėjo dalyvavimą, kuris reikalingas įgytojui prieš keliančius ginčą trečiuosius asmenis; kai sukanka įsisenėjimo laikas, tai perleidėjo dalyvavimas nėra reikalingas. A. Pernice, *Labeo,* 2, 1, 328 ir t. pp. Priešinga prasme Cuq, *Institutions,* 1, 85 p., 4 išn. Huvelin, *Etudes sur le furtum,* 1, 1915, 283—285 pp.

[3] Modestinus, *D., h. t.*, 3: *Usucapio est adiectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.* Ulpianus, *Reg.*, 19, 8: *Usucapio est dominii adeptio per continuationem possessionis anni vel biennii.*

tai galėjo įvykti tik tada, kada pripažino pretorinę nuosavybę[1]. Taip pat, jei nuosavybės perleidėjas buvo nesavininkas, tai įgijėjas, kuris įgijo *a non domino,* pratęstu valdymu gali įgyti nuosavybę net su žala tikram daikto savininkui; žinoma, jei per įsisenėjimo laikotarpį nebuvo iš jo atimtas daiktas. Šiuo atveju buvo atsižiūrima dar į tam tikras kitas sąlygas, kurios laiko atžvilgiu yra nevienokios. Pirmiausia pradėjo veikti sąlyga, kuri neleido įgyti vogto daikto nuosavybės įsisenėjimu; o respublikos periodo pabaigoje buvo nustatyta sąlyga, kuri neleido įgyti smurtu užvaldyto daikto nuosavybės. Ši sąlyga reikalavo, kad valdymas būtų įgytas teisingu pagrindu *(justus titulus)* ir gera sąžine *(bona fides).*

Įsisenėjimo institucijos motyvas abiem atvejais iš pradžios, be abejojimo, buvo tas pats. Nenorėta per ilgai palikti nuosavybę kaboti ore[2]. Jei senasis daikto savininkas, turėdamas pakankamai laiko savo nuosavybe naudotis ir ją saugoti, to nepadaro, tai įstatymas atima iš jo nuosavybę. Įstatymas pripažįsta nuosavybę tam, kuris faktiškai daiktą valdo kaip savininkas, kuris įgyja valdydamas. Įsisenėjimu buvo galima įgyti *res mancipi* nuosavybę, o kai *res nec mancipi* galėjo tapti civilinės nuosavybės objektais, tai ir pastarųjų nuosavybė šiuo būdu įgyjama taip, kaip *macipatione* galima buvo įgyti *res mancipi, traditione — res nec mancipi* ir *in jure cessione* — vienų ir antrų nuosavybę. Tačiau įsisenėjimu įgyta nuosavybė negali būti kitokia, negu anais trimis būdais įgyta nuosavybė. Kitaip sakant, ir įsisenėjimu įgytą nuosavybę aprėžia pirmesnio savininko daiktinės teisės, kurias galima panaikinti tik tam tikrais būdais[3].

---

[1] Nuo šio momento, iki sukanka įsisenėjimo terminas, jis nuosavybės saugojimo priemonių srityje įgyja naują apsaugą, kurios jis iki tol neturėdavo ir kuri daug giliau skiria abu įsisenėjimo atvejus, nekaip anksčiau tai buvo. — Tai, ką mes pasakėme apie *res mancipi* perdavimą, tinka visiems pretorinės nuosavybės atvejams (pavyzdžiui, žiūr. Gajus, 3, 80).

[2] Gajus, 2, 44. Cicero, *Pro Caecina,* 25, ypač manydamas apie trečiąją naudą, kurią dažnai ne be pagrindo skiria, o kuri iš tikrųjų yra iš pirmųjų dviejų naudų išvada, įsisenėjimą vadina *finis sollicitudinis ac periculi litium.* Ši nauda tenka įgytojui, nes jis tampa tikru savininku, kuris, jei šio dėsnio nebūtų, turėtų įrodyti, iš vienos pusės, kad visi iki šiol buvusieji perleidimai buvo teisėti, o iš kitos pusės, kad pirmasis perleidėjas buvo tikras savininkas.

[3] Naudojimas: Ulpianus, *D.,* 7, 1, *De usu fructu,* 17, 2: *Noxae deditio jure non peremit usum fructum, non magis quam usucapio proprietatis, quae post constitutum usum fructum contingit.* Hipoteka: Papinianus, *D.,* 41, 5, *De usurp. et usuc.,* 44, 5. Todėl mums rodos, kad, juridiškai balbant, įsisenė-

Kad ir šis įsisenėjimo padarinys aprėžtas, jis vis dėlto labai tobulai saugojo romėnų daiktų įgytojus, Romos piliečius. Tačiau įsisenėjimas, kaip ir mancipacija bei *in jure cessio,* buvo civilinės teisės nuosavybės įgijimo būdas. Jis neveikė peregrinų naudai. Net piliečiai šiuo būdu negalėjo įgyti neromėnų daiktų ir provincijų žemių nuosavybės[1]. Tuo tarpu kai romėnas gali įgyti romėnų daikto nuosavybę, kurią jis gavo iš nesavininko *(a non domino),* peregrino pseudo nuosavybės, kurią jis įgijo iš nesavininko, arba provincijų žemių nuosavybės negalima suderinti su pratęstu valdymu. Šis principas prieštaravo logikai. Imperijos gadynėje ji taisė sudarydami vieną naują instituciją[2], apie kurios buvimą mes turime tiesioginių įrodymų tik iš II-jo šimtmečio pabaigos[3]. Šią instituciją sukūrė arba peregrinų pretorius, norėdamas pagerinti peregrinų teisinę padėtį, arba, greičiausiai, provincijų gubernatoriai[4] ar net pats imperatorius[5], norėdamas provincijų žemių nuosavybę sutvarkyti. Tai darė *longi temporis* arba *longae possessionis*[6] *praescriptionis* būdu.

Kaip pats pavadinimas rodo, *longi temporis praescriptio* iš pradžios, matyti, buvo tik priemonė valdytojo teisėms apsaugoti prieš trečius asmenis. Jei peregrinas išvaldė bet kurį daiktą per visą įsisenėjimo laiką arba jei išvaldytas daiktas buvo provincijos žemė, tai peregrinų pretorius arba provincijos gubernatorius, duodamas trečiajam asmeniui formulę, jos pradžioje padėdavo *praescriptionem,* kuri liepė teisėjui pateisinti valdytoją. Kadangi *praescriptio* turėjo užkišti įsisenėjimo spragą, tai ji taip pat pa-

---

jimą reikia dėti į derivatyvinių įgijimo būdų klasę. Kurie-ne-kurie interpretatoriai, pavyzdžiui, Dernburg-Sokolowski, 1, 69 §, 1 išn., nesutinka įsisenėjimą vadinti šiuo vardu dėl to, kad jie nemano, jog įgytojas, norėdamas įrodyti savo nuosavybę, privalo įrodyti perleidėjo nuosavybę. Tai yra tik terminologijos klausimas.

[1] Apie peregrinus žiūr. Gajus, 2, 65, ir apie provincijų žemes — Gajus, 2, 46.

[2] Žiūr. Partsch, *Die longi temporis praescriptio im klassischen römischen Rechte,* 1906.

[3] Seniausis paminėjimas yra Severo ir Karakalos 199 metų 29 gruodžio reskriptas, kurio žodžiai yra labai panašūs į Berlyno papiro žodžius. B. G. U., 267 *(Textes,* 201—203 pp.) ir Strasburgo — žodžius *(P. Stras,* I, 22; *Textes,* 906—907 pp.).

[4] Justinianus, *Inst.,* 2, 6, 7, ir Partsch cituojamos Siro-romėnų knygos vietos (pavyzdžiui, *R.* 11, 48) įrodo, kad ji buvo įvesta nekilnojamo turto reikalui.

[5] Pastaraja prasme žiūr. Partsch, 105—112 pp.

[6] Taip vadina Berlyno papiras ir įvairūs tekstai ir tai rodo jo senasis vardas.

rėjo nuo šių sąlygų: kad daiktas nebūtų vogtas arba smurtu pagrobtas, kad būtų gera sąžinė ir teisingas pagrindas[1]. Tačiau laiko atžvilgiu *praescriptio* nuo įsisenėjimo skyrėsi. XII Lentelių įstatymų nustatytas laikas buvo pakankamas mažutei tų laikų valstybei, bet išsiplėtojusiai imperijai jis buvo per trumpas. Iš pradžios įsisenėjimo laikas buvo prailgintas, tačiau nebuvo tiksliai nustatytas. Tik imperatorių konstitucijos jį šitaip užfiksavo[2]: 10 metų įsisenėjimo laikas nustatytas tiems, kurie gyveno vietoje ir 20 metų —, kurie čia (vietoje) negyveno[3]. Iš pradžios *praescriptio* taip pat padarinių atžvilgiu radikališkai skyrėsi nuo įsisenėjimo, nes *praescriptio* nebuvo priemonė įgyti nuosavybę, o tik priemonė atsispirti prieš savininko pretenzijas. Vadinas, išvaldęs *praescriptionis* titulu negali dar pasisavinti daikto, reikalauti, kad teismas pripažintų to daikto savininku, o tik atsikirsti prieš trečiuosius asmenis; kitaip sakant, *praescriptio* nesuteikia daiktinio skundo *(actio realis)* teisės. Įsisenėjimo padarinius jai pritaikė kiek vėliau. Aplinkybės, kuriose tai įvyko, mažai tėžinomos.[4] Tūlas turi daug pagrindo sakyti, kad kartais *praescriptionis* padariniai yra didesni, negu įsisenėjimo, nes ja galima įgyti ne tik daikto nuosavybę, bet taip pat šiuo būdu įgyta nuosavybė yra laisva nuo daiktinių prievolių, pavyzdžiui, nuo hipotekos, kuri buvo uždėta tam daiktui[5].

---

[1] Justiniano tekstai tai teigia (pavyzdžiui, *C.*, 7, 33, *De praescr.* I t., 1) ir principiališkai tai prileidžiama. Tačiau Pernice, *Labeo*, 2, 1, 337 p., 1 išn., pastebėjo, kad Paulus, 5, 2, 4, kalba tik apie *justum initium possessionis;* šią nuomonę, rodos, patvirtina Berlyno versija apie 199 m. reskriptą (šia prasme Partsch, *Praescriptio*, 8 ir t. pp.; priešinga prasme Mitteis, *Hermes*, 30, 1895, 612 p.). Tačiau, rodos, ją neigia Strasburgo versija apie tą pati reskriptą, *Textes*, 906 p.).

[2] Paulus, *D.*, 18, 1, *De C. E.*, 76, 1: *Tempora constitutionibus constituta.*

[3] *Praescriptio* laikas ėjo tarp čia pat esančiųjų arba tarp čia pat nesančiųjų šalių; čia buvimas parėjo nuo to, ar šalys gyveno toj pačioj provincijoj, ar ne; ši nuostatą nustatė viena doktrina, kurią priėmė Justinianas, o einant kita doktrina, kurią taip pat Justinianas pažymi *(C.*, 7, 33, *De praescr. longi temp.*, 12, *pr.*, ir kuria pasekė Severo 199 metų reskriptas, čia buvimas parėjo nuo to, ar gyvena tame pačiame mieste, ar ne. Apie kitus ginčytinus klausimus žiūr. tą pačią Justiniano konstituciją.

[4] Tai principiališkai kyla iš vienos Justiniano konstitucijos *(C.*, 7, 39, *De praescr.* XXX *v.* XXXX *ann.*, 8, kuri, suteikdama *praescriptio* turėtojui teisę kelti ieškinį *ad vindicandam rem*, sako, kad *hoc et veteres leges... sanciebant.*

[5] Taip yra tikrai, tik reikia suprasti, kuria prasme. Tai nesako, kad *praescriptio longi temporis*, skirdamosi nuo įsisenėjimo, kurio atveju daikto apsunkinimai gali pasilikti, galėtų įgyti laisvą be jokių apsunkinimų daikto nuosavybę. Tai reiškia tiktai, kad, greta *praescriptio longi temporis*, kuri

Ši pastaroji *praescriptionis* funkcija gimdo dar keletą tokių pranašumų[1], dėl kurių, kad ir jos laikas ilgesnis ir jos charakteris grynai detensyvus, t. y., valdymą palaikąs, net Romos piliečiai ja naudodavosi romėnų daiktų nuosavybei įgyti[2]. Tačiau, kadangi įsisenėjimas ir *praescriptio* parėjo nuo tų pačių vartojimo sąlygų, tai, jei vienos iš tų sąlygų trūko, negalima buvo įgyti nuosavybės. Pavyzdžiui, jei kas įgijo *a non domino,* tai, vis tiek, kiek jis būtų valdęs, negali nei iš savininko atsiimti daikto, nei jo palaikyti prieš savininko norą. Šiuo atveju savininkas niekados nepraranda savo teisių.

Pastarasis dalykas, rodos, yra kritikuotinas. Einant Bizantijos teise, savininkas, kuris per ilgai nesirūpina savo teise, nebetenka įstatymų apsaugos. Ta pati teisė nustatė, kad, sukakus tam tikram laikui, savininkas praranda jei ne pačią nuosavybės teisę, tai bent jos atieškojimo teisę. Šią reformą, rodos, pradėjo vykdyti Konstantinas, o galutinai pabaigė Teodoziaus II-jo 424 metų konstitucija. Nerūpestingas savininkas neprarandą nuosavybės teisės, tačiau, sukakus tam tikram laikui — 40 metų pagal Konstantiną ir 30 metų pagal galutinę Teodoziaus II-jo sistemą — jis praranda revendikacijos skundo teisę prieš valdytoją. Pastarasis netampa valdomojo daikto savininku; jis gali tik atsikirsti prieš savininko revendikacijos skundą, pasinaudodamas analogine su *longi temporis praescriptio* priemone, kurią vadina *praescriptio longissimi temporis.* Tačiau tai yra viskas. Jei valdytojas praranda valdymą, tai jis nebegali pasiremti pretoriniu skundu lygiai taip, kaip *longi temporis praescriptionis* turėtojas negali šia priemone pasinaudoti. Vadinas, savininkas, kuris neprarado savo nuosavybės teisės ir kuris teprarado savo revendikaciją prieš valdytoją, gali nauju

---

saugoja įgytoją *a non domino* prieš savininką, yra kitos priemonės, kurios saugoja hipotekos ir daiktinių prievolių apsunkinto daikto įgytoją prieš hipotekos ir daiktinių teisių turėtojus. Faktiškai kartais gali pasitaikyti, kad abi eina kartu ir kad įgyjama tuo pačiu metu. Tačiau jiedvi gali ir nesusilieti, pavyzdžiui, jei viena sąlyga yra, o kitos nėra, tai viena eina be kitos; taip pat, jei viena eina tarp nesančiųjų šalių, o kita tarp esančiųjų šalių, tai jų laikas yra įvairus.

[1] *Accessio temporis* greičiau buvo vartojama *praescriptio longi temporis* srity, negu įsisenėjimo. Jei *justus titulus* buvo dovanojimas, tai *praescriptio* atveju pakako geros sąžinės tik pradedant valdyti, o įsisenėjimo atveju *bona fides* turėjo būti visą laiką. Kurie-ne-kurie mokslininkai net manė, kad *praescriptio* atveju nebuvo reikalinga *justus titulus* ir *bona fides,* jei tik daiktas įgytas *nec vi nec clam nec precario.*

[2] *D.,* 44, 3, *De div. temp. pr.,* 3; 9.

revendikacijos skundu ieškoti savo daikto iš naujojo valdytojo, kuris gali pasiremti *praescriptio longissimi temporis* tik tuo atveju, kai yra išvaldęs 30 metų[1].

528 metais[2] Justinianas nustatė vieną naują trisdešimt metų valdymo padarinį, būtent: valdytojas įgyja nuosavybę, jei jis gera sąžine *(bona fide)* įgijo daiktą; nereikalavo net teisėto pagrindo; galėjo būt net vogtas daiktas, tik svarbu buvo, kad daiktas nebūtų buvęs smurtu pagrobtas. Trisdešimt metų išvaldęs valdytojas galėjo pasiremti ne tik išimtimi, kurią nustatė senoji *praescriptio longi temporis,* bet ir tam tikru skundu *(actio),* kurį numatė išsirutuliojusi naujoji *praescriptio longi temporis.*

Pagaliau, 531 metais[3] Justinianas padarė dar žinomesnę, bet menkesnės svarbos, reformą. Jis suliejo į daiktą įsisenėjimą ir *longi temporis praescriptio,* kuri ir be to jau buvo prisiartinusi prie įsisenėjimo dėl to, kad jau seniau buvo panaikintas skirtumas tarp civilinės ir pretorinės, peregrinų ir piliečių, provincijų ir Italijos žemių nuosavybės. Kilnojamųjų daiktų nuosavybės įgijimo valdymu jis pavadino *usucapio.* Tuo metu jau visi kilnojamieji daiktai galėjo būti nuosavybės objektais. O nekilnojamųjų daiktų, kurie ypač Rytų imperijos daly buvo laikomi provincijų daiktais ir kurių įsisenėjimas tęsėsi nuo 10 iki 20 metų, nuosavybės įgijimą valdymu pavadino *praescriptio longi temporis.* Tačiau įvairiais vardais vadino vieną įsisenėjimo instituciją, kurią reguliavo bendros senosios taisyklės. Greta šios institucijos veikė dar 30 metų *praescriptio* tais atvejais, kai daiktas įgytas be teisėto pagrindo, bet gera sąžine, arba kai daiktas pavogtas, bet ne smurtu atimtas. Trisdešimt metų valdymas nepadėdavo tais atvejais, kai daiktas buvo įgytas be geros sąžinės arba kai jis smurtu buvo atimtas. Tačiau ir pastaruoju atveju valdytojams buvo patikrintos valdymo teisės, nes savininko teisę trisdešimt metų laikas panaikina.

Neminint pastarojo nuostato, kuris yra grynai nuosavybę naikinančio pobūdžio, visas nuosavybei įgyti įsisenėjimu *(usu-*

---

[1] Apie galutinę santvarką žiūr. *C.*, 7, 39, *De praescr.* XXX *v.* XXXX *ann.*, 3, Teodozijaus II konstituciją, pagal kurią revendikacijos *praescriptio* yra tik bendrosios teisės pritaikymas; o apie senesnę tvarką, kada tai buvo specialinė taisyklė daiktiniam ieškiniui kelti, — *C. Th.*, 4, 11 (13), *De long. temp. praescr.*, 2. Esmein, *Mélanges,* 215—217 pp.; Demelius, *Untersuchungen aus dem römischen Civilrecht,* 1856, 82 ir t. pp.

[2] *C.*, 7, 39, *De pr.* XXX *v.* XXXX *ann.*, 8. 1.

[3] *C.*, 7, 31, *De usuc. transf.*, 1.

capio), nuo 10 iki 20 metų išvaldymu ir 30 metų išvaldymu, kurį dažnai vadina ypatingu išvaldymu, sąlygos reikia tyrinėti trimis atžvilgiais, būtent: valdytojo asmens, valdomojo daikto ir valdymo laiko atžvilgiais[1].

1. Kad prasidėtų nuosavybei įgyti įsisenėjimo laikas tam tikro asmens naudai, reikalinga, kad šis asmuo pradėtų valdyti daiktą ir kad jis tai padarytų gera sąžine ir teisėtu pagrindu *usucapionis* ir *longi temporis praescriptionis* atvejais, o *longissimi temporis praescriptionis* atveju pakanka vien geros sąžinės. Pirmiausia yra reikalingas valdymo paėmimas. Tai gali padaryti pats asmuo betarpiškai arba per savo tarpininką, pavyzdžiui, per vergą. Tačiau negali paimti valdymo tais būdais, kuriais perleidžiama nuosavybė be valdymo pakeitimo[2].

Kuriais-ne-kuriais atvejais pakanka valdymo paėmimo drauge su tomis sąlygomis, kurios liečia daiktą ir laiką; net nereikalaujama geros sąžinės ir teisėto pagrindo. Šiuos atvejus nustatė senoji teisė, pagal kurią nuosavybė įgyjama daugiau naudojimu *(usu capio),* negu formaliu valdymu[3] *(usucapio pro herede; usureceptio fiduciae; usureceptio ex praediatura)*[4]. Valdymo paėmimo be geros sąžinės pakanka dar vienu atveju *(constitutio Rutiliana)*[5]. Taip pat galima sakyti, kad valdymo paėmimo be geros sąžinės pakanka tais atvejais, kada įsisenėjimas pretorinę nuosavybę paverčia civiline nuosavybe; žinoma, jei nesakoma, kad pretorinė nuosavybė visada reikalauja geros sąžinės[6]. Labai tikėtinas dalykas yra tai, kad pirmieji atvejai yra bendrosios teisės liekanos. Senoji XII Lentelių teisė įsise-

---

[1] Paulus, *D.*, 41, 3, *De usurp. et. usuc.*, 4, *pr.*: *Et hoc oridine eundum est, ut videamus quis potest usucapere et quas res et quanto tempore.*

[2] Taip, mancipacijos, *in jure cessio* ir legato *per vindicationem* atvejais, jei perduodamas kito asmens daiktas, tai įsisenėjimas neprasideda nuo mancipacijos ir *in jure cessio* iškilmių atlikimo momento, jei, žinoma, nebuvo perduotas daikto valdymas, o tiktai nuo daikto valdymo paėmimo momento.

[3] Cuq, *N. R. H.*, 1894, 23 ir t. pp.

[4] Gajus, 2, 52—61.

[5] *F. V.*, 1. Čia kalbama apie esančios globoje moteries *res mancipi* perdavimą *(traditio)* be *auctoritas tutoris,* ir apie pirkėją, kuris pasak Juliano, užmokėjęs kainą, gali įgyti įsisenėjimu (nežinoma Rutiliano konstitucija). Apie šitą Rutiliano konstituciją žiūr. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 404—405 pp. ir nurodymus; Gajus, 2, 47, primena, kad XII Lentelių įstatyme buvo priešinga taisyklė.

[6] Šia pastaraja prasme žiūr. Brinz, *Zum Rechte der bonae fidei possessio,* 1875.

nėjimui nereikalavo nei subjektyviškos geros sąžinės sąlygos, nei objektyviškesnės, bet, vis dėlto, abstraktiškos, teisėto pagrindo sąlygos[1]. Atvirkščiai, istoriškoji teisė, kuriai įsisenėjimas pradėjo veikti bent nuo respublikos periodo pabaigos, išskiriant keletą nurodytų išimčių, įsisenėjimo ir *longi temporis praescriptio* atvejais reikalavo geros sąžinės ir teisėto pagrindo. Arba bent Justiniano trisdešimt metų įgyjamasis valdymas turėjo būt sąžiningas.

---

[1] Šią idėją pirmą kartą nurodė Stintzing, *Das Wesen von bona fides und titulus in d. römisch Usukapionslehre*, 1852. Nuo to laiko ji visados įgydavo naujų šalininkų. Šiandien ypač žiūr. Esmein, *Mélanges*, 177—188 pp. ir Pernice, *Labeo*, 2, 1, 328—340 pp. Ne tiktai grynai subjektyvinė geros sąžinės idėja čia, kaip ir visur, reikalauja iš teisėjo psichologinės analizės, kuri yra svetima senajai teisei, kuri juridinius padarinius riša su konkrečiais ir pozitingais faktais. Ne tiktai daugumas faktų, figūruojančių kaip teisingos priežastys, neturi senojoj teisėj legalinės vertės. Tačiau taisyklės apie *res furtivae* galėjo būti nustatytos tik tuo metu, kada įsisenėjimas ėjo be teisėto pagrindo ir geros sąžinės ir kada turėjo ieškoti bendros taisyklės, kuri saugotų savininką; kiek vėliau šios taisyklės ieškojo valdančio asmeny. Dar kiek vėliau abi sistemos buvo sugretintos ir jiedvi taikė kartu, žinoma, iš to kildavo kurių-ne-kurių sunkumų; jeigu antroji būtų visados buvusi, tai pirmosios nebūtų sugalvoję. *Usucapio pro herede, usureceptio* ir kitos institucijos, pavyzdžiui, *manus* įgijimas naudojimosi būdu, *usucapio libertatis*, kurias mes atrasime servitutų srity, yra pirmapradžio įsisenėjimo anormališki varijantai, kurie, ypač dėl jų anormališko pobūdžio, kaip kad dažnai atsitinka, išlaikė savo originalius pažymius, net prisitaikydami prie naujų gyvenimo reikalavimų. Greičiau reiktų paklausti, kaip ir kuriuo momentu ši transformacija pasidarė. Mums rodos, kad nereikėtų abejoti, jog šio dalyko kilmė glūdi toje idėjoje, kuri reikalauja, kad valdymas būtų teisėtas, tai yra, *possessio justa, ex justa causa* (A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 405—433 pp.). Tačiau dvi moderniško įsisenėjimo sąlygas — pasak Esmein, 193 p., pirmoji sąlyga buvo *bona fides*, o pasak Pernice, 425 p., *justus titulus* — tam tikra prasme atrandame senosios *usucapio pro herede* ir *usureceptio* institucijose. Šiaip ar taip, *justa causa* reikalavimas, kuris, kaip pastebi Pernice, 338 p., įrodo neformalių aktų buvimą, mūsų nuomone, yra daug vėlesnis už *lex Aebutia*. Antra vertus, geros sąžinės sąlyga, kurios gal būt VII-me šimtmetyje dar nežinojo Manilius ir Brutus (*D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 3, 3, jei sutiktume, kad žodis *thesaurus* buvo pavartotas dar senąja prasme), imperijos periodo pradžioje buvo žinoma Sabinui ir Kassiui: tai įrodo *D.*, 41, 3, *De usurp.*, 10, *D.*, 18, 1, *De C. E.*, 27, *pr.*, *F. V.*, 1, ir net paskutiniai *veteres* tekstai. Visa tai rodo, kad paskutiniame respublikos amžiuje jau buvo dvi sąlygos. — Appleton, *Propriété prétorienne*, 1, 1899, 176 ir t. pp.; 287 ir t. pp., mano, kad XII Lentelių raidės kalbėjusios tik apie vogtųjų daiktų įsisenėjimą; tačiau jis teigia, kad betarpiškai buvo reikalaujama geros sąžinės ir teisėto pagrindo, nes valdytojas turėjo įrodyti, kad daiktas nebuvo vogtas; dažniausiai pasisekdavo įrodyti tik teisėtą pagrindą. Tačiau, nekalbant apie kitus priekaištus, kurie eina iš pačios šios idėjos sąvokos, — mūsų nuomone nerimti priekaištai, — mums rodos, ši nuomonė chronologiškai yra netikėtina. Jei, pavyzdžiui, geros sąžinės ir teisėto pagrindo sąlygos būtų buvusios *lex Atinia* metu, apie VI-jo šimtmečio pabaigą, tai šis įstatymas nebūtų atnaujinęs senojo draudimo, kuris kalbėjo apie vogtuosius daiktus ir kuris yra tik senojo įstatymo korektyvas.

Teisėtą pagrindą *(titulus usucapionis, causa possessionis)*[1] reikia skirti nuo materialinio paties daikto perdavimo fakto, kuris nuosavybės atžvilgiu pateisina valdymo paėmimą. Kadangi valdymo paėmimas gali būt daromas įvairiu pagrindu, tai teisininkai nurodė įvairias įsisenėjimo priežastis *(pro emptore, pro donato, pro dote, pro legato, pro derelicto, pro suo,* ir k.). Dažniausiai pats perdavimo faktas nustato perdavėjo ir įgytojo intencijas perduoti ir priimti; kartais šis faktas nustato tik įgytojo intenciją įgyti *(pro derelicto).* Tačiau tai nėra ta priežastis, dėl kurios įgyjamas tik valdymas *ad interdicta,* kaip kad esti, pav., paskolos daiktais atveju.

Gera sąžinė *(bona fides)* yra klaida, klaidingas tikėjimas. Klaida pasireiškia tuo, kad įgytojas tiki įgyjąs daiktą tomis sąlygomis, kuriomis reikia įgyti; tuo tarpu kai daikto perleidėjas yra tikras jo savininkas[2], kuris daikto perleidimo metu galėjo jį nusavinti. Tačiau klaida turi pareiti nuo fakto, o ne nuo teisės taisyklės nežinojimo[3]. Gera sąžinė reikalinga tiktai daikto valdymo paėmimo metu[4]. Ji skiriasi nuo teisėto pagrindo taip,

---

[1] Bernhoeft, *Der Besitztitel im röm. Recht,* 1875; Fitting, 51, 1869 1 ir t. pp., 52, 1860, 1, ir t. 239 ir t. 381 ir t. pp.; Bonfante, *Scritti giur.,* 2 469—707 pp.

[2] Modestinus, *D.,* 50, 16, *De V. S.,* 109: *Bona fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse, aut putavit eum qui vendidit jus vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse.*

[3] Asmuo, kuris daro su nepilnamečiu sutartį, manydamas, kad jis yra pilnametis, klysta faktiškai ir gali įgyti įsisenėjimu; o asmuo, kuris daro sutartį su mažamečiu, manydamas, kad jam nereikia globėjo *auctoritatis,* klysta teisiškai ir negali įgyti įsisenėjimu (Paulus, *D.,* 41, 4, *Pro emptore;* 2, 15). A. Pernice, *Labeo,* 2, 1, 493 ir t. pp.

[4] Principiališkai geros sąžinės reikalaudavo tik pradedant valdyti jos nereikalaudavo nei prieš valdymą, nei pradėjus valdyti, jei daiktas iš jokio asmens nėra įgytas. Tačiau yra reikalinga padaryti keletą rezervų, būtent: 1. geros sąžinės, kurios principiališkai nereikalaudavo prieš pradedant valdyti, tam tikrais sumetimais, kurie yra ginčytini, greičiausiai istoriniais sumetimais, reikalaudavo *justa causa* ir *traditio* momentu, taip pat pardavimo atveju *(D.,* 41, 4. *Pro empt.,* 2, *pr.).* Žiūr. Appletono sistemas, *Propriété prétoriene,* 1, 95, ir t. numeriai. — 2. Einant bendrąja taisykle, jei tik gera sąžinė buvo pradedant valdyti, tai nebuvo reikalo, kad ji visą valdymo laiką būtų *(mala fides superveniens non nocet);* tačiau Justiniano kalba, *C.,* 7, 31, *De usuc. transf.,* 1, 3, verčia pasiklausti, ar prieš Justinianą nebuvo reikalaujama, kad visą įsisenėjimo laiką valdytojas būtų geros sąžinės, jei jis daiktą įgijo dovanai ir jei jis daiktą valdė paprastojo įsisenėjimo, o ne *longi temporis praescriptio* būdu. Šia prasme žiūr. Karlowa, *R. R. G.,* 2, 402 p.; priešinga prasme — A. Pernice, *Labeo,* 2, 1, 57 p. — 3. Pagaliau, jei valdymą paima per tarpininką, per asmenį esantį valdžioje, ar per trečiąjį asmenį, tai gera sąžinė turi būti ne to asmens, kuris materiališkai paima valdyti daiktą, o to—, kurio vardu paimamas daiktas valdyti. Vadinas, jei įga-

kaip nuomonė skiriasi nuo fakto. Todėl ir jiedviejų įrodymų taisyklės yra skirtingos. Gera sąžinė prezumuojama visada, kai nėra blogos sąžinės *(mala fides)*; o teisėtas pagrindas tik tada, kada jis yra tiesioginiu būdu įrodytas. Tačiau vienu atveju gera sąžinė ir teisėtas pagrindas suartėja. Tai atsitinka tada, kada teisėtas pagrindas yra manomas *(putativus)*, kada klaidingai manoma, kad yra teisėtas pagrindas, o iš tikro jo nėra. Kurie-ne-kurie klasiškosios epochos juristai teigė, kad pastaruoju atveju esąs galimas įsisenėjimas; taip pat kita doktrina, kurios laikėsi ir Justinianas, teigė, kad įsisenėjimas esąs galimas, jei tik pateisinama klaida, pavyzdžiui, jei klystama dėl trečiojo asmens fakto[1]. Tačiau ir šiuo atveju yra skirtumas, kuris kyla iš įrodymo taisyklių.

2. Įgyjamas įsisenėjimu daiktas turi būti tinkamas. Principiališkai šiam reikalui tinka visi kūniškieji daiktai; tačiau ir čia yra išimčių, kurios pareina nuo bendrų principų arba nuo specialių pozitingosios teisės dispozicijų.

Pagal bendrus principus negalima įgyti įsisenėjimu tų daiktų, kurie negali būti privačios nuosavybės objektais, pavyzdžiui, *negalima įgyti laisvųjų, žmonių, res sacrae, res religiosae. Apskritai manoma*, kad negalima įgyti įsisenėjimu nenusavinamųjų daiktų, pavyzdžiui, duotų į dalį Italijos nekilnojamųjų daiktų (žemės), daiktų tų asmenų, kurie yra globojami arba rūpinami. Pastaruosius daiktus įgyti įsisenėjimu užgynė *oratio Severi* ir vėlesnės dispozicijos, nes, užginant globėjams ir rū-

---

liotinis įgaliotojui nežinant paima valdymą, tai įgaliotojas betarpiškai pasidarys valdytojas; tačiau įsisenėjimas prasidės tik tuo momentu, kada jis sužinos apie valdymo paėmimą; nes šiuo atveju jis negali turėti nei geros, nei blogos sąžinės *(C., 7, 32, De acq. poss.)*. Yra tik vienas atvejis, kada pakanka esančio valdžioje asmens *animus*, būtent: kai jis įgyja *ex re peculiari (D., 41, 4, Pro empt., 2, 11)*. Tačiau žiūr. to paties teksto aprėžimą, 2, 13, kuriuo, be abejojimo, reikia aiškinti *D., 41, 3, De usurp., 43, 1*, sprendimą.

[1] Ulpianas *D., 41, 3, De usurp., 27*, mums sako, kad Celsas labai aiškiai reikalavęs teisėto pagrindo, nepareinančio nuo *bona fides*. Einant *D., 41, 10, Pro suo, 5*, Neratius, priešingai, prileidęs, jog pakakę tikėjimo teisėtu pagrindu. Einant Afrikano, *D., 41, 4, Pro empt., 11*, tiekiama nuomone, Julianas manęs, jog to pakakę, tačiau jis dar reikalavęs vieno pateisinamo fakto, pavyzdžiui, jei įgytojas, nupirkęs daiktą iš vergo, mano nupirkęs iš paties savininko. Rodos, ši doktrina viešpatavo, nes beveik visi tekstai tai teigia (Justiniano, *Inst., h. t.*, 11: *error falsae causae usucapionem non parit*. Tačiau A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 502 ir t., 396 ir t. pp.

pintojams perleisti globojamųjų asmenų turtą, savaime užgynė ir tą turtą įgyti įsisenėjimu[1].

Tačiau buvo ir tam tikrų išimčių, kurios draudė įgyti įsisenėjimu tuos daiktus, kurie sudarė asmens turtą ir kuriuos galima buvo įgyti kitais teisėtais būdais. Yra dvi šios rūšies išimčių kategorijos. Vienos išimtys yra paremtos paties daikto padėtimi, pavyzdžiui, kai daiktas yra per kokį nors nusikaltimą išgautas iš savininko rankų; kitos — paremtos šeimininko privilegijuota padėtimi, nes įstatymas favorizuoja savininką labiau, negu valdytoją.

Antrosios kategorijos daiktai, kurie nedaug reiškia teisės istorijai, bet kurie naujosios teisės nurodyti, yra iždo, imperatoriaus daiktai, taip pat bažnyčių ir labdaringų įstaigų nekilnojamieji daiktai. Šių daiktų negalima įgyti nei įsisenėjimu, nei *longi temporis praescriptio* būdu; tačiau kuriuos-ne-kuriuos iš šių daiktų galima įgyti ekstraordinariniu keturiasdešimt metų išvaldymu[2]. Čia pat reikėtų pasiklausti, ar ši taisyklė buvo taikoma mažamečių turtams, kuriuos seniau galima buvo įgyti įsisenėjimu, bet ne *praescriptio longi temporis* būdu. Tačiau reikia pastebėti, kad šis klausimas keliamas tik tiek, kiek jo nereguliuoja *oratio Severi* ir vėlesnių taisyklių dispozicijos[3].

Pirmosios kategorijos išimtys juridiškai yra labai svarbios ir jos yra kilusios iš senesnės epochos laikų. Jos nustatytos senajam civilinės teisės įsisenėjimui. Svarbiausios iš jų yra šios[4]: užgynimas įgyti įsisenėjimu vogtus daiktus — XII Lentelių įs-

---

[1] *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 28 *pr.* Yra ginčyjamas klausimas, ar griežtas uždraudimas lietė uždraustą nusavinimą, ar jis buvo išleistas įstatymui paaiškinti. Pirmąja prasme Windscheid, 1, 182 § 14 n; antrąja prasme Savigny, *Traité*, 4, 175 ir t. pp.; trečiąją prasme Dernburg-Sokolowski, 1, 71 §. 143 p.

[2] Fiskas: *D.*, 41, 3, *De usurp.*, 18. Imperatoriaus turtas: *C.*, 7, 38, *Ne rei dominicae.* Bažnyčios ir labdaringų įstaigų nekilnojamas turtas; Nov., 111, c. 1; Nov. 131, c. 6. Ginčytinas klausimas, ar miestų turtai taip pat sudarė išimtį; tačiau Paulus, *Sent.*, 5, 2, 4, pozityviškai sako, kad *praescriptio longi temporis* jiems taikoma.

[3] Įsisenėjimo prileidimas: *D.*, 27, 5, *De eo qui pro tut.*, 2. *Praescriptio longi temporis* neprileidimas: C., 7, 35, *Quibus non objiciatur*, 3. Justiniano teisė: C., 2, 40 (41), *In quibus causis in int.*, 5, 1.

[4] Ta pačia tvarka galima dar nurodyti kyšininkų išreikalautus daiktus; šį dalyką įrodo *lex Julia repetundarum (D.*, 48, 11, *De leg. Jul. repet.*, 8). Kita tvarka — penkių pėdų siena, kuri skiria palikimą (XII Lentelių, 7, 4) ir kai kurios kapų priklausomybės *(forum busiumve)* ir patys kapai jau negalėjo būti įsisenėjimo objektais, nes jie neįėjo į *commercium* (XII Lentelių, 10, 10).

tatymų dispozicija[1], kurią pakartojo maždaug VI-jo šimtmečio *lex Atinia*[2] — ir užgynimas įgyti įsisenėjimu smurtu atimtus daiktus, vėliau šią dispoziciją nustatė *lex Plautia de vi,* kuris išleistas laikotarpy nuo Sulos diktatūros iki Katilinos sąmokslo[3].

Dviejų užgynimų sritis yra daug didesnė, negu iš karto tai gali atrodyti. Šit dėl ko: 1. kad juodu taikomi ne tik vagiui ir smurtininkui (plėšikui), kurie, einant naująja teise, negalėtų įgyti įsisenėjimu jau vien dėl to, kad nėra geros sąžinės ir teisėto pagrindo, bet ir pačiam daiktui, nes pavogto arba smurtu atimto daikto niekas negali įgyti tol, kol nepašalinta ana teisinė yda; 2. kad vagystės sąvoka Romoj buvo daug platesnė, negu moderniškojoj teisėj: Romoje vagyste laikė ne tik svetimo daikto paėmimą, bet apskritai svetimo daikto sąmoningą pasisavinimą.

Ši vagystės sąvoka aiškina ir nurodo, kad senoji teisė, kuri užgynė vogtų daiktų įgijimą įsisenėjimu, nereikalavo nei geros sąžinės, nei teisėto pagrindo. Nors, rodos, sunku iš jos spręsti, ar buvo įgytų daiktų *a non domino,* kuriuos galima būtų buvę įgyti įsisenėjimu[4]; tačiau tokių daiktų buvo. Pirmiausia, pagal

---

[1] Gajus, 2, 45. 49. Justinianus, *Inst., h. t.,* 2. Julianus, *D., h. t.,* 33, *pr.* Huvelin, *Etudes sur le furtum,* 1, 291—297 pp., mano, kad, nepaisant šių tekstų, XII Lentelių dar neužgynė vogtų daiktų įsisenėjimo.

[2] *Inst., h. t.,* 2. Julianus, *D., h. t.,* 33, *pr.* Šis įstatymas, kuris, mūsų nuomone, patvirtina ir pakeičia XII Lentelių uždraudimą, kuris, pasak Huvelin, 270—278 pp., priešingai pirmą kartą nustatomas ir nustatomas *subreptae* daiktams; kitaip sakant, daiktams, kurie yra ne vogti, o šiaip kuriuo ne visai teisėtu būdu įgyti, VI-jo šimtmečio pabaigoj ar VII-jo — pradžioj buvo padarytas. Nes, einant Aul. - Gel., 17, 7, tekstu, kuris patiekia pagrindinę šio draudimo dispoziciją *(Textes,* 32 p.), šis draudimas buvo dar naujas teisininkų M. Manilius, P. Mucs. Scevolos ir M. Jun. Bruto gadynėj. Taip pat Cicerono citata *Verr.,* 2, 1, 109 ir, *leges Furia* (550—585 m.) ir *Voconia* (585 m.) rodo, kad uždraudimas įvyko apie VI-jo šimtmečio pabaigą.

[3] Gajus, 2, 45. Justinianus, *Inst., h. t.,* 2. Julianus, *D., h. t.,* 33, 2 (Lenel, 614). Pasak Mommsen, *Dr. pénal,* 2, 373 p., išn., kuris remiasi Cicero, *Pro Coelio,* 29, 70, *lex Plautia,* kurio dispozicijas pakartojo *lex Julia,* — tai įrodo dažnai vartojama kolektyvinė formulė *lex Plautia et Julia,* — be abejojimo, yra *lex Plautia de vi,* išleistas vėliau už kriminalinius Sulos įstatymus, kuriuos jis papildo, bet prieš 691 metus, kada jį nukreipė prieš Katiliną (Sallustius, *Cat.,* 31, 4), gal būt, 677 metais, kai buvo numalšintas Lepido sukilimas. *Lex Julia,* kurį dažnai vadina *lex Julia de vi publica et privata,* kurį išleido Cezaris arba Augustas ir kurį, mūsų nuomone, išleido Augustas tada, kada Cezario išleistas įstatymas *de vi* pasirodė per menkas (Cicero, *Phil.,* 1, 9, 23). Apie šį įstatymą Girard, *Z. S. St.,* 34, 1913, 322—325 pp. Coroi, *Violence en droit criminel romain,* 1915, 129—131 pp.

[4] Gajus, 2, 50—51. Justinianus, *Inst., h. t.,* 3—8.

imperijos pradžioje vyravusią nuomonę, kuri, rodos, paskatino ir *lex Plautia* išleidimą, vagystės objektu, gali būti tik kilnojamieji daiktai. Vadinas, įsisenėjimu galima įgyti paimtus be smurto nekilnojamuosius daiktus. Pagaliau smurtu užgrobtą nekilnojamą ir pavogtą kilnojamą daiktą gali įgyti valdytojas. Einant *lex Atinia* taisykle, kurią vėliau pakartojo *lex Plautia,* tai gali įvykti tik tuo metu, kada smurto arba vagystės yda pašalinta[1]. Yda pašalinta ne tik tada, kada daiktas patenka vėl į savininko rankas, bet ir tada, kada jam pasitaiko proga pareikalauti savo daikto, o to nepadaro[2]. Pagaliau, kilnojamas daiktas gali ir be vagystės iš savininko rankų patekti į trečiojo asmens rankas; kada parduodąs asmuo neturi intencijos pavogti; kada jis tai padaro klysdamas fakto arba teisės atžvilgiu, pavyzdžiui, kada depozito laikytojo įpėdinis, manydamas, kad deponuotas daiktas yra jo palikėjo, jį parduoda; kada *usustructuarius* (asmuo, kuris turi teisę iki gyvos galvos naudotis daiktu ir jo vaisiais) parduoda jam pavestos vergės vaiką, klaidingai manydamas, kad tai yra vaisius.

Šias senajam įsisenėjimui nustatytas taisykles vėliau pritaikė *praescriptio longi temporis* nuosavybės įgijimo būdui. Justiniano gadynėje abiem institucijoms taikė tas pačias taisykles. Mes jau matėme, kad trisdešimt metų *praescriptio* buvo taikoma ir vogtiems, bet ne smurtu atimtiems daiktams. Čia mes dar pridursime, kad, einant 119 novelės žodžiais, tas, kuris įgyja nekilnojamą daiktą iš blogos sąžinės valdytojo, gali įgyti tik per trisdešimt metų valdymą. Vadinas, blogos sąžinės daikto perleidėjas padaro patį daiktą vogtą.

3. Pagal XII Lentelių įstatymus įsisenėjimo laikas buvo nustatytas šitaip: kilnojamųjų daiktų įsisenėjimas įvyksta per vienerių metų valdymą, o nekilnojamųjų — per dvejų. Šis laikas, matyti, buvo nustatytas atsižiūrint į tų laikų ūkininkų

---

[1] Šios taisyklės išleidimas, mūsų nuomone, kartu su kita taisykle apie *auctoritas* (žiūr. Esmein, *Mélanges,* 183 p., 2 išn.), buvo akstinas Atinijos įstatymui, kuris patvirtino *res furtiva, nisi in potestatem eus cui subrepta est revertatur* įsisenėjimą: Paulus, *D., h. t.,* 4, 6. Simetrinės *lex Plautia* dispozicijos: Julianus, *D., h. t.,* 33, 2.

[2] *D.,* 50, 16, *De V., S.,* 215: *In lege Atinia in potestatem domini rem furtivam venisse videri et si ejus vindicandae potestatem habuerit, Sabinus et Cassius aiunt.*

reikalus[1]. *Longi temporis praescriptio* įvykdavo per dešimt arba dvidešimt metų, dar tiksliau sakant, nuo dešimt iki dvidešimt metų, tai parėjo nuo šalių (savininko ir valdytojo) čia pat buvimo ar nebuvimo. Einant Justiniano teise, kilnojamųjų daiktų įsisenėjimas įvyksta per trejus metus, nekilnojamųjų — per dešimt metų (paprastoji *praescriptio)* ir per trisdešimt metų (nepaprastoji *praescriptio).* Kai sukanka nurodytas laikas, tai galima sakyti, kad iki Justiniano *jure civili* įgyjama *usucapio* atveju, o *praescriptio* atveju — *jure honorario.* Justiniano laikais abiem atvejais įgyjama *jure civili;* žinoma, tik su ta sąlyga, kad visą laiką be pertraukos tęstųs valdymas. Tačiau paties laiko apskaičiavimas kelia du klausimus, būtent: valdymo nutraukimo klausimą, kitaip sakant, klausimą tokių įvykių, kurie nutraukia įsisenėjimą ir panaikina jau įgytą laiką, ir valdymo nutraukimo klausimą, kitaip sakant, klausimą, kuriais atvejais kito asmens valdymą galima sujungti su savo valdymu, pavyzdžiui, palikėjo valdymą su įpėdinio valdymu, pardavėjo — su pirkėjo valdymu, ir k.[2]

a. *Valdymo nutraukimas (usurpatio).* Pirmiausia, natūrališkai valdymas nutrūksta, kai jis prarandamas[3]. Jei tik valdymas nutrūksta bent vienai dienai, tai visas buvusis valdymas nueina niekais. Net jei tas pats asmuo atgauna prarastąjį valdymą, tai vis dėlto nebegali sulieti į daiktą prarastojo valdymo su atgautuoju. Praradęs valdymą asmuo turi pradėti naują valdymą su paprastomis sąlygomis, būtent: iš pradžios turi būti gera sąžinė *(bona fides);* bloga sąžinė *(mala fides),* kuri pasireiškia valdymo pertraukos metu, neleidžia pradėti naujo įsisenėjimo[4]. O jei bloga sąžinė atsirastų nepertraukiant valdymo, tai ji įsisenėjimo neveiktų.

---

[1] Apie primityvinę sistemą, pagal kurią vienus metus žemė pūdymauja ir naudojama tik dvejus metus žiūr. Olck, *Pauly-Wissowa,* 1, v° *Ackerbau,* 280—282 pp.

[2] Moderniškosios terminologijos atžvilgiu reikėtų be nukėlimo priežasčių ir įvykių, kurie, nepanaikindami jau valdymo laiko, tam tikram laikotarpiui sustabdo preskripcijos laiko bėgimą. Šią dispoziciją žinojo ir naujesnioji romėnų teisė, nes ją taikė, pavyzdžiui, mažamečių ir duotiesiems į dalį nekilnojamiems turtams. Tačiau ji tai darė greičiau dėl to, kad, einant jos nuostatais, šioks turtas laikinai yra nenusavinamas.

[3] Gajus, *D., h. t.,* 5: *Naturaliter interrumpitur possessio cum quis de possessione vi dejicitur vel alicui res eripitur...; nec quicquam interest is qui usurpaverit dominus sit necne.*

[4] Paulus, *D., h. t.,* 15, 2.

Labai ginčyjamas klausimas, kiek romėnų teisė leido veikti civilinio nutraukimo priežastims greta natūralinių priežasčių. Vienas Cicerono tekstas leidžia manyti, kad senąjį nekilnojamo turto įsisenėjimą galima buvo nutraukti formaliniu veiksmu, būtent: nukertant vieną valdomoje žemėje augančio medžio šaką *(surculo defrigendo)*[1]. Iš kitos pusės, ginčo iškėlimas teisme, *litis contestatio*, kuris nenutraukdavo senojo įsisenėjimo[2], kaip paprastai manoma, nutraukdavęs *longi temporis praescriptio*[3]; labai tikėtinas dalykas, kad, pagal Justiniano teisę, ginčo iškėlimas teisme nutraukdavo vieną ir antrą[4].

b. *Valdymo sujungimas*[5]. Logiškai galvojant, rodos, galima būtų reikalauti, kad valdymo, kuris virsta nuosavybe, turėtojas *(titularius)* visą valdymo laiką būtų tas pats asmuo, kad natūralinis valdymo nutrūkimas įvyktų valdytojui mirus arba perleidus valdomąjį daiktą kitam asmeniui ir kad todėl įpėdinis ir įgytojas pradėtų naują valdymą. Romėnų teisė ilgainiui ėmė prileisti visai priešingą dalyką, būtent: įpėdinis tęsia valdymą bendru pagrindu, o įgytojas — specialiniu. Tačiau nereikia mažinti didelio skirtumo tarp *successio in possessionem*[6], kurią nustatė įpėdinių reikalui klasiškosios epochos teisininkai, ir *accessio possessionis,* kurią ilgainiui prileido specialinio pagrindo įgytojų naudai.

Bendrojo pagrindo įgytojas, pavyzdžiui, įpėdinis tęsia savo palikėjo valdymą. Nors įpėdinis ir nepaima daikto valdymo pa-

---

[1] Cicero. *De orat.*, 3, 28, 110: *Sed ut ex jure civili surculo defrigendo usurpare videantur.* Karlowa, *R. R. G.*, 2, 401 p.

[2] Jei įsisenėjimo laikas sukako *inter moras litis*, tai teisėjas, spręsdamas revendikacijos ieškinį, privalėjo sprendimą taikyti *litis contestatio* momentui; vadinas, jis turėjo įsakyti atsakovui, kad jis perduotų daikto nuosavybę ieškovui. Tai įrodo Gajus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 18.

[3] Ši nuomonė vyrauja ir ją paremia *C.*, 7, 33, *De praescr.* 1. *t.* 1; 2. Tačiau ir tą nuomonę, pagal kurią tos pačios taisyklės buvusios taikomos įsisenėjimui, taip pat stipriai palaikė. Žiūr. Windscheid, 1, 180 §, 7n.

[4] Civilinio nutraukimo buvimą, kuris pareina nuo ieškinio iškėlimo, įrodo konstitucija, *C.*, 7, 40, *De ann. exc.*, 2, kur buvo pasakyta, kad tų pačių padarinių galima pasiekti prieš tuos asmenis, prieš kuriuos negalima kovoti paprastu teismui pareiškimu. Daiktinis skundas gimdo daugiau padarinių, nekaip pareiškimas, kuriuo norima pakeisti daiktinį skundą.

[5] *D.*, 44, 3, *De diversis temporalibus praescr. et de accessionibus possessionum.* Vangerow, 1, 322 §. Zanzucchi, *Archivio*, 1904, 177 ir t., 353 ir t. pp.; 1906, ir t. pp. P. Krueger, *Z. S. St.*, 1905, 144—148 pp

[6] Įpėdinio valdymo sujungimas su palikėjo valdymu *accessio possessionis* vardu vadina tik vienas tekstas, būtent: *D.*, 44, 3, *De div. temp. praescr.*, 14, 1, kurio pirmoji redakcija kalbėjo apie *utrubi* inderdiktą, o ne apie mūsų klausimą.

likėjo mirties metu, vis dėl to valdymas nenutrūksta, nes *hereditas jacens sustinet personam defuncti*[1], žinoma, jei tik neįvyksta natūralinis nutrūkimo aktas[2]. Čia nėra net dviejų valdymų sujungimo; čia yra tik pirmojo valdymo tęsinys. Iš to seka, kad įpėdinis tęsia įsisenėjimą, visiškai nebojant jo blogos sąžinės, jei tik palikėjas valdymo pradžios momentu buvo geros sąžinės; ir atvirkščiai, jei tik palikėjas pradėjo valdyti bloga sąžine, tai įpėdinis, kad ir jo sąžinė gera, negali įgyti įsisenėjimu[3]. Pastarieji nuostatai tinka ir yra taikomi paprastajam įsisenėjimui ir *longi temporis praescriptionis* įgijimo būdui[4].

Specialinio pagrindo įgytojas (pirkėjas, legato gavėjas ir k.), priešingai, pradeda naują valdymą. Todėl jo valdymas turi prasidėti pagal visas reikalingas sąlygas[5]. Tiktai, einant interdiktui *utrubi* nustatytomis taisyklėmis, ilgainiui jam pradėjo leisti — iš pradžios tik *longi temporis praescriptionis* atveju, o paskui ir paprastojo įsisenėjimo *(usucapio)* atveju — greičiau pasiekti įsisenėjimo terminą, nes jam leido prie savo išvaldyto laiko prikergti pirmesnio valdytojo laiką, žinoma, jei tik pastarojo valdymas buvo jam naudingas, jei, pavyzdžiui, pirmesnis valdytojas pradėjo valdyti gera sąžine. Klasiškosios epochos metu valdymo sujungimas *(accessio possessionis)* buvo leistas visiems specialinio pagrindo įgytojams *longi temporis praescriptionis* srity[6]. Šis leidimas buvo daug daugiau aprėžtas paprastojo įsisenėjimo *(usucapio)* srity. Severas ir Karakala šį leidimą davė tik pirkėjams[7]. Iki Justiniano, rodos, daugiau leidimų ir nebuvo duota[8]. Justinianas šią malonę suteikė visiems

---

[1] Neratius, *D.*, 41, 3, *De usurp.*, 40: *Coeptam usucapionem a defuncto posse et ante aditam heriditatem impleri costitutum est.*

[2] Javolenus, *D., h. t.*, 20: *Possessio testatoris ita heredi procedit, si medio tempore res a nullo possessa est.*

[3] Pirmuoju klausimu žiūr. Paulus, *D.*, 41, 4, *Pro empt.*, 2, 19; antruoju klausimu — Papinianus, *D.*, 44, 3, *De div. temp.*, 11.

[4] Justinianus, *Inst., h. t.*, 12, rodo, kad *longi temporis possessio* taisykles įsisenėjimui pritaikė jis pats; tačiau šitą interpretaciją nuneigia aukščiau nurodytieji tekstai, ypač Papiniano tekstas.

[5] Paulus, *D.*, 41 4, *Pro empt.*, 2, 17.

[6] Justinianus, *C.*, 7, 31, *De usuc. transf.*, 1.

[7] *Inst., h. t.*, 13. Paulus, *D.*, 41, 4, *Pro empt.*, 2, 20. Šią nuomonę ginčijo Zanzucchi, pagal kurį ši konstitucija buvusi taikoma tik preskripcijai, o įsisenėjimui ją pritaikęs tik Justinianas. Priešingą prasmę žiūr. P. Krueger, 146—148 pp.

[8] Nė vienas Justiniano kompiliacijų tekstas, kuris kiek plačiau paliestų įsisenėjimą, nebuvo iki Justiniano išleistas. Jie visi liečia arba *longi temporis praescriptio*, arba ypač *utrubi interdiktą*, su kuriuo yra ankštai su-

specialinio pagrindo įgytojams, nes jis panaikino skirtumą tarp paprastojo įsisenėjimo ir preskripcijos[1].

2. Nuosavybės perkėlimas teismo keliu (adjudicatio ir k.).

Nuosavybės srity teismo vaidmuo, principiališkai, yra pripažinti jau esančią teisę, o ne ją perkelti, kitaip sakant, pripažinti, kam priklauso nuosavybė, o ne ją perkelti[2]. Tačiau yra keletas atvejų, kada teismas atlieka kitokio vaidmens funkcijas. Ryškiausieji ir svarbiausieji pastarosios rūšies atsitikimai yra kilę iš senosios civilinės teisės.

Pirmasis atsitikimas yra *adjudicatio*[3], kada teisėjui duodama teisė perkelti nuosavybę. Jis tai gali padaryti tik tam tikrose iš anksto nurodytose bylose, būtent: turto padalymo bylose *(actio familiae erciscundae* — palikimo padalymas ir *actio communi dividundo* — kitokio bendro turto padalymas) ir sienų nustatymo bylose *(actio finium regundorum).* Šios teisės tikslas yra padalymo bylose panaikinti bendrą nuosavybę, o sienų nustatymo bylose — nustatyti aiškesnes ir taisyklingesnes sienas[4]. Abiejų rūšių bylose pačios ginčo šalys, jei tik jos susitaria, gali siekti to paties tikslo paprastaisiais nuosavybės perleidimo būdais. Jei šalys geruoju negali susitarti, tai, vienai iš jų prašant,

---

siję anie nuostatai arba dėl to, kad jie autorių veikaluose yra greta padėti (pavyzdžiui, žiūr. Venuleius, *D.*, 44, 3, *De div. temp. pr.* 15, 1—6 *(libro 5 interdictorum,* Lenel, 24); Ulpianus, *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 13, *(lib. 72 ad ed.,* Lenel, 1624), arba dėl to, kad jie neteisingai pritaikyti įgyjamajai preskripcijai. Taip, *D.*, 44, 3, *De div. temp. pr.*, 14, taip dar, *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 13, kuris prileidžia valdymo sujungimą tų asmenų, kurie negali įgyti įsisenėjimo, 7 §, prekaristas, 9 §, blogos sąžinės įgijėjas. Ulpianus, *D.*, 23, 3, *De j. d.*, 7, 3, kurį nurodo Krueger, 147 p., kalba apie *longi temporis praescriptio pro dote* įsisenėjimo srity.

[1] *C.*, 7, 31, *De usuc. transf.*, 1.

[2] Mes manome, kad nedaro išimties nei senosios teisės revendikacija, pagal kurią magistratas, jei nėra ieškovo kontravendikacijos, daro *addictio,* kad ir valia pikta, kuri pasireikšdavo *in jure cessio* srity (mūsų prasme, Wlassak, Pauly - Wissowa, 1, 1, 1894, *Addicere;* priešingąja prasme, Pernice, *Z. S. St.*, 5, 1884, 40 p., 3 išn.); nei visų epochų teisės revendikacija, pagal kurią nesavininkas atsiduria savininko padėty savo priešininko atžvilgiu; nes tuo metu teismo sprendimas buvo deklaracinis, o ne konstitucinis, nenustato naujos teisės *(D.*, 8, 5, *Si serv.*, 8, 4).

[3] Wlassak, Pauly-Wissowa, 1, 1, *Adjudicatio,* 342 p.; Arangio-Ruiz, *B. Ist. D. R.*, 32, 1922, 5—60 pp.

[4] Ulpianus, 19, 16. Gajus, 4, 42; iš čia matome, kad žodis *adjudicatio* reiškia kartu teisėjo galią perkelti nuosavybę ir koreliacinį nuosavybės įgijimo būdą; ši formulė buvo išreikšta formuliniame procese.

teismas gali padaryti tai, ką pačios šalys turėjo padaryti. Teismas nustato sienas; jei atsiranda reikalas, tai tas sienas pataiso, kartais net perkeldamas žemės dalelės nuosavybę. Vadinas, sienų nustatymo bylose *adjudicatio* yra tik atsitikimas[1]. Turto padalymo bylose teismui visada tenka perkelti nuosavybę. Vadinas, pastarosiose bylose visada yra *adjudicatio.* Teismas panaikina esančią bendrą nuosavybę, pagal kurią kiekvienas bendros nuosavybės dalyvis turi nuosavybės teises kiekvienai bendrojo daikto molekulei. Teismas gali padalyti bendrąjį daiktą arba lygiomis dalimis (paties daikto padalymas — *divisio naturalis),* arba nelygiomis dalimis, kada gavusis didesnę dalį primoka pinigais gavusiam mažesnę dalį (padalymas su priedais)[2], arba bendrąjį daiktą atiduoda vienam iš savininkų, o pastarasis turi išmokėti pinigais kitiems savininkams (licitacija)[3]. Kadangi padalymo bylose teismui visados tenka panaikinti bendrą nuosavybę, tai savaime jam tenka ją perkelti[4]. Teismas šiuo atveju perkelia nuosavybę taip, kaip pačios šalys tai gali padaryti visais leistais nuosavybės perkėlimo būdais; žinoma, teismas negali panaikinti nė vieno savininko nuosavybės, nesuteikęs jam kompensacijos[5] ir neperkėlęs nuosavybės atskiriems bendros nuosavybės savininkams[6].

Reikia net pabrėžti, kad klasiškosios epochos metu teismo keliu, kaip laisvo šalių susitarimo keliu, galima buvo perkelti arba civilinę, arba tik pretorinę nuosavybę. Civilinę nuosavybę teismas perkelia tik šiais atvejais: jei *adjudicatio* padaryta pagal *judicium legitimum* taisykles, t. y., jei byla eina Romoje arba jos priemiesty, jei bylininkai yra Romos piliečiai ir jei *unus judex* yra romėnas. Jei vienos iš šių sąlygų

---

[1] *Inst.*, 4, 17, *De off. jud.*, 6.

[2] *Inst.*, 4, 17, *De off. jud.*, 4.

[3] Vienai iš šalių: *Inst.*, 4, 17, *De off. jud.*, 5. Net trečiajam asmeniui: *C.*, 3, 37, *Comm. div.*, 3, 1.

[4] Tai darė fikcijos būdu, kuri sudaryta kartu fiskaliniam tikslui ir kad išvengtų ginčų tarp įpėdinių; pastarasis nuostatas veikė dėl to, kad padalymas buvo deklaracinis (C. civ., art. 883).

[5] Ypač tuos daiktus, dėl kurių vienas iš bendrųjų savininkų sutiko su savo dalimi *D.*, 33, 2, *De usufr.*, 31; *D.*, 10, 3, *Comm. div.*, 6, 8. Einant Trebatiaus pasiūlymu, kurį jis padarė pagal pirmąjį tekstą, deklaracinio padalymo sistemos atveju bendrojo savininko sutikimas su daiktinėmis teisėmis tiems turtams, kurie jam neteko ir kurie, vadinas, jam nebuvo tekę, panaikina tas teises.

[6] *D.*, 41, 3, *De usurp.*, 17.

trūksta, tai nėra *judicium legitimum* ir nuosavybė neperkeliama *jure civili*. Pastaruoju atveju yra tik magistrato imperiumu paremtas *judicium; judicium quod imperio continetur;* nuosavybė perkeliama tik magistrato akyse, tik *jure praetorio*[1].

Pastaraisiais dviem atvejais prie *imperio magistratus* pretorinės nuosavybės perkėlimo, mūsų išmanymu, galima būtų prilyginti nuosavybės perkėlimą, kurį daro magistratas, o ne teisėjas. Tai daroma *damnum infectum* srityje tada, kada nekilnojamo turto (namo), kuris gresia griūti, savininkas atsisako garantuoti kaimynui numatomų nuostolių atlyginimą ir nesistengia tai padaryti net po pirmojo prefekto dekreto, pagal kurį skundėjui atiduodamas nekilnojamojo turto valdymas. Pretorius išleidžia antrą dekretą, kuris pastato skundėją *in causa usucapiendi* ir pagal kurį skundėjui suteikiama pretorinės nuosavybės teisė[2]. Taip pat daroma ir *actio noxalis* srityje tada, kada vergas arba gyvulys daro kam nuostolių, o tų daiktų savininkas tai daryti leidžia. Nukentėjusis, magistratui leidžiant, gali pasiimti vergą arba gyvulį *(ductio jussu praetoris);* skundėjas yra *in causa usucapiendi* ir magistratas jam suteikia pretorinės nuosavybės teisę[3].

3. Nuosavybės perkėlimas įstatymu.

Pasak Romos teisininkų, specialinio pagrindo nuosavybę gali perkelti visagalis įstatymas *(lex)*. Kaip pavyzdžius, Ulpianas nurodo *caduca* ir *ereptoria*, t. y., nuostatai, kuriuos išleido nusikaltusių *(indigni)* ir neveiksnių asmenų naudai, nes *lex Papia Poppaea* jų nuosavybę perkelia kitiems, ir legatus *per vindicationem,* nes XII Lentelių įstatymais nuosavybė perkeliama legato gavėjui[4]. Galima nurodyti dar šiuos pavyzdžius: 1. einant imperatorių sukurtos teisės taisyklėmis, muitinių sulaikytų daiktų nuosavybė perkeliama fiskui arba kitai kuriai

---

[1] Įrodymas, kad kartais priteisimas perkelia tik pretorinę nuosavybę, eina iš Paulus, *D.*, 10, 2, *Fam. ere.*, 44, 1. Kriterijų, paimtą iš *judicium* pobūdžio, nustato naudojimosi *(ususfructus)* konstitucijų medžiaga. Paulus *F.*, *V.*, 47*a*.

[2] *D.*, 39, 2, *De damno infecto*, 15, 16; 18, 15.

[3] *D.*, 9, 4, *De nox act.*, 26, 6. Tačiau Pernice, *Labeo*, 2, 1, 421 p., priekaištai.

[4] Ulpianus, 19, 17.

įstaigai *(commissa)*[1]; 2. einant Marko Aurelius gadynėje išleistu senato nutarimu, jei vienas namo nuosavybės bendrininkas atremontuoja visą namą savo lėšomis, o kitas bendrininkas per keturis mėnesius neatlygina išlaidų ir nuostolių pirmajam, tai pastarajam tenka ano dalis nuosavybe[2]; 3. einant Valentiniano, Teodoziaus ir Arkadiaus 389 m. decizija, tas savininkas, kuris, nesikreipdamas į teismą, savavališkai ir smurtu atsiima daiktą iš jo laikytojo, praranda nuosavybę, kurią įgyja daikto laikytojas[3]; 4. einant kita tų pačių imperatorių konstitucija, savininko apleistos žemės, kuri apdėta mokesčiais, nuosavybė tenka tam asmeniui, kuris per dvejus metus ją kultivuoja[4].

D.

Pirmapradiniai nuosavybės įgijimo būdai.

Vienintelis visiškai neginčyjamas pirmapradinis nuosavybės įgijimo būdas yra užvaldymas *(occupatio)*, t. y., įgijimas paimant daiktą, kuris niekam nepriklauso. Tačiau greta šio pirmapradinio nuosavybės įgijimo būdo mes studijuojame dar keletą mažiau tikrų pirmapradinių nuosavybės įgijimo būdų, kuriuos nurodė mūsų senieji autoriai ir kuriuos priėmė civilinis kodeksas, bet dėl kurių kai kurie interpretoriai kelia abejojimų. Šie būdai vadinami vienu bendru vardu *accessio*, t. y., įgijimas, kuris pareina nuo medžiagos perdirbimo darbu, specifikacija; įgijimas organiškų daikto gaminių, ypač vaisių; pagaliau, įgijimas, kuris, kaip tūlas mano, pareina nuo dviejų daiktų sujungimo. Kurie-ne-kurie interpretatoriai šį įgijimo būdą vadina *accessio* siauresniąja prasme. Čia pravartu atsiminti, kad visais tais atvejais, kada tikrai įgyjama nauja nuosavybė, teisininkai teigia, jog ji yra pagrįsta prigimties arba tautų teise. Tačiau yra žinoma, kad šiokią nuosavybę numato ir Justiniano teisė; vadinas, ji yra civilinė nuosavybė. Dažnai ma-

---

[1] *D.*, 39, 4, *De publicanis*, 11, 2; 14. A. Pernice, *Z. S. St.*, 5, 1884. 130 ir t. pp.

[2] *D.*, 17, 2, *Pro socio*, 52, 10.

[3] *C.*, 8, 4, *Unde vi*, 7.

[4] *C.*, 11, 59 (58), *De omni agro deserto*, 8.

noma[1], kad taip buvę ne tik klasiškojoje teisėje, bet ir dar senesnėje teisėje. Mūsų nuomone, priešingai, šiais prigimties teisės būdais, kurie yra labai panašūs į perdavimą *(traditio)* ir kurie kaip ir *traditio* nėra senesni už imperijos pradžią, klasiškosios epochos metu negalima buvo įgyti *res mancipi* civilinės nuosavybės, nes ir *traditio* tos nuosavybės nesuteikė. Taip pat *res nec mancipi* civilinę nuosavybę šiais būdais galima buvo įgyti tik tada, kada tai galima buvo padaryti *traditio* būdu.

1. Užvaldymas.

Užvaldymas yra įgijimas to daikto, kuris niekam nepriklauso; įgyjama paimant daiktą valdyti[2]. Vadinas, čia yra dvi būtinos sąlygos būtent: kad daiktas neturėtų savininko ir kad jį kas nors paimtų valdyti. Užvaldymas principiališkai taikomas tiems daiktams, kurie dar visiškai nėra turėję savininko-romėno, būtent: 1. iš priešo paimti daiktai *(res hostiles)*, kurie legališkai neturi savininko, bet kurie, kaip jau matėme, virsta valstybės, o ne atskirų kareivių, nuosavybe, žinoma, jei eina reguliarus karas, tai atskirų asmenų nuosavybe gali virsti tik tie priešo daiktai, kurie karui prasidedant yra Romos teritorijoje, arba tie, kurie partizanų ekspedicijos metu yra paimti iš priešo, su kuriuo Roma neturi jokių ryšių[3]; — 2. paskui, tie daiktai, kurie tikrai niekad neturėjo savininko, pavyzdžiui, nau-

---

[1] Ypač žiūr. Czyhlarz, Glücko 41 ir 42 knygų serijos, 1, 1887, 12—19 pp., ir, užvaldymo atvejui, 198—206 pp. Mes čia taikysime tik aukščiau nurodytus principus. Mes netikime, kad pirmykštės epochos metu būtų buvę galima kviritų nuosavybę įgyti neciviliniais būdais: kiek vėliau *res nec mancipi* nuosavybę galima buvo įgyti tautų teisės būdais; tačiau *res mancipi* nuosavybę tautų teisė leido įgyti tik įsisenėjusiu valdymu, o dar vėliau galima buvo įgyti pretorinę jų nuosavybę. Pavyzdžiui, veik negalima nustatyti, dėl ko *res mancipi* civilinę nuosavybę galima buvo įgyti, jei šis daiktas nebuvo iš ko nors paimtas, ir dėl ko negalima buvo jos įgyti, jei daiktas buvo paimtas su savininko sutikimu (apie apleisto vergo užvaldymą žiūr. P. Bonfante, *R. it. per le sc. guir.*, 17, 1894, 128—140 pp. = *Scr. giur.*, 2, 327—341 pp., įrodymus; Ad. Berger, *In tema di derelizione*, Roma, 1915, užginčyjimą ir trumpą G. Rotondi, *Rendiconti dell' Ist. Lomb.*, 48, 1915, 720 p., 1 išn. = *Scr. giur.*, 3, 26 p., 1 išn., repliką). Klasiškas priešingos nuomonės argumentas yra paimtas iš to, kad romėnai *maxime sua esse credebant quae ceperant ex hostibus* (Gajus, 4, 16); tačiau jis išnyksta, kai atsimeni, kad *occupatio bellica* paprastai tenka valstybei.

[2] Gajus, *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 3, *pr.*

[3] Pirmiesiems žiūr. Celsus, *D., h. t.*, 51; čia kalbama apie antruosius Gajus, *D., h. t.*, 5, 7.

jai atsiradusios salos jūroje, atrasti jūrų krantuose perlai, medžioklės grobis, pagautos vandeny žuvys[1].

Užvaldymo sąvoka, rodos, ne taip aiškiai buvo taikoma tiems daiktams, kurie jau nebeturi savininko, būtent: daiktams, kuriuos savininkas arba tyčia apleidžia *(res derelictae)*[2], arba kuriuos paslėpęs nė pats nebegali jų atrasti. Šių daiktų atradėjas yra jų savininkas. Pastaruosius daiktus paprastai vadino vienu bendru vardu lobis *(thesaurus)*[3].

Justinianas sako, kad užvaldymo būdu galima įgyti apleistų daiktų nuosavybę[4]; tik, žinoma, šių daiktų negalima lyginti su pamestais daiktais ir su tais daiktais, kuriuos iš savininko atima *vis major*[5]. Sabininkai ir prokulininkai šiuo klausimu neturėjo vienodos nuomonės[6].

Dėl lobio[7] daugumas interpretatorių mano, kad užvaldymo būdu įgyja nuosavybę jo atradėjas, o tuos nuostatus, kurie suteikia teisių buvusiam savininkui, laiko naujesnės teisės padariniu. Tačiau, pagal senąją teisę, lobis, greičiausiai, tenka že-

---

[1] Atsiradusioji jūroje sala: *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 22. Jūros krante rasti daiktai: *Inst., h. t.*, 18. Pagautos žuvys ir sumedžioti žvėrys: *Inst., h. t., 12—16.* Einant vyraujančia pažiūra, gyvulys (žvėris) patenka į medžiotojo valdymą tik tada, kada jis materiališkai jį paima. Priešingai, beveik neturi reikšmės, kad jis žvėrį pagauna svetimame lauke. Žemės savininkas gali kelti medžiotojui bylą tik dėl jo valdymo įžeidimo, gal būt, *uti possidetis* interdikto trečioji funkcija. Tačiau jis neturi teisės revendikuoti grobio ir kelti medžiotojui bylos dėl vagystės.

[2] Apie kitą, senesnę lobio sąvoką, pagal kurią jis yra tik paslėptas daiktas, žiūr. *D.*, 10, 2, *F. E.*, 22, *pr.* (Labeo),, *D.*, 34, 2, *De aur. arg.*, 39, 1 (Labeo), *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 3, 3 (Brutus, Manilius) ir kitus tekstus, kuriuos nurodė Pernice, *Labeo*, 1, 334 p., 7 išn.

[3] *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 31, 1: *Thesaurus est vetus quaedam depositio pecuniae cujus non extat memoria ut jam dominum non habeat.*

[4] *Inst., h. t.*, 47. Žiūr. Ad Berger, *In tema di derelicione* (= *B. Ist. D. R.* 32, 1922, 131—190 pp.).

[5] *Inst., h. t.*, 48.

[6] Prokulininkai manė, kad nuosavybė prarandama tik tada, kada trečiasis asmuo paima daikto valdymą: *D.*, 41, 7, *Pro derelicto*, 2, 1; šis dalykas, mūsų nuomone, geriau suderinamas su perdavimo *(traditio)* idėja, negu su užvaldymu. Šia prasme Czyhlarz, Glücko 41—42 knygos, 1, 1887, 113 p. Ad. Berger, *op. cit.*, 29 ir t. pp. Tačiau, priešinga prasme Bonfante, *Scritti giur.*, 2, 342—369, 552—555 pp., kuris teigia, kad apleistų *res mancipi* nuosavybę galima įgyti tik įsisenėjimu. — Vadinas, dar labiau šita taisyklė turėtų liesti vadinamus *missilia*, tai yra daiktus, kuriuos magistratai meta miniai *(Inst., h. t.*, 46), nes pagal ją čia būtų apleisti savininko daiktai, kuriuos vėliau užvaldo (Pernice, *Z. S. St.*, 5, 1884, 108 ir t. pp.); tačiau, mūsų nuomone, čia greičiau yra *traditio personis incertis*, su kuria prokulininkai sugretino *derelictio*. Czyhlarz, *op. cit.*, 106 ir t. pp.

[7] Czyhlarz, *op. cit.*, 207 ir t. pp.; Bonfante, *Mélanges Girard*, 1, 123—142 pp. = *Scr. giur.*, 2, 904—925 pp.

mės savininkui[1], nes naujesnioji teisė[2], priešingai, suteikė atradėjui, o ne savininkui, teisę, kuri nėra pagrįsta užvaldymu; vadinas, ji nereikalauja užvaldymo sąlygų įvykdymo[3]. Šita nuomonė, rodos, geriausiai išaiškina tikrai žinomus nuostatus[4], pagal kuriuos atradėjas negali tapti savininku tų lobių, kuriuos jis iškasa iš svetimos žemės be jos savininko sutikimo. Taip pat, išskiriant vadinamas religines žemes[5], dėl kurių yra neaiškumų, atradėjas tampa savininku tik pusės atrasto lobio, kurį jis atranda svetimoje žemėje.

2. Specifikacija[6].

Teoretiškai specifikacija yra tada, kada asmuo paima kokį daiktą, kuris kitam priklauso, ir savo darbu šiam daiktui suteikia naują formą, *speciem novam fecit,* pavyzdžiui, iš vynuogių padaro vyną, iš metalo — vazą, iš lentų — laivą ir t. t.[7] Čia kyla klausimas, ar specifikacijai suvartotas daiktas yra tas pats senas daiktas, kuris visados yra senojo šeimininko nuosavybė, ar jis yra naujas daiktas, kuris galėtų priklausyti naujam šeimininkui.

Reikia tikėti, kad senieji teisininkai, kurie jokių ypatingų mokslo gudrybių nežinojo, teigė, jog objektas visada pasilieka

---

[1] Brutus ir Manilius, *D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 3, 3. Plautus, *Trinummus*, 1, 2, 104 ir t. t.

[2] Adriano padaryta: *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 39.

[3] Taip jis įgyja savo teisę atradimu, nors kiti pirmiau už jį paimtų atrastojo daikto valdymą; nes tai turi tekti ne užvaldytojui, o atradėjui *(Inst., h. t.*, 30: *Inventoris esse; D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 31, 1: *Fit eus qui invenerit; D., h. t.*, 63, 11: *Inventori cedit).* Vadinas, atradimas suteikia nuosavybę.

[4] *Inst., h. t.*, 39. c., 10, 15, *De thesauris*, 1.

[5] Pasak Justiniano, *Inst., h. t.*, 39, kuris pasiremia Adriano nuostatu, atradėjas turi tapti viso atrastojo daikto savininku, nes nėra savininko, kuriam turėtų tekti pusė nuosavybės. Pasak Kalistrato, *D.*, 49, 14, *De jure fisci*, 3, 10, kuris remiasi Marko-Aureliaus ir L. Vero nuostatu, lobio atradėjas, kuris randa lobį iždo žemėje, tampa pusės šio lobio savininku taip, kaip tai atsitinka tada, kada jis lobį randa tautos arba imperatoriaus žemėje.

[6] C. Ferrini, *B. Ist. D. R.*, 2, 1889, 142—247 pp. Czyhlarz, Glücko 41 ir 42 knygų serijoj, 1, 1887, 249—286 pp. A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 320—328 pp. Sokolowsky, *Philosophie im Privatrecht*, 1, 1902, 69—111 pp.

[7] Ši teorija neliečia tų atsitikimų, kada paprastai nudažomas audeklas arba, nors nevykusiai sako Justinianas, *Inst.*, 2. 1, *De R. D.*, 25, kada nuo grūdų atskiriami akuotai; *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 7, 7, *in fine.* Taip pat žiūr. nevykusį *textura* paminėjimą *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 26 §. C. Arno. *Mélanges Girard*, 1, 27—34 pp.

tas pats. Kiek vėliau[1] prokulininkai, giliau išanalizavę klausimą, pradėjo teigti, kad tai yra naujas objektas, kuris turi priklausyti darbininkui. Jie savo nuomonę, matyti, rėmė tuo, kad čia yra užvaldymas, arba visai paprastai, kad daiktas turi priklausyti tam, kuris jį padarė[2]. Prieš prokulininkus stojo sabininkai, kurie, neneigdami, kad objektas yra naujas[3], neigė daikto priklausomybę darbininkui. Jie teigė, kad naujasis daiktas turi priklausyti senajam šeimininkui. Klasiškosios epochos metu prieita prie vidurinės nuomonės, kuri iš dalies reiškė prokulininkų doktrinos triumfą. Pagal šią doktriną naujo daikto savininkas yra darbininkas, tik su sąlyga, jei nebegalima atstatyti daikto pirmosios padėties; vadinas, vynas tenka vyndariui, o ne vynuogių savininkui; gi vaza tenka metalo savininkui, o ne jos padirbėjui[4]. Labai galimas daiktas, kad antroji sąlyga reikalavo specifikatoriaus geros sąžinės[5]. Ši sistema įdėta ir į Justiniano kompiliaciją[6].

---

[1] Apie įvairias doktrinas žiūr. Gajus, 2, 79, ir *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 7, 7, (Lenel, 491). *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 25.

[2] Paprastai remiamasi pirmąja prasme, *D., h. t.*, 7, 7, kur prokulininkų doktrina vaizduojama taip, kad nuosavybė tenkanti darbininkui, nes *quia quod factum est antea nullius fuerat.* Tačiau tekstai daiktą atiduoda tam, *qui fecit*, o ne pirmajam užvaldytojui, kuris, griežtai kalbant, gali *būti* ne tas pats darbininkas.

[3] Priešingosios nuomonės premisos neigimas, atrodo, gana panaši į tiesą dialektika; tačiau tekstai, kur Gajus išdėsto sabininkų pažiūrą, rodos, sutinka su naujo daikto buvimu.

[4] Ši mišri pažiūra yra išdėstyta Digestose Gajaus vardu; ją įrodo aiški interpoliacija; tačiau neaišku, ar ji buvo išreikšta savo epochos metu (apie Pomponiaus tekstus žiūr. Ferrini, 231 ir t. pp.). Ją formulavo Paulus, *D., h. t.*, 24.

[5] Antrosios sąlygos buvimą, rodos, nustato: 1. Pauliaus, *D.*, 10, 4, *Ad exhib.*, 12, 3, (Lenel, 404), tekstas, kūrį išaiškina žodžiai: *quia quod ex re nostra fit nostrum esse verius est*, ir kuris, pasirėmęs specifikacija, kurią padarė darbininkas iš tam tikrų daiktų *cum sciret haec aliena esse*, suteikia ieškinio *ad exhibendum* teisę. Lenelis tiki, kad žodžiai *cum sciret haec aliena esse* yra interpoliuoti, nes čia tikrai yra sintaksės klaida (čia kalbama apie vyną, aliejų ir vilną). Tačiau tai įrodytų tik Justiniano teisės sistema; paskui tai verstų Paulių priimti sabininkų doktriną, kurią jis atmeta, *D., h. t.*, 24, ypač apie tuos daiktus, apie kuriuos ten kalbama ir kurių pirminės formos negalima grąžinti; 2. tekstai, kurie vagystės atveju suteikia savininkui teisę reikalauti ne tik savo medžiagos, bet naujojo daikto, *condictio furtiva*, kuri tik savininkui priklauso: ypač žiūr. Ulpianus, *D.*, 47, 2, *De furtis*, 52, 14, sugretinta su *De cond. furt.*, 1: *Soli domino competit;* tačiau A. Pernice, 324 ir t. pp.

[6] *Inst., h. t.*, 25, kur Justinianas prideda vieną pataisą, pagal kurią naujasis daiktas visados tenkąs darbininkui, jei tik jis buvęs bent dalelės senojo daikto savininkas.

Paprastai manoma, kad specifikatorius, įgydamas pasidarytąjį daiktą, privalo atlyginti senajam daikto savininkui nuostolius. Sakoma, kad vynuogių savininkas, be kitų skundų, kuriais jis gali pasinaudoti, gali kelti vynadariui bylą *(condictio, vindicatio utilis)*, reikalaudamas vynuogių vertės[1]. Ir atvirkščiai, kai daiktas tenka medžiagos savininkui[2], kai, pav., vaza yra padaryta iš svetimos medžiagos, tai vazos padirbėjas, išimties keliu, gali reikalauti iš savininko atlyginimo už medžiagos vertės padidinimą arba savo darbo vertės. Jis tai gali daryti, einant tais principais, kuriuos mes pamatysime kalbėdami apie statymus svetimoje žemėje.

3. Organiškųjų daikto vaisių įgijimas[3].

Principiališkai visi daikto vaisiai priklauso paties daikto savininkui. Jis yra vaisių savininkas dėl to, kad jis yra daikto savininkas, jei tik tie vaisiai neturi savarankiškos būsenos *(existentio)*. Nors pagal romėnų supratimą čia greičiausiai nė nėra tikro naujo įgijimo, tačiau vien dėl to, kad jis yra daikto savininkas, jis yra savininkas ir tų vaisių, kurie atsiskiria nuo

---

[1] Šio klausimo tekstų argumentai yra daug menkesni, negu dažnai manoma. Gajus, 2, 79, ir Justinianus, *Inst., h. t.*, 26, savininkui suteikia *actio furti* ir *condictio furtiva* vagystės atveju, kai pavagia specifikatorius. Einant prokulininkų pažiūra, tai neužkerta kelio specifikacijai, o einant viena vidurine doktrina, kurią prileido Justinianas, specifikacija yra uždrausta (žinoma, jei specifikatorius nėra bent dalelės daikto savininkas). Tačiau kyla klausimas, kokio ieškinio teisę duoda prieš specifikatorių, kuris, nepavogdamas daikto, įgyja jo nuosavybę. Tai gali atsitikti pagal dvi doktrinas. Pirmiausia galvota apie *condictio sine causa* ir norėta pasiremti Gajaus ir Justiniano tekstais, kurie leidžia reikalauti daikto grąžinimo pasiremiant *condictio, furibus et quibusdam aliis possessoribus;* tačiau minčių eiga, ypač Gajaus minčių eiga, neleidžia kitaip suprasti, negu valdytojus, kurie yra analoginėje padėtyje su vagimis; Jhering, *Oeuvres choisies*, 1, 1893, 307—314 pp. Paskui galvota apie *actio utilis*, kurią suteikė, *D.*, 24, 1, *De don. int. v. et ux.*, 30, vyrui prieš savo moterį, kai vyras pasidarė sau drabužius iš moteries duotų vilnų; tačiau šis nuostatas greičiau lietė susituokėlių savitarpio dovanojimus, o ne bendrosios teisės nuostatą-specifikaciją (tačiau Erman, *Z. S. St.*, 13, 1892, 216 p., 2 išn.). — Be kitko, reikia pažymėti, kad negalėjimas atsiimti savo daikto, kai įvyksta specifikacija — lygiai taip, kaip įvyksta įsisenėjimas — gana gerai suderinamas su ta doktrina, pagal kurią šiuo atveju įgyjamas naujas daiktas.

[2] Senojo daikto savininką, kuris tampa naujojo daikto savininku, labai gerai saugojo visos sistemos, nes jis turėjo naujojo daikto revendikacijos teisę, o imperatorių sukurtoji teisė jam suteikė ieškinio *ad exhibendum* teisę, kurią jis galėjo kreipti prieš tą asmenį, *qui dolo desiit possidere.*

[3] Goeppert, *Ueber die organischen Erzeugnissen*, 1869.

daikto, ir net tų nekilnojamojo daikto vaisių, kurie pavirsta kilnojamaisiais daiktais.

Principas, pagal kurį vaisiai priklauso daikto savininkui, yra bendra taisyklė, kuri tinka visokios rūšies vaisiams. Tačiau yra viena vaisių kategorija, kuriai taikomos išimtys. Į šią kategoriją įeina vaisiai siaurąja to žodžio prasme *(fructus)*, būtent: tie vaisiai, kuriuos daiktas periodiškai gimdo. Šie vaisiai taip pat priklauso daikto savininkui[1]; tačiau jie gali priklausyti ir kitiems asmenims. Jie priklauso kitiems asmenims arba dėl to, kad yra tam tikras materialinis faktas, arba dėl to, kad yra tam tikras teisinis aktas. Nuomininkui ir naudotojui priklauso vaisiai dėl to, kad čia yra daiktinės arba asmeninės teisės konstitucinis juridinis aktas; o geros sąžinės daikto valdytojui priklauso vaisiai dėl to, kad čia yra materialinis faktas.

I — Vaisius įgyja nuomininkas[2]. — Daikto savininkas, išnuomodamas savo daiktą, paveda nuomininkui daikto naudojimą, vadinas, jis pastarajam leidžia imti sau vaisius. Tuo momentu, kada nuomininkas pasiima nuomojamojo daikto vaisius su savininko sutikimu, jis įgyja jų nuosavybę; šią nuosavybę jis įgyja *traditio*, o ne kuriuo nors kitu nuosavybės įgijimo būdu[3]. Priešingai, ilgametis nuomininkas, *agri vectigalis* nuomininkas klasiškosios teisės gadynėje ir paveldimosios statybos teisės turėtojas Bizantijos teisėje, turėdami, kaip mes pamatysime, labai panašią į savininko teisę, įgyja vaisius tais būdais, kuriais įgyja pats savininkas. Jie įgyja vaisių nuosavybę ne tik tuo momentu, kada vaisius paima, bet jau tuo momentu, kada vaisiai atsiskiria nuo daikto (žemės); kitaip sakant, vaisių nuosavybė įgyjama per jų separaciją, o ne per paėmimą[4].

II — Vaisius įgyja daiktų naudotojas[5]. — Atrodo, kad naudotojas, kuris turi daiktinę teisę, taip pat gali įgyti vaisių nuosavybę jų atsiskyrimo momentu. Tačiau viešpataujanti pažiū-

---

[1] *Inst., h. t.*, 19. Julianus, *D.*, 22, 1, *De usur*, 25, pr.: *Omnis fructus non jure seminis, sed jure soli percipitur.*

[2] Debray, *N. R. H.*, 1909, 666—684 pp.

[3] *D.*, 47, 2, *De furt.*, 62, 8. *D.*, 39, 5, *De donat.*, 6. Vadinas, kaip sako paskutinis tekstas, jei išnuomotojas pakeis savo nusistatymą prieš vaisių paėmimą, tai nuomininkas, kadangi nebėra perdavimo sąlygų, neįgis vaisių; išnuomotojas turės atsakyti prieš nuomininką tik pagal nuomos sutartį.

[4] *D.*, 22, 1, *De usuris*, 25, 1, *in fine.*

[5] Gérardin, *N. R. H.*, 1884, 609—634 pp. Czyhlarz, 422—459 pp.

ra, kurią sukūrė Julianas[1], teigia, kad naudotojas įgyjąs vaisius tik juos paimdamas *(perceptione)*[2]. Ši pažiūra yra pagrįsta ne perdavimo *(traditio)* ideja, kuri privestų prie nepriimtinų padarinių[3], o užvaldymo ideja, kuri kyla iš naudotojo daiktinės teisės.

III — Vaisius įgyja geros sąžinės valdytojas[4]. — Pagaliau, yra dar vienas asmuo, kuris, nebūdamas nei savininkas, nei neturėdamas pastarojo daiktinės arba asmeninės teisės, įgyja vaisius ne juos paimdamas, bet jiems atsiskiriant. Tas asmuo yra geros sąžinės valdytojas[5].

Ta pažiūra, pagal kurią geros sąžinės daikto valdytojas įgyja vaisius jiems atsiskiriant, be abejojimo, nėra senesnė už respublikos gadynės teisę, nes tuo metu daikto savininkas, tapdamas skirtingu vaisių savininku, turėjo galėti vaisius individuališkai revendikuoti, nes tuo metu valdytojas galėjo įgyti vaisius, kaip ir patį daiktą, tik įsisenėjimu; kitaip sakant, jei buvo įsisenėjimo sąlygos, būtent: einant senosios teisės reikalavimais, jei daiktas nebuvo vogtas ir, einant naujesnėsės teisės reikalavimais, jei, be to, įsisenėjimas pradėtas gera sąžine ir teisėtu pagrindu[6].

---

[1] Julianus Ulpiano veikale, *D.*, 7, 1, *De usuf.*, 12, 5: *Fructus non fiunt fructuarii, nisi ab eo percipiantur, licet ab alio terra separentur. D.*, 22, 1, *De usur.*, 25, 1; *D.*, 7, 4, *Q. m. usufr.*, 13. Gajus, priešingai, teigė kad naudotojas įgyja vaisius jiems atsiskiriant taip, kaip geros sąžinės valdytojas; tai kyla iš *D.*, 22, 1, *De usur.*, 28, *pr.*, kuriomis kartais paremia tą nuomonę, kad naudotojas, neįgydamas kitų vaisių, įgyja gyvulių prieauglio nuosavybę tuo metu, kada tas prieauglis atsiskiria (Dernburg, Petit). Tačiau Gajus šiame tekste, kurį per neapsižiūrėjimą įdėjo į Digestas, pritaikė tik bendrąją teoriją, kurią atmetė Justinianas, Gajus ją neigė dar ir prieš Justinianą. Pampaloni, *B. Ist. D. R.*, 22, 1910, 135, 137 pp., teigia kad tekstus, kurie kalba apie vaisių įgijimą paėmimu, iškraipę kompiliatoriai.

[2] Vadinas, dar kabančių vaisių revendikacija ir *condictio furtiva*, kurias duodavo vogtų daiktų savininkams, priklausydavo ne naudotojui, o plikosios nuosavybės turėtojui, *D.*, 7, 1, *De usuf.*, 12, 5.

[3] Žiūr. Gérardin, 612 ir t. pp.

[4] Czyhlarz, 489—613 pp. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 347—369 pp. Esmein, *Mélanges*, 188—197 pp.

[5] *D.*, 22, 1, *De usur.*, 25, 1. Todėl kabančių vaisių vagystės atveju jis turės revendikacijos ir *condictionis furtivae* teises, kurių neturi naudotojas.

[6] Dernburgas labai gudriai pasiūlė šį klausimą aiškinti Ulpiano tekstu, *ad Sab.*, *D.*, 47, 2, *De furtis*, 48, 5. 6 (Lenel, 2885), kuris pirmiausia sako, kad kaip vergės vaikas nėra vaisius, taip ir gyvulių prieaugli gali įgyti įsisenėjimu geros sąžinės valdytojas; paskui, kad arklių rūšies gyvulių vaisius betarpiškai įgyja geros sąžinės valdytojas. Pirmoji nuomonė

Tačiau šią pažiūrą prileido pirmaisiais imperijos laikais, greičiausiai veikiant prokulininkų pažiūroms, pagal kurias specifikacijos atveju daiktas tenkąs darbininkui; šią pažiūrą grindė ta ideja, kad vaisius gimdą valdytojo rūpesčiai ir kad vaisiai turį priklausyti valdytojui *pro cultura et cura*. Net buvo tokių teisininkų, kurie, pasiremdami šia ideja, prileido tik valdytojo pagamintų, o ne natūralinių vaisių, kurie atsirado be jo rūpesčių įgijimą[1]. Tačiau šis skirtumas neįsigalėjo. Visiems praktikos sunkumams išvengti, o gal būt kitai kuriai nors idejai siekti, ypač tai idejai siekti, kad geros sąžinės valdytojas galėtų sutvarkyti savo gyvenimą pagal numatomas pajamas, nusistatyta, kad valdytojas įgyja vienus ir kitus vaisius. Ši nuomonė yra Juliano nuomonė, jos niekas neginčijo Pauliaus ir Ulpiano laikais[2].

Valdytojas, kurį saugoja interdiktai, jei tik jo valdymas yra teisėtas ir sąžiningas, gali įgyti įsisenėjimu. Tam tikromis sąlygomis, kurias mes pamatysime vėliau, geros sąžinės valdytojas dar nuo prieš *actio Publiciana* laikų turėjo pranašumų vaisiams įgyti. Vaisius jis įgydavo *(fructus suos facit)* net faktiškai jų nepaimdamas; o nuomininkai ir naudotojai juos įgydavo tik paimdami. Vaisiai, atsiskirdami nuo daikto, savaime įeina į valdytojo turtą taip, kaip jie įeina į savininko turtą, net tuo atveju, kai be jo žinios juos paima trečias asmuo.

Vienintelė sąlyga yra, žinoma, kalbant apie vaisius, o ne apie gaminius, kad vaisių atsiskyrimo momentu valdytojas būtų geros sąžinės. Jei tuo momentu pasireiškia bloga sąžinė, kuri netrukdo valdytojui toliau tęsti įsisenėjimo ir naudotis Publiciano skundu, pakerta valdytojo teisę įgyti vaisius. Julianas, kuris, rodos, labai sutiko su mūsų įgijimo būdais, laikės tos nuomonės, kad ir šiuo atveju valdytojas įgyjąs vai-

---

turėjo būt pareikšta čia komentuojamojo autoriaus Sabino, kuris dar nežinojo betarpiško įgijimo ir kuris reikalavo įsisenėjimo; o antroji nuomonė turėjo būt pareikšta to autoriaus, kuris prileidžia betarpišką įgijimą. Priešingą nuomonę žiūr. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 420 p. Lenel, *loc. cit.*, ir F. Schulz, *Sabinus — fragmente in Ulpians Sabinus — commentar*, 1906, 84 p.

[1] *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 35, ir Pomponius, *D.*, 22, 1, *De usur.*, 45. Ferrini, *Bull. Ist. D. R.*, 2, 218 pp. ir priešinga prasme, Pernice, *Labeo*, 2, 1, 358 p., 2 išn.

[2] Julianus, *D.*, 22, 1, *De usur.*, 25, 1. Paulus *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 48. Civ. kod. 547 str., nebeturi prasmės, nes jis labai nevykusiai perėmė iš čia vaisių ir gaminių skirtumą.

sius[1]. Tačiau teisės mokslas nuėjo priešinga kryptimi: jis visados laikės tos idejos, kuri geriausiai pateisina geros sąžinės valdytojo vaisių įgijimą, nes tuo momentu, kada valdytojas nustoja geros sąžinės, jis privalo nustoti tikėjimo būti turtingesnis, nekaip yra[2].

Tiktai Justiniano teisė, kuri nustatė vieną suvaržymą, sukomplikavo geros sąžinės valdytojų vaisių įgijimo sistemą. To suvaržymo data yra ginčijama. Geros sąžinės valdytojas, kuris įgyja vaisius jiems atsiskiriant, daikto savininko atžvilgiu esąs debitorius tų daiktų, kurių jis dar nesuvartojo iki to laiko, kada savininkas revendikuoja (reikalauja grąžinti) iš jo savo daiktą. Savininkas negali reikalauti iš valdytojo jau suvartotų vaisių *(fructus consumpti);* bet jis gali reikalauti kartu su pačiu daiktu nesuvartotų vaisių *(fructus extantes)*[3].

Pastaroji sistema yra labai kritikuotina dėl šių sumetimų: tas motyvas, kuris geriausiai pateisina geros sąžinės valdytojo vaisių įgijimą, turi būt taikomas, neatsižiūrint į vaisių suvartojimą ar nesuvartojimą, nes abiem atvejais valdytojas tiki praturtėjimu ir, jei jis šių vaisių nesuvartojo, tai, gal būt, jų vietoje kitus suvartojo. Praktikoje ši sistema yra labai nelogiga ir komplikuota, nes išeina, kad valdytojas valdomo daikto vaisius gali įgyti sunkiau, nekaip visiškai svetimo daikto vaisius. Juk jei valdytojas be apgaulės *(dolus)* naikina svetimą valdomą daiktą, pavyzdžiui, gera sąžine jį suvartoja[4], tai jis nepri-

---

[1] Julianus, *D.*, 22, 1, *De usur.*, 25, 2.

[2] Paulus, *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 48, 1.

[3] *Inst.*, 2, 1, *De R. D.* 35: *Et ideo si postea dominus supervenerit et fundum vindicet, de fructibus ab eo (bonae fidei possessore) consumptis agere non potest.* Iš čia norėjo padaryti išvadą, kad arba geros sąžinės valdytojas įgyja geros sąžinės daikto vaisių valdymą (ši pažiūra yra Savigny, *Possession*, 220 §), arba kad jis įgyja laikinę nuosavybę. Tačiau šiedvi koncepcijos prieštarauja tekstams (žiūr. tik *Inst., h. t.*, 35: *Placuit fructus... ejus esse* ir Gajus, *D.*, 22, 1, *De usur.*, 28: *Pleno jure fiunt).* Jis tampa tikru vaisių savininku, kuris gali juos nusavinti ir įkeisti (hipotekuoti). Tiktai, kaip dažnai atsitinka su kitais nuosavybės įgytojais, pavyzdžiui, su pinigų skolintoju, kuris įgyja jų nuosavybę, su vyru, kuris įgyja savo žmonos dalies nuosavybę, jis tampa debitorium to daikto, kurio nuosavybę jis įgijo. Nuo šios skolos jis išsisuka tik tada, kada jis sunaudoja vaisius.

[4] Tačiau šią sistemą gynė Petražicki, *Fruchtverteilung*, 1892, 416 ir t. pp.; o ją neigė A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 363 p., 3 išn. — Pasak Albertario, *B. Ist. D. R.*, 26, 1914, 247—280 pp., Justinianas aprėžęs geros sąžinės valdytojo atsakomybę del įgytų vaisių, kuriuos yra įgijęs prieš bylos pradžią; ši aprėžimą derino su valdytojo praturtėjimu.

valo atsakyti. Dėl to paties pagrindo ši sistema, rodos, greičiausiai yra dviejų priešingų, kylančių iš įvairių epochų, suglaudimo padarinys, nekaip apgalvotas ir darnus kūrinys. Nes Justiniano Digestų tekstai, kurie reikalauja, kad geros sąžinės valdytojas grąžintų savininkui nesuvartotus daiktus, yra pagrįsti klasiškaisiais teisininkais, kurie šiuos vaisius pripažįsta geros sąžinės valdytojui. Daugelis šių tekstų vietų, paremtų teisininkų nuomonėmis, pastarąsias labai ryškiai siaurino ta prasme, kad geros sąžinės valdytojas įgyjąs tik suvartotus vaisius[1], Šio dalyko visai pakanka įrodyti, kad klasiškųjų teisininkų gadynėje tokios taisyklės dar nebuvo; tokia taisyklė, matyti, atsirado tik vėliau, nes ji teisininkų nuomonę tam tyčia varžo.

Priešingai, iki pat paskutinių metų beveik visi autoriai vienaip teigė, kad naujoji sistema, be jokio abejojimo, veikusi Diokleciano laikais ir net kiek prieš tuos laikus. Savo nuomonę jie grindžia viena 294 konstitucija, įterpta į Justiniano kodeksą, kuris rodąs jos pastovumą[2]. Tačiau mes turime grynų tekstų, kurie rodo, kad senoji sistema veikė vėlyvesnės epochos metu, būtent: iki 369 metų. Vadinas, tenka manyti, kad pati 294 metų konstitucija reikalavo nesuvartotų vaisių grąžinimo tik dėl to, kad kompiliatoriai tai į ją įrašė ir kad ta sistema, kuri reikalavo iš geros sąžinės valdytojo grąžinti savininkui nesuvartotus vaisius, buvo įgyvendinta tik po 369 metų[3].

---

[1] Šia prasme žiūr. Pellat, *De la propriété*, 1853, 306 ir t. pp., Alibrandi, *Teoria del possessio*, 1871, 126 ir t. pp., A. Pernice, 357 ir t. pp., Czyhlarz, 571, ir t. pp. Cituodami Julianą, mes parodome tik Afrikano tekstą, *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 40, kur taisyklė, pagal kurią *fructus suos facit bona fide possessor*, buvo pakeista, įterpiant žodį *consumptos*, kad teisininkas galėtų pasakyti *fructus consumptos suos facit*. Tačiau šitaip negalėjo pasakyti teisininkas dėl to, kad valdytojas įgyja vaisių nuosavybę ne juos suvartodamas, bet jiems atsiskiriant nuo daikto, ir kad yra prieštaravimas sakyti, jog asmuo įgyja nuosavybę tų daiktų, kurie jau sunaikinti, suvartoti; teisininkas galėjo daugiausia pasakyti, kad *consumendo fructus suos facit*.

[2] *C.*, 3, 32, *De R. V.*, 22: *Certum est mala fide possessores omnes fructus solere cum ipsa re praestare, bona fide vero exstantes, post litis autem contestationem universos.*

[3] Visų dėmesio į Valentiniano ir Valento konstituciją, *C. Th.*, 4, 18. *De fructibus*, 1, atkreipimo nuopelnas tenka Czyhlarz. Ši konstitucija rodo, kad 369 metais dar buvo taikoma klasiškosios teisės sistema, pagal kurią blogos sąžinės valdytojas, *praedo*, privalo grąžinti vaisius, kurie atsirado nuo *ex die invasi loci*, o paprastas laikytojas, kitaip sakant, geros sąžinės valdytojas — tik nuo bylos iškėlimo momento: *Et praedoni quidem*

4. Dviejų daiktų sujungimas.

Mums dar lieka nurodyti tariamus arba realinius skirtumus, kurie paliečia nuosavybę, sujungiant daugelį daiktų. — Dažniausiai atsitinka taip, kad vienas daiktas prisijungia prie kito, kuris pirmąjį teisiškai praryja. Todėl, pasak romėnų, nuosavybė įgyjama tautų teisės pagrindu, kurį paprastai vadina prijungimu, *accessio.* — Einant viena gudresne pažiūra, nuosavybė šiuo atveju esanti įgyjama ne kuriuo nors specialiniu būdu, o paprasto užvaldymo būdu, tik su tuo skirtumu, kad daiktą užvaldąs (okupuojąs) ne savininkas, o pagrindinis daiktas. — Mūsų nuomone, romėnų pažiūroms čia nėra tikros naujos nuosavybės įgijimo, o tik yra jau esančio nuosavo objekto (daikto) padidėjimas, tik paprastas materialinis išsiplėtimas daikto, kuris visados pasilieka tas pats; kad ir jis laikinai arba net galutinai padidėjo, nors tas padidėjimas pareina nuo laikino arba visiško kito daikto išnykimo.

Šiuos daiktų santykius galima nušviesti trimis hipotezėmis, patogiai pavadintomis netiksliu dviejų nekilnojamųjų daiktų sujungimo vardu ir tikslesniais dviejų kilnojamųjų daiktų ir nekilnojamojo su kilnojamuoju daiktu sujungimo vardais. Kaip pavyzdžius, galima nurodyti šiuos atsitikimus: 1. tekąs vanduo pakeičia žemės sienas; 2. kilnojamieji daiktai susijungia juos suliejant arba sumaišant, ir 3. kilnojamieji daiktai susijungia su nekilnojamaisiais statant žemėje statymus, įsodinant arba įsėjant augalus[1].

I. Nekilnojamųjų daiktų sujungimas. — Pagal pačių daiktų esmę ir teisininkų kalbą[2], tikrąjį nuosavybės įgijimo šaltinį ge-

---

ratio a die invasi loci usque ad exitum litis habeatur; ei vero qui simpliciter tenet ex eo, quo, re in judicium deducta, scientiam malae possessionis accepit. Ši kalba nesuderinama su ta sistema, pagal kurią geros sąžinės valdytojas privalo grąžinti ne tik tuos vaisius, kurie atsirado po bylos iškėlimo, bet visus tuos, kurie atsiskyrė nuo daikto, žinoma, jei jis jų dar nesuvartojo. Nesuderinimą dar labiau pabrėžia tas faktas, kad konstitucija pateko į Justiniano kodeksą visai iškraipyta (*C.*, 7, 51, *De fructibus*, 2). 294-tų metų konstitucijos pirmasis tikslas galėjo būti, pavyzdžiui, įpėdinystės ieškojimas, kur nuo Juventino senato nutarimo laikų (129 m. po Kr.) geros ir blogos sąžinės valdytojas galėjo elgtis pagal šios rūšies taisykles.

[1] Bechmann, *Lehre vom Eigenthumserwerbe durch Accessio*, 1867, Sokolowski, *Philosophie im Privatrecht*, 1, 1902, 111—188 pp.

[2] Privatinių ūkių nuosavybė Romoje nebuvo skiriama nuo kitų daiktų nuosavybės (*D.* 43, 12, *De fluminibus*, 1, 4). Vadinas, jų žemė buvo tvarkoma pagal bendruosius nuosavybės nuostatus.

riausiai galima matyti tais atvejais, kada viešųjų plukdomųjų upių vanduo keičia pakrančių gyventojų žemių formą[1]. Tačiau, griežtai kalbant, šiuos padarinius galima laikyti tik jau esančios nuosavybės išplėtimu. Prancūzijoje yra labai išsiplatinusi pažiūra, kuri pašalina visus sunkumus, nes ji teigia, kad šis nuosavybės įgijimas esąs tik padarinys principo, pagal kurį pakrančių gyventojams priklauso viešosios upės vaga[2]. Atrodo net, kad pastarosios dvi sistemos tinka tik tų žemių, kurios nėra visai tiksliai išmatuotos, *agri arcifinales,* sienų pakitėjimams; jos negali būti laikomos oficiališkai išmatuotų žemių, *agri limitati,* sienų pakitėjimams[3].

Agrorum arcifinalium didėjimas pareina nuo trijų priežasčių: 1. *alluvio* (priplovimas), kitaip sakant, lėtas ir nejaučiamas vandens veiksmas, kuriuo padidinamas žemės plotas; tai atsitinka arba vandeniui atsitraukiant nuo kranto, arba priplaujant nuo kito kranto nuplautas žemės dalytes. *Alluvio* skiria nuo *avulsio* (atplėšimo), kitaip sakant, nuo didelio žemės gabalo atplėšimo. Tokį žemės gabalą vanduo gali užnešti ant žemesnės kaimyno žemės arba jį prinešti prie kranto. Tol, kol atplėštas žemės gabalas turi savarankišką būseną, jo savininkas gali jį atsiimti[4]; 2. salų atsiradimas *(insulae in flumine natae),* kurios priklauso, atsižiūrint į jų padėtį, vieno arba net

---

[1] Šis nuostatas ypač liečia atsiradusias upėje salas; jas reikia skirti nuo atplėšimo; šiuos nuostatus patiekia mums Ulpianus, *D.*, 7, 1, *De usufr.*, 9, 4.

[2] Pavyzdžiui, žiūr. Accarias, 1, 254 n. Nelaimė, ši nuomonė, kuri yra paremta romėniškomis išvadomis ir tikrais tekstais *(D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 30, 1), beveik nesuderinama su būdu, kuriuo valstybės nuosavybė viešosioms upėms buvo prileista; taip pat, pavyzdžiui, buvo daroma su viešaisiais keliais, *D.*, 4, 1, *De int.*, 1, *pr.* A. Pernice, *Labeo,* 1, 273 p. Pasak Labeono, suteikimas teisės atskiriems asmenims upėje atsiradusioms saloms esąs nesusipratimas *(D., h. t.*, 65, 4). Yra pėdsakų, iš kurių matyti, kad ši sistema buvo nustatyta gana anksti, tačiau randame prieštaravimų (Cicero, *De orat.*, 1, 38, 173; Alfenus Varus, *D., h. t.*, 38). Karlowa, *R. R. G.*, 2, 432 p. ir Frontinus Lachmano raštuose, *Schriften der Feldmesser*, 1, 49 ir t. pp.

[3] Florentinus, *D., h. t.*, 16.

[4] *Alluvio, Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 20 = Gajus, *D. h. t.*, 7, 1, — *Avulsio, Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 21 = Gajus, *D., h. t.*, 7, 2. Tačiau yra skirtumas tekstuose padarinių atžvilgiu, kurie pareina nuo to, kad su atpėstosios žemės gabalu atnešti medžiai įleidžia į žemę šaknis: Institucijos sako tik, kad žemės savininkas įgyja medžius *(Videntur adquisitae),* o Gajus, priešingai, Digestose sako, kad jis įgyja tik žemę *(Videtur adquisita).* Kartais Digestas pataiso Institucijų nuostatu, kuris, be kitko, nelabai anoms prieštarauja. Mums rodos, kad čia buvo taikomas bendras ir aiškus principas,

abiejų krantų savininkams[1]; 3. kai upė apleidžia savo senąją vagą, tai atsiradęs žemės sklypas tarp abiejų vagų priklauso tiems, kam priklauso atsiradusi upėje sala. Nėra jokio skirtumo, ar tai įvyksta dėl ūpės išdžiūvimo, ar dėl vandens tėkmės pakitėjimo[2].

Jei paupio gyventojų žemės yra *agri limitati,* tai jų sienos nuo to nesikeičia. Atsiradusios naujos žemės šiuo atveju yra be savininko ir jas galima užvaldyti (okupuoti).

II. Kilnojamųjų daiktų sujungimas. — Kai du kilnojamieji daikai, kurie priklauso įvairiems savininkams, pavyzdžiui, vienas gabalas sidabro ir vienas gabalas vario, dvi grūdų krūvos, du vyno indai, ratas ir vežimas, žiedas ir brangakmenis, metalo ranka ir statula, susijungia be savininkų valių, kitaip sakant, savaime arba tik vieno savininko valia, tai tas įvykis iškelia teisinių klausimų, kuriems išspręsti reikia padaryti dviejų rūšių skirtumus.

Pirmiausia reikia nustatyti, ar susijungusius daiktus galima atskirti, ar ne. Paskui reikia nustatyti, ar pagal romėnų pažiūras susijungusieji daiktai sudaro vieną daiktą taip, kaip pagrindinis daiktas ir jo dalis.

Kai susijungusiame daikte negalima atskirti nei pagrindinio daikto, nei šalutinio (daikto dalies), pavyzdžiui, dviejų grūdų krūvų sumaišymas dviejų metalo gabalų suliejimas, dviejų indų vyno sumaišymas, tai klausimo išsprendimas yra paprastas. Jei dviejų daiktų, sidabro ir vario gabalų, sujungimą galima panaikinti, tai abi nuosavybės pasilieka; reikia tik juodu išskirti[3]. Jei, priešingai, dviejų daiktų negalima išskirti (dviejų

---

pagal kurį nuosavybė daiktams prarandama tada, kada tie daiktai netenka savo atskiros būsenos (individualybės). Landucci ir Pampaloni, *Archivio,* 31, 1883, 157 ir t., 424 ir t., 498 ir t. pp.; 32, 1884, 167 ir t. pp. ir Schneiderio įvertinimai, *K. V. l.,* 8, 1885, 80 ir t. pp.

[1] *Inst., h. t.,* 22 = Gajus, *D., h. t.,* 7, 3. Upės viduriu tiesiama linija; paskui nuo linijos tiesiama statmena linija į krantų savininkų sienas; šitaip nustatytos linijos parodo salos savininkų sienas. Šitokiu būdu daloma ir upės vaga. Su šituo metodu visi sutinka; jis labai gerai suderinamas su krantų savininkų teisės teorija. Tačiau visados pasitaikydavo skirtingų nuomonių, pagal kurias salos nuosavybė buvo daloma kitaip. Žiūr. Henrici, *Jahrbücher,* 13, 1873, 57 ir t. pp.; 15, 1887, 313 ir t. pp., ir paskutinėje vietoje N. Herzen, *N. R. H.,* 1906, 561—580 pp.

[2] *Inst., h. t.,* 23 — Gajus, *D., h. t.,* 7, 5. Civilinio kodekso 563 straipsnis upės vagos pasikeitimo atveju apleistąją vagą arba bent jos kainą skiria tam savininkui, kurio žeme eina naujoji vaga. Labai įdomu, kad, esamomis žiniomis, šioki pasiūlymą buvo padarę Romoje.

[3] *D., h. t.,* 12, 1.

vynų mišinys), tai būtinai šis tas pakitėja, būtent: abiejų vynų atskiras nuosavybes pakeičia viena nuosavybė, kuri apima visą vyno mišinį. Nors kartais ir galima sujungtus daiktus padalyti arba kitokiu keliu prieiti tokią pat išvadą ir nors teoretiškai susijungusieji nepraranda savo individuališkumo, tačiau praktiškai veik negalima jų išskirti; pavyzdžiui, taip atsitinka, kai sumaišomos dvi grūdų krūvos; nors grūdai vienas su kitu nesusimaišo, tačiau pačius grūdus vienus nuo kitų atskirti yra labai sunku[1].

Jei, priešingai, sujungtieji daiktai santykiauja kaip pagrindinis daiktas su šalutiniu (daikto dalimi); pavyzdžiui, statula su prie jos pridėta ranka, žiedas su į jį įdėtu akmenėliu, vežimas su užmautu ratu, pergamento lapas su jame parašytu raštu, paveikslas su drobe, kurioje jis išpieštas, tai pagrindinis daiktas, kurį romėnai ne visada vienaip vadindavo ir kuris kartais yra tas daiktas, be kurio kitas daiktas neturi prasmės ir negali būti (pergamentas santyky su raštu), kartais jis suteikia sujungtam daiktui esmę ir vardą (statula santyky su ranka, vežimas su ratu, žiedas su deimantu)[2], o vienu atveju yra tik pagrindinio daikto vertės padidėjimas (paveikslas santyky su drobe, kurioj jis išpieštas)[3]; tai pagrindinis daiktas praryja šalutinį ir sudaro vieną daiktą. Kadangi šalutinis daiktas praranda savarankišką būseną, tai jis nebegali būti atskiros revendikacijos objektu[4].

---

[1] Apie skystimų mišinius, kurių negalima išskirti ir dėl kurių turi būt *actio communi dividundo*, žiūr. *Inst., h. t.*, 27. Apie grūdų mišinį, kuris teoretiškai yra dalomas (galimas išskirti) ir kur ieškinys gali būt *revendicatio pro modo frumenti cujusque*, žiūr. *Inst., h. t.*, 28, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 5, *pr.* Paprastai pirmąjį mišinį vadina *confusio*, o antrąjį — *commixtio;* nors tekstai kartais šiedviejų sąvokų neskiria (pavyzdžiui, žiūr. *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 3, 2). — Reikia pažymėti, kad jei vienas asmuo kito asmens monetas sujungia su savomis monetomis, tai jis įgyja ne proporcingą savo daiktams masės dalies nuosavybę, o visos masės nuosavybę, išskiriant jo atsakomybę už paimto daikto vertę *(D.*, 46, 3, *De solut.*, 78). Apie šį klausimą, kuris greičiausiai pareina nuo komercinių sumetimų, yra įvairių nuomonių; apie įvairias sistemas žiūr. Niemeyer, *Zeitschrift für Handelsrecht*, 42, 1894, 20—35 pp.

[2] *D., h. t.*, 26, *pr.*, (Servius Sulpicius, Labeo, Proculus), *D.*, 34, 2, *De auro*, 29, 1. *Inst., h. t.*, 33.

[3] Šią nelogingą išvadą nuneigė Paulus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 23, 3. Tačiau jau apie ją, kaip nelogingą, kalbėjo Gajus, 2, 78. *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 9, 2, ir ją priėmė Justinianas, *Inst., h. t.*, 34.

[4] Paulus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 23, 5: *Item quaecumque aliis juncta sive adjecta accessionis loco cedunt, ea quamdiu cohaerent dominus vindicare non potest.* Tas pats fragmentas 23, 2.

Tačiau, jei susijungimą galima atskirti, pavyzdžiui, deimantą nuo žiedo, ratą nuo vežimo, paprastai pridėtą ranką nuo statulos, tai šalutinio daikto nuosavybė yra tik paralyžiuota arba, jei taip galima pasakyti, ji yra mirusi iki prisikėlimo[1]. Klasiškoji teisė nustatė dėsnį, pagal kurį, sąmoningai prijungdamas savo daiktą prie svetimo daikto, savininkas atsisako nuo jo[2], bet jo nuosavybė gali vėl atgimti. Ji atgimsta tada, kada pridėtasis daiktas įgyja savarankišką būseną, kuri leidžia savininkui revendikuoti. Net teismo keliu galima buvo išprovokuoti atskyrimą, paduodant skundą *ad exhibendum*. Šį skundą galėjo paduoti tas, kuris reikalavo savo daikto vaisių[3].

Priešingai, jei sujungimo negalima atskirti, pavyzdžiui, popieros nuo rašto, drobės nuo paveikslo, rankos nuo statulos, kai ji visai su pastarąja sulieta[4], tai šalutinio daikto nuosavybė visiškai išnyksta, nes nebėra jos objekto[5]. Senasis sujungto daikto savininkas gali tik reikalauti nuostolių atlyginimo, kuris pareina nuo to, ar daiktų sujungimas padarytas jo paties, ar be jo. — Jei sujungimas buvo be jo padarytas, kitaip sakant, paprastai pagrindinio daikto savininkas prijungė, tai jis gali pastarajam kelti ieškinius, kurių pobūdis ir skaičius įvairuoja pagal aplinkybės ir istorijos epochas. Nuo labai senos epochos laikų šiuos ieškinius gimdė vagystė *(actio furti* ir *condictio furtiva)*, jei jo daiktas buvo pavogtas[6]. Nuo im-

---

[1] Šiuo klausimu interpretatorių nuomonės žymiai skiriasi; skirtumai turi praktinės reikšmės. (Apie panaikintą nuosavybę žiūr. Windscheid, 1, 188 §, 13 n., ir ten nurodytus autorius; apie panaikintą nuosavybę, kuri gali atgimti, — A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 317 p., 4 išn.). Šios sistemos buvo taikomos ir statybai, kai vienas asmuo savo žemėje statė įtaisus iš kito asmens medžiagos. Patys Romos teisininkai šiuo klausimu nėra griežti ir aiškūs: jie kalba tik bendrais posakiais, pavyzdžiui, Paulus 23 mūsų fragmente, kuris yra pagrindinis tekstas apie kilnojamų daiktų sujungimą, sako, kad senasis šalutinio daikto savininkas pasiliekąs savininku net tada, kada šį daiktą kitas asmuo prisijungiąs prie savo daikto.

[2] Nėra tekstų, kurie aiškiai kalbėtų apie kilnojamojo daikto prijungimą prie kito kilnojamojo daikto; tačiau šis daiktų sujungimas buvo reguliuojamas pagal kilnojamojo daikto su nekilnojamojo sujungimo taisykles.

[3] Paulus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 23, 5: ...*sed ad exhibendum agere potest ut separentur et tunc vindicentur*. Tas pats, *D.*, 10, 4, *Ad exh.*, 6.

[4] Po Kasiaus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 23, 5, skirtumo tarp *ferruminatio* ir *adplumbatio* padarė Paulus. Be kitko, šių dviejų sąvokų prasmė yra ginčyjama. Bibliografiją žiūr. Pampaloni, *Archivio*, 33, 1879, 222—299 pp.

[5] Paulus, *loc. cit.*

[6] *Inst., h. t.*, 26.

perijos pradžiai artimos epochos laikų, kada skundas *ad exhibendum* buvo duodamas baudžiamuoju pagrindu prieš tą, kuris per apgaules *(dolo)* neatskiriamai prisijungė daiktą[1], jis galėjo reikalauti atskirti daiktą; o jei prijungimas padarytas bloga sąžine, tai galėjo reikalauti ne paties daikto atskyrimo, o tik visų nuostolių atlyginimo. Pagaliau, nuo vėlesnės už formulinio proceso įvedimo datos vienu atveju, būtent: kada drobę paveikslui paėmė tapytojas, drobės savininkas galėjo kelti naudos skundą *(actio utilis)*, kuriuo jis negalėjo reikalauti pačios drobės grąžinimo, o tik jos vertės. Visais kitais atvejais jis galėjo kelti pretorinius ginčus *in factum*[2]. Jei sujungimą padaro pats šalutinio daikto savininkas, tai jis negali reikalauti daikto vertės[3]. Bet, jei, kaip kad dažnai atsitinka, savininkas visą sujungtą daiktą turi savo rankose, tai jis gali pasiremti vadinama apgaulės išimtimi *(exceptio doli)* ir neduoti savininkui daikto tol, kol pastarasis neatlygins vertės, kurią jis gera sąžine pakėlė.[4] Šis nuostatas pradėjo veikti tik formulinio proceso metu.

III. Kilnojamų ir nekilnojamų daiktų sujungimas. — Kai sujungiami daiktai yra vienas kilnojamas, o kitas nekilnojamas, taip atsitinka, pavyzdžiui, sėjant, sodinant arba įtaisant statymus svetimoje žemėje, tai pagal romėnų pažiūras visados vienas daiktas yra pagrindinis, o kitas šalutinis. Nekilnojamas daiktas yra visados pagrindinis, kuris praryja šalutinį, kilnojamą daiktą[5]. Tačiau ir čia sujungimas gali būti arba galutinis, arba tik laikinis, kuris gali nutrūkti.

---

[1] Justiniano teisė revendikaciją davė tuo pačiu pagrindu, o šią inovaciją padarė interpoliatoriai.

[2] Paulus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 23, 5: *In omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est.* — *Actio realis utilis* buvo teikiama dėl drobės, kurioje išpieštas paveikslas; Gajus, 2, 78 (Bortolucci, *B. Ist. D. R.*, 33, 1924, 150—161 pp.); *D.*, 41, 1, *A. R. D.*, 9, 2; *Inst., h. t.*, 34;

[3] Juliano tekstas yra lemiąs; jis liečia pastatus, *D.*, 12, 6, *De cond. ind.*, 33.

[4] Paulus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 23, 4: *In omnibus igitur istis in quibus mea res per praevalentiam alienam rem trahit meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium ejus quod accesserit dare.*

[5] Gajus, 2, 73—75. Gajus, 2, 73, sako: *Superficies solo cedit.* Justinianas, *Inst., h. t.*, 32, sako: *Plantae quae terra coalescunt solo cedunt.* Tą patį principą taikė ir sėkloms, pasėtoms svetimoje žemėje.

Sėjos ir sodinimo atvejais, kai sėklos sudygsta arba diegai įleidžia į žemę šaknis, sujungimas yra baigtas ir galutinis[1]. Nuo šio laiko grūdų arba diegų savininko nuosavybė niekados nebegali atgimti, nors kiek vėliau įsėticji arba įsodintieji daiktai ir būtų išimti iš žemės[2]. Grūdų arba diegų savininkai gali tik štai ką padaryti: jei jis gera sąžine sujungė daiktus ir juos valdo, tai, pasirėmęs apgaulės išimtimi *(exceptio doli)*, gali neatiduoti daikto tol, kol jam neatlygins nuostolių; jei daiktus sujungė nekilnojamo daikto savininkas, tai jis gali pasinaudoti simetriniais skundais, kuriuos mes aukščiau nurodėme, būtent: vagystės atveju — *actio furti* ir *condictio furtiva*; blogos sąžinės įsėjimo įsodinimo atveju — *actio ad exhibendum*, duodamą prieš tą, kuris per apgaules susijungė daiktus, kurių nebegalima atskirti; pagaliau, be viso to, *actio utilis*, reikalauti įsodintų krūmų[3]; šis skundas atitinka naudos skundą, kuriuo reikalaujama drobės, kurioje išpieštas paveikslas; be abejojimo, taip pat — *actio in factum*, kuriuo reikalaujama atlyginti sėklos vertę.

Kai bet kuris asmuo iš savo medžiagos padaro bet kokius įtaisymus svetimoje žemėje, tai žemės ir medžiagos sujungimas nėra tampresnis už žiedo ir brangakmenio, vežimo ir rato sujungimus. Reikalavimas grąžinti *(revendicatio)* yra neutralizuotas tiek, kiek pagrindinis daiktas praryja šalutinį, kiek medžiaga susijungia su namu[4]. Tačiau, išskiriant savininko atsisakymą, kurį, einant senosios epochos pažiūromis, parodo jo paties sąmoningas įtaisų darymas svetimoje žemėje[5], nuo-

---

[1] *Inst., h. t.*, 31; 32. Jei dėl kurių nors priežasčių medžio, kuris auga vieno savininko žemėje, šaknys pereis į kito savininko žemę, tai medžio nuosavybė priklauso antrajam savininkui. Nors šie samprotavimai yra paremti menkais tekstais, tačiau šie tekstai vienodai kalba *(Inst., h. t.*, 31 ir *D., h. t.*, 7, 13).

[2] Paulus, *D., h. t.* 26, 1: *Arbor ubi coaluit agro cedit et si rursus eruta sit, non ad priorem dominum revertitur: nam credibile est alio terrae alimento aliam factam.*

[3] *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 5, 3.

[4] *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 7, 10, 12. *D.*, 43, 18, *De superfic.*, 2.

[5] Gajus, *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 7, 12: *Ex diverso si quis in alieno solo sua materia aedificaverit, illius fit aedificium, cujus et solum est et, si scit alienum solum esse, sua voluntate amisisse proprietatem materiae intellegitur. Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 30: *Materiae dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus alienata intellegitur utique si non ignorabat in alieno solo se aedificare.* Taip pat žiūr. apie prezumpciją dovanoti svetimo daikto teises Ulpianus, *D.*, 9, 2, *Ad leg. Aquil.*, 27, 25.

savybė atgimsta tuo momentu, kada jo daiktas atsiskiria nuo pagrindinio daikto, kada pasireiškia jo daiktų savarankiška būsena[1]. Logiškai kalbant, čia reikėtų dar pasakyti, kad medžiagos savininkas, pasirėmęs *ad exhibendum* skundu, gali reikalauti atskyrimo, kad paskiau galėtų reikalauti savo medžiagos grąžinimo. Bet šią logingą išvadą pašalina viena visiškai tikra ir griežta XII Lentelių įstatymų dispozicija, kuri, siekdama bendrosios naudos, užgina skirti į statymus sudėtą medžiagą[2].

Kaip kompensaciją už tai, XII Lentelių įstatymai suteikia įjungtos medžiagos savininkui skundą, kuriuo gali reikalauti dvigubai, *actio de tigno juncto*[3]; kuri, pasak tam tikrų moderniškų interpretatorių, buvusi taikoma tik vogtiems daiktams[4]; kuri, pasak kitų, buvusi taikoma visiems daiktams, sudėtiems į statymą be jų savininko sutikimo[5]. Jei medžiagos savininkas iškelia bylą geros sąžinės statytojui, tai jis praranda teisę kelti *de tigno juncto* skundą ir nebegali reikalauti grąžinimo net tos medžiagos, kuri atsiskyrė nuo statymo[6], o jei jis skundą

---

[1] *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 7, 10: *Si ex aliqua causa dirutum sit aedificium, poterit materiae dominus nunc eam vindicare. D.*, 6, 1, *De R. V.*, 23, 7: *Cementa rosoluta prior dominus vindicavit.* Čia, kaip ir kilnojamo turto sujungimo srity, tekstai svyruoja tarp tos pažiūros, pagal kurią nuosavybė išnyksta ir vėl atgimsta, ir tarp pažiūros, pagal kurią nuosavybė laikinai yra paraližiuojama. Pirmąja prasme žiūr. tekstą: *Prior dominus: C.*, 3, 32, *De R. V.*, 2: *Materia ad pristinum dominium redit;* antrąja prasme — *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 7, 10: *Nec tamen ideo is qui materiae dominus fuit desinit ejus dominus esse.* Šiaip ar taip, žemės savininkas, atsiskiriant nuo jo žemės medžiagai, negali remtis įsisenėjimu arba preskripcija, nes jis valdė namą, o ne medžiagą.

[2] XII Lentelių, 6, 7. Paulus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 23, 6; *D.*, 47, 3, *De tigno juncto*, 1. Pirmasis ir paskutinis tekstai rodo, kad šis nuostatas buvo taikomas ir lazdelėms, kuriomis ramstė vynmedžius.

[3] *D.*, 47, 3, *De tigno juncto.* Lenel, *Ed.*, 131 §. A. Pernice, *Labeo*, 1, 2, 317 ir t. pp. Czyhlarz, *Z. v. Grünhut*, 21, 1894, 85—106 pp. Riccobono, *Archivio*, 53, 1894, 521—543 pp. 54, 1895, 265—581 pp. *Dal diritto romano al moderno*, 1917, 447—507 pp. R. Monier, *Le tignum junctum*, tezė, Paryžius, 1922.

[4] Pasak Accarias, 1, 646 p., 2 išn., pagal XII Lentelių įstatymus, o pasak Pernice, kuris nurodo Pauliaus Neracių cituojamą greičiausia pagal XII Lent. interpretaciją.

[5] Pavyzdžiui, Dernburgas, kuris mano, kad iš pradžios įstatymas turėjęs galvoje tik vogtuosius daiktus, o paskui interpretacijos būdu savo pažiūrą išplėtęs. Tačiau negalima suprasti, kodėl šios rūšies skundas buvo įterptas į edikto skundus, kurie yra kilę iš *furtum (Textes*, 154 p.); taip pat negalima suprasti, dėl ko pagrindiniai tekstai, ypač vėlesniųjų teisininkų tekstai, pabrėžia daikto vagystę (Ulpianus, *D., h. t.*, 1; 2. Paulus, *D.*, 24, 1, *De d. int. v. et u.*, 63).

[6] *Inst., h. t.*, 29.

iškelia blogos sąžinės statytojui, tai jis gali skųstis *de tigno juncto, furti* ir *ad exhibendum* skundais[1].

Jei pats medžiagos savininkas daro bet kokius įtaisus svetimoje žemėje[2], tai jis dar labiau neturi teisės tų įtaisų nugriauti, kad galėtų atsiimti savo medžiagą[3]. Tačiau, jei jis veikė gera sąžine, tikėdamas esąs žemės savininkas, tai nuo formulinio proceso įgyvendinimo laikų jis galėjo negrąžinti žemės jos savininkui tol, kol pastarasis neatlygins jo išlaidų (arba bent jis galėjo reikalauti iš žemės savininko padidėjusios vertės)[4]. Tekstai, kurių nuostatus, gal būt, kompiliatoriai sufabrikavo, duoda jam teisę atsiimti savo medžiagą net tuo atveju, kai yra bloga valia, žinoma, tik su ta sąlyga, kad pats daiktas nepablogėtų *(jus tollendi)*[5]. Pagaliau, kitas Justiniano kompiliacijos tekstas, dar labiau prieštaraudamas seniesiems principams ir teigdamas, kad šis nuostatas esąs Karakalos, leidžia blogos sąžinės statytojui atsiimti savo medžiagą, jei sugriaujamas statymas; žinoma, jei jis įrodo, kad jis, duodamas medžiagą, jos nedovanojo, neturėjo *animi donandi*[6].

---

[1] *Actio ad exhibendum: D., h. t.*, 1, 1. *Revendicatio: D., h. t.*, 2.

[2] A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 380—385 pp.

[3] XII Lentelių įstatymų taisyklės taikymas šiam atsitikimui išvedamas iš viešosios naudos, kurią Julianas tiki esant *(D., h. t.*, 1, *pr.; D.*, 6, 1, *De R. V.*, 59), ir iš to principo, kad ne statytojas, o žemės savininkas yra pastato savininkas. — Iš pradžios buvo taikoma viešosios naudos sąvoka, kurios padariniai neleido medžiagos savininkui reikalauti savo medžiagos grąžinimo; paskui, imperijos gadynėje, buvo taikoma jau susiformulavusi *accessionis* teorija, pagal kurią žemės savininkas buvo laikomas visų jo žemėje esančių pastatų savininku.

[4] Celso tekstas, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 28, kalba apie taisyklę, kuri lietė naudingas trečiajam asmeniui teises. Tačiau kiti tekstai suteikia statytojui teisę reikalauti visų išlaidų, kurias jis padarė statydamas pastatą (Gajus, *D.*, 41, 1, *De A. R. D.*, 7, 12: *Pretium materiae et mercedes fabrorum. Inst., h. t.*, 30. *C. Greg.*, 3, 6, *De R. V.*, 1, 2 ir *Interpretatio: C.*, 3, 32, *De R. V.*, 16). Galimas daiktas, kad iš pradžios statytojams buvo išleistos tam tikros atskiros taisyklės.

[5] Ulpianus et Julianus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 37. Paulus, *D.*, 6, 1 *De R. V.*, 27, 5. Gordianus, *C.*, 3, 32, *De R. V.*, 5. Pernice pastabos apie pirmuosius du tekstus. Čia reikia tik prisiminti nesutikimą su naudos principu, kurį nustatė *D., h. t.*, 1, *pr.*, ir tą sunkumą suderinti jos funkcijų su formulinio proceso teisėjo vaidmenimis. Jei apie jas kalbama, kaip apie autentiškas, tai pirmoji paliudyja tik *jus tollendi mala fides superveniens* atveju, o apibendrinimą daro tik trečioji funkcija. Tekstų nustatytoji taisyklė tinka tik Justiniano teisei.

[6] *C.*, 3, 32, *De R. V.*, 2, 1, kur sakoma, kad, sunaikinus pastatą, medžiaga tenka buvusiam jos savininkui, *sive bona fide sive mala fide aedificium extructum sit, si non donandi animo aedificia alieno solo imposita sint.* Sakinys *sive bona fide sive mala fide aedificium extructum sit*

IV.

Nuosavybės išnykimas.

Iš savo prigimties nuosavybė yra amžina. Tačiau ji gali išnykti arba su savo objektu, arba be jo.

Ji išnyksta drauge su savo objektu iš pastarojo priežasties, būtent: 1. — kai daiktas materiališkai išnyksta; tai gali įvykti dėl kokio atsitikimo, dėl fizinio įvykio, dėl trečiojo asmens veiksmo arba dėl savininko veiksmo; vadinas, daiktas praranda savo buvusį individualumą (vergo arba gyvulio mirtis, namo graisras, pareinąs nuo specifikacijos galutinis daikto arba laikinis daikto išnykimas, sujungiant jį su kitu daiktu); 2. — kai daiktas teisiškai išnyksta; šiuo atveju daiktas pasilieka, bet jis nebegali būti romėniškos nuosavybės objektu (priešo atimtas arba atsiimtas daiktas, išvaduotas vergas, paimtas valstybės arba bažnyčios reikalams daiktas).

Nuosavybė išnyksta be objekto šiais atvejais: pirmiausia, jei taip norima pasakyti, vienas asmuo ją praranda, nes kitas ją įgyja; — taip atsitinka visais nuosavybės perleidimo atvejais, bet čia, rodos, tiksliau būtų kalbėti apie nuosavybės perkėlimą; pagaliau, tam tikrais atsitikimais vienas asmuo praranda nuosavybę, o joks kitas asmuo jos neįgyja. Čia galima pastebėti simetriją su užvaldymu, nes pastaruoju atveju vienas įgyja, o niekas nepraranda. Taip, nekalbant apie priešo paimtus daiktus ir asmenis, kurie *jure postliminii* išsprūsta iš romėnų nuosavybės taip, kaip *occupatione bellica* patenka į

---

prieštarauja tolesniam sakiniui; nes, jei statytojas buvo geros sąžinės, tai jis negalėjo turėti intencijos dovanoti, ir, jei jis buvo blogos sąžinės, tai jis negalėjo turėti geros intencijos. Todėl, mes manome, kad šio sakinio negalėjo būti originalinėje Karakalos konstitucijoje; tai galėjo būti arba sąmoninga kompiliatorių interpoliacija, arba, kaip Pernice yra linkęs manyti, klaidinga glosė, kuri be reikalo pateko į tekstą. Pirmuoju atveju ji išreiškia Justiniano teisę ir, reikia manyti, ji čia pateko dėl netikslios institucijų 30 § kalbos. Antruoju atveju trys tekstai įvairiai kalba apie tą pačią idėją.

priešo rankas), atsitinka su gyvuliais, kuriuos pagaudami įgyjame, jei, žinoma, jie niekam nepriklauso; o juos prarandame, kai jie atgauna savo laisvę; vadinas įvyksta kažkoks *postliminium;* jei gyvulys yra naminis arba prijaukintas, tai jį prarandame, kai jis pasidaro girinis ir nebegrįžta pas mus; o jei gyvulys yra girinis (laukinis), tai jį prarandame, kai netenkame jo valdymo[1]. Taip pat atsitinka su apleistais daiktais, *res derelictae,* kurių nuosavybė, bent einant vyraujančios doktrinos nuomone, prarandama pačiu apleidimo faktu *(derelictione)*[2], kaip *res nullius* nuosavybė įgyjama užvaldymu *(occupatione).* Dėl šio fakto kyla simetrinis klausimas su užvaldymo klausimu, būtent: ar apleidimo faktas *(derelictio)* visados panaikina civilinę nuosavybę ir ar ypač tuo būdu galima buvo prarasti *res mancipi* nuosavybę klasiškosios epochos metu?

Savaime aišku, kad asmuo, praradęs daikto nuosavybę, kurios niekas kitas neįgijo, jei tik daiktas nėra žuvęs, gali naujo įgijimu vėl įgyti šio daikto nuosavybę. Visai kitas klausimas yra, ar senoji nuosavybė, kuri yra panaikinta, gali atgimti. Šis atgimimas gali įvykti *postliminium* pagrindu, jei romėnas savininkas atsiima savo daiktą, kurį buvo paėmęs priešas[3]. Taip pat nuosavybė atgimsta — bent tai teigia tam tikrų teisininkų ir tam tikrų interpretatorių pažiūros — jei daiktas, kuris, susijungdamas su kitu daiktu, prarado savo individualę būseną, atsiskirdamas nuo pastarojo, vėl atgauna tą būseną. Pagaliau, jei daiktas buvo nusavintas iki laiko su naikinamąja

---

[1] *Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 12; 14; 15.

[2] Bonfante, *Scritti giur;* 2, 327—369 pp. Berger, *B. Ist. D. R.*, 32, 1922, 131—190 pp. Rotondi, *Scritti giur.*, 3, 25—37 pp.

[3] *Postliminium* buvo taikomas daiktams ir asmenims (Pomponius, *D.*, 49, 15, *De capt.*, 14). Tačiau nereikia manyti, kad visi daiktai, kuriuos buvo paėmęs priešininkas ir kurie vėl pateko romėnams, grįždavo senajam savininkui. Labeo, *D., h. t.*, 28, priešingai, deda principą, kad *si quid bello captum est, in praeda est, non postliminio redit.* Kad daiktai tenka senajam savininkui, yra tik išimtis, o pagal bendrą taisyklę, jie tenka valstybei. Šią išimtį mes randame nekilnojamiems daiktas *(D., h. t.*, 20, 1) ir kuriems-ne-kuriems kilnojamiems daiktams, pavyzdžiui, vergams, darbo mulams, dresiruotiems arkliams, transporto laivams (Cicero, *Top.*, 8, 36; Marcellius, *D., h. t.*, 2; Pomponius, *D., h. t.*, 3; Tit.-Livius 5, 16. 7, 35, 1, *in fine).* Kitaip esti, kada romėnas išperka iš priešo kito romėno vergą: jis tampa vergo savininku; tačiau senasis vergo savininkas, pasirėmęs *jure postliminii* ir užmokėjęs mokėtą už vergą kainą, gali atsiimti vergą *(D., h. t.*, 12, 7).

(rezoliutyvine) sąlyga, tai, terminui sukakus arba sąlygai įvykus, buvusiam savininkui grįžta visos teisės; vadinas, ir nuosavybės teisės. Šioks dėsnis veikė Justiniano teisėj; bet, mūsų nuomone, jis neveikė klasiškojoj teisėj[1].

[1] Klausimą ypač kelia pardavimo su naikinimąja sąlyga ir dovanojimo mirties atveju teorijos, kurias mes dar atrasime. Įrodymą, pagal kurį klasiškosios teisės metu, įvykus terminui arba naikinamąjai sąlygai, nuosavybė tenka įgytojui, o Justiniano teisės metu ji tenka perleidėjui, mūsų nuomone, randame ypač Diokleciano konstitucijoje, kurios mes turime vieną autentišką versiją (*F. V.*, 283) ir vieną pataisytą versiją (*C.*, 8, 54 (55), *De don. quae sub. mod.*, 2). Vis tiek, kokios hipotezės bebūtų, Diokleciano teigia, kad nuosavybė naikinamuoju terminu negali būt perkelta, o Justinianas sako, kad ji gali būt perkelta. Mums rodos, kad dviejų priešingų nuomonių negali panaikinti mėginimai, kuriuos iš pradžios darė Michon, *N. H. R.*, 1911, 536—554 pp., paskui Senn, *Etudes Girard*, 1912, 283—300 pp. Šiuodu autoriai norėjo įrodyti, kad Diokleciano konstitucija kalba apie kitą klausimą. Apie mūsų nuomonę žiūr. Senno veikalo apžvalgą, kurią padarė Biondo Biondi, *B. Ist. D. R.*, 27, 1915, 95—96 pp. Čia kyla tik klausimas, ar, einant Justiniano teise, įvykus naikinamajai sąlygai, perleidėjas įgyja savo senąją nuosavybę, ar jis įgyja naują nuosavybę tuo momentu, kada įvyksta kalbamoji sąlyga. Pirmąja prasme žiūr. *D.*, 39, 3, *De aqua*, 9, *pr.*

V.

Nuosavybės teisės apsauga.

Kaip mes jau matėme, pirmoji nuosavybės apsauga (sankcija) yra posesoriniai interdiktai, kurie saugoja valdymą, bet kurie daugeliu atvejų drauge saugoja ir nuosavybę. Jei pats savininkas savo daiktą valdo arba jei valdytojas jį valdo *vi clam aut precario* savininko atžvilgiu, tai jis, pasirėmęs valdymo interdiktais, gali niekam neduoti savo daikto arba jį atsiimti, iš daikto valdytojo. Jei pats savininkas valdo, tai jis dar turi teisę jėga gintis nuo tų, kurie nori atimti iš jo daiktą.

Jei jis daikto nevaldo, tai, einant istoriškųjų laikų teisės nuostatais, jis negali savo valia veikti, atsiimdamas daiktą iš trečiojo asmens, kurio rankose yra daiktas. Jis privalo kreiptis į teismą ir prašyti priteisti jam daiktą. Šiam reikalui jis gali naudotis įvairiais skundais, kurie pareina nuo to, kaip jo teisė įžeista ir nuo pačios nuosavybės pobūdžio, t. y., nuo to, ar tai yra kviritų, ar pretorinė, ar peregrinų, ar, pagaliau, provincijų žemių nuosavybė.

I. Dominium ex jure quiritium. — Civilinė, arba kviritų nuosavybė yra saugojama šiais būdais: revendikacijos skundu, kuriuo savininkas veikia prieš tą asmenį, kuris atsisako geruoju grąžinti jo daiktą; neigimo (arba kartais uždraudimo) skundu, kuriuo jis veikia prieš tą asmenį, kuris pretenduoja į jo daikto servituto teises; ir, pagaliau, tam tikrais baudžiamaisiais skundais, kuriuos gimdo padaryti daiktui nusikaltimai.

1. *Revendikacija (rei vindicatio)*[1]. Revendikacija, kuri

---

[1] *Inst.*, 4, 6, *De act.*, 1. D., 6, 1, *De rei vindicatione.* Be kitų bendrų reikalų apie romėnų procesą, žiūr. senus, bet dar naudingus, veikalus Pellat, *Propriété*, 2 leid., 1853, ir Wetzell, *Römischer Vindicationsprocess*, 1845. Taip pat žiūr. Pfersche, *Privatrechtliche Abhandlungen*, 1886, 1-253 pp.

sudaro esminį civilinės nuosavybės teisės elementą, ne visada buvo vartojama ta pačia forma.

Įstatyminių skundų proceso metu[1] revendikacija buvo atliekama *sacramentum* forma, pagal kurią teisėjas spręsdavo, ar lažybos išloštos, ar praloštos; kiek anksčiau spręsdavo, ar priesaika tikra, ar melaginga. Nuo šio klausimo išsprendimo pareidavo teisės klausimo išsprendimas. Nuosavybės teisės ginčas prasidėdavo tuo, kad abi šalys iškilmingai teigdavo turinčios nuosavybės teises ir ginčydavos dėl daikto, kurio čia pat buvimas būdavo būtinas; žinoma, jei tas daiktas buvo kilnojamas[2].

Ieškovas palaikydavo savo *vindicatio,* o atsakovas — *contravindicatio.* Vadinas, ginčas galėdavo eiti tik tarp dviejų šalių, kurios pretenduodavo būti ginčyjamojo daikto savininkais[3]. Paskiau šalys pareikalaudavo viena antrą prisiekti; seniau padėdavo tam tikrą pinigų sumą, o vėliau laiduodavo *(praedes sacramenti).* Laidavimo pinigai tekdavo tam, kurio priesaika būdavo teisinga.

Kai vienai šaliai, kuri garantuodavo daikto ir jo vaisių sugrąžinimą[4] *(praedes litis et vindiciarum),* laikinai būdavo perduotas daiktas; jei kitos šalies *sacramentum* būdavo pripažintas *justum,* tai magistratas šalis siųsdavo pas teisėją, kuris turėdavo išspręsti, ar *sacramentum* yra *justum;* vadinas, ar tas asmuo yra savininkas. Tuo būdu Romoje buvo lyg kad dviejų instancijų teismas: magistrate ir pas teisėją.

Teisėjas, pasirėmęs patiektais įrodymais, paskelbia *sacramentum justum* to asmens, kuris įrodo savo nuosavybę, o *injustum sacramentum* to —, kuris savo nuosavybės neįrodo.

---

[1] Gajus, 4, 16. 17. Bechmann, *Studie im Gebiete der legis actio sacramenti in rem,* 1888. H. Cuenot, *N. R. H.,* 1893, 321—362 pp. Sulyginimas su germanų teise Pflueger, *Die legis actio sacramento,* 1898.

[2] Jei buvo nekilnojamas daiktas, tai procedūra buvo pritaikyta jo aplinkybėms, iš kurių matyti, kad ji pirmiausia buvo nustatyta kilnojamam turtui (Gajus, 4, 17; Cicero, *Pro Mur.,* 12; Aul.-Gel., 20, 10).

[3] Jei atsakovas pasitenkindavo ieškovo, kuris laikydavo savo rankose daiktą, nuosavybės teisės neigimu, jei jis nesakydavo esąs savininkas, tai ieškovas paimdavo daiktą be proceso.

[4] Einant viena XII Lentelių dispozicija (Festus, v° *vindiciae;* XII Lentelių, 12, 3), kuri šiek tiek sužalota, bet kurios prasmę aiškiai nustato stipuliacijos *pro praede litis et vindiciarum* taisyklės, vaisių prasmė yra dvejopa, žinoma, kai jie atiduodami ne natūra, bet jų vertė. Esmein, *Mélanges,* 191 p. Cuenot, *N. R. H.,* 1893, 358 ir t. pp. P. Petot, *Etudes Girard,* 1, 1912, 212—239 pp.

Jei nei viena, nei antra šalis negali įrodyti savo nuosavybės teisių, tai teisėjas paskelbia, kad abiejų šalių *sacramenta* yra *injusta*. Čia kaip tik pasibaigia jo uždavinys. Be to, teisėjas paskelbia, kad *sacramenti injusti* garantija tenka valstybei, o — *justi* netenka. Iš čia kyla gana sunkus klausimas, kaip teisėjo sprendimo padariniai buvo pritaikomi nuosavybės klausimui tuo atveju, kai *sacramentum justum* buvo pripažintas tam asmeniui, kuris neturi daikto. Mūsų nuomone, teismo sprendimo įvykdymas, tai yra, daikto su jo priklausomybėmis grąžinimas išlošusiam bylininkui, buvo laiduotas netiesioginiu būdu, bet tikrai, nes *praedes litis et vindiciarum* buvo daroma ne šalia, bet vietoj valdytojo, t. y., garantija, kuri laiduodavo daikto ir jo vaisių grąžinimą tuo atveju, kai nevaldančio daikto bylininko *sacramentum* yra *justum*. Pralošusis bylininkas pats veik niekuo neatsako, nes nėra tiesioginių iš jo išieškojimo kelių. Tačiau jis pats veik visada savo noru turi sprendimą įvykdyti dėl to, kad jo nevykdymas pastato į labai blogą padėtį gimines ir draugus, kurie davė garantiją *(praedes)* ir kurie, jei negrąžino priteistojo daikto ir jo vaisių, pateks į dar sunkesnę padėtį, negu paprastieji debitoriai, kurie patenka į valstybės debitorių padėtį[1].

Sutrumpinta šios procedūros forma kiek vėliau buvo įterpta į kitą procedūrą, kuri buvo įgyvendinta įstatyminių skundų laikais, bet kuri aną pergyveno, būtent: į procedūrą *per sponsionem*[2]. Čia nuosavybės klausimui išspręsti viena šalis pasi-

---

[1] Mes manome, kad ši nuomonė yra geriausia. Šia prasme žiūr. Mommsen, *Stadtrechte von Salpensa*, 1855, 471 p., 41 išn.; Gradenwitz, *Zwangsvollstreckung und Urtheilssicherung*, 1888, 8 p.; Jhering, *Geist, d. R. R.*, 3, 14, 1888, XI ir t. pp.; Cuenot, *N. R. H.*, 1893, 345 ir t. pp. Yra daug kitokių pažiūrų; pavyzdžiai: viena sistema, pagal kurią daikto grąžinimą pakankamai laidavę įpročiai, jei šis grąžinimas vieną kartą buvo pripažintas teisės; kita sistema, pagal kurią magistratas, pasirėmęs viešąja galia, priversdavęs grąžinti daiktą; pagaliau, paskutinė sistema, pagal kurią, po to, kai teisėjas buvo padaręs nutarimą apie *sacramentum*, buvęs šalutinis įvertinimo procesas *(arbitrium liti aestimandae)*, kurio tikslas buvo leisti *manus injectio* prieš atsakovą. Asmeninio ieškinio srityje veikė *lex Acilia* (631—632 metų), apie kurį kalba Festo tekstas. Žiūr. Cuenot nurodymus. Tačiau, neminėti tų priekaištų, kuriuos galima būtų padaryti kiekvienai sistemai, šių sistemų reikalą panaikina *praedes* pasižadėjimas.

[2] Gajus, 4, 91. 93. 95. Stintzing, *Verhältniss der legis actio sacramenti zu d. Verfahren durch sponsio praejudicialis, 1853.* O. Lenel, *Ed.*, 281 §; Naber, *Mélanges Girard*, 2, 309—317 pp., ir *Mnémosyne*, 42, 1914, 363—368 pp. Einant Keller, *Procédure des Romains*, 25—27 §§. pažiūra.

žada mokėti nežymią sumą pinigų antrai šaliai ir apsiima *(sponsio praejudicialis)* nereikalauti šios sumos grąžinimo, net jei ji bus pripažinta savininku. Bet tuo pačiu metu šiokiu atveju ji, garantuodama laidavimu, pasižada grąžinti daiktą ir jo šio laiko vaisius[1]; pastarąjį pasižadėjimą padaro žodžio sutartimi, kuri objekto atžvilgiu yra panaši į *praedes* ir kurią dėl to vadina *satisdatio pro praede litis et vindiciarum*. Čia teisėjas sprendžia tiktai apie mažutę sumą, kuri buvo pažadėta. Tačiau, kai teisėjas išsprendžia klausimą pasižadėjusiojo nenaudai, tai pastarasis turi atiduoti daiktą su visomis priklausomybėmis, kad jam pačiam nereikėtų atsakyti ir nežūtų laidavimas *pro praede litis et vindiciarum*.

Per sponsionem procedūra yra jau naujos sistemos procedūra, nes yra vienas pažymys, kuris ją griežtai skiria nuo senosios procedūros *sacramentum in rem*. Ji jau nebėra dvilypė procedūra, pagal kurią abi šalys vaidina kartu ieškovo ir atsakovo vaidmenį, pagal kurią abi šalys turi įrodyti savo teises ir įrodymų atžvilgiu abi šalys yra lygios, ji yra paprasta procedūra, kur vienas yra ieškovas, o kitas atsakovas; ieškovas, norėdamas laimėti bylą, turi įrodyti savo teisę, o atsakovui nieko nereikia įrodyti; jis gali nieko nebijoti, jei ieškovas nieko neįrodo. Čia yra paprasta procedūra, kur ieškovas privalo įrodyti, kad jis yra savininkas, tuo tarpu kai atsakovas gali pasitenkinti vienu ieškovo pretenzijos neigimu.

ši procedūra atsiradusi tik įgyvendinus formulinę procedūrą. Tačiau mes manome, kad ši inovacija buvo nustatyta praktikų ir kad niekas neverčia tikėti, jog ta procedūra buvo nustatyta tuo metu, kada žodinė sutartis nustatė formulinės sistemos *condictio certae pecuniae*. Racionališkai funkcionuoti ji galėjo pradėti nuo tada, kada *lex Silia* pagimdė *legis actio per condictionem*, — nes šalims buvo patogiau vartoti ją, o ne *actio sacramenti in rem*, nes jos formos buvo paprastesnės, nes pralošusiojo bylą nebaudė nei valstybės, nei išlošusios šalies naudai, kadangi *sponsio* buvo *praejudicialis* (Gajus, 4, 94) ir kadangi šalys, greičiausiai, galėjo susitarti panaikinti *sponsio* ir *restipuliatio tertiae partis* (Gajus, 4, 171), kuri čia buvo minimalinė, — arba ji galėjo pradėti funkcionuoti net tuo metu, kada atsirado *legis actio sacramenti in personam*, nes šalims ji buvo patogesnė už *sacramentum in rem* dėl to, kad *sacramentum in personam* ceremonialas buvo paprastesnis už *sacramentum in rem* ceremonialą ir kad, pagaliau, čia šalys turėjo mažiau rizikuoti, nes pakako 50 *as*, tuo tarpu, kai *sacramentum in rem* atveju, jei ginčo objektas pranešė 1000 *as*, šalys rizikavo 500 *as* (Gajus, 4, 16).

[1] Stipuliacija nustatė, kad negrąžinant daikto reikia mokėti dvigubą jo vertę. Paulus, *Sent.*, 1, 13 b, 8. 5, 9, 1, ir Lenelio pastabos.

Čia yra viena didelė inovacija; tačiau jos pradžia yra kilusi iš to, kas praktiškai jau buvo vartojama *sacramentum in rem* procedūroje tuo atveju, kai abudu *sacramenta* buvo pripažinti *injusta* ir kai laikinai paėmusis daiktą neturi jo grąžinti. Vadinas, faktiškai laikinasis valdytojas turi grąžinti daiktą tik tuo atveju, kai priešingoji pusė išrodo savo nuosavybės teises. Dėl laikinojo valdymo didelės svarbos mums rodos, kad dar nuo įstatyminių skundų laikų nustojo jį laisvai perdavinėti bet kuriai ginčo šaliai; nuo to laiko buvo įgyvendinti ir *uti possidentis* bei *utrubi* interdiktai, kurių tikslas buvo nustatyti, katras bylininkas yra daikto valdytojas, katras turi patiekti *vindiciae;* jei abudu *sacramenta* yra pripažinti *injusta,* tai daiktas pasilieka pas valdytoją[1]. Nuo ano laiko net *sacramentum in rem* procedūroje buvo iš tikro tik vienas ieškovas ir vienas atsakovas, kurių vaidmenis nustatė valdymas. Taip pat nėra abejojimo, kad nuo ano laiko ypač išsirutuliojo procedūra *per sponsionem,* kurioje atsakovo vaidmenį vaidina valdytojas, o tam asmeniui, kuris reiškia bet kurias į daiktą pretenzijas, tenka ieškovo vaidmuo[2].

Tą patį paprasto ginčo pobūdį, tą patį skirtumą tarp *petitoris* ir *possessoris* padėčių ir tam tikru atžvilgiu tą pačią *sati-*

---

[1] Žiūr. Esmein, *N. R. H.*, 1877, 499 pp. Jhering, *Esprit du Dr. R.*, 4, 491 p., *Fondement de la protection possessoire,* 67 ir t. pp. Cuq, *N. R. H.*, 1894, 13 p., teigia, kad *vindiciae* teikimas reguliuojąs valdymą tik tol, kol tęsiasi procesas *(interim,* sako, Gajus, 4, 16). Tačiau tai nesako, kad gavusis *vindiciae* asmuo daiktą laikytų ir procesui pasibaigus, kad jo priešininkas galėtų atimti iš jo daiktą, kad jis galėtų atimti daiktą tol, kol yra kitas daugiau teisių turintis priešininkas; vadinas, daikto turėtojas yra tokioje padėtyje, kokioje yra laimėjusis *retinendae possessionis* interdikto procese asmuo ir asmuo, kuris laimi moderniškos teisės revendikacijos bylą.

[2] Principiališkai ši procedūra teikė visus *sacramentum in rem* patogumus atsakovui, kuris valdė ir kuris turėjo duoti pasižadėjimą. Taip pat principiališkai ji teikė visus patogumus ieškovui, kuris *sacramentum in rem* procese neturėtų patogumų, jei jam nebūtų perduotas laikinis valdymas. Tačiau jis patogumų neturi, jei magistratas jam perduoda valdymą. Vadinas, ieškovai, kurie turi tikrą teisę ir aiškius jos įrodymus, gali sutikti savo priešininkui perduoti laikinį valdymą, o patys vaidinti atsakovų vaidmenį. Tačiau senovėje turėjo abudu bylininkai, jei juodu buvo gudrūs, bevelyti gauti iš magistrato laikinį valdymą. Kiek vėliau, jei nei viena šalis, nei kita negalėjo išrodyti nuosavybės teisių, tai valdymas tekdavo tai šaliai, kurios valdymą anksčiau būtų saugoję *uti possidetis* ir *utrubi* interdiktai. Šiuo atveju nebėra nepatogumų nei vienai šaliai, nei kitai; abi šalys turi tą patogumą, kad jiedvi gali *sacramentum in rem* procesą pakeisti procesu *per sponsionem,* kur valdytojas vaidina pasižadančio asmens, o nevaldąs — stipulianto vaidmenį.

dationis sankciją randame ir kitoje revendikacijos procedūroje, kuri galėjo gimti ir išsirutulioti tik formulinės sistemos metu. Šią procedūrą paprastai vadina *per formulam petitoriam vel arbitrariam,* kuri pirmą kartą pasirodė 684 metais Cicerono apgynimo kalboje prieš Verą[1] ir kuri, ne visiškai išstumdama klasiškosios epochos metų procedūrą[2] *per sponcionem,* šiuo metu tapo paprasčiausiąja ir dažniausiai vartojamąja procedūra. Ir čia dar įvykdymas garantuojamas laidavimu *satisdatione judicatum solvi.* Ieškovas, norėdamas laimėti bylą, turi įrodyti savo teisę[3], o atsakovas yra tas, kuris ginčyjamąjį daiktą valdo. Tačiau teisėjas, kuriam yra patiektas ieškovo nuosavybės, o ne jos pretekstui sudaryti paskolos klausimas, patikrinęs *intentionem* nesitenkina paprastu nuosavybės teisės paskelbimu *(pronuntiatio),* kuris turi atitikti sprendimą apie *sponsionem.* Pats teisėjas, kad patenkintų teisėtas ieškovo pretenzijas, siekia priteisto daikto grąžinimo *(restitutio);* o jei daikto nebėra, tai priteisia jam iš atsakovo pabaudą. Tuo tarpu kai procedūroje *per sponsionem* tiek vieno, tiek kito dalyko sprendimą teisėjas gali padaryti tik antroje byloje apie stipuliaciją

---

[1] *In Verr., 2, 2, 12, 31.* Wlassak, *Processegesetze,* 1, 115 ir t. pp. Seniausias paminėjimas, kurį radome vėliausiai, yra Cezario laikų autoriaus Alfeno Varo, D., 6, 1, *De R. V.,* 57. Paulus, *D., h. t.,* 58.

[2] Pasak Gajaus, 4, 91. 93. 95, formulinio proceso metu ji funkcionavus dviem formomis, būtent: 1. *sacramentum in personam,* kai buvo norima įstatyminiu skundu kreiptis į centumvirų teismą (Gajus, 4, 31) ir tiekti 125 sesterciju laidavimą *(sponsio praejudicialis).* Šį laidavimą tiekdavę, eidami nežinomu įstatymu *Crepercia.* Tūlas interpretatorius, mūsų nuomone, klaidingai teigia, kad šis laidavimas buvęs *sacramentum in rem* laidavimas (žiūr. *N. R. H.,* 1895, 422—423 pp.). Nors ši *sacramentum in personam* substitucija, kylanti iš 125 sesterciju laidavimo, pasak Gajaus, buvusi pritaikinta *sacramentum in rem* tvarkai, tačiau, mums rodos, ją nustatė *lex Julia* su pakeitimais, kurie lietė centumvirų procedūrą; nes, rodos, negalima manyti, kad panaikinta prieš šimtą metų tvarka vėl būtų buvusi atgaivinta; 2. tam tikra formulė, kurią teisėjas, išsprendęs prejudicialės 25 sesterciju stipuliacijos klausimą, nustatydavęs; kai kurie interpretatoriai, mūsų nuomone, iškreipė šios formulės pobūdį, nes jie teigia, kad teisėjas privalėjęs nuteisti tą šalį, kuri turėjo duoti 25 sestercijus. 25 sesterciju stipuliacija negalėjo nei formulinio proceso gadynėje, nei anksčiau pagimdyti didesnio ieškinio, negu 25 sesterc. Nustatytoji pagal šios stipuliacijos pagrindą formulė nevertė teisėjo nuteisti daugiau, negu 25 sesterc., jei prašytojas buvo savininkas. Greta šios 25 sesterc. stipuliacijos čia, kaip ir greta 125 sesterc. centumvirų proceso stipuliacijos, buvo dar stipuliacija *pro praede litis et vindiciarum,* pagal kurią paskui galima buvo reikalauti nuostolių iš pralaimėjusios bylą šalies, jei pastaroji negrąžino priteistojo daikto ir jo priklausomybių (Gajus, 4, 89).

[3] Gajus, 4, 41: *Si paret hominem ex jure quiritium A. Agerii esse.* Cicero, *In Verr., 2, 12, 31.*

pro praede litis et vindiciarum. Naujasis veikimo būdas įterpia į pagrindinę bylą ir tai, kas anksčiau sudarė atskirą, šalutinę bylą. Šiaip daroma dėl to, kad revendikacija yra tiesioginis bylos objektas, o anksčiau ji buvo netiesioginis (antraeilis) bylos objektas. Tad, ypač turėdami galvoje pastarąją procedūrą, mes tuoj pat nurodysime revendikacijos sąlygas ir jos padarinius.

Revendikacijos vartojimo sąlygos pareina nuo jos objekto, būtent: nuo revendikuojamojo daikto; ir nuo jos subjektų, būtent: nuo ieškovo ir atsakovo:

a) Kadangi revendikacija yra civilinės (kviritų) nuosavybės sankcija, tai jos objektas turi būti romėniškas daiktas. Vadinas, provincijų žemės ir (gal būt, seniau) *res nec mancipi* tuo objektu negali būti; taip pat negali būti revendikacijos objektu ne tik nekūniškieji daiktai, bet ir skirtingų daiktų kolektyvas ir daiktai, kurie, susijungdami su kitais daiktais, praranda savo savarankišką būseną.

b) Revendikacija iš vienos pusės reikalauja, kad ieškovas būtų savininkas. Vadinas, ieškovais negali būti visi tie asmenys, kurie negali būti civilinės nuosavybės savininkais, ir tie —, kurie nuosavybę įgijo tik pretoriniais būdais, pretoriniai savininkai. O iš kitos pusės reikalinga, kad ieškovas nevaldytų daikto, nes, einant išsiplėtojusia teise, yra sakoma, jei jis valdo, tai to valdymo jam pakanka[1].

c) Kalbant apie atsakovą[2], reikia pažymėti, kad jis niekados negali būt priverstas gintis teisme, kad jis, apleisdamas

---

[1] *Inst.*, 4, 6, *De act.*, 2: *Ei vero qui possidet non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse.* Tačiau čia reikia gerai suprasti, kad tas asmuo, kuris turi *retinendae possessionis* interdiktą savo valdymui palaikyti ir kuris, vadinas, valdo, einant formališkais tekstais (*D.*, 41, 2, *De A. v. A. P.*, 12, 1), gali revendikuoti, jei jam tai geriau patinka. Yra ginčyjamas klausimas, ar tas asmuo, kuris valdo per tarpininką, pavyzdžiui, nuomininką, gali revendikuoti prieš tą, per kurį jis valdo; anot Justiniano, *Inst., h. t.*, 2, *qui possidet partes actoris obtinet.* Landsberg, *Glosse des Accursius und ihre Lehre des Eigenthums*, 1883, 274 p. Žiūr. Scialoja, *Unus casus (Volume delle onoranze Simoncelli*, Neapolis, 1916), kur randame daugelio teorijų kritiką; taip pat jo paties teorija (ji prieštarauja nurodytų gyvulių ir visos bandos revendikacijai).

[2] Žiūr. Siber, *Die Passivlegitimatio bei der reivindicatio*, 1907 ir Kuebler, *Z. S. St.*, 29, 1908, 481—489 pp. ir H. Krueger, *Z. v. Grünhut*, 36, 1909, 401—415 pp.; O. Lenel, *Z. v. Grünhut*, 37, 1910, 515—556 pp.

ginčyjamąjį daiktą[1], gali visiškai neiti į teismą, jam nebereikia, kaip kad buvo įstatyminių skundų metu, pretenduoti į daikto savininkus, kad galėtų griauti ieškovo reikalavimus; jis gali tenkintis vien ieškovo nuosavybės neigimu ir neduoti ieškovui daikto tol, kol pastarasis neįrodys savo nuosavybės teisių; jis gali dalyvauti byloje, ar jis yra tikras daikto valdytojas, ar tik paprastas jo laikytojas[2], išskiriant vieną Konstantino susiaurinimą nekilnojamojo turto revendikacijos srityje. Šis susiaurinimas buvo padarytas tų valdytojų naudai, kurie valdė per tarpininką, pavyzdžiui, per nuomininką. Pagal šį nuostatą valdytojas galėjo reikalauti, kad jį patį pašauktų į teismą[3]. Justinianas padarė vieną daug gilesnę inovaciją, kuri esanti kilusi iš klasiškosios epochos teisės. Einant šios inovacijos nuostatais, revendikacijos skundas galėjęs būt pagrįstas ir

---

[1] Furius Anthianus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 80 (Lenel, 3,); *In rem actionem pati non compellimur.* Ulpianus. *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 156, *pr.; Invitus nemo cogitur rem defendere.* Apie šiuos tekstus žiūr. Wlassak, *Z. S. St.*, 25, 1904, 132 ir t. pp.; Lenel, *Z. v. Grünhut*, 37, 1910, 518 ir t. pp. Byla prasideda tik tada, kada atsakovas pradeda gintis nuo revendikacijos ir kada jis duoda *satisdatio*, kurios reikalavo iš visų daiktinio ginčo atsakovų; čia jis turėjo duoti *satisdatio judicatum solvi* (jei buvo patiektas daiktinis ieškinys *per sponsionem*, tai jis privalėjo duoti *satisdatio pro praede litis et vindiciarum).* Jei nebūdavo *satisdatio*, tai valdymą atimdavo iš atsakovo, kuris nesutikdavo jos duoti, ir perduodavo ieškovui, kuris ją tiekdavo *quem fundum* interdikto būdu, kai ginčas eidavo dėl nekilnojamojo daikto (Ulpiano *Inst.* Vienos frag., *Textes*, 493 p.), o jei ginčydavosi dėl kilnojamojo daikto, tai perduodavo patį daiktą *(rem duci vel ferri:* Ulpianus, *D.*, 2, 3, *Si quis*, 1, 1); kilnojamojo daikto perdavimą turėdavo autorizuoti magistratas, kuriam šiuo reikalu turėdavo būt patiektas ieškinys *ad exhibendum* (Lenel, *Edictum*, 132 p. ir *Edit*, 1, 153 p.; *Z. v. Grünhut*, 37, 519—521 pp.; H. Pissard, *Etudes Girard*, 1, 241—257 pp.).

[2] Vespasiano laikų teisininkas Tegasas dar nesuponavo revendikacijos prieš valdytoją; tačiau Ulpianas, priešingai, ją suponavo prieš visus tuos, *qui tenent et habent restituendi facultatem* (nuomininkus, depozito laikytojus ir k.), taip pat prieš tikruosius valdytojus, kurių agentai anie yra; tiesa, pastarasis tekstas yra gerokai iškraipytas *(D., h. t.*, 9).

[3] Klasiškosios epochos sistema nedraudė savininkui, kurio nuomininkas buvo dalyvavęs revendikacijos byloje ir ją pralaimėjęs, savo ruožtu revendikuoti prieš laimėjusį pirmoje byloje, kurioje jis nedalyvavo. Tačiau šiuo atveju jam tenka vaidinti prašytojo vaidmenį, tuo tarpu, kai pirmoje byloje, jei jam ji būtų buvus kelta, jis būtų galėjęs vaidinti atsakovo rolę ir naudotis pastarosios patogumais. Šiai padėčiai išvengti Konstantino konstitucija įsakė daikto laikytojui, jei jam buvo iškelta byla, betarpiškai nurodyti asmenį, kuriam jis valdo *(laudare auctorem suum).* Jei laikytojas nurodo valdytoją, tai prašytojas privalo palaukti tam tikrą laiką, kol į bylą bus pašauktas valdytojas. Sukakus šiam terminui, gali į bylą stoti valdytojas, o jo agentas iš bylos išstoti. Jei valdytojas neatvyks į bylą, tai teisėjas, apytikriai nustatęs bylos aplinkybes, perkels daikto valdymą prašytojui, prieš kurį paskui valdytojas gali revendikuoti, žinoma jei jis to nori *(C.*, 3, 19, *Ubi in rem actio*, 2). *Civ. kod.* 1727 str.

baudžiamuoju pagrindu, pagal kurį, jei negrąžina daikto, galėję būt baudžiami du asmenys, kuriuodu nevaldė ir negalėjo grąžinti daikto *(ficti possessores)*, būtent: tas asmuo, kuris per apgaules *(dolo)* nustojo valdęs *(qui dolo desiit possidere ante litem contestatam)* ir tas asmuo, kuris, neturėdamas savo rankose daikto, ėjo į teismą atsakovu, kaip tikras daikto valdytojas, norėdamas tuo metu duoti tikrajam valdytojui progą užbaigti jau prasidėjusį įsisenėjimą *(qui liti se obtulit)*[1].

---

[1] Abi dispozicijos revendikacijos istorijoje suvaidino labai didelį vaidmenį, nes šis ieškinys nebesaugojo daiktinės teisės, o saugojo kredito teisę. Kadaise abidvi dispozicijas rišo su 129 metų Juventiniano senato nutarimu apie įpėdinystės ieškojimą. Tačiau jiedvi yra nepriklausomų ir daug vėlesnių teisės išsirutuliojimų padariniai, apie kuriuos kalba pagrindinis Demeliaus veikalas *Exhibitionspflicht*, 1872, 185 ir t. pp.; tačiau, jie visai aiškiai nušviesti labai neseniai. 1. Tas, *qui dolo desit possidere*, kitaip sakant, ne tik tas, kuris nusavino, norėdamas išvengti bylos, prieš kurį jau buvo specialinė *in integrum restitutio* ir ypatingas ieškinys *(Textes*, 145 p., 46 nr.; Lenel, *Z. S. St.*, 37, 1916, 104—116 pp.; *Edictum*, 46 §; Partsch, *De l'édit sur l'alienatio judicii mutandi causa facta*, 1909, ir Mitteis, *Z. S. St.*, 30, 1909, 451—454 pp., ir Pissard, *N. R. H.*, 1910, 377—396 pp.; Kretschmar, *Z. S. St.*, 40, 1919, 136—166 pp.). Tačiau bet kuris asmuo, žinodamas nesąs daikto savininkas, gali kuriuo nors būdu šiuo dalyku nusikratyti, pav., apleisti daiktą, sunaikinti daiktą, einant taisykle *dolus pro possessione est*, gali būt laikomas valdytoju, kuris, einant Digestų nuostatais (Paulus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 2, 3, ir net Julianus, *D., h. t.*, 52), gali būti revendikacijos byloje atsakovas. Tačiau šios taisyklės taikymas revendikacijai buvo nustatytas Justiniano gadynėje. Šios sistemos idejos dar nežinojo Aquilius Gallus, nes jis jos dar nemini Akviliano stipuliacijoje *(D.*, 46, 4, *De accept.*, 18, 1, ir pataisytas *Inst.*, 3, 29, *Quib. mod.*, 2); tačiau ją įgyvendino prieš pat Labeono gadynę interdiktų srityje, kur *dolus* buvo asimiliuotas valdymui; apie vienus interdiktus kalbėjo visai aiškiai, o apie kitus tik interpretacijos keliu galima kalbėti (Ubbelohde Glücko 43—44 knygų serijos, 1, 1890, 333—347 pp.); taip pat *ad exhibendum* ieškinių srityje, kur sulyginamas tas asmuo, kuris gali *exhibere*, su tuo asmeniu, kuris per apgaules nuo to išsisuka, kad nereikėtų atiduoti daikto (Labeo, kurį paduoda Pomponius, *D.*, 10, 4, *Ad exh.*, 15; Lenel, *Edictum* 90 §, kuris mano, kad šį išplėtimą nusakiusi pati ieškinio formulė, ir Karlowa, *R. R. G.*, 2, 451 p., kuris tai neigia). Pastaroji nuomonė rodo, kad nebuvo reikalo šią taisyklę taikyti revendikacijai, kur, kilnojamųjų daiktų srityje, negalįs revendikuoti asmuo gali kelti ieškinį *ad exhibendum*. Tik Justinianas šią taisyklę pritaikė revendikacijai. Pritaikymą jis galėjo padaryti arba pakeisdamas jos paskyrimą, arba pakeisdamas tekstų turinį. Pavyzdžiui, pritaikydamas revendikacijai sprendimą, kurį padarė Julianus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 52 (Lenel, 727), *satisdatio pro praede litis et vindiciarum* srityje *(žiūr. Siber*, 12—13 pp.: Partsch, 34 p., 1 išn.; Beseler, *Beiträge zur Kritik der römischen Rechtsquellen*, 1910, 27 p., išnaša; Lenel, *Z. v. Grünhut*, 536). Pavyzdžiui, iškreipdamas Pauliaus, *D., h. t.*, 27, 3, mintį, teigia, kad Paulius sakęs, jog tas asmuo, kuris per apgaules nustojo valdyti, turi atsakyti revendikacijos byloje, nes Juventiniano senato nutarimas davęs teisę reikalauti įpėdinystės; tuo tarpu, kai Paulius rašė, kad šis valdytojas neprivalo atsakyti revendikacijos byloje, nes Juventiniano senato nutarimas turėjo suteikti teisę reikalauti iš jo įpėdinystės (Gradenwitz, *Festgabe für Güterbock*, 1910, 305—320 pp., ir Lenel, *Z. v. Grünhut*,

Kalbant apie ieškinio padarinius, reikia pasakyti, kad jie atkrinta, jei ieškovas negali įrodyti savo ieškinio, kurio įrodymas yra gana sunkus, nes turi būt įrodyta nuosavybės teisė[1]. Nors ieškovas išrodo savo nuosavybės teisę, tačiau jo ieškinys atkrinta, jei tik atsakovas įrodo gerai pagrįstą išimtį, kurią jis įterpia į atsikirtimo formulę, kad pašalintų nuteisimą, — šiokią formulę jis galėjo įterpti į formulinę procedūrą, bet jos negalėjo įterpti į įstatyminių skundų procedūrą. Išimtis gali būt pagrįsta jo teise pasilaikyti daiktą[2], einant daiktine ar net asmenine teise (pavyzdžiui, *exceptio ususfructus, exceptio hypothecaria),* arba, einant ieškovo pasižadėjimu, garantuoti eviciją, kuria ieškovas atsako prieš atsakovą *(exceptio doli, rei venditae et traditae, rei donationis causa traditae* ir t. t.)[3],

---

37, 1910, 537—538 pp.). — 2. Kalbant apie tą asmenį, qui *liti se obtulit*, einant labiausiai išsiplatinusia pažiūra, iš pradžios jis galėjo išsisukti iš daiktinio ieškinio; iš jo galima buvo reikalauti tik ieškinių *ex stipulatu*, kuri gimdė kaucijos *judicatum solvi* klauzulė *doli*. Tačiau kiek vėliau galima buvo kelti jam revendikacijos bylą, kurios objektu galėjo būti *jusjurandum ad litem* nustatytoji daikto vertė, kurią nurodė prašytojas. Pastarasis nuostatas, pasak senųjų mokslininkų, nebuvęs dar žinomas Gajui, tačiau jį jau žinojęs Marcellus, Ulpianus ir Paulus; bet šiandien manoma, kad tas nuostatas pradėjęs veikti tik Justiniano laikais, o anų autorių tekstai buvę *paties Justiniano interpoliuoti*. Žiūr. Lenel, 532—534 pp. Mūsų nuomone, *labai tikėtina*, kad nuo Marcello iki Justiniano laikų jam buvo galima kelti tik ieškinį *ex stipulatu*. Tačiau dar prieš tai šiuo klausimu labai ginčyjosi prokulininkai, pagal kuriuos galima buvę jam kelti revendikacijos ieškinį, su sabininkais, pagal kuriuos galima buvę jam kelti tik ieškinį *ex stipulatu*. O Marcellus, apibendrindamas sabininkų pažiūras, kurias buvo priėmęs prokulininkas Celsus, *D.*, 5, 3, *De H. P.*, 45, pritaikė jas įpėdinystei ieškoti. Žiūr. P. Maria, *Etudes Girard*, 2, 237—261 pp.; Astoul, *Mél. Cornil*, 1926, 1, 109, 117 pp.

[1] Paprastai prašytojas turėjo įrodyti: 1. savo nuosavybės teisę; ir 2. atsakovo valdymą. Tačiau praktikoje antrojo klausimo įrodymas atkrisdavo tuo metu, kada šalys pradėdavo ginčytis dėl nuosavybės teisės. Šis ginčas dar neprasidėdavo, jei atsakovas, neigdamas savo valdymą, nepriimdavo kaucijos *judicatum solvi* (Paulus, cituodamas Javoleną *D.*, 11, 1, *Dė interrog. in jure*, 20, 1, ir modernizuotas Fur. Anthiano tekstas, kuri jau nurodėme); taip pat šis klausimas neatkrisdavo, jis atmesdavo kauciją dėl bet kurios priežasties. Ginčas prasidėdavo tik tada, kada jis tiesioginiu ar netiesioginiu būdu prisipažindavo valdąs. Vienintelis klausimas, ar atsakovas galėjo tiekti priešingus įrodymus, pavyzdžiui, įrodyti, kad jis prarado valdymą prasidėjus bylai arba tuo metu, kada byla prasidėjo: už tai kalba Lenel, 530—534 pp., ir Paulus, *D.*, 6, 1, 27, 1. Maria, *Etudes Girard*, 2, 223—261 pp., veikale atrandame vieną seną teoriją, iš kurios matyti, kad bent kai kurie prokulininkai priešingus įrodymus visai atmetė.

[2] Žiūr. Windscheid, 1, 197 §. Ad. Last. Z. *v. Grünhut*, 36, 1909, 433—526 pp.

[3] *D.*, 21, 3, *De exc. rei venditae et traditae.* Taip, *res mancipi* įgytojas turėjo išimtį prieš tą asmenį, kuris jam perdavė paprasto perdavimo *(traditio)* būdu; taip pat bet kurio daikto įgytojas turėjo išimtį, prieš daikto

arba, pagaliau, einant savo teise, pasilaikyti daiktą tol, kol ieškovas nesumokės padarytų daiktui išlaidų *(exceptio doli)*[1].

Priešingai, jei ieškovas įrodo savo teises ir jei atsakovas negali įrodyti savo išimties, tai teisėjas patenkina ieškinį. Kadangi, einant formulinės sistemos principu, visi priteisimai yra daromi pinigais, tai ir šis priteisimas, kurį formulė liepia teisėjui padaryti ieškovo naudai, yra daromas pinigais. Bet tai daroma tam tikslui, kurį nurodo prašomosios formulės speciali redakcija, kuri teisėjo atžvilgiu veikia kaip įsakymas nuteisti atsakovą, jei teisėjas pripažįsta ieškovo teises ir jei atsakovas teisėjo nurodytomis sąlygomis negrąžina daikto *(nisi arbitrio tuo restituat, condemnato)*. Dar prieš nuteisimo pradžią teisėjas įsako atsakovui duoti ieškovui reikalingą satisfakciją.

---

pardavėją, kuris, tik perdavęs daiktą, tapo jo savininku *(D., h. t., 1, pr.)*. Apie *exceptio doli* ir apie *exceptio rei venditae et traditae* santykį žiūr. H. Krueger, *Beiträge zur Lehre von der exceptio doli*, 1, 1892, 1—92 pp., ir Erman, *Z. S. St.*, 14, 1893, 237—259 pp.

[1]. Daiktui palaikyti išlaidų teoriją, kuri skiria *impensae necessariae*, be kurių daiktas sunyktų arba pablogėtų, *(D., 50, 16, De V. S., 79, pr.)*, *utiles*, kurios daiktą pagerina (Ulpianus, *Reg.*, 6, 16) ir *voluptuariae* arba laisvos *(D., 50, 16, De V. S. 79, 2)*, iš pradžios, be abejojimo, nustatė vyro pareiga grąžinti pasogą. Tačiau dar prieš Adriano laikus ją pritaikė revendikacijai, kuri skyrė gerą ir blogą sąžinę, kuri buvo svetima pirmykštei savo idėjai. Einant galutinai nusistovėjusia sistema, geros sąžinės valdytojas, kuris mažiausiai, galėjo pasilaikyti įgytus daikto vaisius *(D., 6, 1, De R. V., 48)*, turėjo teisę pasilaikyti daiktą tol, kol jam nebus apmokėtos būtinai reikalingos padarytos daiktui išlaidos ir arba išlaidos, arba daikto antvertė, kurią padarė jo naudingos išlaidos (Celsus, *D., h. t.*, 38), tuo tarpu, kai jo laisvu noru padarytos išlaidos duodavo jam teisę pasiimti jo padarytus priedėlius (čia gali būt kalba tik apie materialinį, o ne apie meno pagerinimą), jei žinoma tai nepakenktų daiktui. Blogos sąžinės valdytojas, išskiriant vagį, kuris jokios teisės neturėjo *(C., 8, 51) 52 (De inf. exp.,* 1), galėjo reikalauti tik padarytų daiktui būtinai reikalingų išlaidų grąžinimo (Cordianus, *C., 3, 32, D. R. V.*, 5); kaip mes jau matėme, dėl kitų išlaidų grąžinimo jis turi *jus tollendi*. Einant formališkais tekstais *(D., 12, 6, De cond. ind.*, 33), daiktui padarytų išlaidų skola paprastai negimdė ieškinio teisės; jos galima buvo reikalauti tik pasirėmus apgaulės išimtimi (Gajus, 2, 76. Paulus, *D., h. t.*, 27, 5, ir tt.). Tačiau dėl šios išimties galima užduoti šiuodu klausimus: 1. ar teisėjas, kuris turi teisę įvertinti daiktui padarytas išlaidas, negali savo *arbitrium* išlaidų išspręsti; 2. ar teisėjas, spręsdamas išimties keliu iškeltą bylą ir rasdamas ieškovo pretenzijas pagrįstas, privalo, kaip tatai esti pirmųjų dviejų išimčių atvejais, priteisti iš ieškovo daiktui padarytas išlaidas. Galima būtų palaikyti tą nuomonę, kad teisėjo valdžia jau apėmė teisę įvertinti daiktui palaikyti išlaidas ir kad, jei įterpiama išimtis, jis galėjo atmesti ieškovo prašymą, jei pastarasis atsisakė atsakovui sumokėti padarytas daiktui išlaidas (Brinz, *Pandekten*, 1, 659 p.; Pernice *Labeo*, 2, 1, 289, 295 pp., 2 išn.). Antruoju klausimu mes manome, kad išimties įrodymas principiališkai išteisina atsakovą. Priešingai nuomonei pagristi paprastai pasiremiama labai žinomu Celso, *D., h. t.*, 38, tekstu, kurio užbaiga kalba apie išlaidų atskaitymą ir

Jis įsako atsakovui perduoti jam daiktą[1] su tam tikromis priklausomybėmis *(causa rei)*[2], t. y., su to laiko vaisiais ir su atlyginimu nuostolių, kurie kyla iš daikto pablogėjimo prasidėjus bylai *(litis contestatio)* ir už kuriuos, kaip ir už to laiko vaisius, atsakovas atsako pareinamai nuo to, ar jis yra geros, ar blogos sąžinės. Jei jis yra blogos sąžinės, tai jis privalo atlyginti ir tuos daikto pablogėjimo nuostolius, kurie įvyko anksčiau[3].

---

apie likučių priteisimą. Tačiau kalbamasis tekstas neveikia mūsų klausimo, nes, jei manytume, kad šis tekstas tikrai yra Celso (Eiselė, *Compensation* 1876, 84 — 85 pp., ir Pernice, *Labeo*, 2, 1, 294 p., 1 išn., palaikė interpoliaciją, kurią labai karštai ginčyjo Erman, *Z. S. St.*, 25, 1904, 352 — 365 pp.), tai vis dėlto jis kalba tik apie išlaidas, kurios reikalaujamos išimties keliu. Priešingai, kiti du tikrai gryni tekstai labai aiškiai teigia, kad revendikacija yra pašalinta viskam *(D., 44, 4, De d. m. exc.*, 4, 9. Diocletianus, *C.*, 3, 32, *De R. V.*, 16; Appleton, *Compensation*, 371 p.). Mums rodos, kad logingai reikėtų pasakyti, jog šiuo atveju *arbitrium* įvykdymas negali pašalinti išimties padarinių; nes *arbitrium* galima paskelbti tik tada, kada išimtis nėra įrodyta; tačiau Papinianus, *D., h. t.*, 65, *pr.*

[1] Atstatymas *(restitutio)* yra paprastas valdymo atidavimas; jei valdytojas prasidėjus bylai įgijo daikto nuosavybę įsisenėjimu, tai daikto nuosavybė perkeliama ieškovui; tiek vienu, tiek antru atveju daikto grąžinimas gali būti laidavimu sutvirtintas *D., h. t.*, 18; 45.

[2] *Causa rei*, pasak Gajaus, *D., h. t.*, 20, apima visa tai, ką prašytojas būtų turėjęs, jei daiktas būtų buvęs grąžintas prašymo padavimo metu. Praktikoje šis principas buvo labai griežtai taikomas blogos sąžinės valdytojams, kurie turėjo atsakyti už visišką arba dalinį daikto pražudymą; jie turėjo atsakyti net už tuos daikto praradimus, kurie neparėjo nuo jų valių, žinoma, jei jie negalėjo įrodyti, kad pats prašytojas, jei jis būtų paėmęs daiktą, būtų turėjęs tuos pačius nuostolius *(D., h. t.*, 15, 3); einant vyraujančia pažiūra, jie turėjo grąžinti savininkui visus tuos vaisius, kuriuos jis pats iš daikto būtų turėjęs *(D., h. t.*, 62, 1). Yra net tokių tekstų, kurie verčia manyti, kad šis principas buvo taikomas visiems valdytojams; nes jie teigia, kad visi valdytojai, iškėlus jiems bylą, tampą blogos sąžinės valdytojais (Ulpianus, *D.*, 5, 3, *De H. P.*, 25, 7). Messana Vitrano, *Bull. Ist. D. R.*, 20, 1908, 230 ir t. pp., kuriuo pasekė Beseler, *Beiträge*, 2, 1911, 98 p., ir Fliniaux, *R. H. D.*, 1923, 201—209 pp., nustatė teoriją, pagal kurią šio teksto interpoliacija buvusi sąmoninga Justiniano inovacija. Tačiau tūlas mano, kad čia esanti tik pasenusios sistemos arba vienos taisyklės specialiniu klausimu (*usucapio pro herede)* reprodukcija ir kad, einant klasiškosios teisės nuostatais, geros sąžinės valdytojas, kuri tuo metu skyrę nuo blogos sąžinės valdytojo, net iškėlus jam bylą, galėjęs tikėti, kad jis teisėtai valdo (Julianus, *D.*, 50, 17, *De R. J.*, 63; *Qui sine dolo malo ad judicium provocat non videtur moram facere).* Tačiau jis, iškėlus jam bylą, privalėjo žinoti, kad jam gali reikėti grąžinti daiktą. Vadinas, jis buvo atsakomingas už visišką arba dalinį daikto pražudymą, kuris pareina nuo jo klaidos, bet ne nuo atsitikimo *(D., h. t.*, 21; 36, 1); taip pat jis neprivalo atsakyti už tuos vaisius, kuriuos būtų įgijęs savininkas, bet tik už tuos vaisius, kuriuos jis yra įgijęs arba kuriuos jis galėjo įgyti.

[3] Geros sąžinės valdytojas visai neatsako už daikto praradimą arba jo pabloginimą, kurie įvyko prieš bylos iškėlimą. Blogos sąžinės valdytojas privalo atsakyti už visišką arba dalinį daikto praradimą tada, kada jam yra iškelta byla. Mūsų nuomone, tai yra viskas. Jei jis nėra vagis, kuris visados turi atsakyti už visokius padarytus nuostolius, tai blogos są-

Tačiau, mūsų nuomone, jis neatsako už tuos vaisius, kuriuos jis paėmė dar prieš *litis contestatio,* nes šiuo atveju nereikalaujama jo geros sąžinės; jei jis yra blogos sąžinės, tai jis gali atsakyti tik pagal visai skirtingus ieškinius[1].

Šios teisėjo interpeliacijos, kuria jis kreipdavosi į atsakovą, pobūdis yra ginčyjamas. Pagal vieną doktriną, tai buvęs įsakymas, kurį nuo formulinės procedūros laikų, jei atsakovas priešindavosi, galima buvę vykdyti viešąja jėga. Mūsų nuomone, ji buvo paprastas perspėjimas, kuriuo teisėjas nurodydavo atsakovui būdą, kaip pastarasis gali išvengti teismo spren-

---

žinės valdytojas neprivalo atsakyti už visiškus arba dalinius daikto praradimus, kurie įvyko prieš bylos iškėlimą; vis tiek, ar tai atsitiko dėl nenumatyto įvykio, ar dėl jo paties klaidos. Kadaise labai išsiplatinusi pažiūra (Savigny, Vangerow), pagal kurią blogos sąžinės valdytojas turėjęs atsakyti už visišką daikto praradimą, kuris parėjo nuo jo klaidos, prieštarauja principui, pagal kurį revendikacijos bylą galima kelti tik tam, kuris valdo arba kuris nustojo per apgaules valdyti (Windscheid, 1, 194 § 13 n.). Dar viešpataujanti pažiūra, pagal kurią jis turėjęs atsakyti ne už daikto praradimą, bet už daikto pabloginimą, kuris parėjo nuo jo klaidos (Windscheid, *loc. cit.),* yra nelogiška; joks tekstas neparodo, kad taip galėjo būti klasiškosios teisės metu, o kiti tekstai, kuriais norima paremti šią pažiūrą, yra vėlesni už *litis contestatio* periodą, išskiriant du tekstus, kurių pirmykštės formos neliečia revendikacijos. Vienas tekstas, *C., h. t.,* 5, greičiausiai kalba apie interdiktą *unde vi,* o kitas, — Ulpianus *D., h. t.,* 45, (Lenel, 1470), — apie interdiktą *quam hereditatem.* Šia prasme žiūr. Brinz, *Pandekten,* 1, 62 p.; Pfersche, 52 ir t. pp., 209 ir t. pp.

[1] Apie pirmąjį klausimą žiūr. aukščiau; o apie antrąjį klausimą — Esmein, *Mélanges,* 194 ir t. pp. Pernice, *Labeo,* 2, 354 p. Kadangi daikto savininkas yra vaisių savininkas, tai, jie tebėra vaisiai, jis gali reikalauti jų grąžinimo, o jei valdytojas neteisėtai juos suvartojo, tai savininkas gali *condictio* keliu reikalauti tų vaisių vertės; šį dalyką teigia netik Ulpianus, *D.,* 13, 7, *De P. A.,* 22, 2, bet ir Diocletianus, *C.,* 4, 9, *De cond. ex lege,* 3. — Šitas skirtingasis ieškinys buvo taikomas tik *fructus percepti;* tačiau pats faktas, kad klasiškosios teisės epochos metu negalima buvo reikalauti šių vaisių kartu su daiktu, nes jau jų nebebuvo, mūsų nuomone, negalima manyti, kad kartu su daiktu galima būtų buvę reikalauti tų vaisių, kurių valdytojas nepaėmė. Vienas Labeono tekstas, kurį Paulius, neginčydamas jo išvadų, komentuoja *(D., h. t.,* 78) pozityviškai sako, kad valdytojas nėra atsakingas už tuos vaisius, kurių jis nepaėmė; o Papiniano tekstas, kuris cituoja Julianą ir kuriuo dažnai remiamasi priešingai nuomonei įrodyti *(D., h. t.,* 62, 1), kaip jau nurodė Vangerowas, kalba apie tuos vaisius, kurie atsirado bylai iškilus. Goeppert, 133 ir t. pp. Pfersche, 14 ir t. pp. 63 ir t. pp. — Prašytojo teisę reikalauti ne tik valdytojo paimtų vaisių, bet ir tų vaisių, kuriuos jis galėjo paimti kartu su daikto revendikacija nustatė 369 metų Valentiniano ir Valento konstitucija *(C. Th.,* 4, 18, *De fruct.,* 1), kuri tuo pat kartu leido raikalauti dvigubos šių vaisių vertės. Šią konstituciją panaikino Justinianas (žinoma, šios laikinai veikusios sistemos nereikia sumaišyti su ta sistema, kuri veikė ankstesnėje teisėje, pagal kurios nuostatus galima buvo reikalauti dvigubos vertės tik tų vaisių, kurie atsirado bylai iškilus ir kurių negalima buvo grąžinti natūra).

dimo[1]. Tačiau, šiaip ar taip, atsakovas nebuvo laisvas nepriimti šio perspėjimo, nes už tai jį galėjo nubausti. Jei atsakovas geruoju nesutikdavo priimti teisėjo pasiūlymo, arba jei jis laisva valia atsidurdavo tokioje padėtyje, kad nebegalėdavo šio pasiūlymo priimti, tai visos ieškomosios sumos ir išlaidos pareidavo nuo ieškovo valios, kurią jis patvirtindavo savo priesaika. Nereikia manyti, kad ši sistema pareina nuo daiktinių arba asmeninių skundų ir kad šiuo būdu pakeista ieškovo padėtis iš savininko į paprastojo ieškinio ir išlaidų kreditoriaus padėtį yra ta pati, kurioj yra kiti kreditoriai, kurie, jei atsakovas yra neišsimokąs skolininkas, gauna tik dividendus. Nereikia taip manyti dėl to, kad formulinė procedūra labiau, negu procedūra *per sponsionem,* draudžia atsakovui gintis nuo daiktinio skundo tol, kol jis neduoda laidavimo, kuris laiduotų sprendimo įvykdymą. Vadinas, atsakovas turi patiekti *praedes litis et vindiciarum,* o jei jis to nepadaro, kaip seniau kad neduodavo *praedes,* tai daikto valdymas atimamas iš atsakovo, kuris neduoda laidavimo, ir parduodamas ieškovui, kuris šį laidavimą duoda. Šioki laidavimą procedūroje *per sponsionem* vadindavo *satisdatio pro praede litis et vindiciarum;* o procedūroje *per formulam petitoriam — satisdatio judicatum solvi*[2].

Justiniano gadynėje, kada formulės seniai jau buvo išnykusios, bet kada revendikacijos srity vartojamoji formulė buvo kilusi iš senosios petitorinės formulės, teisėjo *arbitrium* (pasiūlymas), jei tik to reikalavo ieškovas, buvo vykdomas viešiosios jėgos pagalba *(manu militari);* jei tik, žinoma, tai

---

[1]. Kaip mes pamatysime studijuodami arbitrinius ieškinius, pirmoji doktrina yra pagrista Ulpiano tekstu, *D., h. t.,* 68 (Lenel, 2987), kurio interpoliaciją irodo jo paties vidujinė forma, bendrosios tikimybės ir kiti to paties teisininko pažymėjimai *(D.,* 27, 9, *De reb. eor.* 3,2).

[2]. Abidvi *satisdationes,* kurių redakciją ypačiai nušvietė Ulpiano komentorius apie ediktus (Lenel, *Ed.,* 281, 282 §§), struktūros atžvilgiu skyrėsi; jų skirtumas parėjo nuo to, kuriam procesui buvo taikomos. Pasak Ulpiano, *D.,* 46, 7, *Jud. solvi, 5,* 2 (Lenel, 1705), *stipulatio pro praede litis et vindiciarum* turėjo *plures causas una quantitate conclusas,* kitaip sakant, buvo pasižadama mokėti tam tikrą pinigų sumą, jei vienas iš daugelio įvykių atsitiks klauzulės *ob rem judicatam, ob rem non defensam, ob dolum malum);* tas pats Ulpianas, *D., h. t.,* 6 (Lenel 1707), sako, kad *cautio judicatum solvi tres clausulas in unum collatas habet; de re judicata, de re defendenda, de dolo malo,* kitaip sakant, pasižadama mokėti tris įvairias pinigų sumas. Apie šiedviejų stipuliacijų redakciją žiūr. Lenel, 821 282 §§. Duquesne, *Mélanges Gérardin,* 1907, 197 — 288 pp.; *Mélanges Fitting,* 1, 1907, 323 — 253 pp. ir Lenelio atsakymas, *Edictum,* 2 leid. XIII — XVI pp.; 3 leid., 531 p., 1 išn.; o apie jų administracijos mechanizmą — 365 p., 4 išn.

galima buvo padaryti. Čia galima pastebėti grįžimą prie senojo vykdymo, kuris buvo labai panašus į daiktinių ieškinių vykdymą, pakeičiamą pinigų priteisimu. Tačiau, reališkai Bizantijos teisės revendikacija yra dar labiau nutolusi nuo grynai daiktinio ieškinio, nes ji siekė tik, kad pats daiktas grįžtų, o ankstyvesnė procedūros ieškinio formulė siekė ko kito. Apskritai, tai buvo mišrus ir sudėtingas ieškinys, pagal kurį vienoje byloje buvo sprendžiamos įvairios pretenzijos. Šis ieškinys, siekdamas, kad daiktas grįžtų savininkui, kartu sankcionavo ne tik tas skolas, kurios kilo iš daikto praradimo arba jo pablogėjimo, įvykusio prieš arba po bylos iškėlimo, ir ne tik iš atsakomybės už to laiko vaisius, bet ir tas skolas, kurios kilo iš atsakomybės už ankstyvesnio laiko vaisius, kuriuos geros sąžinės valdytojas paėmė dar prieš *litis contestatio,* bet jų nesuvartojo *(fructus extantes);* taip pat ir tas skolas, kurios kilo iš ankstyvesnio laiko vaisių, kuriuos blogos sąžinės valdytojas jau suvartojo arba turėjo suvartoti *(fructus percepti, percipiendi).* Pirmosios rūšies skolos sankcionavimo klasiškoji teisė visai nežinojo, o antrosios rūšies skolos, jei tik tokios buvo[1], sudarė kitos bylos objektą. Galimas dalykas, kad tas pats ieškinys apimdavo dar ir kitų skolų sankcijas, kurių senoji teisė nežinojo[2]. Šis ypatingas asmeninių elementų įsiskverbimas, kurį mes visur matėme, į daiktinius ieškinius prasidėjo formulinio proceso metu. Tačiau tik ekstraordinarinėje procedūroje jis pradėjo vešėti; čia visai subrendo ir išsitobulino[3].

---

[1] Mūsų nuomone, jis privalėjo atsakyti ne tik už *fructus percepti,* bet ir už *fructus percipiendi;* einant Valentiniano ir Valenso konstitucija, jis privalėjo atsakyti dvigubai, o einant Justiniano teisės nuostatais, — tik paprastai (vienlinkai), vis tiek, ar tai įvyko prieš bylos iškėlimą, ar ją iškėlus, tik su tuo skirtumu, kad jis privalėjo grąžinti pirmuosius, jei jis juos būtų galėjęs paimti, o antruosius, jei pats savininkas būtų galėjęs paimti.

[2] Pavyzdžiui, prievolė atsilyginti už daikto pabloginimą, kuris atsitiko dėl blogos sąžinės valdytojo klaidos. Šią prievolę, mums rodos, nustatė tekstai, kurie buvo pritaikyti revendikacijai, nors pirmykštė jų forma kalba apie kitus dalykus.

[3] Kaip visos labai svarbios teisinės formacijos, taip ir petitorinė revendikacijos formulė pagimdė visą eilę naujų šalutinių teisinių formacijų. Čia mes nurodysime tik pagrindines šios rūšies teisines formacijas, būtent: Publiciano formulę, kuri yra petitorinė formulė drauge su fikcija, pagal kurią įsisenėjimo laikas laikomas sukakusiu; revendikacijos formulės, kurias suteikdavo po *in integrum restitutio,* kurios yra petitorinės formulės, teikiamos su fikcija, kad faktas, prieš kurį yra duota *restitutio in integrum,* nėra įvykęs; kiti ieškiniai, duodami be *in integrum institutio* su fikcija, kad nuosavybė nebuvo perleista (pavyzdžiui, nuosavybė *fr. dediticiis,* 2); ieš-

2. *Actio negatoria* ir *actio prohibitoria*[1]. Jei trečiasis asmuo, neginčydamas daikto valdytojo nuosavybės teisės, reiškia bet kurias pretenzijas, pagrįstas servitutu, tai žemės savininkas gali iškelti prieš servituto pretendentą bylą, kurios ieškinį paprastai vadina *actio negatoria,* kuriuo jis neigia servitutą, pavyzdžiui sako: *N. Negidio jus non esse fundo Corneliano uti frui invito eo.* Jis tokį ieškinį galėjo ir kitaip redaguoti. Nors tos kitokios redakcijos smulkmenų mes neturime, tačiau, mūsų nuomone, ji tikrai buvo ir buvo vadinama *actio prohibitoria,* kur savininkas teigia savo teisę užginti Numeriui Negidiui ką nors dryti: *Si paret A. Agerio jus esse prohibendi N. Negidium uti frui*[2].

---

kiniai, kuriuos duoda provincijų žemių savininkai, *agri vectigalis* nuomininkui ir paveldimosios statybos teisės turėtojui, kurie greičiau yra *in factum;* ypatingą *repetita die* revendikaciją, nurodytą *D.*, 10, 4, *Ad exh.*, 9, 6; pagaliau, apie dešimtį *vindicationes utiles,* išmėtytas tekstuose, kurias tam tikri autoriai mėgina sumaišyti su Publiciano ieškiniu, kurias kiti autoriai laiko fiktyviniais ir skirtingais ieškiniais, kurių vienos yra fiktyvinės, kitos *in factum,* bet kurios, rodos, yra Justiniano sukurtos ir dėl kurių eina gyvi ginčai, ar jas duodavo tik prieš savininkus (kaip asmeniniai ieškiniai), ar prieš visus asmenis (kaip paprastieji daiktiniai ieškiniai; žiūr. Jhering, *Gesammelte Aufsätze,* 1, 1881, 47—121 pp. Brezzo, *L'utilis actio del diritto romano, rei vindicatio utilis,* 1889, ir Hugo Krueger, *Z. S. St.*, 12, *1892, 163—171* pp.; Appleton, *Propriété prétorienne,* 245. 284. 331 nr. nr.; Erman, *Z. S. St.*, 13, 1892, 207—224 pp.; ypač Mancaleoni, *Contributo alla storia e alla teoria della rei vindicatio utilis,* 1900, ir Collinet, *Etudes historiques sur le droit de Justinien,* 1, 1912, 174—191 pp., kurie ypač pabrėžia Justiniano interpoliacijas.

[1] *Inst.* 4, 6, *De act.*, 2; *D.*, 7, 6, *Si usus fructus petatur vel ad alium pertinere negetur.* 8, 5: *Si servitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur.*

[2] Pirmą kartą antrąją formulę 1844 metais, *Z. G. R.*, 12, 259 ir t. pp., pabrėžė Zacharia, kuris ją atrado vienoje Bazilikų skolijoje; ją nustatė Justiniano laikų teisininkas Stephanus, *Suppl. Bas.*, Zacharia leid., 118 p. Be kitko, ją numatė keletas Bizantijos tekstų ir bent du Digestų tekstai (Ulpianus, *D.*, 7, 6, *Si us. pet.*, 5, *pr.* Marcellus, D., 8, 5, *Si serv.*, 11). Jos buvimą, kurį tūlas neigia, taip pat neigė net Lenelis, *Z. S. St.*, 2, 1881, 72 ir t. pp. *Edictum,* 1 leid. 150 p., kurio atakos sugriovė net vieną Zacharia punktą. Tačiau, kai ją prileido Lenel, *Z. S. St.*, 12, 1892, 1 ir t. pp.; *Edit,* 1, 216—217 pp.: *Edictum,* 2 leid., 186 p. (edikte daug nedrąsiau Lenelis tai pripažįsta), tai ji nebekėlė jokio abejojimo, visi tikėjo Stephano pažymėjimu. Daug sunkiau nustatyti tikrą jos vaidmenį. Mes čia nurodysime tik šias dvi sistemas: einant Karlowa,*R. R. G.*, 2, 470 p., sistema, su kuria sutiko Monnier, *N. R. H.*, 1895, 684 p., ši formulė buvusi duodama tada, kada prašytojas norėjęs tuč-tuojau nutraukti veiksmus, kurie galėtų jam pakenkti ir kada prašytojas, duodamas laidavimą, galėjęs reikalauti nutraukti darbus bylos eigos metu (*D.*, 8, 5, *Si serv.*, 6, 1, *D.*, 8, 2, *De S. P. U.*, 15), tuo tarpu, kai *actio negatoria* atveju atsakovas, duodamas laidavimą, galėjęs tęsti darbus; einant Lenelio pažiūra, *actio prohibitoria* buvusi duodama tada, kada atsakovas remdavęsis servitutu, kuris buvęs tik *tuitione praetoris* ir kuris, kaip tai atsitinka *actio negatoria* srity, negalėjęs turėti

3. Kalbant apie šį ieškinį, reikia pasakyti, kad jis yra civilinis daiktinis ieškinys kaip ir revendikacija. Iš to išeina, kad jį kelti gali civilinis savininkas, kad įstatyminių ieškinių epochos metu jis buvo sprendžiamas *sacramentum in rem* procedūros tvarka, kad jis vėliau buvo keliamas *per sponsionem* procedūros tvarka ir kad, pagaliau, klasiškosios epochos metu jį keldavo petitorinės formulės tvarka[1]. Vadinas visai tomis pačiomis sąlygomis, kuriomis ėjo revendikacija. Tačiau šiuodu ieškiniai tam tikrais atžvilgiais yra skirtingi.

a) Tuo tarpu, kai klasiškosios teisės epochos metu revendikacijos ieškinį gali kelti tik savininkas, kuris nevaldo daikto, negatorinį ieškinį gali kelti savininkas, kuris neigia savo daikto apsunkinimą servitutu; visai nepaisant to, ar jis valdo savo daiktą laisvai, ar kitas asmuo jau naudojasi servitutu[2].

b) Teisėjo duodamo įsakymo *(arbitrium),* kuris duodamas dar prieš nuteisimą, objektas čia paprastai esti kitoks, negu revendikacijos atveju. *Arbitrium,* kaip teisėjo pasiūlymas, gali būti duotas kaip ir revendikacijoj, jei naudojimosi teisių pretendentas daiktą turi savo rankose, arba jei atramos servituto teisių pretendentas padarytų skylę savininko sienoje, dėl kurios yra iškeltas ieškinys, *actio negatoria.* Tačiau dažniausiai tenkinamasi tik atsakovo pasižadėjimu duoti *cautionem de non amplius turbando*[3].

c) Pagaliau, yra labai ginčyjamas klausimas, ar ieškovas, norėdamas laimėti bylą, turi įrodyti tik nuosavybę, iš kurios kyla trečiojo asmens teisių neigimas, jei, žinoma, pastarasis savo teisių neįrodo, ar jam reikia pirmiau įrodyti nuosavybės teisę, o paskui atsakovas — servituto teises[4].

---

vardo *jus,* kuriuo vadindavę tik *jure civili* esančias teises. Apie kitas sistemas žiūr. bibliografijas Lenel, *Z. S. St.,* 21, 1892, 1—14 pp. Monnier, *N. R. H.,* 1895, 681—684 pp.

[1] Mūsų nuomone, visai netiksliai Lenel, *Edictum,* 192 p. *(Edit.,* 1, 219 p.) ginčyja *clausulae arbitrariae* buvimą konfesoriniuose ir negatoriniuose ieškiniuose, keliamuose daiktinių servitutų ginčuose.

[2] Pavyzdžiui, žiūr. *D.,* 7, 6, *Si us. pet.,* 6, 6; *D.,* 8, 5, *Si serv.,* 11, *pr.*

[3] Atstatymo reikalu — *D.,* 7, 6. *Si us. pet.,* 5, 6; *D.,* 8, 5, *Si serv.,* 4, 2, *in fine;* kaucijos reikalu — *D.,* 7, 6, *Si us.,* 5, 6; *D.,* 8, 5, *Si serv.,* 12.

[4] Yra trys sistemos. Pirmoji sistema, kurią beveik vienu balsu priėmė Prancūzijoje (tačiau Petit kitaip mano), ir kurios, mes manome, stipriausias argumentas glūdi toje idejoje, pagal kurią formulių redakcijos skirtumas pareina nuo revendikacijos ir negatorinio ieškinio įrodymo skirtumų; ši sistema taip pat remiasi Afrikano tekstu *D.,* 39, 1, *De O. N. N.,* 15, kuris reikalauja iš prašytojo skirtingo nuosavybės teisės ir servituto ne-

Be šitų dviejų pagrindinių ieškinių, nuosavybė gali būti ginama dar visa eile kitų ieškinių, kurie kyla iš nusikaltimų *(delicta)* nuosavybės teisėms. Mes čia nurodysime tik *actio furti*, kuri vartojama vagystės atveju greta revendikacijos ir kuri, einant jau nurodytos doktrinos nuomone, priklausius net *res nec mancipi* savininkui dar prieš revendikaciją. Taip pat turime nurodyti *legis Aquiliae* ieškinį, kurį galima kelti *damnum injuria datum* atveju, t. y., tuo atveju, kai per klaidą trečias asmuo sunaikina arba pablogina daiktą.

II. Pretorinė nuosavybė (in bonis) — Pretorinės nuosavybės savininkas, kuris, pavyzdžiui, įgijo *res mancipi* nuosavybę perdavimu *(traditione)*, tikrai pralaimės bylą, jei iškels revendikacijos ieškinį. Norėdamas atsiimti savo daiktą, jis turi naudotis vadinamuoju Publiciano ieškiniu *(actio Publiciana)*[1] kurį nustatė nežinomas pretorius[2]. Šis ieškinys yra ne kas kita, kaip revendikacijos pretorinės formulės modifikacija; kitaip sakant,

---

buvimo įrodymo. Antroji sistema, kuri yra labiausiai išsiplatinusi Vokietijoje (Vangerow, Windscheid, Dernburg, Baron) ir kuri greičiau remiasi nuosavybės laisvės prezumpcijos abstraktiniu principu, nekaip tekstais; pagal šią sistemą ieškovas privalo įrodyti tik savo nuosavybę, o atsakovui tenka servituto įrodymo našta. Trečiąją sistemą ypač palaiko Brinz, *1, 688 p.*; pasak jos, skirtumas pareinąs nuo to, ar prašytojas valdo žemę, kaip laisvas asmuo, ar jos nevaldo; rodos, ši sistema labiausiai atitinka tekstus *(D., 8, 5, Si serv., 8, 3)*. Tačiau ji beveik nesuderinama su teorija, kurios dalį sudaro romėnų teisė ir pagal kurią servitutų srity nėra valdymo.

[1] Gajus, 4, 36. *Inst., 4, 6, De act., 4. D., 6, 2, De Publiciana in rem actione.* Be kitų senesnių veikalų, Appleton, *Histoire de la propriété prétorienne et de l'action Publicienne*, 2 tom., 1889; *R. gen.*, 47, 1923, 161—168 pp.; Audibert, *N. R. H.*, 1890, 269—297 p.; Erman, *Z. S. St.* 11, 1890, 212—277 pp.; 13, 1892, 173—224 pp. ir santrauka *R. gen.*, 1891, 249 ir t. pp., 309 ir t. pp., 415 ir t. pp. 511 ir t. pp.; 1892, 124 ir t. pp.; A. Pernice, *Labeo*, 2, 1, 340—347 pp.; Bonfante, *Scritti giur.*, 2, 370—449 pp.

[2] Metai, kuriais Publicius, šio ieškinio nustatytojas, ėjo pretoriaus pareigas, yra nežinomi. Metodas, kuriuo reikia ieškoti sugadintuose magistratų sąrašuose tų asmenų, su kurių vardu susietos tuo pačiu vardu vadinamos institucijos, yra gana sunkus; nes tų asmenų, kurie užėmė dvi civilines pretūras ypač miesto pretūrą, kuri galėjo nustatyti Publiciano ieškinį (nes jis reikalauja, kad įgytojas galėtų įgyti įsisenėjimu), skaičius yra daug mažesnis, negu paprastai manoma; mes težinome tuos asmenis, kurie galėjo pasiūlyti tautai arba plebėjams įstatymus. Tačiau šis metodas čia neduoda reikiamų rezultatų. Vienus iš aukščiau nurodytų Publicii reikia atmesti, nes jie yra senesni už *lex Aebutia*, prieš kurį nebuvo pretorinių ieškinių, taip pat reikia atmesti 687 metų pretorių (Cicero, *Pro Cluent.*, 45, 126), nes jis nebuvo miesto pretorius (Girard, *Mélanges*, 1, 80 p., 3 išn.). Turinio atžvilgiu tegalima tikrai pasakyti, kad šis ieškinys buvo nustatytas tik po revendikacijos petitorinės formulės, kurios variantas jis yra ir kad jo buvimas nėra senesnis už Sabino laikus (Pomponius, *Ad Sab., D., h. t.*, 15).

fiktyvinė revendikacija, pagal kurią prašoma teisėjo spręsti taip, kaip kad būtų jau įvykęs įsisenėjimas[1]. Vadinas, ieškinys bus patenkintas visų tų, kurie, sukakus įsisenėjimo terminui, įgis civilinę nuosavybę. Šiuo būdu bylą laimės ne tik pretorinis savininkas, bet ir geros sąžinės ir teisėto pagrindo įgytojas *a non domino*. Tačiau reikia gerai atsiminti, kad šia formule galima pasinaudoti tik nesant vienos įsisenėjimo sąlygos, būtent: laiko sąlygos. Vadinas, principiališkai ji reikalauja visų kitų įsisenėjimo sąlygų buvimo, pavyzdžiui, daiktas turi būt tinkamas įsisenėjimui[2], jis negali būti vogtas *(res furtiva)*; ieškovas turi būti tinkamas įgytojas-pilietis; jis turi būt paėmęs daiktą valdyti[3]; įgytojas *a non domino* turi būt geros sąžinės ir turėti teisėtą valdymo pagrindą[4]. Taip pat reikia pažymėti, kad šis ieškinys atstoja revendikacijos ieškinį tik prieš paprastuosius trečiuosius asmenis — einant bendrąja visų nuomone, prieš pastaruosius asmenis šį ieškinį gali kelti ir pasinaudoti jo įrodymo lengvata (paprastumu)[5] net civilinis savininkas — ir kad yra asmenų, kurių atžvilgiu šis ieškinys yra paraližiuotas.

---

[1] Apie Publiciano ieškinio ediktą bei formulių skaičių ir redakciją yra visa eilė sistemų, su kurių detalėmis susipažinti mes nurodome mūsų *Textes*, 147 p., 4 išn. (dar reikia pridurti H. Pflüger, *Z. S. St.*, 42, 1921, 469—472 pp.). Mūsų nuomone, Albume tebuvo vienas ediktas ir viena formulė, kuriuos taikė, kaip ir įsisenėjimą, kurio laiką skaitė, kartu įgytojams *a non domino* ir pretoriniams savininkams, pavyzdžiui, pardavimo ir perleidimo *(traditio)* atvejais, kuriuos numatė ediktas ir kurių taisykles teisės mokslas pritaikė kitiems įgijimo pagrindams; vadinas, formulė buvo taikoma kartu tam, kuris įgijo daiktą *a non domino*, ir tam, kuris įgijo *res mancipi* paprastojo perleidimo būdu (žiūr. Gajaus, 4, 36, formulę, kuri yra vienintelis tikras tekstas, o kiti du tekstai, *D., h. t.*, 1, *pr.*; 7, 11, yra daugiau ar mažiau pakeisti). Kyla klausimas, ar Publiciano ieškinys pirmiau buvo prileistas pirmojo, ar antrojo naudai. Tačiau mes nemanome, kad reikėtų geros sąžinės valdytoją *in causa usurcapiendi* laikyti pretoriniu savininku; šią mūsų nuomonę nustatė Brinz ir priėmė Apleton.

[2] *D., h. t.*, 9, 5.

[3] Apie tekstus, kurie, rodos, prieštarauja šiai taisyklei, žiūr. Accarias, 2, 861 p., 1 išn. Galima drauge su Appleton, 1, 81 ir t. nr. nr., prileisti, kad, einant ieškinio formule, Publiciano formulė priklausė pirkėjui, kuris įgijo *traditio* būdu; ši teisė jam priklausė net tais retais atsitikimais, kada *traditio* nepadarė jo valdytoju. Be to, Publiciano formulė turėjo galvoje tokį ieškovą, koks yra *in causa usucapiendi*; vadinas, valdytoją.

[4] *D., h. t.*, 7, 16.

[5] Tačiau Huschke, *Recht der Publicianischen Klage*, 1874, 77 ir t. pp. ir Brezzo, *Rei vindicatio utilis*, 54 ir t. pp. priekaištai, — Šiaip ar taip, mūsų nuomone, reikėtų atmesti vieną naudą, kurią einant Schulino nustatyta doktrina, kurią patobulino Appletonas, teikusi Publiciano formulė. Pasak jų, Publiciano formulės, skirdamosis nuo revendikacijos, nepanaikina nuosavybės praradimas, kuris nepanaikino jo kvalifikacijos būti *in causa usucapiendi*, ir todėl ji tektų naudotojui, ex savininkui net po nusavinimo;

Nekalbant apie bendrąsias išimtis, kurios čia pasitaiko, kaip ir revendikacijos ieškinys, Publiciano ieškinio ieškovas, kaip asmuo *in causa usucapiendi*, gali pralaimėti bylą, jei atsakovas įrodys savo lygias arba net didesnes teises. Taip atsitinka, kai Publiciano ieškinys yra atkreiptas prieš tikrąjį savininką arba prieš kitą asmenį *in causa usucapiendi*.

Jei atsakovas yra civilinis daikto savininkas, tai pretorius, nenorėdamas panaikinti įsisenėjimo laiko ir nenorėdamas suteikti savininkui revendikacijos ieškinio, kuriuo jis atgautų savo daiktą, kuris iš jo galėtų būt atimtas Publiciano ieškiniu, kad išvengtų nereikalingo perdavimo, suteikia savininkui *exceptionem justi dominii (si ea res possessoris non sit)*[1]. Ir jei atsakovas įrodo savo nuosavybę, tai ieškovo ieškinys principiališkai turi būt atmestas. Tačiau tai atsitinka tik tada, kada atsako-

---

nors paprastai pastarąjį ieškinį galima atremti išimtimi, tačiau ieškovas gali laimėti bylą tais atvejais, kada magistratas atmes atsakovo išimtį, arba ją paralyžiuos ieškovo replika, pavyzdžiui, nuosavybės praradimo atveju, jei nuosavybė prarandama be savininko valios (įsisenėjimas, specifikacija, paveikslas svetimoje drobėje, medžio šaknys svetimoje žemėje); taip pat tam tikrais atsitikimais nusavinimas su naikinamąja sąlyga. Ši sistema, kurios pagrindinis ramstis, mūsų nuomone, yra vienas tekstas, kuris, rodos, prileidžia išimties būtinumą Publiciano ieškiniui nuneigti, kai įvyksta įsisenėjimas (*D.*, 17, 1, *Mandati*, 57; žiūr. Audibert, 296 p., 1 išn.; Erman, *R. gen.* 1891, 317 p. 2 išn. interpretacijas), mums rodos, yra netikėtina net su tais sušvelninimais, kuriuos padarė Appletonas. Jei mes patikėtume, kad Publiciano ieškinys buvo taikomas visiems laisviems nusavinimams ir jei visados šiam ieškiniui atremti būtų reikalinga išimtis, tai, einant teisinga Audiberto pastaba, prieštaraujantieji *lex Cincia* dovanojimai, esant gyvam dovanotojui, niekados negalėtų būti galutini, nes dovanotojas visados galėtų pasiremti Publiciano ieškiniu ir atsikirsti prieš *justi dominii* išimtį *lex Cincia* replika. Tačiau, net sutinkant su Appletono nuomone, pagal kurią šis ieškinys buvęs taikomas tik nelaisviems nusavinimams, vis dėlto, mūsų nuomone, jis prieštarautų pačios formulės žodžiams; nes jie sako, kad bylą turi laimėti ieškovas, jei, tikint įsisenėjimo terminą sukakus, jis būtų buvęs savininkas bylos pradžios momentu; vadinas, jie įsako atmesti ieškinį, jei, kad ir terminas sukakęs, jis tuo momentu nebūtų buvęs savininkas; šiaip turėjo atsitikti tada, kada daiktas buvo nusavintas. Apie Appletono interpretaciją, pagal kurią formulė įsakiusi teisėjui spręsti bylą taip, kaip jis ją spręstų, jei *litis contestatio* momentu ieškovas būtų valdęs nuo pat daikto įgijimo momento; vadinas, formulė liepia neboti nusavinimų, žiūr. Audibert, 275 p. ir Erman, *Z. S. St.*, 13, 191 ir t. pp., atkirtimus. Mūsų nuomone, pagrindinė šios interpretacijos klaida yra tokia, kad ji prieštarauja tam paprastam tikslui, kurio siekė pirmasis formulės autorius, būtent: pagreitinti įsisenėjimą, palyginant išvaldytąjį laiką. Be to, ši interpretacija privestų prie neleistinų išvadų, pavyzdžiui, būtų reikalinga gera sąžinė *litis contestatio* momentu).

[1] Neratius, *D.*, *h. t.*, 17: *Publiciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur; ejusque rei argumentum est primo aequitas, deinde exceptio si ea res possessoris non sit.*

vas galėtų laimėti revendikacijos ieškinį. Jei ieškovas yra asmuo, prieš kurį atsakovas negalėtų laimėti revendikacijos ieškinio, pavyzdžiui, ieškovas yra pretorinis daikto savininkas, arba jam turi sumokėti nuostolius, tai pretorius neduoda daikto savininkui *exceptio justi dominii.* Ją duoda tik nustatęs faktus *(cognita causa)*[1]; arba jei jis atsakovui duoda šią išimtį, tai ieškovui suteikia vadinamą repliką *(replicatio doli, replicatio rei venditiae et traditiae* ir t. t.), kurios įrodymas paraližiuoja išimtį ir laiduoja ieškovo bylos laimėjimą.

Jei atsakovas yra *in causa usucapiendi,* tai Publiciano ieškinys, kuriuo jis galėtų reikalauti daikto, jei jis jo neturėtų savo rankose, taip pat jam turi suteikti išimtį, nes tas asmuo (atsakovas), kuris galėtų reikalauti daikto grąžinimo, dar labiau turi teisę daiktą pasilaikyti. Mes manome, kad jo išimtis yra pagrįsta Publiciano ediktu, kuris atitinka Publiciano ieškinį, kaip hipotekos išimtis — tai mes toliau pamatysime — hipotekos ieškinį, ir kad Publiciano išimtis sustabdo Publiciano ieškinį, kaip hipotekos išimtis sustabdo hipotekos ieškinį[2]. Tačiau, kaip hipotekos išimtis sustabdo hipotekos ieškinį tik, jei nėra pirmesnės hipotekos replikos, taip Publiciano išimtis sustabdo Publiciano ieškinį tik, jei ieškovas neturi replikos. O repliką ieškovas gauna, jei jis yra pretorinis savininkas, o atsakovas — paprastas geros sąžinės valdytojas[3]; pagaliau, ieškovas repliką gauna, jei abu bylininkai įgijo daiktą iš to paties asmens, bet ieškovas yra įgijęs anksčiau[4]. Pastarasis dėsnis negalioja, jei abudu geros sąžinės valdytojai yra įgiję iš įvairių asmenų. Tiesa, kadaise vyravo kitokia nuomonė[5].

---

[1] *D.,* 17, 1, *Mandati,* 5: *Exceptio justi dominii causa cognita datur.* Žiūr. Appleton, *Propriété prétorienne,* 2, 211 ir t. numeriai.

[2] Šiuo klausimu žiūr. Appleton, 2, 217 ir t. numeriai, įrodymus. Ta pačia prasme — Erman, *Z. S. St.,* 11, 252 ir t. pp. Priešinga prasme — Brezzo, *Archivio,* 43, 28. p.

[3] Įgijimo *a domino* replika duodama tuo atveju, kada įgyjama iš savininko *res mancipi traditio* būdu. Tatai yra, ką teigia Neratius, kada jis sako, jog *a domino* įgytojas visada yra pranašesnis. *D.,* 19, 1, *De act. empti,* 31, 2: *Si alter a nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.* Tolygios replikos, be abejojimo, buvo suteiktos ir kitais pretoriniais nuosavybės atvejais.

[4] Pirmenybės replika *(rei prius venditae et traditae):* Julianus, kurį cituoja Ulpianus, *D., h. t.,* 9, 4: *Si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit cui priori res tradita est.*

[5] Pirmenybės replika, rodos, tikėjo net tarpe įvairių įgytojų *a non domino* Neratius, kuris sako *(D.,* 19, 1, *De act. empti,* 31, 2,), kad senesnis įgytojas visados turi turėti pirmenybę; tačiau šią nuomonę nuneigia Ju-

Kai Publiciano ieškinio prašytojas (ieškovas) pagrindžia savo prašymo intenciją, kurios neparaližiuoja išimtis, tai teisėjas duoda įsakymą *(arbitrium)*, kurio neišpildžius, nutcisia pagal taisykles, kurios yra visai analoginės su revendikacijos taisyklėmis[1] ir kurios nuo klasiškosios iki Justiniano teisės vienaip su revendikacijos taisyklėmis rutuliojosi. Kadangi Justiniano teisėje pretorinė nuosavybė susiliejo su civiline nuosavybe, tai, mūsų nuomone, Publiciano ieškinys nustojo savo vertės pretorinės nuosavybės savininkų atžvilgiu. Tačiau ji tebebuvo naudinga geros sąžinės valdytojams, o savaime ji buvo naudinga ir faktiškai valdantiems savininkams, nes jie galėjo apginti savo teises ir be sunkių nuosavybės įrodymų[2].

Nebojant tekstų nebuvimo, paprastai manoma, kad *actio negatoria*, gal būt, net ir *actio prohibitoria*, tos pačios fikcijos būdu buvo taikoma asmenims *in causa usucapiendi*, o ypač pretoriniams savininkams. Ši nuomonė yra panaši į tiesą.

Baudžiamieji (deliktiniai) ieškiniai, kuriuos mes jau nurodėme kalbėdami apie civilinės nuosavybės sankciją, *actio Aquilia*, kuriais galėjo naudotis tik civiliniai savininkai, fikcijos būdu buvo taikomi ir pretoriniams savininkams. Pastarieji galėjo naudotis *actione furti*, nes juo naudojasi tie, kurių interesą vagystė palietė.

III. Provincijų žemių nuosavybė. — Provincijų žemių pseudo-nuosavybė neduoda pagrindo nei revendikacijai, ku-

---

lianas ir Ulpianas, kurių nuomonės, rodos, turėjo būti svarbesnės. *D., h. t., 9, 4; Quod si a diversis non dominis, melior causa sit possidentis quam petentis.*

[1] *D., h. t., 7, 8: In Publiciana actione omnia eadem erunt, quae et in rei vindicatione diximus.*

[2] Tiek vienos, tiek kitos praktiškos naudos padidėjo, nepaisant skirtumo, kuris skiria kilnojamojo daikto trijų metų įsisenėjimą ir nuo dešimties iki dvidešimties metų nekilnojamojo daikto įsisenėjimą nuo dvejų metų įsisenėjimo, su kuriuo sutiko senoji sistema. Appletonas, pagal kurį ši doktrina yra tik natūralus išsiplėtojimas tų sąvokų, kurios verčia manyti, kad Publiciano ieškinys buvo taikomas provincijų žemių revendikacijai, *revendicationes utiles*, ir dar kitur, be kitko, suponuoja, kad Justiniano gadynėje ir net iki Severo laikų revendikacijos ieškinį praktiškai pakeitė Publiciano ieškinys ir kad nuo to laiko Publiciano ieškinys tapo bendrosios teisės daiktiniu ieškiniu. Labai teisingai pastebėjo Ermanas *(Z. S. St.*, 13, 175 p.), kad ši supozicija labai sunkiai suderinama su Publiciano ieškinio nebuvimu tam tikrame rinkinių skaičiuje, kuriuos vartojo vėlyvesnio imperijos periodo metu, pavyzdžiui, Pauliaus, Sentencijos Vizigotų įstatyme ir net Justiniano kodekse, kuris, be abejojimo, šiuo atžvilgiu pamėgždžioja senesniuosius kodeksus.

rios objektas turi būt romėniškas daiktas, nei Publiciano ieškiniui, kuris taip pat reikalauja romėniško objekto, nes pastarasis turi būti tas, kuris, sukakus įsisenėjimo laikui, gali tapti civilinės nuosavybės objektu. Provincijų žemių nuosavybė sudaro pagrindą ypatingai revendikacijai, kurioje, kaip tūlas, blogai suprasdamas tekstą[1], mano, žodžiai *ex jure quiritium* buvę pakeisti žodžiais *ex aequo*. Tačiau, rodos, reikėtų manyti, kad šių žemių savininkų teisė buvo išreikšta žodžiais *habere possidere frui licere*, kurie nusako techniškąjį nuosavybės pavadinimą[2].

Šių žemių sąžiningi įgytojai, kol jų nuosavybės nėra įgiję *longi temporis possessionis* būdu, rodos, galėjo pasinaudoti Publiciano ieškiniu[3], kurio redakcija būtinai turėjo būt kitokia, negu jo paprastoji redakcija, kuri buvo pagrįsta įsisenėjimo *(usucapio)* fikcija. Greta paprastosios fikcijos čia turėjo būti kitokia fikcija, pagal kurią provincijų žemės įgytų *jus Italicum*, t. y., kad jas galima būtų įgyti įsisenėjimu[4]. Nėra jokių kliūčių, kurios neleistų provincijų žemių savininkams taikyti *actio negatoria*, ar *prohibetoria* ir *actio Aquilia*. Žinoma, taikant pa-

---

[1] Agennius Urbicus, *De controv.*, Lachmanno leid., 36 p.: *Vindicant... inter se non minus fines ex aequo ac si privatorum agrorum.*

[2] Šia prasme žiūr. Lenel, *Edictum*, 71 §, ir Erman, *Z. S. St.*, 11, 277 p. Agennius Urbicus ir dvi konstitucijos *F. V.*, 314—315, pažymi šią nuomojamų ir mokančių duoklę žemių vindikaciją, bet nenurodo jos formulės. Tačiau jau 643 metų agrarinis įstatymas sankcionavo nuosavybę; šis įstatymas sakė: *habere possidere frui licere;* vėlesnieji tekstai šiuos žodžius sutrumpino; jie sakė: *possessio et usus fructus.* Tad, rodos, ji turėjo formulę, kurią reiškė šie žodžiai: *Si paret A. Agerio fundum ex lege hujus provinciae habere possidere frui licere neque is fundus arbitratu tuo restituetur.* Vadinas, einant Partsch, *Schriftformel im römisch. Provinzialprozesse*, 1905, 106—108 pp. atitaisoma Lenelio restitucija.

[3] Publiciano ieškinio pritaikymą provincijos žemėms Severo laikais paliudija Paulus, *D. h. t.*, 12, 2 (Lenel, 295): *In vectigalibus et in aliis praediis quae usucapi non possunt, Publiciana competit, si forte bona fide mihi tradita est.* Iš tikrųjų, nekalbant apie šio posakio finalą, kurio netikrumas yra labai ryškus, Lenelis teigia, kad Paulius turėjęs parašyti: *Publiciana non competit.* Tačiau ši nuomonė nėra įrodyta ir ji sunkiai suderinama su tam tikrais faktais; žiūr. Erman, *Z. S. St.*, 11, 275 ir t. pp. Mes manome priešingai, kad Publiciano ieškiniui galima pripažinti tik antraeilį (suplementinį) vaidmenį; Appleton, 1, 47 nr., priešingai mano, kad Publiciano ieškinys buvęs vienintelis provincijų žemių srities ieškinys, kuriuo galėjęs naudotis tiek savininkas, tiek nesavininkas. Tačiau mes drauge su Ermanu manome, kad šita nuomonė nenumato provincijų žemės nuosavybės išsirutuliojimo, kuris labai gerai yra įrodytas ir kuris yra senesnis už Publiciano ieškinio išsiplėtojimą.

[4] Šia prasme žiūr. Lenel, *Edictum*, 173 p., 1 išn.; Appleton, 47 nr.; Erman, 277 p., 6 išn.; priešingai — Audibert 277 p.

staruosius ieškinius, galėjo būti didesnių ar mažesnių pakeitimų.

IV. Peregrinų nuosavybė. — Peregrinams suteiktoji nuosavybė dar labiau negali būt saugojama civilinės teisės ieškiniais, nes juos kelti gali tik civilinis savininkas. Pastarosios apsaugos peregrinams nedavė nei senoji, nei klasiškoji teisė. Mes turime pozitingų įrodymų, kad jie negalėjo kelti net paprastųjų ieškinių, kylančių iš vagystės ir iš *legis Aquiliae* nurodytų nusikaltimų[1]. Vadinas, jie dar labiau negalėjo kelti revendikacijos ir servitutų neigiančių ieškinių *(actio negatoria, prohibitoria),* kurie, skirdamies nuo *actio furti,* reikalauja, kad ieškovas būtų *dominus ex jure quiritium.* Tačiau, be šių tiesioginių ieškinių, buvo dar tolygių netiesioginių ieškinių. *Furti* ir *damni injuria dati* ieškinius galėjo kelti peregrinai, pasiremdami piliečio fikcija. Revendikacijos ieškinius peregrinai galėjo kelti, arba išleisdami žodžius *ex jure quiritium,* arba fikcijos būdu. Čia nėra pagrindo nurodinėti tų ieškinių, kuriais peregrinas galėjo kovoti prieš servituto pretenzijas jo daiktui.

---

[1] Gajus, 4, 37.

Jura in re aliena.

Jura in re aliena, arba, kaip kartais jas vadina, *jura in re* yra daiktinės teisės kito asmens daiktui, kaip nuosavybės teisė yra daiktinė teisė savo daiktui (tiesioginė teisė). Vadinas, čia yra didelis skirtumas, nes *jura in re aliena* yra daiktinės teisės daiktui, kurio savininkas yra kitas asmuo; šių teisių turėtojas turi dalį savininko valdžios.

Yra šios įvairios daiktinės teisės kito asmens daiktui, būtent: 1. servitutai; 2. *emphyteusis* (žemės nuoma neribotam laikui; jos mokestis atliekamas natūra), kilusi iš daiktinės *conductor agri vectigalis* teisės ir *superficies* (paveldimoji statybos teisė); 3. užstato ir hipotekos teisė. Pasirėmę praktikos patogumais užstato ir hipotekos teises mes studijuosime prievolių teisės daly, o čia kalbėsime tik apie servitutus, *emphyteusis* ir *superficies* teises.

I. Servitutai.

Servitutai *(servitutes)*[1] yra daiktinės teisės kito asmens daiktui. Jie gali būti įsteigti arba asmens, arba žemės naudai. Pastarasis pažymys paskirsto servitutus į dvi dideles kategorijas. Viena ir antra kategorija yra įvairios kilmės ir įvairaus amžiaus. Pirmoji kategorija apima asmeninius servitutus *(servitutes personarum);* kita — daiktinius, arba predialinius servitutus *(servitutes praediorum, jura praediorum)*[2].

---

[1] *D., lib.* 7—8. Elwers, *Die römische Servitutenlehre,* 1856, ir Destrais, *Propriété et servitudes en droit romain,* 1885, 254—491 pp.

[2] *D.,* 8, 1, *De serv.,* 1: *Servitutes aut personarum sunt, ut usus et usus fructus, aut rerum ut servitutes rusticorum praediorum et urbanorum.* Ši formulė pateko į Digestas Marciano vardu; tačiau Longo, *B. Ist. D. R.,* 11, 1898, 281 — 340 pp., nurodė pagrindus, kurie verčia manyti, kad šis sistematingas skirtumas nėra senesnis už kompiliatorius, kurie, rodos, interpoliavo tam tikrą skaičių tekstų, kurie liečia naudojimosi teisę; šie kompiliatoriai, matyti, tyčia norėjo sudaryti asmeninių servitutų kategoriją.

Daiktiniai servitutai, kurie yra senesni už asmeninius ir kuriuos kartais vadina tikraisiais servitutais[1], yra kilę iš tų kliūčių, kurios atsiranda padalius bendrą žemę tarp kelių asmenų, kad pastarieji galėtų gerai išnaudoti savo turtą. Padalius žemę, dažnai esti reikalas naudotis kaimyno žeme (eiti arba leisti vandenį per kaimyno žemę), naudotis jo vandeniu, ganykla ir t. t. Miestuose trobesių artumas verčia duoti servituto teises, pavyzdžiui, duoti teisę naudotis kaimyno siena, nedaryti langų, kurie būtų atsukti į kaimyno trobesį ir t. t., Šių teisių nesuteikia bendroji nuosavybės teisė. Daiktinių servitutų tikslas yra pašalinti šiuos nepatogumus. Todėl servitutas yra abstrakčių taisyklių pritaikymas konkretiems reikalams, t. y., vieną nekilnojamąjį turtą *(fundus servans)* padaryti pareinama nuo kito nekilnojamojo turto *(fundus dominans)*, kuris galėtų naudotis tam tikrais pirmojo turto patogumais, kurių nenustato bendroji teisė ir kuriam neleidžiama daryti tam tikrų nepatogumų, bendrosios teisės nurodytų.

Asmeniniai servitutai *(servitutes personarum)*, kurių aiškiausias tipas yra naudojimosi teisė, atsirado daug vėliau ir yra visai kitokie. Dažnai atsitinka, kad vienas asmuo, norėdamas kitą asmenį apdovanoti, ypač apdovanoti po savo mirties, paveda jam savo daikto naudojimą ir jo vaisius iki gyvos galvos, bet nepaveda jam paties daikto nuosavybės. Apdovanotasis įgyja naudojimosi teisę, kuri yra ne kas kita, kaip asmeninis servitutas, nustatytas apdovanotojo asmens naudai.

Šitas servitutų tikslų skirtumas labai skiria vienus servitutus nuo kitų. Tačiau abiejų kategorijų servitutai turi bendrų požymių, būtent: visi servitutai yra daiktinės teisės; kiekvienas servitutas yra teisė kito asmens daiktui; visi servitutai pekeičia bendrąją nuosavybės teisę; pakeitimas daromas asmens arba daikto reikalui.

1. Kadangi servitutai yra daiktinės teisės, o ne skolos teisė, tai jie veikia patį daiktą. Iš to suprantama, kad servituto turėtojas gali kelti daiktinį ieškinį *(actio confessoria)*, o ne asmeninį. Tačiau jis negali reikalauti iš apsunkinto servitutu daikto savininko, kad pastarasis bet ką darytų. Jis gali tik reikalauti,

---

[1]. *D.*, 4, 2, *Q. m. c.*, 9, 7: *Si ususfructus vel servitutes amissae sunt. Inst.*, 2, 2, *De reb. incorp.*, 3, ir *Inst.*, 2, 3 — 5 rubrikos, ir *Dig.*, 7 ir 8 knygos.

kad apsunkintas servitutu daikto savininkas bet ko nedarytų, nestatytų trobesio, nekeistų vandens tėkmės *(servitutes aquae in non faciendo consistunt* savininko atžvilgiu, negatyviniai servitutai servituto turėtojo atžvilgiu). Servituto turėtojas gali reikalauti, kad daikto savininkas leistų jam bet ką daryti, pav., eiti semti vandenį *(servitutes aquae in patiendo consistunt* savininko atžvilgiu, o pozityviniai servitutai servituto turėtojo atžvilgiu). Čia dar pakartojame, kad servituto turėtojas neturi teisės reikalauti, kad daikto savininkas bet ką darytų; nėra tokių servitutų, kurie verstų savininką bet ką daryti[1].

2. Kadangi servitutai yra daiktinės teisės kito asmens daiktui, tai iš vienos pusės jie yra nekūniški daiktai[2], o iš antros pusės jais negalima apsunkinti savo paties daikto *(nemini res sua servit jure servitutis)*[3].

3. Kadangi servitutai yra bendrosios teisės pakeitimas, kuris aprėžia nuosavybę ir kurį įstatymų leidėjas leidžia daryti asmens arba turto naudai, tai servitutai gali būti tik asmens arba daikto naudai. Iš čia galima išvesti: a) kad daiktinio servituto, kuris duodamas tik tam tikro daikto (žemės) naudai, objektu negali būti tokie patogumai, kurie yra svetimi paties daikto naudai ir kurie tiesioginiu būdu liečia tik asmeninius daikto savininko reikalus, kad asmeninis servitutas, kuris duodamas tik tam tikro asmens reikalui, vėliausiai turi išnykti tada, kada miršta jų turėtojas[4]; b) kad vieną kartą duotas tam tikro daikto arba tam tikro asmens naudai servitutas negali būt perleistas ki-

---

[1] Pomponius, *D.*, 8, 1, *De serv.*, 15, 1: *Servitutium non ea natura est, ut aliquid faciat quis, veluti viridia tollat aut amoeniorem prospectum praestet, aut in hoc ut in suo pignat, sed ut aliquid patiatur aut non faciat.* Tačiau yra viena išimtis, būtent: *servitus oneris ferendi* (atramos servitutas), pagal kurią apsunkintos servitutu sienos savininkas, einant pozitingais tekstais, privalo palaikyti sieną toje pačioje padėtyje; žinoma, jei jis nenori visai atsisakyti nuo sienos. Ši servitutą, matyti, nustatė paprotys tuo metu, kada dar nebuvo nustatyti servitutų teorijos dėsniai). *D.*, 8, 2, *De S. P. U.*, 33, *pr.; D.*, 8, 5, *De serv. vind.*, 6, 2, 3. A. Pernice, *Z. S. St.*, 5, 1884, 94 p., 19, 1889, 85 p., 2 išn. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 2, 253 ir t. pp.

[2] Kiek toliau mes atrasime valdymo srities padarinius; vadinas, mes atrasime ir perdavimo, įsisenėjimo bei interdiktų sričių padarinius.

[3] *D.*, 8, 2, *De S. P. U.*, 26. *D.*, 8, 3, *De S. P. R.*, 33, 1. Vadinas, servitutas išnyksta, jei viename asmenyje susijungia daikto savininkas ir servituto turėtojas. Vadinas, taip pat servitutas turi išnykti, jei viename asmenyje susijungia savininko teisė ir teisė naudotis daiktu.

[4] Apie antrąjį klausimą žiūr. tolesnes išn.; apie pirmąjį — Paulus, *D.*, 8, 1, *De serv.*, 8, *pr.: Ut pomum decerpere liceat et ut spatiari et ut coenare in alieno possimus, servitus imponi non potest.* Čia aiškiai matome, kaip

tam asmeniui, arba kitam daiktui. Vadinas, nei visas servitutas, nei jo dalis negali būt nusavinta (perskirta); kitaip sakant, negalima perleisti nei viso servituto[1], nei net jį apsunkinti nauju servitutu *(servitutus, servitutis esse non potesst)*[2].

Čia mes studijuosime įvairias servitutų rūšis, jų suteikino bei panaikinimo būdus ir jų apsaugą (sankciją).

A.

Įvairios servitutų rūšys.

Kaip jau žinome, servitutai yra daiktiniai ir asmeniniai.

1. Daiktiniai servitutai.

Daiktiniai arba realiniai servitutai *(servitutes praediorum, jura praediorum)*[3], yra servitutai, kuriais apsunkinama viena žemė kitos žemės naudai. Jų yra labai daug. Jų atsiradimas ir išsirutuliojimas parėjo nuo ekonominių reikalų išsiplėtojimo[4].

Seniausieji servitutai, be abejojimo, yra praėjimo ir vandens praleidimo servitutai, kurių gyvas reikalas pasireiškė tada, kada individualinė žemės nuosavybė pakeitė kolektyvinį didelių žemės plotų valdymą. Keturi servitutai, būtent: *viae, itineris, actus, aquaeductus* dėl savo senumo yra vadinami grynais kaimo servitutais[5]. Seniausias iš jų yra tako servitutas *(servitus itineris)*, teisė eiti pėsčiam ir joti raitam; paskui jį eina gyvulių praginimo servitutas *(servitus actus, jus agendi)*, t. y., teisė praginti gyvulius per svetimą žemę. Šis servitutas savaime apima

---

abiejų taisyklių kombinacija smarkiai varžė savavališką ir begalinį nuosavybės skaldymą, nustatant servitutus. Negalima buvo nustatyti tokio daiktinio servituto, kuris viršytų reikalingąją žemės sklypui naudą; o asmeninis servitutas negalėjo tęstis ilgiau, nekaip žmogaus gyvenimas. Pomponius, *D., h. t.*, 15, *pr.*

[1] Asmeniniai servitutai: *D.*, 10, 2, *F. E.*, 15. Daiktiniai servitutai: *D.*, 8, 4, *Com. praed.*, 12.

[2] *D.*, 33, 2, *De usu et usufr.*, 1. Kiti šią taisyklę derina su servitutų nekūnišku pobūdžiu.

[3] *D.*, 8, 2, *De servitutibus praediorum rusticorum.*

[4] Apie istorinį servitutų išsirutuliojimą žiūr. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 494—377 pp.; Voigt, *Bestand und historische Entwicklung der Servituten während der Republik, Berichte der Akademie v. Sachsen*, 36, 1874, 189 ir t. pp.; Cuq, *Institutions*, 1, 92 — 93. 189 — 190 pp.

[5] *Inst.*, 2, 3 *De serv., pr.*

pirmąjį, nes genesčiu galima ne tik gyvulius ginti, bet taip pat joti ir eiti. Dar vėliau atsirado kelio servitutas *(servitus viae)*, t. y., teisė naudotis visokiais būdais keliu, kurio plotį, matyti, nustatė dar XII Lentelių įstatymai[1]. Paskui eina vandens praleidimo (priėmimo) servitutas *(servitus aquae haustus)*, kurio dar nėra mažame pirmųjų servitutų sąraše, bet kurį Ciceronas jau vadina senu servitutu[2]; dar vėliau atsirado gyvuliams varyti į girdyklą servitutas *(pecoris ad aquam adpulsus)*, t. y., teisė varyti gyvulius pasigirdyti; pagaliau, teisė ganyti svetimoje ganykloje, teisė kasti smėlį ir degti kalkes *(jus pascendi, calcis coquendae, harenae fodiendae)*[3].

Kalbant apie servitutus, kurių prireikė statybai, reikia pasakyti, kad seniausias yra *servitus cloace immittendae*, t. y., teisė kasti griovius (rinštokus) svetimoje žemėje savo žemės vandeniui nuleisti. Jis yra naujesnis už perėjimo ir vandens praleidimo servitutus, bet, tikriausiai, gerokai senesnis už vos tik nurodytus paskutinius servitutus. Jo pradžios, rodos, reikėtų ieškoti po Romos, kurią sudegino galai[4], atstatymo; atstatymo padaryto be aiškios sistemos ir tikro metodo. Paskui atrandame visą eilę kitų servitutų, kurių reikalo nebuvo tol, kol buvo statomi mažučiai, vieno aukšto ir izoliuoti namai, ir kurie atsirado, kai pradėjo statyti kelių aukštų didelius namus, kurie turėjo būti arti kitų namų (susisiekti su kitais namais). Šių servitutų pagrindai Ciceronui jau buvo žinomi; jų atsiradimo pirmosios sąlygos pasireiškė Antrojo Punų karo gadynėje[5] Čia galime nurodyti namo parėmimo, šviesos ir lietaus vandens nuleidimo servitutus, *jura stillicidiorum, parietum, luminum*[6].

---

[1] XII Lentelių, 7, 6.
[2] Cicero, *Pro Caec.*, 26, 74.
[3] *Inst., h. t.*, 2.
[4] Tit. - Liv., 5, 53, 3; *Antiquata lege urbs promiscue aedificari coepta*... 5; *Ea est causa ut veteres cloacae primo per publicum ductae nunc passim subeant tecta*, kur, be kitko, kalbama apie senuosius vandens nuleidimus, susikryžiavusius su privatiniais pastatais.
[5] Gretimieji pastatai, gal būt, siekia tuos laikus, kada po Romos gaisro vėl buvo atstatomas miestas. Namų aukštus mini Tit. - Liv., 21, 62, 3, nes jis nurodo vieną atsitikimą, kad 536 metais vienas bulius buvęs užkeltas į trečiąjį namų aukštą, ir Diodorus, 31, 18, kuris kalba apie vieną nuvarytą nuo sosto karalių, kuriam tekę dėl nuomos brangumo gyventi menkame bute, kuris buvęs labai aukštai. Apie į lauko pusę atsidarančius langus žiūr. Augusto laikų autorių Vitruvių, 6, 9, 6, 7. Tit. - Liv., 1, 41, 4, taip pat mini vieną kalbėtoją Tanaquilių, kuris iš lango kalbėjęs tautai.
[6] Cicero, *De or.*, 1, 38, 73.

Namo parėmimo servitutą dalė į dvi rūšis, būtent: *servitus oneris sustinendi* ir *servitus tigni immittendi*, t. y., teisė atremti savo namą į kaimyno sieną ir teisė savo namo sienojų galus įleisti į kaimyno sieną[1]. Šviesos servitutas buvo dalomas į servitutą *altius non tollendi*, servitutą *ne luminibus, ne prospectui officiatur*[2], t. y., teisė reikalauti, kad kaimyno namas neužstotų šviesos ir vaizdo. Pagaliau, servitutas *stillicidii* arba *fluminis*[3] buvo dalomas pagal vandens nutekėjimo būdą, t. y., teisė nuleisti lietaus vandenį į kaimyno kiemą. Be šių servitutų buvo dar visa eilė panašių ir papildomų servitutų[4].

Servitutų sąrašas yra padarytas empiriniu būdu. Mokslas, nurodydamas charakteringus servitutų pažymius, nustatė bendrą jų teoriją.

1. Kaipo bendrą servitutų charakterį nurodo ne tik tarp dviejų žemės sklypų santykio pobūdį, kuris rodo, kad servitutas visada apsunkina vieną žemės sklypą kito sklypo naudai[5]; bet taip pat — iš dalies išplėsdami tą pačią idėją, o iš dalies laikydami ser-

---

[1] Mes jau minėjome apie archaišką servituto *oneris ferendi* pobūdį. Prie šių servitutų galima būtų prikergti dar *servitus projiciendi protegendive;* kitaip sakant, teisę daryti balkonus ir stogus, kurie užeina virš kaimyno žemės; šią teisę jau žinojo Labeo, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 242, 1; P. Mucius, pas Ciceroną, *Top.*, 4, 24, 1, (4).

[2] Trys servitutai buvo nustatyti šia tvarka: pirmas draudė statyti, antras draudė užstoti šviesą, trečias draudė užstoti bendrąjį vaizdą. Pirmojo arba, greičiausiai, antrojo servituto aliuziją randame Cicerono raštuose, *Pro Rab. Post.*, 16, 43. *Brut.*, 17, 66.

[3] Cato, Jordano leid., 1860, 63 p., rodos, žinojo pirmąjį servitutą, o Varro, *De l. L.*, 5, 27, žinojo abudu.

[4] Žiūr. pilnesnį dogmatinį sąrašą pas Accarias, 1, 268 nr., ir Baron, *Pandekten*, 165, 166 §§. Mes čia nurodysime tik tris servitutus, būtent: *altius tollendi, luminibus officiendi, stillicidii non avertendi,* kurie, būdami sudaryti tam tikros žemės naudai aktyvinių servitutų pagrindu, suponuoja teises, kad trys servitutai — *non altius tollendi, ne luminibus officiatur et stillicidii* — pasyvinių servitutų pagrindu atima jam tas teises; vadinas, šią jo teisę nustato bendroji teisė. Iš daugelio sistemų teisingiausia, bet ne visiškai patenkinama, sistema, mums rodos, yra ta, kuri šiuos servitutus aiškina pagal vietos taisykles, kurios draudžia statyti, užstoti šviesą arba priimti iš kaimyno vandenį; ši sistema tinka bent tiek, kiek ji kalba apie aktyvines servituto turėtojo teises. *C.*, 3, 34, *De serv.*, 1, ir Maksas Cohn, *Archiv*, 64, 1880, 344 ir t. pp.; priešinga prasme Ž. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 350 ir t. pp.

[5] Pirmasis nuostatas eliminuoja daiktinius servitutus, nustatytus kilnojamojo daikto naudai ir uždėtus tarnaujančio žemės sklypo savininkui; antrasis nuostatas eliminuoja servitutus, kurie yra naudingi savininkui, o ne žemės sklypui; tas nuostatas taip pat neleidžia nustatyti tokių servitutų, kokie praneša žemės sklypo reikalus; pagaliau, tas nuostatas rodo, kad servituto santykis gali būti tik tarp dviejų gretimų žemės sklypų (arba bent artimų žemės sklypų) ir kad iš šio santykio turi turėti naudos tas žemės sklypas, kurio naudai servitutas nustatytas.

vitutus teisinėmis ir ekonominėmis žemės sklypo ypatybėmis[1] — dar nurodo šiuos bendrus servitutų pažymius: 1. pastovumą *(causa perpetua)*, pavyzdžiui, žemės sklypas, kuris turi praėjimo arba vandens priėmimo servitutą, gali būti atviras ir drėkinamas, tik tada, kada jo ši teisė yra tikra ir pastovi[2], 2. nedalomumą *(indivisibilitas)*, nes žemės sklypui suteikta teisė negali būt aprėžta, pavyzdžiui, sklypo trečdaliu, ketvirtadaliu arba kita kuria dalimi[3]. Iš čia, pavyzdžiui, eina, kad jei apsunkintoji servitutu žemė arba turinčioji servituto teises žemė yra padaloma tarp daugelio savininkų, tai kiekvienas sklypas yra apsunkintas visu servitutu ir kiekvienas sklypas turi visą servitutą[4]. Toliau, tuo tarpu, kai bendros nuosavybės vienas savininkas gali nusavinti ir hipotekuoti (įkeisti) savo neatidalytąją daikto dalį, jis negali savo dalies nei apsunkinti servitutu, nei jai įgyti servituto[5]. Pagaliau, servituto nepanaikina atsisakymas nuo servituto teisių, jei vienas iš bendrųjų savininkų, kurie turi servituto teises, nuo jų neatsisako *(servitus pro parte retinetur)*[6].

2. Kalbant apie servitutų klasifikaciją, reikia pažymėti, kad daiktinius servitutus paprastai skirsto į daiktinius kaimo servitutus *(servitutes praediorum rusticorum)* ir miesto servitutus *(servitutes praediorum urbanorum)*. Šis paskirstymas turi didelę praktikos svarbą[7]. Deja, jo skirtumo pažymys yra ginčytinas.

---

[1] Celsus, *D.*, 50, 16, *De V. S.*, 86: *Quid aliud sunt jura praediorum, quam praedia qualiter se habentia, ut bonitas, solubritas, amplitudo.*

[2] Tad štai kodėl: 1. negalima nustatyti servituto iki laiko; laikinius servitutus iš dalies jau draudė senoji teisė; 2. servitutu galima apsunkinti tik žemės sklypą, kuris dėl pačios savo prigimties tinka tokiam patarnavimui; pavyzdžiui, negalima vandens paėmimo servitutu apsunkinti prūdo arba cisternos (Paulus, *D.*, 8, 2, *De S. P. U.*, 28; apie dar didesnį aprėžimą žiūr. *D.*, 8, 3, *De S. P. R.*, 9).

[3] Pomponius, *(Textes*, 220 p.): *Et servitutes dividi non possunt: nam earum usus ita conexus est ut qui eum partiatur naturam ejus corrumpat.*

[4] Paulus, *D.*, 8, 3, *De S. P. R.*, 23, 3. Celsus *D., S, 6, Quemadmod, serv.*, 6, 1.

[5] Ulpianus, *D.*, 8, 4, *Comm. Praed.*, 6, 1: *Per partes servitus imponi non potest, sed nec adquiri.*

[6] Paulus, *D.*, 8, 1, *De serv.*, 8, 1.

[7] Servitutų nustatymo atžvilgiu kaimų servitutai yra *res mancipi;* todėl juos galima nustatyti tik mancipacijos būdu; servitutų panaikinimo atžvilgiu kaimų servitutai išnyksta nuo nesinaudojimo jais, o miestų servitutus galima panaikinti tik per laisvės įsisenėjimą; pagaliau, servitutų apsaugos atžvilgiu interdiktas *de itinere actuque privato* saugoja tik kaimų servitutus.

Natūrališkiausia ideja, kuri duotų laukiamų rezultatų, rodos būtų ta, kuri skirstytų servitutus pagal jų abstraktinį pažymį, būtent: pagal tai, ar servituto tikslas yra ūkio reikalai, ar statybos; kitaip sakant, ar servitutai turi galvoje trobesių reikalus, ar jų neturi. Iš čia eitų, kad kiekvienas servitutas yra to paties pobūdžio, tik įvairūs jo konkretūs pritaikymai, ir kad į pirmąją klasę reikėtų dėti tuos servitutus, kuriuos mes pirmiau nurodėme, o į antrąją —, kuriuos nurodėme paskiau. Tačiau ši sistema ne visai atitinka tekstus. Einant konkrečiais tekstų nurodymais, rodos, kiekvienam servitutui skyrium buvo nurodytas pažymys, kurį ėmė iš turinčios servituto teises žemės pobūdžio. Tuo būdu tas pats servitutas, pavyzdžiui, praėjimo, nestatymo, yra miesto, jei jis suteiktas užstatyto trobesiais žemės sklypo naudai *(praedium urbanum);* jis yra kaimo, jei jis suteiktas žemės sklypui, ant kurio nėra trobesio. Vadinas, praėjimo servitutas, kuris paprastai yra kaimo servitutas, nes jis yra neužstatyto trobesiais žemės sklypo naudai suteiktas, tampa miesto servitutu, jei jis yra suteiktas užstatyto trobesiais sklypo naudai; o nestatymo servitutas, kuris yra paprastai miesto servitutas, nes jį paprastai suteikia užstatyto trobesiais žemės sklypo naudai, tampa kaimo servitutu, jei jis yra suteiktas neužstatyto trobesiais žemės sklypo naudai[1].

---

[1] Machelard, *Distinction des servitudes prédiales,* 1868. Yra ir kitų sistemų, pavyzdžiui, ta sistema, kuri rišama su konkretine tarnaujančios žemės prigimtimi ir kurią, rodos, nurodo vienas tekstas *(D.,* 6, 2, *De Publ.,* 11,), bet kuri prieštarauja daugeliui kitų tekstų ir kuri sunkiai suderinama su paprastuoju servitutų tikslu, ypač ji prieštarauja iš aktyvinės pusės; pasak jos, asmeniniai servitutai esą tada, kada jie nustatyti asmens naudai, o daiktiniai servitutai (miestų arba kaimų), kada jie tarnauja žemės sklypui. Kitos sistemos, pavyzdžiui, yra rišamos su abstraktiniu servitutų charakteriu; jos skiria miestų ir kaimų servitutus arba pagal pastatų buvimą, ar nebuvimą, arba pagal tai, kad jie susidaro *in habendo vel prohibendo* arba *in faciendo* (Vangerow); šios sistemos maždaug pasiekia tų konkrečių padarinių, kurių siekia ekonominio tikslo sistema. Mūsų senieji autoriai laikėsi tos sistemos, kuri servitutus dalė pagal viešpataujančio žemės sklypo konkretinę prigimtį; ji yra labiausiai išsiplatinusi. Jos pagrindinis ramstis yra tie tekstai, kurie teigia, kad paprastieji kaimų servitutai, pavyzdžiui, kelio servitutas, gali būti miesto servitutas *(D.,* 43, 19, *De it., 1, pr.* 1) ir kad paprastieji miestų servitutai, pavyzdžiui, *jus altius tollendi,* gali būt kaimų servitutai *(D.,* 8, 3, *De S. P. R., 2, pr.).* Priešingai, reikia pripažinti, kad *Inst., h. t., pr.* 2, dalo servitutus į kaimų ir miestų servitutus pagal jų abstraktinį charakterį ir kad servitutų dalymas į servitutus, kurie išnyksta dėl nevartojimo (nenaudojimo) ir servitutus, kuriuos gali panaikinti tik laisvės įsisenėjimas; šie

2. Asmeniniai servitutai.

Asmeniniai servitutai *(servitutes personarum)* yra daiktinės svetimam daiktui teisės, suteiktos tam tikro asmens naudai. Šių servitutų yra du reguliariniai (normaliniai) servitutai, būtent: *usufructus* ir *usus,* ir du nereguliariniai (anormaliniai) servitutai, būtent: *habitatio* ir *operae servorum.*

I. *Ususfructus*[1] yra teisė naudotis iki gyvos galvos daiktu ir jo vaisiais *(usus fructus),* kuri yra svarbiausias asmeninis servitutas. Ji toli gražu nėra tokia sena, kokios senos yra daiktinių servitutų teisės. Ji gimė tik vėlyvesnės respublikos periodo metu. Ją pagimdė noras patenkinti testatoriaus valią. Cicerono gadynėje ši teisė jau buvo visiškai išsirutuliojusi[2]; VII šimtmečio pradžios teisininkai, ginčydamies apie tai, ar vergės vaikai yra vaisius, ar ne, jau aiškiai kalba apie *usus-fructus.*

Justinianas, skolinęs Pauliaus mintis, šią teisę labai gerai apibūdino. Jis ją vadino teise vartoti ir naudotis svetimu daiktu, nepaliečiant jo teisinės esmės[3]. Reikia pažymėti, kad nei Paulius, nei Justinianas nepastebėjo vieno labai charakteringo šios teisės pažymio, būtent: kad ji suteikiama iki gyvos galvos. Čia mes tuoj nurodysime, kurie daiktai gali būt apsunkinti servitutu, kurios teisės iš šio servituto kyla ir kuriomis priedermėmis yra apkrautas naudotojas *(ususfructuarius).*

---

nuostatai labai supainioja servitutus, nes į pirmąją kategoriją, be servitutų, kurie susidaro iš *in faciendo,* įterpiami kiti servitutai, o į antrąją kategoriją, be servitutų, kurie susidaro iš *in habendo* arba *in prohibendo,* įdedami kiti servitutai. Mes, nepretenduodami padaryti tobulą servitutų padalymą, nurodysime, tą sistemą, kuri mažiausiai prieštarauja tekstų visybei. Ta prasme žiūr. Windscheid, Dernburg, Brinz, Accarias, Machelard ir k.

[1] *Inst.,* 2, 4, *De usu fructu, D.,* 7, 1, *De usu fructu* ir t. t.

[2] Cicero, *Top.,* 3, 17. 4, 21.

[3] *Inst., h. t., pr.* = Paulus, *D., h. t.,* 1: *Usus fructus est jus alienis rebus utendi fruendi salva rerum substantia.* Vienas ginčas, kuris beveik neturi jokios prasmės, kalba apie prasmę žodžių *salva rerum substantia.* Einant viena teorija, šie žodžiai turėtų reikšti, kad naudojimuisi gali būt skiriami tik tokie daiktai, kurių naudojimą galima pakartoti (ši mintis, rodos, yra Pauliaus). Einant kita teorija, naudojimosi teisė išnykstanti, jei prarandamas daiktas (Justiniano nuomonė). Pagaliau, einant trečiąja teorija, naudotojas privaląs saugoti daiktą (Pothier ir Civ. Kod. 578 str.). Tačiau šiokios pažiūros, rodos, nesuderinamos su romėnų pažiūromis, nes, romėnų nuomone, ši pareiga kyla ne iš naudojimosi teisės, bet iš tam tikros sutarties.

1. *Daiktai, kurie gali būt ususfructus objektu. Quasi-ususfructus. Ususfructus* objektu gali būti kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai, pavyzdžiui, žemė, vergai[1]. Tačiau čia, rodos, pravartu būtų štai ką pasakyti: 1. kadangi ši teisė yra daiktinė teisė, kurios objektu gali būti tik materialiniai daiktai, o ne teisės, ir kurios objektu gali būti tik kūniškieji daiktai, o ne nekūniškieji, tai, pavyzdžiui, skola (kreditas) negali būti jos objektu; 2. kadangi ši teisė yra aprėžta daikto vartojimu ir jo naudojimu, tai jos objektu negali būti tas daiktas, kurio vartojimas ir naudojimas jį patį sunaikina, pavyzdžiui, vynas, valgomieji daiktai, pinigai. Bet ilgainiui prieita prie to, kad kreditas ir *res quae usu consumuntur* galėjo būti objektais, jei ne tikro *ususfructus*, tai bent ekonomiškai lygios teisės.

Pirmas žingsnis padarytas daiktams, kurie *primo usu consumuntur*. Gali atsitikti, kad testatorius, norėdamas apsunkinti įpėdinius tik naudojimosi teise *(ususfructus)*, suteikia savo našlei teisę naudotis tais daiktais, kurių naudojimas juos sunaikina. Taip pat gali atsitikti, kad testatorius nori palikti tam tikram asmeniui, pavyzdžiui, savo našlei, teisę naudotis visais daiktais, kurių tarpe yra pinigų ir valgomų daiktų. Tiek vienu, tiek antru atveju legatas yra niekingas, nes naudojimuisi paskirtų daiktų negalima nei vartoti, nei naudoti. 710 metais Ciceronas tai aiškiai pasakė[2], ir tai yra teisinis būtinumas. Tačiau galima ir kitokią išvadą prieiti; nes testatorius, užrašydamas legatą, gali turėti visiškai pateisinamą tikslą būtent: legato gavėjas, kuriam pavestas vyno vartojimas ir naudojimas, gali į suvartoto iš sandėlio (sklepo) vyno vietą padaryti arba pripirkti naujo vyno taip, kaip kad daro vyno sandėlio savininkas. Vadinas, vynas gali būt vartojamas, bet jo kiekis nuolat pasilieka tas pats. Vienas senato nutarimas, kurį išleido Augusto ar Tiberiaus gadynėje[3], suteikė tokiems legatams teisinę galią. Jis nustatė, kad naudotojas gali net reikalauti

---

[1] Gajus, *D., h. t.*, 3, 1. Apie *servus fructuarius*, Berger, *Philologus*, 73, 1914, 61—108 pp.; *Z. S. St.*, 43, 1922, 398—415 pp.

[2] Cicero, *Top.*, 3, 17: *Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usum fructum legavit, cellis vinariis et olearíis plenis relictis, putare id ad se pertinere: usus enim non abusus relictus est.*

[3] Senato nutarimas buvo greičiau laikinis ir vienos įstatymų dispozicijos, kuri leido susituokėliui palikti dešimtąją dalį nuosavybėn ir trečiąją dalį naudojimuisi, padarinys (Ulpianus, *Reg.*, 15, 3).

jam paskirto daikto nuosavybės perleidimo. Žinoma, jis privalėjo laiduoti, kad tuo metu, kada pasibaigs naudojimosi teisė, daikto savininkas gautų tiek ir tokių daiktų, kiek ir kokių naudotojui buvo duota. Šiam dalykui suprastinti paprastai daiktas buvo įvertinamas pinigais, kuriais naudotojas turėjo laiduoti vartojamąjį daiktą[1]. Čia yra *quasi-ususfructus,* nes naudotojas, laiduodamas suvartotų daiktų kiekybę ir kokybę, arba tų daiktų vertę, gali juos suvartoti (sunaikinti). Kai kartą leido naudotis suvartojamais daiktais, tai nebebuvo prasmės neleisti naudotis daiktais, kurie nuo vartojimo blogėja, pavyzdžiui, drabužiai. Jie gali būti tikro *ususfructus* objektu; bet, nors nėra visiškai tikrų išrodymų, mes manome, kad drabužiai galėjo būti ir *quasi-ususfructus* objektu[2].

Kai įgyvendino formulinę procedūrą, tai nebebuvo jokių didesnių sunkumų užrašyti legatais kreditą debitoriui, kuris per tai išvengia procentų mokėjimo ir kurio skolos nereikia mokėti tol, kol jis yra gyvas. Jei šiokiam debitoriui įgaliotinis iškelia ieškinį dėl procentų ar dėl paties kapitalo, kol dar nėra sukakęs mokėjimo laikas, tai jis gauna išimti *(axceptio),* kuria jis gali atsikirsti prieš ieškovą[3]. Daug sunkesnis yra klausimas, kada kredito naudojimas užrašomas trečiam asmeniui, kada, pavyzdžiui, kapitalistas užrašo savo išskolinto kapitalo nudojimą savo brangvardžiams. Senato nutarimas apie *quasi-ususfructus* sako, kad galioja visokių daiktų legatai. Tačiau prokulininkas Nerva ginčijo galią tokio legato, kuriuo užrašomas trečiajam asmeniui kredito naudojimas. Priešingai, su tokio legato galia sutiko Prokulas ir Sabinianas Kasius; pastaroji pažiūra, rodos, viešpatavo[4]. Visiškai taip, kaip iš karto suvartojamųjų daiktų naudotojas, legato gavėjas įgyja kreditą; nes jis, laiduodamas kredito arba jo vertės grąžinimą kai pasibaigs naudojimo laikas, iki pastarojo laiko turi visas paties

---

[1] *D.*, 7, 5, *De usufr. ear. rer.*, 7.

[2] Yra ginčytinas klausimas, ar tylėjimo atveju galima prezumuoti *ususfructus,* ar *quasi-ususfructus.* Antrąją nuomonę, kuri yra racionališkesnė, palaiko *Inst., h. t.,* 2; jai neprieštarauja *D., h. t.,* 12, 4, 5 ir *D.*, 7, 9, *Usufr. quemadm. cav.*, 9, 4, kurie kalba apie tikrojo *ususfructus* nustatymą.

[3] Mes manome, kad dėl to Nerva sutiko su legato veikimu *(D.*, 7, 5, *De usufr. ear. rer.*, 3).

[4] *D., loc. cit.*

kreditoriaus teises[1]; ir visiškai taip, kaip *quasi-ususfructus* turėtojas turi savininko teises[2].

2, *Naudotojo teisės.* Nepaisant *quasi-naudotojo,* kuris, išskiriant jo prievolę grąžinti daiktą, turi savininko teises iš karto suvartojamiems daiktams *quasi - usufructus* atveju ir turi kreditoriaus teises kreditui *quasi-ususfructus* atveju, naudotojas turi teisę naudotis daiktu ir jo vaisiais. Daikto savininko atžvilgiu, kuris turi tik teisę tvarkyti daiktą *(abusus);* kitaip sakant, turi tik pliką nuosavybę *(proprietas nuda),* naudotojas turi teisę naudotis pačiu daiktu ir imti to daikto visokius vaisius, apie kuriuos mes jau anksčiau kalbėjome, ir jais naudotis. Jis gali šią teisę vykdyti pagal savo nuožiūrą pats arba tarpininkaujant asmenims, kurie yra jo valdžioje, ar kurie jam privalo patarnauti, arba tarpininkaujant šiaip sau asmenims. Jis gali savo teisę perleisti kitam asmeniui, būtent: jis gali ją išnuomoti iki tam tikro laiko arba tam tikra sutartimi parduoti ar dovanoti[3].

Einant taip pat jau minėtu principu, visais šiais atvejais vaisiai yra įgyjami tuo pačiu jų paėmimo būdu, kuris yra būtinas ir pakankamas. Vaisių paėmimas padaro naudotoją jų savininku *vis tiek,* ar jis pats juos paima, ar tai padaro jo

---

[1] Tačiau, skolos mokėjimo atžvilgiu paprastai skiriama tuos atsitikimus, kada skolos objektas yra suvartojamas daiktas, kurio savininku tampa skolininkas, ir tuos atsitikimus, kada skolos objektas yra *species,* kuriuo skolininkas tik naudojasi. Nei apie vieną, nei apie antrą atsitikimą tekstai nekalba.

[2] Kalbant apie nekūniškuosius daiktus, dažnai kyla abejojimas, ar galima nustatyti naudojimosi teisę servitutu arba *ususfructus.* Paprastai dėl servituto naudojimosi teisės atsiliepiama neigiamai (tačiau priešingai teigia Accarias, 1, 717 p., 1 išn., kuris remiasi viena ypatinga *D.,* 33, 2, *De usu et usufr.,* 1, interpretacija); bet, einant vienu, iš tekstų paimtu argumentu *a contrario,* dažnai atsiliepiama teigiamai apie antrąjį (žinoma, čia nereikia sumaišyti to atsitikimo, kada naudotojas perleidžia savo teisę kitam). Pretorinė teisė leido nustatyti *jus in agro vectigali* ir paveldimosios statybos *(D.,* 7, 4, *Quibus mod. usufr.,* 1, *pr.)* naudojimosi teisę.

[3] Naudotojas, kuris negali perleisti savo teisės, gali perleisti šios teisės naudojimą *(D.,* 23, 3, *De jur. dot.,* 66: *Ut ipsum jus remaneat penes maritum, perceptio vero fructuum ad mulierem pertineat).* Asmuo, kuris laisvai gali naudotis daiktu, gali savo valia laikinai arba galutinai šias teises perleisti kitam asmeniui dovanai arba už atlyginimą *(D., h. t.,* 12, 2), pavyzdžiui, dovanoti savo naudojimosi teisę kitam asmeniui, kuris jo vietoj dovanai naudosis tuo daiktu; išnuomoti savo naudojimosi teisę kitam asmeniui, kuris, mokėdamas periodinius nuomos mokesčius, naudosis jo vietoj; parduoti kam nors naudojimosi teisę už vienkartinį atlyginimą. Visais šiais atvejais teisė priklauso jos turėtojui; ji išnyksta tada, kada sukanka nustatytosios teisės terminas; kartu su naudotojo mirtimi; tačiau pardavimo ir dovanojimo atvejais paprastai manoma, kad įgytojas, einant pretorinės teisės nuostatais, įgyja daiktines teises.

agentai[1]. Pirkėjas ir apdovanotasis asmuo įgyja vaisių nuosavybę, kai, paėmę daikto valdymą naudotojui sutinkant, paima vaisius, nes čia įvyksta perdavimas *(traditio)*[2].

Mes manome, kad romėnai šiuo atžvilgiu (įvairių įgijimų atžvilgiu) neskyrė natūralinių vaisių ir gaminių, kurie įgyjami paėmimu, nuo civilinių vaisių, pavyzdžiui, nuomos, kuri kasdien įgyjama; ypač to neskyrė miesto turto nuomos atvejais. Tūlas, perkeldamas moderniškosios teisės kategorijas į romėnų teisę, ką kitą teigia. Tie tekstai, kuriais priešingosios nuomonės žmonės grindžia savo pažiūras, nekalba apie daiktinę naudotojo teisę, kuri visada yra tokia pati, o kalba apie sutartimi nustatytus tarp naudotojo ir nuomininko santykius, iš kurių jis visada gali reikalauti daug maž tinkamo atlyginimo už suteiktas teises[3]. Šios teisės buvo įterptos į *ususfructus* teoriją tik vėliau, po romėnų teisės išsirutuliojimo. Ilgametė nuoma, kurią padarė savininkas dar prieš *ususfructus* paskyrimą, veikė ir prieš naudotoją. Taip pat naudotojo padaryta ilgametė nuomos sutartis, pasibaigus *ususfructus* laikui, varžė daikto

---

[1] Labai charakteringa, kad naudotojas, paimdamas vaisius, tampa jų savininku, net jei jis juos paima anksčiau *(D., h. t., 48, 1)*. Naudotojas įgyja vaisius ne kaip geras administratorius, kuris turėtų atsakyti pagal sutartį, bet kaip naudotojas. — Mes jau sakėme, kad, mūsų nuomone, nėra išimties, pagal kurią būtų įgyjama naminių gyvulių nuosavybė, be jų paėmimo. Pasak Juliano, kuriuo seka Ulpianas ir, gal būt, Justinianas, esąs vienas atsitikimas, kada naudotojas netampąs gyvulių prieaugliaus savininku, net jei jis tą prieauglių paimąs, tas atsitikimas esąs tada, kada yra bergždžių gyvulių ir kada prieaugliui įgyti paimami kiti gyvuliai, iš kurių būtų prieaugliaus (Ulpianus, *D., h. t.*, 70, 1: *Pendere eorum dominium ut si summittantur sint proprietarii, si non summittantur fructuarii; Inst.*, 2, 1, *De R. D.*, 38). Tačiau Pomponius teigia priešingai, kad naudotojas tampąs gyvulių savininku, išskiriant jo pareigą užpildyti tuštumą, kurios užpildas tenkąs savininko nuosavybei *(D., h. t.*, 69: *Quod nascitur fructuarii est et cum substituit desinit ejus esse)*. Gyvenimo reikalai pamažu privertė Julianą pamesti savo senąją pažiūrą. Apie abi pažiūras žiūr. Czyhlarz, Glücko 41—42 knygų serijos, 1, 1887, 440—450 pp.

[2] Visais trimis atvejais naudotojas įgyja vaisius per tarpininką, kuriam pavestas šių teisių naudojimas. Tačiau, jei mes manytume, kad pirkimo ir dovanojimo atvejais naudojimosi teisės įgytojas įgyja pretorinę daiktinę teisę, tai racionališkai turėtume manyti, kad naudotojas negali įgyti vaisių nuosavybės tada, kada naudojimosi teisės turėtojas neturi intencijos įgyti vaisių; tuo tarpu, kai jis įgyja tų vaisių nuosavybę, jei tarp jo ir naudojimosi teisių turėtojo yra paprasta asmeninė sutartis.

[3] Ulpianus, cituodamas Marcellą, 19, 2, *Locoti*, 9, 1. Scaevola, *D.*, 7, 1, *De usufr.*, 58, *pr.* Pasiremdami šiais tekstais, mokslininkai civilinių vaisių srity nustatė skirtumą tarp miesto turtų nuomininkų, kurie kasdieną įgyja naudotojui, ir tarp kaimo turtų nuomininkų, kurie įgyja naudotojui derlių periodiškai, žinoma, kol nėra pasibaigusi naudojimosi teisė.

savininką. Vadinas, į *ususfructus* sistemą įdėjo reparacijos principą, kuris reguliavo ilgametės nuomos vaisius (nuomos mokestį) tarp savininko ir naudotojo. Reparacija galėjo būt daroma *ususfructus* pradžioje, jo eigoje arba jo pabaigoje[1].

3. *Naudotojo prievolės.* Seniau naudotojas neturėjo jokių prievolių plikam savininkui. Žinoma, naudotojas, neturėdamas nuosavybės teisių, negalėjo daryti viso to, ką galėjo daryti savininkas. Jis galėjo naudotis daiktu ir jo vaisiais; bet jis negalėjo jo teisiškai tvarkyti. Jei jis pakeis daikto esmę, tai išnyks ir jo naudojimosi teisė. Jei jis be daikto savininko sutikimo pasisavins daiktą arba jį sunaikins, tai padarys nusikaltimą, vagystę, *delictum legis Aquiliae,* lygiai taip, kaip ir pašalinis asmuo, kuris padarytų tokį pat veiksmą. Tačiau visa tai yra bendrosios teisės nuostatų pritaikymas, o ne bet kokia prievolė, kuri jį varžytų savininko atžvilgiu.

---

[1] Einant nuomos principais, *conductor* privalo atiduoti *merces* naudotojui, kaip ir kitam išnuomotojui, tiek, kiek jis faktiškai pasinaudojo. Iš to suprantama, pavyzdžiui, kad namo nuomininkas, jei nuoma nutraukiama prieš naudojimosi teisės pasibaigimą, turi teisę atskaityti proporcingą nuomos dalį (pirmas tekstas); taip pat žemės nuomininkas, kuris nuomoja metiniais terminais, jei metams nepasibaigus nutraukiama nuomos sutartis del naudojimosi teisės išnykimo, turi teisės reikalauti atskaityti proporcingą nuomos dalį (antrasis tekstas, kuris neprieštarauja pirmajam tekstui, bet kuriuodu paaiškina įvairūs išnuomoto daikto naudojimosi būdai). Reikia gerai įsidėmėti, kad romėnų teisė šiokias išvadas darė iš nuomos sutarties, o ne iš naudojimosi teisės santykio. Einant tos pačios romėnų teisės nuostatais, svarbu sužinoti, kurią nuomos dalį išnuomotojas gali reikalauti iš nuomininko, o ne kaip nuoma turi būt padalyta tarp nuomininko ir naudotojo, kuriam būtų tekę vaisiai prieš arba po naudojimosi teisės išnykimo. Čia negali būti šios rūšies padalymo principo, nes, kol tęsiasi naudojimosi teisė, visas nuomos mokestis tenka naudotojui, o kai pasibaigia naudojimosi teisė, tai visas nuomos mokestis tenka daikto savininkui. Mūsų nuomone, taip pat nėra skirtumo, jei naudojimosi teisės objektas yra vergas, kuris diena iš dienos tarnauja naudotojui, nes, kol tęsiasi naudojimosi teisė, vergo darbas tenka naudotojui, o prieš ir po naudojimosi teisės tas darbas tenka vergo savininkui *(D., h. t.,* 26; *D.,* 45, 3, *De stip. serv.,* 18, 3). Pastaruoju atveju kiekvienas įgyja nepriklausomai tuos vaisius, kuriuos vergas savo darbu pagamina. Mes manome, kad tėra vienas atsitikimas, kada, prieš naudojimosi teisės atsiradimą ir jai atsiradus, nuoma sudaro tikrus civilinius vaisius, kuriems naudotojas turi tikrą daiktinę, o ne sutartinę teisę; šis atsitikimas yra tada, kada yra ilgametė nuoma, kuri gimdo daiktinę teisę, kada yra *jus in agro vectigali,* kada naudojimosi teisė apsunkina daiktinę teisę *(emphyteusis, superficies);* čia įpėdinis neigyja natūralinių vaisių, bet įgyja civilinius vaisius, kuriuos jis įgyja įvairiai, atsižiūrint į tai, ar jis naudojasi kaimo, ar miesto turtu. Toks pat atsitikimas yra moderniškoje teisėje, pagal kurią nuomos sutartis veikia naudotojo teisę, jei nuomos sutartis buvo padaryta prieš naudojimosi teisės atsiradimą, ir savininko teisę, naudojimosi teisei pasibaigus. Apie visus tariamus civilinius vaisius, įgyjamus naudotojui, žiūr. Gérardin, *N. R. H.,* 1884, 622—634 pp.

Naudotojas ir daikto plikas savininkas vienas kito atžvilgiu yra tokioj pat padėty, kokioj padėty yra du kaimynai, kurių nuosavybės susiduria ir kurių nuosavybės teisės yra nuo viena kitos nepareinamos. Juodu turi tam pačiam daiktui daiktines teises, kurios yra nuo viena kitos nepareinamos. Tačiau tai ir viskas. Plikas savininkas tik privalo leisti naudotojui naudotis jam suteikta teise; jis privalo respektuoti tik naudotojo daiktinę teisę. Naudotojas tik privalo respektuoti pliko savininko teisę. Naudotojas nusikals taip, kaip ir pašalinis asmuo, jei jis pasisavins daiktus, kurie yra pliko savininko, arba jų gaminius, kurie nėra vaisių pobūdžio; jis padarys *legis Aquiliae* nusikaltimą, jei sunaikins pliko savininko daiktą, pavyzdžiui, užmuš naudojimuisi duotą vergą. Tačiau jis dar mažiau privalo rūpintis daiktu; jis neprivalo rūpintis, kad, pasibaigus naudojimosi laikui, daiktas būtų geras, pavyzdžiui, jis neprivalo gydyti susirgusio vergo, gesinti užsidegusio namo. Taip pat nedaugiau už pašalinius asmenis jis pats atsako už daikto grąžinimą savininkui, kai pasibaigia naudojimosi laikas. Norėdamas iš naudotojo atsiimti daiktą, savininkas turi iškelti bylą taip, kaip jis tai turėtų padaryti su pašaliniu asmenimi, kuris laužytų jo teisę. Jis turėtų kelti revendikacijos arba neigimo *(actio negatoria)* ieškinį tomis pat sąlygomis, kuriomis jis tai turėtų daryti su pašaliniu asmenimi. Vadinas, su sąlyga, kad jis turėtų daiktą, arba kad jis būtų netekęs daikto per apgaules.

Pretoriaus ediktas pareikalavo iš naudotojo laiduoti šiokius pasižadėjimus: 1. naudotis daiktu ir jo vaisiais, kaip geras šeimininkas *(usurum boni viri arbitratu)*; 2. pasibaigus naudojimosi laikui, grąžinti daiktą *(restiturum quod exstabit)*[1]. Šiuo dirbtiniu būdu pretorius uždėjo naudotojui vieną sutartinę prievolę, pagal kurią plikas savininkas galėjo reikalauti reparacijos ne tik už nusikaltimais padarytus nuostolius, už kuriuos baudė bendroji teisė, bet ir už nuostolius, padarytus iš

[1] *D.*, 7, 9, *Usufr. quemadm.* 1, *pr.*: *Si cujus rei usus fructus legatus sit aequissimum praetori visum est de utroque legatarium cavere: et usurum se boni viri arbitratu et cum usus fructus ad eum pertinere desinet, restiturum quod inde exstabit.* Paulus, *Sent.*, 3, 6, 27. Stipuliacijos atstatymas, Lenel, *Ed.*, 286 §. Kadangi legatai sudarė gausiausią naudojimosi teisių šaltinį, tai pretoriaus ediktas, kuris buvo padėtas Albume, *De legatis* skyriuje, įsakė naudotojams duoti šį pasižadėjimą (Lenel, *Ed.*, 171 §).

apsileidimo ir klaidos, kurių nepadarytų geras šeimininkas (prievolė saugoti daiktą, taisyti namą, papildyti gyvulių bandą, kurios dalį sunaudojo)[1]. Einant to paties edikto nuostatais, pirmosios (kylančios iš nusikaltimo) ir antrosios (kylančios iš apsileidimo ir klaidos) naudotojo prievolės buvo nuolatinės ir perkeliamos *(perpetuae et transmissibiles)* įpėdiniams. Anksčiau kurios-ne-kurios kilusios iš nusikaltimo prievolės buvo laikinės, o pasyviškai visos prievolės buvo neperkeliamos. Pasirėmęs pretoriaus ediktu, daikto savininkas galėjo reikalauti iš naudotojo, arba jo įpėdinių, kad daiktą grąžintų ne tik tada, kada jis turi daiktą arba jį perleido kitam asmeniui per apgaulę, bet, kaip ir iš kiekvieno pasiskolinusio daiktą asmens, visada, išskiriant netikėtą daikto praradimą. Pagaliau, kadangi ši naudotojo prievolė turėjo būti laiduota, tai savininkui nereikėjo rizikuoti dėl naudotojo neišsimokamumo.

Savininkas, norėdamas garantuoti savo teises, galėjo neduoti naudotojui daikto tol, kol negaus ano pasižadėjimo. Iki tol jis galėjo išimtimi *(exceptio)* atremti naudotojo konfesorinį ieškinį *(actio confessoria)*, kurį pastarajam suteikia jo daiktinė teisė[2]. Jei savininkas, apsirikdamas, jau pardavė naudotojui daiktą, tai jis, norėdamas atitaisyti savo apsirikimą, gali kelti daiktinį ieškinį, reikalaudamas grąžinti daiktą; o jei naudotojas atsikerta naudojimosi išimtimi, tai jis gali pasiremti replika, kuri yra pagrįsta jo teise reikalauti laidavimo (kaucijos). Daug abejojimų kelia klausimas, ar pagal klasiškosios teisės nuostatus savininkas asmeniniu ieškiniu galėjo reikalauti naudotojo pasižadėjimo *(condictio cautionis)*[3]. Vė-

---

[1] Prievolė taisyti: *D.*, 7, 1, *De usufr.*, 7, 2; prievolė mokėti mokesčius (žinoma, valstybė galėjo savo ruožtu apdėti mokesčiais naudotoją, kaipo tokį: *D., h. t.*, 7, 2; Pernice, *Z. S. St.*, 5, 1884, 69 ir t. pp.): tas pats tekstas; prievolė gerai dirbti žemę: *D., h. t.*, 9, *pr.*; prievolė papildyti bandą buvo aukščiau paminėta.

[2] *D., h. t., 13, pr.*

[3] Ulpianus, *D.*, 7, 9, *Usufr. quemadm. cav.*, 7, *pr.*: *Si usus fructus nomine re tradita satisdatum non fuerit, Proculus ait posse heredem rem vindicare et si objiciatur exceptio de re usus fructus nomine replicandum erit. Quae sententia habet rationem. Sed et ipsa stipulatio condicį po terit.* Apie paskutinės frazės ir atitinkamo pasažo interpoliaciją. *D.*, 7, 5, *De usufr. ear. rer.*, 5, 1, žiūr. Gradenwitz, *Interpolationen*, 28 p.; A. Pernice, *Labeo*, 3, 1, 203 p., 5 išn. — Yra visai kitas klausimas, ar, be to, pretorius nepažadėjo plikam savininkui ieškinio teisės prieš naudotoją; šio ieškinio teisę, rodos, nustato Ulpianas, cituodamas Julianą, *D., h. t.*, 13, 2, o Stephanas šį ieškinį vadina arbitriniu ieškiniu, kuris buvęs padėtas Bazilikų skolijoj (Suppl., Zachariae leid., 70 p.). Šio ieškinio buvimą rodo Kar-

lyvesnės už romėnų teisę teisės išsiplėtojimas nuėjo dar toliau. Jis sumaišė daiktinius *ususfructus* padarinius su asmeniniais padariniais, kuriuos pretoriaus ediktas dirbtiniu būdu pastatė greta anų, nes jis nustatė, kad naudotojas, einant įstatymu, privaląs grąžinti daiktą ir naudotis daiktu kaip geras šeimininkas. Šią prievolę sustiprino laidavimu, kurį turėjo duoti naudotojas.

II. *Usus*[1]. — Naudojimosi siaurąja šio žodžio prasme *(usus)* yra paties daikto, o ne jo vaisių naudojimas[2]. Jo sąvokai nusakyti pakanka pašalinti tas *ususfructus* taisykles, kurios liečia vaisius. Skirtumas yra tas, kad *usus* turėtojas negali savo teisių nei dovanoti, nei parduoti, nei išnuomoti[3]. Dėl šios priežasties jis, kaip ir naudotojas plačiąja to žodžio prasme *(ususfructuarius)*, turi respektuoti daikto esmę ir, einant pretoriaus ediktu, duoti kauciją[4].

Tačiau yra šiek tiek nuo šio principo nutolimų, kurių siekė geidžiančioji gerovės legatų interpretacija. Jei naudotojui yra pavestas namo naudojimas, tai, einant šia interpretacija, gali ne tik jis pats gyventi name, bet ir jo šeimos nariai, ir jo tarnai, ir jo svečiai, ir net mokantieji nuomą nuomininkai; tik, žinoma, su sąlyga, kad jie gyventų su juo, o ne jo vietoj, ir ne už jį[5]. Kartais toks naudotojas gali naudotis ir dalimi daikto vaisių, jei be naudojimosi vaisiais visas naudojimosi būtų be jokios naudos ir prasmės, pavyzdžiui, jei pavesta naudotis neužstatytu trobesiais žemės sklypu arba gyvulių banda, tai jis gali imtis sau ir saviškiams dalį vaisių. Žinoma, jis negali iš to imti pelno[6].

---

lowa, *R. R. G.*, 2, 539; dar labiau šį buvimą patikrina Ruggiero, *Studi. Scialoja*, 1, 1904, 71—89 pp.; šiandien su tuo sutinka Lenel, *Edictum*, 171 §, Bortolucci, *B. Ist. D. R.*, 21, 1909, 110—638 pp., kuris teigia, kad šis ieškinys sutampąs su prohibitoriniu ieškiniu ir Segré, *Mélanges Girard*, 2, 564, p., 4 išn., Biondo Biondi, *Studi sulle actiones arbitrariae*, 1913, 13—15 pp., kuris kovoja prieš aną sumaišymą.

[1] *Inst.*, 2, 5; *D.*, 7, 8, *De usu et habitatione.* Riccobono, *Studi Scialoja*, 1, 1904, 581—603 pp.

[2] *D., h. t.*, 2, *pr.: Cui usus relictus est uti potest, frui non potest.*

[3] *D., h. t.*, 11.

[4] *D.*, 7, 9, *Usufr. quam.*, 5, 1.

[5] *D., h. t.*, 2—8.

[6] *Inst., h. t.*, 1; *D., h. t.*, 12, 1. Apie *usus pecoris*, *D., h. t.*, 12, 3, kuris nurodo visų išvadų principą: *Neque enim tam stricte interpretandae sunt voluntates defunctorum.* Riccobono nurodytame rašinyje teigia, kad jos visos išvados pareinančios tik nuo Justiniano.

III. Habitatio, operae. — *Habitatio* ir *operae* yra daiktinės teisės gyventi name, naudotis vergo darbu ir, kaip teigia vienintelis tekstas[1], gyvulio darbu. Racionališkai galvojant, čia yra ne kas kita, kaip tam tikros rūšies *usus* arba, daugiausia, *ususfructus*. Čia, kaip ir *usus* bei *ususfructus* atvejais, yra reikalingas kaucijos davimas[2].

Tačiau ta pati legatų interpretacija, kuri, peržengdama ribas, modifikavo *usus* svarbą, nustatė šių teisių nepriklausomybę, iš kurios kilo daug neaiškumų[3]. Išskiriant kvalifikacijos klausimą, mūsų nuomone, klasiškoji teisė, daugiau galvodama apie faktą, negu apie teisės ketegoriją, čia įžiūri tokias teises, kokios tik tiek skiriasi nuo *usus,* kiek jas galime paremti testatoriaus noru suteikti šios rūšies naudotojui patogumą, pavedant jam namo naudojimą arba vergo patarnavimą[4]. Iš čia reikia padaryti šias išvadas: 1. kad *habitatio* ir *operae* skiriasi nuo *usus* ir *ususfructus* tuo, jog jų nepanaikina nei *non - usus,* nei *capitis deminutio*[5], kad šių teisių turėtojai, negalėdami jų perleisti be atlyginimo, gali iš to darytis pinigų[6], kad, rodos, patarnavimo teisę *(operae)* gali perleisti savo įpėdiniui[7].

---

[1] *D., 7, 9, Usufr. quemadm.,* 5, 3: *Si habitatio vel operae hominis vel cujus alterius animalis relictae fuerint.*

[2] *D., 9, 7, Usufr. quemadm.,* 5, 3. *D.,* 7, 7, *De op. serv.,* 5.

[3] Apie *operae* Terentius Clemens, cituodamas Julianą, *D., h. t.,* 5, teigia, kad *operis servi legatis usum datum intellegi.* Tačiau kitas tekstas, kurį kurie-ne-kurie leidėjai, pavyzdžiui, Mommsen, Paulus, *D.,* 35, 2, *Ad l. Falc.,* 1, 9, sako priešingai, kada šiame legate nėra *neque usus neque usus fructus.* Justinianas savo *Inst., h. t.,* 5 *(C.,* 3, 33, *De usufr. et hab.,* 13) reziumuotoje konstitucijoje apie gyvenimo *(habitatio)* naudojimosi teisę klausia, ar čia yra *usus,* ar *ususfructus* teisė, ir ar ši teisė, kaip nuosavybės teisė, neduoda revendikacijos teisės; tačiau, einant viena sena pažiūra, šiuo atveju esanti paprasta teisė, kuri esanti mažesnė už naudojimosi teisę, nes čia perduodama tik vieniems metams naudotis. Nors Ulpianus, *D., h. t.,* 10, 3, sako, kad ši teisė yra amžina, tačiau kiti teisininkai teigia, kad ji yra tik vienų metų teisė.

[4] Modestinus, *D.,* 4, 5, *De cap. dem.,* 10: *Quia tale legatum in facto potius quam in jure consistit.*

[5] Apie *habitatio D.,* 7, 8, *De us. et hab.,* 10, pr.; apie *operae servorum D.,* 33, 2, *De usu et usufr.,* 2.

[6] Su šiuo nuostatu *habitatio* atveju Justinianas, cituodamas Marcellų, *Inst., h. t.,* 5, sutinka; apie *operae* Papinianus, *D.,* 33, 2, *De usu et usufr.,* 2.

[7] Papinianus, *D.,* 33, 2, *De usu et usufr.,* 2: *Quia legatarius fructuarius non est, ad heredam suum operarum legatum transmittit.*

B.

Servitutų atsiradimas.

Labai senos gadynės metu keletas daiktinių servitutų buvo sumišę su suskaldyta žemės nuosavybe. Tuo metu nuosavybės įgijimo būdai turėjo būt servitutų įgijimo būdai. Keletą šios sistemos pėdsakų randame tose taisyklėse, kurios reguliavo seniausius servitutus[1]. Tačiau, kada servitutus pripažino daiktinėmis teisėmis, kurios skyrėsi nuo nuosavybės teisės, tada civilinė teisė nustatė servitutams įgyti sistemą, kurioje randame natūralinę analogiją su nuosavybės įgijimo sistema. Bet čia randame ir didelių skirtumų, kurie pareina ypač, nuo to, kad servitutai yra nekūniški daiktai ir nuo tų komplikacijų, kurios kyla iš to, kad servitutu gali būt apsunkintas daiktas ne tik nenusavinant trečiojo naudai daikto *(translatio servitutis)*, bet taip pat juo gali būt apsunkintas nusavintojo trečiojo asmens naudai daikto savininkas *(deductio, exceptio servitutis)*. Taip pat vėlyvesnės servitutų teisės reformos nėjo tais keliais, kuriais ėjo nuosavybės teisė.

1. Grynosios civilinės teisės sistema — Neminint valstybės užvaldymo *(occupatio)* ir įgijimo, reikia pasakyti, kad, kaip mes jau žinome, civilinė nuosavybė perkeliama arba laisvu noru, būtent: *mancipatione, in jure cessione* ir *traditione*, arba be šio noro, būtent: *usucapione, adjudicatione* ir *lege*, ypač *legato*. Tam tikrais būdais gali būti nustatytos servituto teisės, bet ne visais būdais jas galima nustatyti. Servituto teises galima nustatyti keleriopais būdais. 1. Legato būdu, kai legatas užrašomas vindikacijos (ginčo) tvarka, kuria nustatomas trečiojo asmens naudai servitutas *(Titio usum fructum fundi Corneliani do lego)*, arba kuria servitutas paliekamas įpėdinio naudai *(Titio fundum Cornelianum detracto usu fructu do lego)*. 2. Priteisimo būdu *(adjudicatione)* su sąlyga, kad *judicium* būtų *legitimum*. 3. *In jure cessio* būdu, kai ji daroma simuliuojant konfesorinį ieškinį *(actio confessoria)*, kurį kelia servituto turėtojas perkėlimo atveju *(aio mihi esse jus utendi fruendi*

---

[1] Italijos kaimų daiktinių servitutų mancipacija; servitutų įsisenėjimas prieš *lex Scribonia;* senuosius servitutus saugojantieji interdiktai.

fundo Corneliano), ir kai ji daroma simuliuojant reivendikaciją *deducta servitute,* kurią kelia daikto įgytojas *(aio hunc fundum meum esse ex jure quiritium deducto usu fructu)* atskaitymo atveju[1].

Perkant daiktą mancipacijos būdu galima nustatyti daiktinius kaimo servitutus, kuriuos, kaip *res mancipi,* galima mancipuoti *(aio mihi jus esse eundi in fundo Corneliano idque mihi emptum esto hoc aere aeneaque libra).* Parduodant šiuo pačiu būdu, galima sau pasilaikyti visokių servitutų — kaimo ir miesto, daiktinių ir asmeninių — teises parduodamam daiktui[2]. Vadinas, čia galima apsieiti ir be *in jure cessionis* būdo, nes galima visą daiktą mancipuoti, o paskui mancipuoti jį atgal, paliekant servituto teises *(remancipatio)*[3].

Kadangi *traditio* yra daikto valdymo perdavimas teisėtu pagrindu, tai jos būdu negalima nustatyti servituto nei jį perleidžiant, nei pasilaikant. Kadangi negalima perduoti servituto valdymo, kuris yra nekūniškas daiktas, tai negalima grąžinti daikto, pasilaikant jo servitutą[4].

Pagaliau, einant tais pačiais motyvais, įsisenėjimas, kuris yra teisės įgijimas pratęstu valdymu, negali nustatyti servituto. Šį dėsnį nustatė *lex Scribonia* (jo išleidimo datos nežinome), kuris panaikino servituto teisių įgijimą įsisenėjimu. Iki tol galima buvo įsisenėjimu įgyti servituto teises. Tačiau iki šiol nėra tikrų žinių, ar visų servitutų teises galima buvo įgyti įsisenėjimu, ar tik, gal būt, miesto servitutų teisės, ar, gal būt greičiau, tik seniausių servitutų teises, kurių iš pradžios ne-

---

[1] Perkėlimas legato būdu: *Inst.,* 2, 4, *De usufr.,* 1 (nesumaišyti su legatu *per vindicationem,* kuris nustato servitutą mirties atveju, ir su legatu *per damnationem,* kuris verčia įpėdinį nustatyti servitutą tarp gyvųjų: Gajus, *D.,* 8, 4, *Comm. praed.,* 16,); — *adjudicatione: F. V., 47a;* — *in jure cessione:* Gajus, 2, 29. 30. 32. — Atskaitymas legato ir *in jure cessio* atvejais: *F. V.,* 47.

[2] Kaimų servitutų mancipacija: Gajus, 2, 29. Mancipacija su naudojimosi teisės atskaitymu: Gajus, 2, 33.

[3] Paulus, *S. V.,* 51, *in fine,* nurodo tvarką, kaip galima įgyti naudojimosi teisę tarpininkaujant esantiems valdžioje asmenims, kurie negali dalyvauti *in jure cessio.* Jiems mancipuojamas daiktas, kurį *paterfamilias* vėl mancipuos *deducto usu fructu.* Šios tvarkos nepatogumas yra tas, kad visas daiktas patenka į trečiojo asmens turtą ir kad, nekalbant apie tą atsitikimą, kada trečiasis asmuo gali pasisavinti daiktą, šis daiktas gali grįžti į senojo savininko turtą tik apdėtas tais apsunkinimais, kurie apsunkina trečiojo asmens turtą.

[4] Apie perleidimą žiūr. Gajus, 2, 28; apie atskaitymą — *F. V. 47a.*

skyrė nuo nuosavybės teisių. Vadinas, tik kaimo daiktinių servitutų teises galima buvo įgyti įsisenėjimu[1].

Apskritai, einant grynosios civilinės teisės nuostatais, buvo du apstūs servitutų atsiradimo šaltiniai, būtent: legatas, kuris daromas mirties atveju ir kuris buvo ypač asmeninių servitutų šaltinis, ir *in jure cessio* —, daromas tarp gyvųjų.

II. Edikto ir imperatorinės teisės reformos[2]. — Visi aukščiau nurodyti servitutų nustatymo būdai, kuriuos leido senoji teisė, yra civilinės teisės būdai. Jais negalėjo pasinaudoti peregrinai; jie nebuvo taikomi provincijų žemėms, pavyzdžiui, niekur neužtinkame tokio būdo, kuriuo būtų buvę galima nustatyti asmeninio arba daiktinio servituto teisės provincijų žemėms.

1. Gajus mums teigia[3], kad šiai spragai užkišti buvęs sudarytas kitas servitutų nustatymo būdas, kurį įgyvendinę provincijų gubernatoriai savo ediktais; tačiau yra pagrindo manyti, kad šis servitutų nustatymo būdas veikė Romoje ir Italijoje. Justiniano Institucijos rodo, kad, išnykus mancipacijai ir *in jure cessio*, čia veikė nauji servituto nustatymo būdai tarp gyvųjų, būtent: *jure praetorio, tuitione praetoris* buvo nustatomi daiktiniai ir asmeniniai servitutai. Servitutus galima buvo nustatyti sutartimis *(pactis et stipulationibus).*

Sutartį sudarydavo konvencija, kuria nustatomas servi-

---

[1] Vienintelis tekstas yra Pauliaus tekstas *D.*, 41, 3, *De usurp.*, 4, 28 (29), pagal kurį *eam usucapionem sustulit lex Scribonia quae servitutem constitueba'*. Norėdami įrodyti, kad Cicerono laikais galima buvę įgyti kelio, vandens nuleidimo ir vandens paėmimo servitutus įsisenėjimo keliu ir kad tuo metu dar nebuvęs išleistas įstatymas, mokslininkai paprastai remiasi Cicero, *Pro Caec.*, 26, 74. Antra vertus, nesiginčijama dėl galėjimo prieš įstatymo išleidimą įgyti visus servitutus įsisenėjimo keliu, bet ginčijamasi del galėjimo įgyti įsisenėjimo keliu tada, kada buvo išleistas įstatymas (Paulus, *Sent.*, 1, 17, 2).

[2] Apie pretorių ir Justiniano teisių nustatytą servitutų tvarką pastaruoju metu yra prirašyta labai daug literatūros. Pagrindinis šios literatūros veikalas yra Hugo Kruegerio veikalas, kuris parašytas nežinant, kad jau anksčiau tuo klausimu buvo rašęs Perozzi, pagal kurį servitutų niekados nesaugoję pretoriaus ediktai. Žiūr. Perozzi, *R. It. Sc. g.*, 23, 1897, 37—50, 67—187 pp.; H. Krueger, *Die praetorische servitutes*, 1911. ir Albertario, *Filangieri*, 1912, 3—4 numeriai, apžvalga; H. Peters, *Z. S. St.*, 33, 1912, 595—600 pp.; Ad. Berger, *Z. v. Grünhut*, 40, 1913—1914, 293—309 pp.; Collinet,*Etudes historiques*, 161—173 pp., ir *Mélanges Girard*, 1, 185—198 pp.; Rabel, *Mélanges Girard*, 2, 387—413 pp. Iš Rabelio metodingo tyrinėjimo mes galime aiškiai matyti, kad čia minimieji nuostatai kelia labai daug abejojimų.

[3] Gajus, 2, 31.

tutas, ir paskui ją sekusis žodžio pasižadėjimas, kuriuo servituto davėjas pasižadėdavo įgytojui leisti naudotis servitutu (pavyzdžiui, *uti frui, ire licere).* Šį pasižadėjimą kartais net tam tikra pabauda garantuodavo. Tačiau gana gyvai ginčyjamasi dėl šių servituto nustatymo būdų tikro teisinio padarinio. Viena dar iki šiol palaikoma teorija, neatsižiūrėdama į Gajaus Digestų ir Institucijų kalbas, teigia, kad čia esąs tik paprastas pasižadėjimas *(obligatio),* pagal kurį servituto turėtojas esąs tik servituto davėjo ir jo įpėdinių kreditorius; o daiktinės teisės, kuria galima būtų atremti trečiuosius įgytojus ir kitus servituto davėjo kreditorius, jis neįgyjąs[1]. Pagal antrąją teoriją, kuri, mūsų išmanymu, yra geresnė[2], *pacta et stipulationes* suteikią daiktines servituto teises, kurias provincijų gubernatorių ediktai iš pradžios sankcionavę provincijų žemėms; paskui, gal būt, pretoriaus ediktas sankcionavęs Romai ir Italijai ir, pagaliau, Justiniano gadynėje jas sankcionavus civilinė teisė[3].

---

[1] Šia prasme, be beveik visų prancūziškų veikalų, žiūr. Vangerow, 1, 350 §; Brinz, 1, 792 p.; Lenel, *Jherings Jahrbücher,* 19, 1880, 183 ir t. pp.

[2] Šią teoriją, kuri kyla iš Savigny pamokymų, savo veikaluose prileidžia Arnds, Dernburg, Windscheid, Baron ir k. Žiūr. ypač Dernburg-Sokolowski, *1, 214* §, *13—19* išn. ir Schmidt v. Ilmenau monografiją, *Jahrbücher des gemein. Rechts, 3,* 1859, 256 ir t. pp.

[3] Mūsų nuomone, reikia skirti dvi konvencijų rūšis, būtent: konstitucines servitutų konvencijas ir tas, kurios nustato būsimąjį servitutą, pavyzdžiui, konstitucinė stipuliacija sako: *uti frui, ire agere licere,* o paprasta prievolinė stipuliacija —: *usum fructum, iter viam dari.* Yra keletas tekstų, kurie kalba apie antrąją stipuliaciją, pavyzdžiui, *D.,* 45, 1, *De V. O., 136,* 1. Tačiau yra daug daugiau tekstų, kurie kalba apie paktus ir stipuliacijas, kurie gimdo daiktines teises. Elementarinių įgijimo ir apsiėmimo būdų padalymo principas, tai yra, ideja, pagal kurią nuosavybė įgyjama mancipacijos, perdavimo ir įsisenėjimo būdais, o apsiimama paprastos stipuliacijos būdu, trukdė suprasti juos natūraline prasme. Sutartis gali pagimdyti asmenines teises, bet negali pagimdyti daiktinių teisių; viena Diocletiano konstitucija *(C.,* 2, 3, *De pactis,* 20) sako: *Traditionibus et usucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur.* Tačiau ši taisyklė buvo taikoma tik kūniškųjų daiktų nuosavybei (šio dalyko įrodymas yra žodis *dominia,* bet ypač įsisenėjimo paminėjimas) ir jos netaikė nekūniškiems daiktams; jei šios taisyklės netaikė senoji civilinė teisė, tai ją taikė provincijų teisė, taip pat pretorinė ir Justiniano teisės. Mes žinome vieną daiktinę pretorinę teisę (gal būt, ji yra provincijų kilmės), hipoteką, kurią nustato paprasta šalių sutartis; taip pat mes žinome dar dvi daiktines pretorines teises, būtent: *jus in agro vectigali* ir *superficies,* kurias, mūsų nuomone, nustato paprasta sutartis. Nėra jokių kliūčių tokiomis pat sutartimis nustatyti servitutus; šias sutartis iš pradžios leido daryti provincijų teisė, paskui pretoriaus teisė ir, pagaliau, Justiniano teisė. Mūsų nuomonę patvirtina tekstai, kurie mini provincijų ir Justiniano teises. Apie provincijų teisę Gajus, 2, 31, sako: *Alioquin in provincialibus praediis sive quis usum fructum, sive jus eundi agendi... ceteraque si-*

2. Kadangi, romėnų nuomone, nekūniškųjų daiktų valdymo nebuvo, tai paprastas perdavimas *(traditio)* servitutų neveikė. Bet ilgainiui pradėjo manyti, kad servitutus, kaip ir nuosavybę, gali veikti materialiniai aktai; kad vienas asmuo gali iš kito asmens taip pat įgyti *ususfructus* teises ir servituto teises, kaip nuosavybės teises; kad jis gali įgyti servituto quasi-valdymą taip, kaip jis gali įgyti nuosavybės valdymą. Iš to aišku, kad logiškai galvojant tenka pasakyti, jog perdavimo būdu *(traditio)* galima perduoti ir pasilaikyti servituto teises. Šiokį nuostatą mes randame ir Digestų tekstuose[1]. Labai sunku sužinoti, ar su šiuo servitutų nustatymo būdu, bent pretorinės teisės srity, klasiškieji teisininkai sutiko. Jį dar neigė Labeonas, paskui, Adriano laikais šį servitutų nustatymo būdą neigė Pomponius ir, pagaliau, Antonino Piaus laikais jį neigė Gajus[2]. Priešingai, jei patikėtume Digestoms, 1-jo šimtmečio teisininkas Javolenas, kritikuodamas Labeoną, teigė, kad servitutas

---

milia jura constituere velit, pactionibus et stipulationibus id efficere potest: quia ne ipsa quidem praedia mancipationem aut in jure cessionem recipiunt. Iš čia matome, kad Gajus mano, jog servitutus galima nustatyti ne tik mancipacijos ir *in jure cessio* būdais, bet taip pat ir paprastomis sutartimis. Apie Justiniano teisę, kuri surašyta Institucijose ir pagal kurią stipuliacija esąs vienintelis būdas daiktiniams servitutams (tarp gyvųjų) nustatyti, ž. 2, 3, *De serv.*, 4: *Si quis velit vicino aliquod jus constituere, pactionibus adque stipulationibus id efficere debet;* 2, 4, *De usufr.*, 1, kaip apie vienintelį naudojimosi teisės (tarp gyvųjų nustatymo būdą, sako: *Sine testamento si quis velit alii usum fructum constituere, pactionibus et stipulationibus id efficere debet.* Būtų per drąsu teigti, kad daiktinių servitutų negalima buvę nustatyti paprastomis sutartimis, apie kurias kalba Justinianas, o galima nustatyti *quasi-traditio* būdu, apie kurį Justinianas nekalba. — Visai loginga yra manyti, kad sutartys, kurios evoliucijos pradžioje veikė provincijų teisėje ir kurios evoliucijos pabaigoje veikė Justiniano teisėje, galėjo nustatyti servitutus evoliucijos eigos metu, tai yra tada, kada ypač veikė pretorinė teisė; šią nuomonę paremia ir kuriene-kurie tekstai, pavyzdžiui, *D.*, 7, 1, *De usufr.*, 3, *pr.*, ir 25, 7; *D.*, 8, 3, *De S. P. R.*, 33, *pr.* ir 36. Tačiau, iš esmės nė vienas iš šių tekstų galutinai šios nuomonės nepatvirtina, nes iš pat pradžios stipuliacija galėjo būti provincijų teisės nustatyta arba ji galėjo būti padėta vietoje *in jure cessio.* Vadinas, paktai ir stipuliacijos iš pradžios buvo provincijų teisės konstitucijos, kurios pateko į Justiniano civilinę teisę; negalima teigti, kad jų kelias ėjo per pretorinę teisę.

[1] Be kitko, reikia atsiminti, kad net tada ji negalėjo nustatyti visų servitutų; nes *traditio* būdu negalima perleisti negatyvinio servituto, pavyzdžiui, negalima perleisti nestatymo servituto.

[2] Labeo, kurį cituoja Javolenus, *D.*, 8, 1, *De serv...*, 20:*Quotiens via aut aliquid jus fundi emeretur, cavendum putat esse Labeo per te non fieri, quo minus eo jure uti possit, quia nulla ejusmodi juris vacua traditio esset.* Apie daiktinius servitutus Pomponius, *D.*, 19, 1, *De act. empti*, 3, 2. Apie nekūniškuosius daiktus Gajus, 2, 28.

galįs būti perdavimo objektu[1]; kiti tekstai teigia, kad klasiškoji teisė priėjusi išvadą, pagal kurią *jure praetorio* galėję būti nustatomi servitutai quasi-perdavimo būdu *(quasi-traditio)*, kuris servituto davėjo atžvilgiu taip pat vadinas *patientia,* o servituto įgytojo atžvilgiu — *usus*[2]. Iš čia aišku, kad perduodant daiktą galima buvo pasilikti sau servituto teisę[3]. Tačiau Javoleno teksto įrodomoji galia yra sumenkėjus, nes svarbiausioji jo vieta[4] yra interpoliuota[5].

3. Ta pati ideja, dėl kurios manyta, kad servitutas galįs būt (perleidžiant ar jį pasilaikant) nustatytas perdavimo *(traditio)* metu, vertė manyti, kad servitutas gali būti nustatytas pratęstu valdymu, *usucapione* arba bent *longi temporis praescriptione.* Bet ir čia reikia nurodyti tuos skirtumus, kurie įrodo servitutų teorijos išsiplėtojimo nepriklausomybę. Buvo manoma, kad servitutus galima įgyti pratęstu valdymu[6] ir šį valdymą paprastai vadino *longa possessio, diuturnus usus* žodžiais, bet, matyti, tyčia vengė jį vadinti *longi temporis praescriptio* žodžiu. Ir iš tikrųjų, čia nėra principinės tapatybės. Tiesa, šiam pratęstam valdymui buvo nustatytas laikas, kuris buvo nustatytas įsisenėjimui, būtent: nuo 10 iki 20 metų[7]; tačiau, rodos, šiuo atveju negalima buvo reikalauti iš servituto valdytojo paprastųjų įsisenėjimo sąlygų, būtent: geros sąžinės ir teisėto pagrindo. Čia tik buvo reikalaujama, kad ser-

---

[1] Javolenus, *D.*, 8, 1, *De serv.*, 20: *Ego puto usum ejus juris pro traditione possesionis accipiendum esse ideoque et interdicta veluti possessoria costituta sunt.*

[2] Ulpianus, *D.*, 8, 3, *De S. P. R.*, 1, 2; *D.*, 6, 2, *De Publ.*, 11, 1.

[3] Pomponius, *D.*, 7, 1, *De usufr.*, 32 (Lenel, 775). Gajus, *D.*, 8, 4, *Comm. praed.*, 3 (Lenel, 177). Ulpianus, *D.*, 8, 4, *Comm. praed.*, 6, *pr.* (Lenel, 2704).

[4] Vos tik paminėtoje išnašoje nurodyti tekstai įrodo tik Justiniano teisę; nes beveik visi jie, einant jų pirmykšte forma, kalba apie atskaitymą mancipacijos metu. Dar anksčiau paminėtoje išnašoje nurodyti tekstai, rodos, buvo interpoliuoti.

[5] Be abejojimo, galas, *ideoque et interdicta veluti possessoria, constituta sunt,* yra interpoliuotas; nes niekados interdiktų, kuriuos duodavo kaimų daiktinių servitutų srity, nevadino quasi - posesoriniais interdiktais. Tačiau visados pasilieka šis teigimas: *ego puto usum ejus juris pro traditione possessionis accipiendum esse;* nes, nors kompiliatoriai norėjo jiems prikergti quasi-posesorinius interdiktus, jis visados buvo Javoleno tekste.

[6] Ulpianus, *D.*, 8, 5, *Si serv. vind.*, 10, *pr.* Bonfante, *Scritti giur.*, 2, 956—965 pp.

[7] Paulus, *Sent.*, 5, 5a. 8.

vituto valdytojas daikto savininko atžvilgiu nebūtų per apgaulės arba smurtu įgijęs servitutą[1].

4. Pagaliau, servitutus galima buvo nustatyti priteisimo (*adjudicatio*)[1] būdu. Pagal grynosios civilinės teisės reikalavimus šis priteisimas galiojo tik tuo atveju, kai *judicium* buvo *legitimum*; klasiškosios epochos metu pretorinė teisė reikalavo, kad *judicium* būtų *imperio continens*; o Justiniano gadynėje pakako bet kokio *judicium*[2].

C.

Servitutų panaikinimas.

Servitutai išnyksta arba išnykus vienai iš būtinų jo buvimo sąlygų, arba servituto turėtojui atsisakius nuo jo, arba nesinaudojant servitutu, arba sukakus terminui ar įvykus naikinamajai sąlygai.

1. *Būtinos servituto sąlygos išnykimas.* Kadangi servitutas yra daiktinė svetimam daiktui teisė, nustatyta tam tikro asmens arba tam tikro žemės sklypo naudai, tai jis išnyksta:

a) Išnykus asmeniui arba žemės sklypui, kurio naudai duotas servitutas, būtent: sunaikinus žemės sklypą, kurio naudai duotas servitutas; asmeninius servitutus, išskiriant kai kurias *habitatio* ir *operae* srities išimtis, ypač panaikina natūralinė ir civilinė servituto turėtojo mirtis. Natūralinė mirtis visados naikindavo servituto teises; iki Justiniano laikų servituto teises naikindavo kiekviena servituto turėtojo mirtis, *capitis deminutio*; o po Justiniano — tik *capitis deminutio maxima* ir *media*[3].

b) Išnykus servitutu apsunkintam daiktui, kai servituto objektas materiališkai arba teisiškai yra panaikintas, pavyzdžiui, apsunkintą servitutu žemės sklypą apsemia jūra arba iš jo padaryta *res sacra*, pavestas naudojimuisi vergas miršta arba teisėtai išsivaduoja iš vergovės; be to, asmeniniai servi-

---

[1] Ypač žiūr. Ulpianus, *D.*, 8, 5, 8 [illegible]
[2] *D.*, 7, 1, *De usufr.*, 6, 1, *D.*, 10, [illegible]
[3] *Inst.*, 2, 4, *De usufr.*, 3. Apie [illegible] Paulus, Sent. 3, 6, 29.

tutai išnyksta *mutatione rei*, t. y., kada servitutu apsunkinto daikto esmė pasikeičia[1].

c) Susiliejus į vieną asmenį servituto turėtojui su daikto savininku *(confusio)*, pavyzdžiui, servituto turėtojas įgyja apsunkinto jo paties servitutu daikto nuosavybę[2].

2. *Servituto turėtojo atsisakymas.* Turinčio servituto teises žemės sklypo savininkas, naudotojas, turi teisę atsisakyti nuo servituto, nustatyto jo paties arba jo žemės naudai. Einant senosios civilinės teisės reikalavimais, servitutą buvo galima panaikinti tik tuo būdu, kuriuo jis buvo nustatytas *in jure cessionis* tvarka[3]. Kaip servitutas nustatomas konfesorinio ieškinio simuliacija, pagal kurią noris gauti servituto teisę asmuo teigia, kad jis jau servitutą turi; taip servitutas panaikinamas negatorinio ieškinio simuliacija, pagal kurią apsunkintasis servitutu asmuo teigia, kad jokio servituto nebuvo ir nėra[4]. Priešingai, paprastos konvencijos nepakanka servitutui panaikinti. Tačiau, kai formulinis procesas įgyvendino išimtis, tas, kuriam servituto turėtojas, konvencijos būdu atsisakęs nuo servituto, iškelia konfesorinį ieškinį, gauna apgaulės išimtį *(exceptio doli)*, kuria jis gali atsikirsti prieš ieškovą[5]. Justiniano gadynėje ši tvarka buvo vienintelė, nes tuo metu *in jure cessio* išnyko kaip tvarka, ne tik servitutams panaikinti, bet jiems įgyti.

3. *Nesinaudojimas servitutu.* Servituto teisės skiriasi nuo nuosavybės teisių tuo, kad tuo tarpu, kai nuosavybės teisės nenyksta dėl nesinaudojimo jomis ir kad jos nyksta dėl priešingo kito asmens veiksmo, servitutai, kaip nuosavybės teisės pakeitimai, kartais išnyksta dėl nesinaudojimo jais. Šiuo klausimu reikia daryti kurių-ne-kurių skirtumų. Asmeniniai servitutai ir kaimo servitutai išnyksta dėl nesinaudojimo jais per vienerius arba per dvejus metus: kilnojamojo turto servitutai

---

[1] *D.*, 7, 4, *Quib. mod.*, 5, 2.

[2] Consolidatio: *Inst.*, 2, 4, *De usufr.*, 3. *Confusio: D.*, 8, 6, *Quemadm. serv.*, 1. *D.*, 8, 2, *De S. P. U.*, 30, pr. 1.

[3] Logiškai kaimų daiktinių servitutų remancipacijos būdu.

[4] Gajus, 2, 30. *In jure cessio* natūrališkai turėjo būti padaryta plikam savininkui. Jei ją darė trečiam asmeniui, tai, matyt, ji negalėjo perkelti servituto. Tačiau, bent *ususfructus* srity, buvo ginčijamasi, ar ji naikino perleidėjo teisę, ar ji jokių padarinių negimdė. Pastaraja prasme žiūr. Gajus, 2, 30, o pirmąja prasme — Pomponius, *D.*, 23, 3, *De j. dot.*, 66.

[5] *D.*, 44, 4, *De d. m. exc.*, 4, 12.

išnyksta per vienerius nesinaudojimo metus, o nekilnojamojo — per dvejus. Laikas skaitomas nuo paskutinio naudojimosi veiksmo. Šiokie nuostatai veikė klasiškosios teisės metu. Einant Justiniano teise, jei servitutu yra apsunkintas kilnojamas daiktas, tai jis išnyksta per trejus nesinaudojimo metus, o jei nekilnojamas daiktas, tai per 10 — 20 metų. Pastarasis laikas pareina nuo to, ar servituto šalys čia pat gyvena, ar jos čia negyvena. Miesto daiktiniai servitutai išnyksta per tą patį laiką, būtent: iki Justiniano laikų per dvejus metus, o Justiniano gadynėje per 10—20 metų. Tačiau čia įsisenėjimas prasideda tą dieną, kurią servitutu apsunkintas savininkas padaro bet kurį servitutui priešingą veiksmą, pavyzdžiui, savininkas, nebodamas servituto uždraudimo statyti namą, jį stato. Anuos servitutus panaikina *non usus* (nesinaudojimas), o šiuos priešingas servitutui veiksmas, *usucapio libertatis*[1].

Jei kaimo servitutai yra pozityviški — taip dažnai kaip tik esti — kurių vykdymas pareina nuo servituto turėtojo veiksmo arba jei miesto servitutai yra negatyviški, kurie yra vykdomi be jų turėtojo veiksmo, kitaip sakant, kurie verčia servitutu apsunkintąjį asmenį susilaikyti nuo bet kurių veiksmų, tai aukščiau nurodytieji dėsniai netiekia jokių sunkumų. Visai kas kita yra, kai negatyviškas servitutas, pavyzdžiui, praėjimo servitutas, duotas miesto žemės sklypo naudai (šiuo atveju yra miesto servitutas) arba kai negatyviškas servitutas, pavyzdžiui, nestatyti trobesio, duotas kaimo žemės sklypo naudai (šiuo atveju yra kaimo servitutas). Iš čia kyla klausimas, ar romėnų teisė reikalavo visų miesto servitutų atvejais, net pozityviškų servitutų atvejais, priešingo servitutui veiksmo *(usucapio libertatis)*, ir ar, einant tos teisės dėsniais, visų kaimo servitutų atvejais, net negatyviškų, pakako nesinaudojimo servitutu; arba ji servitutus skyrė į dvi rūšis pagal jų pozityvišką ir negatyvišką pobūdį. Pastaroji sistema, rodos labiausiai yra pagrįsta; tačiau ji menkai suderinta su tekstų nurodytu pažymiu.

4. *Naikinamasis terminas ir naikinamoji sąlyga.* Servitutų teises galima buvo nustatyti, kaip nuosavybės teisę gali-

[1] Nevartojimas: Paulus, *Sent.*, 1, 17. 3, 6, 30. *Usucapio libertatis:* Gajus, *D.*, 8, 2, *De S. P. U.*, 6. Apie Justiniano teisės terminus žiūr. *C.*, 3, 34, *De serv.*, 13.

ma buvo perleisti, su nukeliamuoju terminu ir su nukeliamąja sąlyga, išskiriant tuos atvejus, kada nei termino, nei sąlygos nebuvo galima dėti[1]. Servitutų teorijoje terminas ir sąlyga figūruoja, kaip servituto panaikinimo būdai šiais dviem atvejais: 1. kai sukanka terminas arba įvyksta naikinamoji sąlyga, einant kuria servituto nustatytojas yra savininkas; pagal naujesnę teisę tai galėdavo atsitikti, kai savininkas įgydavo nuosavybę specialiniu pagrindu su naikinamuoju terminu arba su naikinamąja sąlyga; o pagal senesnę teisę tai galėdavo atsitikti, kai įpėdinis būdavo apsunkintas sąlyginiu legatu[2]; 2. kai sukanka terminas arba sąlyga, su kuria buvo nustatytas servitutas; civilinė teisė leido nustatinėti laikinius ir sąlyginius asmeninius servitutus[3], nes jie iš savo prigimties yra laikini; bet ta pati teisė neleido nustatinėti laikinių ir sąlyginių daiktinių servitutų, nes jie iš savo prigimties yra nuolatiniai *(perpetuae)*. Pretorinė teisė leido nustatyti ir daiktinius servitutus su terminu ir sąlyga. Šiam reikalui buvo reikalingas susitarimas, pagal kurį daikto savininkas galėjo gauti išimtį prieš servituto turėtoją[4].

D.

Servituto teisės apsauga.

Kaip *rei vindicatio,* kuri saugoja nuosavybės teisę, taip daiktinis ieškinys *(actio confessoria, vindicatio servitutis, petitio ususfructus),* kuris saugoja servituto teisę, iš pradžios buvo taikomas tik Romos piliečių įgytoms teisėms, kurias jie įgijo civilinės teisės būdais ir kuriomis įgijo romėniškus daiktus. Vėliau šį servituto apsaugos būdą papildė naujais būdais,

---

[1] Dėl legatų nustatymo nekyla jokių sunkumų: *D.,* 33, 3, *De serv. leg.,* 3, *F. V.,* 49. Priešingai, mancipacija ir *in jure cessio* čia dar nesukūrė jokių aiškių terminų ir sąlygų: *F. V., 49.* Tik nepriklausoma sutartis galėjo pagimdyti išimtį (Papinianus, *D.,* 8, 1, *De serv.,* 4). Sulyginк Riccobono, *R. d'Hist. D.,* 3, 1921, 333 — 362 pp.

[2] Marcellus, *D.,* 8, 6, *Quemadm. serv.,* 11, 1. Priešingai, šiek tiek svyruodami, teisininkai sutiko, kad jei įpėdinis įgyja servituto teisę tos pačios žemės naudai, tai tas servitutas pasilieka.

[3] Paulus, *F. V.,* 50, truputį nesutinka su Pomponium dėl laikinio atskaitymo, kurį daro mancipacijos arba *in jure cessio* metu.

[4] Papinianus, *D.,* 8, 1, *De serv.,* 4.

kurie yra labai panašūs į mūs jau nurodytus nuosavybės apsaugos būdus. Čia galėtumėm pakartoti ten nurodytus keturis apsaugos būdus. Tačiau mes čia nurodysime tik *actio confessoria* ir jos šakas. Užtat čia, greta petitorinių ieškinių, kuriuos suteikė servituto turėtojams, bus pravartu bent keliais žodžiais prisiminti interdiktus, kuriais taip pat saugojo servitutų valdymą.

I. Actio confessoria[1]. — Kaip *rei vindicatio* priklauso civiliniam savininkui, taip *vindicatio servitutis,* kurią Justiniano kompiliacijos vadina *actio confessoria*[2], priklauso civiliniam servituto turėtojui. Įstatyminių skundų metu ją, kaip ir *rei vindicatio,* atlikdavo *sacramentum in rem* forma, o formulinės procedūros metu ją keldavo petitorinės formulės būdu. Tačiau tarp jų yra skirtumų, kurie *actio confessoria* pastato į simetrinę opoziciją su negatoriniu ieškiniu *(actio negatoria).* 1. Tuo tarpu kai *rei vindicatio,* kurios klasiškosios teisės epochos metu neduodavo valdytojui, ir kai *actionem negatoriam* tuo pat metu jam duodavo, *actio confessoria* priklausė servituto turėtojui vis tiek, ar jis servituto teise naudojosi, ar nesinaudojo[3]; šį reiškinį galima kelti kiekvienam, kuris faktiškai trukdo naudotis servituto teise[4]. 2. Iškėlus *actionem confessoriam,* teisėjas paprastai duodavo *arbitratum judicis,* kuriuo buvo perduodamas ieškovui daiktas, jei, žinoma, jis yra, ir duodama jam garantija, kad bus grąžinti nuostoliai, kuriuos atsakovas padarys *(cautio de non amplius turbando)*[5]. Vadinas, viskas daroma taip, kaip *actionis negatoriae* atveju. Čia pravartu pažymėti, kad *actionis confessioriae* atveju *arbitratus nėra* labiau vykdomas *manu militari,* negu kitais atvejais, bet kad, kaip ir kitais atvejais, šiuo atveju, jei nebus įvykdyta, visas bylinėjimosi iš-

---

[1] *Inst.,* 4, 6, *De act.,* 2. G. Segré, *Mélanges Girard,* 2, 511 — 599 pp.

[2] Segré, savo vos tik nurodytame veikale, nustatė, kad vardas *actio confessoria,* kuriuo Bizantijos teisininkai vadino naudojimosi ir servitutų teisės revendikacijos ieškinius, buvo interpoliuotas klasiškosios teisės laikais, kada *actio confessoria, judicium confessorium* numatė tik visai skirtingą hipotezę, pagal kurią, dėl atsakovo *confessio,* šį ieškinį galima buvo kelti prieš atsakovą *in simplum:* tuo tarpu, kai *legis Aquiliae* ieškinys ir kiti ieškiniai *lis infitiando crescit in duplum.*

[3] *D.,* 7, 6, *Si usufr. pet.,* 5, 6: *Nam. et possessori competunt.*

[4] *D.,* 8, 5, *Si serv.,* 4, 5; 10, 1.

[5] *D.,* 5, *Si serv.,* 7. D., 7, 6, *Si usufr.,* 5, 6. Mes jau matėme, kad Lenelis ginčija arbitrinį konfesorinių ir negatorinių ieškinių, kuriuos taikė daiktiniams servitutams, pobūdį.

laidas nustato ieškovas ir jei galima, atsakovas turi garantuoti įvykdymą, duoti *judicatum solvi.* Jei pastarosios kaucijos nebus kam prižiūrėti (administruoti), tai ją valdyti paims ieškovas. Jei atsakovas turi savo rankose daiktą, pavyzdžiui, *usus fructus* atveju, tai šį ieškinį pagrindžia interdiktu *quem usum fructum* ir, daiktinių servitutų srity, interdiktu *quam servitutem.* Pastarasis interdiktas yra simetrinis su interdiktu *quem fundum*[1].

II Actio confessoria utilis. — Jei servitutas yra nustatytas ne pagal civilinės teisės reikalavimus, tai jo negalima ginti konfesoriniu ieškiniu. Tačiau, kai servitutas yra nustatytas *tuitione praetoris,* įgytas pretoriniu būdu *(pactu et stipulatione? quasi traditione? diuturno usu),* tai jį saugoja daiktinis ieškinys, kurio galia yra lygi su konfesorinio ieškinio galia. Jį tekstai vadina kartais *actio confessoria utilis,* kartais *actio Publiciana*[2]. Šiuo ieškiniu gali pasinaudoti servituto turėtojas, kaip pretorinis savininkas, kuris gali pasiremti įsisenėjimo fikcija. Paprastai manoma, kad šio ieškinio teisė, kaip ir paprastojo Publiciano ieškinio teisė, buvo duodama ne tik tam, kuris įgijo servitutą pretoriniu būdu, bet ir tam, kuris jį įgijo *a non domino.* Tekstai teigia, kad *actio realis utilis* buvo duodama kreditoriui, kuris paima užstatą daiktais, *agri vectigalis* nuomininkui, vėliau pavadinto *emphyteusis,* ir paveldimosios teisės turėtojui[3]. Pagaliau, nekalbant apie peregrinų naudai nustatytus servitutus, rodos, netenka abejoti, kad taip pat buvo galima ginti daiktiniais ieškiniais servitutus, kurie buvo nustatyti provincijų žemių naudai, nes šių žemių pseudo nuosavybę taip pat buvo galima ginti daiktiniais ieškiniais. Apie *actionis utilis* redakciją, kuri buvo privaloma keliant provincijų žemių servitutų apsaugos bylas, negalima net spėti. Taip pat veik nieko tikro nežinome apie redakcijas ieškinių, kuriais saugojo

---

[1] Interdiktas *quem usum fructum: F. V.,* 92; Paulus, *Sent.,* 5, 6, 8 *b.* Interdiktas *quam servitutem:* Paulus, *Sent.,* 5, 6, 8*c*; Africanus, *D.,* 39, 1, *De O. N. N.,* 15, ir Lenel, *Ed.,* 255 §.

[2] *A. utilis: D.,* 8, 5, *Si serv.,* 10 *pr., (diuturnus usus* atveju). *A. Publiciana: D.,* 6, 2, *De Publ.,* 11, 1.

[3] *D.,* 8, 1, *De serv.,* 16: skolintojas su užstatu, emfiteotas. D., 39, 1, *De O. N. N.,* 3: paveldimosios statybos teisės turėtojas. Naudotojas, norėdamas apsaugoti servituto teises, kurios nustatytos jo naudojamo daikto naudai, turi teisę, kelti net konfesorinį ieškinį savo teisėms apsaugoti *(D., 7, 6, Si usufr. pet., 1, pr.).*

asmeninius ir daiktinius servitutus, įgytus *a non domino* ir pretoriniais būdais[1].

III. Interdiktai. — Pirmasis teisininkas, kuris, teigdamas servitutų naudojimo lygybę su valdymu, sutiko su servitutų perleidimu *(traditio),* buvo Javolenas, kuris šia prasme sutiko su quasi valdymo interdiktais[2]. Jis tai padarė, matyti, dėl to, kad manė, jog jau esantieji interdiktai saugoja servitutus, ir kad tuo metu jau buvo sutikta, jog nėra servitutų valdymo, o yra tik quasi valdymas, kuris sudarė pagrindą perleidimui *(traditio)* ir įsisenėjimui *(praescriptio).* Tačiau mes labai klystume, jei, pasiremdami quasi valdymo ideja, manytume, kad čia pakako tik pritaikyti servitutams interdiktus, kuriais saugojo kūniškųjų daiktų valdymą. Čia negalėjo būti paprasto ir gryno kūniškųjų daiktų valdymo ir nekūniškųjų quasi valdymo taisyklių pritaikymo net quasi perleidimui *(quasi-traditio)* ir *longi temporis possessioni,* nes pastarosios institucijos yra naujosios teisės padariniai. Šis pritaikymas dar svetimesnis yra interdiktų sistemai, kuri nėra teorijos pritaikymas, o tik jos jau anksčiau susidariusis pagrindas.

---

[1] *Actio Publiciana* vardas verčia manyti, kad čia buvo fikcija įsisenėjimo laikui sudėti ir kad čia buvo dar kita fikcija, kuri leido įsisenėjimo klausimą pastatyti; fikcija, kurios nenumatė *lex Scribonia* (Huschke, *Recht der Publician. Klage,* 1874, 43 p.). Tačiau šita archeologiška fikcija yra labai abejotina ir jos negalėjo pakakti visoms hipotezėms (pavyzdžiui, dėl įvairių įsisenėjimo sąlygų ir servitutų nuostatų). Viena paprastesnė, bet tikresnė nuomonė (Appleton, *Propriété prétorienne,* 1, 49—53 numeriai) sako, kad — visais arba tik tam tikrais atvejais — formulė turėjusi būt suredaguota *in factum,* kaip, pavyzdžiui, hipotekinis ieškinys, Šiaip ar taip, nėra reikalo daryti fikcijos, kuri verstų teisėją spręsti taip, kaip turėtų spręsti, jei *longi temporis possessionis* laikas būtų sukakęs; nes teisėjas, be formulėje patiektų nurodymų, žinodamas tik civilinės teisės nuostatus, atmestų ieškovo, kuris net sukakus *longi temporis possessionis* laikui nebūtų įgijęs servituto *jure civili,* prašymą. Reikėtų manyti, kad formulėje buvo kita dispozicija, (mažai tikra), kuri verstų teisėją derintis su šios *longi temporis possessionis* taisyklėmis.

[2] *Javolenus, D.,* 8, 1, *De serv.,* 20. Albertario, *Rendiconti dell' Ist. Lomb.,* 45, 1912, 465—494 pp.; *B. Ist. D. R.,* 25, 1912, 465—494 pp., teigė, kad servitutų quasi valdymas buvęs paprastas ir tikras Justiniano padarinys; ši nuomonė nuneigia senosios teisės ne tik *quasi-traditio* ir *longa possessio,* bet ir interdiktus, kurie liečia quasi valdymą (tačiau Gajus, 4, 139, sako ką kitą; Albertario, *Filangieri,* 1914, 1, nr., stengiasi įrodyti, kad pastarasis Gajaus tekstas yra tik glosė). Tačiau pastaroji Albertario išvada nėra patikėtina. Galimas daiktas, kad šiuo atveju, kaip ir daugely kitų atvejų, šią nuomonę nustatė ir pabrėžė Justiniano kompiliacijos; tačiau patiės Gajaus teksto pakanka įsitikinti, kad ši sąvoka buvo išreikšta anksčiau.

Tie interdiktai, kurie turėjo saugoti servitutus, išsirutuliojo iš praktikos reikalų. Jų išsirutuliojimas visai neparėjo nuo taisyklių, kurios saugojo paprastąjį valdymą; jis buvo nepriklausomas ir originalus. Šie interdiktai saugojo ne visus servitutus. Jie nesaugojo tų servitutų, kuriuos saugojo paprasto valdymo apsauga; kartais juos saugodavo dar ir kitokiomis priemonėmis. Čia mes patieksime tik bendrąją servitutų apsaugos interdiktų idėją, skirdami daiktinius kaimo servitutus, asmeninius servitutus ir daiktinius miesto servitutus[1].

1. Iš daiktinių kaimo servitutų romėnų teisė saugojo tik vandens ir kelių servitutus. Kitų šios rūšies servitutų valdymą saugojo ypatingi interdiktai, kurie parėjo nuo tam tikrų taisyklių ir kurie, rodos, nėra jaunesni už tuos interdiktus, kurie saugojo kūniškųjų daiktų valdymą[2]. Čia mes gerai matome abiejų interdiktų rūšių išsirutuliojimo nepriklausomybę. Svarbiausias kelio servituto interdiktas buvo interdiktas *de itinere actuque privato,* kuris priklauso asmeniui, turinčiam kelio servitutą, *nec vi nec clam nec precario ab adversario,* bent trisdešimt dienų paskutiniais metais, jei jam trukdė tuo servitutu naudotis toliau[3]. Jei servituto turėtojui reikia taisyti kelią, o jam neleidžia to padaryti, tai jis galėjo pasinaudoti papildomuoju ypatingu interdiktu, *interdictum de itinere reficiendo,* kuris griežtai skyrėsi nuo valdymo interdiktų taisyklių tuo, kad čia reikėjo įrodyti ne tik valdymą, bet ir savo teisę[4]. Pagrindinis vandens interdiktas buvo *interdictum de aqua*[5], kuris priklausė tam asmeniui, kuris bent vieną kartą per tam tikrą laikotarpį yra, *nec vi nec clam nec precario ab adversario,* pasinaudojęs šiuo servitutu. Tačiau čia reikalavo dar

---

[1] Vienintelis prancūziškas veikalas, kuris kalba apie servitutų objektus bendrai, mūsų žiniomis, yra Destrais, *De la propriété et des servitudes en droit romain,* 1895, 465—495 pp.

[2] Rodos, kad Cicerono gadynėje, apie 685 metus, jie jau buvo visai išsirutulioję, nes Cicero, *Pro Caecina,* 13, 36, sako: *Qui dies tolos aut vim fieri vetat aut restitui factam jubet: qui de fossis, de cloacis, de minimis aquarum itinerumque controversiis interdicit.*

[3] *D.,* 43, 19, *De itinere actuque privato,* 1, *pr.* 2.

[4] *D., h. t.,* 3, 11. 13. Interdiktą tvarkė griežtesnės sąlygos, nekaip konfesorinį ieškinį, kuriuo galima pasiekti tuos pačius rezultatus, jei tik bus įrodyta teisė; vartojimo teisės nėra reikalo įrodinėti (*D.,* 8, 5, *Si serv.,* 4, 5). Jo buvimą įrodo ta idėja, kad tuo metu, kada jis buvo nustatytas, konfesorinis ieškinys dar negalėjo suteikti teisės reikalauti kelio taisymo (Jhering, *Esp. du Dr. R.,* 4, 27 p., 13 išn.).

[5] *D., 43,* 20, *De aqua cottidiana et aestiva.*

vienos sąlygos, būtent: geros sąžinės sąlygos, kuri šį interdiktą ryškiai atskyrė nuo valdymo interdiktų[1]. Be to, servituto turėtojas tomis pačiomis sąlygomis gauna *interdictum de rivis* vandens tėkmei pataisyti[2]. Pagaliau, *aquae haustus* srity mes randame interdiktus *de fonte* ir *de fonte reficiendo,* kurie atitinka interdiktus *de aqua* ir *de rivis,* nes juos reguliuoja tokios pat taisyklės[3]. Tai ir viskas. Šiandien paprastai manoma, kad ši interdiktų sistema yra labai originali ir kad todėl jos negali papildyti tie interdiktai, kurie saugoja kūniškųjų daiktų valdymą.

2. Asmeninių servitutų srity, atvirkščiai, valdymo interdiktus taikė. Materialiniu atžvilgiu naudotojas *(ususfructuarius)* laiko daiktą savo rankose taip, kaip kūniškojo daikto valdytojas. Bet ne jis valdo daiktą, o daikto savininkas. Tačiau, paprastai manoma, kad, nors jis valdo daiktą savininkui (savininko vardu), vis dėlto jis pats turi servituto quasi valdymą, kurį saugoja tie patys interdiktai, kurie saugoja tikrąjį valdymą. Jį saugoja arba *retinendae possessionis* interdiktai *(utrubi* ir *uti possidetis),* arba *recuperandae possessionis* interdiktai *(unde vi* ir *de precario).* Mes turime žinių, kad interdiktus *unde vi* ir *uti possidetis* pritaikė tik modifikavus jų formulę[4].

3. Iš pirmo žvilgsnio galima pamatyti, kad miesto daiktinių servitutų apsaugai išimties būdu pritaikė tuos pačius interdiktus, kurie paprastai saugojo kaimo servitutus. Tačiau ne visiškai tikrai taip buvo[5]. Nes jei taip būtų buvę, tai tikrųjų miesto servitutų apsauga būtų pasilikus nuošaliai. O mes miesto servitutų apsaugai randame tik vieną vieninteli specialų interdiktą, kuris, be kitko, yra lygus senumo su kaimo ser-

---

[1] Bent vieną kartą: *D., h. t.,* 1, 22. *Nec vi nec clam nec precario ab adversario: D., h. t.,* 1, *pr.* Per ištisus metus, *aqua cottidiana;* per šią ar praėjusią žiemą *aqua hyberna;* per šią arba praėjusią vasarą *aqua aestiva: D., h. t.,* 1, 3. 29—36. *Bona fides: D., h. t.,* 1, 10. 19. 39. Čia visai neimama galvon teisės klaida: *D., h. t.,* 1, 10.

[2] *D.,* 43, 21, *De rivis.*

[3] *D.,* 43, 22, *De fonte.*

[4] Interdiktai *uti possidetis et unde vi utiles: F. V.,* 90. 91. Lenel, *Ed.,* 247, 2 ir 245, 3 §§. Interdiktas *de precario: D.,* 43, 26, *De prec.,* 2, 3.

[5] Jis taip pat tarnauja vandens nuleidimo servitutui *(D.,* 43, 20, *De aqua,* 1, 13). Tačiau vienas pozitingas tekstas sako priešingai, kad jis tarnavęs kelio servitutui, *D.,* 43, 19, *De itinere,* 1, 1: *Hoc interdictum prohibitorium est, pertinens ad tuendas rusticas tantummodo servitutes.*

vitutų apsaugos interdiktais[1], būtent: interdiktą *de cloacis,* kurį duodavo tam asmeniui, kuris nori išvalyti arba pataisyti griovelį (rinštoką). Čia pakanka tik įrodyti, kad griovelis yra; jo pretenzijų negalima atremti tuo, kad jo valdymas yra ydingas[2].

Dėl kitų miesto servitutų kyla klausimas, ar jų apsaugai, kaip ir asmeninių servitutų apsaugai, pritaikė tuos interdiktus, kuriais saugojo kūniškųjų daiktų valdymą, ypač interdiktą *uti possidetis,* kurį turėjo duoti savininkui to žemės sklypo, kurio naudai nustatytas servitutas. Labiausiai išsiplatinusi nuomonė teigia, kad šiuo atžvilgiu romėnai skirdavę pozityviškus ir negatyviškus servitutus[3]. Interdiktą *uti possidetis* gaudavę, kad apsaugotų pozityviško servituto naudojimą. Kadangi yra trukdomas servituto naudojimas, tai savaime trukdomas ir žemės, kurios naudai servitutas nustatytas, valdymas[4]. Priešingai, visi tekstai teigia, kad negatyviško servituto nesaugodavę interdiktai *uti possidetis.* Jį saugodavusios tik bendrosios priemonės, kurios saugodavusios nuo kiekvieno neteisėto veiksmo (interdiktas *quod vi aut clam; operis novi nuntiatio)*[5].

---

[1] Cicero, *Pro Caecina,* 13, 36.

[2] *D.,* 43, 23, *De cloacis. Vitiosae possessionis* išimties išskyrimas viešosios sveikatos reikalui: *D., h. t.,* 1, 7.

[3] Savigny, *Possession* 46 §, prileido, kad interdiktas *uti possidetis* buvęs taikomas visiems miestų servitutams; Vangerow, *Pand.,* 1, 355 §, visai tai neigia. Tekstuose nurodytąji skirtumą priėmė Windscheid, Dernburg, Brinz, Baron ir k.

[4] Ypač apie balkoną, užkištą virš kaimyno žemės *(servitus projicendi),* žiūr. *D.,* 43, 17, *U. P.,* 3, 6 (mūsų nuomone, penktame paragrafe nereikėtų žodžio *inutile* taisyti į žodžius *id utile).* Dar žiūr. *D.,* 8, 2, *De S. P. U.,* 20, *pr.* (Lenel, *Z. S. St.,* 39, 1918, 165 p.); 32, 1.

[5] Apie nestatymo servitutą žiūr., pavyzdžiui, *D.,* 8, 5, *Si serv. vind.,* 6, 1, ir dar plačiau — *D.,* 39, 1, *De O. N. N.,* 5, 10.

II.

Ager vectigalis, emphyteusis ir superficies.

Superficies yra paveldima ir nusavinama teisė ko plačiausiai naudotis svetimu žemės sklypu statybos reikalams. Naudojimosi laikas nustatomas arba labai ilgas, arba visai nenustatomas (amžinas). Už šį naudojimąsi mokamas savininkui atlyginimas. Teisė, kurią iš pradžios pripažino *agri vectigalis* nuomininkui, o paskui empfiteotui *(emphyteusis* turėtojui), yra visai analoginė su paveldimosios statybos teise *(superficies)*. Ši teisė buvo nustatyta naudai nuomininko, kuris ilgam laikui išnuomodavo neužstatytą trobesiais žemę. Šiedvi teisės skiriasi savo istorijomis. Jiedvi abidvi iš viešosios nuomos teisės perėjo į privatinę teisę. Bet paveldimosios statybos teisės evoliucija buvo atsargesnė ir švelnesnė.

1. Paveldimosios statybos teisė *(superficies)*[1]. Šios teisės pradžia yra kilusi iš valstybės, kuri, einant bendrąja teise, tapdavo savininku tų trobesių, kuriuos atskiras pilietis pastatydavo ant viešosios žemės *(superficies solo cedit)*. Tačiau valstybė tų žemių neatimdavo, o už tam tikrą mokestį *(solarium)* nuomos sutartimi pavesdavo ją trobesių statytojui[2]. Šią sistemą praktikuodavo ir miestai, kurie ilgam laikui išnuomodavo atskiriems asmenims neužstatytus žemės sklypus, kad nuomininkai juos užstatytų trobesiais[3]. Pagaliau, gana seniai

---

[1] *D.*, 43, 18, *De superficiebus*. Degenkolb, *Platzrecht und Miethe*, 1867. A. Pernice, *Z. S. St.*, 5, 1884, 90—93 pp. Ad. Schmidt, *Z. S. St.*, 11, 1890, 121—164 pp. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 1260—1268 pp.

[2] Pavyzdžiai: *tabernae argentariae*, Ulpianus, *D.*, 18, 1, *De C. E.*, 32; trobesiai, kurie susisiekia su viešojo vandens nuleidimais, Frontinus, *De aq.* 2, 118; 193 metais padarytas pastatas, kurį padarė Antonino kolonos saugotojas, *Textes*, 836 p.

[3] Pavyzdys: Pouzzoles įrašas, *Textes*, 837 p.

šią teisę pradėjo taikyti ir atskiri asmenys savitarpio reikalams[1]. Dėl pastarųjų dviejų dalykų pretorius įsikišo į šios teisės gyvenimą ir pavartojo dvi priemones, kurios ją (teisę) labai atskyrė nuo paprastos nuomos. Pirmiausia, pretorius suteikė šios teisės turėtojui interdiktą *de superficie,* kuris yra labai panašus į interdiktą *uti possidetis* ir kuriuo *superficies* turėtojas galėjo apginti savo teisę nuo tų asmenų, kurie jį trukdė[2]. Paskui, pretorius savo ediktu pažadėjo jam, jei bus reikalas *(causa cognita),* duoti kitus ieškinius, būtent: *actionem in factum,* kuri buvo sudaryta pagal revendikacijos modelį; šiuo ieškinių paveldimosios teisės turėtojas galėjo atsiimti žemę iš visų užgrobikų, net iš paties žemės savininko. Be to, jam suteikė *actionem confessoriam* ir *actionem negatoriam*[3]. Kaip, pasiremdami *actio Publiciana,* romėnai pripažino pretorinę nuosavybę, taip čia, pasiremdami šio ieškinio daiktiniu charakteriu, pripažino, kad paveldimoji statybos teisė yra daiktinė teisė, kad ją galima perleisti ne tik mirštant, bet ir gyvam esant. Šią teisę galima buvo apsunkinti net daiktiniais servitutais ir hipotekuoti[4]. Tačiau visa tai nepanaikino kurių-ne-kurių jos nuomos pobūdžio pažymių[5]. Ją, kaip ir nuomą, galima nustatyti šalių *sutartimi;* paveldimosios statybos daiktinę teisę sukuria paprastas šalių valių sutapimas[6]. Jos būtinas pažymys yra

---

[1] *D., h. t.,* 1, *pr. D., h. t.,* 1, 4. *D.,* 43, 17, *U. P.,* 3, 7,

[2] *D., h. t.,* 1, *pr.* Be specialinio *superficies* interdikto, rodos, buvo dar interdiktai *unde vi* ir *de precario (D.,* 43, 16, *De vi,* 1, 5. *D.,* 43, 26, *De prec.,* 2, 3). Už tat savininkas turėjo prieš jį interdiktą *uti possidetis (D.,* 43, 17, *U. P.,* 3, 7).

[3] *D., h. t.,* 1, *pr. D.,* 6, 1, *De R. V.,* 73, 1; 75 (paskutinėje vietoje, prieš teoriją, pagal kurią paveldimosios statybos turėtojas daiktinį ieškinį įgijęs tik Justiniano laikais, žiūr. Albertario, *R. Ist. sc. g.,* 50. 1911, 79—88 pp.). Fragmentas, 1, 3, mums nurodo *causae cognitio,* kuri parodo, kad *superficies* yra amžinoji nuoma. Tačiau, rodos, pastarieji žodžiai kalba apie šios rūšies ieškinio reikalą. *Actio confessoria utilis, D., h. t.,* 1, 6. Tas asmuo, kuris *superficies* teisę įgijo *a non domino,* galėjo kelti taip pat Publiciano ieškinį *(D.,* 6, 2, *De Publ.,* 12, 3). — Savininkas visados turėjo teisę kelti revendikacijos ieškinį; bet paveldimosios statybos turėtojas galėjo atsiskirti išimtimi, kuri yra simetrinė su pastarojo asmens ieškiniu, *D., h. t.,* 4.

[4] Teisė parduoti daiktą *(D.,* 6, 2, *De Publ.,* 12, 3); teisė dovanoti arba užrašyti legato būdu (Ulpianus, *D., h. t.,* 1, 7: Lenel, 1551); apsunkinti daiktą servitutais *(D., h. t.,* 1, 6) arba hipotekomis *(D.,* 13, 7, *De pign. act.,* 16, 2); įgyti daiktui servitutus *(D., h. t.,* 1, 9).

[5] Apie bendrųjų nuomos taisyklių palaikymą žiūr. Schmidt, 155 p.

[6] Priešingai nuomonei paremti paprastai nurodoma tekstus, kurie kalba apie paveldimosios statybos teisės turėtojo teisę perleisti savo teises *traditionis* būdu *(D., h. t.,* 1, 7); vadinas, jis pats galėtų įgyti *traditionem.*

atlyginimo mokestis *(solarium, pensio)*[1]. Pagaliau, ją kaip ir nuomą, panaikina daikto praradimas[2], mūsų nuomone, mokesčio nemokėjimas per dvejus metus.

2. *Conductio agri vectigalis; emphyteusis*[3]. *Agri vectigalis* nuomininko *(conductor)* teisė yra kilusi iš amžinos arba ilgametės (šimto ir daugiau metų) nuomos. Žemes išnuomodavo ypač miestai, bet taip pat valstybė ir religinės korporacijos[4]. Kaip paprasta nuoma, kurią padarydavo paprastu šalių susitarimu[5], numatydavo tam tikrą atlyginimą iš nuomininko ir ją tvarkydavo pagal paprastosios nuomos taisykles. Tačiau, kadangi ši nuoma buvo ilgametė, tai šios rūšies nuomininkui suteikė tokių teisių, kokių neturėjo paprastas nuomininkas. Jis įgydavo vaisius jiems atsiskiriant[6]; jį saugojo valdymo interdiktai[7], o ir pretorius jam suteikė daiktinio ieškinio teisę, nustatytą pagal revendikacijos modelį[8]. Iš pastarosios teisės

---

Mūsų nuomone, čia galima būtų pasiremti *agri vectigalis* nuostatų analogija; šią analogiją, matyt, darė, nes Gajus, kuris labai gerai žino *superficies*, neigia nekūniškųjų daiktų perdavimą *(traditio)*. *Superficies* gali būti nustatyta legato ar net įsakymo būdu.

[1] Tai kyla iš pačios sąvokos, kad *superficiarius, qui in alieno solo ita superficiem habet ut certam pensionem praestet*, Paulus, *D.*, 6, 1, *De R. V.*, 74. Pouzzoles įrašas apie *superficies* kalba, kaip apie teisę, kuri nustatyta už *solarium*. Tačiau šios skolos mokėjimas yra nukeliamas iki atsisakymo nuo teisės. *Superficiariae aedes*, kaip ir *quae in conducto solo positae sunt (D., h. t.*, 2), sąvoka įrodo, kad mūsų sistema liečia tik tą asmenį, kuris statosi trobesius ant svetimos žemės; vadinas, čia nekalbama apie nuomininkus tų žemių, kurios užstatytos trobesiais.

[2] Pomponius, *D.*, 39, 2, *Damn. inf.*, 39, 2.

[3] *D.*, 6, 3, *Si ager vectigalis id est emphyteuticarius petatur*. A. Pernice, *Z. S. St.* 5, 1884, 84 — 90 pp. Lenel, *Edictum*, 70 § Mitteis, *Zur Geschichte der Erbpacht im Altertum*, 1901. Karlowa, *R. R. G.*, 2, 1268 — 1275 pp.

[4] Paulus, *D., h. t.*, 1, ir Gajus, *Inst.*, 3, 145, kalba tik apie miestams priklausomas žemes; Hyginus, 117 p., priduria dar religinių korporacijų turtus ir, 116 p., kalba apie valstybės turtus, kurie yra mažiau žinomi (pasak Mitteis, 18—19 pp., — tuos vastybės turtus, kurie buvo provincijose, o Mommsen, *Z. S. St.*, 23, 1902, 442—443 pp. = *Ges. Schr.*, 3, 19, — apie Italijoje esančius valstybės turtus). Valstybės turtų paprastai pagal šią tvarką netvarkė; juos tvirtindavo liustracijos metais (Mommsen, *Dr. Publ.*, 1, 270—272 pp.).

[5] Paulus, *D., h. t.*, 1, 1, daiktinio ieškinio buvimą riša su pačiu nuomos faktu; vadinas, su šalių valių sutikimu. Nebuvo jokio reikalo nurodyti perleidimo *(traditio)*, kurio, be abejojimo, nevartojo nekūniškųjų daiktų srityje tuo metu, kada pretorius sukūrė mūsų daiktinę teisę.

[6] *D.*, 22, 1, *De usur.*, 25, 1.

[7] *D.*, 2, 8, *Qui satisd.*, 15, 1.

[8] *D., h. t.*, 1, 1. Taip pat buvo *actio confessoria utilis (D.*, 8, 1, *De serv.*, 16), *actio negatoria utilis* ir jei jis įgijo *a non domino, actio Publiciana (D.*, 6, 2, *De Publ.*, 12, 2). — Fragmentą, 3, kuris suteikia tokią

padarė išvadą, kad šis nuomininkas, kaip ir paveldimosios statybos teisės turėtojas, turi daiktinę pretorinę teisę, kurią gali perleisti mirdamas ir gyvas būdamas ir kurią gali apsunkinti servitutais ir įkeisti[1]. Tas ilgametes nuomas, kurias darydavo privatiniai asmenys savitarpy, einant klasiškąja teise, reguliuodavo pagal bendrosios teisės taisykles.

Kiek vėliau greta šios nuomos sistemos atsirado naujas ilgametis nuomos sutarčių tipas, būtent: *emphyteusis* sutartis. Iš pat pradžios jas ėmė daryti imperatoriai, kurie šiuo atveju pamėgdžiojo graikų modelius. *Agri vectigalis* sutartimis buvo nuomojamos jau išdirbtos, o *emphyteusis* — dar neišdirbtos žemės. Pastarąsias žemes išnuomodavo ilgam laikui už menkutį mokestį *(canon)* ir už nuomininko darbą išdirbant žemę[2]. Ilgainiui įsigalėjo paprotys, pagal kurį ir privatiniai asmenys pradėjo vartoti šią nuomą. Dar kiek prieš Justinianą viena Zenono konstitucija, išspręsdama kilusius del *emphyteusis* ginčus, kurie kadaise daug ginčų sukėlė dėl *agris vectigalis* nuomos, nustatė, kad *emphyteusis* nėra nei nuoma, nei pardavimas, o ypatinga sutartis, pagal kurią turi būti mokamas visas mokestis *(canon),* neatsižiūrint į daikto dalies praradimą. Tik viso daikto praradimas panaikina mokesčio mokėjimą[3].

Tačiau Justinianas, nustatydamas naujai institucijai naujas taisykles, suliejo abi institucijas į vieną[4]. Jis nustatė, kad emfiteoto teisę panaikina mokesčio *(canon)* nemokėjimas per

---

pat teisę trumpalaikiam miesto turto nuomininkui, Mitteis atmeta kaipo interpoliuotą, bet Mommsen, *Z. S. St.*, 23, 441—442 pp. = *Ges. Schr.*, 3, 150—151 pp., jį palaiko.

[1] Įpėdinystė: *D., h. t.*, 1, *pr.* Legatas: Ulpianus, *D.*, 30, *De leg.*, 1, 71, 6 (Lenel, 1246). Hipoteka: *D.*, 13, 7, *De pign. act.*, 16, 2. Servitutai: *D.*, 7, 4, *Quibus mod.*, 1, *pr.*

[2] Beaudouin, *Les grands domaines dans l'empire romain*, 1899, 259—297 ir daugelis jo nurodymų. Dar pridurti Cuq, *Institutions*, 2, 828—831 pp., ir Mitteis, 285—56 pp., kuris labai daug įnešė šviesos į pirmojo padalymo ir vėlyvesnio *jus emphyteuticum* ir *jus perpetuum* sumaišymo, kurį padarė imperatorių konstitucijos, istoriją. Henchir Mettich 116 ar 117 metų, Ain-el-Djemala 117—138 metų ad Ain-Quassel 198—212 metų *(Textes*, 875—881 pp.), užrašai parodo, kad antrame amžiuje Afrikoje buvo analoginė tvarka, žinoma, ji nebuvo visiškai tokia pat.

[3] *C.*, 4, 66, *De emphyteutico jure*, 1. Teodoziano kodeksas, priešingai, rodos, šias konvencijas žino tik imperatorių turtams. Pernice, 85 p.

[4] Justinianas šį sumaišymą padarė labai netobulai: prie žodžių *ager vectigalis* jis prikergė žodžius *vel emphyteuticarius*, mūsų skyriaus rubrikoje, ir — *id est emphyteuticarius*, Macero tekste, *D.*, 2, 8, *Qui satisd.*, 15, 1, kurie jokiu būdu neįrodo, kad emfiteotui duotasis ediktas gimdytų daiktinį ieškinį.

trejus metus[1]; kad, perleisdamas žemę, jis privalo apie tai pranešti daikto savininkui, kuris turi pirmaujamojo pirkimo teisę, o jei nuo šios teisės atsisako, tai gali reikalauti 2% nuo gautos už žemę sumos[2]. Čia pasireiškia *emphyteusis* daiktinė teisė, kurią galima nusavinti ir perleisti. Ji nėra kilusi nei iš pretoriaus edikto, nei iš paprasto *agri vectigalis* taisyklių pritaikymo nuomai, kurią darydavo savitarpy privatiniai asmenys. Ji yra graikiškosios emphyteusis ir romėniškosios ilgametės nuomos kombinacija, kurią tik Justinianas sudarė.

---

[1] *C., h. t.*, 2.
[2] *C., h. t.*, 3. Labai sumanus Jhering, *Espr. du Dr. R.*, 4, 251—252 pp., komentaras.

TURINYS.

Pusl.

Pirmojo leidimo prakalba 1
Septintojo ir aštuntojo leidimų prakalbos . . . 2

Bendroji bibliografija 3 p. — I. Paminklai 3 p. — II. Komentarai 6 p. — III. Rekomenduotinos pagalbinės knygos 9 p.

Įžanga

Romėnų teisė. — Apibūdinimas. — Padalymas ir mokymosi interesai. — Planas 11

Pirmoji knyga

Istorinis įvadas 21

I. Karalystė 23

A. *Pirmykštė karalystė. Patricijų valstybė* 23 p. — 1. Karališkosios epochos institucijos 23 p. — 2. Teisės šaltiniai. Leges regiae 30 p.
B. *Serviaus reforma. — Patricijų - plebejų valstybė* 31 p — 1. Serviaus centurijos 31 p. — 2. Karališkosios epochos centurijų įstatymai 34 p.

II. Respublika 36

A. *XII Lentelių pradžia* 36 p. — 1. Politinės institucijos 36 pusl. — 2. Teisės šaltiniai 42 p.
B. *Istoriškieji laikai* 48 p. — 1. Politinės institucijos 48 p. — I. Magistratūra 48 p.: 1. Plebejų įsileidimas į magistratūras 49 p.; 2. Kompetencijų suskaldymas 49 p. — II. Komicijos 51 p. — III. Senatas 53 p.: 1. Senato sudarymas 53 p.; 2. Senato vadyba 54 p. — 2. Įstatymų leidimas ir teisės mokslas 55 p. — I. Įstatymas 55 p. — II. Magistratų ediktai 60 p. — III. Teisės mokslas respublikos metu 66 p.

III. Imperija 72

A. *Principatas* 72 p. — 1. Viešosios valdžios organizacija 72 p.: 1. Komicijos 73 p.; 2. Senatas 73 p.; 3. Magistratūros 74 p. — 2. Teisė ir jos interpretatoriai 75 p. — I. Paprotys 76 p. — II Įstatymai 76 p. — III. Magistratų ediktai 78 p. — IV. Senatus consulta 83 p. — V. Imperatorių konstitucijos 86 p. — VI. Teisės mokslas ir išmintingųjų atsakymai 91 p.
B. *Absoliutinė monarchija* 101 p. — 1. Viešosios valdžios organizacija 101 p. — 2. Teisė ir jos pa-

pusl.

minklai 103 p. — I. Rinkiniai, sudaryti prieš Justinianą 106 p. — II. Justiniano kompiliacijos 111 p. — III. Veikalai, parašyti po Justiniano 119 p.

IV. Romėnų teisė Vakaruose 121

Antroji knyga

Asmenys 129

Asmenybė 131

I. Status libertatis. Vergovė 133

1. Vergo būklė 134 p.: 1. Vergo asmenybės išvados seniausioje teisėje 135 p.; 2. Vergo asmenybės išvados vėlyvesnėje teisėje 137 p; 3. Vergo asmenybės išvados naujausioje teisėje 141 p. — 4. Vergovės priežastys 142 p. — 5. Išvadavimo procesas 145 p.

II. Status civitatis. Piliečiai, latinai, peregrinai. — Laisvieji išvaduotieji 148

A. *Laisvieji* 149 p. — 1. Piliečiai 151 p. — I. Piliečio kvalifikacijų šaltiniai 151 p. — II. Piliečių būklė 152 p. — III. Piliečio kvalifikacijų praradimas 153 p. — 2. Latinai 154 p. — I Latino kvalifikacijų įgijimas 154 p. — II. Latinų buklė 154 p: 1. Viešoji teisė 155 p.; 2. Privatinė teisė 155 p. — III. Pilietybės įgijimas 156 p.: 1. Pilietybės įgijimas įstatymu 156 p; 2. Natūralizacija 157 p. — 3. Peregrinai 157 p. — I. Peregrino kvalifikacijų įgijimas 157 p. — II. Peregrinų būklė 158 p. — III. Piliečio kvalifikacijų įgijimas 161 p.: 1. Pilietybės įgijimas įstatymu 161 p.; 2. Natūralizacija 161 p.

B. *Išvaduotieji* 165 p. — 1. Išvaduotieji piliečiai 165 p. — I. Išvadavimo sąlygos 165 p.: 1. Išvadavimo būdai 165 p.; 2. Pagrindo sąlygos 168 p. — II. Išvadavimo padariniai 171 p. — 2. Išvaduotieji latinai 174 p. — I. Junianiškos latinystės šaltiniai 175 p. — II. Latinų junianų buklė 176 p. — III. Pilietybės įgijimo būdai 176 p. — 3. Išvaduotieji peregrinai 177 p.

C. *Priedas. Quasi vergovės atsitikimai* 178 p. — I. Liber homo bona fide serviens 178 p. — II. Addicti, judicati, nexi 178 p. — III. Redempti 179 p. — IV. Auctorati 179 p. — V. Personae in mancipio 180 p. — VI. Kolonatas 182 p.

III. Status familiae 185

A. *Patriae potestatis padariniai* 187 p. — 1. Paterfamilias valdžia asmenims, esantiems in patria potestate 188 p. Vaiko būklė 188 p.; Senoji teisė 190 p.; Naujoji teisė 191 p.: 1. Peculium castrense 193 p.; 2. Peculium quasi castrense 194 p.; 3. Bona adventicia 194 p. — 2. Civilinė giminystė 196 p.: Heredes sui 197 p.; Agnati 198 p.; Gentiles 199 p; Cognatio 200 p.

pusl.

B. *Patriae potestatis šaltiniai* 201 p. — 1. Manus ir santuoka 202 p. — I. Santuokos sudarymas 203 p.: Sutartuvės 203 p.; Manus 205 p.; Santuoka be manus 207 p. — II. Pagrindinės santuokos sąlygos 209 p.: 1. Sutikimas 209 p.; 2. Amžiaus tinkamumas 212 p.; 3. Conubium 212 p. — III. Santuokos panaikinimas. Tolesnės santuokos 216 p. — IV. Santuokos padariniai 222 p.: 1. Susituokėlių santykiai 222 p.; 2. Motinos santykiai su vaiku 225 p.; 3. Tėvo ir vaiko santykiai 227 p. — 2. Įsūnijimas 228 p. — I. Formos 230 p.: Adrogacija 230 p.; Adopcija 231 p.; Testamentinė adopcija 233 p. — II. Adopcijos esmės sąlygos 234 p: A. Sąlygos, kurios yra bendros adopcijai ir adrogacijai 234 p; B. Tik adrogacijai taikomos sąlygos 236 p. — III. Adopcijos padariniai 238 p. A. Teisė, kuri veikė prieš Justinianą 338 p.: 1. Bendrieji adopcijos ir adrogacijos padariniai 238 p.; 2. Padariniai, kuriuos tik adrogacija gimdo 240 p. Justiniano teisė 241 p. — 3. Įteisinimas, konkubinatas, neteisėtieji vaikai 242 p.

C. *Tėviškosios valdžios (patria potestas) panaikinimas. Emancipacija* 249 p. — I. Tėviškosios valdžios panaikinimo būdai 249. — II. Emancipacija 250 p.: 1. Sąlygos 251 p.; 2. Padariniai 252 p.

IV. Capitis deminutio 255

1. Capitis deminutionis priežastys 256 p. — 2. Capitis deminutionis padariniai 258 p. — 3. Priedas. — Pilietinė garbė. — Negarbė. Infamia. Turpitudo 262 p.

V. Veiksnumas 264

A. *Globa* 268 p. — 1. Globos skyrimas. Įvairios globos 268 p.: 1. Testamentinė globa 269 p.; 2. Įstatyminė globa (tutela legitima) 270 p.; 3. Magistrato skiriamoji globa 272 p. — 2. Globos panaikinimas 274 p. — 3. Globos administravimas 275 p. — I. Būdai, kuriais globėjas veda globojamojo reikalus 276 p.: 1. Auctoritatis interpositio 277 p.; 2. Negotiorum gestio 278 p. — II. Globėjo valdžia 281 p. — III. Globėjo atsakomybė 285 p.: Actio rationibus distrahendis 285 p.; Actio tutelae directa ir contraria 285 p.; Actio tutelae directa sustiprinimas 286 p. — IV. Moterų globa 290 p.

B. *Rūpa* 292 p. — 1. Bepročio rūpa 293 p. — 2. Aikvotojo rūpa 295 p. — 3. Nepilnamečio, iki 25 metų amžiaus, rūpa 299 p. — I. Lex plaetoria 299 p. — II. Restitutio in integrum 301 p. — III. Imperatorinė teisė 302 p. — 4. Kitos rūpos 307 p.

VI. Teisiniai asmenys 309

1. Pagrindinės teisinių asmenų kategorijos 309 p. — 2. Teisinių asmenų tvarkymas 311 p.: 1. Atsiradimas 311 p.; 2. Veikimas 312 p.; 3. Mirtis 313 d.

pusl.

Trečioji knyga

Turtas 315

Daiktai 317

I. Res in patrimonio, extra patrimonium 317 p.: 1. Res nullius humani juris 317 p.; 2. Res nullius divini juris 319 p. — II. Kilnojamieji ir nekilnojamieji daiktai 321 p. — III. Genera, species. Res quae usu pondere numero mesurave constant. Res quae usu consumuntur. Moneta 322 p. — IV. Paprastieji, sudėtiniai, dalomieji ir nedalomieji daiktai; vaisiai ir gaminiai 326 p. — V. Res mancipi, nec mancipi 328 p. — VI. Res corporales, incorporales 330 p.

Nuosavybė 334

I. Apibūdinimas. — Aprėžimai. — Istorija . . . 334

I. Apibūdinimas 334 p. — II. Nuosavybės teisės aprėžimai 334 p.: 1. Kaimynų reikalai 334 p.; 2. Viešieji reikalai 336 p. — III. Romėnų nuosavybės istorija 337 p.: 1. Pirminės romėnų nuosavybės formos 337 p.; 2. Romėnų nuosavybės evoliucija 341 p.

II. Valdymas 347

1. Valdymas. Laikymas. Valdymo saugojimo pagrindas 347 p. — 2. Valdymo įgijimas 352 p. — I. Betarpiškas valdymo įgijimas 352 p. — II. Valdymo įgijimas tarpininkaujant kitam asmeniui 353 p.— 3. Valdymo praradimas 356 p. — 4. Valdymo interdiktai 359 p. — I. Retinendae possessionis interdiktai 360 p. — II. Recuperandae possessionis interdiktai 362 p.

III. Nuosavybės įgijimas 366

A. *Valstybės nusavinimas* 367 p.

B. *Derivatyviniai laisvo nusavinimo būdai* 369 p. — 1. Mancipacija 370 p.: 1. Mancipacijos formos 371 p.; 2. Mancipacijos padariniai 373 p.; 3. Pritaikymo sritis 376 p. — 2. In jure cessio 377 p. — 3. Traditio 379 p.

C. *Nelaisvi derivatyviniai nuosavybės įgijimo būdai* 385 p. — 1. Usucapio, longi temporis praescriptio, longissimi temporis praescriptio 385 p. — 2. Valdymo perkėlimas teismo keliu (adjudicatio ir k.) 401 p. — 3. Nuosavybės perkėlimas įstatymu 403 p.

D. *Pirmapradiniai nuosavybės įgijimo būdai* 404 p. — 1. Užvaldymas 405 p. — 2. Specifikacija 407 p. — 3. Organiškųjų daikto vaisių įgijimas 409 p. — I. Vaisius įgyja nuomininkas 410 p. — II. Vaisius įgyja daiktų naudotojas 410 p. — III. Vaisius įgyja geros sąžinės valdytojas 411 p. — 4. Dviejų daiktų sujungimas 415 p. — I. Nekilnojamųjų daiktų sujungimas 415 p. — II. Kilnuojamųjų daiktų sujungimas 417 p. — III. Kilnojamų ir nekilnojamų daiktų sujungimas 420 p.

pusl.

IV. Nuosavybės išnykimas 424

V. Nuosavybės teisės apsauga 427

I. Dominium ex jure quiritium 427 p.: 1. Revendikacija 427 p.; 2. Actio negatoria ir actio prohibitoria 442 p.; 3. Kiti skundai 444 p. — II. Pretorinė nuosavybė (in bonis) 444 p.: Actio Publiciana 444 p.; Actio negatoria, prohibitoria,utilis 448 p.; Kiti skundai 448 p. — III. Provincijų žemių nuosavybė 448 p. — IV. Peregrinų nuosavybė 450.

Jura in re aliena 451

I. Servitutai 451

A. *Įvairios servitutų rūšys* 454 p. — I. Daiktiniai servitutai 454 p.: 1. Bendri servitutų pažymiai 456 p.; 2. Miestų ir kaimų servitutai 457 p. — 2. Asmeniniai servitutai 459 p. — I. Ulsusfructus 459 p.: 1. Daiktai, kurie gali būt ususfructus objektu. Quasiususfructus 460 p.; 2. Naudoto jo teisės 462 p.; 3. Naudotojo prievolės 464 p. — II. Usus 467 p. — III. Habitatio, operae 468 p.

B. *Servitutų atsiradimas* 469 p. — I. Grynosios civilinės teisės sistema 469 p. — II. Edikto ir imperatorinės teisės reformos 471 p.

C. *Servitutų panaikinimas* 475 p.: 1. Būtinos servituto sąlygos išnykimas 475 p.; 2. Servituto turėtojo atsisakymas 476 p.; 3. Nesinaudojimas servitutu 476 p.; 4. Naikinamasis terminas ir naikinamoji sąlyga 477 p.

D. *Servituto teisės apsauga* 478 p. — I. Actio confessoria 479 p. — II. Actio confessoria utilis 480 p. — III. Interdiktai 481 p.: 1. Daiktiniai kaimų servitutai 481 p.; 2. Asmeniniai servitutai 483 p.; 3. Daiktiniai miesto servitutai 483 p.

IV. Ager vectigalis, emphyteusis ir superficies . . 485

1. Superficies 485 p.; 2. Conductio agri vectigalis, emphyteusis 487 p.

L. U. Teisių Fakulteto leidiniai.

I.

Teisės Mokslų Biblioteka.

1. *v. Gareis Karl,* **Teisės enciklopedija ir metodologija.** Su prof. *P. Leono prakalba.* 1924 m., 65 p.
2. *Leonas Petras,* prof., **Teisės enciklopedijos paskaitos.** 2 leid. 1931 m. 263 p.
3. *Leonas P.,* prof. **Teisės filosofijos istorija.** 1928. VIII+429 p.
4. *Mačys Vl.,* prof. **Civilinio proceso paskaitos.** 1924 m., 448 p.
5. *Stankevičius V.,* doc., **Baudžiamoji teisė.** 1925 m., 292 p.
6. *Gumplowicz L.,* **Sociologijos pagrindai.** Vertė *A. Janulaitis.* 1929 m., XIX+343+VIII.
7. *Jaščenka A.,* **Tarptautinės teisės kursas,** I t. Konstitucinė tarptautinė teisė. 1931 m. XVIII + 723 p.
8. *Olivier-Martin.* **Prancūzų revoliucija ir korporatyvinė organizacija.** 1931 m. 16 p.
9. *Girard.* **Romėnų teisė,** t. I. Vertė *A. Tamošaitis* 1931 m. IV + 492 p.
10. **Europos valstybių konstitucijos.**
11. **Lietuvos Žydų seimai XVII—XVIII amž.**
12. *Lappo J.* **Lietuva ir Lenkija XVII — XVIII amž.**
13. *Brunner K.* **Trumpa Vokietijos teisės istorija.**

II.

Ekonominių Mokslų Biblioteka.

1. *Moravskis A.,* doc., **Lietuvos finansai. I.** Mokslas apie valstybės išlaidas ryšy su Lietuvos biudžeto formavimusi ir vystymusi. 1925 m., 136 p.
2. *Moravskis A.,* doc. **Lietuvos finansai.** II dalis. 1925 m., 158 p.
3. *Pokrovskis N.,* prof., **Finansų mokslo pagrindai.** 1926 m., 522 p.
4. *Tugan-Baranovskis M.,* prof., **Politiškosios ekonomijos pagrindai.** Vertė doc. *P. Šalčius,* 1923 m., 329 p.
5. *Weber M.,* **Ūkio istorija.** Vertė *J. Pajaujis,* 1929 m., 308 p.
6. *Conrad J.,* **Politinės ekonomijos vadovėlis.** 1929 m., 188 p.
7. *Šalčius Petras,* **Kooperacija.** 1931 m. XII + 358 p.
8. *Eulenburg Franz.* **Ekonominė politika ir užsienio prekyba.** Vertė *J. Pajaujis.* 1931 m. XII + 487 p.
9. *Cassel Gustav.* **Teoriškoji socialekonomija.** Vertė *P. Šalčius.* 1931 m. VIII + 616 p.
10. *Oncken August.* **Politinės ekonomijos istorija.** Laikai prieš Adomą Smithą.
11. *Gide Charles* ir *Rist Charles.* **Ekonominių teorijų istorija.** Nuo fiziokratų ligi mūsų dienų.